

ABDÜLBAKİ
KONYA LİSESİ EDEBİYAT MUALLİMİ

MELÂMÎLİK
VE
MELÂMÎLER

1931
İSTANBUL
DEVLET MATBAASI

Bu eserimi; Türk edebiyatı tarihini kurarak genç-liğe ilim yollarını gösteren ve çalışma zevkini veren

Şarkiyat bânîsi aziz üstâdım

Prof. Dr. Köprülüzade M. Fuat B. Ef.

ye ithaf ediyorum.

Türkiye'nin dînî târihini meydana getirebilmek için, Türkiye'de inkişaf eden muhtelif tarikatlar hakkında etraflı ve sağlam monografiler yazılması birinci şarttır. Umumiyetle islâm tasavvufu tarihini yazabilmek için de çok büyük yardımı olacağı bedihî olan bu cins monografiler, mahdut ve muayyen bir mevzuu bütün teferruatile ihata edebilir. Herhangi bir tarikatın menşei, inkişafı, başlıca şahsiyetleri, âyin ve erkânı, şubeleri, coğrafî tevezzüü, içtiamî te'siri, sair tarikatlarla rabıta ve münasebetleri böyle monografiler sayesinde sağlam bir surette tesbit edilmeden, daha umumî mahiyette eserlerin vücude gelmesi imkânsızdır. Avrupa'da islâm tetkikatı henüz okadar ilerlememiş olduğu zamanlarda, tasavvuf tarihine ve tarikatlere dair umumî mahiyette bâzı eserler neşredilmişti; halbuki tetkikat ilerledikçe, alelacele meydana getirilen terkîbî ve umumî eserler bir tarafa bırakıldı; bir taraftan eski metinlerin neşrine ve tercemesine, diğer taraftan büyük mutasavvıfların şahsiyetleri hakkında, yahut tasavvuf tarihinin muhtelif meselelerine ait monografiler yazılmağa başlandı.

Doğru ve sağlam bir yol takip eden bu tetkikatın henüz başlangıçta olduğunu söyliyebiliriz. Bilhassa Türkler arasında inkişaf eden tarikatler ve büyük Türk sofîleri hakkındaki malûmat henüz çok iptidaî bir mahiyettedir. Meselâ «Kalenderiye» tarikati gibi İslâm tasavvufu tarihinin en mühim cereyanlarından biri hakkında henüz hiçbir ciddî tetkik yapılmamıştır; XIV — XV inci asırlarda Anadolu'da büyük bir ehemmiyet kazandığını ahiren meydana çıkardığımız (Der İslam. XIX, S. 18 — 26) «Kâzeruniye =İshakiye» tarikatinin şimdiye kadar isminden başka bir şeyi bilinmiyordu; XIII üncü asırdan başlıyarak Anadolu'da da ehemmiyet kazanan «Hayderiye» tarikatinin henüz ismi bile pek malûm değildir ... Bu gibi misâlleri nâmütenahî uzatmak kabildir. Görülüyor ki bu sahada daha yapılması icap eden birçok mühim işler vardır.

İşte kıymetli talebemden Abdülbaki Bey'in bugün ilim âlemine takdim ederken haklı bir iftihar duyduğum bu mühim eseri, bu derin boşluklardan birini dolduracak mahiyettedir; İslâm tasavvufu tarihinin büyük cereyanları arasında çok dikkata şayan olan ve edebiyat sahasında da mühim

mahsuller vermiş bulunan melâmetiye mesleği, «Ankaralı Hacı Bayram'ı Velî» ile, bilhassa XV inci asırdan itibaren, Türkiye'de büyük bir ehemmiyet kazanmış, ve uğradığı resmî takibat üzerine son asırlarda izi kaybolmak derecesine geldikten sonra, XIX uncu asır ortasında Seyyid Muhammet Nurül'arabî ile tekrar meydana çıkarak İkinci Meşrutiyet devresinde siyasî sahada da büyük roller oynamıştır. Melâmetiye cereyanının ilk safhası R. Hartmann'ın bu husustaki kıymetli tetkiki sayesinde azçok vuzuh ile anlaşılmaktadır. Fakat Türkiye'de meydana çıkan Bayramî Melâmiliği ve bilhassa son devir Melâmiliği, şimdiye kadar Avrupa'da ciddî surette tetkik edilmemişti. Sadık Vicdanî Bey'in «Tomar-ı Turuk-u Aliye»silsilesinde Melâmiliğe tahsis ettiği cüzü'de ikinci ve üçün devir melâmilikleri hakkında verdiği malûmatı istisna edecek olursak, memleketmizde de bu mesele hakkında yazılmış mühim bir şey yoktur denebilir. İşte Abdülbâkî Bey'in eseri bilhassa bu mühim boşluğu doldurmak için yazılmıştır; burada ilk Melâmetiye cereyanı hakkında verilen malûmat daha ziyade bir medhal mahiyetindedir; çünki, Abdülbâkî Bey, fa'aliyetini en ziyade ikinci ve üçüncü devirler Melâmiliği üzerinde teksif etmesi hususundaki tavsiyemi tamamile nazarı itibara almış ve mesaisini büyük bir muvaffakiyetle tamamlamıştır. Eseri tetkik edenler, genç mütetebbiin ne yorulmak bilmez bir fa'aliyetle çalıştığını itirafa mecbur olacaklardır: O, umumiyetle bilinen membalardan başka, şimdiye kadar ilim âlemince isimleri bile bilinmeyen birçok yazma membaları da bin müşkilât ile arayıp bulmuş, ve onlardan büyük bir dikkat ve itina ile istifade ederek yalnız tasavvuf tarihini değil, Türk edebiyatı tarihini de şiddetle alâkadar eden bu çok güzel monografiyi meydana getirmiştir. Bize ilk kitabı olarak bu kadar olgun bir eser veren genç müelliften ilim âlemi daha birçok hizmetler bekliyebilir.

KÖPRÜLÜZADE MEHMET FUAT

I

İLK DEVRE MELÂMÎLERİ

MELÂMETÎLER

EBU SÂLİH HMDÛN İBNİ AHMED İBNİ AMMÂRÛLKASSAR

ابوصالح حمدون بن احمد بن عمارالقصار

İlk devre melâmîliği «Melâmetiye» unvanile maruftur ve «Şeyh Ebülkasım Abdülkerim ibni Hevazenül Kuşeyrî «شيخ ابوالقاسم عبدالكريم بن هوازنالقشيرى» nin risalesinde ve yine Kuşeyrînin muâsırı olan ve Nefehata nazaran «Şeyh Ebülfazl ibni Hasan شيخ ابوالفضل بن حسن» isminde birisinin müridi bulunan «Aliyyibni Osman ibni ebu Aliyyül Gaznevî على بن عثمان بن ابو علىالغزنوى» [1] nin «Keşfül mahcub كشفالمحجوب» ismindeki eserinde tasrih edildiği veçhile birinci tabaka ricalinden Nişaburlu «Ebu Sâlih Hamdûn ibni Ahmed ibni Ammârül kassâr» tarafından bir meslek olarak neşredilmiştir.

Ebülkasım Kuşeyrî, risalesinde Hamdûni Kessârı anlatırken «Nişabur Melâmetîleri ondan intişar etmiştir. Sâlimül Bârûsî سالمالباروسى ve Ebu Türâbı Nahşebî ابوتراب نخشبى ile sohpet etti. 271 senesinde öldü,, [2] dıyor. Keşfül mahcnb sahibi de kitabında Melâmîlik hakkında bazı malûmat verdikten sonra Ebu Sâlih Hamdûni kassar hakkında — «قدوة اهلملامت ودادة بيلا سلامت ابو صالح حمدون بن احمد بن عمارةالقصار رحمةالله عليه» sözlerile başlayarak şu malûmatı veriyor :

«Meşâyihin kudema ve müteverriânındandı; fıkıh ve ilimde yüksek derecede idi. Süfyânı sevrî سفيان ثورى mezhebine salik ve tarikatta Ebu Türâbı Nahşebî müridi idi» [3]

Yine aynı kitabın 14 ücü babında «Kassâriyye «قصاريه» den bahsedilirken "Bu tarikın Ebu Sâlih Hamdûni Kassâra mensup bulunduğu ve Hamdûnun büyük âlimlerinden ve bu tarikın (Melâmetin) sâdâtından olduğu ve tarikının Melâmeti neşir ve ızhardan ibaret bulunduğu» tasrih edilmektedir.

Şeyh Ferideddini Attârin Tezkirei evliyası da Hamdûni kassâr hakkın-

---

[1] "Aliyyibni Osman ibni Ebu Aliyyül gaznevî„ hakkında "Nefehat„ a müracaat.. Mürat molla kütüphanesi No 1302, varak: 156

[2] Kuşeyrî risalesi, 1284 senesi Bolak tab'ı, Sa: 24

[3] Keşfül mahcup, Darülfünun kütüphanesı, Sa: 132

da malûmat verirken kuşeyrî ve keşfül mahcubun beyanatını teyit ve tekit etmektedir. [1]

"Nefehatül üns نفحات الانس te bu zat hakkında daha fazla malûmat vardır. Nefehata göre de Melâmetîlik, tabakai ûlâ ricâlinden ehli melâmetin şeyh ve imamı olan Ebu Sâlih Hamdûni kassâr tarafından neşredilmiştir. Câmî, Hamdûni Kassârın nam ve şöhretinin İraka kadar gittiğini ve Sehli Testerî سهل تستری (vefâtı 283) ile Cüneydin جنید (297) onu methettiklerini; hatta «Eğer Ahmedi mürselden sonra peygamber gelecek olsaydı onlardan (Melâmetîlerden) olurdu» dediklerini kaydediyor. Bundan başka Hamdûnun vefatından sonra şagirtlerinden «Abdullah ibni Menâzil عبدالله بن منازل» in tarikı melâmeti neşretmeğe devam eylediğini de söyliyor. [2]

Bütün bunlardan anlıyoruz ki Melâmetîlik, Hamdûndan evvel de mevcut imiş. Fakat her halde bu gün de bütün tarikatlar erbabının kabul ettiği gibi bir sülûk hali ve bir irfan neş'esinden ibaretmiş. Melâmeti Nişaburda bir meslek halinde neşreden Hamdûni Kassârdır.

Hamdûni Kassâr, zamanının çok büyük ve nâfiz şeyhlerinden olduğu gibi şöhreti de her tarafa yayılmımış ve hatta Cüneyd gibi «Seyyidüt tâife سيدالطائفه » addedilen ve umumî bir hürmete mazhar olan bir zat bile kendisini en yüksek ve tazimkâr kelimelerle methetmiştir. Hamdûnun zamanında iktisap ettiği bu şöhret, uzun müddet devam etmiştir. Hatta Câmî bile Hefehatında şeyhin Melâmet hakkında ve mev'iza tarzında söylediği sözleri yazıyor.

---

[1] Tekiretül evliya تذكرة الاوليا : Ferideddini Attâr فريدالدين عطار .. «Reynold A. Nicholson»un Leyden tap'ı. (1905. 1323 Hicrî) Cilt : 1. Sa: 331 - 335. Ferideddini Attâr hakkında Hazînetül Asfiyaya müracaat: Cilt: 2. Sa: 262

[2] Nefehat.. Varak : 29

II

HAMDÛNI KASSARDAN BAŞKA VE KISMEN ONDAN MUKADDEM MELÂMETÎLER

Hamdûni Kassârı Melâmetin ilk nâşir ve mümessili addetmek tamamile yanlıştır. Melâmetîlık Hamdundan evvel de mevcuttu. Hambûn, ancak zamanında Melâmîliği neşretmiş ve Nişabur Melâmetîlerinin reis ve mümessili olmuş; bu suretle Melâmetin intişarında mühim bir vazife görmüştür.

Fakat Hamdundan evvel ve sonra daha bir çok Melâmet nâşir ve mümessillerini görmekteyiz.

Ebu Hafsı Haddad ابو حفص حداد (Amr ibni Müslime عمرو ابن مسلمه) doğrudan doğruya «شيخ ملامت» [1] lakabile mülakkaptır. 260 dan sonra Nişaburda vefat eden ve « Şeyhulislâm Abdullahı ensârî شيخ الاسلام عبدالله انصارى » ye göre kendi vaktında « Nemunei cihan » olan bu zat Nişabur köylülerindendi. « Ahmed ibni Hudreveyh احمد بن حضرويه » ve Bâyezidi Bıstamî « بايزيد بسطامى » rüfekasından ve « Abdullahı Mehdiyyi Bâverdî عبدالله مهدى باوردى » şagirtlerindendi. « Ebu Osman Hıyrî ابو عثمان حيرى » ve « Şah Şücâı Kirmânî شاه شجاع كرمانى » yi yetiştirmiş, bunlardan başka bir çok nüfuzlu müride sâhip olmuştur. Attâr « zamanında onun mertebesine hiç kimse erişmedi. Riyâzat ve kerâmet ve mürüvvetü fütüvvette acip bir mert idi. Kesif ve beyanda tek ve nazisiz bir muallim ve mulakkın olup vasıtasız Allah ile idi » diyor. [2]

Mülûk evlâdından olup sofiyâne aba yerine şâhâne kaba giyen ve fakır yoluna bu suretle sâlik olan, tecerrüdün kisve ve rüsum ile mukayyet olmadığını « Abadan istediğimizi kabada bulduk » sözü ile ifâde eden şah Şücâı Kirmanî (270) [3] de Ebu Hafsın refıklerinden ve Ebu Türâbın müsâhiplerindendir.

Ebu Hafsın müritlerinden; sofîlerin mürakka' libasını giymeyip kendi

---

[1] Risâlei Kuşeyriye. Sa : 17 ; Nefehat. Varak : 28

[2] Tezkiretül evliya.. Sa : 322 — 323

[2] Şah Şücâı Kirmânî : Risâlei Kuşeyriye. Sa : 29 ; Nefehat.. Varak : 41

elbisesini ihtiyar eden « Ebu Abdullahıssecizî ابوعبداللهالسجزى » yi, « Ebu Muhammed Haddadül Haccamı ابومحمد حدادالحجام », « Ebu Muhammed Abdullah ibni Muhammedül Harrazürrâzî ابومحمد عبدالله بن محمدالخرازالرازى » yi (310 dan evvel) Melâmetiyenin Bağdatta mümessili bulunan ve Cüneydi Bağdadî ile Ebu Osmanı Hıyrîye de mülâkı olan meşhur « Abdullah ibni Muhammedilmürtaiş عبدالله بن محمدالمرتعش » (328) i, Ebu Hafıstan sonra ömrünün nihayetine kadar Ebu Osmanı Hıyrîye müsâhip ve mülâzım olup vefatında Ebu Hafsın yanına defnedilen « Mahfuz ibni Mahmud محفوظ بن محمود »u (343) [1] ve nihayet Melâmette mezhep sahibi addedilen « Bbu İshak İbrahim ibni Yusuf ibni Muhammedüzzücâcî ابو اسحق ابراهيم بن يوسف بن محمدالزجاجى » (348) yi sayabiliriz. [2]

Bu suretle Melâmetîlerin şeyhi Ebu Hafsın nüfuz ve kudreti tamamile tezahür eder. Bu zatı her halde mühim bir Melâmetî mümessili addetmek zaruretindeyiz.

Melâmet mesleğinde Ebu Hafstan başka refıkı Bâyezidi Bıstamî (261) ve Hamdûnun şeyhi Ebu Türâbı Nahşebî ile İbrahimi Edhem ve Hatemi esammın müsahiplerinden bulunan, Ebu Hafs ve Cüneydin akrânından addedilen, hacca giderken Nişaburda Ebu Hafsı, Bıstamda Bâyezidi hasseten ziyaret eden ve Ebu Hafsın tazim ve tevkırine mazhar olan Ahmed ibni Hudreveyh de (240) mühim bir mevkı sahibidir.

Ahmet, sofî kisvesile gezmeyip asker libasile tesettür ederek tam bir Melâmetî eri bulunduğunu gerek akvâl ve gerek ef'alile ispat eyledi. Zevcesi Fatma da emir kızlarından olup tarikatta mühim bir mevki sahibi idi. [3]

Ahmed ibni Hudreveyh; «Ebu Abdullah Muhammed ibni Aliyyüt tirmizî ابو عبدالله محمد بن على الترمذى » ve «Ebu Behir Muhammed ibni Ömerül verrakût tirmizî ابوبكر محمد بن عمرالوراق الترمذى » gibi müritlere malikti. [1]

Hamdûnun şeyhi Ebu Türâbı Nahşebî de; Cüneyd akrânından addedilen Ebu Hamzai Horasanî (290), [4] Rey ve Cibal (Kûhistan ve Hemedan) şeyhi olan ve melâmetini tamamile izhar eyliyen Yusuf ibni

[1] Ebu Abdullahissecizî.. Nefehat. Varak: 54 ; Ebu Muhammedi haddad.. Nefehat. Varak: 28 ; Ebu Muhammedül Harraz.. Kuşeyrî. Sa: 31; Abdullahilmürtaiş.. Kuşeyrî. Sa: 34. Nefehat. Varak: 98 ; Mahfuz ibni Mahmut.. Nefehat. Varak: 64; İbrahim ibni Yusufüzzücâcî.. Nefehat. Varak. 107

[2] Ahmed ibni Hudreveyh.. Kuşeyrî. Sa: 21 ; Tezkiretül evliya. Sa: 288 — 294 Nefehat. varak: 27

[3] Ebu Abdullah Muhammedi Tirmizî.. Kuşeyrî. Sa: 29.. Ebu Bekir Muhammed ibni Ömerül verrâkut Tirmizî.. Kuşeyrî. Sa: 29

[4] Ebu Hamzai Horasanî.. Kuşeyrî. Sa: 33.. Tezkiretül Evliya. Sa: 288—294.. Nefehat. Varrk: 34

Huseynürrâzî (303 yahut 304) [1], Bağdatlı «Ebu Abdullah Ahmed ibni Yahyel cellâ ابو عبدالله احمد بن يحيى الجلا » [2],«Ebu Abdullahil Büsrî ابو عبدالله البسرى » [3], «Aliyyibni Sehlibni Ezheri Isfıhânî على بن سهل بن ازهر اصفهانى » [4] gibi müritlere malik bir şeyhti.

Fakat; Ebu Hafsul Haddad, Bâyezidi Bıstamî ve Ahmed ibni Hudreviyeden sonra kesreti müridanile meşhur, melâmetî mümessili olarak Ebu Osmanil Hıyrîyi görüyoruz. Ebu Osman Said ibni Ismailül Hiyrî (290), Reyli olup Şah Sücâı Kirmanînin şagirdidir. Sonra Ebu Hafsı ziyaret edip onun nezdınde kalmış ve kızını almıştır. Vefatından sonra Ebu Hafsa halef olup Nişaburda vefat etmiştir.

Ebu Osmanı Hıyrînin zamanında şöhreti çok büyüktür. Bağdatta Cüneyd, Şamda Ebu Abdullahi Çellâ. Nişaburda Ebu Osmanı Hıyrî, meşayihin en meşhurlarındandı; bu üç şeyhin kâbına hiç kimsenin vâsıl olmadığı söylenirdi.[5]

Esasen biz, Cünydi Bağdadîyi de bu zümreden addetmekteyiz. Çünkü, Melâmetiye şeyhi Ebu Hafs ve Ebu Hafsın damadı ve halefı Ebu Osman ile hem mertebe addedilmesinden başka meselâ Ebu Osmanın müritlerinden bulunan ve zamanında bütün meşayihin mercii olan « Ebu Amr Muhammed ibni İbrahimüzzücacî ابو عمرو محمد بن ابراهيم الزجاجى » ve pederi İbrahim ibni Yusuf [6], « Ebu Muhammed Abdullah ibni Muhammedürrazî ابو محمد عبدالله بن محمدالرازى » (353) [7], Nişabur şeylerinin müteahhirinden addedilen « Aliyyibni Bündar ibnil Hüuseynissayrafî على بن بندار بن الحسين الصيرفى » (359) [8] ve yine Ebu Osmanın müritlerinden en son vefat eden, anne cihetinden Ebu Abdürrahmanı sülemînin ceddi bulunan ve melamette « tarikı has„ sahibi olan «Ebu Amr İsmail ibni Nüceyd Ahmedis sülemî ابو عمرواسماعيل بن نجيد احمد السلمى » (365) [9], Cüneydden de ahzi feyz etmiş kimselerdir. Yine meselâ; Ebu Türab müsahibi Nişaburlu Eb Hamza, Cüneyd akranından addediliyor. Melâmetiyenin Bağdatta hakiki bir mümessili olan ve Ebu Hafsın güzide müritlerinden bulunan Abdullahil mürtaiş, keza Cüneyde mülâkı ve müsahip olmuştur. Cuneydin Hamdûni kassar hakkındaki söz-

[1] Yusufü râzî.. Kuşeyrî. Sa: 29.. Nefehat. Varak: 46—47

[2] Ahmedi Cellâ.. Kuşeyrî. Sa: 26. Nefehat. Varak: 53

[3] Ebu Abdullahil Büsrî.. Kuşeyrî. Sa: 28. Nefehat. Varak: 53

[4] Aliyyi Isfıhanî.. Nefehat. Varak: 49

[5] Ebu Osmanül Hıyrî: Kuşeyrî. Tezkırei Evliya. Cilt: 2. Sa: 56—63 Nefehat. Varak: 42

[6] Ebu Amr Muhammedi zücâcî.. Kuşeyrî. Sa: 36

[7] Ebu Muhammed Abdullahi razî.. Kuşeyrî. Sa: 37

[8] Aliyyibini Bündari sayrafî.. Kuşeyrî. Nefehat. Varak: 55

[9] Ebu Amr ibni Nüceyd. Kuşeyrî. Sa: 37. Kuşeyrî risalesinde tercemei hâlleri bulunan bu şeyhlere "Nefehat„ ta da mezkûrdur..

lerini de bundan evvelki fasılda zikretmiştik. Bütün bu şevahit, Cüneydin melâmetîlerle münasebetinin menfî olmaktan ziyade müspet olmasına delâlet eder.

Ebu Osmanın yukarda Cüneyd münasebetile zikrettiğimiz müritlerinden başka Horasan cevanmertlerinden sayılan «Ebül Hasanissofî Aliyyibni Ahmedibni sehl ابوالحسن الصوفى على بن احمد بن سهل» (348) [1], «Ebu Muhammed Abdullah ibni Muhammed ibni Abdürrahmanürrazî ابو محمد عبدالله بن محمد بن عبدالرحمن الرازى » (353) [2], ve mezhebinden dolâyi Belhten sürülen "Muhammed ibni Fazlül Belhî محمد بن فضل البلخى » (319) [3] ve Ebu Muhammed Abdullahil mürtaişin müridi ve «Sultan Ebu Said ebülhayr سلطان ابوسعيد ابوالخير » ın şeyhi Ebülfazl ibn Hasanı Sarhasînin üstadı «Ebu Nasrı siraç ابونصرسراج» da Melâmetî erlerindendir. [4] Bu suretle (440) da vefat eden ve zamanında bütün meşayihi kendisine hürmete mecbur eyliyen şâir Ebu Said Ebülhayrı[5] Melâmet mesleğinde görmekteyiz. Esasen Ebu Said Ebülhayr Melâmeti yalnız şeyh Ebülfazldan almamıştır. Şeyhinin vefatından sonra şeyh Ebu Abdurrahmanıssülemîye de intisap etmiştir. [6]

Zaten bu zamanlarda Melâmet, tamamile intişar etmiştir. Saydığımız zevatın her biri müteaddit kimseleri istihlâf etmekte ve bu suretle mesleğin tevessuuna hizmet eylemekte idiler. Nefehatı ciddî bir surette tetkik edersek bunları birer birer bulmak kabildir. Hatta bunlardan başka «Mirei Nişaburî„ [7] gibi müntesip bulundukları şeyhleri bilmediğimiz bir çok melâmetîlere de raslayabiliriz. Fakat ıspatı müddea için bu kadarını kâfî görmekteyiz.

Bu asırda Melâmetin Türkmenler arasında intişarına da şahit olmaktayiz. Bütün meşayihin hürmetine mazhar olan Ebu Saidin fevkalâde hürmet ettiği Türkmen şeyhi «Muhammed Maşukı tûsî شيخ محمد معشوق طوسى» nin namaz kılmadığını, böyle olduğu halde «Muhammedi hameviye محمدحمويه» ile Gazâlînin «kıyamette bütün sıddîkler; keşki toprak olsaydık ta Muhammed Maşuk, bir gün üstümüze basmış bulunsaydı; niyazında bulunacaklar„ dediklerini «Aynül kuzâtı Hemedânî عين القضاة همدانى» rivayetile Ne fehat kaydetmektedir [8]

[1] Ebül Hasan Aliyyibni Ahmed ibni Sehlil bûşencî.. Kuşeyrî. Sa: 37. Nefehat. Varak: 108

[2] Abdullahibni Muhammedibni Abdürrahmanürraziyyüsşa'râmî.. Nefehat. Varak: 109

[3] Muhammedibni Fazlül Belhî.. Kuşeyrî. Sa: 27. Nefehat. Varak: 66

[4] Ebu Nasrı sıraç.. Nefahat. Varak: 140

[5] Şeyh Ebu Sait Ebülhayr. Nefahat. Varak: 149

[6] Nefehatta "Ebu Abdurrahmanıssülemî„ ye müracaat! Varak: 154

[7] Mirei Nişaburî. Nefehat. Varak: 130

[8] Muhammed maşukı tûsî.. Nefahat. Varak: 153 — 154. Türkmen şeyhi Ali Abo, Nefahattaki bir hilâyeye nazaran Maşukı tûsînin arkadaşıdır. Müracaat. Vaark: 154

Bunlardan sonra Melâmeti bir tarikat halinde temsil eden "Kübreviye كبرويه» tarikının müessis ve naşiri Necmeddini kübrâyı görüyoruz. Necmeddini kübrâ, bu neşveyi «Ebünnecîbi süherverdî ابوالنجيب سهروردى» vasıtasile «Ahmedi gazâlî احمد غزالى» den, Gazâlî, «Ebubekri nessac ابوبكرنساج» dan, o-da «Ebu Kasımı gürgânî ابوقاسم كركانى » vesatatile bilhassa Nişabura gelip orada tavattun ve vefat eden ve Ebu Osmanı Hıyrînin yanında metfun bulunan « Ebu Osmanı Magribî ابو عثمان مغربى » ve Cüneydden almıştır. [1]

Necmeddinin tarikatile, babası «Sultanül ulema Bahaeddin Veled سلطان العلما بهاءالدين ولد » vasıtasile alâkadar olan « Mevlânâ Celâleddini rumî مولانا جلال الدين رومى » ve onun sohpet mürşidi «Şemseddini Tebrizî شمس الدين تبريزى» de de bu neş'e mütezahirdir. Meselâ; Eflâkînin Menâkıbül ârifinde zikrettiğine göre— ki Nefahat ta bunu aynen nakletmektedir — Mevlânâ kendisini mutasavvıf addetmiyordu. Bir gün, kendisine imamet teklif edildiği vakıt « Şeyh Sadreddini konevî شيخ صدرالدين قنوى » (673) yi mürad ederek من صلى خلف امام تقى فكانما صلى خلف نبى deyip « Biz abdallarız. Nerde olsa oturur, kalkarız. (kuyut ile mukayyet değiliz demek olacak.) İmamet, ehli tasavvuf ve temkine lâyıktır» diyerek Sadreddine iktidâ etmişti. [1] Hatta bunun için meşayihi mevleviye, diğer tarikatların şeyhleri gibi imamet etmezler; Dergâh ve zaviyelerin ayrıca imamları vardır. Esasen Mevlânâ, Mevlevîliğin şimdiki âyin ve rüsumunu vaz' ve Mevlevîliği bir tarikat hâlinde tesis etmemişti. O, böyle kayıtlardan tamamile uzak bir zattı. Sima'etmesi, vecit ve hâl neticesi idi. Teslik vasıtası aşk ve sohpetten ibaretti. Mevlevî âyin ve âdâbı Sultan Veled tarafından vaz' edilmiştir. Bunun içindir ki Sultan Veled, Mevlevîler indinde «Pîri sânî» dir.

İşte bu suretle "Kübreviye„ ve « Mevleviye „ tarikatlarına da neş'esini veren Melâmetiliğin Hamdûndan evvel de mevcut ve münteşir bir meslek olduğunu ve Hamdunun silsilesindeki meşâyihten başka müteaddit zî nüfuz mümessillere mâlik bulunduğunu izahtan sonra Hamdûni Kassârın silsilesine atfı nazar edebiliriz.

---

[1] Ebu Osmanı Magrıbî.. Nefehat. Varak: 42

[١] همچنان از صناديد اصحاب منقول استكه از نواب پروانه بزركى را عزاى عظيم واقع شده بود وكافهٔ افاضل وشيوخ وكبار وامراى مختاو انجايكاه حاضر آمده بودند. تاوقت نماز شام دوءمانى ودقايق كرم شـده بود. باتفاق تمام التماس نمودندكه خداوندكار امامتى كنند . فرمودكه: ما مردم ابداليم؛ بهر جانبيكه باشـدمى نشينيم ومى خيزيم ؛ امامتى را ارباب تصوف وتمكين لايق اند. خدمت شيخ صدرالدين را « رحمة الله عليه » اشارت كرد ، تا امام جماعت شدوبدو اقتدا كرده فرمود: من صلى خلف امام تقى فكانما صلى خلف نبى . شيخ تواضع مىنموده وبتشويرتمام بخدمت مى خميد ..

Eflâkî: Menakibül Ârifin مناقب العارفين Süleymaniye kütüphanesi. Halet. E. kitaplarından yazma nüsha, No 321. Varak: 131

III

HAMDÛNUN SİLSİLEİ TARİKATI VE KENDİSİNDEN SONRA MELÂMET MÜMESSİLLERİ

Hamdûni kassârın şeyhi Ebu Türabı Nahşebînin isminin "Ebu Türab Asker ibni Huseyn ابو تراب عسكر بن حصين „ olduğunu ve 245 tarihinde vefat ettiğini Risalei kuşeyriyeden ve daha sonraki menba'lardan öğrenmekteyiz.

Keşfül mahcub, bu zatı « اما متوكلان و كزيده اهل زمان ابو تراب عسكر بن الحسين النسفى رحمه الله از اجله مشايخ خراسان بود.. » diye kaydediyor. 925 - 927 de Buhâralı Hafız Muhammed isminde biri tarafından yazılan "Ebvâbı seb'a ابواب سبعه „ ismindeki Tezkirei evliyada [1] Ebu türâbı Nahşebînin ismi « Asker ibnil Hüseyn عسكر بن الحسين » olarak mukayyettir.

Tibyâni vesâilül hakayıka [2] nazaran Hamdûni Kassârın silsilei tarikatı şudur:

Ebu Sâlih Hamdûnül Kassâr ابو صالح حمدون القصار — Ebül Huseyn Sâlim ibni Huseynil Bârusî ابو الحسين سالم بن الحسين الباروسى — Fethibni Aliyyül Mavsılî فتح على الموصلى — Ebu Ali Fuzeyl ibni İyazil Kûfî ابو على فضيل بن عياض الكوفى — Ebu İyâz ibni Mansur ibnil Muammerüssülemiyyülkûfî ابو عياض بن منصور بن المعتمر السلمى الكوفى — Ebu Bekr ibni Müslim ibni Abdullahizzeherî ابو بكر بن مسلم بن عبد الله الزهرى — Muhammedibni Cübeyrün nevfelî محمد بن جبير النوفلى — Cübeyr ibni Mut'im ibni Nevfelül Kureşî جبير بن مطعم بن نوفل القرشى (Sahabeden) — Ebu Bekir ابو بكر — Muhammed محمد

Hamdûnun Ebu Türâbı Nahşebînin müridi olmakla beraber Sâlimül Bârusî ile de sohpet ettiğini Risalei Kuşeyriye ve Nefehattan anlıyoruz. Ebu Türâbın 245 ve Hamdûnun 271 tarihlerinde öldükleri ve tezkirelerin umumiyetle Hamdûnun Ebu Türâpla da görüştüğünü zikretmelerine nazaran Hamdûnun Ebu Türâpla münasebeti muhakkaktır. Risâlei Kuşeyriyeden Ebu Türâbın silsilesini çıkarmağa çalıştım. Şu neticeye vâsıl oldum:

Ebu Türâb Askeribnil Huseynün Nahşebî ابو تراب عسكر بن الحسين النخشبى —

---

[1] Bibliyografyaya bak!

[2] Tibyânı vesâilül hakayık fi beyânı selâsilit tarâık تبيان وسائل الحقائق فى بيان سلاسل الطرائق Bibliyoğrafyaya bak!

Hâtemibni Yusufül asam حاتم بن يوسف الاصم — Ebu Ali Şakîk ibni İbrâhimül Belhî ابو على شقيق بن ابراهيم البلخى [1]..

Bu zat ta Şeyh Attârın Tezkirei evliyasına göre İbrahim Edhem ابراهيم ادهم den müstahleftir [2]. Yine Risalei Kuşeyriye, Fuzeyl ibni İyazın İbrahim Edhemle sohpet etttiğini söyliyor. [3]

Şu halde Hamdûnun silsilesi, Ebu Türab tarafından da Ebu Ali Fuzeyl ibni İyazül Kûfîye çıkıyor. Esasen İbrahim Edhemin müridi Şakîki Belhî, Hatemi asammın şeyhidir ve Hatemi asam, bundan evvelki mephasta zikrettiğimiz meşhur Melâmetî Ahmed ibni Hudreviyyenin üstadıdır. Anlaşılıyor ki bu silsile, tamamile Melâmetî silsilesidir. Yalnız her iki silsilede de hele Fuzeylden evvel gelenler, şuphelidir ve silsileyi peygambere isâl eden sahabe, ihtimâl silsile mürettipleri tarafından ithal edilmiştir. Mamafi biz vahdeti vücudun ruhu islâmda bulunduğu, hatta bu felsefenin islâmiyette bulunmadığı iddiasının islâmdan evvel vahdeti vücudun mevcut olmadığını iddia kadar vahi olduğu kanaatındayız. Onun için de bu silsilenin yukarı taraflarını kat'iyetle reddetmiyoruz; yalnız şüpheli görüyoruz. Bu bahsi tatvil mevzuumuzun haricinde bulnnduğundan bu kadar bir işaretle geçeceğiz.

Hamdundan sonra Melâmetîlik Tibyanı vesâilül hakayıka nazaran 328 tarihinde vefat eden "şeyh Ebu Ali Muhammed ibni Abdülvehhabüssakafî شيخ ابو على محمد بن عبد الوهاب الثقفى „ [4] ve ondan sonra "Abdullah ibni Menâzil عبد الله بن منازل „ [5] tarafından neşredilmiştir. Abdullah ibni Menâzil, Risalei Kuşeyrîde de « ابو محمد عبد الله بن منازل رحمه الله ؛ شيخ الملامتية واوحد وقته ؛ صحب حمدون القصار وكان عالما . كتب الحديث الكثير . مات فى نيسابور سنة تسع وعشرين اوثلثين وثلثمأة » diye vaktının vahîdi ve Melâmetîlerin şeyhi olarak kaydedilmektedir. 329 yahut 39 da vefat ettiği bildirilen İbni Menâzilin vefat senesini Hazînetül asfiya خزينة الاصفيا ve ihtimâl ondan muktebes olan Tibyan 331 olarak kaydediyor. [6]

Zannımıza nazaran bu tarih, hatta 339 tarihi yanlıştır. Çünkü vefatı 329 olarak kabul edilirse Hamdunla aralarında 58 senelik bir fasıla vardır. Hamdûna nihayet 15 - 20 yaşlarında mülâkı olduğu ve 5 - 10 sene hizmet ve sohpetinde bulunduğu farzedilirse vefatında 85-90 yaşla-

---

[1] Ebu Türab. Kuşeyrî. Sa: 22. Hâtemi asam. Kuşeyrî. Sa: 20. Şakîki Belhî.. Kuşeyrî. Sa: 16. Bunlar hakkında Nefehatta da malûmat vardır.

[2] Tezkirei evliya. Attar. Cilt: 2. Sa: 196 — 202.

[3] Kuşeyrî. Sa: 10

[4] Abdüllvehhabüssakafî. Kuşeyrî. Sa: 34. Nefehat. varak: 96

[5] Nefehat. varak: 99. Tezkirei evliya.. Cilt: 2. Sa: 107 - 110.

[6] Hazinetül asfiya.. Cilt: 2. Sa: 194 - 95

rında bulunması icab eder. Esasen bir mürit 15 - 20 yaşında mülâkt olduğu bir şeyhe hiç olmazsa 5 - 10 sene devam etmedikçe o şeyhin neş'e ve irfanını neşredecek derecede benimseyemez. Bir asır ve bir asrı metecaviz bir müddet ömür süren kimseler yok değilse de enderdir. Binaenaleyh Abdullah ibni Menâzilin tarihi vefatını 329 olarae kabul etmek lâzımdır.

Hulâsa; Risalei Kuşeyriye ve Nefehattan anlaşıldığına göre 328 tarihinde Nişaburda ölen ve orada tasavvufu neşir ve izhar ederek "İmamül vakt امام الوقت„ lakabile şöhreti ve kadri ilâ edilen, Hamdûn dan mâda Melâmetî Ebu Hafsla da münasebettar bulunan "Ebu Ali Muhammed ibni Abdülvehhabı Sakafî„ ile zamanının vahîdî addedilen muhaddis, aynı zamanda şeyh Attarâ göre vecid ve hâl sahibi Abdullah ibni Menâzil;[1] Ebu Hafs, Hamdûn ve Ebu Osmanı Hıyrî ile bunların rüfekasından sonra melâmeti neşreden iki mühim şahsiyettir.

Tibyani vesâilül hakayık, bu iki zattan sonra melâmetiyenin mümessili olarak 340 da vefat eden "Huseyn ibni Muhammed ibni Mûsessülemiyyünnişâburî „حسين بن محمد بن موسى السلمى النيشابورى yi, bundan sonra 412 de vefat eden oğlu "Ebu Abdürrahman Muhammed ibni Huseynünnişâburî ابو عبدالرحمن محمد بن حسين النيشابورى„yi, ondan sonra da sırası ile Nişaburlu"Ebu Bekir Muhammed ibni Ahmed ibni Hamdûnül ferrâ ابوبكر محمد بن احمد بن حمدون الفراء„(370)yı "Şeyh Amu شيخ عمو„ lakabile maruf "Ebu İsmail Ahmed ibni Muhammed ibni Hamza ابو اسماعيل احمد بن محمد بن حمزه„ (441) yı ve nihayet 396 da tevellüt ve 481 de 85 yaşında olduğu hâlde vefat eden "Şeyhülislâm Ebu İsmail Abdullah ibni Ebu Mansur Muhammedül ensâriyyül Herevî شيخ الاسلام ابو اسماعيل عبدالله بن ابومنصور محمد الانصارى الهروى„ yi göstermektedir.

Bu silsiledeki meşayihten Hüseyn ibni Muhammedin, Ebu Aliyyi Sakafî ve Abdullah ibni Menâzil ile sohbet ettiğini Nefehattan anlıyoruz [2]. Oğlu Ebu Abdürrahman Muhammed ibnilhuseynissülemiyyünnişaburî [3] ye gelince:

Risalei Kuşeyriyede meşayih sözlerindeki senetlerden pek çoğunda dahil olması bize mumaileyhin çok maruf ve ihatalı bir şeyh olduğunu anlatıyor. Bu zat «Şibli شبلى »nin müridi olan ve aynı zamanda Melâmetî Ebu Said Ebulhayr ile de münasebeti bulunan "Nasrabâdî نصرآبادى„ nin mürididir. Bundan başka "Muhiddini Arabî محى الدين عربى„ Fütühâtın 161 nci bâbında bu şeyhten bahsediyor ve kendisine ruhaniyetile mütecelli olduğnnu söyliyor ki Câmî, Nefehatta aynı bahsı farisîye terceme ile zik-

[1] Tezkirei evliya.. Cilt: 2. Sa: 107-110
[2] Huseynibnı Muhammed ibni Musessülemî. Nefahat.. varak: 154
[3] Şeyh Ebu Abdürrahmanissülemiyyün Nisâbûrî.. Nefehat.. verak: 154

retmektedir. Yine Nefehat, Ebu said Ebulhayrın, Ebülfazlın vefatından sonra bu zattan hırka giydiğini kaydediyor. Ebu Abdürrahmanüssülemî nin melâmete ait bir de risalesi vardır. [1]

Silsiledeki Ebu Bekir ibni Muhammed ibni Ahmed ibni Hamdûnülferrâ nın da Nişaburun büyük ve kudretli şeyhlerinden olduğunun; Ebu Aliyyi sakafî, Abdullah ibni Menâzil, Ebu Bekri Şiblî ve sair bir çok meşayihle sohpet ettiğini Nefehat kaydediyor. Aynı zamanda "Şeyh Amu„ nun "Ben, Ebu Bekri ferrâyı görmeseydim sofî olmazdım„ dediğini de ilâve ediyor ki bu sözden Şeyhulislâm Abdullahı ensârînın şeyhi olan ve Şeyh Amu lakabile mülekkap bulunan "Ebu İsmail Ahmed ibni Muhammed ibni Hamza„ nın Ebu Bekri ferrâya ne derecede ihlâs ve irâdeti olduğunn anlıyoruz.

Nefehat, Şeyhulislâmın Şeyh Amu dan başka Melâmetî şeyhlerile de sohpet ve müvâneseti olduğunu söyliyor. Meselâ; küçükken gördüğü "Ebülkasrı Büstî ابوالقصر بستى „ yi [2] anlatırken «وى مرد ملامتى بود» dediğini ve yine kuçükken Melâmetî şeyhlerinden "Ebu Ali Keyyâl ابو على كيال „ i gördüğünü, hatta bunun hakkında «ويرا كرامات بود ستايش نتوان كردكه خود همه از كرامات بوده» demiş olduğunu Nefehatta okumaktayız [3]. Şeyhulislâm, bunlardan başka Melâmetî "Ahmedi Çeştî احمد چشتى „ yi ve biraderi Ahmed Abdalı da gör-

[1] Bursalı Tahir bey merhum, gayri matbu "Menakıbi şeyh hace Muhammed Nurül arabî ve beyanı melâmet ve ahvali melâmiyye„ ismindeki kitabının sonlarında 1008 tarihinde Cidde de irtihâl eden Gelibolulu Âli efendinin, Hilyetürricâl 1il aktâbi vennücebâi vel ebdâl „حلية الرجال فى الاقطاب والنجباء والابدال ismindeki eserinden naklen şu satırları yazıyor:

"Amma şeyhi âlimü ârif Ebu Abdürrahman Muhammed ibni Huseyn ibni Muhammed ibni Musa Sülemiyyi Nişaburî رحمة الله عليه risalesinde tariki melâmeti ve bunların ahvalü ahlâku kerâmetini bu veçhile beyan buyurmuştur ki:

Taifei melâmiyye, şol mertebei samiye sâhibleridir ki Hak subhânehu ve teâlâ, bunların bevâtınını kurbu zülfâ ve ünsi ittisâlden envâi kerâmâtla tezyin edüp menzileti âlilerini halktan saklamıştır. Ancak manayi iftirakta olan zevâhirlerini nasa ızhar eylemiştir...„

Hilyetürricâl, Fatih kütüphanesindeki tasavvuf kitaplarından 398 numarada mukayyettir. Aynı satırları ben de gördüm. Âli efendi mezkûr risâlenin ismü resmine dair bir şey yazmamış.

Richard Hartman, Kil darülfünunu kütüphanesindeki 1000—1600 senelerine ait Berlin yazma kolleksiyonlarında "Ebu Abdürrahmani sülemî„ nin "Risaletülmelâmetiyye „رسالة الملامتية isminde bir eserini bulmuş ve buna ait yazdığı mekale, Köprülüzade Cemal bey tarafından türkçeye nakil ve Edebiyat Fakültesi mecmuasında neşredilmiştir.. (6 Mayıs 1340 277 nci sahifeden itibaren.) Âli efendinin bahsettiği eser şüphesiz budur. Hartman müellifin künye ve ismini aynen "Ebu Abdürrahman Muhammed ibnılhuseynissülemiyyünnisâbûrî„ olarak kayıt ve 412 de vefat ettiğini, sofiyyun hakkında tetkikatta bulunan müverrihlerden olduğunu (Tabakatı vardır), hatta tefsiri de bulunduğunu ilâve eyliyor..

الحقائق فى التفسير : للشيخ ابى عبدالرحمن بن الحسين السلمى النيسابورى المتوفى سنة ٤١٢ اثنى عشرة واربعمائة

Keşezzunun كشف الظنون, Cilt: 1. Sa: 442 ...وهو مختصر على لسان التصوف اوله الحمد لله رب العالمين اولا وآخرا...

[2] Nefehat .. Varak: 168
[3] Nefehat .. Varak: 170

müştür. Bu iki şeyhi de pek çok methediyor ve ikisinin de kendisine çok hürmet ettiklerini söyliyor. Bilhassa Ahmedi Çeştî hakkında "Tarîkı melâmette ondan daha kavî ve tamam hiç bir kimseyi görmedim. Onun mensupları da böyle idiler. Halktan ihtiraz etmezlerdi ve bâtında cihanın seyyıtleri idiler„ diyor. [1]

Şeyhulislâm, her hâl ve kali ile takva ve azimet erbabından olduğunu ve hatta Vahdeti vücut felnefesinde « همه اوست » dan ziyade « همه ازاوست »u kail bulunduğunu ızhar eylemiştir. Buna nazaran Melâmetî olması pek muhtemel değildir. Esasen kendisi de Melâmetî şeyhlerinden bahsederken bu mesleğe daima hariçten baktığını gösteriyor. Mamafi Melâmetiyeden değilse biln hiç olmazsa Melâmetiye muhibbi idi. Şeyh Amunun Melâmetîliği de şüphelidir.

"Ebu Abdürrahman Muhammed ibnil Huseynissülemî„ nin « رسالةالملامتية » sinde, tibyanda zikredilenlerden başka Ebu Hafsül haddad, Ahmed ibini Hamdân (311), Abdullahıl murtaiş ibni Muhammedünnisâburî, Ebu Osmanül Hıyrî gibi bizim ikinci mephasta zikrettiğimiz zevattan bazılarına da tesâeüf etmekteyiz.

Risâlede Ebu Hafsın "Öyle insanlar vardır ki batınen hak ile münasebetlerinde esrarı ilâhiyeyi muhafazaya son derece itina ederler. Kurbeti ilâhîye âit hallerini ifşa ederlerse bundan dolayi kendilerini levmederler. İnsanlara yalnız fena cihetlerini gösterip iyiliklerini gizlerler. Bu hâlde o derece ileri giderler ki onları, gördükleri hâllerinden dolâyı nâs levmettiği gibi kendileri de bizzat batınlarından insanları haberdar etmedikleri için şahıslarına karşı ta'n ve levimde hulunurlar........„ deyip sonunda "İşte ehlulmelâmenin tariki budur„ diyerek mesleğini ve bu mesleğin husiyetlerini tasrih etmiş olduğunu görmekteyiz.. [2]

Risâlede Ebu Hafsın bir kaç sözü daha var. Bundan başka Hartman, "Bâyezîdi bistamî, Ebu Hafsül haddâd, Hamdûn; risâlede 10 defadan ziyade tekrar edildiği için melâmetliğin hakiki tipleri olduğu, münakaşası caiz olmıyan bir keyfiyettir„ [3] diyor.

Bütün bu mulahazattan anlıyabiliriz ki daha üçüncü asrın bidayetlerinde intişar etmiş bulunan Melâmet, günden güne tevessu' ederek nihayet beşinci asırda Horasan ve bütün Türkistan da müteaddit mümessillere, şeyhlere malik bir meslek hâline gelmıştir. Neş'esini bilhassa teessüs eden muhtelif tarikatlara verdikten maada«Kübreviyye كبرويه »gibi ayrıca birşûbeve bunun vasıtasile Mevlevîlik gibi büyük bir tarikat meydana getirmiş olan Melâmetilik; Abdallık, Kalenderlik gibi bir çok Bâtınî mezhep ve

[1] Nefehat.. Varak: 170
[2] Hartmanın makalesinden telhisan (Edebiyyat Fakültesi 6 Mayıs 340 Sahife:280)
[3] Aynı makale.. (sa: 290)

mesleklerinin zuhurunda da müessir olmuştur. Bâtınî meslekler erbabı bu, çok meşhur ve münteşir mesleğin kisvesine bürünmüşler ve gizlenemiyen hallerini Melâmet muktezası olarak göstermeğe başlamışlardır.

İkinci mebhaste Mirei Nişâbûrî, Türkmen Ali Abo ve Muhammed Maşuku bilmünasebe zikretmiştik. Bunlardan başka Şeyh Süleymanı Türkmânî, Şeyh Aliyyi Kürdî, Kadibülbânı Mavsılî «قضيب البان موصلی» ve Şeyh Reyhan da şayanı nazar sîmalardır. Ramazanda alenen oruç yiyen ve namaz kılmıyan, böyle olduğu hâlde zâhir uleması tarafıdan kendisine fevkalâde hürmet edilen Şeyh Süleymanı Türkmânî, Şamda 714 tarihinde vefat etmiştir [1]. Kazibülban lakabile mülakkap Abdullahi Mavsılî de zavahire riayet etmezmiş. Hatta Abdülkadir Geylani ye, bu zatın namaz kılmadığı söylenince kaili "Onun başı, daîma secdededir„diyerek susturmuştu. [2] Nefehatta Şeyh Reyhan hakkında da bazı malûmat vardır [3]. Aliyyi Kürdî de Mirei Nişâbûrî gibi bir zatmış ve halka edep yerini açar, gösterirmiş. Böyle olduğu hâlde meşhur Şahabeddini Süherverdî (623) bu zatı ziyaret ediyor. [4]

724 tarihinde vefat eden meşhur "Lâl Şehbâz kalender «لال شهباز قلندر» de aynen bunlar gibi zavahire ademi riâyeti ile meşhurdur. Hatta Hazinetül asfiya, bunun tercemei hâlini yazarken "Gayet mest ve cezbedar olduğundan şeriat ahkâmile mukayyet değildi ve Melâmetiye tarikını kendisine meslek ittihaz etmişti. Halk nezdinde aşikâr bir surette müskıratı şurp ve eklederdi . . . . Melâmetiye tarikına sâlik olması sebebile halk arasında Şehbaz kalender namile şöhret buldu„ [5] diyor ve bu suretle de Melâmetîlerin sekizinci asrı hicrî iptidalarında dahi mevcut ve münteşir olduğunu, fakat halk nazarında kalenderîlerle karıştırıldığını ve Kalenderîlerin şeriat ahkâmı ile mukayyet bulunmadıklarını bildirmiş oluyor. Dokuzuncu asrın nısfı ahirinde yazılmış bulunan Nefehat ta bu iltibasın ref'i için Kalenderîlerle Melâmetîler arasındaki farkı anlatarak o zamandaki Kalenderlerin ahvâlini şöylece bildiriyor

" Onların(Melâmetîlerle Kalenderîlerin) farkı budur ki Melâmetî, bütün nevâfil ve fazâile temessük yolunu arar; Fakat onları halkın nazarından gizler. Kalenderiye ise haddi farâizi aşmaz. (Yalnız farzları edâ ile iktifa eder) ve a'mâlin ihfa ve ızharına mukayyet olmaz. Ama bu zamanda Kalenderî namile mevsum olan tâife, rıbkai lslâmı boyunların-

[1] Nefehat Varak: 294
[2] » » 298
[3] » » 296
[4] » » 294
[5] Sa: 46—47

dan atmışlar ve saydığımız vasıflardan hâli bir hâle gelmişlerdir. Bu isim onlara âriyettir. Hatta onlara (Haşviyyeحشويه) adı verilse daha lâyıktır [1].

Esasen Nefehatül üns, Hamdûni Kassârın tercemei hâlini yazdıktan ve bazı ahvâl ve akvâlini anlattıktan sonra

«شیخ‌الاسلام کفت که همه سیرت وکار ایشان برین قیاس بود . اکنون جماعتی اباحت و تهاون
شرع وزندقه مربی ادبی وحرمتی پیش کرفته اندکه ملامت است؛ ملامت نه ان بودکه کسی به
بحرمتی شریعت کاری کند تا اورا ملامت کنند . ملامت ان بودکه درکار حق سبحانه وتعالی
از خلق باك ندارد »

diyerek şeriat emirlerini tehvin eden İbâhîlerin Melâmet iddiasında bulunduklarını anlatıyor.

Bu mesrudat, maruzatımızı teyit edecek bir vesika mahiyetindedir. Çünkü yukarıda Şeyhülislâmın bir çok Melâmetî Şeyhlerile sohbet ettiğini ve bir çoğunu yüksek ve tazimkâr sözlerle metheylediğini söylemiştik. Hatta buna binaen Tibyâni vesâilül hakayıkın muma ileyhi Melâmetî silsilesine idhâl ettiğini arzetmiştik. Böyle bir zâtın Melâmetîlik hakkındaki sözleri dikkatı câliptir. Demek ki daha beşinci asırda Melâmetîlerin içine bir çok İbâhî ve Batınîlerin girmiş bulunduğu ve Melâmetiliğin aslî safvetini kayb etmeğe başladığı bir hakıkatı tarihiyedir.

Melâmetîlik, beşinci asırdan sonra büsbütün Batınîleşmiş ve sekizinci asra kadar bu hâl, günden güne mütezayit bir surette devam etmiştir ki Şehbâz Kalender, tezkirelere Melâmetî olarak geçirilmiş ve Câmî, Kalenderîlik ile Melâmetîliğin farkları hususunda bilhassa ısrar etmiştir.

Yedinci asır evâilinde vefat eden (638) Muhiddini arabînin "Fütûhât„ ında ve dokuzuncu asır ricâlinden olan Seyyîd Şerifi cürcânî (824)nin "Tarifât„ında Melâmetten ve Melâmiyeden uzun uzadıya bahsetmeleri de bize ilk devre Melâmîlerinin, hemen hemen ikinci devre Melâmîleri olan Bayrâmî Melâmîlerinin zuhuruna kadar sürüklenebildiğini ve bu suretle Melâmetin unutulmıyarak Bayrâmî Melâmîlerinin az zaman içinde çok mühim bir mevki kazanmalarına sebep olduğunu göstermektedir. Fakat son zamanlarda, yani altıncı asırdan itibaren ilk devrede olduğu gibi mühim bir mevki kazanan ve umumî hürmete mazhar olan bir tek Melâmetî şeyhine tesadüf edemiyoruz. İmâmül vakt aliyyi sakafîlerin, âlim ve muhaddis İbni Menâzillerin, Sâdâti cihan addedilen Çeştîlerin yerlerini alenen şarap için Kalenderler tutuyor ve kitaplarda zamâne Melâmetîleri zemmedilmeğe başlanıyor. Nihayet, dokuzuncu asrın nısfı ahîrinde Bayrâmî Melâmîleri, ilk devre Melâmilerinin yerini tutmuş ve Osmanlı türklerinin diyarında zuhur eden bu türk tarikatı pek az bir müddet zarfında bnütü Anadolu ve Rumeliye intişar etmiştir.

[1] Nefehat. «باب القول فى معرفة لصوفى والمتصوف والملامتى والفقير والفرق بينهم» Varak : 8

IV

SOFİYENİN MELÂMET VE MELÂMÎLER HAKKINDA İKİ ZIT TELÂKKÎLERİ

Eski zamanlardan beri Melâmet ve Melâmiye, ricâli sofiye arasında iki muhtelif telâkkıye mazhar olmuştur. Yalnız müttehit olan cihet şudur ki: Melâmîleri ve Melâmîliği gerek sofîler, gerek bizzat Melâmîler mutasavvıf addetmemişlerdir.

Meselâ; Keşfül mahcub sahibi, kitabının altıncı babını Melâmete hasredip "Tarikat şeyhlerinin bir kısmı da Melâmeti ihtiyar ettiler. Melâmetin ihlâsı mahabbet hususunda büyük tesiri vardır ve insanı hulûs ve mahabbete götürecek tam bir meşreptir. Ehli hak, bütün âlem içinde halkın Melâmetine mahsus olmuşlardır. Bilhassa bu ümmetin büyükleri ve Rasul صلى الله عليه وسلم ki ehli hakkın muktedâ ve imâmı, muhiplerin pişrevi idi; kendisine hakkın burhanı peydâ değilken ve henüz vahyi ilâhîye nâil olmamışken herkesin nezdinde nâmı iyi, kadri yüce idi. Fakat dostluk libası iksâ edilince ona halk, Melâmet dilini açtı. Kimisi Kâhin, kimisi şâir, bazısı mecnun, bir kısmı da kâzip dedi„ [1] sözlerile başlayıp Melâmeti bir az daha methü sena ederek üç kısma ayırıyor:

" Doğru gitmek, kasdetmek, terketmek „ ..

Doğru gitmek Melâmîliği budur ki birisi kendi hâlile meşgul ve dinperver olup şeriata da riâyet eder.

Böyle olduğu hâlde halk, onu levmeder. Bu, halkın ona karşı âdetidir. Halbuki o, bunların cümlesinden fâriğdir„ diyor.

Kasdî olan Melâmetiliği de şöyle anlatıyor:

" Birisi hakkında halkın azîm bir teveccühü zuhur eder ve onların içinde mütemâviz olur; gönlü mansıp ve câha meyleder; tab'ı onların arasında mukayyet kalır. Gönlünü fâriğ edip hak ile meşgul etmeği arzu eder. Tekellüfle halkın levmine mazhar olmak yolunu tutar ve şer'an ziyan vermiyen bazı şeyleri irtikâp eder: bu suretle halk ondan müteneffir olur. Halk arasında bu hâl onun sülûk yolu olup halk ta ondan feragat eyler. „

Şeriat emirlerini terketmek suretile melâmet ızhar edenleri de üçünn-

[1] Keşfül mahcub,. Sa: 59 - 61

cü kısımda kısaca zemmederek " Terketmek Melâmeti de şudur ki; küfür ve tabiî dalâlet biririsinin yakasına yapışır. Şeriatı ve şeriata mütabaatı terkedip te der ki; bu benim ef'âlim, Melâmetî tarikının hâlâtındandır. „ sözlerini söyliyor [1].

Keşfül mahcub sahibinin bu taksimi şüphesiz indîdir. Fakat zamanındaki Melâmîlerin halleri, kendisini bu taksime mecbur etmiştir. Görülüyor ki beşinci asrın nısfı ahîrinde Melâmetîlere ulemâyi rüsûmdan maada mutasavvıfa da şüpheli nazarlarla bakmağa başlamışlardır.

Keşfül mahcub sahibi, bundan sonra melâmet hakkındaki fikir ve telâkkisini şu sözlerle bildiriyor:

" Ama benim nezdimde Melâmeti istemek, ayni riyâdır ve riyâ ayni nifaktır. Zira mürâî; tekellüfle halkın kendisini makbul görmeleri yoluna sülûk eder; Melâmetî de bunun aksine olarak halkın onu reddetmesi yoluna sâliktir. Her iki güruh ta halkta kalmışlar ve ondan geçmemişlerdir. Biri bu muamele, diğeri o muamele ile zâhirdir. Halbuki dervişin, gönlünden halk sözünnü çıkarması lâzımdır. Gönlünü halktan ayırınca bu iki mânadan da fariğ olur ve artık hiç bir şey onun ayağını bağlıyamaz.„[2]

Bu beyanattan anlaşılıyor ki Keşfül mahcub sahibi mutasavvıfları Melâmetîlerden evlâ biliyor ve hatta Melâmetîleri derviş bile addetmiyor. Onları henüz vahdete ermemiş olan ve halkla meşgul bulunan bir fırka halinde görüyor.

Nefehatül ünste de القول فى معرفة لصوفى والمتصوف والملامى والفقير والفرق بينهم serlevhası ile ayrılan babta Melâmetîlik hakkında şu sözleri okumaktayız: "Melâmetiyeye gelince; onlar, bir cemaattır ki manayı ihlâsa riâyette ve sıdık kaidesini muhafazada ziyade ceht ibzâlederler. Halkın nazarından tââtı ihfâ ve hayrâtı ketim hususunda mübâlâgayı vacip bilirler. . . . . . Bu tâife her ne kadar azizülvücut ve şerifül hâl ise de henüz halkın hicabı vücudu, onların nazarından bilkülliye münkeşif olmamıştır.

Bu sebepten tevhit yüzünün müşahedesinden ve tefrid gözünün muayenesinden mahcub kalmışlardır. Zira, bir kimsenin a'mâli ihfâya ve kendi ahvâlini halkın nazarından setre çalışması halkın vücudunu ve kendi nefsini gördüğünü müş'irdir ki bu hâl, tevhid manasının tahakkukuna mâni'dir. Nefis te agyâr cümlesindendir. Bunlar, henüz kendi hallerine nazar etmektedirler. A'mâl ve ahvâllerinden agyârı ihraç edememişlerdir. Onlarla (Melâmetîlerle) Sofîlerin farkı şudur ki; cezbei inâyetikadîme, Sofiyyeyi bilkülliye nez'etmiştir ve halk ve Eneiyet hicâbı, şühut nazarlarından kalkmıştır. Tâât ve hayrâtın sudurunda arada kendilerini

[1] Sa: 61—64
[2] Sa: 65—66

ve halkı görmezler ve halkın enzârının ittilâından emin olup amellerini ihfâ ve hâllerini setir ile mukayyet olmazlar. Eğer vaktın maslahatı, tââtı ızharı mucipse ızhar, ihfâsını muktazi ise ihfâ ederler. Şu hâlde Melâmetiye kesri lâm ile muhlislerdir; Sofiye, fethi lâm ile muhlaslardır « واناا اخلصناهم بخالصة » bunların vasfı hâlidir » [1]

Bir kısım mutasavvıfanın reiy ve telâkkisine terceman olan Keşfül mahcub sahibi ve Camî gibi zevâtın Melâmetîliği Sofiyenin dûnunda görmelerine mukabil diger bir kısım da Melâmetîliği tariki irfânın en yüksek noktasında görüyor. Şeyhi ekber Muhıddîni Arabî, Seyyid Şerîfi Cürcânî, Celvetî şeyhlerinden Üsküdarlı Hâşım baba ve Eşrefi Rûmî, bu zümredendir.

Şeyhul ekber Muhiddîni Arabî, Fütûhâtın 23 ncü bâbında Melâmiyenin, velâyetin en yüksek derecesinde olduklarını ve o derecenin fevkınde Nübüvvet derecesinden başka bir derece bulunmadığını ve bu makama velâyette Makamı kurbet denildiğını söliyor. [2]

Yine Fütuhâtın 309 ncu babında «رجال الله تعالى ثلثة لارابع لهم» deyip sonra her sınıf hakkında şöylece malûmat veriyor:

"Birinci kısımdaki ricâle zühüt ve nevâfil ve zahirî ef'âli mahmudenin umumu galebe etmiş olduğu gibi onlar da bâtınlarını Şâriin zemmettiği her mezmun sıfattan tathir etmişlerdir; Bu ışledikleri amellerin fevkinde bir şey görmezler. Bulundukları makamdan başka ahvâl ve makamâta, ledünnî ve vehbî ilimlere, esrâr ve küşûfâta marifetleri yoktur. İşte bunlar «Ubbad عباد» dır.

İkinci kısım, bunların fevkindedir. Bunlar bütün ef'âli Allah ile görürler. (Allaha nispet ederler) ve şüphesiz ki onların fi'li aslen yoktur. Riyâ da onlardan bilkülliye zâil olmuştur............................ Evâmire imtisâlen çalışmak, takva, zühüt, tevekkül ve sâir hususatta Ubbad gibidirler, Böyle olmakla beraber bulundukları makamın fevkindeki ahvâl ve makamatı, ulûm ve esrârı, küşufât ve kerâmâtı da görür ve onlara erişmeğe gayret ederler. Fakat onlardan bir şeye nâil oldukları vakıt kerâmâttan bir şeyle avam içinde zâhir olurlar. Cünkü Allahtan başka bir mevcut görmezler Ahlak ve Fütüvvet ehlidirler. Bu sınıfa «Sofiye» denir. Bunlar üçüncü sınıfa nazaran ruûnet ve nefis sahibleridir; tilmizleri de da'va sahibidirler. Halkın fevkinde bulunurlar ve Allahın kullarına riyasetle zâhir olurlar.„ [3]

[1] Varak 5

[2] اعلم ايدك الله ان هذا الباب يتضمن ذكر عباد الله المسمين بالملامية وهم الرجال الذين حلوا من الولاية فى اقصى درجاتها ومافوقهم الا درجة النبوة وهذا يسمى مقام القربة فى الولاية وآيتهم من القرآن حور مقصورات فى الخيام...
Fütühat.. (Mısır tab'ı 1293 Hicrî) Cilt. 1 Bap: 23 (فى معرفة الاقطاب المصونين واسرار منازل صونهم) Sa: 235

[3] Fütuhât. Cilt 3. Bap: 309.. Sa: 44-45 Müracaat.

Görülüyor ki bu izâh, keşfül mahcub ve Nefehâtın izâhının tamamile zıddıdır. Sonra Şeyhi ekber, üçüncü sınıfı; yani Melâmiyeyi "Üçüncü sınıf, öyle ricâldir ki bunlar beş vakıt namazın üstüne sünnetlerden başka bir şey tezyit etmezler ve bilinecek zâit bir hâlile temeyyüz etmezler. Sokaklarda gezip nas ile konuşurlar; Allahın halkından hiç biri onlardan birini halk arasında farz bir amel ve mutat sünnetten başka zâit bir şeyle mütemâyiz görmez. Yalnız kalpleri ile nastan infirat edip Allahla bulunurlar. İlimde râsihler olup Allaha ubudiyetlerinden bir lahza bile mütezelzil olmazlar.

Kalplerine Rübûbiyet sultanı istilâ ettiği ve onun altında zelil bulnndukları için riyâsete tama' etmezler. Allah, onlara her mavtını ve her mavtının ıstihkakı olan a'mâl ve ahvâli bildlrmiştir; her yerde o yerin ıktızasına göre muamelede bulunurlar. Halktan gizlenirler. Onlar hiç şüphesiz seyyitlerine hâlis ve muhlis kullardır. Nâs içinde yemekte, içmekte, uyanıklıkta, uykuda, konuşurken devam üzere efendilerini müşahede ederler. Sebepleri yerlerine koyarlar ve hikmetini bilirler.

İşte bunlar Melâmiydir ve ricâlin en yükseği bunlardır. Tilmizleride ricâlin en büyükleri olup reculiyet etvârındadırlar ---------------- » [1] sözlerile anlatıyor.

Yine ayni bapta (309) "Bu makamın Rasul ve Ebu Bekre ve Hamdûn, Ebu Saîdül harrâz, Bâyezidi bıstamî gibi eski şeyhlerden bu makam ile mütahakkık olanlara ait bulunduğunu„ söyleyip "Bizim hâlimiz de budur. Zamanımızda da bu makamın seyyıtleri Ebüssüud ibniş şibl «ابوالسعود بن الشبل», «Abdülkâdirül ceylî عبدالقادر الجيلى »ve «Sâlihul berberî صالح البربرى» ilh... dir. Kitap bunları zikre müsait değildir; kâfi gelmez„ [2] diyor. Ayni Bapta "Melâmiye, hakıkat hususunda sahih ilim sahipleridir. Yüksek derece ve doğru yol ve hakka yakın menzile erebabı, dünya ve âhirette ancak bunlardır. Mevâtın ilminde ve bu mavtınlardaki muamelâtta yedibeyzâ bunlarındır. ilmi mevâzîn ve edâyi hukuk eshabı da yine bunlardır. Selmanı Fârisî سلمان فارسى bu makamda bunların kadri en celil olanlarından-

---

[1] والصنف الثالث رجال لايزيدون على الصلوة الخمس الا الرواتب ولايتميزون المؤمنين المؤدين فرائض الله بحالة زائدة يعرفون بها؛ يمشون فى الاسواق ويتكلمون مع الناس لايبصر احد من خلق الله واحداً منهم يتميز من العامة بشيء زائد من عمل مفروض اوسنة معتادة فى العامة. قد انفردوا بقلوبهم مع الله. راسخين لايتزلزلون عن عبوديتهم مع الله طرفة عين. لايعرفون للرياسة طعماً لاستيلا الربوبية على قلوبهم وذلتهم تحتها قد اعلمهم الله بالمواطن وماتستحقه من الاعمال والاحوال فهم يعاملون كل موطن بما يستحقه. قد احتجبوا عن الخلق واستتروا عنهم بتستر العوائد؛ فانهم عبيد خالصون مخلصون لسيدهم؛ مشاهدون اياه على الدوام فى اكلهم وشربهم ويقظتهم ونومهم وحديثهم معه فى الناس. يضعون الاسباب مواضعها ويعرفون حكمتها. فهؤلاء الملامية وهم ارفع الرجال وتلامذتهم اكبر الرجال يتقلبون فى اطوار الرجولية..

Fütuhat. Cılt. 3. Bap: 309 (فى معرفة منزل الملاميه من الحضرة المحمدية)

[2] هذا مقام رسول الله وابى بكر الصديق رضى الله عنه ومن تحقق به من الشيوخ حمدون القصار وابو سعيد الخراز وابو يزيد البسطامى وهو حالنا وكان فى زماننا من سادات هذا المقام ابوالسعود بن الشبل وعبدالقادر الجيلى......

Fütuhât: Cilt: 3. Bap: 309.. Sa: 44

dır ve dünyada bu makam, makamı ilâhîdir„ [1] sözlerini okumaktayız.

Yine Fütuhâtın aynı babında "Sofiye, nas içinde da'valar ve havâtıra ve icabâti duaya ait harikulâde hâlât ile temayüz ederler... Melâmiye ise Allahın halkından birine karşı her hangi bir şeyle temayüz etmezler.

Onlar meçhullerdir. Halleri avam hâlidir. [2] ve "Bu taifenin menziletini Allah ızhar etse nas onları ilâh ittihaz ederdi.„ tavsiflerini okuyornz.[3]

Fütuhâtın 352 nci babında da "Melâmiye, ayni âdette harkı âdet hâlinde bulunduğundan tavâifin en yükseğidir„ diyor. [4]

Seyyid Şerifi cürcânî de, "Ta'rifat تعريفات „ında "Melâmiye, bâtınlarında olan ahvâli ızhar etmezler. Kemâli ihlâsın tahkikine çalışırlar.„ Umûru, arazı gaybinde — ilmi ilâhîde — takarrur eden mevzi'lerine vaz'ederler. İrâde ve ilimleri Haktealânın irâde ve ilmine muhalif olmaz. Esbâbı, nefyi muktazi olan mahalden mada bir yerde nefyetmedikleri gibi ispatı iktiza eden mahalden mada bir mahalde de ispat etmezler. Zira sebebi vâziin nefyettiği mahalden kaldıran, sefih ve sebebin kadrini câhil olur. Yine vâziinin nefyettiği mahalde ispata kalkan şirk ve ilhâda düşer. Melâmiye, haklarında; Benim velilerim, kubbelerimin altındadır. Onları benden başka kimse bilmez; hadîsi kutsîsi vârit olan kimselerdir„[5] diyor.

İmâmı Şa'rânî de "Elyevakıtü vel cevâhir اليواقيت والجواهر „ inde Muhiddîni arabînin bâlâda zikredilen tarifatını aynen zikretmektedir. [6]

Mütaahirinden (Aydoslu) Bursalı İsmâil Hakkı[7] nın Kitabül hitabında Melâmiye hakkında serdettiği beyânât, Üsküdarlı Hâşim babanın [8] divânındaki mensur tavsifat, Eşrefi rumî[9] ve sâir sofî şairlerin Melâmet hakkındaki şiirleri, hemen hemen Muhiddîni arabînin sözlerinin tekradrından ibâret olduğu gibi ilk devre Melâmîlerile daha az alâkadar olduğundan zikredilmei.

---

[1] فالملاميته هم اصحاب العلم الصحيح فى ذلك ؛ انهم الطبقة العليا و سادات الطريقة المثلى ؛ والمكانة الزلفى فى العدوة الدنيا والعدوة القصوى، ولهم اليد البيضاء فى علم المواطن واهلها وما يستحق ان يعامل به واهم علم الموازين واداء الحقوق وكان سلمان الفارسى من اجلهم قدواً فى هذا المقام وهو المقام الالهى فى الدنيا .. Cilt: 3.. Ayni Bap. Sa: 47

[2] والصوفية تميزون عند العامة بالدعاوى وخرق العوائد من الكلام على الخواطر واجابة الدعاء .... والملامية لايتميزون عن احدٍ من خلق الله بشيءٍ . فهم المجهولون ؛ حالهم حال العوام . Sa: 46

[3] وكذلك هذه الطائفة لوظهرت مكانتهم من الله للناس لاتخذوهم آلهة.... Sa: 46

[4] وهم اعلى الطوائف فانهم فى خرق العادة فى عين العادة. Cilt: 3. S. 312

[5] الملامية وهم الذين لم يظهر مما فى بطونهم على ظواهرهم وهم يجتهدون فى تحقيق كمال الاخلاص ويضعون الامور مواضعها فيما تقرر فى عرضه الغيب فلا يخالف ارادتهم وعلمهم ارادة الحق وعلمه تعالى ولا ينفون الاسباب الا فى محلٍ تقتضى نفيها ولايثبتون الا فى محلٍ يقتضى ثبوتها فان من رفع السبب من موضع اثبته واضعه فقد سفه وجهل قدره ومن اعتمد عليه فى موضع نفاه فقد اشرك والحد وهؤلاء الذين جاء من حقهم اوليائى تحت قبابى لايعرفهم غيرى..

Ta'rîfat.. Matbaai Âmire.(1269 Hicri) Sa: 104-105

[6] Elyevakitü vel cevahir. Cilt: 2. Sa: 93 المبحث الثالث والاربعون

[7] Osmanlı müellifleri.. Cilt: 1. Sa: 28-32 ye müracaat

[8] Osmanlı müellifleri. Cilt: 1.. Sa: 189

[9] « « « 1.. Sa: 17

V

MELÂMETÎLİĞE VE TARİHÇESİNE UMUMÎ BİR NAZAR

Melâmetîlik hakkında en mevsuk malûmatı Ebu Abdürrahman Muhammed ibnil Huseynis sülemînin "Risâletül melâmetiye" sinde buluyoruz. Bize bu risaleden bahseden M. Hartmana müteşekkiriz. Ebu Abdürrahman, risalesinde (Erbâbül ulûmi vel ahvâl ارباب العلوم والاحوال) i üç kısma ayırıyor:

«1. — Kur'an ve hadîsir zavâhirinden istinbâtı re'y ile ahkâm ve ihtilâfâtı tespit eden Fukahâ ve din reisleri..

2. — İlmi ilâhî ile mümtâz olup dünya sebeplerile alâkadar olmıyan, kalpleri tecelligâhı ilâhî bulunan ve envâi kerâmât ile mümtaz olan «Ehlül ma'rife„.. Bunlar, şer'a kat'iyen muhâlefette bulunmadıkları gibi bâtınan da hafâ âleminde müstagraktırlar.

3. — Bâtınan Hak ile bir daha ayrılmamak üzere birleşen "Melâmetiye„ dir ki Allah, bu ittisâlden sonra onların mâhiyetlerini ketmeder; dünyâya yalnız iftirak ve şer'a inkıyat gibi zâhirî hallerini ızhâr eder. Bu süretle onlar "Cem'ul cem' جمع الجمع„ hâlinde muhtefidirler.» [1]

Bu takşimden ssnra Melâmet erbabının halâtı hakkında epeyce tafsilât veriyor. Bu tafsilâttan anlıyoruz ki Melâmetî, kerâmâta rağbet etmiyor ve sofiyâne hâlleri izmar ederek yalnız ma'kul ve meşru' ef'âli ızhâr ediyor. Hamdûn "Melâmetiye tariki; insanlara karşı her nevi debdebeden — ehli hâl olarak — feragat ve her hangi sıfat ve hareketi tasdik ettirmek hususunda mesâi sarfından istinkâf etmektir„diyerek bu mesleğin bir hususiyetini irâe eyliyor. (Edebiyat. F. m. 6. Ma. 1340. Sf: 280) Melâmetînin her türlü kayıttan vareste olup Allaha raptı kalp etmesi lâzım; hatta ibâdetten bile zevk almamalı! Çünkü bu zevk, sâliki oraya mukayyet kılar. Tevhid ise kuyudu ref'edip vahdette zevk sâhibi olmaktır. (Sf. 282)

Melâmetiyenin kisvei mahsusaları yoktu. Şeyhleri de va'z ve zikretmek suretile kendilerini ızhâr etmezler, bu gibi hâllerden tamamile içtinap ederlerdi. Ebu Hafs, âdi bir işçi elbisesile gezer, avamdan fark edilmezdi.

[1] Muhiddinin de Fütuhâtta nâsı «Ubbad, Sofiye, Melâmiye„ diye üçe ayırarak bu tasnife iktifa eylediğini görmüştük.

Melâmetin en ziyade husumet ettiği sıfat, riya ve ucüptü. Bu iki sıfatı mahvedebilmek için temayüzden ihtiraz, esâsî bir umde idi. Müellifi risâle; Hamdûnun, arkadaşlarından AbdülHaccam isminde birine "Adının Abdülhaccâm olması; Abdullahil ârif, yahut Abdüzzâhit olmasından daha iyidir„ dediğini kaydediyor. Âdeta diye biliriz ki Melâmet; fukaha ve müçtehidînin temayüz ve kibrinin, müteşerriînin riyâsının bir aksül amelidir.

Ebu Abdürrahman, risâlesinde melâmetin 45 umbesinden bahsediyor. [1] Bunların hulâsası şudur ki; Melâmetînin zâhiren ibâdetle tefâhuru şirk, bâtınan hâl ile tefâhuru irtidattır (1). Melâmetî; haktan mada ne zâhirî, ne de bâtınî keşif ve kerâmetlere ragbet etmez.

Dil ile zikirden bir şey çıkmaz. Kalp, zikri ihmâl ederse dil zikre başlar. Halbuki matlub; kalp, ruh ve sırrın zikridir (9). Binaen aleyh; Melâmetî, zikirle de mukayyet değildir. Melâmetî, görünmesi gayri kabili içtinap şeylerden mada (cemaatla namaz gibi) şer'a muvafakatını gizli tutar; insanlara karşı daima iyilikte bulunmağa gayret eder, (17).a'mâli sâlihadan dolayi bir zevk duyarsa bu zevk ile mücâdelede bulunur (10). Melâmetîye nazaran ubudiyetin iki umdesi vardır: Allaha karşı iftikar, Peygamberi taklit.. (18).

Melâmetî, yalnız kendi nefsile meşguldur (25); setir maksadı ile bile olsa ihvânının noksanına dikkat doğru bir hareket değildir (22); Hatta muztar olanlardan madası için dua etmek bile hoş görülmez (29).

Melâmetî, hubbi gayr timsâlidir; fânî filgayrdır. İhvânının her müşkiline muavenet eder. Hamdûn "Mü'min, ihvânı için gece kandil, gündüz asâ olmalıdır„ demiştir (34). İhvânı için daima muin ve zahîr olan Melâmetî, hiç bir vakıt başkasından yardım istemez ve kimsenin muavenetine arzı ihtiyaç eylemez. Çünki, kula arzı hacet; muhtaçtan yardım istemektir. Belki yardım istenilen kimse daha ziyâde muztar ve muhtâcı muavenettir! (42) [2].

*
* *

[1] Makaledeki umdelerden hulâsa ettiğimiz sözlerin nihayetlerine numaralarını koyduk.

[2] Melâmetiyeyi zillet ve meskenetle terdif ve halkın levmine maruz olmayı arzu eden bir tâife diye tarif edenler tamamile yanılırlar. 42 nci umde, bir Melâmetînin kimseye arzi iftikar ve hacet etmediğini gösteriyor. Filvaki yine "Ebu Abdurrahmanı sülemî„ Ebu hafsın, birine "Ticaret et; kazancını tasadduk eyle; sen de muhtaç olduğunu sadaka ile tedarük et; bilâhara ticareti de, tese'ülü de terkeyle!„ dediğini yazıyor ve Nefehat, Hamdûndan sonra Melâmet nâşiri olan İbni menâzilin "هیچ خیری نیست دوان کسی که ذل کسب وذل سوأل وذل ودنچشیده باشد„ sözünü kaydediyorsa da yine "Ebu Abdürrahmanı sülemî„ risalesinde Hamdûnun Abdullahül-Haccama "Kazanca istinat eyle!„ (Sf. 295) ve Ebu hafsın da talebesinden birine "Ticâret ve kisp hayatına sarıl!„ dediklerini görüyoruz.

Bu mütenâkız ifadelerden şunu anlıyoruz: kibir, riya, ucüp ve gururu kırmağa çalışan Melâmetîler, ihtimâl bazı sâlikleri bu gayeye eriştirmek için tese'üle sevkediyorlardı.

Risâlei Kuşeyriye, Keşfülmahcub ve Nefehattaki Melâmetî büyüklerinin sözleri de Sülemînin ifâdâtını teyit ediyor.

Meselâ; Hamdûn "Ben, nefsimi Fir'avnın nefsine tafdil etmem; çünkü ikisi de nefistir. Fakat gönlümü Fir'avnın gönlüne tafdil ederim„ [1] diyor. Anlaşılıyor ki Melâmetîler, bir çok müttakıler gibi günakârları tezyif etmiyorlar; bilakis kendilerile meşgul bulunuyorlar. Ebu türabı Nahşebî "İbâdât içinde havâtırı kalbiyeyi islâhtan daha nâfii yoktur„ [2] sözile Melâmetiyenin kesreti ibâdattan ziyâde tezkiyei nefse dikkat ettiklerini anlatıyor. Ebül Huseynil Barûsî de "Her nerede ki nûraniyet olmadığı hâlde bir gayret ve içtihat görürsün; bil ki o, bid'atı hafiyedir.„ [3] diyerek ayni fikri teyit etmektedir.

Hulâsa Melâmetiye, Ebu Abdürrahmanı Sülemînin dediği gibi yalnız ahvâlde sıtkı, muâmelâtta edebi gözeten [4] ve bu suretle tasavvufu hüsnü ahlaktan ibaret bilen fikir erbabı olmakla beraber vahdet neş'esine mâlik irfan eshâbı idi..

***

Melâmetiyenin zuhuru hicretin ikinci asrının nısfı ahirindedir. İhtimâl Melâmetîlik, bu asrın iptidalarında da mevcuttur. Fakat isimleri tespit edilmemiştir. Onun için kat'i bir şey söyliyemiyoruz. Yanlız şurası muhakkak ki Ebu hafsül haddâd, ilk Melâmetî değildir. Mamafi Melâmetîliğin üçüncü asırda tamamile intişar etmiş olduğunu görmekteyiz. Bu meslek erbabının mütekâsif bir halde toplandığı yerle Horasan ve Mâverâünnehir havalisidir. O asırlarda Mâverâünnehirde Sâmânîler hüküm sürüyor ve şimâlden gelen Türk hücumune karşı durmağa çalışıyorlardı. Sâmânilerden Ahmed ibni İsmailin kölesi Emiri leşker ve bilahara Horasan vâdisi olan Alp tekin, "Gazne„ de istıklâlini ilân etmis (352) ve hafitleri Horasanı zaptetmişler ve bilhassa Mahmuda Gaznevî zamanında hudutlarını

Fakat bu, hiç bir vakıt umumî ve esâsî bir umde değildi. Eğer böyle olmuş olsaydı Melâmetî şeylerinin ve Melâmetîlerin calibi dikkat ahvâl ve hususıyetlerini kaydeden Kuşeyrî, Keşfül mahcub, Nefehat gibi kitaplarda bu halin de mezkûr olması ıktıza ederdi. Aatta bunu Melâmetiyenin bir şiârı addederek kesri nefs için tese'ülü ihtiyar ettiklerini muhakkak kaydetmeleri ve bilhassa Sülemînin risâlesinde umdeler arasında bunun da bulnması icap ederdi. Halbuki görüyoruz ki 42 nci umde, bilâkis bu telakkiye zıttır. Esâsen Hamdûn ve İbnimenâzil gibi âlim ve muhaddislerin, Abdülvehhâbi sakafî gibi "İmâmül vakt„ olan zevâtın keşkul bedest olarak tese'ül etmeleri de aklen muhâlâttandır.

[1] Nefehat.. Varak: 29
[2] „ „ 25
[3] „ „ 30
[4] „ „ 154

Ceyhuna ve Harizme kadar götürerek bütün bu havaliyi ellerine almışlardı. 389 da Samânîleri tamamile mahveden Kara hanîler, Maverâünnehre hakim oldular.

Melâmetîlik, üçüncü asırdan itibaren Horasanda kuvvetle intişara başlamıştı. Tasavvufun ruha sukûn bahşeden telkinâtı bu siyasî muhitte inkişafa müsâit bir zemin bulmuştur. Ta Ebu hafstan itibâren Melâmetî mümessilleri ekseriyet itibarile Nişabur, Herat ve Kâbillidir. Esasen bu zamanlarda Melâmetin Türkmenler arasında da intişarını biliyoruz. Hatta bunlardan Ali Abo, Muhammed Ma'şuki tûsî, Süleymanı Türkmânî gibi nüfuz sâhibi şeyhlerin hayatlarına âit te oldukça malûmatımız vardır.

Melâmet, dördüncü asrın nihayetlerinde teşekküle başlıyan ve beşinci, altıncı asırlarda inkişaf eden ilk tarikatlara da nüfuz etmiş, hatta geniş ve mufrıt vahdet tarafdârı bir çok şeyler bile ya Melâmetîliğe intisap etmişler, yahut ta neş'esini benimsemişlerdir. Bu suretle Melâmet, Necmeddini kübrâ halifesi Bahaeddin Veled vasıtasile Mevlânâyı yetiştirmiş ve Mevlevîliği meydadana getirmişti. Mevlevîlerle Melâmîlerin, ta evâilden beri çok sıkı munasebetleri vardır. Diger tarikatlar, Melâmîleri umumiyetle tezyif ettikleri hâlde Mevlevîler, Melâmîlerle bağdaşmışlardır.

Mevlânâda ve bilhassa Şemste Melâmet neş'esini görmemek gayrikabildir. Sultanı dîvânînin hâlâtı, bu neş'enin cezbenâk bir tezahüründen başka bir şey değildir. [1]

Bilâhara Neşâtî Ahmet dede, Cevrî, Nahîfî, Fasih gibi âlim ve şâirler; Hatta son zamanlarda Peçevî Ahmet dede ve Ebu Bekir dede gibi zevat, Bayrâmî Melâmîlerinin hâlisül akîde birer ihvânı olduğu gibi Nuriye Melâmîliği de (Son devre Melâmîliği) bir çok Mevlevîyi kendisine celp ve cezb etmiştir.

Melâmetîlerin mühim bir merkezleri de Bağdattı. Ahmedi hudreveyh, Cüneyd, Abdullahil mürtaiş, Ahmed ibni Yahyelcellâ ve müritleri; Bağdadı, Melâmetin graba doğru bir inkişaf merkezi hâline getirmişlerdi. Melâmet, buradan pek kolayca Musul, Halep ve nihayet o asırlarda Bâtınîlerin fa'aliyetlerine sahne olan Suriyeye geçti. Kadîbül bânı Mavsılî, Süleymânı Türkmanî, Şeyh Rislânı Dımışkî, hatta Tibyan sahibinin Rıfâî şubesi olarak gösterdiği Harîriye tarikinin müessisi Ebül Hasan Aliyyül Harîrî, Halep — Suriyede yedinci asırda yaşayan ve kuvvetlerini Melâmetîlikten alan şeyhlerdir. Bunların ahvâline dikkat edersek hepsi, zavâhire karşı lâübâlidir. Rakıs ve simaa tarafdar oldukları gibi namaz kılmazlar, Hatta alenen oruç yerlerdi. Şeyh Süleyman ve Kadîbül banın ve bu iki şeyhe ben-

[1] Sultanı dîvânî Mehmet Simâî.. Sefinei Mevleviyeye müracaat! Sf: 15 — 60 Mısır tab'ı 1283

ziyen Aliyyi kürdî ve Şeyh Reyhanın hâlâtına evvelce bilmünasebe temas etmiştik. Bunları umumiyetle Melâmetî - Kalenderî; daha doğrusu Bâtınî addedebiliriz. Esasen sekizinci asır iptidalarında ölen Şehbaz lâl kalenderin Melâmetle meşhur olduğunu görmüş ve Câmînin Kalendelikle Melâmetîliğin farklarında ısrar ve zamanındaki kalenderleri zemmettiğini okumuştuk. Şeyhülislâm Abdullahi Herevînin, zamanındaki Melâmetîler hakkındaki mütaleatı da kaydedilmişti.

Hulâsa — Bâtınî olsun, şeriata mütemessik bulunsun — bir takım Türk tarikatlarının zuhur ve inkişafında Melâmetîlik mühim ve aslî bir âmil olmuş ve hatta zannederim ki bunun için şimdiye kadar hemen bütün Anadolu halkı; bilhassa kızılbaşlar ve Bektaşîler, her türk velisini Horasandan gelmiş olarak kabul ve Horasan erenlerinden olarak ilân etmislerdir.[1]

Bâtınî zümrelerinin tedahulile aslî saffetini kaybeden Melâmetîliğin yerini dokuzuncu asrın nısfı ahîrinde İkinci devre, ya'nı Bayrâmî Melâmîliği tutmuş ve Türk ruhundan doğan bu yeni tarikat, ilk Melâmîlerin neş'e ve irfânını tamamile hamil olarak zuhur etmişti.

Melâmetîlerin şöhreti şayiası ve Hacı Bayramın nüfuzu neticesi olarak Bayrâmî Melâmîligi de anlatacağımız veçhile bütün Anadolu ve Rumelide pek az bir müddette intişar edebilmiştir. Bayrâmî melâmîliğinin ilk Melâmetîlere iktıfa ettiklerini ileride göreceğiz. Son Melâmîler de Bayrâmî melâmîlerinin peyrevleridirler. Böyle olduğu halde "İgnaz Goldziher„ «Vorlesungen uber der İslam» da Melâmetiyeyi " riya ve haricî tezâhürattan müçtenip, vecit ve istigraka ehemmiyet veren bir zümre„ [2] diye tavsif ettikten sonra "M. Hartman„a istinâden [3] bunları son Melâmîlerden ayrı bir neş'eye malik gösteriyor ve Bayrâmî melâmîlerine hiç temas etmiyor. Halbuki son Melâmîlerin Bayrâmî melâmîlerinden yegân farkları sülûkü ilmî bir hâle getirmek suretile "İşrâkî اشراق „ likten bir miktar ayrılmaktan ibarettir. Mamafi son Melâmî halifeleri içinde meratip telkininde bulunmıyan ve "Melâmî — Hamzavî„ lere harfiyen peyrev olanlar da yok değildir. Bayrâmî melâmîlerinin ise tekrar edelim ki Melâmetlerden hemen hiç bir farkları yoktur. Esasen Melâmet, bir tarikat olmaktan ziyade bir neş'e ve hâl olduğundan zühule hiç mahal yoktur:

Melâmetîler de, Bayrâmî Melâmîleri de, Son Melâmîler de ayni neş'eye sahiptirler..

---

[1] Konyada Mevlânânın türbesinde bile isimleri meçhul dört merkat, Horasan erenlerîne âittir.

[2] Sf: 69-168.

[3] İslamische Oryent. İndex. III.

BIBLİYOGRAFYA

1. *Abdülkerim Kuşeyrî* (İmam) — Risalei Kuşeyriye رسالهٔ قشیریه «Bulak tab'ı. 1284. H. » [arapça]

2. *Abdül vehhabı şa'rânî* (İmam) — Elyevâkîtü vel cevâhir fi beyânı akaidil ekâbir البواقيت والجواهر فى بيان عقائدالاكابر «Mısır tab'ı. 1277. H.» [arapça]

3. *Abdürrahman Câmî* — Nefehatül üns نفحات الانس « Gâmînin tilmizlerinden Abdülkerimül Huseynî tarafından 883 senesinde yazılau ve bizzat Câmî tarafından bir çok yerlerine hâşiyeler ilâvesile tashih edilen nüsha.. Fatih; Çarşamba Murat molla kütüphanesi. No 1302 » [acemce]

4. *Ahmet dede* (Eflâkî) — Menakibül ârifin مناقب العارفين « Hicrî 1016 senesinde Ebu Bekir ibni Ferruh çelebi tarafından yazılan nüsha. Süleymaniye; Hâlet. E. kütüphanesi. No 321 » [acemce]

5. *Âlî* (Gelibolulu) — Hilyetür ricâl fil aktabı vennücebai vel abdâl حلية الرجال فى الاقطاب والنجباء والابدال « Yazıldığı sene ve kâtibi meçhul yazma nüsha. Fatih kütüphanesi No 398. » [Türkçe]

6, *Aliyyibni Osman ibni Ebu Aliyyül Gaznevî* — Keşfül mahcub كشف المحجوب « Hicrî 1357 de istinsah edilmiş yazma nüsha. Darülfünun kütüphanesi. Yıldız. No 245. » [acemce]

7. *Bartold (.Pr.)* — Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler. [Türkçeye mütercem]

8. *Cemâl* (Köprülü zade) — Edebiyat mecmuası « No 7. 6. Mayıs 340. M. Hartmanın Ebu Abdürrahmanın رسالة الملامتيه sine yazdığı makalenin tercemesi. »

9. *Ferideddîni Attâr* — Tezkiretül evliya تذكرة الاوليا « Leyden tab'ı. Reynold A. Nicholson.. 1323. H. (1905). [acemce]

Fuat (Köprülü zade; M.)

10. — Tük edebiyatında ilk mutasavvıflar « 1911 Matbaai Âmire » [Türkçe]

11. — Türkiye tarihi dinîsi « Mülkiye mektebi matbaasında taş basmasile matbu'. 1926 - 1627 » [Türkçe]

12. — Türkya tarihi « İstanbul; Kanaat kütüphanesi neşriyatından. 1923. » [Türkçe]

13. — Türk edebiyatı tarihi « 1923. Devlet matbaası. » [Türkçe]

14. *Gulâmı Muhammed ibni müfti Rahîmullahı Lâhurî* — Hazînetül asfiyâ خزينةالاصفيا « Hindistan. Lekno tab'ı. Haricî. 1290. » [acemce]

15. *İsmail Hakkı* (Bursalı) — Kitabül hitâb كتابالخطاب « İstanbul tab'ı. 1292. H. » [Türkçe]

16. *Kâtip çelebi* — Keşfüzzunun كشفالظنون « İstanbul. Âlem matbaası. 1310. H. » [arapça]

17. *Mecdî* — Şakayık شقائق tercemesi «Matbaai Âmire. 1269. H.»

18. *Mehmet* (Hâfız) — Ebvâbı seb'a ابواب سبعه (Tezkiretül evliya) « Buharalı Mehmet Hafız tarafından 927 de yazılmıştır. Müellif, kitabını Nefehatül üns tarzında yazdığını; Nefehattan başka Tezkiretül evliya, Şevâhidün nübüvve, Nüzhetül ervah, Târihi mezarâtı Buhara ve sâir kitaplardan da istifade ettiğini, kitabını yedi bap, bir hâtime üzerine yazdığı için ismine Ebvâbı seb'a dediğini söyliyor. Sofî şâirlere ayrı bir bap ayırdığı gibi yedinci bapta Buhara ve havalisindeki evliyayı ve Sâmânî hükümdarlarını da zikrediyor. Hâtimede Eimmei isnâ aşer ائمهٔ اثنی عشر den sonraki tarihî hadisat ve vekayii, bilhassa Maveraünnehri mihver ittihaz ederek kaydetmektedir. Yedinci bap ve Hâtime, bu cihetle diğer tezkirelerden ayrı bir hususiyet ve kıymeti kaizdir. Yazma nüshası Fatih kütüphanesinde 2570 numaradadır. Kâtibinin ismi yoktur. İhtimâl müellifin yazmasıdır » [acemce]

19. *Muhiddîni Arabî* — Fütuhâtı mekkiye فتوحات مكيه « Mısır. 1293. H. » [arapça]

20. *Sâkip dede* — Sefinei mevleviye سفينهٔ مولويه « Mısır. Vehbiye Matbaası. 1283. H. » [Türkçe]

21. *Seyyid Şerîfi Cürcânî* — Ta'rifât تعريفات « Matbaai Âmire. 1269. H. » [arapça]

22. *Seyyid Mehmet Kemâleddin* (Harîrî zade) — Tibyânı vesâilül hakayık fi beyânı selâsilüt tarâik تبيان وسائلالحقائق فى بيان سلاسلالطرائق « Son Melâmî piri Seyyid Muhammed Nurun halifesi olan Harirî zadenin bu eseri üç cilt olup 171 tarikattan bâhistir. Tasavvuf tarihi ve edebiyatile meşgul olanlara kıymettar bir me'haz olabilir. Yegâne yazma nüshası Fatih kütüphanesinde 430, 431, 432 numaralardadır. » [arapça]

23. *Tâhir* (Bursalı) — Menakıbi şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nurül arabî ve beyanı Melâmet ve ahvâli Melâmiye مناقب شيخ سيد خواجه محمد نورالعربى و بيان ملامت و احوال ملاميه « Melâmiye hakkında Muhiddin ve sâir sofîlerin bazı sözlerile Muhammed Nurun muhtasar tercemei hâlini ve Seyyidin bazı eserlerinden müntehap cümleleri ihtiva eden ve 50 sahife kadar olan bu eser gayri matbudur. Yazma bir nüshası bendedir. » [Türkçe]

TALÎ ME'HAZLAR

24. *Abdullahı rumî* (Eşref oğlu) — Divan « İstanbul. Muhip Matbaası. 1286. H. » [Türkçe]

25. *Hâşim baba* (Üsküdarlı) — Divan « Matbu' » [Türkçe]

26. *Mehmet Ali Aynî* — Hacı Bayrâmı veli « Evkaf matbaaı. 1343. H. » [Türkçe]

27. *Muhammed Abdürraufi Münâvî* (İmam) — Elkevakibüd dürriyye fi terâcimis sâdetis sofiyye الكواكب الدريه فى تراجم السادةالصوفيه « Yazma nüsha. 1274. H. Darülfünun k. Hâlis. E. No 6495 » [arapça]

28. *Sadık vicdânî* — Tomârı turuku aliyeden Melâmîlik. « Evkaf matbaası. 1340, (1338) » [Türkçe]

29. *Tâceddin Sübkî* (İmam) — Tabakât « Mısır. Huseyniye matbaası. 1324. H.» [arapça]

30. *Tâhir* (Bursalı) — Hacı Bayrâmı veli. « Matbu »

ECNEBİ ME'HAZLAR

31. *M. Hartman* — Der İslamiche Oryent. « İndex. III. »

32. *İgnaz goldziher* — Vorlesungen uber der İslam.

II

İKİNCİ DEVRE MELÂMÎLERI

BAYRAMÎLER

I

HACI BAYRÂMI VELÎ

Bayrâmî Melâmiliği; 753 tarihinde Ankaranın Çubuksuyu kenarında «Sol Fasıl» köyünde doğan ve Koyunluca Ahmet isminde birinin oğlu bulunan [1] Hacı Bayrâmı Velînin tesis ettiği Bayrâmîlikten ayrılmış bir tarikattır.

Hacı B. V, Alâeddîni Erdebîlî müritlerinden olup mumaileyhin emir ve işaretile Hoydan Anadoluya hicret eden meşhur Kayserili Hamîdeddin-ibni musanın dervişidir. Hamîdedddin, Bursaya yerleşerek ekmek pişirip çarşıda «Somunlar, Mü'minler;» diye satmağa ve bu suretle geçinmeğe başlamıştı [2]. Bu cihetle halk arasında «Somuncu Baba» ve «Ekmekçi Koca» namlarile şöhret bulmuştu.

Yıldırım Bâyezit Bursada camii kebiri yaptırdıktan sonra, ilk cuma namazının Emir Sultan (833) tarafından kıldırılmasını tensip etmişti. [3] Halbuki Emir Sultan, ekmekçi kocanın kemâline müncezip bulunduğu cihetle padişaha « Gavsi azam bu şehirde iken bu hizmet bize münasip değildir» diyerek imamet ve hitabeti Ebu Hâmit Hamîdeddine ihâle etti. Hamideddîn namazı kıldıktan sonra fâtihayı da tefsir ederek o sıralarda fâtihayi tefsir emelinde bulunan molla fenârînin (834) bir çok müşkillerini hal ve mumaileyhi cezbeyledi. [4]

Bu vak'adan sonra Hamîdeddin, halk arasında şöhret bulmakla bu şöhretten ihtiraz ve bursadan tegayyüp etti.

---

[1] Silsile nâmei Celvetî: Bursalı İsmail Hakkı. Bursalı Tâhir bey merhum da «Hacı B. V. » ismindeki eserinde (Ankarada Esseyyit Abdülkadır ibni Yusüfü Isfıhânîye âit vakfiyede 832 tarihinde şahit olmak üzere münderiç olan şu (Kutbül evliya Eşşeyh Elhac Bayram ibni ahmed ibni Mahmudül ankaravî) ibareden de pederi âlîlerinin isminin Ahmet olduğu tezahür ediyor) diyor. Hacı B. V. nin kendisinden küçük olmak üzere Safiyyüddin ve Murat isminde iki de kardeşi vardır.

[2] Semerâtülfuad: Sarı Abdullah (Sa: 231) Sergüzeşt: La'alî zâde Abdüllbakî (Sa:12) Şakayik tercemesi: Mecdî (Sa: 74).

[3] Şeyh Şemseddin Muhammed ibni Aliyyi Hüseynîi Buharî: Bakınız! Şahnayık tercemesi; sa: 76.

[4] Şeyh Şemseddin Muhammed ibni Hamza.. Bakınız! Şakayık tercemesi : sa ; 47-53. Osmanlı Müellifleri; Cilt: 1. sa; 390-392

Bu sıralarda Hacı Bayrâmı Velî, ankarada melike hatunun bina ettirmiş olduğu kara medresenin müderrisi idi. Hacı Bayrâm da bir çok emsali gibi Hamîdeddinin neş'e ve kemaline âşık olup tarikata intisap ve müderrisliği terketmişti. Hamîdeddinin bursadan tegayyübünden sonra Bayram, şeyhi bırakmamış ve onunla beraber şama ve mekkeye gidip edayi haçtan sonra aksaraya gelmişti.

Ebu Hâmit Hamîdeddin 815 tarihinde vefat ettikten sonra Bayrâmı-Velî ankaraya avdet ve Halvetiyye ile Nakşibendiyyenin mezcinden tahassül eden bayramî tarikatını neşre mübaşeret etmiştir [1].

Hacı bayrâmın neşri tarikata başladığı sıralarda Anadoluda tasavvuf neş'esi bir çok kimseleri dairei incizabına almıştı.

Muhiddîni arabî, Evhadeddîni kirmânî, Celâeddîni Rumî, Sadreddîni-Konevî gibi sofîlerin nüfuzu halk üzerinde kuvvetli bir surette mevcuttu. Bilhassa ebu Hâmit Hamideddinin şöhreti de tamamile yaşıyordu. Bütün bu avamile hacı Bayramın evvelce ulemadan olması ve mühim bir medresede müderrislikte bulunması da inzimam edince bayramîlik az bir müddette intişara başladı.Hzcı bayram o derecede büyük bir şöhret kazandı ki ikinci Murat bazı hasutların iğmazile mukayyet ve mağlul olarak Edirneye getirmiş ve kendisile görüşunce hakkında işittiği sözlerin mahzı iftira olduğunu anlayıp avdetine müsaade eylemışti. Hacı Bayram, eski camide birkaç kere va'zetmiş [2] ve yolda Gelibolulu yazıcı zâde Mehmedi Bicanı da (855) irşat ve tarikına ithal ederek ankaraya avdet etmiştir. [2] Hacı Bayrâmı Velînin nüfuzu o kadar kuvvetlenmişti ki semeratül füatta mezkûr olduğu üzere tarafı padişahîden müntesiplerinin hükûmet tekliflerinden muaf addedilmesi emredilmişti. Fakat bu emir, bir çok mukallitlerin de Bayramî tarikine duhulü neticesini vermekle padişah, şeyhten müritlerinin mikdarını sormuş ve Hacı Bayram da garip bir imtihandan sonra «bir buçuk dervişim vardır» diye mektupla cevap vermiştir [4].

---

[1] Hacı bayrâmı Velînin terbiyelerine من حيث البروز والجمعيه Bâyezid ve Cüneyd, ruhaniyetlerile celli himmet buyurmakla istidadı zâtlarında envai kemâlât bâhire olup camii-Nakşibendiyye ve Halvetiyye olmuşlardır.

Cevheretül bidaye ve dürretün nıhaye جوهرة البدايه ودرة النهايه Şârihi Mesnevî Sarı Abdullah.. varak; 132

Ve hacı Bayramı .V. nin terbiyelerine من حيث البروز والجمعيه Bâyezid ve Cüneyd, ruhaniyetleriyle celli himmet buyurmakla istidadı zâtîlerinde bahire ve zahire olup camii Nakşibendiyye ve Halvetiyye olmuşlardır. Sergüzeşt; La'lî zade Abdülbakî. Sa; 16

[2] Vaz'ettiği kürsünün üstünde celî hatla (makamı hacı bayrâmı velî) yazılı bulunduğunu *bursalı Tahir bey merhum «hacı bayramı velî»* de söyliyor.

[3] Mehmet Bican ve kardeşı Ahmet Bican hakkında bakınız! Şakayik tercemesi. Sa: 127; Osmanlı müellifleri; cilt: 1. Sa; 194

[4] Bir mürtefi mahalde hayme kurup dervişan gelüp ol havali mâlâmâl oldukta haci

Hacı Bayrâmı Velî, ankarada ziraatla taayyüş eder ve üç aylarda halktan zekât toplayıp fukarasına tevzi eylerdi.

Yunus tarzında şiirler de söylerdi. Üc ilâhisi matbudur ki bunların biri aruz vezniledir.

Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde,
Bakıcak didar görünür ol şarın kenaresinde!

beytile başlıyan ilâhisi, Yunusn

Çıktîm erik dalına, anda yedim üzümü;
Bostan ıssı kakıyıp der ne yersin kozumu?

beytile başlıyan meşhur şathiyesine benzer. Bursalı Tâhir B. merhumun «Hacı Bayrâmı .V.» sinde ve M. Ali Aynî B. in ayni isimdeki kitabında neşredilen bu ilâhileri Melâmîlîğe ait bütün âsârın bir arada bulunması fikrile biz de aynen dercediyoruz; eğer Hacı Bayramın bir divançesi olsaydı oraya müracaatı tavsiye ile geçerdik.

Hiç kimse çeke bilmez güçtür feleğin yayı;
Derdine gönül verme, bir gün götürur vayı.

Oynayu gelür aldar [1] çünki eli çapüktür;
Bir bunculayın fitne kande bulur arayı?

Çün yüzünü döndürdü bir lahza karar etmez;
Nice seri pay eder, döner ser eder payı!

Bir fani vefasızdır kavline inanma hiç;
Gâh bayı eder yohsul, gâh yohsul eder bayı.

Hayran kamu alimler bu ma'ninin altında:
Kaftan kafa hükmeder bilmez bu muammayı!

Vahittir o vahdette, kesrette kani tefrik?
Hizr ermedi bu sırra, bildirmedi Musayı!

Miskin "Hacı Bayram„ sen dünyaya gönül verme;
Bir ulu imarettir alma başa sevdayı!..

Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde;
Bakıcak didar görünür ol şarın kenaresinde!

Bayrâmı .V. teşmiri sâideyn edüp ve desti mübârekine bir tîğı tîz alup dervişler; bana irâdet getürenleri bu gün fîsebilillah kurban eylesem gerektir deyu salâ ettikte herkes mütereddit olup bilahara ricalden biri ve nisâdan dahi birisi (ع) جان ومال وسر فدا در راه تو deyu cür'et edüp teslim olduklarında ikisin dahi hayme içine getürüp mukaddemâ bir erkek koyun ihzar etmekle anı kurban edüp haymeden taşra hûni fırâvân revân oldukta (ع) چه شيخى ومريدى اين چه قيد است azîze sevdâ galebe etmiştir deyu dervişan perakende ve perişan olmakla...... Semerûtül füat. Sa; 540

[1] aldamak: aldatmak. Bulur arayı: arayı bulur; arayıp ta bulur.

Nagihan ol şara vardım, ol şarı yapılur gördüm;
Ben dahi bile yapıldım taşu toprak aresinde!

Ol şardan oklar atılur, gelür ciğere batılur;
Ârifler sözü satılur ol şarın bazaresinde!

Şagirtleri taş yonarlar, yonup üstada sunarlr;
Çalabın ismin anarlar o taşın her paresinde!

Bu sözü ârifler anlar, cahiller bilmeyüp tanlar;
"Hacı Bayam„ kendi banlar ol şarın menaresinde!

Bu ilâhî, sofiye arasında çok meşhur ve münteşirdir. Bursalı İsmail Hakkı ve son Melâmîlerin piri Seyyid Muahmmed Nur tarafından şerhedilmiştir.

Üçüncü ilâhi de şudur:

Bilmek istersen seni
Geç canından bul anı;
Can içre ara canı,
Sen seni bil, sen seni!

Kim bildi ef'âlini
Anda gördü zâtını
Ol bildi sıfâtını,
Sen seni bil, sen seni!

Görünen sıfâtındır,
Gayri ne hâcetindir?
Anı gören zâtındır
Sen seni bil, sen seni!

Kim ki hayrete vardı,
Tevhîdi zâtı buldu;
Nura müstagrak oldu,
Sen seni bil, sen seni!

"Bayram„ özünü bildi,
Bulan ol kendi oldu,
Bileni anda buldu,
Sen seni bil, sen seni! [1]

Bu üç ilâhiden başka Hacı Bayaramın her nasılsa şimdiye kadar neşredilmemiş bir ilâhisi daha vardır ki bu ilâhi, bir çok mecmua ve cönklerde yazılıdır. Hemen bütün tarıkat ehli bilir. Mukabelelerde bestesile söylenirdi. Tophanedeki Kadirîhâne tekkesine, mezkûr tekkenin şeyhi şâir Şerif Ahmet ef. tarafından 1201 tarihinde vakfedilmiş bulunan ve her halde bu tarihten çok evvel yazılmış olan bir mecmuadan aynen yazıyoruz:

Noldu bu gönlüm, noldu bu gönlüm?
Yandı bu gönlüm, yandı bu gölüm;
Derdü gamınla doldu bu gönlüm!
Yanmada derman buldu bu gönlüm!

Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı;
Kendide buldu, kendide buldu,
Rengine aşkın cümle boyandı!
Matlabını hoş buldu bu gönlüm?

Elfakrü fahrî, elfakrü fahrî,
Fahrini zikret, fahrini zikret;
Demedimi ol âlemler fahri?
Fahri fenâda buldu bu gönlüm! [2]

[1] Üçüncü kıt'a "Hacı Bayrâmı veli„ lerde yok. Biz Lâl'î zadenin "Meslekül uşşak„ şerhinden aldık.

[2] Mezkûr cönkte bu bent yoktur. Fakat gördüğüm bütün nüshalarda vardır.

Sevâdı azam, sevâdı azam;
Meskeni canan, meskeni canan
Belki oluptur arşı muazzam!
Olsa acepmi şimdi bu gönlüm?

Bayramım imdi, Bayramım imdi;
Hamdü senada, hamdü senada [1]
Bayram edersin yar ile şimdi.
Yar ile bayram kıldı bu gönlüm..

Bu dört ilâhiye nazaran Hacı Bayram, tamamile bir yunus muakkibidir. Sadık Vicdânî B. "Melâmîlik„ ismindeki kitabında La'lî zade Abdülbakînin "Sergüzeşt„ inde bizzat, Hacı Bayramın bazı müritlerini Melâmet neşvesile terbiye ve teslik iddiasını tenkid ve adeta reddediyorsa da [2] Hacı Bayramın kendi sözleri Abdülbakî E. yi teyit etmektedir.

Bu dört ilâhinin dördünde de esma ve zikir neş'esi yoktur. Bil'akis vahdet ve aşk neş'esi görünüyor. Hacı Bayram,

Kim bildi ef'âlini
Anda gördü zâtını
Ol bildi sıfâtını
Sen seni bil, sen seni!

Diyerek tevhit ve fenâ makamlarını, Tevhidi ef'âl, Sıfât ve zâtı, ne kadar veciz ve kat'î olarak bildirmektedir.. Hele

Bayram özünü bildi
Bulan ol kendi oldu,
Bileni anda buldu,
Sen seni bil, sen seni!

bendinde yakîn ve vahdet meratibi ne kadar barizdir. Anlaşılıyor ki Ömer dede, bu neşveyi bizzat Hacı Bayramdan almıştır. Hacı Bayrâmı velî "833 te Ankarada vefat etmiştir.

Hacı Bayrâmı velinin silsilei tarikatı:

La'lî zada Ahdülbakînin «Sergüzeşt» ine nazaran Hacı Bayrâmı velînin silsilei tarıkatı şudur:

Hacı Bayrâmı velî — Hamîdeddîni Aksarayî — Şeyh Şâdiyyi Rûmî — İbrahimül Bısrî — Süleymanı İskenderanî — Hasanı Esterabâdî — Mahmudi Bısrî — Osmanı Rumî — Mahmudi kerhî — Sadeddini Bağdadî — İshakı Harizmî — Süleymanı Buharî — Süleymanı Isfıhanî — Ahmedi horasanî — Ebül Hasanı Cürcanî — Şeyh Mûsel Bıstamî — İbrahimi Hindistanî — Bâyezidi Bıstamî..

Bâyezidi Bıstamî, ehli turuk indinde İmam Ca'ferüssadıkın ruhaniyetinden müstefiz olmüştur. Bir çok icazetnamelerde Bâyezidin nispeti (عن روحانية جعفر الصادق) diye gösterilmektedir. [3]

[1] Hamdü senalar, hamdü senalar. Nüsha..

[2] Tômarı turukı aliye. Melâmîlik; Sadik Vicdânî; Sa; 44

[3] Bazıları, Ebu yezid içün sıgarı hâlinde İmam Ca'fere erişmiştir derler ama baittir.

İmam Ca'ferden sonraki silsileyi de tarıkatlar berveçhi ati Sıddîkî ve Alevî olarak iki suretle gösteriyorlar:

İmam Ca'ferüssadık امام جعفرالصادق — İmam Muhammedülbâkır امام محمدالباقر — İmam Zeynül âbidin Aliyyibnil Huseyn امام زين‌العابدين على بن الحسين — İmam Huseyn ibni Ali امام حسين بن على — İmam Alyyibni Ebu tâlib امام على بن ابو طالب — Muhammed محمد ..

İmam Ca'ferüssadık امام جعفرالصادق — Kasım ibni Muhammed ibni Ebu Bekr قاسم بن محمد بن ابوبكر — Selmânı Fârisî سلمان فارسى — Ebu Bekr ابو بكر — Muhammed محمد ..

Fakat asıl Bayrâmî silsilesi Erdebil sofîleri vasıtasiledır. Çünkü Hacı Bayrâmı velî, Ebu Hâmit Hamideddîni Aksarayîden ahzi feyzetmiştir. Hamideddin ise evvelce yazdıgımız veçhile Şakayıkı mo'maniyede ve La'lîzadenin Sergüzeştinde beyan edildiği gibi Hâce Alâeddin Aliyyi Erdebîlî خواجه علاءالدين على اردبيلى den, yahut İsmail Hakkının Silsilenâmesindeki tahkikine göre Alâeddinin oğlu Şeyh şah namile maruf Şeyh İbrahimden müstahlefti.

Alâeddini Erdebîlî; babası Sadreddin Musaya, o da babası Ebu İshak Safiyyüddine (735), o da İbrahim zâhidi Geylânîye müntesiptir. [1]

İbrahim zâhidi Geylânîden itibaren Bayrâmiye silsilesi, an'aneye nazaran şu suretle teselsül etmektedir:

İbrahim Zâhidi Geylânî ابراهيم زاهد كيلانى — Cemaleddini Tebrizi جمال‌الدين تبريزى — Şihabeddin Muhammedi Tebrizî شهاب‌الدين محمد تبريزى — Rüknüddin Muhammedinuhasî ركن‌الدين محمد نحاسى — Kutbüddini ebherî قطب‌الدين ابهرى — Ebünnecibi Süherverdî ابوالنجيب سهروردى — Vasıyyüddinül kadî وصى‌الدين‌القاضى — Muhammedi Bekrî محمدبكرى — Muhammedi Dineverî محمد دينورى — Mimşadı Dineverî ممشاد دينورى — Cüneydi Bağdadî جنيد بغدادى — Seriyyi sakatî سرى سقطى — Marufi Kerhî معروف كرخى — Davudi Tâî داود طائى — Habibi a'cemî حبيب اعجمى — Hasanı Bısrî حسن بصرى — Aliyyül Mürteza على‌المرتضى — Muhammed محمد ..

* * *

Hacı Bayrâmı Velînin halîfeleri:

Hacı Bayrâmı Velî vefatından sonra şu halîfeleri birakmıştı:

1— Göynüklü Salâheddini Tavil.

Zira Bâyezidi Bıstamînin tarihi vefatlarında ihtilâf olunup bazılar, ikiyüz otuz dört tarihinde ve bazılar, ikiyüz altmış bir tarihinde vefat etti demişler. İmam Ca'fer ise yüz kırk sekız tarihinde vefat edüp bu takdirce vefatı Bâyezidde kavli evvel uzere vefatları tarihinin beyninde seksen altı sene mürur edip Ca'ferı sadıka erişmek câiz olur ama kavli sânî üzere yüz on üç sene mürur etmekle mülâkat istib'ad olunup perverdei ruhaniyetleri olur.

Cevheretül bidaye: varak; 128

[1] Silsilenâmei Celvetî: Bursalı İsmail Hakkı..

2— İnce Bedreddin.

3— Hamîdeddinle beraber Anadoluya gelip Hacı Bayramdan tekmili tarikat eden kızılca Bedreddin.

4— Meczup akbıyık Abdullah (akbıyıktan Mıhalıçlı bir çoban olan Hızır dede, Ondan da meşhur Üftâde efendi (988), Üftâde efendiden de bursada Ferhat paşa müderrisi ve küçük mahkeme nâibi koçhisarlı Mahmut efendi ahzi feyzetmiştir. 1038.

Meşhur Celvetî piri Üsküdarlı Aziz Mahmut Hüdayî, bu zattir) [1].

5— Meşhur Ak Şemseddin

6— Muhammediye sâhibi Mehmet bican.

7— Kardeşi Ahmet Bican.

8— Bursalı Emir Sikkînî (seyyit ömer dede).

Tâhir bey merhum, bunlardan başka Şeyhîi Kirmanî, baba Yusüfü aksarayî, Salahaddin, İzzeddin ve molla zeyreği de hacı bayramın halîfesi olarak göstermektedir. Baba Nahhasî ve Salahaddin şakayikte de mezkûr ve yine ayni kitapta molla zeyreğin küçüklüğünde hacı bayramdan tahsil ettiği masturdur.

[1] Celvetiyye meşayihinden Yakubi afevînin «hediyyetüssalikin»i ile İsmail hakkı merhuma nazaran Mak'adı Hızır dede, Ak bıyıkla beraber bizzat Hacı Bayramın dervişidir. Akbıyıkta cezbe, Mak'adı Hızır Dedede ifaza kudreti zuhur edip üftâde ve Aziz Mahmut vasıtasile tarikati Celvetiyye, Hızır dededen zâhir olmuştur.

II

— Melâmî kutüpleri —

MELÂMÎ PİRİ ÖMER DEDE

Hacı Bayrâmı Velînin vefatında yerine hulefâsından göynüklü Ak Şemseddin geçti [1]. Ak Şemseddin ile bıçakçı olduğundan dolâyi Sikkînî lakabile mülakkap bulunan Bursalı Ömer dedenin meşrepleri tamamile birbirinin muhâlifi idi. Ak Şemseddin, âdâp ve rusûmi şeriat ve tarikat ile mukayyet bir şeyhi zâhitti. Ömer dedenin meşrebinde ise melâmet ve cezbe galipti. Bundan dolâyi Hacı Bayramın zamanından beri aralarında «bir miktar bürudet vâki olmakla Hacı Bayram sultan emir Sikkinî ile Ak Şemseddininin mabeynlerini ateşten gayri bir şey temyiz etmez» dermiş [2].

Mahmudi kefevî « ketâip » ismindeki kitabında menkabevî bir hâdiseden bahsetmektedir:

Hacı Bayramın ihtizarı yaklaşınca kendisine kimi halef bırakacağı ve irşat makamına kimi tayin edeceği endişesile dervişler, nezdinde içtima ediyorlar. Ak şemseddin şeyhin yanında oturuyor. Emir Sikkinî de odanın kapısının yanında ayakta duruyor. Hacı Bayram gözlerini açıp «emir; su getir» diyor. Müritler hep sâdâttan olduğundan lâalettayin biri kalkıp bir maşrapa su getiriyor. Şeh, maşrapayı alıp suyu içmiyerek önündeki meyva tabağına döküyor. Sonra yine su istiyor. Müritlerden diger biri su getiriyorsa da Hacı Bayram yine içmeyip tabağa döküyor. Üçüncü defa olarak su isteyince Ak Şemseddin Emir Sikkinîye su getirmesini söyliyor. Emir suyu getirince Hacı Bayram içerek bakiyyesini mumaileyhe verip « iç; emniyeti kübraya nâil olasın!» diyor. Emir Sikkînî, artık suyu içiyor. Bu, teslimi sirra işaret addedilmiştir.

Şârihi mesnevî Abdullah efendi, bu vak'aya semeratülfuadında "Emir Sikkinî Bursada mütemekkin iken hacı Bayrâmı velînin intikallerine müteallik bazı işârât vaki olmakla ankaraya azimet eyleyip hikmeti huda hacı Bayram hazretlerini muhtazar bulup mabeynlerinde nice işârât geçtikten sonra dari fenâdan dârı bakaya... „ diye işaret ediyor. [3] La'lî zâde Abdülbakî ise serğüzeştinde vak'ayı zikrederken iki defa su getirenin Ak Şemseddin olduğunu ve Hacı Bayramın her iki defada da suyu içmeyip

[1] Şeyh şemseddın Muhammed ibni Hamza; Bakınız! Şakayık tercemesi; sa:; 240-247 Osmanlı Müellifleri.Cilt: 1. sa: 12-15

[2] Semaratülfüat. Sa; 241

[3] Semerutül fuat. Sa; 241

önündeki kiraz tabağına döktüğünü, üçüncü defasında Emir Sikkînînin getirdiği sudan içip bakıyyesini de Emire verdiğini yazıyor.

Hacı Bayrâmın vefatından sonra Ak Şemseddin Beypazarına gidip tavattuna niyet ediyorsa da sergüzeşte göre ahalisinin taassubundan dolayi oturamayıp Göynüğe geliyor. Emir Sikkînî de esâsen şeyhinin vefatından sonra Göynükte tavattun etmişti.

Meşrepleri muhalif bulunan bu iki şeyhin bir beldede irşat makamında bulunmaları tekrar bâdîi kılükâl oluyor. Ketâip sahibi balâda naklettiğimiz hikâyeden sonra asıl menkabevî hadiseye şu suretle devam ediyor:

Hacı Bayrâmın vefatından sonra bütün müritler, şeyh Ak Şeşmeddine tâbi' ve meclisine mülâzım olup ona biat ettiler. Her kuşluk ve akşam vakıtlarında mesçitte oturup ihvanile zikrederdi. Zikirden sonra birbirlerile musafaha ederler ve müritler, şeyhin elini öperlerdi. Yalnız Emir Sikkînî mescidin bir köşesinde oturup halkai zikre giremezdi. Ak Şemseddin bundan münfail olup bir gün Emir Sikkinîye «halkai zikrimize mülâzemetin lâzımdır, yoksa senden şeyhin tacını alırız» dedi. Emir « mademki böyledir; yarınki cuma günü namazdan sonra bizim eve gelin. Size hirka ve tacı teslim ederiz. » dedi. Ertesi günü Emir, evinin avlusuna büyük bir ateş yaktırdı. Namazdan sonra Ak Şemseddin ihvanile eve geldiler. Kendisi sırtında hırka, başında taç olduğu hâlde ateşe girdi. Bir müddet sonra ateşten çıkınca hırka ve tacın yandığı, fakat kendisine bir şey olmadığı görüldü. Bu zamandan itibaren kendisinin ve müritlerinin taç ve hirkası yoktur. Bu tarika intisap edenler, oldukları kisve ve hey'eti tebdil etmezler. Bu vak'a güynük ahalisi beyninde meşhurdur; biz de ahaliden işittik ve hikâye ettiğimiz hâdisenin mahalli vukuunu ve Emirin kabrini ziyaret ettik... [1]

[1] الشيخ العارف بالله الامير السكينى اخذ الذكر والتلقين عن الشيخ العارف بالله الحاج بيرام الانقروى و بلغ عنده المقامات العلية وظهر منه الكرامات السنية حكى انه لما قرب من الاحتضار للشيخ الحاج بيرام واجتمع عنده متوجهين الى ان الشيخ من يخلف مقامه ومن تعينه للارشاد وكان آق شمس الدين يجلس يمين الشيخ ولايتقدم عليه احد وكان الشيخ الامير السكينى قائماً فى آخر الناس ففتح الشيخ الحاج بيرام عينيه وقال امير صوكتور يعنى هات الماء فكان المريدين سادات . . . . .

Mahmudi kefevî : Kırım muzafatından Kefelidir. 940 da İstanbula ğelmiş ve 954 te Anadolu sadrından mülâzemete nâil ve bilâhara molla gûranî medresesine müderris olmuştur. 991 de vefat etmiştir. Şakayik zeyli : Nev'î zade Ataî. Sa ; 273

1341 senesinde neşredilen Bolu sâlnamesinde bu meşhur ve mütevatir menkabe hakkında şöyle muhalif bir kayıt vardır :

«Ak Şemseddin. H. nin namına yapılan ihtifali dinî hey'eti mürettibesi tarafından vaki olan istilâma cevaben Beşiktaşta Yahya. E. dergâhı postnişini merhum Hayrullah. E. Ömer dedenin Ak Şemseddin. H. ile muasır bir kutbü ârif olduklarını ve aralarında şöyle bir vak'a güzeran ettiği bildirilmiştir :

Ak Şemseddinin ilmine nispetle müridanı az, Ömer dedenin noksanı ilmine rağmen çok olmakla dedenin hakkında bazı tarizatta bulunmuş, bunu işiten Ömer dede; demir tabiatlı, biçak gibi keskin sözlü olmakla tacı ile hırkasını çıkararak;

— Onun hırsını celbeden bu taç ile hırkaya benim reğbetim yoktur.

diyerek ateşe atmış ise de müridanı bunların yanmadığını görerek şeyhlerine merbutiyetlerini tezyit etmişlerdir.

Şeyh. E. nin bu rivayeti hiç bir yerde mukayyet olmadığı gibi hiç bir kimse tarafın-

Sarı abdullah, semeratülfuadında bu vak'ayı bir teferrüç mahallinde olmuş gösteriyor. La'lî zade merhum da vak'ayı Semeratül fuatta olduğu gibi nakledip « taç ve hırkayı narı aşk ve cezbede ihrak edip libâsıavâm ihtiyâr etmekle badelvakia ol tarik müritleri aslında ne ğünâ libasta ise ol tarzı tagyir etmezler. Fukarâyi melâmiye için libâsı mahsus yoktur„ diyor. Gerek sarı abdullah, gerek La'lî zâde, bu vak'adan sonra tarikin ikiye ayrıldığını ve badema ak Şemseddin ile Ömer dedenin arasında bürudet kalmadığını ilâve ediyorlar.

Bu ateşe girmek mes'elesi, menkabelerde bir birine zıddolan şeyhlerin, büyük zevâtın hayatlarında hemen hemen Ketâibin hikâyesindeki ayniyeti hâiz olarak mevcuttur. Hatta Bektâşî an'anesinde Sarı Saltık menkabesinde de vardır. Yalnız bu menkabenin Ömer dedenin vefatından yarım asrı mütecaviz bir zamandan sonra ağızdan ağza mütedavil bir hâle gelmesi; dedenin oralardaki marufiyetile beraber zamanındaki nüfuzunun kuvvetini ve Ak Şamseddine muarız buluduğunun doğruluğunu isbat etmektedir.

Bursalı Ömer dede 880 tarihinde vefat edip göynükte umumî kabristana defnolunmuştur. Mamur ve mükemmel bir türbesi vardır.

Ayaşlı Binyamın:

Ketâip sahibi; Ömer dede hakkında balâdeki hikâyeyi nakilden sonra « وله خليفة واحدة وهو الشيخ العارف بالله ابن يامين متمكناً بقصبة آياش ـ بقرب بلدة آنقرة ومات فيه من اوائل دولة السلطان سليم بن السلطان بايزيد خان عليه الرحمة والغفران فى سنة ٩١٨ » diye Ayaşlı Binyamini de zikretmiştir. Müstakim zâde Sadeddin [1] Melâmiyei Şattâriye « ملامية شطاريه » ismindeki kitabına bu ibareyi aynen aldığı hâlde biraz ilerde yine ayni zatın tarihi vefatını 916 olarak göstermektedir. Ataînin şakayik zeylinde ise tarihi vefatı 926 dır.

Semeratül füada nazaran Ayaşlı Binyamin, bazı isnat cihetile kütahya kalesinde hapsedilmişti. Bu sıralarda Süleymanı kanunî radosu muhasara ettirmişti. Kale, bir türlü zaptedilemiyordu. Süleymanın çuhadarı Binyaminin muhiblerindendi. Padişahı " Hacı Bayrâmı velî tarikinden Ayaşlı

dan da mervi olmıyan şaz bir rivayettir. Ancak naklettiğimiz meşhur rivayet ve an'anenin tahrif edilmiş bir şeklidir.

Şeyh. E. bu istilâma verdiği cevapla hem tarikatlardaki Melâmî aleyhdarlığını, hem de kendi noksanı ilmini ilâm etmiştir.

Sâlnamede Ömer dedenin türbesinin bir kervan reisi tarafından yaptırıldığı' 307 de de Hazinei hassa tarafından tamir edildiği mukayyettir. « Bolu Sâlnamesi. 1341. Sa; 632—633 »

[1] Müstakim zade Süleyman Sadettin. Bakınız; Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 168—69

Binyamin, bu kadar zamandır kütahya kalesinde mahpustur. Zannederim ki Radosun fethedilememesine sebep budur diye ikaz ediyor. Süleyman, Binyaminin itlak edilmesini emrebiyor. Binyaminin ıtlak edildiği gün Rados da fethediliyor.

Halbuki Rados 929 senesinde fethedilmiştir. [1] Şu halde semeratül fuadın rivayeti sahih ise Binyaminin 929 da sağ olup mezkûr tarihten sonra vefat ettiği tahakkuk eder.

Melâmîlere nazaran Binyamini Ayaşîden sonra kutüplük makamına meşhur İsmaili maşukînin babası aksaraylı Pir Ali geçmiştir. Binyaminin Ali den başka Şeyh Süleyman isminde bir halifesi daha varmış; fakat Müstakim zâde merhum bunun yalnız ismini zikredip " halleri malûm olmadığından tercemeleri tahririne cesaret olunamadı " diyor. Yalnız Ataînin şakayik zeylinde Bayrâmî silsilesi zikredilirken bu zatın Bolulu olduğu ve kendisinden sonra yerine oğlu İbrahimin ğeçtiği masturdur.

Aksaraylı Pir Ali:

Melâmîlik, bu zatin zamanında bütün şa'şaasile intişar etmiş ve mumaileyhten müteaddit zevat ahzi inabe eylemişlerdir. Müstakim ve La'lî zadelere nazaran «eğer İbrahim Edhem hazretleri, fakirin zamanında olaydı terki saltanata rıza vermezdik. Kemâle erişip dünya ve âhiret sultanı olurdu. Müridi sadika terki saltanatı dünva lâzım deiğildir» [2] dermiş. Kendisine bazıları tarafından mehdîlik iddiası isnat edilmişti. İhtimâl Pir Ali, böyle bir iddiada bulunmuştu; fakat her hâlde hükûmete karşı bir kıyama niyeti yoktu. Böyle olmakla beraber istanbuldan ahvalini teftiş emredilmişti. müstakim zade; mahkemede aleyhine şehadet edenlerin birini bir nazarla öldürdüğünü, diğeri de kayederek ağzından levs geldiğini, bunun üzerine takibinden vaz geçildiğini yazmaktadır.

An'aneye nazaran Kanunî Süleyman, Acem seferine giderken Aksaraya uğrıyarak Aziz ile görüşmüştü. Hatta padişah «ben mehdîyim ve cennetin dört ırmağı bendedir demişsiniz» deyince cevaben «Padişahım; şimdi zahiren mehdî sizsiniz. Cennetin ırmakları cennete mahsus ise de

[1] Süleyman name : Kara çelebi zade Abdül aziz. . Hammer tercemesi : Ata . . cilt; 5. Sa: 31 — 32

فتح ردوس چوكرد انشه‌دين — كار كفار جمله كرد تباه
كفت هاتف براى ان تاريخ — «يفرح المؤمنون بنصر الله»
929
Rados tarihi : Zîver

[2] نيست دنيا نقره وفرزندوزن ؛ — چيست دنيا؟ ازخدا غافل بدن!
Mesnevî : Mevlânâ

insan, âlemi ekberin nümunesi olduğundan ilim, marifet, aşk ve hakikat bu dört ırmak mesabesindedir. Yalnız bizim müradımız kapumuzun önünden geçen tatlı su ve mevcudumuz olan süt ve baldır» demiş ve padişaha su, süt ve bal takdim etmişti. Padişah «hamır ırmağı mesîli olarak her halde bağınız da vardır» diye ta'riz edalı süalde bulununca Pir Ali, Çukadar Pertev paşaya nazar etmiş, Paşa, cezbenâk olup Pir Alinin mürîdi hassı olmuştu. Süleyman da Azize meftun olup hatta seferden avdetinde tekrar Aksaraya uğriyarak İstanbula gelmesini rica etmişse de Pir Ali kabul etmemiş ve Süleyman, hiç olmazsa oğlunun gönderilmesinde ısrar edince «oğlunun ismi İsmaildir. Hak yoluna kurban olmaktan dönmez» diyerek buna razi olmuştu.

Ataîinin Şakayık zeyline nazaran pir Ali 934 senesinda vefat etmiştir. [1] Halbuki Aksarayda türbesinin kapusu üstünde əynen şu kitabeyi okumaktayız:

بسم الله الرحمن الرحيم
الا ان اولياالله لاخوف عليهم ولاهم يحزنون
اوليائى تحت قبابى لايعرفهم غيرى
انتقل من دارالفنأ الى دارالبقأ المرحوم پير على بهاالدين
سنه
٩٣٥

Türbedeki kireçle sıvanmış taş sandukasının baş taşının dış cephesinde

انتقل من دار
الفنأ الى دار
البقأ المرحوم

iç cephesinde

المغفور
السعيد
الشهيد

ayak taşının iç cephesinde

المحتاج الى رحمة الله
تعالى درويش چلبى
«Üçüncü satır kırılmıştır; okunamıyor»

dış cephesinde

خليفه تاريخ من شهر
ربيع الاخر فى هجرة النبى
خمسة و ثلاثين و تسعمأة

«Üçüncü satır kırık ise de «خمسة» nin «خ» Sı «وثلاثين» kelimesinin «و» ı ile «تسعمأة» kelimesi okunabiliyor»

cümleleri mahkûktur. Ayak taşındaki kitabenin üçüncu satırı her hâlde

[1] Şakayık zeyli. Sa: 70.. bakınız!

پير على بهاءالدين

olacaktır. Şu halde «Derviş çelebi pir Ali Bahaeddin Halife» 935 senesi Rebiul âhırında vefat etmiştir. Kitâbedeki «السعيدالشهيد» kelimeleri de dıkkatı caliptir. Acaba bunun pir Alinin an'anedeki Mehdîlik iddiasile münasebeti varmıdır ve pir Ali, bu iddia, yahut isnat neticesinde şehitmi edilmiştir? Şakayık ve sair kitaplarda bu hususta bir kayıt olmamakla beraber «الشهيد» kelimesinin, kitabeye gelişi güzel yazılmıyacağı kanaatındayız. [1]

Pir Ali Bahaeddinin 935 te vefat ettiği tahakkuk ettikten sonra artık 940 da İran seferine giden ve 942 de avdet eden Süleyman ile görüşmesi imkânı yoktur. Müstakım zade; Melâmiyei Şâttarıyede Ahmedi Sârbânın Süleyman ordusunda Sârbân bulunup 940 da İrak seferine giderken Pir Ali ile görüşerek tarikata girdiğini yazıyorsa da, Oğlan şeyh ibrahim. E, Dili dânâ kasîdesinde; Gaybî, Biatnamesinde Ahmedi Sârbânı İsmaili Ma'şukîye müntesip gösteriyorlar. Binaenaleyh Sârbân Ahmet, bu tarihten evvel bile olsa Pir Ali ile görüşmemiştir.

Tarihlerde Pir Ali Bahaeddin, hatta İsmaili Ma'şukî ve Hamza Bâlîye ait bir şey yok.. Yalnız Peçevî tarihi, Süleyman devri meşayihini zikrederken Aksarayda Şeyh Alâeddin isminde birini kaydediyor. Alâeddin, Muhiddîni arabînin Ankâyı mugrıbını şerh ve Süleymanla Konyada görüşeceğini keşfetmiş. Filhakika Süleyman, İrak seferine giderken bu zatla görüşmüş ve Alâeddin, keşfini Süleymana beyan eylemişti. [2]

Bu zatın Şeyh Aliyyi Semerkandî halifesi Hayreddinden müstahlef olup Karamanlı bulunduğunu, muahharen Bursaya hicretle orada vefat ederek Başçı İbrahim bey camiinin kıble tarafına defnedildiğini Tâhir beyden öğreniyoruz. [3]

[1] Pir Alinin türbesinde kitabesiz iki tahta sanduka var ki bunların biri oğluna, öbürü zevcesine aitmiş. Bu rivayete nazaran Pir Alinin İsmaili Ma'şukîden başka bir oğlu daha vardır. Türbe dahilinde diğer bir hizada dört kabir daha var. Mahallî rivayete göre bu mezarları, rü'yasında bir hoca keşfetmiş ve gördüğü mahaller kazılınca kemik bulunmuş; bunun üzerine oralarda dört mezar yükseltmişlerdir.

Pir Ali, Aksarayda hâlâ büyük bir şöhrete malik ve hürmete mazhardır. Hatta türbenin karşısındaki evlerin türbenin önünden geçen caddeye nazır ön cephelerinde pencere yokmuş. Ev sahipleri bunun sebebini «Bu zatın korkusundan hepimiz titreriz. Bu tekke civarında nice evler yıkıldı, hanümanlar söndü. Eşiğine ayak basarken yüreğimiz oynar. Sokağa pencere açmadığımızın sebebi hep budur. Bir evin içinde dünyanın iyi, kötü her türlü hadisatı geçer; işte onları göstermemek, mülevvesatı dahilde bırakmak için pencere açmadık„ sözlerile izah etmişlerdir.

« Pir Alinin türbesi ve mahallî rivayetler hakkında bana malûmat veren ve türbeye ait fotoğrafileri yollıyan kıymetli talebem Aksaraylı Cevdet beye bilhassa teşekkür ederim.»

[2] Peçevî tarihi.. Cilt; 1. Sa; 462

[3] Osmanlı müellifleri.. Cilt; 1. Sa ; 112

La'lî zade Sergüzeştinde Pir Alinini ismini "Alâeddin Pir Aliyyi Aksarayî„ olarak kaydetmiştir. Halbuki Pir Alinin ismi yukarda izah ettiğimiz gibi, Alâeddin değil, Bahaeddindir. Mamafi isim ve tarihlerindeki yakınlık Aksaraylı Pir Alinin Süleymanla görüştüğü hakkındaki yanlış kanaatı meydana getirmiş ve yukarda yazdığımız menkabenin icadına sebep olmuştur. Yoksa Süleymanla görüşen Pir Ali Bahaddini Aksarayî değil, Şeyh Alâeddini Aksarayîdir.

Pir Aliden müstahlef zevat:

Şeyh Yakup: (Helvayî baba namile maruftur) Müstakım zâde risalesinde bunun hakkında "gayet kaviyyülhâl kimse idi„ diyor. İstanbulda Şehzade başından vefaya giden yolda Bozdoğan kemerinin methalinde soldaki Bayrâmî tekkesinde metfundur. (Vefatı 997)

Pir Alinin kerime zadesi Şeyh Hasan: Pir Aliye müntesip olup Yakubi helvayîden tekmili süluk etmiş ve Helvayî babanın kızını almıştı. Şeyh Yakubun yerine postnişin olmuştur. Bunun yerine de oğlu şeyh Ahmet keçmiştir.

Nalıncı Mehmet dede.. (?)

Edirneli Pir Ahmet: Sarı Abdullah , bu zatı çocukken gördüğünü ve Pir Alinin Çelebi şeyh namile maruf oğlu İşmaili Maşukîyi istanbula bununla beraber gönderdiğini ve Çelebi şeyhin âkibetini ihvanına evvelce keşfen ve Pir Aliden naklen haber verdiğini "Semeratülfuat„ ve "cevheretül bidâye„ de hikâye etmektedir. Atâî 1000 tarihinde vefat ettiğini yazıyor. Eyupta Zâl paşa camiinin deniz cihetinde bir türbede metfundur.

Edirneli Pir Ahmedin elimizde natemam bir ilâhisi vardır. Tekkeler kapanıncıya kadar bilhassa Rumelide bütün tekkelerde mahsus bestesile söylenirdi. Aynen yazıyoruz:

Hakka giden yol, bu yoldur
Cümlenin maksudu oldur,
Tevhid eden gör ne kuldur;
Böyle bir Allahımız var!

Bilir cümlenin hâlini
Âşıklara verir cemalini
Zevâl ermez kemâline;
Böyle bir Allahımız var!

Bir âşık ile dostoldum;
Citti aklım ben mestoldum
Bu yolda gayet pestoldum.
Böyle bir Allahımız var!

Ahmet uryan gir meydane;
Affeder bakmaz isyâne
Terket canı yane, yane!
Böyle bir Allahımız var!

Gerek bu nefeste ve gerek müstakim zadenin melâmiyei şattâriyede suretini dercettiği mektupta [1] Şeyh Ahmet, vahdetin hudutsuz telâkkilerini ifşadan ziyade takva ve azimet yolunu tavsiye etmektedir. Bu ihtiraz ve kitmana ihtimâl Çelebi şeyhin âkibeti sebep olmuştur.

[1] Sa. 22 - 24. millet kütüphanesi; tasavvuf: 1051 "yazma nusha„

Çelebi Şeyh İsmaili Ma'şukî (Oğlan şeyh)

Melâmîlere nazaran Pir Aliden sonra kutüplük, oğlu İsmaili Ma'şukîye keçmiştir. Şakayiki no'maniyeye göre 914 tarihinde tevellüt etmiştir. Babasının vefatından altı ay evvel istanbula gelmiş; istanbuldan Edirneye giderek bir müddet oturup tekrar avdet eylemiştir. [1]. Beyazıt ve ayasofya camilerinde vaz'eder ve vahdeti vücudu ızhar ve ilân eylerdi [2]. Atâî, bazı şathiyatla meşhur olduğunu da kaydediyor. Babasi Çelebişeyhin Binyamini Ayaşî tarafından İsmail tevsim edilmiş olmasından dolayi şehit olacağını tasrih eder, Fakat «biz hayatımızda gözetiriz. arslan eniğin yedirmez» dermiş.

İsmaili Ma'şukî istanbulda, Edirnede bir çok mürit peyda etmişti. Bu cemiyet günden güne artıyor ve hatta şakayık zeylinde Atâînin tasrih ettiği veçhile iradet ve ihlâsı asker ve bilhassa sipahîler arasında da intişar ediyordu. Çelebi şeyh, Istanbulda bir sene zarfında havas ve avam tarafından hürmet kazanmış ve pek genç ve güzel bulunduğundan « oğlan şeyh » lakabile şöhret bulmuştur.

Melâmîler arasında bu güne kadar deveran eden ve babadan oğla, şeyhten müride intikal eden rivayete göre Çelebi şeyh, müritlerine bazen zikreitirir ve zikirde «Allah, Allah» yerine «Allahım, Allahım» dedirrirmiş. Bu kelimedeki cinas ve iltibas ta âkibetini tacil etmiştir. Sarı Abdullah ve la'lî zadeye nazaran padişah mumaileyhe haber gönderip memleketine azimet etmesini ihtar ve bu lüzum ihvanı tarafından da tekrar edilmişsede Çelebi şeyh «ben, âkibetimi biliyorum» diyerek gitmemiş ve nihayet keâml paşa zade fetvasile 935 senesi nihayetinde 12 müridile At meydanında çukur çeşmenin üstünde idam edilmiştir.

Müritlerinden İrakî zade Hasan Efendi meşhedine bir mescit yaptır-

[1] Sergüzeşt.. Sa; 27

[2] La'lî zade, süleymaniyede de va'zettiğini yazıyor. Fakat süleymaniyenin inşasına 951 de başlanıp 964 te itmam edilmiştir. İsmaili Ma'şukî 935 te idam edildiğinden bu camide va'zetmemiştir. ve bu rivayet büyük bir yanlışlık eseridir. 940 ta vefat eden ibnikemâlin fetvasile idam edilmesi de bu yanlışı ispat etmektedir. Süleymaniye hakkında bakınız; Hadikatül cevami, Cilt; 1. sa; 16-18

[3] Şakayiki no'maniye zeyli, Semeatül füat, Sergüzeşt, melâmiyei şattariye, takvimüttevarih..

mıştır. Hasan Efendinin iki biraderi olup " üçler „ namile maruf imişler. Bunun için yaptırdığı mescide de "üçler mescidi „ denilmiştir. Mescidin tarihi binası 959 dur. Oğlan şeyhin meşhedini de bir parmaklıkla çevirmiştir. İki biraderi ile beraber kendisi de caminin haziresinde metfunmuş. [1] Mescit yanmış ve irakî Hasan Efendi ile biraderlerinin merkat ve sengi mezarları kaybolmuştur. 1297 de " Hasene binti Ali „ isminde bir kadın, İsmaili Ma'şukînin meşhedini tecdit ve baş tarafına bir taş diktirip aynen kabir gibi yaptırmış ve kenarına demir parmaklık çektirmiştir. Taşın başında bektaşî tacı şekli bulunmasına nazaran Hasene hanımın bektaşî muhibbesi olduğu anlaşılıyor. Kitabesi şudur:

بيك ايكيوز سال طقسان يديده — كشف اولندى بو محل حق رفيق
قيلدى سعى احيايه اشبو مرقدى — حسنه بنت على حاص طريق
مستقيم زاده دمش تاريخنى — اولدى اسماعيل قربان طريق
٩٣٥

tarihi gösteren mısra', müstakim zade tarafından söylenmiştir. Millet kütüphanesinin pertev paşa kitapları arasında bulunan ve bizzat müstakim zade tarafından yazılan Lâ'lî zadenin âsârını havi 636 numaralı mecmuanın kenarında da bu mısra' muharrerdir.

Bu meşhet, şimdi Sultan Ahmette Ticaret mektebine nâzır dikili taşın karşısında ve meydanın solunda bulunan bahçenin müntehasındadır.

Oğlan şeyhin cesedi ve başı Rumeli Hisarı sahiline gelmiş ve bir müridi tarafından kayalar mescidine yakın bir mahalle defnedilmiştir [2]. La'lî zade merhum, kayalar mezarlığını aradığı hâlde metfenini bulamadığını yazıyor; müstakim zade de bunu aynen naklediyor. Adaşımızın bulamadığına sebep, mezarlığı aramasıdır. Halbuki Oğlan Şeyh caminin havlusunda metfundur.

Mezar taşındaki kitabesi de aynen budur:

ياهو
طريقت عليهٔ بيراميه رجالندن
آقسرايلى پير على افنديىنك مخدومى
قطبل عارفين وغوثل واصلين
شهيد اسماعيل معشوق
حضرتلرينك روح سعادتلرينه
لله الفاتحه
٩٣٥
سنه

Bilâhara caminin üstarafına bir kadirî tekkesi yapılmış ve bu tekke 1295 te vefat edip İsmaili Ma'şukînin yanına defnedilen Şeyh Mehmet

[1] Hadîkatül cevami'. Cilt; 1; Sa: 34—35.
[2] « » » 2; Sa: 124—125

Niyazî efendi tarafından imar edilmiştir. Tekkenin imarında Oğlan şeyhin tâşının üstarafına da bir kadirî tacı oyulmuştur. Tacın; Taşın oyularak yapılması, sonradan yapıldığına bir delil olduğu gibi tekkede oturan hanım da ifadesile bizi teyit etti. Mamafi bu taşın İsmaili Ma'şukîye dikilen ilk taş olması çok şüphelidir. Ancak La'lî zadenin «bazı ihvan mezar taşını bularak merkadini ziyaret etmişlerdir» demesi ve mezar taşlarının tecdidinde eski taşın şekil ve kitabesinin aynen muhafaza edilmesindeki teamül, bize bu taş ilk taş değilse bile onun nümunesidir kanaatını verebilir.

İsmaili Ma'şukî, vefatından sonra da nüfuzunu kaybetmemiş ve şehâdetile asırlarca kendisini takdis ettirmiştir.

Katlinden sonra yalnız Melamîler tarafından değil, hemen her kes tarafından zulmen katledildiği ve Metfenine nur indiği [1] söylenmeğe başlanmıştı. Bu dedi kodunun hukûmet ricâline kadar isma' edildiğini Ebüs suudun «Oğlan şeyh zulmen katledildi diyenlerin de katledileceğine» dair verdiği fetva ispat etmektedir. [2] La'lî zade, İsmaili Ma'şukînin galebeicezbe ile «Maarifi hakkanî ve esrârı rabbnîyi mutazammın türkî eş'ar ve ledünnî güftar» [3] sahibi olduğunu da kaydediyor. Fakat cönklerde hiç bir ilâhisi bulunmadığı gibi Melâmîlerde de mevcut değildir. Süleymaniye kütüphanesinde Hâlet. E. kitapları arasında 800 numaralı bir mecmuada yalnız beş gazeli ile bir mesnevîsi muharrerdir. [4] Bu gazellere nazaran Oğlan şeyhin lisanı selis ve pürüzsüz, teşbihleri yerinde ve latiftir. Vezin ve kafiyeye hâkimdir. Şiirlerinde vahdet cezbesi mevcuttur. Hiç birinde mahlas zikretmemiştir. Her hâlde şeyhin bir çok şiirleri vardı; fakat maalesef bulunamadı. Mecmuadaki şiirleri kaydediyoruz:

من كلام چلبي سلطان قدس سره

Ey gönül bir derde düş kim anda derman gizlidir;
Gel eriş bir katreye kim anda umman gizlidir.

Terkedüp namü nişanı giy Melâmet hırkasın,
Bu Melâmet hırkasında nice sultan gizlidir.

Tut Hakı bilmek dilersen ehli irşad eteğin;
Niceler bilmediler kim böyle erkân gizlidir.

[1] Evliya çelebi seyahatnamesi.. Cilt; 1. Sa; 456

[2] Mes'ele: Sabıkan katloltuan Oğlan şeyh dedikleri şahıs zulmen katlolundu diyen Zeyde ne lâzım olur? Elcevap: Anın mezhebinde ise katlolunur. Ebüs suut Millet. K. «Fetâvâyı Ebüs süut. Sf; 268

Ebüesuut için bakınız! Şakayık zeyli: Atâî; Sa ;183—188. Osmanlı müelliferi; Cilt ; 1 Sa ; 225 — 227

[3] Sergüzeşt. S f; 27

[4] Bu mecmua için Bibliyografyaya bakınız!

Değme bir horü hakire hor deyu kılma nazar;
Kalbinin bik kûşesinde Arşı Rahman gizlidir.

Bu cihan Derviş nam, oldu hicab ender hicab,
Sen hicab altında kaldın sanma sultan gizlidir..

لاسماعيل معشوق بن الشيخ پير على اقسرايى قدس سره

Gel ey sofî bizi men'eyleme aşku tevellâdan;
Mahabbettir ezelde kısmet olan bize Mevlâdan!

Şarabı aşkile yarin ezelden olmuşam biyhuş;
Ebet ayılmazam andan gönül, geçmez bu sevdadan!

Gel ey aşk oduna yanmış; gönül ayinesin pâket;
Cemâlin göstere canan ki ta kalbi mücellâdan!

Şu dil kim âteşi aşka yanup külli kül olmaya,
Ne bilsün zevkını aşkın, ne duysun hâli şeydadan?

Gönül murgı uçar her dem o dildarın hevasından,
Anın aşkı kanadile geçer arşı muallâdan!

Gönüldür menzili canan, gönüldür vasılı Rahman,
Gönüldür âşıkı sadık değil hali temennadan!

Firakın narına yandım, yetiş ey Yusüfi Mısrî;
Hicabı hicrünü kaldır ki bu Ya'kubı a'madan!

Senin hüsnündürür ya Rab ki Yusufta eder cilve,
Senin aşkındürür ya Rab zuhur eden Zelihaden!

Bu gün ey dil temaşa kıl cemâli veçhi canamı;
Şu kim görmez anı bu gün yarın olur o a'madan!

Kamu eşya egerçi kim haber verir cemalinden,
Veli insan olan ismin nişan verir müsemmadan.

Düşüptür derbeder âşık talep eyler dilârayı,
Dilâradır gönül içre haber ister dilâradan!

Kani Ferhad ile şirin, kani Vamık ile Azrâ?
Kani Mecnuni sergerdan? haber ver bâna Leylâdan!

Çü sensin âşıku ma'şuk, çü sensin talibü matlup,
Haber ver gel nedir şahım mürad olan bu gavgadan!

وله

Bahri vahdettir, özün, dil gevheri yekdânesi; [1]
Şem'i imkândır ruhun, cânım anın pervanesi.

Nuri hüsnün pertevine âlem oldu cilvegâh;
Zeyn oluptur anın île mescidü meyhanesi..

Suretinde biz ki hakkın suretin gördük iyan,
Men' idemez bizi haktan zahidin efsanesi!

Ehli aşkın gözüne yeksan görünür daima
Ma'bedi abid ile hem rahibin büthanesi..

Kevseri la'li lebin nuş etmiyen Hızr ise ger
Abı hayvan içse dahi gelmez anın kanesi.

Sırrı ekber sahibidir sırrı meyhanem benim;
Her taraftan cezbeder âşıkları humıhanesi..

Varlığın derdine sofî; ister isen ger ilâç,
Kati nâfidir sana sakimizin peymanesi!

Sat hezaran canım olsa cümlesi sana feda;
Sen yetersin can bana ey canımın cananesi!

❁

وله

Senin hüsnündür ey dilber, bu aşk ehlin eden hayran,
Senin Aşkın şarabıdır ciğerleri eden büryan!

Mezâhirde kamu yüzden cemâlindir salan pertev,
Olur âşık kamu eşya, anınçün hüsnüne hayran.

Senin zâtındürür mescut, ana cümle eder secde,
Mesâcitte eğer âşık, kilisâda eğer rühban.

Senin aşhındürür ancak bu âlemde eden cilve;
Gehi âşık, gehi ma'şuk, gehi ayık, gehi sekran!

Ne surette zuhur etsen seni ârif bilür şeksiz,
Melâik sureti olsun ve ger perri ve ger insan!

Veli insan gibi mazhar olimaz zâtına hergiz
Ki anı suretin üzre çü halkettin edüp ihsan.

[1] Nesimînin

Merhaba ey bahri zâtın gevheri yekdânesi
Şem'i vahdettir cemâlin kün fekân pervanesi.

mala'lı gazeline nazîredir.

Veli insan gerek kâmil ki ola sana âyine;
Değildir sureti insan, ola hem sireti hayvan!

Hakikat ehline veçhin iyan ender iyan oldu;
Cemâlin çeşmi münkirden ne gam ettin ise pinhan!

Şu dil kim duymıya aşkın, şu göz kim görmiye veçhin:
Biri sengü biri a'ma buna natıkdürür kur'an..

Tutuptur kûyi gerdunu seraser nalei uşşak,
Çıkuptur kulleî çerha feganü nalei mestan!

Senin derdindürür derman bu aşk ehlin belâsına,
İlac etmez ana hergiz tabib olsa eğer Lokman!

İçenler camı aşkından geçerler kendü varından
Kim içerse bu şerbetten anın işi olur âsân..

❁

وله

Kalbin Allah olduğiçün suretin Rahmândır;
Kim Mükevvin ismin ey meh, haliki ekvândır.

Surete nispet mugayir görünür eşya kamu,
Lâkin ol ma'ni yüzünden cümlesi bir cândır..

Ayni Hak oldu vücudum, kaçma ey Hak sursti;
Hak ile Hak olagör, gel vehmi ko, Şeytândır..

Nûş kıldı çünki ruhum şol şarabı aşkını
Mest olup yitürdü kendin, baki ol sultândır.

Kim ki aşk ile vücudun bildi vü buldu bu gün
Kendü kendözün yitürmedi; ulu sultândır.

❁

وله

Naklolur Şeyh Safîden bu haber:
Oldu bir nice veli bir yere cem'
Yalınız şem'ile bu cümle ricâl
Birisi eyledi birine suâl;
Kalbi mü'min gibi şem'a acaba
Pür olup şevki ile cümle cihat,
Her gece cezbesinin nurü feri
Kanden erişti ana bu hâlet,
Dinledi çünki sözün bildi iyan,
Sanma bu râzı soran bilmez idi;
Nereden geldüğünü şem'a ziya
Şem' söyündü, ziya oldu nihan,
Ahseni veçhile ol kânı savap,
Anladınmı acaba ey gafil;

Şâm şehrinde zamanile meğer,
Yaktılar ortaya bir ruşen sem'.
Vahdetü kesreti gösterdi misâl.
Dedi ey mürşidi eşrâfı ricâl;
Nereden geldi ola nurü zıya?
Na bedid olur anınla zulümat.
yandırır âteşe pervaneleri.
Nereden oldu bu nuraniyyet?
Üf dedi şem'i şebistana heman!
İmtihan olduğunu bildi, dedi:
Diyeyin şevkin ile şimdi sana;
Nereye gittiğünü eyle beyan!
Verdi remz ile suâline cevap.
Ne demek oldu bu emri müşkil?

Nereden nurü ziya buldu vücut;
Nereden geldi bu âyâtı şühut ?
Hele bu râzı biraz söyliyeyin,
Binde birini beyan eyliyeyin :
Yani kim sâliki ferhunde hisâl,
Nari aşk ile yanup şem'misâl
Sıtk ile eylese ruşen ameli
Berk urur kendüye nuri ezelî ı
Doğruluğile bulur Hakka vüsûl,
Gayb olur ğaip erenler gibi ol.
Bu fenâ ile bulur canı dürut,
Bu adem olur ana ayni vücut. .
Var ise sende eğer aklı cemil,
Rahı Mevlâya yeter şem' delil..
Sâliki, marifeti zâtü sıfât,
Kurtarup gamdan eder ehli necat.

Eyle] ilmullah ile Hakka niyaz,
İlm ile ta ki sana keşf ola râz..

Sârbân Ahmet

Ahmedi Sârbân, Şakayik zeyline ve Semeratül fuat, Sergüzeşt ve Melâmiyei şattariyeye nazaran Pir Aliyyi aksarayî halifesidir. Süleymanı-Kanunî Irak seferine giderken orduda baş deveci imiş. Atâî, Pir Alinin vefatını, Bayrâmî silsilesini kaydederken 934 olarak kaydettiği hâlde [1] dört beş sahife ilerisinde Ahmedi Sârbânın 940 senesinde Irak seferine giderken Pir Alinin hizmetinde kalarak dünya alâkalarından halâs olduğunu yazıyor.

Oğlan Şeyh İbrahim efendinin Dili Dânâsında ve kasîdei mîmiyesinde İsmaili Ma'şukî halifesi olarak gösterilmektedir. Gaybî de Sohbetnâme ve Bîatnâmesinde bunu te'yit eder. İbrahim Efendi ve Gaybî, kendi silsilelerini yazarlarken tabiatile daha ziyade dikkat ve ihtimam gösterecekleri bedihi bulunduğundan şuphesiz bu ikinci rivayet doğrudur. Sârbân Ahmedin Tekir dağ muzafatından "Hayrabolu„ lu olduğu ve İsmaili Ma'şukînin İstanbuldan Edirneye gitmesi ve bu havalide bir çok müride malik olması da bu rivayeti te'kit etmektedir. Bahusus yukarda Süleymanın Pir Ali ile görüşmediğini de söylemiş ve bu baptaki noktai nazarımızı izah eylemiştik.

Şeyh Ahmet, 952 tarihinde maskatı re'sinde vefat etmiştir. Şakayik zeyline nazaran "cezbei azîme ile meşhur, meşrebi tevhidi gubarı zendaka ile mütekeddir„ idi.

Namına yapılan tekkenin türbesinde metfundur. Sandukasına dayalı bulunan levhadaki tarihi, Tekirdağı Evkaf müdürü Mustfa. B. E. istinsah edip göndermek lutfunda bulundu. Tarih şudur:

Cenâbı Pîr Ahmet kutbi devranı velâyet kim
Katârı kudsün oldur Sârbânı râh peymâsı

Cenâbı hazreti Sâlihten almış galiba efeyzi
Ki zira Sârbanlık hizmetinin oldur îmâsı.

Güderken kârbânı sâlikânı kâ'bei vasle
Konak yeri olurmuş ol güruha aşk sahrâsı

Kalurmu sâliki gümrah olup hiç tihi hayrette
O sâhip üştürânı himmetin bak varmı hemtâsı ?

Medihan oldu vasfınla "Halim„in maksadı oldur
Bırakma yarini yolda budur senden temennâsı.

[1] Zeyli şakayik: Atlâî. Cilt: 1. SA: 65-70

Ziyaret eyleyince rihleti sâlin hisab ettim:
« شتربان » Oldu ol zâtın zehi tarihi ra'nâsı

***

« شتربان » Tarihi de « اولدی اسماعیل قربان طریق » tarihi gibi Müstakîm zade tarafından düşürülmüştür. Bu tarih, Millet kütüphânesinde Pertev P. kitaplarından ve La'li zadenin âsârını havi, Müstakim zadenin el yazısile muharrer 633 numaralı mecmuada "Sergüzeşt„in Sârban Ahmede âit izahatının haşiyesinde mukayyettir. Buna nazaran bâlâdaki manzume, Sârbân Ahmedin hürmetkârlarından biri tarafından — İsmaili Ma'şukînin meşhedindeki taşın kitabesi gibi — mezkûr «شتربان» terkibi tarihîsile tevşih olunarak nazmedilmiştir. Ancak bu terkip, bir fazladır ve 953 senesini göstermektedir. Kaygusuz, Ahmet ve Ahmeeî mahlaslariyle şiirleri vardır.

***

Sârbân Ahmedin edebî şahsiyeti:

Sârbân Ahmet, bayrâmî melâmîleri içinde yetişen şâirlerin en kudretlisidir. Üsküdarda Haşim paşa kütüphanesinde 74 numarada divanı vardır. Divan edebiyatının kasîde, gazel, mesnevî, muhammes, müseddes, terci, müstezat şekillerinde bihakkin muvaffak olmuştur. Yalnız kıt'a, beyt ve rubaîleri yok. Her hâlde bu tarzlarda da şiir yazmış, fakat bu şiirler zayi olmuştur. Şiirlerini basit vezinlerle yazdığı gibi mürekkep vezinleri de kullanmıştır.

Lisanı gayet selistir. Zarurî imâleleri pek azdır. Zamanındaki şâirlerin yaptığı gibi manasız sözlerle vezin doldurmağa çalışmaz. Her şi'rinde, akîdesini, vahdeti vücut felsefesini telkin eden şâir, bu telkini fevkalâde, şâirâne bir surette icra eder. O kadar ki bir çok ta'lîmî şiirleri bedîî ve garâmî bir eser hâline girer. Meselâ şu gazeli müddeâmıza bir delil olacak mahiyettedir:

Âhı derunu ehli dilin âşıkanedir;
Nakdi dü kevni oynamağa âşıka nedir?

Ta'netme zâhidâ bize kim, manii salâh,
Naklü şarabü şahidü çengü çaganedir...

Simürgi rûhi aşıka arş ile kürsi hem
Ez kaf ta bekaf cihan âşiyânedir.

Sofî; riyâ vü zerk ile tesbîhten sakın!
Aklın var ise âdeme ol dâmü dânedir..

Şol kim dü kevni sattı vü bir cür'a eyledi,
Meydânı aşk anındır, o merdi yegânedir...

Dünyaya verme gönlünü kim Haktan alıkor;
İdrâk erişmez ana, acep kârhânedir!

Terkeyler ise canımı "Ahmet„ acepmidir?
Kurbî bisâta ârada ol bir behânedir.

Sârbân Ahmedin pek ender olarak tamamile garamî-lâdinî denebilecek şiirleri de vardır:

Canü dilden yine sen pâdişehin bendesiyüz;
Boynumuz kılca beyim, kâkülün efkendesiyüz...

Şebi zülfünde bize Hızrı hatın rehber olup
Çeşmi la'lünü gösterdi, anın zindesiyüz..

Göreli gün yüzün aklım dağılup cem'olmaz,
Zerre zerre o mehin şevki perâkendesiyüz..

Yüzümüz sürmeğe gülşende o serv âyağına
Pâk edüp kalbimizi su gibi cûyendesiyüz!

Şem' ile baş koşuben yanmada pervane sıfat
Dostum aşk odunun biz dahi pervanesiyüz..

Kaddimi çeng edüben taktı yaşım el kirişin,
« Ahmeda » bezmi gamın biz dahi sâzendesiyüz!

Mamafi; her hâlde tamamile lâdînî denebilecek olan bu gazelde de bir çok tasavvufî remizler vardır. Zannediyorum ki meselâ;

Şebi zülfünde bize Hızrı hatın rehber olup
Çeşmei la'lünü gösterdi anın zindesiyüz.

Derken Sârbân Ahmedin, zülüften müradı, zâtın tecelliyât ve şüûnu olan sıfâttır ve çeşmei la'lden de vahdet ve vusleti kasdediyor.

Göreli gün yüzün, aklım dağılup cem' olmaz

mısraı ile zâta mazhar olduğunu ifâde ve

Zerre zerre o mehin şevki perakendesiyüz

mısraı ile de bu kesret âleminin ârif nazarında bir vahdet mecmuası olduğunu ve her zerrenin, her cüz'ün; onun zuhurundan ibaret olup onun mezâhiri bulunduğunu bildiriyor.

Bu iki gazel de divan edebiyatının çok güzel eserlerinden, âdeta sırf garamî gazellerdir:

Cânâ, lebin hadîsin ettikçe dil rivâyet
Şekker dolar dehânım, şîrindir ol hikâyet..

Hışm île çekse hançer, sat pare kılsa dilber
Âşık değildir ârif kim eylese şikâyet!

Dêdim; yolunda cânâ, can vermek iptidadır,
Dêdi; bu râhı aşka kimdir bulan nihâyet?

Zülfün şebinde kıldım âbı hayatın istek;
Dil teşnesine irgör şem'i ruhun hidâyet!

Çün pîri aşkın "Ahmet„ candan gulâmı oldu;
Keşfi keramet edüp gösterdi çok velâyet..

□

Sünbüli bagı irem, silsilei muyi dost;
Perdei beytül harem, silsilei muyi dost..

Gözde, gönülde görür; cismim içinde yürür;
Boynuma taktı sürür silsilei muyi dost!

Ol büti simin zaken, husrevi şîrin dehen,
Menbai mekrü fiten silsilei muyi dost!..

Ârızı huldi berin, halü hatı huri in,
Şehperi ruhul emin silsilei muyi dost..

Kaşları geçrâ imiş, anberi sârâ imiş;
Leylei esrâ imiş silsilei muyi dost!..

Ol büti nuşin revan "Ahmed„i bir gün iyan
Dara çeker mu keşan silsilei muyi dost..

□

Sârbân Ahmedin bütün şiirlerinde derin bir vukufu ilmî göze çarpıyor. Divan edebiyatının bütün inceliklerine vâkıf.. Meselâ yukardaki gazellerde olduğu gibi o da « şebi zülf, çeşmei lâ'l, şem'i ruh, sünbülü kâkül... ilâ.. » gibi mazmunları gayet güzel bir tarzda kullanmıştır. Bütün bunlar, bize anlatıyor ki, Sârbân Ahmet, kendinden evvelki şâirleri tamamile tedkik etmiş âlim bir zattır. Mevlânâ Celâleddîni rumîyi bile okumuş ve onun Divanı kedirindeki meşhur;

شيرو ولى خدا ، شاه سلام عليك ؛
معدن جودوسخا ، شاه سلام عليك !

matla'lı Eimmei isnâ aşeri methi mutazammın kasîdesine 18 beyitten mürekkep:

Mazharı sırrı huda Şâh selâmün aleyk;
Kâşifi kul innema şâh selâmün aleyk!

beytile başlıyan ve Mevlânâ gibi Eimmeyi metheden bir nazîre yazmıştır. Bu nazîrenin 18 beyit olması da şayani dikkattir. Demek ki Sârbân Ahmet, mevlevî an'anesine tamamile vâkıf..

Bir zamanlar Sârbânlık gibi oldukça mühim bir devlet hizmetini de der'uhde edip bilâhara Oğlan şeyhe intisap ende şâirimizin tamamile

ta'limî; fakat bedîî bir tarzda yazılan şu iki gazelini de kaydedip efkârına nakli kelâm edeceğiz:

Ey talib olan âşık seyretmeğe cânânı
Dıkkatla temaşa kıl her gördüğün insânı!

Âyînei insanî bil sureti Rahmandır,
Bu âyineye gel bak; gör anda o sultân!

Surette görünmez can ger derse münafıklar;
Sen cana nazar kılsun görmek dileyen anı!

Mahbûb temâşâsın men'eyler imiş münkir;
Kör güzlerinin yoktur nuru, göremez anı!

Sen nuri dilâradan göz yumsa nola zahit?
Huffâş gözü görmez hurşidi dirahşânı!

Ben hâtemi la'linden bir zerre haber bulsam
Bir habbeye almazdım sat mülki Süleymânı..

Esrâr sözün "Ahmet„ keşfeyleme nâdâna;
Hayvâna mahal görme serçeşmei hayvânı!

□

Görmeyen can yusüfun ken'anı bılmez kandedir!
Öz vücudu mısrının sultanı bilmez kandedir!

Cehdedüp tavrı beşerden çıkmıyan tâlip bu gün;
Kaldın isyan içre ol nisyânı bilmez kandedir!

Cismü canın sırrını fehmetmiyen âvâreler
Gerçı âşıktır veli cânanı bilmez kandedir!

İçmeyen vuslet şarabın yar elinden dembedem
Benzer ol mâhîye kim ummanı bilmez kandedir!

Sırrı canı bilmeyip seyreyliyen sergeşteler
Devreder devran ile devranı bilmez kandedir!

Mübtelâyı aşk olup cânânesini bilmeyen
Derd ile dermandadir dermanı bilmez kandedir!

Can kulağile işit "Ahmet„, Muhammed nutkudür:
Kendi nefsin bilmeyen Rahmanı bilmez kandedir!

* * *

Sârbân Ahmette Şiîliğe temâyül:

Sârbân Ahmet, on iki imam hakkında fevkalâde bir mahabbet ve ihlâs ızhar etmektedir. Divanında «Ali» hakkında on iki beyitlik bir methiyesi vardır.

Bu methiyeye

Alidir külli şey'in pâdşâhı Alidir Cümle başların külâhı
Alidir Mustafaya yarü hemdem, Alidir dillerin zahmına merhem!

beytile başlıyor. Bir de

Ey şiri hak ki ismi şerifindürür Ali Kevser şarabı sakisidir himmetin eli;
Evrat edindi ismini her mü'minü veli Selmâna verdi anduğu dem destei güli

يامظهر العجائب عوناً لنا على
ادعوك كل هم وغم سينجلى

diye başlıyan bir müseddesi var ki bunda on iki ımâmı methediyor. Bu nazımdan Şiîlerin Nâdi Alisinden [1] iktibas olduğu gibi Alinin Selmana sünbül ve gül destesini vermesi de [2] Şîa ve Bektaşîler indinde pek meşhur ve maruf bir menkabedir. Mehdî hakkındaki bendinde;

Çün vakterişti ğün ğibi bir gün iyan olur, Kalmaz vücudu zerrece küfrün nihân olur.
İnkâr eden tavâife leykin ziyan olur, Ya'ni İmâm Mehdii sahip zaman olur..

[1] Peygamber, Uhut gazvesinde yaralanıp eshap dağıldığı vakıt Cebrâîl gelerek Aliyi çağırmasını ihtar etmiş. Demiş ki

ناد علياً مظهر العجائب
تجده عوناً لك فى النوائب
كل هم وغم سينجلى
بولايتك ياعلى يا على

Peygamber de bu cümlelerle Aliyi çağırmış. Ali, yetişip küffârı münhezim eylemiş.. Nâdı Ali, Şiî ve Bektaşîlerde meşhur bir duadır ve bunu bir çok ilâvelerle okurlar. Sünnîlere nazaran Nâdı Ali, bir şiirden ibarettir ve bazılarına göre « Di'bili Huzaî دعبل خزاعى » nin kelâmıdır. Böyle olmakla beraber Mevlânâ bile

هردم دل ماناد على ميكويد
جان دربدنم سينجلى ميكويد
هرموى كه درجميع اعضاى منست
الله ومحمد وعلى ميكويد

diyor. « Nâdı Ali » hakkında « مفتاح الجنان » a [sa : 127] ve Rıf'at B. in « مرآة المقاصد فى دفع المفاسد » ine müracaat! [sa : 195 - 206]. Nâdı Aliyi Gaybî'nin oğlu Hüseyin Gaybî şerhetmiştir.

[2] Şiî ve Bektaşî an'anesine nazaran Ali bir gün hurma yerken çekirdeklerini Selmâna atıyormuş. Selman "Benim sinnime nisbeten sen daha çocuksun. Benim gibi yaşlı bir adama şu muamelen yakışurmı?„ demiş. Ali, "Ey Selman; senmi çocuksun, benmi? sen henüz Mecusî iken hak dini aramağa karar vermiş ve bu uğurda yola düşmüştür. O vakit gençtin. Yolda uyuyup ihtilâm oldun. Uyandığın zaman yol üstündeki nehre yıkanmağa girdin. Bir arslan gelip elbisenin üstüne oturdu. Cenabı haktan istigase ettin. Yüzü nikaplı bir yiğit gelip seni kurtardı; Arslanı koğdu. Sen de ona dere kenarından topladığın bir deste sünbülü hediye ettin. O sünbül destesini görsen tanırmısın?„ demiş. Selman "tanırım„ deyince Ali, yeninden çiçek destesini çıkarıp Selmana vermiş. Selman, Alinin büyüklüğünü anlayıp söylediği söze nadim olmuş.

Bu menkabe, Agribozlu yeminînin «Faziletname» sinde de vardır [Sa: 148 - 149].

يامظهر العجائب عوناً لنا على
ادعوك كل هم وغم سينجلى

sözleri dikkatı caliptir, Görülüyor ki Sârbân Ahmet, on ikinci imam olan ve on birinci imam Hasanül Askerînin oğlu bulunan Mehdîyi, "Mehdîimuntazar„ olarak kabul ediyor. Halbuki bu, Şîanın bir vasfı mümeyyizi, bir şiârdır. Sarı Abdullah ta on iki imamı tasdik ediyor. Fakat Mehdînin "İmamiyye اماميه„ akîdesince muntazar olduğunu kabul etmiyor, yahut kendisini kabul etmez gibi gösteriyor [1]. Sârbân Ahmet ise bir tercii bendinde;

Oldu imam mehdii sahip alem Dilde komaz zerrece zikri zulem.
Saçları velleyl, yüzü vedduha; Kaşlarının suresi nun velkalem..

Kamet ile zülfü dehanın görüp Tıflı dilin dersi oluptur elem!
Varlığına kim ki mukir olmadı Olsun anın menzili çâhı adem!

Zemzemesi «Ahmed» in ey nuri hak Zikrin eder şamü seher dembedem

diyerek on ikinci imam "Mehdî„ nin hayatta bulunduğunu tasdik ve imamiye akîdesine muvafakat eyliyor. hatta Mehdînin serdapta kaybolmasına

Varlığına kim ki mukır olmadı,
Olsun anın menzili çahı adem!

Beytinde "çâh„ kelimesile telmih ederek varlık ve adem kelimelerile bir de san'at yapıyor. Hulâsa Sârbân Ahmet, on ikinci imâmı "Mehdîimuntazar„ olarak kabul ediyor. Fakat bu akîde, kutup telâkkisile güç telif edilebilir. Çünkü, İmamiyeye nazaran kutupluk, ancak imama mahsustur. İmamdan başka kimse bu makama tesahup edemez. Kümmelin, nihayet Nâibi imâm olabilirler.

Sofiyenin bir kısmı « Mehdî » yi « Hidâveti Muhammediye » olarak

[1] Sarı Abdullah « Cevhere » sinde, « Semeratülfuad » ında, « Telhisünnesayih » inde umumiyetle 12 imamın tercemei hâllerini yazar ve « Mehdî » nin gaybetini söyler. Yalnız Sultan Ahmet için yazılan « Telhisünnesayih » inde tasrihen « Mehdî » hakkında « Sâliki mesâliki fenâ ve târiki bigâne vü aşinâ olup lâkin ne keyfiyet ile medhuşi şerabi meykedeihafa ve aftabı cemali bi hemtâsı ne haysiyet ile rûpûşi sehâbi ihtifa olduğu nâ ma'lûmi dânâ vü nabina ve hakikatı maceraları hayret efzayi fühumi ukalâ olmağla taifei imâmiye Hâtem ve «Mehdî» ve Muntazar ve Sahibüzzaman ile mülâkka kılup .... amma eshabi keşfü vicdan, zebani ikanla ref'i perdei şekkü güman edüp bu veçhile tahkiku beyan etmişlerdir ki Mehdîi âhırzaman âli Muhammedden olup vaktı geldikte sulbi pederden rahmi madere güzer ve dünyaya sefer .... » diyor. Sarı Abdullahın « Ankayı mugrıb » şerhihde de bu hususta tafsilât vardır. Cerherede Mehdînin gaybetini tasrih ettiği hâlde vefatını söylememektedir..

baki ve daim; fakat her zaman diğer bir mazhardan zâhir olarak kabul [1]; hatta "Akli küllün ve ilhâmı rabbanînin fenâyi tâm ile zuhurudur„ deyerek te'vil de etmişlerdir.[2] Fakat Sârbân Ahmet

Varlıgına kim ki mukır olmadı,
Olsun anın menzili çâhı adem.

beytile Hasanül Askerînin oğlu Mehdîyi, Şa'ranî gibi Mehdîi muntazar olarak kabul ediyor. [3]

---

[1] پس بهر دوری ولی قائمست تا قیامت آزمایش دائمست .
پس امام حی وقائم ان ولیست ؛ خواه ازنسل عمر ؛ خواه از علیست
مهدی وهادی ویست ای راه جو ؛ هم نهان وهم نشسته پیش رو !

Mesnevî: Mevlânâ Celâleddîni rumî

[2] و خروج المهدی عبارة عن ظهود عقل الکل والروح الاعظم بالفنا ألتم وفی عصره اتحدالمذاهب وفی هذالمقام قال الشیخ الاکبر والمسك الازفر :

عقدالخلائق فی الاله عقائد
وانا اعتقدت جمیع مااعتقدوه

ولا یوجد فی زمانه علی الارض کافراً اصلاً فانه یعد جمیع الناس مولیً لانهم علی ماقضاهالله یجرون افعالهم..
Devrei arşiye : Mısrîi Niyâzî

Mamafi Niyazî, Devrei arşiyesinde «Mehdî» yi enfüse tatbik etmekle âfâktaki vücut ve zuhurunu inkâr etmiyor, Niyazîye göre de «Mehdîi muntazar» hayattadır. Binaenaleyh Hasanül Askerînin oğludur. Bu hususta divanında

حمداً لربی علی ما انت ملجاؤنا — ممن أتی وهو غضبان ومهلکنا
ولیس من سطوةالسلطان لی شافعاً — الامام الهدیالمهدی منقذنا
. . . . — . . . .
وبعد حمد الاله علیالنبی الصلوة — محمد مصطفاه وهو افضلنا
و آله الطیبین وصحبه الطاهرین — انصار دین مبین وکلهم خیرنا
ثمالصلوة علیالولی من هاشم — سمی اسم نبیالله اقومنا
و دینه خیر دینالله منتصراً — و سیفه العظیم الفقل مفتحنا

و علمه علمنا و حکمه حکمنا
و عدله عدلنا مقامه مصرنا

sözlerile Mehdîi kâime arzı tazimat ediyor. Niyazînin divanında diger mahallerde de Mehdîye işaretler vardır. (Tafsilât için Seyyid Muhammed Nurun Niyazî şerhine müracaat!)

[3] Şa'ranî, Elyakitü velcevahir الیواقیت والجواهر inin 65 nci babında Mehdînin «Muhammed ibnil Hasanül Askerî محمد بن الحسن العسکری » olduğunu, Hicretin 255 nci senesi, Şa'banın on beşinci gecesi doğduğunu ve hâlâ bâkî ve ber hayat bulunduğunu « وهو من اولاد حسنالعسکری ومولده علیهالسلام لیلةالنصف من شعبان سنة خمس وخمسین ومأتین وهو باقٍ الی ان یجتمع بعیسی بن مریم علیهالسلام » ibaresile tavzih ve hatta Mısırda metfun olan Şeyh Hasanı İrakînin Mehdîye Mülâki olduğunu ihbar ve şeyhi Aliyyül havvasın da bu söze muvafakat eylediğini tasrih ve «Fütûhât»-ın 366 ncı babında Şeyhi ekberin Mehdîyi anlatırken
« وهو من عترة رسولالله من ولد فاطمه رضیالله عنها جدهالحسین بن علی بن ابیطالب و والده حسنالعسکری بن الامام علیالنقی بنالامام محمد التقی بن الامام موسی الرضابن الامام موسیالکاظم بن الامام جعفرالصادق بن الامام محمدالباقر بن

Divanında zikrettiklerimle beraber yedi tane "Düvazde İmam„ [1]

الامام زینالعابدین بنالامام الحسین بن الامام علی بن ابیطالب . . . . »
dediğini naklediyor. Filhakika Fütûhâtın 366 ncı babı Mehdîye aittir. Fakat bu bapta « من ولد فاطمة رضیالله عنها » dan sonraki şecere yoktur. Yazma ve basma nüshaların hiç birinde olmadığı gibi Kâtip çelebinin keşfüz zununda (Cilt: 2. Sa: 176) Konyada bulunduğunu haber yerdiği Şeyhin el yazısile muharrer nüshada da — ki bu nüsha İstanbul Evkaf müzesinedir — bu ibare aynen şudur:

انالله خلیفة یخرج وقد امتلات الارض جوراً وظلماً
فیملؤها قسطاً و عدلاً لولم یبق منالدنیا الا یوم واحد
طولالله ذلك الیوم حتی یلی هذا الخلیفة من عترة رسولالله صلی
الله علیه و سلم من ولد فاطمة یواطی اسمه اسم رسولالله صلی
الله علیه و سلم جدهالحسین بن علی بنابنطالب یبایع بینالرکن
والمقام . . . .

Yalnız bâlâdaki şecerenin Şa'ranî tarafından tasni' ve ilâve edimiş olması çok bait bir ihtimâldir. Şa'ranî her hâlde yazdığı ibareyi bir nüshada görmüştür. Esasen, Şeyhi ekber, mezkûr bapta Süfyanînin hurucunu, askerinin Mekke ile Medine arasında yere batacağını, hulâsa bütün Mehdî ve zuhurundaki hâlâtı «İmâmiye» akîdelerine harfiyen muvafık olarak izah eyliyor. Fütûhâtın 24 ncü babında da Mehdînin doğmuş bulunduğunu ve hatta görüştüğünü « وللولایة المحمدیة المخصوصة بهذا الشرع المنزل علی محمد ختم خاص هوالمهدی وهو فیالرتبة دون عیسی علیهالسلام لکونه رسولاً وقد ولدفیزماننا و رایته ایضاً واجتمعت به و رایت العلامة الختمیة التی فیه فلا ولیبعده الا وهو راجع الیه کما انه لانبی بعد محمد صلیاللهعلیه وسلم الا وهو راجع الیه کعیسی علیهالسلام اذانزل فینسبه کل ولی یکون بعد هذا الختم الی یومالقیامة . . . . . » (Cilt: 1 Sa: 246)
sözlerile bildiriyor. Zaman, asır ve devir manasına da geldiğinden (Kamus) her hâlde Muhıddin, Şa'ranînin dediği gibi «Muhammed ibnil Hasanül Askerî»yi mev'ut ve muntazar Mehdî olarak kabul etmektedir.

Muh.mmed ibni Abdürrasul isminde birisi tarafından 1076 da Medinede yazılan « الاشاعه فی اشراطالساعة » isimli eserde Şa'ranînin eserlerine daha kendisinin hali hayatında bir takım ilâveler yapıldığı söyleniyorsa da bu iddia Şa'ranînin Sünnîlikle telifi pek ğüç olan beyanatını çürütmek için serdedilen pek vâhi bir iddiadır. Çünkü Şa'ranî, «Elyevakît» ten başka «Elcevâhiri veddürer الجواهر والدرر» de de Mehdîden bâhsederken «وقد اجتمع بعض مشایخنا بالمهدی علیهالسلام واخبره بوقت ظهوره وانه قرب وقت ظهوره» diyerek ayni akîdeyi te'yiden tekrar ediyor. «Kitabül letaifi vel minen کتاباللطائف والمنن» de de birisinin kendi hakkındaki ru'yasını anlatırken on iki imâmı sırasile zikrdiyor ye Hasanül Askerîden sonra

« ثم محمد المهدی الظاهر فی آخرالزمان رضیالله تعالی عنهم اجمعین . . . »

[Sa: 445 — 46] demektedir.

İstanbul Darülfünunu müderrislerinden M. Şerefeddin B. E. den aldığim ve bilâhara Üsküdar kütüphânesindeki bir mecmuada gördüğüm Şeyhi kebir Sadreddîni konevînin vasiyyetnâmesindeki şu « فهذا باب مسدود بعدی ولاتقبلو کلاماً منذوق احد اللهم منادرك الامام محمدالمهدی فلیبلغه سلامی ولیأخذ منه بخبر من لمعارف لاغیر» ibaresi de dikkatı câliptir. Her hlâde Sadreddin de babası ğibi Mehdîyi hayatta olmak üzere kabul ediyor ve eshabından bazılarının ona mülâki olabilecekleri ihtimaline binâen kendisine selâm gönderiyor. Hatta bu selâm göndermekte bence Mehdî ile görüştüğüne dâir gizli bir işaret te var. Hulâsa Sofîlerin bir çoğu on ikinci imâmı "Mehdîi kâim„ ve «Muntazar» olarak kabul etmişlerdir.

[Muhammed ibni Abdür rasul ibni Abdüs seyyidil Alevî hakkında malûmat için bakınız! Osmanlı müllifleri.. Cilt: 2. Sa.: 26 — 27].

var.. Buna mukabil Hulefayi raşidin hakkında ayrıca bir methiye yok.. Yalnız yukarıdaki Tercii bendin mükerrer olan beytinde

İki cihanın güneşi Mustafa
Hemdemidir Çar yarı ba safa.

sözü var. Bir Düvazde imamında da

Ebu bekrü Ömer, Osmandır ey can;
Şeriat tahtı üzre oldular han.

beytile hulefâyi selâseyi zikrediyor. Diger bir Düvazde imamda da

Birin Ebu bekir bil, ikincisi Ömerdir;
Üçüncü yarı Osman, dördüncü Mürtezadır.

beyti mevcuttur. Fakat koca divandaki bu üç beyit, Ali ve eimmeye gösterilen ihlâs ve mahabbetten o kadar hâlî ki insana hemen hemen bunlar da bulunsun diye söylemiş gibi geliyor. Meselâ yukarda bir beytini zikrettiğimiz Düvazde imam da imam ca'fcri Sâdık hakkında:

İlmü amelde âlî, maksudi her mevâlî
Ya'ni İmam Ca'fer kim sadıkı safadır.

diyerek Şîa hakkında kullanılan "mevâlî„ sözünü kullanıyor. Aynı manzumede mehdî hakkında da:

Altında esbi nusret, önünce peyki fırsat
Mehdîyi bil hakikat, şek etme pişvadır.

beytini görüyoruz.

Hulâsa Sârbân Ahmet, Alinin vasiyyi rasul, olduğunu ve on iki imâmı kemâli ihlâs ile tasdik etmektedir. Fakat hulefâyi selâseye teberrası yok, onları da rasulullaha mahrem biliyor. Halîfesi Husameddini ankaravî ye gönderdiği bir mektupta "oğlum mevlâna Husâmül mükerrem kıbeline badesslâm bil'izzi vel'ikram malûm ola ki bu tarik hakka kapu düşüptür; nitekim Çar yari güzin, hazreti raslullah صلى الله عليه وسلم e mahrem düştüğü gibi..„ diyor. Mamafih mürîdânından bazısına gönderdiği bir mektupta "velhasıl sizin ile bizim aramızda olan mahabbet, şol mahabbettir ki hazreti rasulullah صلى الله عليه وسلم ile eshâbı güzîn arasında idi. Ol mahabbetullahtır. Buna şek ketüren mutlak kâfirdir. yalancının yüzu kara olsun iki cihanda; hem karadır. Bu mahabbetin husulünden sonra Hâtemül enbiyâ ile ser çeşmei evliyâ nice yıl birlik ettiler. Bu hadisten fehmolsun:

« قال عليه‌السلام : لحمك لحمي يا علي ، جسمك جسمي يا علي ، دمك دمي يا علي »

diyerek peygamberin mahabbetinin hassatan Alîye âidiyetini de söyliyor.

Esâsen Sârbân Ahmet gibi bütün mükevvenâtı zuhuru ilâhî bilen ve bu vahdet neş'esine bihakkin sâhip olan bir kimse değil hulefaya, hiç kimseye teberra edemez. Şu hâlde şâirimiz, tam bir Şiî değil; fakat imâmet hususunda Şîa akîdesini benimsemiş, şiîliğe meyyâl büyük bir sofîdir.

Kendi hakkındaki efkârı:

Kendisini zamanında irşada memur biliyor ve her şey'in hakikatı kendisinde olduğunu söyleyip âlemi, bîatına davet ediyor. Bir terkibibendinde bu akîdesini

Âlemi gaypten nişan menem öş; Cümle ecsam içinde can menem öş.
Mazharı kudretem, vüçut benim. Mahzenem, maden ile kân menem öş.
Gül ile gül benem, gülâbîyem; Bülbülü nâle vü fegon menem öş.
Bi zeban söylenen sözü bilürem; Nâtıkam, nutk ile zeban menem öş.
Zindei cavidanü ruhi beka, Çeşmei âbi zindegân menem öş.
Mürgi ankaya kûhi kaf oldum; Lâ mekân gencine mekân menım öş.

Düri deryayi bi giran menem öş;
Denizem, katrede nihan menem öş!

Oldum âdem, sıfâtı zâtîyem Zâtı pâkem veli sıfatîyem.
Nuri müphem benem, vüuda gelüp Çâr unsurla şeş cihâtîyem.
Ruhi bi rengü gevherî oldum; Nuri dâim benem, sebâtîyem..
Dâimüddehr, ömri bi payan Zindeyem, sanmanuz memâtîyem.
İdi ekberdürür günüm, her gün Kadre eriştimü beâtîyem..
Zühdü tâât kalmadı şeyhim Zâkirem, zikr ile salâtîyem.
Akli kül, nefsi küllü arşi mecîd Bende; gel gör ki kâinâtîyem..

Düri deryayi bi giran menem öş;
Denizem; katrede nihan menem öş!

bentlerile ve kemali itmi'nan ve iman ile bildiriyor.

Sârbân Ahmet halk şâiri:

Sârbân Ahmet, divan edebiyatında üstat bir şâir olmakla beraber aynı zamanda hece veznini de çok güzel, çok samimî bir tarzda kullanmış ve bu vezinle sofiye akaidinin en ince nikatını şerh ve ifade etmiş bir halk şâiridir. Meselâ; şu nefesinde ne kadar metânet ve selâset vardır:

Hak yoluna giden gülsün;
Hak keremi vardır bunda,
Yolumuz vuslet yoludur.
Bu yol hidayet yoludur.

Bu yolu hot buldu bulan;
Sıratı müstakim olan
Bulmayandır mahrum kalan
Bu yol hidayet yoludur.

Bu yoldur Hızır geldiği,
Hızr âbı hayvan bulduğu
Gelüben beyan kıldığı
Bu yol hidâyet yoludur.

Bu yoldur Ahmede gelen,
Gerçeklerden bakî kalan
Cümle yoldan muhtar olan,
Bu yol, ol devlet yoludur.

Budur « Kaygusuz » dediği,
Muhammed miras koduğu
Âlemin kaydın yediği,
Bu yol, ol rahmet yoludur..

İlmi ledün denilen maarifi ilâhiyenin satrü kitabet ve talimü taallümden yüksek olduğunu ve kalpten kalbe bir mevhibe ve bir inkişaftan ibaret bulunduğunu da şu ilâhisile anlatmaktadır:

Hak kerem edicek kula
Vasfü beyandan ileru
Her demde bir ilm okunur.
Kula bir ilim okunur.

Ne harf vardır, ne yazı var,
Ne bir anlanur sözü var;
Ne okunur elfazı var;
Kula bir ilim okunur.

Ne Hızır var, ne hazır var,
Ne okunur, ne okur var,
Hemen ortada kadır var.
Kula bir ilim okunur.

Gerçekten belli sözünde;
Gerçek evliya yüzünde
Mana okunur özünde
Kula bir ilim okunur.

Hak kula edicek yarî
« Ahmet » içerden içeri
Her dem gösterir didari;
Kula bir ilim okunur..

Sofiyeye göre Allahın tasarrufâtı insânı kâmilden zahir olur. Bu felsefeyi de Sârbân Ahmedin şu ilâhisinde görmekteyiz:

Evliyaya eğri bakma;
Mülke hükmü veren oldur
Kevnü mekân elindedir
İki cihan elindedir..

Sen anı şöyle sanursun,
Evliyanın sırrı vardır,
Sencileyin bir âdemdir;
Gizli, iyan elindedir.

Hak anı bunda gönderdi
Kime diler iman verir,
Kullarını irşat için
Kahrü ihsan elindedir.

Hak, zâtile, sıfâtile
Varlığı Hak varlığıdır,
Tecelli eyledi ana;
Emri sübhan elindedir.

« Kaygusuz Abdal » bu sırrı
Bütün âlemlerin hükmü
Okudum, anladım, bildim:
Kâmil insân elindedir..

Sârbân Ahmet, hece veznile yazdığı manzumelerinin hepsini «4+4» takti'li olmak üzere «8» heceli yazmıştır. Yalnız bir tanesi «7» bir tanesi de «6+5» takti'li ve «11» hecelidir. Divanında kaydettiklerimizle beraber millî vezinle yazılmış «18» manzumesi var. Bu manzumeler; tasannu'dan âri, gayet samimî ve metindir.

Sârbân Ahmedin mektupları:

Sârbân Ahmedin nesri de tekellüfâtı münşiyâneden âzâde, cümleleri kısa, kelimeleri hâlis türkçe, manası vâzıh ve samimîdir. Müstakim zâdenin Melâmiyei şattâriyesinde iki mektubunun sureti var. Halifesi Ankaralı Husâmeddine yazdığı mektuptan naklettiğimiz şu satırlar fikrimizi teyit eder: « Ben, salusluk bilmezem; aşka riyâ katmazam. Aşka riyâ katan kâfirdir. Azizim, şöyle buyurmuştur: lokması gursağımıza düşen yaradılmış yabanda kalmaya; gönlü yaradan ululuğuna erişe deyu buyurdular. Biz dahi deriz. Sizlerin de bu mahabbetiniz üzerinde hakkınız çoktur. Amma sabıkta nice oyun düşüptür. Allahın inâyeti ve Habibullahın şefaatı ve nübüvveti ve evliyanın yuce himmeti niceler erişüp mübarek yüzünüzden kerem yurdunu müjde verdiler.

Mevlânâ; şöyle bilesiz; erenler mabeyninde size molla Hudavendgâr hâli verilüptür denildi. Bilirmisi ki oğul bu hâl sizlerde hâsıl ola; siz dahi zevk ve şevk hâsıl edsiz. Feyzi rabbanî, nuri Muhammedî hâsıl ola. Yuce himmeti evliyâ iznimiz budur ki tenhânızda çokluk oturmayasız ve kaba dervişler ile sohbet edesiz. Zira tarik böyledir ki birbirniz yüzünden marifet söyleyu söyleyu hâl hâsıl olur. Zira hakikatta sizlere ata düştük; sizler dahi hakikatta oğul düştünüz; الولد سر ابيه ; ata daima yerine oğul kaldiğin istemezmi? Erde buhul yok, buhulde er yok. Meger Allah, onarmamış ola... Vay ana kim Allahi azîmüşşan onarmıya!...............„

Hulâsa Sârbân Ahmet, gerek zamanındaki nüfûzu ve ismâili Ma'şukînin katlinden sonra melâmîliği öyle nazik bir devirde bütün şa'şaasiyle idame ettirmesi ve gerek divan ve halk edebiyatındaki âdeta üstat denebilecek mevkii noktai nazaraından hiç te ihmâl edilecek bir şahsiyet değildir.

Şârbân Ahmedin meşhur dervişleri

Vizeli Alâeddin efendi. — Evvelce debbağ iken terki san'atla dahili tarikat olan şeyh Gazanfer efendinin mürşididir. 970 te vefat etmiştir. Kabri vizededir.

Gazanfar efendi. — Atâîye göre Gazanfer efedi cezbedâr bir şeyhti. Melâmiyei şattâriyede ümmiliği mukayyettir. Ahvâl ve güftârı şayi' olup Vizeden İstanbula getirilmiş ve hâli teftiş edilip şeyhulislâm Ebüssüut Efendiden de istifsâr edilmişti. Atâînin şakayik zeylinde Ebussüut Efendinin cevabı aynen muharrerdir. Hulâsatan " zekât, halâl ve haram hakkında isnat edilen sözler sabit olursa cidden katli lâzımdır. Fakat sabit olmadıkça tevakkuf icab eder. Ayni zamanda hakkında sûi zanda bulunan şeyhlerden ve hüsnü zanda bulunan ulemadan sorulması da münasiptir. Maarifi, şeriata mutabık ve meşayihi islâmiye sülûküne muvafıksa hakkında riayet bile icab eder. Fakat şer'a mugayirse zendaka ve ilhâdı sabit olur. Esâsen tarikat ve hakikat, şeriatin zübdesidir. Mamafi oğlan şeyh silsilei tarikatına mensuptur deniliyor. Eğer bu doğru ise hayır yoktur. Fakat her ne de olsa bu kîlü kal ile katline hükmedilemez. Yalnız mademki buraya kadar getirtilmiş, kendisine irşat davasından fariğ olması ve nefsini ıslaha meşgul olup reçberlikle tehvinî maişeti lüzumu tenbih ve ihtar edilmelidir„ [1] diyor.

Gazanfer efendi 974 te Vizede vefat edip şeyhinin yanına defnedilmiştir. Bâlî efendi ve Saçlı Emir namile meşhur olan ve o zamanın Acem seyyitlerine tebaan saçlarını uzatan Seyyit Osmanı Haşimî, Ga zanfer efendiye müntesiptir.

Haşimî Seyyit Osman

İstanbuldan Vizeye gidip evvelâ Alâeddin Efendiye intisap etmiş ve Alâeddinin vefatından sonra Gazanfer Efendiden tekmîli sülûk eyliyerek İstanbula avdet ve Kasım Raşaya bir zâviye yapıp irşada mübaşeret etmişti.

Kendisi "Lemezâtı Hulvî لمظات حلوى„ de ve oradan naklen Müstakim zade merhumun risalesinde mastur olduğu üzere [2] intisabını böyle anlatırmış:

Bir gece rü'yada hazreti Aliyi gürdüm. Altında düldül ve elinde zülfekar vardı. Bana "oğlum; eğer sohbetimizi istersen Vizeye gel bizi orada bulursun„ dedi. Vizeye giderken yolda Gazenfer Efendiye rast geldim. Bana selâm verib dedi ki; "Ali benim; bu at ta düldül bedelidir.„ Benim aklımdan "ya zülfekar nered?„ diye geçince hemen tesbihini

[1] Şakayık zeyli. Sa: 87
[2] Lemezatı Hâlvî.. Melâmiyei Şattâriye. Sa: 48-51

gösterip "işte bu da zülfekar!„ dedi. Tesbih gözüme zülfekar suertinde göründü. Bîhuş oldum...

Bu hikâyeye nazaran intisabı doğrudan doğruya Gezanfer Efendidendir. Bu zat ta cezbedâr olup vahdet sırrını ızmâr etmediğinden oğlan Şeyh ve Hamza Bey tarikindedir diye aleyhine dedi kodu başlamış ve ancak Halvetî meşâyihinden Nureddin zadeye (981) mülâzemet tarikini ihtiyar ederek başını kurtarabilmiştir [1]. 1003 tarihinde vefat etmiş ve Kasım Paşadaki zâviyesine defnedilmiştir.

Yerine oğlu İbrahim Efendi (1099), ondan sonra da tornnu Gazanferi sanî (1112) geçmiştir. Son Şeyh bulunan M. Süreyya Bey, aynı zamanda bektâşî tarikine de müntesiptir. Müstakim zade merhum, Osman Efendiden müntesip olanlar arasında Paşmakçı Ali dede ve Hamdî Efendi isminde iki zat daha kaydediyorsa da tercemei hâlleri mastur değildir.

Sarı Abdullah; Seyyit Osman Efendi ve Bâlî efendiye çocukluğumda mülâki olmuştum. Emirî Efendi "vasatülkame, sabîhulvecih, melihulkiyafe bir azizi zülkerâme ve Bâlî Efendi bâlâkad ve kendümgûn bir pîri rehnümun idiler„ diyor. [2]

Hasimî Osman E. "Haşimî„ mahlasile şiir de söylemiştir. Şeyh Süreyya B. 1329 da divançesini neşretmişse de divançede mevcut şiirler maalesef tamamile Hâşimî Osmana ait değildir. Üsküdarlı Celvetî Hâşim Babanın şiirleri karıştığı gibi her nasılsa Sârbân Ahmedin şiirleride makta'larındaki "kaygusuz, Ahmet„ mahlasları Hâşimiye inkılâp ederek bu defterceğize girmiştir. Meselâ, Melâmiyei şattâriyede, Sergüzeştte ve çok eski cönklerde, Pertev Paşa kütüphanesindeki sâlifül arz mecmuada Sârbân Ahmedin olarak görülen ve mumaileyhin divanında da bulunan;

Merd isen meydanı aşkta cânü hem cânânı gör?
Âşık isen aşk içinde ara bul; sultanı gör!..

matla'lı gazelin son heyti

"Kaygusuz„ الفقرفخرى çün buyordu ol rasul;
Fakr ile fahr edüben gel; küfrü ko, îmânı gör!

şeklinden

Hâşimî, الفقرفخرى . . . .
. . . .

şekline girerek divançeye ithâl edilmiştir. Keza Sârbân Ahmedin

Evliyâya eğri bakma; Kevnü mekân elindedir.

matla'lı ilâhîsi de ayni âkibete uğramıştır. Sârbân Ahmedin olarak böy-

[1] Nureddin zade için bakınız. Atâî. Sa: 212-214. Osmanlı müellifleri; Cilt: 1. Sa: 171
[2] Cevhertül bidâye fi dürretinnihâye. varak: 134

le tesbit ettiğim bır kaç meşhur nefes daha var. Binaenaleyh, mezkûr divançeye itimat edilemez. Hıfzı Tevfik, Hamamî zade İhsan ve Hasan Âlî B.E lerin Türk Edebiyatı nümunelerinde de [1] Sârbân Ahmede ait olan meşhur.

Kak yoluna giden gelsün Yolumuz vuslet yoludur.

İlâhisi bektâşî kaygusuzun [2] olarak kaydedilmiştir.

Hâşimî Osmannın eski bir cönkte gördüğüm bir şi'rini yazıyorum:

Cümle evliya serveri Pîrim Gazanfer sultandır.
İçlerinde din serveri Pîrim Gazanfer sultandır.

Arşullahı seyran kılan Meydanında cevlân uran,
Hakka canın kurban kılan, Pîrim Gazanfer sultandır.

Üçler, yediler önünde Başü can vermiş yolunda.
Muhammed methi dilinde Pîrim Gazanfer sultandır.

« Hâşimî » der ey tâliban; Gece gündüz eylen fegan!
Derdinize derman olan Pirim Gazanfer sultandır..

---

[1] Türk Edebiyatı nümuneleri. Cilt. 1 Sa: 165

[2] Kaygusuz Abdal; Abdallardan ve Abdal Musânın dervişlerindendir. Kahirede metfundur. « Budalanâme بدالنامه » isminde mensur mekalâtı ve büyükçe bir dîvanı vardır. Divanını Topkapıda merhum Abdullah Babanın tekkesinde görmüştüm. Hacı Bektaş kütüphanesinde de varmış. Budalânamesi taş basmasile matbudur.

ANKARLI HUSAMEDDİN

Melâmîlere nazaran Ahmedi Sârbânın irşat mevkiine Halîfesi Husameddîni Ankaravî geçmiştir. Bu da cezbedâr bir zat olmakla aleyhine birçok dedi kodular olmuştu. Maskatı re'si bulunan Ankara köylerinden « Kutlu han » da bir cami yaptırmış ve hatta lâ'lî zadeye nazaran cami yapılırken bütün eşraf ameleye yardım etmişlerdi [1]. Bu camide cuma namazlarından sonra zikir ve sohbet edilirdi. Husâmeddinin müritleri; gittikçe çoğalmakla nihayet, İstanbuldan gelen bir emir mucibince ahvâli teftiş edilmek üzere Ankara kalesine hapsedilmiş ve 964 senesinde mahbesinde vefat etmiştir. Kutlu handa yaptırdığı camiin yanına defnedilmiştir.

Müstakim zade risalesine bu zatin bir manzumesile bir mektubunu dercetmiştir. Manzume:

Ey talepkâri hudavdndi kerimü zül atâ;
Sâdikul kavlü ulüvvül himmetü abdi rızâ!

beytile başlıyor. 12 beyittir. Fakat câlibi dikkat bir şey değildir. Hele Ahmedi Sârbânla hiç kıyas edilemez. Mektup Ahmedi Sârbânın mektubu gibi münakkah, vecîz ve hâlis türkçe cümlelerle yazılmıştır. Bu cihetle şayanı dikkattir. İşte bir kaç cümlesi:

« Hâmili varaka sizlere vusvl buldukta gönül yüzün yere koyup her birinize bîhat ve bikıyâs dualar olunduktan sonra cümlenizden mercudur ki biri birinize âlî nazar edüp her birinizdeki zuhûru keremi hakkın bilesiz. Kendi nefsinizden bilmiyesiz. Bu tarikı hakka şürû' ettiğimizde dahi ana mensup olan her ne var ise hak bakdığımız yere teslim eyledik.

Beyt:

Nice başlar, nice canlar yola kurbau için geldi;
Kabul olur ise haktan bulara kutlu bayramdır..

Anlar dahi lûtfu keremlerinden bizim cümlemiz, yüzümüz karasile götürü varlığımızı alup yok eylediler. Ve bu yokluk bir cihetten varlık âftâbı ile anın şevki ve mahabbeti ilmü ma'rifeti hâsıl oldu . . . . .
. . . . »

---

[1] Sergüzeşt. sa: 33

BOSNALI ŞEYH HAMZA BÂLÎ

Daha Husâmeddîni Ankaravînin zamanında bile cezbesi gâlip bir zattı. « Sergüzeşt» ve « Melâmiyei Şattâriye » de zikredildiğine göre tezlîli nefs için köpekler ve tavukların yemesi için sokaklardaki yalaklara dökülen artık yemekleri yer ve ahbâbına « Riyazattan vaz geçtim; her gün tavuk çorbası içiyorum » diyerek sureti tefâhur gösterir ve ızhârıneşvei melâmet eylerdi. Bu gibi ahvalinden nâşi şeyhi Husameddin tarafından Hamza tesmiye edilmiş ve « bu hâl; senin şehâdetine sebep olur » denmişti. Husameddinin vefatından sonra maskatı re'si olan Bosnaya gidip irşâda kıyam etmişti; meyhânelere giderek müsteit gördüklerini « ey oğul; bevli şeytan olan hamrin ne neş'esi olacak? tâib ol; bana gel; sana bâdei hubbi rahman vereyim; nûş eyle ki kıyâmete kadar sekrân olasın » diye kendisine cezbeylermiş [1]. Az zaman zarfında müridânı tekessür etmiş ve lâ'lî zadenin tahkikine nazaran bir kaç bine baliğ olmuştu. Hulâsa; Melâmîlere göre bu gibi halâtı istidrâca hamledilmiş, zeyli Şakayıka nazaran [2] « şer'i şerife nâmülâyim ahvâli » zuhur etmiş ve anlaşılan Hamza Bâlî de İsmaili ma'şukî gibi sırrı nihân olan vahdeti bütün vuzûhile ızhâr eylemişti. Nihayet Bosna ülemâ ve meşâyihinin «Ümmî bir adamdır, irşada kadır değildir» diye vuku'bulan şikâyetlerini Bosna kadısı İstanbula yazmış; bunun üzerine şeyh Hamza da merkeze getirilmişti. Ebüssuut E. İstanbul şeyhlerinin bazılarından Hamza Bâlînin halini istifsarla binnetice « Üstadım Fâzılı Rûm İbni Kemâl merhum fetvasile katlolunan İsmailin katli zendaka ve ilhâda bina olunmuştu; Şeyh Hamza dahi ol tarikta zındîk ise katli meş'rudur» diye fetvâ verdi ve Hamza, Deve oğlu çeşmesi önünde katlolundu.

Hamza Bâlînin katlinde hazır bulunan blatacılardan bir mürîdî de şeyhinin düştüğünü görünce kendi hançerile kendi buğazını keserek intihar etmiştir (969) [1].

Kâtip çelebi'nin; Takvimüttevarihte (969) senesi vukuatında «مقتولی حمزهٔ بیرامی واتباعش باسیف شریعت ....» dediğine nazaran Hamza Bâlî ile beraber bir kaç müridi de katledilmiştir. Süleymaniyenin arkrsında bulunan Deve oğlu yokuşundan aşağı inilirken Deve oğlu çeşmesine mülâsık mescidin hazi-

[1] Sergüzeşt. Sa: 37
[2] Ataî: Sa: 70

resinde Hamza Bâlîye âit bir mezar var. Mezar taşında « مرقد » kelimesi varsa da avlu duvarındaki niyaz pençeresinin üstündeki kitâbe mes'eleyi hallediyor. Ta'lık yazı ile yazılmış olan bu kitâbeyi aynen nakledlyoruz:

طریقت بیرامیه رجالندن حسام‌الدین آنقره‌وی حضرتلرینك خلیفه‌سی اهل‌الله کرامدن
بوسنه‌وی الشیخ خواجه حمزه حضرتلرینك مرقد منوره‌لریدر کندولری
مستغرق جذبهٔ الهی و مقارن صحبتی اولنلر دخی بی‌اختیار منجذب
اولورلر ایدی بعض حالات عجیبه‌لری استدراجه حمل اولندیغندن
بومقامده رتبهٔ شهادته نائل ومظهر اولمشلردر رحمة‌الله علیه
۹٦۹

Anlaşılıyor ki burası Hâmza Balînin meşhedidir. «مرقد» kelimesi kitabeyi yazdıranların eseri cehli olsa gerek...

Şehâdetinden sonra Müritelerinden bazıları cellatlara bahşiş vererek naş'ini alıp Mevlevîhâne kapısından Silivri kapıya giden yolun sağ tarafında caddeye nâzır bir mahalle defnetmişlerdir.

Merkadinin yalnız baş tarafında perişan destarlı ince, uzun, dört köşe küçük bir taş vardır. Taşın dört tarafında dâiren mâdâr girift ve harekeli sülüs yazı ile şu yazılar var

قدانتقل السعید الشهید المعصوم المغفور حمزه بالی من‌دارالفناء الی‌دارالبقاء

Merkadın etrafına kalın altı taş sütün ve demir parmaklıkla muhkem bir şebeke yapılmıştır; Bu suretle mezar, bir türbe hâline ifrağ edilmiştir: Türbenin yola nâzır olan ayak tarafında üstte beyzî bir taşta şu beyti okumaktayız:

تربهٔ عالیهٔ حضرت بالیّ شهید
اثر خیر محمد علی‌پاشای وحید
۲۸۱

Bu Mehmet ali P. Sultan Aziz devri ricâlinden ve Âdile Sultanın zevci kapudanı deryâ Mehmet Ali P. dır. Mumaileyh mevlevî muhiplerinden olup o vakitlar; Yenikapu Mevlerîhanesî post nişîni olan Osman Salâhattin dede. E. nin (Vefatı 1304) ihlâs bendelerinden imiş. Dede .E. ekseriya akşam üstleri dergâhtan çıkıp Hamza Bâlînin Merkadıne gelir ve burada bir müddet otururmuş. Yine böyle bir ziyâret esasında Mehmet Ali P. Salâhattin dedeye burada mülâki olmakla dede E. Merkadin türbe hâline ifrağını paşaya emretmiş; Bu emir neticesinde de şimdiki türbe meydana gelmiştir. Beyit te Osman Salâhattin dedenidir. [1]

***

[1] Yenikapı mevlevîhânesi sabık post nişîni ve Salâhattin dedenin torunu Darülfünun mualllimlerinden Mehmet Abdülbakî B. E. den nakien. Salâhattlin dedenin bu türbeyi yaptırtması şayanı nazardır. Çok muhtemeldir ki Seyyid Muhammed nur ile muâsır olan dede

Hamza Balînin melâmîler üzerinde nüfûzu fevkalâde olduğu gibi hâdisei katli de lehdâr ve aleyhdâr olmak üzere hemen bütün Osmanlı hey'eti içtimaiyesini iki fırkaya ayırmıştı. Lâ'lî zade merhumun ifâdâtına nazaran avamı nas bile bilir bilmez bu dedi koduya iştirâk ediyor ve mahalle kahvelerine kadar her yerde, her tekkede Hamza Bâlî ve Hamzavîler mevzuu bahs oluyordu.

Şeyh Hamzadan sonra (Melâmî) lâfzı (Hamzavî) suretine inkilâp etmiştir. Bu lakap, Melâmîlere yalnız ehalî tarafından verilmiyordu. Melâmîler de Hamzayı kendilerine pîr ittihâz etmişler ve Hamzavîliği maaliftihar kabul etmişlerdir.

olğna şeyh İbrahim E. nin tarihi vefatı (Levha hâlinde sandukasına dayalıdır)

شیخ ابراهیم افندی منبع فیض وکال
حمزویلر سروری بر پیر عالی اهل حال

Beytile başladığı gibi bilhssa İdrîsi muhtefînin cânişini olan ve 1037 de vefat eden Hacı Kabâyî nin mezar taşında da

حمزویه قطبنك بو قبر جنت فائحه
روحی ایچون اوقو اوج اخلاص ایله رفائحه

Beytini okumaktayız.

Melâmîler, Hamza Bâlînin hâtırasını unutmadıkları gibi halk ta yıllarca Hamza ve Hamzavîlerle meşgûl olmüştur.

983 senesinde ismi meçhul kalan birisi

Gizlü gencin lü'lüi lâlâsiyem;
Şöhrei aşkım, ciean kâlâsiyem..

Küntü kenzin remzinin Mevlâsiyem,
Zâtı bahtın allemel esmâsiyem.

Mescidi aşkın imamı olmuşam,
Deyri aşkın hem çelîpâpâsiyem!

Ben ne dersem Hak anı işler heman,
Şöyle benzer; ben anın ağasiyem!

Beyitlerini hâvi bir şiir yazmış; Bu şiir şüyu' buluyr. İstanbul günlerce çalkanıyor; Şâirin aleyhdarlarının başında Sümbülî şeyhi koca Mustafa p. lı

E. de Melâmî olarak ecdâdının isrine iktifa etmistir. Zâten Harîsî zade ile de münâsebeti var. (Tibyâna müraacaat!) Dedenin ceddi gibi Hamzavî olması da muhtemeldir.

Osman Salâhattin dedeye âit ve İdrisi mnhtefînin meşhur şathiyesine Nakşî dervişlerinden Ali şermî isminde bir zat tarafından yazılan şerhi hâvi bir kitap, Hâlet E. kütüphânesindedir. Hülâsa Dede E. nin Melâmîlerle münasebeti muhakkaktır..

Yusuf Sinan E. [1] bulunduğu cihetle biçâre şâir, işin sarpa sardığını anlıyarak « Camîi etvârı şer'a tamamile mutabık olan Zeyd bir sâlike cevap olarak ben, irâdemi neye sarfedersem Allah anı hâlk eder; Ben anın Abdi hâsıyım me'alinde:

Ben ne dersem Hak anı işler heman;
Şöyle benzer, ben anın ağasiyem.

diye akîdei ehli sünnet velcemaattaki irâdei cüz'iyyeyi söylese, yahut İlmin malûma tabi, bulunduğuna telmîh etse, yahut insani kâmili vasfeyleyüp (ومارميت اذرميت ....، انی جاعل فی‌الارض خلیفة) âyetlerile ve (لایزال لعبد یتقرب.....) hadisî küdsîsine işâret etse, halâsa mecâl olurmu?

الجواب : الله‌اعلم olur.»

Meâlinde bir fetvâ alarak, yahut Sinan .E. nin dediği gibi uydurarak [2] bir mektupla şeyh efendiye göndermiştir. Fakat şeyh E. sâkin olmak şöyle dursun bu cür'ete, hele mektupta Allah ve Peygamberi zikirden sonra « صلی الله علیه وسلم ، جل‌جلاله » cümleleri yazılmamasına büsbütün köpürerek [3] kaleme sarılıp şâirin te'vilâtını red zımnında lânetler, bed duâlarla memlu (Tadlîlût te'vil تضلیل‌التأویل) atlı risalesini yazmıştır. İsmi meçhul kalan bu şâir de her hâlde Hamzavîlerdendir. Fakat acabâ kim?

983 te Melâmîlerin riyasetinde «Hasanı kabâdûz» bulunuyordu. Fakat bu zat Bursada otoruyor. Halbuki Sinan .E. şâirin İstanbulda olduğunu söyliyor. Aynı zamanda Hasanı kabâzdûz, temkin sâhibi bir zat; şiirleri de yok. Mezkûr tarihte İstanbulda yaşayan Hamzavî şâirlerinden; Gazanfer E. ye müntesip Emir Osmânı hâşimî var. Bu zâtın aleyhinde tercemei hâlinde yazdığımız veçhile bir çok dedi kodular olmuş ve Hâşimî, nihayet zâhiren Nureddin zâdeye intisap suretile başını kurtara bilmiştir.

Bu nâzmın kâilinin de Emîr Osmanı Hâşimî olması çok muhtemeldir.

Hamzavîler aleyhine yazılmış rîsalelerden bir tanesini de Süleyma-

[1] Şeyh Ya'kubi keremyanî zâde Yusuf Sinan .E. : Yanyada tevellüt ve badehu İstanbula harict etmiş; bir müddet sonra Medineye azimetle 989 da orada vefat etmiştir.

Âsârı:

رسالة‌الحقیقة لطالب الایقان، مناسك حج، تذکرة‌الحقوقیه، تنبیه‌الغبی فی رؤیة‌النبی

Osmanlı Mü'ellifleri; Cilt 1. S: 200.

[2] Ol nâdânı adîmül vicdânın kendu elile yüzü gibi kareleyüp gönderdiği sureti fetvâsıdır ki bilâ kusur naklolundu. Şeyhulislâma iftirâ edüp kast birle bu makule kizbe ictirâ etmiştir. تضلیل‌التأویل . Sa: 6

[3] Ve kaili fâsidül makalin irsâl ettiği mektubunda Vâcibi zülcelâl zikrettikçe tazimü iclâle dâl olan elfâzı yazmakta ihmâli ve Habîbullah صلی‌الله‌علیه‌وسلم dimeyüp salavatta ihlâli, ahvâli kitabü şünnette müsâhele ve müsâmahasına şâhittir. Keza. Sa: 15

niye kütüphanesine mülhak Hâlet E. merhumun kitabları arasında (764) numarada mukayyet mecmuada bulduk.

"Mehmet Amîkî محمد عميق„ isminde meşâyihten bir zat "Veled„ isminde bir sipahî zadenin kendisine intisap etmişken bilâhara kendi tabirince:

"Tâifei melâhide ve fırkai zendakadan bazı kimesneler ile müsahabet eylemeğin ki Hamzavî demekle meşhurdurlar; خذلهم الله تعالى. sureti Hakta ümmî tâlipleri idlâl اضلال edip akîdelerin fesâda verirler; tarikı Hakka inkâr eylemiş„ olmasindan münfailen Sipâhî zadeye hitaben ve her bendi ايها الولد diye başlaması dolayisile (Gazalî غزالى) nin meşhur risâlesini tanzire özenerek bir risâle yazmış.

Bu risâleye nazaran şeyh Hamza, sâliklerine amel ve mücâhede lâzım değildir dermiş ve rû'yayı inkâr edermiş. Veled, "Şeyhim, bana on sekiz bin âlemi koltuğu altında seyran ettirdi„ diyormuş. Bundan maada sâhibi risâle, Şeyh Hamzadan bazı havarik rivayet edildiğini de söyliyor. Fakat bunları istidraca hamlediyor.

Veled ونفخت فيه من روحى âyetini delil getirerek vahdeti vücut iddia edermiş. Mehmet Amîkî E. vahdeti vücudu da ehli sünnet mezhebine muhâlif olduğunu söyliyerek reddediyor. "ايها الولد ; didei insâf ile nazar eyle ki aşk, ne makamda müyesserdir. Yoksa Hamzavîlerin ancak âhı serdi bî dertlerile aşk olmaz„ diyor.

Risâle; 1023 Muharreminde yazılmış. Hamzanın şehâdeti ile tarihi tahrir arasında 53 sene var; bına nazaran Veled, bizzât Hamzaya değil Hamzavîlerden birine ve ihtimâl o vakit makamı irşatta bulunan İdrîsi muhtefîye ve yahut İdrîsi muhtefînin halîfelerinden bir şahsa — belki de ismi Hamza olan birine — intisap etmişti.

Biri 983, biri 1023 te Hamzavîler aleyhine yazılan bu iki risâle, bize Hamzavîlerin; Hamza Bâlinin, şehâdetinden sonra da ihtifaya tenezzül etmediklerini göstermektedir. Hamzavîler, toplu bir hâlde bilhassa Bosna taraflarında bulunuyorlardı. Bosna Kadısı Bâlî E. (vefatı 990) bunları teftişe memur olup on iki Hamzavî şeyhi hakkında fetvayi idamını infaz ettirmekle beraber cemiyetlerini perişan edemediğini 1044 de vefat eden Atâînin «El'an o semtlerde akîdesi fâsit, boyu uzun, aklı kısa mülhit eksik değildir.» demesinden anlıyoruz. [1]

Hamza Bâlînin "Demir han„ismindeki oğlundan mütevellit "İbrahim„ atlı bir hafidinin Ömer dede hulefâsından Seyyid Ca'ferden müstahlef Muhammedi Rumîye müntesip olduğunn ve "Muhrikatül kulûp fişşevki

[1] المولى بالى بو سنوى Sa. 283

liallâmil guyub محرقة القلوب فى الشوق لعلام الغيوب„ isimli bir eseri bulunduğunu "Kâtip Çelebi„ (Keşfüzzunûn كشف الظنون) da haber veriyor. [1]

İbrahim ibni Demir ibni Hamza, seyyahmış ve nihayet Mısırda vefat etmiş. Seyâhatının sebebi Hamzavîlerin âkibetine oğramaktan ihtirazı olsa gerek.

Hülâsa; Hamzavîler diğer tarikat erbabı gibi Vahdeti Vücudu korkakça kabûl etmemişler; Vahdeti bütün vuzuhile kabul ve hatta ilân eden Vahdet fedâîleri olmuşlardır. Maamafih Hamza B. den sonraki Sâdâtı Melâmiye, bu gibi taşkınlıklardan uzak kalmışlar ve bilhassa Hasanı Kabâdûz, İdrîsi Muhtefî, Lâmekânî Hüseyin E. oğlan Şeyh İbrahim E. şârihi mesnevî Sarı Abdullah E. gibi zâhir ve bâtını mamur kimselerin te'lifkâr şahsiyetlerile imhâdan kurtulmuslar ve tariklerini günden güne neşrü tevsi, eylemişlerdir.

---

[1] محرقة القلوب فى الشوق لعلام الغيوب: لابراهيم بن تمر خان بن حمزة البسنوى نزيل مصر المتوفى سنة تسعمأة 900 كان طوافاً بالبلاد واقام بالحرمين ثم توطن بمصر وله عدة رسائل فى التصوف وله احوال عجيبة ذكره ابن الحنبلى فى در الحبب..

Keşfüzzunun. Cilt: 1. Sa: 392

Osmanlı müellifleri, İbrahimin tarihi vefatını 1026 olarak göstermektedir. İbrahimin Hamzanın torunu olmosı itibarile bu tarih, daha doğru olsa geretir. Fakat Tahir B. bu tarihi nereden aldığını bildirmiyor.

Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa 17-18

BURSALI HASNI KABÂDÛZ

Buz at ta şeyh Husameddîni Ankaravînin müntesiplerindendir. Hamza Bâlîden sonra Hamzavîlerin Riyaseti bu zata intikâl etmiştir. Terzi bulunmakla (Kabâdûz) lakabile iştihâr etmiştir. Bu zatın manzûmeleri yoktur. Ahvâli de tamamile mazbut ve mukayyet değildir. Hâlet E. deki 800 numaralı mucmuada iki mektubu var; bunlara ve şârihi fusûs Abdullah E. ve Hüseyni Lâmekânî gibi zâhîri ve bâtını mamur ülemâdan iki zâtı yetiştirdiğine ve bu ikisinin de Bursalı Terziye bîat eylediklerine bakılırsa şeyhin, kâmil ve mükmmel, fakat Hamza Bâlî gibi coşkun olmayıp temkîn sâhibi bir zât olduğu anlaşılır. Atâî şakayık zeylinde ve kâtip çelebi fezlikesinde mumaileyhin "hem kârfermâyı kârgâhı san'at, hem mütesaddîi irşâdı erbabı tarıkat„ olduğunu yazıp kakkında "mührdârı mektûm murşidi sâmî, mü'takabi erbabı tariki bayramî idi„ diyorlar. [1]: 1010 senesi nihâyetlerinde vefat etmiştir. Mektuplarından birinin evâhirini yazıyoruz:

(......... Canınızı kendunuzun bilmen: hakkındır, hakkın varlığındandır; belki varlığından değil, kendudur. Vücudunuza nazar idesüs. Kendu vücudunuzdan gönlünüzü ayırmayasız. Muhkem bekâsını istediğünüz kimesne kendu gönlünüzdedir. Kesrette ve vahdette kendu vücuduna bakup hiç münfek olmayasız.; kep karındaşlar böylece idesüz!

Böyle olup gönle bakmağı ele getürdükten sonra biri birinüz yanına geldikte muhkem zevkınüz olur, Erenler fethedivire; varlığunuz kaldırup yokluğunuz müyesser idivire; Haktan gayrı varlığa la'net edüp hak varlığin kendu vücudumuzda isbat idesüz; Âlem, Nûh tûfânınır; vücudun Nûhun gemisidir. O gemide bulunmıyan tûfana gark olur; biri birinize mahabbet edüp muhkem gönlümüze bakasız; ayrılmayasuz kesrette ve vahdette....

Şiir:

Vücûdun şehrine sal kendözünü; Giceden rûşen eylê gündüzünü„
Gönül nîce oluptur âyine bak, Ne ayînedir ânın âyine bak.

[1] Fezlikei Kâtip çelebi: Cilt 1. Sa: 178
Atâî zeyli. Sa: 469.

Sanâ çok türlü diller öğretir ol, Heman tûtî gibi rûşen zebân ol!
Bu cismü cândır ol canana sûret Kim ondan öğrenür can ilmü Hikmet..

Senun bilişçüğün kendu canındır. Kendu canınla bilişi gör! Ondan ırak düştünüz. Canunuz sizin değildür. Ol belki bizimdür; Hak size talim ettiğü vaktin kendu canınız ile ider! Taşradan itmez. İbrete nazar idecek oldur; ma'na bilecek oldur. Dahi biri birinüzün cani kendu caninızdür. Kendu canınızı nice seversenüz biri birinüzü öyle sevin.

Hikmet nedir; Gâyet sevdüğün nesneye canım dirsüz? Bu söz gelici değildir; Gerçek canındır. Bâkî vesselâm aleddevâm...

الحقير
حسن
لاوجود

ŞEYH HASANIN DERVİŞLERİ

Fusûs şârihi Bosnalı Abdullah

Bosnalıdır. Mukaddemâtı ulûmu Bosnada tahsil ve İstanbula gelip tahsilini tekmil eyledikten sonra Bursaya giderek Hasanı kabâdûza intisap eylemiştir. 1046 tarihinde Mısır tarikile Edayı haccetmiş ve melâmîliği Arabıstanda neşre muvaffak olmüştuştur.

Hicazdan sonra Şama gelip bir müddet Muhiddîni arabînin türbesi civârında ihtiyri inzivâ eylemiş, nihâyet Konyaya gelerek 1054 te vefat etmiştir.

Vasiyeti mucibince Sadreddîni konevî kabri cıvarına defnedilmiş ve mezar taşına «هذا قبر غريب الله فى اوضه وسماه عبدالله البوسنوى الرومى البيرامى» yazılmıştır[1]. Bosnalı Abdullahın Halvetî meşâyihinden ve Şemseddini Sivasî hulefâsından şeyh Abdülmecitten (1049) de ahzi feyzeylediğini [2] ve ma'nen şeyh Muhiddîni arabî tarafından terbiye edildiğini Sarı Abdullah, Cevheresinde kaydeylemektedir [3].

« Tecelliyâtı arâisün nusûs fi manassâtı hikemil fusûs تجليات عرائس النصوص فى منصات حكم الفصوص » (Fusus şehri), tercemei terşîhât ترجمهٔ ترشيحات , arabî fusus

[1] Konyada Sadreddinin türbesindeki mezarlığın taşları askerî inşaâtta kullanılmış ve Bosnalı Abdullahın mezar taşı da maalesef bu suretle kaybolmuştur. Mezarının yeri bile belli değildir.

[2] Abdülmecit için müracaat. Osmanlı müellifleri. Cilt. 1. Sa: 120. Şeyhînin Şakayık zeylinde mufassal tercemei hâli vardır.

[3] Varak: 184.

şerhi ve daha bir çok kitap ve risâleleri vardır. Osmanlı müelliflerinde Tâhir B. merhum, âsârını isimlerile yazmıştır ki 60 tanedir [1].

Lâmekânî Hüseyn E.

Bursalı şeyh Hasandan ahzı tarikat edenlerin biri de (Lâmekânî) mahlasile meşhur olan şeyh Hüseyin dir.

Hüseyni lâmekânî, Peştelidir. Ayvansarâyî « Vefeyât » ında Horpeşteli olarak mukayyet ise de bu kavil, haperi âhât kabilindendir. Davut p. camii civarında Sultan şah mescidinde irşat ile «Dervişi ehli fenâ hânebêrbûş ve hevâyi tecerrütte hem sürûş merdi kâmil, Ârifi ehli dil» [2] Bir zattı. Hörmeti ammeyi kazanmıştı.

«Evliyâ çelebi»de bu şeyhi ziyâret edip sohbetile müşerref olduğunu müftehirane söylemektedir [3]. 1035 tarihinde vefat edip mezkûr camiin avlusuna defedilmiştir. Merkadinin baş ve ayak uçlarında mustatîl büyük ve kalın yazısrz iki taş vardır: Dervişlerinden (Husâmî) vefatına şu tarihi söylemiştir:

Derdü dirigu mâtem ol kutbü gavsi âlem
Oldu çü ismi a'zam gözden nihan sad gam..

Ankayı lâmkânî koyup bu âşiyani
Ta kafa gitti canı oldu harîme mahrem..

Tutsun aza vü mâtem hejde hezar âlem;
Cinnü peri vü âdem ger kûhü deştü ger yem..

Kani o sureti Hak, uşşakı hakka eşfak?
Ol sırrı zatı mutlak aslına oldu munzam..

Mahi Rebîi evvel bistü yekinde Hak cel,
Etti türaba münzel yevmi ehatta fefhem!

Ağsânı bâdı tebih soldurdu, soldu çün bih
Ah ey «Husâmî» tarih» « عشاقه جله ماتم »
1035

Dervişlerinden (Hâdî) de şu tarihi söylemiştir:

Rihletinin Hâdîi miskin dedi tarihini:

« لامكانى عالم بالايه رحلت ايلەدى »
1035

*
* *

[1] Bosnalı Abdullah. Osmanlı müellifleri, Cilt. 1. Sa: 43 — 46.
[2] Fezlekei tarih: Kâtip çelebi.. Cilt. 2. Sa: 70.
[3] Evliyâ çelebi seyahatnamesi. Cilt. 1. Sa: 380.

Kâtip çelebi, fezlekesinde [1], müstakim zade risalesinde [2] 1034 senesi evâhirinde vefat ettiğini yazıyorlar. Osmanlı müellifleri de tarihi vefatını 1034 gösteriyor [3]. Fakat yukardaki iki tarih lâmekânî Hüseyin E. nin mektuplarını, iki risalesinin, mürettep divanını ve «İnsâni kâmil»ini havî olan ve bunlardan başka birçok Melâmî ricâlinin mektup ve şiirlerini ihtiva edn 1044 tarihinde (Hasan ibni Mehmet) isminde biri tarafından çok güzel bir ta'lik ile yazılmış mecmuadadır. Bunlardan maada muharrir, mecmuanın bir kenarına ayrıca Hüsyni lâmekâninin 1035 senesi Rabîul evvelinin 21 inci gecesi vefât ettiğini de kaydetmiştir. Şu hâlde lâmekânî, 1034 senesi evâhirinde değil; 1035 senesinin 3 üncü ayında ve binaenaleyh nisbeten evâilinde vefat etmiştir.

*
* *

Lâmekânî Hüseyin E. ne Sârbân Ahmet gibi ince ve san'atkâr bir şâir ne de oğlan şeyh İbrahim efendi gibi coşkun bir sofîdir.

Böyle olmakla beraber ilmü fazlı ve bilhassa şeriata tamamile mütemessik bulunması ve selâmeti fikrü muhâkemesi dolâyisile zamanının zînüfûz bir şeyhi olmuş; hatta 1003 te idâm edılen üçüncü Mehmedin zamanında iki kere Sadâret mevkiini işgal eden, İran serdarı Ferhat Paşa bile mürîdi olmuştu.

Mezkûr mecmuada Paşaya gönderdiği bir mektup sureti var. Lâmekanî, mektubunda diyor ki: (. . . . . İmdi cânım: kendu vaktınızda hakkın menzilin ve mertebesin bilmek budur ki hakkı sevüp istemedüği ef'âli ve akvâli ve sıfâtı ve zâtı terk eylemektir. İmdi fikreylen, Hazreti hakkın kuluyuz ve severiz dersiz. Hakkın sevmedüğü ef'âlinizden ve sıfâtınızdan ve zâtınızdan Hak aşkına ve Allah mahabbetine neyi terk ettinüz ve neden vazgeldinüz? ol terk edüp vazgeldiğinüz mıkdarı Allah kıtında menziletiniz ve mertebeniz bilesiz. Amma buyurursanız ef'âlimizden ve sıfâtımızdan ve zâtımızdan hakkın sevmedüğü nedir? hak سبحانه وتعالى kendu akvâlinden gayri kavli ve kendu ef'âlinden gayri fi'li ve kendu sıfâtından gayri sıfâtı ve kendu zâtından gayri zâtı sevmez. Bu ecelden Hazreti Habîbullah buyururlar « لايحب الله غيرالله » ve dahi hadîsi kutsîde buyurur ki « اذا احببت عبداً كنت له سمعاً وبصراً ويداً ورجلاً وبى يبصر وبى يتكلم وبى يبطش وبى يمشى.. صدق رسول الله» İmdi cânım; Hakkın yoluna ve aşkına kenduliğin ile fi'li terk ettin ise fi'lin Hak fi'li olup ve kenduliğin ile sıfâtı terk ettin ise « تخلقوا باخلاق الله »

[1] Cilt: 2. Sa: 71.
[2] Sa: 57.
[3] Cilt: 1. Sa: 191.

hâsıl olup Hak sıfâtile sıfatlanırsun; ve dahi Hak mahabbetine ve aşkına varlığınız terk ederseniz bu makam, ol deryâyı vahdettir ki kimse nişan vermeyüp akıllar yolda kalup (Cebrâil عليه السلام buyurdu : ..ولودنوت انملة لاحترقت)
Bu mektup Lâmekânînin selâmeti muhâkeme ve kuvvei iknâiyesine bir delîli tamdır. Müptedî bir sâlike « merâtibi tevhid » i ne güzel ve zâhiri şer'a ne kadar mutabık bir surette telkin diyor.

Lâmekânînin, Melâmiyei Şattâriyede [1] ve Hâlet Efendideki mecmuada « Deveran ve sima' » muterizlerinden Belgıratlı Münir E. ye [2] yazdığı mektup sureti var. Bu mektup ta şeyhin mülâyimâne telkin ve iknâına bir nümunedir. Lâmekânî, mektubunda meâlen « tarikımızda sima' yoksa da sima' ve deveran eden tarikat erbabını da ulema men' tmiyorlar. Hatta bundan mütelezziz oluyorlar.; biz de onların sünnetine tebaan men' etmiyoruz. Müritlerin tevâcüt ve vecitlerinin izdiyadına bâis olan umurda müsâmaha lâzımdır. Bu husus peygamberin Habeşe kavmının raksını men' etmediği ve Ayşenin seyrettiği, keza bazı sahâbeye neşat verecek söz söyleyince onların kalkıp sima' eyledikleri hâlde men' etmediği de mütevâtiren sabittir. Esâsen bizim men'imizle âdetlerini terketmiyecekleri âşikâr olduğu gibi kendi nefsimizi islâha oğraşmamız da evlâdır. Filvaki sofîlerin hepsi vecit tarikile sima' etmiyor ama diğerleri de erbabı vecde müşabehet hasebile sima' ediyorlar. « من تشبه بقوم فهو منهم » hadîsi de bu bapta bir senet olabilir . . . . . » diyor.

Lâmekânînin Ehlisünnet mezhebine tamamile mütemessik bulunduğunu şu gazelinden anlıyabiliriz.

Her kim ister cânü dilden bize doğru yâr ola;
Târiki dünyâ vü ukbâ tâlibi didâr ola!

Bekleye kalbini; Haktan gayriyi fikretmeye;
Şer'i Ahmetle müzeyyen vârını îsâr ola!

. . . .

Hem Hanifî mezhebü hem Sünnî vü dindâr ola:
Hem muhibbi âlü sahbi Ahmedi muhtâr olr!

Kim tutarsa « Lâmekân » ın pendü nushun can ile
Râhı Hakta lâcerem ol serverü sâlâr ola!..

İşte Hüseyni Lâmekânî, bu gibi esbaptan dolayı âmmenin mahabbetini celbetmiş ve kendisine ulemâ, şuarâ, hatta vüzerâdan bir çok müritler edinmiştir.

---

[1] Sa; 58-61

[2] Belgıratlı Münir E. 1029 da Belgıratta vefat etmiştir. Osmanlı müellifleri; cilt: 2, Sa: 26.

Hüseyin E. nin dîvanında da muhammesler, müseddesler, terkipler, gazeller, hatta rubaî, kıt'a ve beyitler var. Fakat şiir noktai nazarından Sârbân Ahmetten çok sönüktür. Bazı vezin düşüklükleri, zarurî imâleler, tekerrürler de yok değil..

Böyle olmakla beraber samimîdir, derunîdir. Bu gazelinde melâmete sülukünü ve Hasanı Kabâdûza bîatını söyliyor.

Çok meşâyih sohbetin gördüm, sözün gûş eyledim;
Ellerinden hem mahabbet câmını nûş eyledim.

Kalbi nâ şadım bulardan çok tesellîler bulup
Marifet zevkile gerçi cânı serkoş eyledim..

Cevheri manâyi من احبتی احببته
منوآنی sırrını bu câna mengûş eyledim.

İki âlem sevgüsün kalbimden ihrac eyleyüp
Mürşidi kâmilden ayruğun ferâmûs eyledim...

Mürşidim, pîrim Hasan Habaduzi kutbi zaman,
Derdi aşkile bu cânı mestü bîhûş eyledim..

Her ne kim irşâd, Hak etti, hakikat hak ile
Cân kulağîna ben anı dürri mengûş eyledim.

"Lâmekânı„ yanduran aşk oduna oldur bu gün,
Ol sebeptendir ki deryâlar gibi cûş eyleüim.,

Lâmekânî'nin bu ilâhisi de çok samimî ve derunî, aynı zamanda çok meşhur ve maruftur. Hangi tarikatta olursa olsun hemen hemen bütün erbabı tarikat bunu bilir. Tekkelerde zikir esnâsında makamı mahsusile okunurdu.

Pâk eyle gönül çeşmesini ta durulunca;
Dik tut gözünü gönlüne; gölün göz olunca!

Efkârı ko, dil destisin ol çeşmeye tutdur;
Ol âbı safâ bahş ile bu desti dolunca..

Çün hak seni derbânı deri hânesi etti;
Dur kapuda; gayri koma ta ânı bulunca!

Şimdi koma kim sonra çıkarması güç olur
Şeytan çerisi hânei kalbe hoyulunca.

Ver âşık evin sâhibine; çık aradan sen;
Bî şek gelür ışşı evine sen savulunca..

Çektim bu cihan içre hezar mihnetü zahmet
Ol pîri huda, mürşidi kâmili bulanca!

Ey "Lâyi mekânım„ seni ben çok aradım, çok,
Cânımda mukim olducağın ta duyulunca!..

Vahdeti vücut felsefesini söyliyen şu güzel rubaisîle herkese kendi mertebesine göre söz söylemenin güçlüğünü anlatan beytini de kaydedip mülahazâtımıza nihâyet vereceğiz.

Rubaî

Bû levhi vücûd üzre ne kim peydâdır	Rûşen nazar et; sûreti nakş arâdır.
Deryâyı bu emvaca muhâlif sanma!	Emvâcı payâpey yine bû deryâdır..

Btyt

Kılıçtan îtidir, hem kıldan ince	Söz anlatmak kamû halka dilince!

* * *

Lâmekânînin diger âsârı:

Lâmekânî Hüseyin efendinin divânından başka mesnevî tarzında yazdığı "İnsânı kâmil„ isimli manzum bir eseri de vardır ki 537 beyit olup Şu fasıllardan mürekkeptir:

Tevhit ve Na't, Ebu Bekir, Ömer ve Osmana âit üçer beyitlik, Alîye âit beş beyitlik bir medih, [1] «خطاب انسان کامل، خطاب بطالب ازمرشد مشفق، سرعشق بعشق کویدکه کوش‌دار، نصیحت دیکر، مناجات» serlavhalı parçalar„

Eser, şu beyitlerle başlıyor;

Zehî sâni'ki hâki âdem eyler;	Kefi dûdi siyâhı âlem eyler.
Anın zatından aldı âdı âlem;	Anin âdiledir bünyâdı âlem..
Anın cûdundan aldı mestî her mest;	Hem andandır felek bâlâ, zemin pest..

Bunlardan mâda (كل شيء يرجع الى اصله) hadîsini teşrîh ve tavzih eden nısfından fazlası arapça iki sahifelik bir risalesi, "vahdetname «وحدتنامه» isminde vahdeti vücudu şerhü beyan eyliyen yedi sahifelik diğer bir risalesi vardır.

Risaleleri bende vardı, Zikrettiğimiz mecmuada da aynen mevcuttur. Ayvansarâyî "vefeyât„ ında dört risalesi olduğu muhareer ise de diger iki risalesine şimdiye kadar tesadüf edemedim. İhtimâl İnsânı kâmil ve dîvânile beraber zikredilmiştir.

Lâmekânî' nin "hece„ veznile yazılmış hiç bir manzumesine tesadüf etmedik. Melâmî şâirleri arasında bu hususta bir istisna teşkil ediyor. Âsârı gayri matbu'dur.

---

[1] Görülüyor ki Lâmekânî de Aliye, diger Halifelerden ziyâde merbut, her Melâmîde bu râbıta mevcuttur. Âdeta bütün melâmîler (mufaddıla مفضله) dandır.

HUSAMÎ

Lâmekânî' nin, zamanında kendisine iyi bir muhit yaptığını, ulemâ, şuarâ ve hatta vüzerâdan bir çok müridi bulunduğunu söylemiştik. İşte Hüseyin. E. nin müridi olan Şâirlerden biri (Husamî) dir. Husamînin Hâlet. E. kütüphânesindeki mecmuada bir kaç şi'ri var. Hatta gazellerinden biri Oğlan Şeyh İbrahîm. E. ve Sarı Abdullah tarafından tahmis dilmiştir. Husamî Şeyhinin vefatına da yukarda yazdığımız tarihi söylemiştir. Fakat bu şâirin kim olduğu hakkında mecmuada bir kayıt yok. Râmiz tezkiresinde (Hüsameddîni Uşşakî حسام‌الدین عشاق) sülâlesinden olan ve kasım paşadaki Uşşakî tekkesi Şeyhi bulunan bir Husamî Ahmet. E. var; fakat bu zat, 1168 de vefat ettiğine nazaran lâmekânî ile arasında tam 133 sene var. Binaenaleyh her halde bizim Husamî bu değildir[1]. Rıza tezkiresinde de Husamî mahlaslı bir Derviş Hasan var. Bu şâir, Edirneli bir gülşenî Dervişi imiş. Takkecilikle geçinirmiş. [2]. Bağdat fethine şu tarihi söylemiş:

Lafzan ve ma'nen târihi fethe	Gördüm ki yâran hayli acizde;
Dedim «Husâmî» pes bi tavakkuf	« بغداد آلندی بیك قرق سکزده »

Mezkûr mecmuanın 1044 te yazılması ve Şâirin 1048 de berhayat bulunması, Hüseyni Lamekânî ile muâsır olması gibi karînelerle mecmuadaki Husâmînin bu, Derviş Hasan olduğuna hökmedebiliriz. Gülşeniliğine gelince ihtimâl evvelce Gülşenî iken bilâhara Melâmî olmuştur. Gülşenîlerin o zamanlar melâmîler gibi mülhit addedilmesinin de ihtimâli bu tevcihte dahli vardır ve Rıza, Melâmî yerine Gülşenî demiştir.

Guftî, tezkiresinde Husamî hakkında diyor ki:

Anı derviş Abdii üstâd	Eylemiş semti hatta reşki İmâd.
. . . .	. . . .

Bu suretle Husâmî'nin hattatlığını da öğrenmekteyiz. Güftî, bu şâir hemşehrisinin evi ve seyyahlarla kalenderlerin dâima bu eve mülâzemetleri ve bilvesîle şâirin meşrebi hakkında şunları yazmaktadır:

Hânei dilkeşü safa teşvîş	Gam perestânı rûma dârül îş!
Barekâllâh hânei meymûn	ki serapâyi tarhı hep mevzun!

---

[1] Yazma nüsha. Millet. K. Sa: 71

[2] Tezkerei Rıza, İkdam tab'ı, sa: 31

Olmuş ol hânei hired me'men
Bî nevâyânı âleme mesken!
Anda olmuş harîfi dâire res
Hânkahı vera' künişti heves!
Etmede merdümânı zühd meniş
Güftü gûyi namâzı zühdi horiş!
Eyler anda kalenderânı cihan
Nîm kursi hilâli rûzeyi nan!
Zikrü tesbihi eylemiş hâli
Nâmei eklü şürbi abdâlî!

Guftî'nin bu tavsifi de Husamî'nin Melâmeti hakkındaki yukarıda serdettiğimiz ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Husâmî'nin İbrahim ve Abbullah E. ler tarafından tahmîs edileu gazeli şudur:

Gülşeni cennet dilersen külhanı dünyâyi ko;
Yâri gül vech ister isen gülşene bakmayi ko!
Sen, sanâ gel, sendedir yârin, yabanda ârama!
Bakma aşrğı, yukarû, esfelü alâyi ko!
Sureti rahmanı gör mir'âtı kalbinde bu gün;
Münkirin bakma sözüne va'dei ferdâyı ko!
Hak teâlâ kim muhîti külli şeydir zâtile;
Zübde sensin, arşi rahman sendedir; eşyâyı ko!
Çek elin iki cihandan cânını eyle fedâ,
Tâlibi didâr isen dünyâyı ko, ukbâyı ko!
Evliyaullaha uygıl; bakma ehli zâhire;
Bir alay ehli garaz pür hîle nâ bînâyı ko!
Ey "Husâmî„ onsekiz bin âlemin esrarına
Çünki mazhar düştü gönlün; geç bu huyü hâyı ko!

VA'DÎ:

Bu da lâmekânî Dervişlerinden bir şâirdir. Mezkûr mecmuada gazel, muhammes ve müseddesleri var. Fakat kim olduğu hakkında bir kayıt yok. Şeyhî'nin şakayık zeylinde [1] ve Osmanlı müelliflerinde [2] Bursalı bir Va'dî var ki 1059 da vefat etmiştir.

Tâhir bey merhum, Va'dînin dîvanının Yıldız Kütüphanesine bulunduğunu da ilâve ediyor. Filhakika Yıldız Kütüphanesinde 140 numarada Va'dîye âit bir dîvançe var. Fakat mecmuadaki eş'âr, bu dîvanda bulunmadığı gibi şâir de tasavvuf neş'esi de görünmiyor. Hatta Dîvançenin iptidasındaki üç naitte bile mutasavvifâne sözler yok.

[1] (Ebussuud ارشاد العقل) fetâvâsının son babında İbrahîmi Gülşenî ve müritleri ve "Ma'nevî„ hakkındaki fetvalara bakınız! Fetâvâyı Ebussuud: Millet K. (ulûmi şer'iye. № 80, Sahife: 267)

[1] Süleymaniye; Beşir ağa. K. № 479

[2] Cilt:2. Sa: 479

Şeyhî 1094 te vefat eden diğer bir Üsküdarlı Va'dî bildiriyor. Şakayık zeylinde bu Va'dîye âit olan

Dagı dil mihri ruhunla âşkâr olsun da gör;
Zineti gülzârı faslı nevbahâr olsun da gör!

ve

Geh şîşe, gehi câmı ziyâ güstere sunma;
Sofî çek elin göz göre ateşlere sunma!

matla'lı gazalleri Darülfünün Kütüphanesindeki mezkûr divanda bulduk. Şu hâlde Tâhir beyin 1094 te ölen Va'dîyi 1059 da vefat eden Va'dî zannettiği tahakkuk etmiştir. Binaenaleyh lâmekânî'nin dervişi olan Va'dîyi 1059 da vefat eden Bursalı Va'dî olarak kabul etmemiz lâzım geliyor. Bu ikinci va'dînin dîvanı bulunursa mes'ele daha iyi tavazzuh eder. Mecmuadaki bir müseddesini yazıyoruz:

Mahremi hulki Muhammed sırrı şahı kul kefâ;
Sâdıkul vâdül emindir mazharı ahdü vefa;
Varisi ilmi ledünnî mecmaı sırrı hafâ;
Hafıkayne himmeti âlâları bedrüddücâ;
Hazreti sultan Hüseyni lâmekânı bâsafâ;
Hâkipâyi bende va'dî bînişâni Mustafâ!

Ölmeden evvel ölüp bulmuş hayâti câvidân;
Cümle cevlângâhıdır çarhı berinü âsüman;
Abü gilden resmü sûret pertevin kılmış iyan;
Zâtı pâki âlemi gaybi hüviyyette nihan;
Hazreti sultan Hüseyni lâmekânı bâsafâ;
Hâkipâyi bende Va'dî bînişani Mustafâ!

. . . .

Evliyâ serçeşmesidir şimdi ol şahı güzîn;
Reşkeder kadrî bülendîne anın huldi berîn;
Himmetiyle üstüvar olmuşdürür dîni mübîn;
Hacı Bayrâmı zamanın yâni şeyhül ârifîn;
Hazreti sultan Hüseyni lâmekânı bâsafâ;
Hâkipayi bende Va'dî bînişani Mustafâ!

AHMEDİ RÛMÎ:

Bunun da kim olduğunu aradım. Fakat hiç bir tezkirede bulamadım. Yalnız Osmanlı Müelliflerinde 1041 de vefat eden Halvetî Şeyhlerinden Akhisarlı bir Ahmedi Rumî var. [1] Bilmem o mudur? Berveçhi âtî bir muhammesini yazıyorum:

Yetiştim bir gürûhi nâciye ehli maânîler;
Maarif kişverinde pâdişâhi kâmrânîler;
Kanâat arsasında her biri sâhip kıranîler;
Fenâ darında olmuşlar mekâni lâmekânîler;
Bekâ billâha ermişler sivadan külli fânîler!

[1] Cilt: 1. Sa: 26

Çü gezdim nîce yıllar hayret içre kendü halimde; Fenâ bezmine gel deyu hitap erdi hayalimde;
Varûben anda gördüm bunları hîni visalimde; Libâsı fokri fahrî birle mestur olmuş âlemde;

Değildir bunların halîne vâkıf bu cihanîler!

Safâda her biri zevku mahabbet içre işrette; Bulup yarın bugün bunda oturmuş bezmi vuslatte;
Yürürler sûreta gerçi görürsün darı gurbette; Kılup uzlet kamû halkten gezerler kûyi vahdette;

Bulardır tâiri bağı behişt Arş âşyanîler!

Nedir bilmiş bular âhır noliser melceü me'vâ; Bu âlemde karar etmez bularıń gönlü hiç asla;
İnayet eylemiş lûtfu keremle zâtı bîhemtâ! Erişmişler bugün vaslı hudâya bîmenü bîmâ;

Göz ayırmaz makamına yarın ehli cinanîler

Karışmışlar bilinmezler bu âlem içre halk ile; Velî arıf görür bilür cemali nuru şevk ile
Sen ey zahit eremezsin bulara tacü delk ile; Buluptur Ahmedi Rûmî buları işbu hulk ile

Kerem kânı, şecaat ehlidir sahip beyânîler!

Bu muhammes, Şeyh Gâlibin mevlevîleri medih zımnında yazdığı meşhur

Bu şeb pertev salup nâgâh âhi subhgâhîler
Açıldı nuri çeşmim; rûşen oldu hep siyâhîler

beyitle başlayan müseddesine ne kadar benzer. Gâlip dedenin Ahmedi Rumînin bu muhammesini okuyup onun tesiri altında kalmış olması bait değildir Zannındayız.

HADÎ:

Lâmekânî dervişleri arasında en kudretli şâir budur. Fakat maalesef tezkirelerde o zamanlarda yaşamış Hâdî isminde bir şâirin mufassalca tercemei hâline tesadüf edemediğim gibi mecmuada da kim olduğuna dâir bir kayt yoktur. Râmiz, 1140 ta vefat eden Bursalı bir Hadîyi bildiriyorsa da bunun bizim Hâdî olmadığı muhakkaktır. Lâmekânînin vefatına tarih söyliyen bir zât, mumailehten sonra 105 sene daha yaşayamaz. [1]

Şeyhî'nin şakayık zeylinde ve Riyâzî (1054) tezkiresinde [2] Edirneli ve Hâdî mahlaslı diğer bir şâir var. Fakat bu da 1018 de vefat etmiş; binaenaleyh lâmekâniye tarih söyleyemiyeceği tabiî bulunduğundan bu da bizim aradığımız şâir değildir.

[1] Râmiz tezkiresi. Sa. 236
[2] Riyâzî tezkiresi. Millet. K. Yazma nüsha. Vârak: 143

Hülâsa, Lâmekânîlerden Hâdî, tamamile meçhulümüz kalmıştır. Lisanındaki metanet, hayalindeki vus'at, vezin ve kafiyeye hakimiyetteki kudret, dercettiğimiz gazelinden anlaşılabilir:

Tâ ref'i nikab eyledi ol rûyi dilârâ,
Gülgeşti vücut etmeğe azm eyledi eşyâ..

Ruhsârı pür envârı cihanbânını ol mâh
Mir'âtı musaffâda görüp kıldı temâşâ..

Gören, görünen, gösteren ol olduğu için
Gayretle heman gayriyi mahveyledi cânâ!

Bildim ikilik sığmaz imiş vahdet evinde;
Ben dâhi heman varlığımı eyledim ifnâ..

Ey pîri hudâ, fazlı hüdâ lutfü kerem kıl;
„Hâdî" kuluna bir nazar et; ref' ola gavga!

OĞLAN ŞEYH İBRAHİM E.

İbrahim Efendi Halvetî ve Melâmî:

Lâmekânî Hüseyin E. nin dervişleri arasında en mühim ve nâfiz şahsiyet, oğlan Şeyh İbrahim Efendidir.

İbrahim Efendi Egridereli Tüccardan zengin bir zâtın oğludur. Sinnitemyize vâsıl olunca İstanbula gelip Seyyid Nizamettin [1] hülefasından ve Halvetî meşâyihinden Hakikî zade Şeyh osman Efendiye (vefatı 1038) intisap etmiş [2] ve meşhur (Dili dânâ) kasidesînde:

Tariki Halvetiyye berzahı bir turfa vâdidir;
O vâdiden dahi tahkik edeyim sana icmâlâ:
Hakikî zade şeyh Osman ile çok halvet ettim ben,
Yedî yıl bir mezar içre çekerdim zikr ile esmâ!

diye söylediği veçhile müşarünileyhten yedi sene sülûk görmüş ve bilâhara Hakikî zade tarafından Aksaraydaki tekkeye Halîfe nasbolunmuştur. Zamanında tekkesinin "gavsî tekkesi„ namile meşhur olduğunu Müstakim zade yazıyor. [3]

Osmanlı Müellifleri, İbrahim Efendinin Aziz Mahmut Hüdaî (1038)[4] ve Halvetî meşâyihinden Sıvaslı Abdül ahat Nurî (1061) [5] ve Hüseyni Lâmekânî'den de ahzi feyzettiğini kavdediyor. Müstakim zade merhum, Şeyhi doğrudan doğruya Lâmekânî müntesiplerinden gösrermektedir. Filhakika, İbrahim Efendi, bu meşâyihin hepsine hizmet etmiştir. Fakat mülaki olduğu meşâyihten bilhassa Hüseyni Lâmekânî ve dedesi, Sârban Ahmet dervişlerinden Tap tap Şah Ali, kendisine müessir olmuştur.

---

[1] Seyyit Nizamettin ve oğlu Seyyit Seyfullah hakkında müracaat. Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 81-82

[2] Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa : 58-59. Müstakim zade, Hakikî bey ile (1050) Hakikî zade şeyh Osmanı bir birine karıştırmıştır. Hakîkî B. Hüseyni Lâmekânî dervişlerindendır. Müstakim zadenin ifadesine nazaran şeyhinin yanında metfundur.

Risalei Melâmiyei Şattâriye. Sa: 63-65

[3] Ayni eser. Sa :65

[4] Osmanlı müellifleri. Cil: 1. Sa: 26:27 Aziz Mahmut Hüdayî için müracaat. Ayni eser. Sa: 185-188 Şakayık zeyli : Atâî. Sa: 760

[5] Abdül'ahat Nurî için müracaat. Osmanlı müellifleri. Cilt: 1. Sa: 121. Şeyhî'nin Şakayık zeylinde mufassal tercemei hâli vardır.

Halîfesi (Sun'ullah Gaybî صنع الله غيبى) nin (Sohbetnâme صحبتنامه) si, İbrahim E. nin hayatını, irfan ve telakkıyatını anlamak için çok mühim ve esaslı bir me'hazdır. Orada İbrahim E. nin "silsilei sûriyyemiz, Halvetiyede osmanı hakikî zadeye ve silsilei ma'neviyemiz, ceddim Şah Aliye müntehidir.„ sözü mevcuttur. Esâsen (Dili dânâ) sında halvetiyeye sülûkünü âdeta bir istitrat kabilinden anlatmadan silsilei tarikatını şu suretle bildiriyor:

Füyûzâtı ilâhî bâna ceddim şâh Alidendir,
O dâhi Sârbân Ahmetten almıştır yedi tûlâ.

O dâhı sırrı Oğlan şeyhten almıştır bi iznillâh
Ki pîr Alînin oğludur o bîmislü o bîhemtâ.

Babâsı pîr Aliyyi Aksarayîden aluptur el,
Cihâna kıble oldu ol misâli ka'bei ulyâ..

O dâhi İbni Yaminden erişti zâtı rahmâna
Şebi vuslette vahdet etti سبحان الذى اسرى

O dâhi sırrı Sikkînîden almıştır hakikâtta;
O dâhi Hacı Bayramdan aluptur sırrı âmennâ..

Gaybî de (bîatnâme بيعتنامه) de Hacı bayramdan sonra (anlar Ömeri sikkîne, anlar İbni Yâmîne, anlar Pîr Aliyyi Aksarâyîye, anlar İsmâili Şehide, anlar Sârbân Ahmede, anlar ....) diye bu hususu teyit ediyor. Şu halde İbrahim Efendinin silsilei tarikatı şudur:

İbrahim Efendi — Tap, tap Şah Ali — Ahmedi Sârbân — İsmaili ma'şukî — Pir Aliyyi Aksyrâyî — Ayaşlı Binyâmin — sikkînî Ömer dede — Hacı Bayrâmı Velî.

Mamafi dili dânâda tasrih edildiği veçhile Tap, tap Şah Ali [1], Ahmedi Sârbâna mülâki olmakla beraber [2] Ahmedi Sârbân halîfelerin-

---

[1] Veçhi tesmiye bu idi ki gâh, gâh derunundan zikri kalbîsi «Allah. Allah» sadâsile "tap, tap„ ederdi. Cümle yanında olan eşhâs istima' ederdi.

"Sohbetnâme„

[2] Vakıttan bir vakıtta Sârbân Ahmet kitab eyler;
Dedem sem'i kabûl ile kelâmını eder ısga:

Hakıkat maşrıkı, şemsi hüviyyet pîrim İsmâîl
Ki Oğlan şeyh demekle nâmı olmuştur cihan ârâ.

Ben ol İsmâilem meydâna kurban olmağa geldim;
Bu suret hil'atın hal' eylerem, cismim olur ifnâ..

Yine bir dahi geldikte okurlar ismim İbrâhîm
Cihanda yîne Oglân şeyhliğile oluram imlâ..

. . . .

"Dili Dânâ„

den Vizeli Alâeddîn Efendinin halîfesi Gazanfer Efendiye de hizmet ettiği (sohbetnâme) deki «Gazanfer sultan, Ceddim pîridir. Validime, ben senden bürûz edip [3] mecmaul bahreyn مجمع البحرين de yedi yol kavuştuğu mahalde ismim semiyyi halilullah olup hâlâ keşfü iyan eylediğim esrardan nice esrârı ilâhiye ve hakayıkı rabbaniye izhâr eylesem gerektir buyurdukları diyârımız halkı içre tevâtüre kariptir„ sözlerinden anlaşılıyor.

Lâmekâniye olan intisabına gelince:
İbrâhîm. E. tasavvufnâme ve Vahdetnâme isimli kitabını lâmekânî Hüseyin. E. nin manevî emrile yazmıştır. Lâmekânîyi (merdi ma'na مرد معنی) lakabile telkip ve tevkir ederek diyor ki:

Sülûkümde görürün merdi ma'na,	Eder can sem'ine bu sırrı ilka:
Ki ya'ni bu kitâbı tertib idün,	Anı kimse dememiş ola aslâ..
Dahi tertibi cümle o l kitâbın	On iki veçhile olsun müheyyâ.
. . . .	. . . .
Kitâbı yazmağa bâdî Hüseyndir ;	Nihâyet merdi ma'nîlik mülakkap..

Yine ayni kitabın ikinci babında (Hakikat) ı anlatırken bir münasebetle

Bu ma'naya muvafık merdi âlem,	Suâl eyler bana ol nuri âzam :
Hakikatta hakikat nicedir bil ;	Bu zikr olan kamusu nicedir bil !
Cevâbında dedim: ey merdi ma'na ;	Vücudu pâkü cismü canı ma'na !
. . . .	. . . .

diye Lâmekânîyi zikretmektedir. 9 ncu bapta da (Seyrü sülûk) ü anlatırken

Sülûkümde Rasulullahı gördüm ;	Ayağı tozuna yüzümü sürdüm.
Dedim: ey seyyidi evlâdı âdem;	Nebîler serveri, sultânı hâtem ;
Sülûkü seyr ahvâlin beyan et ;	Hakikat sırrını câna iyan et !
Buyurdu seyyidi evlâdı âdem.	Beyan etsün sana ol merdi âlem.
Dururmuş anda gördüm merdi ma'na,	Vücudi pâki olmuş dolu ma'na
Rasul çün ana ya Hüseyn buyurdu ;	Sülûkin hâlini İbrâhime di !
. . . .	. . . .

diye mürşidini tavsif ve tevkir ediyor.
Dîvânında da Lâmekânî hakkında

Ey süren meydânı aşka bâdpâyı himmeti !
Şehsüvâri arsai irşada it ma'niyyeti ;
Cündi âliden olur ol şaha iden biati ;
Serveri mülki hidâyet Lâmekânî hazreti !

Bentlerile başlıyan ve yedi bentten mürekkep olan müstakil bir methiyesi var.

[3] Bürûz hakkında Gaybînin tercemei hâlinde tafsılat vardır..

Vahdetnâmeyi 1020 tarihinde yazdığını kendisi bildirdiğine ve sohbtnâmede 1000 târihinde doğduğu mukayyet bulunduğuna nazaran Hüseyni lâmekânîye pek genç iken intisap etmiş ve ihtimâl lâmekânînin vefâtına kadar sohbetlerine mülâzım ve müdavim olmuştur.

İbrâhim. E. ve Hamzavî erenleri:
İbrâhîm E. sırasiyle bütün Hamzavî sâdâtını tevkir etmiş ve hatta Hamzavîlerce gavsiyyeti kabul edilen zevâtı o da kabul ve methetmiştir. Meselâ;
(İdrîsi muhtefî) den sonra makamına geçen (Hacı Keyvan Kabâî) yi[1] o da (Gavs غوث) ve (vâhidi zamam واحد زمان) bilmektedir.. Dîvânındaki (kasîdei tâiyye) de diyor ki:

Tecellîler cihanü câna asrın vahidindendir;
Cihan halkına andan erişür sırrı füyûzıyyât..

Cihan bir lâhza asrın vahidisiz payıdar olmaz;
Haberdar ol ki asrın vahididir hatmü hatmiyyât..

Güneş nuru gibi zahirdir asrın vahidi hâlâ;
Görenler gördüler kim ol güneştir aynı ğaybiyyât..

Yüzü şemsi hüviyyettir, sözü âyâtı hikmettir;
Ledünnîdir kelâmı, söylemez ahbarı sem'iyyât..

Güzel kavlü güzel fi'lü güzel hulkı yurulmuştur;
« Kabayî » suretidir, yokdürür nutkunda şathiyyât..

Hacı Kabâînin vefâtı 1037 olduğuna göre İbrâhîm. E. (kasîdei tâiyye) sini bu târihten evvel yazmıştır. Bu târihten sonra yazıldığı anlaşılan kasîdei Mimiyyede Hacı Bayramdan itibaren Melâmî mümessillerini yazarak İdrîsi muhtefîden sonra keyvanı, ya'ni Kabâîyi zikredip

Keyvan gidîcek çok kişi da'vayı benlik eyledi;
İsmi mudıllim hükmeder bunlarda fettan olmuşam..

Zâtımla âyâtım ile, sırrı kemalâtım ile
İbrahimin sırrında ben sirrı nümâyan olmuşam..
. . . .

diyor. Bu sözlere nazaran İbrahim. E. Hacı Kaâîden sonra kendinin gavs olduğunu iddia eder gibi görüniyor. Fakat böyle değildir. Kabâîden sonra içlerinde Sarı Addullah. E. de dâhil olduğu hâlde umum Melâmîler tarafından (sâhibi zaman صاحب زمان) ve (Gavs غوث) olara kabul edilen sütçü Beşir Ağayı (şehadeti 1073) İbrahim. E. de kemâli ihlâs ile kabul etmiştir. Bir mesnevîsinde bu akîde ve imânını Melâmî aktâbını keyvana kadar birer birer sayıp nihayet

[1] Tercemei hâli aşağıda gelecektir.

Burcı Keyvada tulû' ettikte ol şemsi kadîm;
Görmediler niceler ol nuru oldular racîm..

Vechi pâkinde nümayân oldu sırrı kün fekân,
Cânı pâkinde nihan olmuştu zâtı müstean.

« Bâ vü Şînü Ya vü Râ » da perde tuttu nuri zât;
Veçhi İbrahim göründü hallolundu müşkilât!

diye ızhâr etmektedir. Son beyitte Beşir Ağa tarafından irşada mezun ve memur olduğuna da işaret vardır. (Dili dânâ) da da İdrîsi zikrettikten sonra

Bulardan sonra Hacîlık ile dillerde yâd oldum!
Oturdum burci Keyvanda, makamım eyledim Cevzâ.

Vaîdü va'd ile halka Beşîr oldum, nezîr oldum,
Beşîrim, halka bildirdim; nezîrim مسئولا كان..

sözlerile bu akîdeyi teyit ve tekit etmektedir. Sütçü Beşir Ağanın 1073 senesinde şehit olduğuna ve İbrahim. E. nin 1065 te vefat eylediğine nazaran (Gavsiyyet) iddia etmediği; bilâkis bütün ihvanı tarafından (Gavs) olarak kabul edilen kimseleri onun da kabul ettiği tahakkuk ve tavazzuh eder. Aynı zamanda yukarıdaki naklettiğimiz parçalar, bize İbrahim. E. nin Hüseyni lâmekânîden başka (Hacı Kabâî) ve (Beşir Ağa) ya da mülâkî olduğunu bildirir. Hatta dili dânâ da

Bin on beştedürür İdrîs ile İbrahimin cem'i;
Münâfıklar bu sözün sırrına ermediler kat'a.

beytile 1015 târihinde, 15 yaşında iken İdrîsi muhtefî ile de görüştüğünü ifâde ediyor. İdrîsi muhtefî ile görüştükten sonra Lâmekânîye intisabı Lâmekânînin (Kabâdûz) dan sonra İdrîsi Muhtefîden de irşada mezun ve memur olduğunu anlatmaktadır. (Sohbetnâme)de de « İdrîse.E., resmi âlemden geçmiyen mahabbet lezzetin istişmam eyliyemez deyu buyurdular » cümlesile İdrîsin bir sözü nakledilmektedir.

İbrahim .E. nin şarihi fusus Abdullah ve şarihi mesnevî Sarı Abdullah .E. lerle de hususiyeti olduğunu yine sohbetnâmesinden anlamaktayız[1]. Hülâsa İbrahim .E. (Ne Halvetîleriz, ne Celvetî! ne Kadirîyiz, ne

[1] Diyaribekirde Rumye şeyhi, Veziri azam kara Muatafa p. meclisinde şârihi fusus Abdi .E. ye mukârin oldukta Abdî .E. nin rüsumi zâhireye itiyatları mutat olmamağın kıyamda bulunmamakla şeyhi mezkûr, şeyhi ekferin kitaplarını tercemeye mukayyet olan kâfir ve mülhit sizmisiniz? diye ta'nü sitemlerini bize nakleyledikte « ya size bir gazap ârız olmadımı? » deyu suâl eylediğimizde « cemîi mezâhirde zuhur, hakkın idüğün ilimden sonra kime gazap olunur? » buyurdular. « Sohbetnâme »

Şârihi mesneî Abdullah .E. Tal'atî .E. ye « Huda, ne itikattadır? « deyu suâl eyledikte Hazreti Pîr (İbrahim .E.) « cevabını biz verelim; cemîi mezâhirde olan mutakadâtı muhtelife vardır, itikadı huuâdır » buyurdular.. « Sohbtnâme »

Mevlevî! belki erbâbı mahabbetten olan vahtetîyiz.) [2] diyen tam bir Hamzevî — Melâmî dir.

Oğlan şeyh, yahut Olanlar şeyhi:

İbrahim .E. ye ehli tarikin çoğu (Oğlan şeyh) demeyip (Olan) ve daha ziyade (Olanlar şeyhi) derler. Fakat bu lafzın (Oğlan şeyh) olduğunu (şeyhî) nin şakayik zeylinden anlıyoruz [1]. Bundan maada Şeyh, (Dili dânâ) sında

Vakıttan bir vaktta Sârbân Ahmet hıtâb eyler
Dedem sem'i kabul ile kelâmını eder ısga:

Hakikat maşrıkı şemsi hüviyyet pîrim İsmail
Ki Oğlan şeyh dimekle nâmı olmuştur cihan ârâ;

Ben ol İsmailem, meydâna kurban olmağa geldim,
Bu suret hil'atın hal'eylerem, cismim olur ifnâ.

Yine bir dâhi geldikte okurlar ismim İbrahim,
Cihanda yine Oğlan şeyhliğile oluram imlâ..

. . . .

dediği gibi (Sohbetnâme) de de « sinnimiz altı ve sekiz iken ceddimiz, Pîri Hazretlerinin ilâhiyâtından hifzettirirdi. Hatta, bir gün

Vârımı ol Hakka verdim gayri vârım kalmadı

mısraını hifzederken; "dediciğim, bu dahi pîrin ilâhisimidir? dedim. Ceddim dahi, Belî oğulcuğum dedikte, acaba kendinin vârı varmı idi ki Hakka verdi! deyu söylediğimde ceddim merhum dahi, bu oğlancık şeyhtir, deyu okşar idi. Oğlan şeyh tesmiyesine bâis ve bâdî budur » sözlerile mes'eleyi tavzih etmektedir.

Şeyhte (tenâsuh تناسخ) fikri:

(Dili dânâ)da Sârbân Ahmedin "İsmaili ma'şukî„ den naklettiği bir sözü nazmedereken

Yine bir dahi geldikte okurlar ismim İbrahim

[1] Zaviyei mezkûrede seccâde nişîni hilâfet olup icrâyi âyîni tarikata âğâz edip yevmen feyevmen sıyti istihâri âlemgîr ve Oğlan şeyhi dimekle zeban zedi sagîrü kebîri olmuşlar idi.

Tekkesi mahalli zihâm ve mecmai esnâmı enâm olmağın ulemâ ve vüzerâ hâzır olup fukarâ ve zuafâ dühule mecâl bulmazlar idi. Şakayık zey li: Şeyhî

gibi bir mısra', hele kasîdei tâiyesindeki

Nice yüz kerre yüz bin yıl avâlimden güzer kıldın;
Feleklerde, meleklerde ğeçirdın nice tesbîhât..

Tabâyi' âlemin gördün, letâfet mülküne erdin,
Ki her zerren bir âlemde ederdi zikri temcidat..

Her uzvun nîce yüz bin zerre, her zerren bir âlemde
Gezerdi müfredât içre mürekkeb olmadan zerrât..

Anâsır mülküne düştü yolun terkîbe geldin çün;
Bu terkîb içre hâsıl oldu sâna ilmü idrâkât..

Çü hayvan âleminde hâsıl ettin hissi hayvânî
Hicab oldu mürekkeb; âlemi gayb oldu mefhumât..

Çü câne sureti insânı ihsan eyledi Hâlik;
Tıfıl oldun, yiğit oldun, kocaldın, erdi teşvişât.

Uyanup kendine gelmek, özünde kendini bulmak
Müyesser olmadı, âhır yerindir mülki hayvânât..

Ne hayvan iptidası galib ise vehmü fikrinde
O hayvan suretinde haşrolursun rûzi mahzurât..

gibi beyânâtı, kasîdei râiyyesindeki

Bu âdem donunu giymeden evvel kangı dondaydın?
Bu donun hakkını, hükmünü vermezsen seyahattır,

. . . .

Bu âdem suretin cânın bürününce neler çektin;
Yine devre düşersen menzilin esfelde zulmettir.

sözleri Şeyhin (tenâsuh) u kail olduğu hakkında bir zan tevlit edebilecek mahiyettedir. Bu efkâr, Şeyhin hemen hemen her kasîdesinde vardır. Fakat Şeyh, bu sözlerle (tenâsuh) u kail olmıyor.

Umum (Sofiyye), (Ahadiyyeti mutlaka, Zâti baht, Ella taayyün احديت مطلقه ، ذات بحت ، اللاتعين) ve sâir isimlerle yâd edilen Allahın, zuhurunda, ya'ni hilkatta bir kavis tahayyül ederler ki buna (Kavsi nüzûl) denir. Bu kavsin meratibi:

Ahadiyyet احديت, Vâhidiyyet واحديت (taayyüni evvel, تعين اول ، hakikati muhammediyye حقيقت محمديه), Eflâki tis'a افلاك تسعه و anâsırı erbaa عناصر اربعه, mevâlîd موالد, İnsan ve İnsani kâmil dir. Ya'ni; zât, ekmeli zuhuru olan insana kadar bütün bu (sıfât) merâtibinde mütecelli olur. İnsani kâmil mertebesine gelebilirde (Suud صعود) kavsini de ikmâl edebilirse matlup elde edilmiş demektir. bu da ancak sülûk ile hâsıl olur. Sülûkte (tevhid

توحيد ve fenâ فنا) makamlarını tevhîdi ef'âl توحيد افعال, tevhîdi sıfât توحيد صفات, tevhîdi zât توحيد ذات ve sonraki (bekâ بقا) makamlarını kat', ya'ni zevkan ve şühûden bu makamlarda tahakkuk etmek suretile halk ve hak mertebelerini câmi' olanlar (Dâiretül vücud دائرةالوجود) denilen bu dâireyi ikmâl etmişlerdir. [1]

Binaenaleyh artık İbrahim Efendi gibi

Benim Allahlığım, abdiyyetim île olur kaim
(Dili Dânâ)

diyebilirler. Böyle zevâtın hakikatları badelvefat diger bir kâmilde bürûz eder. Eğer sulûkini ikmâl etmedise vefatında; tabiri tasavvufîeile bu neş'ei-unsuriyeden melekût âlemine intikalinde, bulunduğu mekâmın melekûtî suretile haşrolur. Bu suretle hemen bütün sofiye, Muhiddinden sonra Berzah ve âhiret âlemini (cesedi misâlî جسد مثال) olarak kabul etmişlerdir.[1]

İşte İbrahim Efendi de bunu anlatıyor. Ve anlattığını da (sohbetnâme) de tenâsuhu reddetmekle beyân eyliyor. Sohbetnâmede bu mes'ele hakkında diyor ki:

"Dânâ, kendi hakıkatına âgâhî tahsil eyleyip berâzihten bir berzahta alâka Komayıp kevn ile kevnolmak mertebesine nâil olup mazhari âharda bürûz edip dânâ gider, danâ gelir المؤمنون لايموتون؛ بل ينتقلون من دار الى دار، من مظهر الى مظهر ma'nası kati zâhirdir. Pes lisânı vahdet, neş'ei uhrâya ve dünyadan badelmüfaraka her hangi mazharda bulunursa (âhiret) tabir ederler.

Nitekim bir kimesne ruyada bir esp veya bir har görse anda hulûl ve tenâsuh bulunurmu? 01 mer'î olanlar, kendisinin sıfatı galibesine münâsip suretlerdir. Râînin aynıdır.„

Bu hususta sâdâtı sofiyyenin hepsi söz söylemişler ve hatta Niyâzînin Devrei arşiyanesine karşı Üsküdarlı Hâşim baba da manzum bir (Devrei ferşiyye) yaşmıştır,

---

[1] Tafsilât için (mısrî)nin (devrei arşiyye دورهٔ عرشيه) sine müracaat.

Mısrîi Niyâzî: malatyalıdır. Tahsil için Diyâribekire, Mısra kadar gitmiş, Kadirî olmuş, nihâyet Elmalıda Halvetî Sinânı ümmiye intisap etmiş ve mumaileyhten irşada mezun olmuştur. Şeyhinin vefatından sonra Bursa, Edirne ve İstanbula gelmiş, tekrar Edirneye gidip Sultan Selim camisinde cifre âit bazı şeyler söylemesi üzerine (Rados) a nefyedilmiş, menfadan avdetinde Bursada ayni hâl yine tekerrür eetmekle Limiye sürülmüştü. Limniden avdetinde Edirnede Sultan Selim camiinde (memuruz) diyerek icraâtı hükûmete müdâhale etmekle tekrar Limniye nefyedilmiş ve 1105 te menfasında vefat etmiştir. Çok koyu ve coşkun bir sofîdir.

Mufassal tercemei hâli için Şeyhînin Şakayık zeyline müracaat..

Mısrîi Niyâzî. Osmanlı müellifleri. Cilt. 1. Sa:172 — 175

[1] Bu akîde Muhiddinde de vardır. Fütûhâtın 63 ncü babında bu hususa âit kâfi izahat mevcuttur.

وكل انسان فى البرزخ مرهون بكسبه محبوس فى صورة اعماله الى ان يبعث يوم القيامة من تلك الصورة فى النشأة الاخرة...

Müracaat. "Cilt. 1; Sf: 396—401„

Fakat bu mes'eleyi en iyi tavzih eden (Seyyid Muhammedün nûrül arabiyyül melâmî سيد محمد النور العربي الملامي) dir.

Mumaileyhin tercemei hâlinde bu bahsi tekrar tetkik edeceğiz.

İbrâhîm Efendide Şiîliğe temâyül:

Oğlan Şeyhin kasîdei mîmiyyyesinde şayâni nazar iki beyit var:

Kur'anı ettim içtihad, şer'ile ettim çok fesâd;
Şer'in önün ard eyliyen mezhepte No'man olmuşam!
Geldikte Harûnürreşid oldum İmam Yusuf ile
Hak suretinde çok zaman İblîsü Mervân olmuşam!

Bu iki beyitten vâzıhan anlaşılıyor ki şeyh, (No'man ibni Sâbit نعمان بن ثابت) ve (Ebu Yusuf ابو یوسف) a muarızdır. Fakat bu muarızlığa sebep nedir? Acaba bana melâmî urefâsından bir zâtın anlattığı gibi (Ebu Hanîfe ابو حنيفه) nin (kıyas قياس) ı delîli şer'î addetmesi yüzünden altıncı imam, (Ca'fer ibni Muhammed جعفر بن محمد) ile arasında vukua gelen muarazamı sebep olmuştur?[1]

Hülâsa sebep vâzıh değilse de bu beyitler, İbrahim Efendide bir şîa temâyülünü iyânen göstermektedir. Esâsen hemen bütün melâmîlerde bu temayül mevcuttur. Sârbân Ahmette de bunu şiddetle görmüştük. Sarı Abdullah Efendi de hemen her kitabında on iki İmâmı zikretmekte ve tercemei hâllerini yazmaktadır.

İbrahim Efendi sohbetnâmede mezkûr "ilâhi hakikî candır. Ve Muhammedi hakikî yine candır. Aliyyi hakîkî, cemîi mezâhirde olan ve mabihil ittihat olandır.„ sözile Allah, Muhammed, Ali vahdetini terennüm etmiş ve "Ârifî kâinat, bize haktan her ne gelirse âyînemiz Ali Mazharında dahi mevcuttur.„ sözile de Alînin aynen « şîa شيعه » itikadı gibi

[1] على بن ابراهم عن ابيه عن ابن ابى عمير عن محمد بن حكيم قال قلت لابى الحسن موسى عليه السلام جعلت فداك فقهنا فى الدين واغنانا الله بكم عن الناس . . . . فقال هيهات هيهات فى ذلك والله هلك من هلك يابن حكيم!

قال ثم قال : لعن الله اباحنيفة كان يقول قال على وقلت . قال محمد بن حكيم لهشام بن حكم والله ما اردت الا ان يرخص لى فى القياس . .

Ümmehati kütübi şîa olan kütübi erbaadan (kâfî كافى) Ebu Ca'fer Muhammedibni Ya'kubi Küleyni ابوجعفر محمد بن كلينى tebriz tab'ı: Sa: 31

«باب البدع والرأى والمقاييس»

على بن ابراهيم عن ابيه عن احمد بن عبد الله العقيلى عن عيسى بن عبد الله القرشى، قال دخل ابوحنيفة على ابى عبدالله عليه السلام (امام جعفر بن محمد)

فقال له يااباحنيفة بلغنى انك تقيس. قال: نعم قال لاتقس؛ فان اول من قاس ابليس حين قال خلقتنى من نار و خلقته من طين فقاس مابين النار والطين ولو قاس نورية آدم بنورية لنار عرف فضل مابين النورين وصفاء احدهما على الاخر . .

Kâfî aynı bap: Sahife: 31—33

mir'âtı Muhammedî ve nefsi Peygamberî olduğunu ızhâr ve bu temayülü âşikâr eylemiştir. [1]

Yalnız şu bilinmelidir ki "melâmî - Hamzavîler„ , ehli tevellâ olmakla beraber hiç bir vakıt teberrâda ifrata varmamışlardır. Aliyi vasî kabul etmişler, fakat hulefâyı selâseye de hürmetkâr bulunmuşlardır. Şu hâlde tam Şiî değildirler. Nitekim tam Sünnî de değildirler.

Halbuki Bektâşîler, Tevellâ ile beraber Teberrâyı da kabul ederek Sünnîlikten tamamile ayrılmışlar; fakat te'vîli kabul ettiklerinden "Şiî — İmamî „ değil, " Şiî — Bâtınî „ olmuşlardır.

Melâmîlerde ise arzettiğimiz gibi Teberrâ yoktur. Esâsen Teberrâ, Vahdet telakkisile telif edilemez. Melâmîler keşif ve ilhâm erbabı olduklarından içtihada tenezzül ve müçtehidi taklitten vârestedirler. Hakikî ma'nasile Ali ve Ehli Beyti peygamberlerin sırrına vâris ve sâhip bilip sâir eshaba tafdil eden (Şîai mufaddile شيعهٔ مفضله)fırkasının hayrülhalefi olmuşlardır[2].

Ibrahim .E. nin Hurûfîlere nazarı:

İbrahim .E. kasîdei mîmyyede

Yonns dilinde ma'niler telîfü tasnîf eyledim;
Âdım Nesimî eyledim, hem Fazlı yezdân olmuşam..

[1] Benî necran kabilesi Hiristiyan olup islâmı kabul etmedikleri gibi Peygambere vergi vermeğe de razı olmamışlardı. Bunun üzerine آل عمران sûresindeki عيسى yı ve ahvâlini İslâm akîdesine göre bildiren واذقالت الملئكة يامريم ان الله اصطفيك وطهرك âyetinden itibaren 18 âyet kendilerine teblih edildi. Müteakip âyet „Eğer İsânın ahvâline âit sahih ilmi mûcip olan bu âyetlerden sonra yine seninle İsâ hususunda muaraza ederlerse sen de onlara; gelin biz oğullarımızı, siz de oğullarınızı; biz kadınlarımızı, siz de kadınlarınızı; biz nefislerimizi, yani kendimizi, siz de nefislerinizi davet edelim; bir araya gelelim; sonra mübâhele edelim, Allahın lânetini yalancı hangi tâife ise o tâifeye isteyelim!" meâlindeki

فمن حاجك فيه من بعد ماجائك من العلم فقل تعالوا ندع ابنائنا وابنائكم ونسائنا و نسائكم وانفسنا وانفسكم ثم نبتهل فنجعل لعنة الله على الكاذبين

âyeti—ki buna "Mübâhele„ âyeti derler — nâzil oldu. Peygamber mübâheleye Ali, Fatıma, Hasan ve Huseyni götürmüştür. Neticede Hiristiyanlar Mübâheleye cesaret edemeyip vergiye râzı oldular. Şîîler, bu âyetteki ابنائنا dan mürat, Hasan ve Hüseyin; نسائنا dan mürat, Fâtıma; انفسنا dan mürat, Alidir derler. Sâfî tefsiri diyor ki

فكان تأويل قوله عج ابنائنا الحسن والحسين ونسائنا فاطمة وانفسنا على بن ابيطالب

tafsilât için mezkûr tefsire ve sâir Şiî tefsirlerine müracaat. tefsiri Sâfî. Sa: 82

[2] (Mufaddile مفضله) Hazreti Aliyi sâir sahabeye tafdîl edenlerdir. Bunlar diğer ashâbı da hayır ile yâd ederler. Bizzât Sahabe ve Tabiîn içinde bir çokları Aliyi, sâirlerine tafdîl ederlerdi.

ينابيع المودة (Seyyid Süleymanül Belhî Cilt: 2. Sa: 418-419) da bu hususta kâfi malûmat vardır.

Ahmed ibni Hanbel احمد بن حنبل de Ehli beyt ile hiç bir kimsenin mukayese edilemiyeceğini söyemekle bu fırkaya mütemâyil bulunmuştur. Ayni kitap. Cilt: 1 Sa: 253

beytini yazarak Fazlullahı hurûfîyi de zikrediyor. Yine aynı kasîdede " Ebu Hanîfe „ ve " Ebu Yusuf „u zemmeden ve

Hayyam dilinde söyliyen, dîni tenâsuh eyliyen,
Taptıkta Yonusta denen ma'nîi irfan olmuşam.

beytile Hayyama tariz eden şeyh, Fazlı hurûfîye karşı " Fazlı yezdan „ lakabını vererek âdeta hürmetkâr bulunuyor.

İbrahim. E. gibi bir sofî, hiç şüphe yok ki hurûfîlerin nihâyetsiz hesap ve tevillerine kapılmaz. Buna imkân yoktur. Böyle olduğu hâlde Rıza Tevfik. B. onu karilerine müfrit bir hurûfî olarak takdim ediyor. bu kanaatını da şeyhin hece ile yazılmış dört ilâhîsi ile teyit eyliyor .[1] İlâhileri biz de yazıyoruz:

Âlimim dersin ama âlemden bîhabersin;
Bu anden, bu nefesten, bu demden bîhabersin !

Söz gelince ama sen eylemişsin kıl gibi;
Kalbine haktan olan hemdemden bîhabersin..

Bu esrârı duymağa gerçekler nazarında
Ariflerin dediği niamdan bîhabersin !

Dört kitabı okusan nesne bilmış olmazsın;
Benim canım; mâdem ki âdemden bîhabersin !

İbrahimin gönlünün ma'nasın anlamazsan
Erden haktan bilinen keremden bîhabersin !

❁

Hakkın feyzi âleme düpdüzdür anlar isen;
Bu görünen mevcudat bir yüzdür anlar isen;

Enbiyanın geldiği, dört kitabın indiği,
Her lisanın dediği bir sözdür anlar isen ..

Hak veçhini görmeğe gözgü [2] düşmüş âdeme,
Bu âyinede âlem bir tozdur anlar isen.

Ârife bir söz iyan: bozulup bozudulan,
Dost ile bâkî kalan bir gözdür anlar isen..

İbrahimin yüzünden âdem kimdir bilmeğe
Bu muamma bir özge rumuzdur anlar isen !

❁

Dört kitabın şerhettiğ heman âdemdir, âdemdir;
Evvel, âhır, zâhir, bâtın heman âdemdir âdemdir !

Sır içinde nihan olan, cümle şeyde iyan olan,
Her nesnede nişan olan heman âdemdir, âdemdir.

[1] Étude sur religion mystérieuse en L'an 800 "Rıza tevfik„ (Textes Hourroufîs: Gibb)

[2] Gözgü: Ayna

Gönüllerde hâzır olan, her işlere kadır olan,
âyinlere zâhir olan heman âdemdir, âdemdir !

Kamu eşyanın âyâtı; hakikat zâtı, sıfâtı;
Cenabı Hakkın mir'atı heman âdemdir, âdemdir !

Çerhı felekte devreden, her görünende seyreden;
İbrahim; bu zikri eden heman âdemdir !

Dördüncü ilâhi de

Bu ilmin beyanını bir kâmil insandan sor;
Canım; can haberini can içinde candan sor !

beytile başlayan ilâhidir ki İbrahim E. nin millî vezinle yazdığı ilâhilerden bir kaçını intihap ederken biz de bilhassa bu güzel ilâhiyi yazdık. Gerek bu ilâhide, gerek Rıza Tevfik B. in yazdığı şu üç ilâhîde Hurûfilik nerede?

Ne 28 harf, ne 32 harf, ne hututu ümmiyye, ne hututu ebiyeye, ne istiva, ne Fazl; hülâsa, Hurufîliği ispat demeyelim, çok şüpheli bir surette irae edecek hiç bir kelime ve fikir yok.. bilâkis ilimden hakikî mürâdın nefsine âlim olmak bulunduğu, sözle bir şey elde edilemiyeceği, âdemin ulviyeti: yani bütün sofîlerin — Hurufîlerin garip tevillerinden sarfı nazar edilirse onlar da bu zümreden addedilebilirler — kabul ettikleri akîdeler, bütün vuzuhile görünüyor. Fakat bunlar, kailinin Hurûfîliğini değil, sofîliğini ispat ve izah eder.

Eğer Rıza Tevfik B. hangi şiirde söz ve yüz kelimelerini görürse şâirinin Hurûfîliğini iddia etmeğe niyet etmişse

Söz hâlbüdi kadri beni âdeme candır,
Söz rabıtai vasıtai âdemiyandır.
. . . .

diye sözün kadri hakkında mutasavvifane bir manzumesi bulunan Yenişehırli Avnî'yi ve

Ruhların hırzinde zâhir olalı Sivü dü hat
Âdeme talim olan esmâ bilindi bî nokat;

İstivâyi veçhi âdemden ubur iden bilür
Kim ne yüzden tâ oluptur ümmeti Ahmet vasat.

deyen Yusufu Sîneçâk'i (953) [1] Hürûfîlikte de çok müstamel « سبع المثانی » terkibini de kullunarak

[1] Sima'hanei edep. S: 252 — 254

Ukdei serriştei râzı nihânîdir sözüm ;
Silki tesbîhi düri seb'al mesânîdir sözüm ..

matlaile başlayan na'tin şâiri mübdii Nef'îyi, hatta

Dört kitabın manası tamamdır bir Elifte ;
Be dedirsen sen bana be deyicek azarım

Bir Elif tahsil eden münezzehtir âlemden
Endişe iklîmine niçin durup gezerim ?

deyen Yunusu niçin Hurûfî şairleri arasında göstermiyor ? Çünkü bunlar Rıza Tevfik B. in fikir ve telakkisine nazaran İbrâhim E. den daha ziyade Hurûfîdirler ! !

Bunların Hurûfî olmadıkları muhakkak olmakla beraber biz biraz daha ileriye gidip deyeceğiz ki

Yüzünde Bistü heşt harfi İlâhım,
Acep nakşeylemiştir pâdşâhım.

beytile başlayan gazelin şâiri Seyyid Nizameddin zade Seyfullah ve

Sivü dü harften nişandır dişlerin ;
Dört kitaba tercemandır dişlerin. [1]

deyen Simâî Mehmet E. ve son söylediği gazelde

Sivü dü harfi veçhi âdemde
Okuyup sırrını habîr oldum.

beyti bulunan Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi - merhum şeyh Hüseyin Fahreddin (329. H.) dede E. bile Hurûfî değidirler, bu sözler, bu da bulunsun kailinden söylenmiş sözldrdir. Bu zevatın eserleri, meselâ Seyfullahın dîvânı, hele risaleleri, Yusufu sîneçâkin Cezirei mevleviyesi meydanda.. Hiç birinde Hurûfîlik kokusu yoktur. Hüseyin Fahrî dedenin de şiirleri mevcuttur. Hepsi âşıkane ve sofiyanedir. Kendisini tanıyanlarda meşrebini pek âlâ bilirler. Efendi merhumda Hurûfîlik tahayyülü, çok vâhî bir hayâldir. Bu zevâtı; Nesîmî, Refîî, Arşî, Muhîtî gibi Hurûfî şâirlerile karşılaştıracak olursak maruzatımız teeyyüt eder.

Bunlar, böyle olunca, dîvânında, Dili Dânasında, Vahdetnâmesinde kat'iyen Hurûfîlik mutekadâtı bulunmıyan İbrahim E. nasıl olur da Hurûfî olur? bütün âsârı içinde Hurûfî sözüne biraz benziyen şu iki beyti buldum :

Yüzün açsa bu nazmım kâkülün iki bölük etse
Muanber bûyi mûyından erişse câna ruh efzâ ;

[1] Esrar tezkiresine müracaat..

İki kaş ortası şakkul kamerdir âşikâr olsa
İki yanında zülfünden yazılmış ma'nii zülfâ ! [1]

Fakat, bunlar da Hurûfiyâne değil, şâirânedir. Çünkü eğer Hurûfîce söylenseydi şâir, saçı ikiye böler bölmez istivadan ve bu suretle yedi hattın sekiz olarak anâsıra darbedilince 28 hattın 32 olduğundan ; ilah... bahse başlardı. Hangi Hurûfî şâiri vardır ki saçı ikiye bölsün de istivâdan bahsetmesin ?

Rıza Tevfik B. "Peyâmı sabah„ gazetesinin ilâvei edebiyesinde yine bu münasebetle "Ben, bu gibi eserleri tetebbu' ettiğim zaman şâirin ismine, eseri yazanın şahsiyeti cismaniyesine o kadar ehemmiyet vermem. asıl fikre, felsefeye bakarım" diyor. [2]

Bu beyânâtın birinci şıkkı hakikaten doğru.. çünkü İbrahim E. yi, kanunî Süleyman devri ricalinden addettiği gibi [3] Sârbân Ahmedi de, Bektâşî Kaygusuz abdal zannederek "Budalanâme„yi ve

Yücelerden yüce gördüm Erbapsın sen koca Tanrı !

beytile başlayan ve Şathiyat vadisinde bulunan manzumeyi Sârbân Ahmede isnat ediyor. [4] Fakat ikinci şıkkı yanlış.. Çünkü fikre ve felsefeye bakdığı, lâkin nüfuz edemediği ; Sârbân Ahmedi, İbrahim E. yi ve Gaybîyi Hurûfî addetmesile sabit..

Hûlâsa ; İbrahim E. kat'iyen Hurûfî değildir. Fakat ulemayi rüsum ve ekseri ehli turuk gibi Fazlı hurûfîye düşman olmayıp onu da vahdet erenleri arasında görmektedir. Hatta Gaybî, "Sohpetnâme„ de „Hakikati âdem, indettahkik neden ibaret idüğün tahkikinde Fazlı yezdânın bu beyti ranalarını okurlardı :

ماخدای عالم آدم یافتیم ؛
اینچنین آدم ولی کم یافتیم . »

diyerek şeyhin Fazlı Hurüfîden istidlâlde bile bulunduğunu haber veriyor. Hamzavî şeyhlerinden birinin müritlerine "Cavidân„ okuttuğu için tarize uğradığını da yine Sohpetnâmeden öğrenmekteyiz. Rıza Tevfik B. iyi ki bunu ve Oğlanlar şeyhi dediği Oğlan şeyh İbrahim E. nin kasîdei mîmiyedeki beytini görmemiş.. görseydi Hurûfîliğini ihtimâl yeminle temine kalkardı. Hamzavî — Melâmîlerde de diğer tarikatlerde olduğu gibi Hurûfîliğe mütemâyil kimseler vardır. Fakat İbrahim E. Hurûfî değildir

[1] Dili Dânâ
[2] Peyamı sabah ; ılavei edebiye. N. 35. 8 Mayıs 1330.
[3] Peyamı sabah ; ilâvei edebiye. N. 29. 31 Mayıs. 1330
[4] Peyamı sabah. İlâvei edebiye. N. 35. 8. Ma. 1330

ve Hurûfîlik, Bektaşîlikte olduğu gibi Melâmîliğin esasî akîdelerinden olmamıştır.

İbrahim E. de şiir:

İbrahim E. yi Sârbân Ahmetle kat'iyen mukayese edemeyiz. Sârbân Ahmedin lisanındaki selâset, yazılarındaki metanet, efkârındaki bediî zevk İbrahim E. de yoktur.

İbrahim E. de umumî manasile şiir yok değildir. Fakat, o san'attan ziyade fikir ve felsefesine tabi' dir. Yazılarında umumiyetle edebî san'atlara ehemmiyet vermez. Alel'ekser kafiye ile bile mukayyet değildir. Méselâ; "dedi„ ile "buyurdu„ yu; „olacaktır" la "gelecektir„ i; "surî„ ile "fer'î„ yi kafiye yapmaktan çekinmez. Vezne de çok defa hâkim olamayan İbrahim E. de bunları "Vahdetnâme„ sinde itiraf ederek diyor ki:

Celâleddine bir gün bir suhanver — Suâl idüp dedi ey câna rehber!
Ne sırdır evliyâullah nazımda, — Riâyet kafıye etmez nazımda;

Heman ma'naya olurlar mukayyet — Olurlar ma'nîi hâlle müeyyet!..
Celâleddin buyurdu ol mahalde: — Meşâyih söyledüğü şöl mahalde

Cemâli yâri gözlerler hakikat; — O yüzü göricek anlar olur mest..

. . . .

Anınçün kafiye ile mukayyet — Değildirler, olupturlar müeyyet.
Ne anki kafiye bilmeye anlar; — Bilürler cümlei ilmi o canlar..

Dahi bir kastları ol ârifâne — Mürad ederler ola ümmiyan;
Ki zira sözlerine aalpleri üm — Oluptur bil hakikat içre ruhum!

Anlaşılıyor ki İbrahim. E. de mevlânâ gibi si'ri efkârını neşir için bir vasıta olarak kullanıyor [1].

İbrahim. E. nin nazımlarının ehemmiyeti, şi'riyeti noktai nazarından değil; tasavvufun bütün esâsâtını, akaidini, en muğlâk nazariyelerini neşrü telkin etmesindedir.

Bilhssa, kasîdelerinde vahdeti vücudu, insanı kâmil nazariyesini, devri, hülâsa bütün mu'takadâtı sâfiyyeyi o kadar güzel izah eder ki en az müstait bir kimsenin bile anlamaması adîmül ihtimâldir. Meselâ; kasîdei Tâiyesinde insanın kadrini anlatırken der ki:

Cihanın bâtını fâil oluptur, zâhiri kabil;
Buların ittihadından doğar eşcarü esmâr t!..

[1] شعرچه چیزاست بمن تاکه زنم لاف ازو ؟
هست مرافن دکر غیر فنون شعرا !..
Mevlânâ Celâleddini Rumî

Biri esfel, biri âlâ, yerü gök ittihad etti;
Yerü gökten erişti cümle mahluka gıdâiyyât..

Gıda şeklinde mer'î oldu âdem sureti evvel;
Gıdadan hâsıl oldu cümle eşkâlâtü teşkîlât...

Bu şekliyyât içinde ahseni takim olup âdem;
Tufeylî oldu âdem suretından gayri takvîmât..

Egerçi sureti âdem, bu âlemde zuhur etti.
Hakikat âlem etti âdeme ta'zimü tekrimât;

Cıhanı bir şecer farzeylesek tohmidürür âdem,
Tohum sârîdürür, ol bir tohumdan oldu eşcârât. [1]

Ne cüzdür ol ki oldu külden efzun evvelü âhır;
Gönülden sureti âlem eder insana tekbîrât!

O cüz bil sırrı âdemdir, cihâna feyzerer andan
Hakikat külle ol cüzden irişür feyzi külliyyât..

Egerçi sureti âdem sana az görünür amma
Velâkin ma'nii âdemde âlemdir hayâliyyât..

Cihânın zâhiri ekber görünür, bâtını asgar;
Ki âdem suretâ asgar; içi kenzi şuûriyyât..

. . . .

Kasîdei râiyesinde de her mevcudun şüûnâtı zâtiyeden ibaret olduğunu ve tecelliyâtı ilâhiyenin her sureti ahze müsteit bir heyulâya benzediğini şu beyitlerle anlatıyor:

Hakın ilminde mevcud idi ulviyyâtü süfliyyât;
İlimden ayne gelür çâr unsur, bahrü ber bir bir..

Vücudi mutlakın şe'ni şüûnundan tecellidir
Ki bir şe'ni nişanı bî nişâna yüz tutar bir bir..

. . . .

Cihânın müstakil kendu vücudile vücudu yok;
Mümasildir serâba ma sanurlar teşneler bir bir..

Cihan ma'dûm, Hak mevcud.. halk mefkudü hak meşhud;
Kıdem bârânı katre katre halk üzre yağar bir bir..

Dizilmiş neyde surahlar, saf olmuş muntazır nefha;
Nefes verdikçe neyzen zâhir olur nağmeler bir bir..

Ganiyyi mutlak idi, gayb idi neyzende çün nağme;
Göründü ney vücudunda açıldı perdeler bir bir..

[1] İbrahim E. nin halifesi Gaybî, bu (Şecer ve tohum) misalini (Keşfül gıtâ كشف الغطاء) sında tevsi ederek çok güzel kullanmıştır.

Nefes neyden göründü; âşkâr etti makamâtı;
Nevâ, Uşşak, Acem, Nigriz, Murabba' oldular bir bir.

Makamat neyzenin ney mazharından ilmi ayn oldu;
Misâlen bir nefeste oldu zinde mürdeler bir bir..

Kasîdei mimiyesinde de vücudı mutlakın tecelliyâtına sereyan ve ihatasını hakikaten câzip ve vecdâver bir surette ifade eder:

Surette vü ma'nada ben, esfelde vü a'lâda ben;
Dünyâda vü ukbada ben, gamkîmü şadan olmuşam..

Mülhit denen, zındık denen, kâzip denen, sadık denen;
Taklit denen, tahkik denen, dillerde destan olmuşam..

Cüzde vü külde zâhirem, kudret benimdir kadirem;
Afv eylerem müc imleri, fazl ile gufran olmuşam..

Gün gibi zâhir olmuşam, her çenge nâzır olmuşam;
Her dilde hâzır olmuşam, nuri çerağan olmuşam..

Zerrâtı âlem her ne var, zâtımla olur âşkâr;
Her mülkü her şehrü diyar, sultanü hakan olmuşam..

İsâ deminden bu deme seyreyledim demden deme;
Oldum papas, oldum keşiş uzlette rühbân olmuşam..

Gâhi mürekkep, müfredât, geh ma'denü gâhî nebât,
Gâh meyyitü gâhî hayat, geh nârü nîran olmuşam!

. . . .

Sözlerindeki ihata ve şümul kuvvetlidir. İsmaili ma'şukîlerin, Hamza Bâlîlerin katleildiği, Husâmeddin ve İdrîsi muhtefîlerin ukubete uğradığı devirlerde aynı silsileden bulunan ve bu derecede açık sözler söyliyen İbrahim E. nin hürmeti ammeye mazhar olması hakikaten calibi nazardır. Bu hâl de şeyhin kudreti nüfuzunu ve siyasetini; zavâhire güftàrile olmasa bile ef'âl ve etvârile tamamile riayetkâr bulunduğunu bildirir. Şeyhin en açık sözlerinde bile tevil imkânı mevcuttur. Meselâ: yukarıda bir kaç beytini yazdığımız kasîdeye

Hak der ki; kenzi mahfiyem, âlemde pinhan olmuşam;
Zâtım münezzehtir veli ismimle insân olmuşam..

beytile başlar. Binaenaleyh artık istediği gibi söyleyebilir. Çünki; kail, Haktır. Kendisi yalnız nâkildir. Şeyh, müritlerine de "Vahdete müteallik söz söylemek lâzım geldikte (alâ tarikin nakil على طريق النقل) söyleyin; nakil, küfrolmaz mes'elesine binaen.. Ta ki selâmet olasız!„ [1] diye tenbih

[1] Sohbetnâme.

ediyordu. " Cem'i mahz semtini tutanın tevhidine çingâne tevhidi derler „ [1] sözlerile de zavâhire riâyet lüzumunu tefhim eylerdi.

Divanı:
Divanındaki kasîdeler şunlardır:

Nemudârındürür ey ibni âdem külli meşhûdât;
Tufeylindir yaradılmıştа cüz'iyâtü külliyyât.

Beytile başlıyan kasîdei tâiye;

Kıdem bahrînin emvâcı gelür bir bir, gider bir bir;
Bu çerhin gerdişîle devreder şâmü seher bir bir;

Matla'lı kasîdei râiye;

Dü âlem zâhirü bâtın hakikat bir işârettir:
Dili âdemde düm düm çalınan tablı beşarettir..

Beytile iptidar eden keza kasîdei râiye, meşhur kasîdei mîmiyesi ve Dili dânâ kasîdesi;

Şüûnâtında zâtı zâtını pinhan eder bir bir;
Cemâlin dîdei a'yan ile seyran eder bir bir..

Matla'lı diger bir kasîdesi:

Bidâyette tasavvuf; sâfî bicân olmağa derler;
Nihâyette gönül tahtında sultan olmağa derler..

Beytile başlıyan ve tasavvuf hakkındaki muhtelif ahvâl ve telâkkiyatı cem'eyliyen 26 beyitlik (دربيان آداب و اسرار تصوف) serlevhalı kıymettar bir kasîde [2]; Melâmî silsilesini cami' bir mesnevîsi, diğer bir kasîde ve Hüseyni Lâmekânî hakkında

Sad hezârân sipasü hamdü senâ
Hak lisanile hakka subhu mesâ!

Mat'laı methiyesi, 14 beyitlik bir mesnevî...

Gazeliyat ve ilâhiyatı pek azdır. Lâmekânîyi metheden bir murabbaı, diğer bir muhammesle 11 gazeli var. Buna mukabil hece veznile yazılmış 16 ilâhisi mevcuttur. İbrahim E. halka halk dilile hitap etmenin faydasını bütün sofî şâirler gibi anlamış ve hatta bunu da bittecrübe

[1] Sohbetnâme.
[2] Bu kasîde M. Ali Aynî B. in "Tasavvuf tarihi„ nde münderiçtir. Sa: 185 — 187

müşâhede etmiş olduğundan yalnız kasîdelerini (aruz) ile yazmıştır. Gazel ismini verdiğimiz manzumeler de esâsen birer kasîde parçalarıdır. Dîvan edebiyâtının (Gazel) vasfı bunlara kat'iyen uymaz. 13 beyitlik bir gazelinin bir parçasını yazmakla iktifa edeceğiz:

Dili insânı dânâ hizmetinde pâsbân oldum,
Gönül sîmürgi ankasına kalpte âşiyân oldum.

Gönül âyînesin pâk eyledim gayrin hayâlinden,
Tecelli eyledi, Hak zâhir oldu; ben nihân oldum.

Bu bende ben diyen varlık hakınmış zâhirü bâtın;
Gidîcek benliğim benden güneş gibi iyân oldum..

Ne işittim, ne gördümse anınla gördüm, işittim;
Bu görmek, bu işitmekle cihan cismine cân oldum.

Göz oldum cümle gözlerde, öz oldum cümle özlerde;
Söz oldum cümle sözlerde, dile nutku beyân oldum.

. . . .

Bu cismânî cihanda cismimin ismîdir "İbrahim„
Dehir âyînesinde, âni dâimde zamân oldum..

Sohbetnâmede "Bizim kelâmımızı fehme Şeyi ekber, ya Mevlânâ kulağile istima' lâzımdır„ [1] deyen Şeyh, mecâzî aşka tenezzül etmemiş, hatta hakikatı bile mecaz perdesile örtmemiştir.

O, hakikaten yalnız kendi efkârını neşrü telkine çalışmış vecitli bir sofî ve kendisinin manen bu işe memur olduğuna bihakkin iman etmiş bir (Velî) dir.

Coşkun sözleri zamanımıza kadar unutulmamış ve bilhassa "Dili dânâda varidâtı ilâhiyeden hezar fusus ve fütûhât ve sad reşehât ve nefehât vardır„[2] diye methettiği (Dili dânâ) kasîdesi, zamanımıza kadar—bilhassa Melâmîlerde—mürşit ve rehberler tarafından müsteit tâliplere okutulmuş, mukaddes bir evrat mecmuası gibi elden ele takbil ve takdislerle dolaşmıştır. [3]

[1] Sohbetnâme
[2] Sohbetnâme
[3] Üsküdar kütüphanesinde, Süleymaniye Millet ve Darülfünun kütüphanelerinde bulunan divan nüshaları nâtamamdır. Bende bulunan eski yazma bir nüsha ile diğer iki yazma nüshayı tevhit ve bu suretle diğerlerine nisbetle oldukça tamam bir nüsha elde ettim. Fakat bunun da noksan olduğu muhakkaktır. Balâdaki kasîde ve gazel sayıları bendeki bu nüshaya göredir,

İbrahim E. de millî vezin:

Hece veznini kullanırken Yonusun tesiri altında kalmıştır. Esasen (Sohbetnâme) de zımnen bunu itiraf ederek diyor ki;

"Lisânı kadîm üzere mana icra eylemiş (Er Yonus) hazretleridirkim bu siyakta bizim suâlimize ki

Derviş dilinde söyleyen — Kim idügün bilirmüşüm?
Ya kulağında dinleyen — Kim idüğün bilurmüsün?

anların

Bu bilimde söyleyen — Kendüsüdür vallahi.
Kulağımda dinleyen — Kendüsüdür vallahi

Gördüm iki âdem der; — Biri benü biri sen;
Hakikatta sen ben yok, — Kendüsüdür vallahi..

kelâmı muvâfık düşmütür.„ [1]

İbrahim E. de Yonus gibi lisana, millî vezne ve ahenge hakim olarak yazdığı o küçük manzumelerde tasavvufun en mühim bahislerini kemali muvaffakiyetle söylemiş, en ince nükteleri şerhetmiş; en müphem nazariyeleri izah eylemiştir. Bu manzumelerde Yonustan bir cihette ayrılıyor; O da millî vezin dahilinde oldukça mebzul terkip kullanmasıdır. Fakat bu da pek tabiî idi. Çünkü o vaktın cereyanı düşünülünce yine Melâmîlerin Ankara, Bursa, İstanbul, Edirne gibi Dîvan edebiyatının tamamile tehakkümünde bulunan mühim merkezlerde millî vezinle ve oldukça halis bir türkçe ile bütün halka hitap etmeleri ve bu hitaplarını büyük bir kütleye—ki içlerinde ulemâdan, meşâyihten, vüzerâdan da pek mühim şahsiyetler bulunuyurdu— hürmetle dinletmeleri pek mühim bir iştir.

Anadolunun, Rumelinin Dîvan edebiyatı girmiyen ıssız köylerinde, su başlarında, henüz aşiret halini tamamile terkedemiyen türkmen boyları arasında lâdînî — Garamî; yahut dînî — tasavvufî [2] halk edebiyatını terennüm etmek çok kolay ve tabiî idi. Fakat dîvan edebiyatının tehakkümü altındaki merkezlerde halis türkçeyi ve millî vezni, hatta dîvan edebiyatının yaşadığı saraylardan, dairelerden yetişen bir kütleye hürmetkârâne dinletmek büyük bir muvaffakiyettir. İşte bu muvaffakiyeti bihakkin elde eden ve dîvan edebiyatile çarpışan, onun san'at kayıtlarile mukayyet, süslü ve acemâne edâsına karşı ruhtan doğan halis ve berrak türkçeyi türk veznile yaşatan ancak Melâmî—Hamzavî erenleridir. Bunun

[1] Sohbetnâme.. Bu ilâhî matbu Yonus divanlarında yoktur..
[2] Dinî—tasavvufî ve mezhebî halk şiirleri, bilhassa Bektaşî ve kızılbaş nefesleridir.

içindir ki melâmî şâirlerini millî edebiyatımızın tekâmül safhalarında ihmâl etmemek muktazidir kanaatındayız.

İdrahim E. nin millî vezinle yazılmış bir kaç ilâhisini kaydediyoruz:

Yaban yerde ne gezersin; gel âdeme er bu deme;
Hayvan gibi ne yelersin; gel âdeme er bu deme!

Nüshai vahdet âdemdir; nefhai kudret âdemnir;
Âdemden gayri ademdir; gel âdeme, er bu deme!

Âyînei hak âdemdir, görünen yüzde bu demdir.
Her nefes ismi a' zamdır; gel âdeme, er bu deme!

Âdemdir rahmeti rahman, âdemdir gevheri her kân;
Âlem cisimdir, âdem can; gel âdeme, er bu deme;

Âdemdir hakka giden yol; hakkı istersen âdem ol!
Âdeme cümle eşya kul; gel âdeme, er bu deme!

"İbrahim„ sen âdeme gel, kamu müşkilin olur hal;
Âdemi ma'nâdan [1] el al; gel âdeme er bu deme!

Cümle rengler döne döne geldi âdeme boyandı;
Her yüzde seyran eyleyip geldi bu deme dayandı.

Bu demde hak varlığını, sırâtı müstakimi bul
Mi'raç kılan bu nefesten hakkın gayriden usandı.

Ehli hakka bu söz iyan, her rengin aslı cevherdir;
Cevher âdem rengin giyüp evvelki redgten utandı.

Cümle şeyde seyran eden, cevhere özün kân eden;
Her zerrede hakkı gören gümansız hakka inandı..

Bir gerçek er "İbrahim" e hep bildüğün unutturup
Yokluk denizine daldırınca suya biraz kandı.

Şeyhim kerem kıl bana, mekânından haber ver!
Ne kânın gevherisin, öz kânından haber ver!

Âlemi kübrâmısın, Âdemi ma'nâmısın? [1]
Kaf dağı, Ankamısın? nişânından haber ver!

Yüzün rahmeti rahman, sözün la'li Bedahşan;
Bihakkı veçhi insan vicdânından haber ver!

[1] Âdemi ma'na: Hüseyni Lâmekânî

Her zaman bir gerçeğin hükmüne mahkûm olmuş;
Şimdi zaman senindir; zamanından haber ver!

"İbrahim„ var şükreyle, sen Haliki yezdâna;
Tâlibi aşk olana yezdânından haber ver!

Bu ilmin beyanını bir kâmil İnsandan sor;
Cânım can haberini can içinde candan sor;

Yârın ne olacağın bu gün bilmek istersen
Uykuya vardığında gördüğün seyrandan sor!

Yârin zülfü içinde ne başlar oynadığın
Erenler meydanında top ile çevkândan sor!

Geçen hut geçti gitti, geleceği neylersin?
Her nefesin neş'esin bu demden, bu anden sor

"İbrahim„in gönlünün geyikliğin [1] bilmeğe
Can ile tâlip isen gel arşı rahmandan sor!

Cana dostun tecellisi geh iyan, geh nihan olur;
Tecellisinde bu cismin aklü can bi nişan olur...

Ârifin gah dolunduğu, geh gönülde bulunduğu
Gönlü inkâr ile dolon münkirlere güman olur.

İnkârı gönlünden gider, budur haktan doğru haber
Karışanlar dervîsâna varlığından uryan olur..

Ne hâlettir ki "İbrahim„ bu varlıkta âciz kamu;
Feylesoflar, Câlînoslar bu hikmette hayran olur..

İbrahim E. 1065 senesinde vefet etmiş ve İstanbul Aksarayında Cerrahpaşa caddesinde (Oğlanlar tekkesi) namile maruf tekkenin türbesine defnedilmiştir.

Kendisinden sonra şeyh olanlarla tekkeyi imar edenler de mezkûr türbede metfundur. (Şeyhî) 1065 senesi Rebiülevvelinde vefat etti diyorsa da (Gaybî) Sohbetnâmenin nihâyetinde « hazreti İbrahim E. عظم لله ذکره و قدس الله سره cenaplarının zuhuri âlileri 1000 senesi hicriyesinde olup 1065 senesinin mahı Rebiulahırının 22 inci çarşamba günü vakti

[1] Geyiklik: genişlik.

subuhta âftâbı hakikatları burci cisimlerinden gurubeyledi„ [1] diyerek tam tarih ve vaktı vefatını bildirmektedir. (Şeyhî) İbrahim E. nin vefatına ahbabından Tal'atî Hüseyin E. nin [2]

جنت اولسون مقامك ابراهيم

mısraını tarih olarak söylediğini yaziyor. Mezkûr mısraın tamiyeli olması, yahut (ابراهيم) in elifsiz yazılması lâzımdır. Sandukasına dayalı lavhada şu tarih muharrerdir:

شيخ ابراهيم افندى منبع فيض وكمال
حمزه‌ويلر سرورى بر پير عالى اهل حال
شهرتى اوغلان شيخدر محترم بر رهنما
وارنجه انطاق حكمت بيناتى پر مثال
كل زيارت قيل كمال عشق ايله بو حضرتى
فيضياب سرى اولسون ملك دل كيتسون ملال
چيقدى « بو » تاريخ جوهر رحلتى اعلان ايچون
« مظهر اسرار حقدر عازم دارالنوال »

1065

Bu tarihte senei vefatı ifâde eden mısra'daki noktalı harfler hesaplanır ve (بو) tamiyesi mucibince 2 tarhedilirse (1064) oluyor. tarih, bir vakit dergâhın meşihatında bulunan mülga meclisi meşâyih reisi esbakı ve sâbık Urfa meb'usu Saffet B. tarafından edilen reca üzerine Rüsumat müdürlüğünden mütekait ve (Sefînei evliya) sahibi Hüseyin vassaf B. merhum tarafından söylenmiştir. Sefînei evliya da mısra'

سر حقك مظهريدر عازم دارالنوال

Suretinde muharrerdir ki (cilt: 2 sa: 290) bu suretle vefat senesini tamiye ile tam ifâde eder. Esasen hacı H. Vassaf bey de (Sefîne) de 1065 de vefat ettiğini tasrih eyliyor. Şu halde lavhanın yazılmasında bir yanlışlık olmuş demektir. [3]

[1] Sohbetnâmenin eski bir nüshası Konya Müze kütüphaneşindedir. Mezkûr nüshada da kaydettiğimiz satırlar aynıdır.
[2] Tal'atî Hüseyin E. 1075 te vefat etmiştir. Tafsîlât için Şeyhînin Şakayık zeyline müracaat.
[3] Osmanlı müelliflerinde vefat tarihi yanlış olarak 1066 dır " Cilt . 1. Sf: 26 „

*
* *

Âsârı:
Dîvanı.
Dili dânâ kasîdesi,
Tasavvufnâme ve Vahdetnâme: (Mefâîlün Mefâîlün faûlün) veznile ve bazı yerleri müstesna olarak tamamile mesnevî tarzında yazılmış ta'lîmî bir eserdir.

Yazıldı bin yiğirmi târihinde; Düzüldü sâatında, târihinde.

beytinden anlaşıldığı veçhile 1020 de ve henüz 20 yaşında iken Lâmekânî Hüseyin Efendinin emrile yazmıştır. Bahislerini ayrı baplarda (بدايت، حقيقت، عارف، ترتيب وجودكون جامع انسانى، احوال قلب، آداب صحبت، سر وحدت، قدرت تصرف اولياالله، احوال سيروسلوك، شهود معنوى، اسرار حكمت، قربت التهيه) zikrederek 12 bap üzerine yazılmıştır. Tertibinin de Hüseyni Lâmekânî tarafından emredildiği eserde mezkûrdur. Mukaddemede Sultan Ahmet camiinden, vezir Mehmet P. dan bahs ve bunları senâ eder.

Bunlardan başka Tâhir B. merhum (Osmanlı müellifleri) nbe (Müfibü muhtasar مفيد ومختصر) isimli bir eserinden de bahs ve şu üç deyti mezkûr eserben naklediyor: [1]

Zâtı pâkin قل هو الله احد — Ey sıfâtin, vasfın الله الصمد!
Cümle âlem, nuri zâtınla dolu — Cümle âlemden sıfâtındır ulu
Âdemi zâtına mir'at eyledin; — Nurunu âdemde âyât eyledin..

Divanı ve bütün âsârı gayrı matbudur.

[1] Cilt. 1. Sf: 27

İbranim E. nin halîfesi Snn'ullah Gaybî

Kütahyalıdır. Tahsili ulumdan sonra İstanbula gelip sohbetnâmede tasrih etttği veçhile 1059 da İbrahim efendiye intisap etmiş ve şeyhinin vefatına kadar İstanbulda kalmıştır. 1065 senesinde Kütahyaya gidip bina eylediği zaviyede irşada başlamış ve Ruhülhakikasını 1072 de yazdığına nazaran bu seneden sonra vefat etmiştir. Kütahyada Musallada bir türbede metfundur. Ahfâdı ilel'an Kütahyada mevcut olup ahali arasında Kızılbaşlıkla müttehemdirler.

Ruhül hakika nın iptidasında kendisini zikrederken "Bu hakiri kesîrüt taksir Sun'ullah ibni Ahmed ibni Beşir...„ [1] dediğine ve Bîatnâmede ceddi alâsının kalburcu şeyhi pir Ahmet Efendi olduğunu ve pederi müfti şeyh Ahmet efendinin de son zamanlarda melâmete sâlik olup gaybîye dahi bu yola azimeti vasiyet eylediği musarrah bulunduğuna nazaran eben an ceddin derviş ve şeyh zade olduğu gibi melâmet neş'esini de babasından tevarüs eylemiştir. [2]

1059 dan 1065 senesine kadar İbrahim Efendinin sohbetlerinde bulunmuş ve kendi tabirince şeyhinin "bahri ahadiyyetten vahidiyyete ihraç buyurdukları kelâmı dürerbâr ve güftârı latâfet şiar ve hikmet nisârların bikemâlihi hifzü zapta canü dil verip من حفظ فر ومن كتب قر mısdakınca kuvvei hâfızaya itimat olunmayup; العلم صيد و الكتابة قيد fahvasınca kitabetle de kayd ve rapta tekaza düşüp hatıra karar eden kelimâtı kutsiye ve ibârâtı tayyibelerinden bilâ ziyade velâ noksan tahâreti asliyesi üzre„ yazmıştır.

100 küsur sahife kadar olan bu kitap gayet kiymettar bir eserdir. Melâmîlerin akîde ve telakkilerini, İbrahim Efendinin ahvâl ve güftârını bu kitaptan tamamile anlayabiliriz. Bundan maada (Hasanı Kabâdûz, Husameddin, İdrîsi mühtefî ve şârihi mesnevî Abdullah Efendiye âit te bazı

[1] Kalburcu Beşir E. nin Deveran hakkında bir risalesi vardır. "Darülfünun. Hâlis E. Kütüphanesi No 5148.

[2] Ve vâlidi mâcidimiz müfti şeyh Ahmed Efendi dahi ceddi kalburcu şeyhi gibi 20 sene mikdarı erbabı taklidin dâmına giriftâr olup takatı beşerden hariç riyâzâtı şâkkayi irtikâbından sonra hilâfete mücaz ve silsilenâmelerine mukayyet olmışken âkibet, kendilere rahat bahş edecek mertebe marifet hâsıl olmayup bilâhare âhır ömürlerinde tariki vahdet semtine azîmet ve himmet buyurmuşlar ve bu fakirlerine dahi ol tarika himmet ve vasiyyet buyurmışlardir.

"bîatnâme„

malûmat kırpıntıları mevcuttur. Keşki melâmî dervişlerinden bir kaç tanesi daha böyle sohbetnâmeler yazsaydı!..

Dîvanı müretteptir. Dîvânından müstakil olarak 99 beyitlik bir de „keşfül gıtâ» isimli kasîdesi vardır ki melâmîler arasında „Dili dânâ„ kadar meşhur ve muteberdir.

Gaybî, şeyhini bihakkin temsil etmiş bir şahsiyettir. o da şeyhi gibi aruz ve hece vezinlerile yazı yazmıştır. Aruza pek hakim değildir. İmâleleri pek bol.. Fakat kafiyeye şeyhinden ziyade ehemmiyet vermiştir. Nazmı ancak efkâr ve akaidini neşir ve telkin için yazıyor. Bedîî ve garamî hisleri görünmemektedir.

Aruzla yazdığı şu iki gazelini dercediyoruz:

Hak budur kim vâcibi bizzât oluptur mümkinât;
Sureti mümkinde ızhâr etti kendin ayni zât..

Mümkinâtın her biri âyîne oldu kendüye,
Ruyi kesretten cemâlin gösterir der şeş cihât!

Kesreti bu mümkinâtın ayni vahdettir şehâ;
Bahri zâtın aynıdır fehmeyle emvâcı sıfât!...

Aşkı bârî bâis oldu zâtının envâcına;
Devri dâim ta tecelli üzre ola kâinât...

Her tecellisi anın zevki cedîd ide atâ
Göstere her ande bir şe'n dâima ol muhdesât...

Yok tecellisine gayet, emri zira devridir;
Sırrı devri zevkedersen keşfola hep müşkilât..

. . . .

Nîce bir mürde gezersin cehlile âlemde sen;
Kesbi ruh et nutki "Gaybî„ den içup âbi hayât;

❀

Muktedâmız aşkı haktır, aşkı edindik imâm;
Ânın için oldu her yerde salatımız müdâm!

Aşkı haktır ilmi nâfi'le bize sâlih amel;
Aşkı haktır zikrimizle şuglümüz her suphü şam...

Hep ibâdâtın hakikat cânı aşkı hakdürür;
Aşkı hak olmayıcak olmaz birîsi hiç tamam...

Aşkı inkâr eyliyenler hakkkı inkâr eyledi!
Enbiyâ vü evliyâ aşktan alırlar feyzi tam..

Zâhirü bâtın kamu aşk ile kaimdir cihan;
Sureti aşktır bu âlem „Gaybiyâ" bil vesselâm!

*
* *

Keşfül gıtâ:
99 beyittir.

Bir vücuttur cümle eşya, ayni eşyâdır Hudâ;
Hep hüviyyettir görünen, yok hudâdan maada..

matlaiyle başlar. Evvel ve âhırın itibârî olduğunu, hâdisâtın tecelliyâtı ilâhiyeden ibaret bulunduğunu anlatıp hilkat, ya'ni hüviyyetin zuhurunu şu suretle izâh eyler:

Canı âlemden tekaza düştü zâtı aşkına
Ekmeli surette kendu husnünü seyrede ta..

Lâcerem düştü sefer bu iktizâ ola tamam;
Kenzi mahfî fetholup mekşuf ola sırrı amâ.

. . . .

Âlemi a'la ki arştır, ânı menzil eyledi;
Bulmadı anda mürâdın eyliye zevku safa.

Geçti arştan çıktı kürsîye ede menzil deyn
Anda da bulmadı kendin nice olsun dilküşa?

Unsuriyyata bu gez geldi yüzünü tuttu ol;
Anda dâhi yüzünü göstermedi ol dilrübâ!

Kodu anı dâhi geçti, menzilin ettî nebât,
Bulmadı kendîni tâ kim ola ol câna gıdâ!

Bulmadı an'arda özün, geldi hayvan mülküne,
Bunda bulsaydı özün pes cânın eylerdi fedâ

Âkibet bunca menâzil geçti kendin bulmadı;
Geldi insâna göründü ol cemâli canfezâ.

Neş'ei âdemdir ancak nefhaya kabil vücut,
Ruhı haktır ruhi âdem; dimedimi (وروحنا)?

Bundan sonra âdemin «Cem'iyyeti esmâiyye جمعيت اسمائيه» sini, mazhariyeti kübrâsını, berzahiyetini uzun uzadıya şerheder ve nihâyet meyva ve şecer temsîline gelir:

Bir şecer farzedelim baştan başa bu âlemi,
Fehmedelim tâ mürâdımız mürâd üzre dilâ,

Gerçi bu temsîlimiz eb'ad görünür eb'ade
Can ile dilden kabul eyler velâkin akrıbâ..

Bu dırahtı âlemin oldu mîsâlen re'si arş
Tahtıdır kürsî vü sâkı oldular yedi semâ.

Nârü bâdü âbü hâk oldu misâlen şahları;
Hem mevâlîdi selâse berkü gül, meyva şehâ..

Dâiye düştü nebâta kendi zâtın görmeğe;
Bâtınından koptu nâçâr kuvveti neşvü nemâ.

Geldi hâke, anda dâhi görmedi kendözünü;
Gitti sâka tâ ki ola derdine andan devâ..

. . . .

Âkibet bunlârı da fevt etti geldi meyveye;
Gördü kehduyi tamamen zâtına ettî senâ..

Bildi, buldu, gördü ki kendusini kenduda tâm;
İlm ayna, ayn hakka erdi ثم الاقتضا

Çün kemâle ere meyve hatm olur anın işi;
Meyvei âhır tekazasına düşer iştihâ..

Böyledir hâli mürekkep, âkibet fânî olur;
Mâ'nide amma fenâsı oliser ayni beka..

Sureti misliyyesinden cilve eyler ol yine;
Devri dâim bu tecelli üzre olur runemâ..

Tenâsuhu kail olmadığını da şu beyitlerle iyanen ve vazihan bildiriyor:

Sanma ânı kim tecellisinde tekrar eyliye,
Nev benev her neş'eden eyler tecelli dâimâ.,

Zâtı vâhittir tecelli eylîyen her neş'ede
Zâti mâ birdir egerçi bi nihâyettir inâ..

Her inânın rengine göre olur ol munsabiğ;
Kabının renğini tutar fil hakika levni mâ..

Müfredât olur mürekkep, hem mürekkep müfredât;
Bu tahavvülde görünür gâh beka vü geh fenâ;

Daha ilerde:

Ham olan puht olmadan yere düşerse nâgihân,
Puht olunca nice bin yıl seyrede ol ham daha..

Puhtenin îçi bütündür düşse yere ol dahi:
Yine kendu mislinin aynına düşürür kaza..

Beyitlerile bu âlemde olmayanların tekrar devre düşeceklerini söyliyor. Fakat bu devir, tenâsuh değildir. Misâlî suretlerde, ya'ni berzah âleminde olur. Eğer unsuriyat âleminde olsaydı tecelliyâtında ayniyet ve tekerrür olurdu.

Sanma ânı kim tecellisinde tekrâr eyliye
Nev benev her neş'eden eyler tecelli dâimâ..

Beytile, Gaybî, bunu reddediyor. Seyyid Muhammed nur da Fâtiha tefsîrinde tenasuhu reddederkeu "Bu mezhepçe tebdîli merâtip ve taayyünât lâzım gelür„ demektedir. [1]

Hülâsa Sofiye, bu âlemde aslına vâsıl olmıyanların vefatından sonra berzah âleminde dünyadaki amellerinin suverile mukayyet olacaklarını, hakikata vusûl müyesser oluncaya kadar misâlî olmak şartile suverden suvere devredeceklerini anlatırlarken bu nıkatı iyice tedkik etmiyenler bu sözleri dâimâ Tenâsuha hamletmişlerdir.

Meselâ Rızâ Tevfik B. "Hüseyin Gaybî baba„ adını verdiği [2]

Gaybîden şu

Bu suretler kamu bir bir bozulur,
Girû ma'ni denizinde düzülür.

Ne suret huyu kesbettinse bunda
Tamam olunca devri hep gezilür..

Gele gîde olasın çünki insan
Bu sözden gayrisi senden üzülür.

Bu gez bir söz olursun ölmesi yok;
Ebed mülkünde insanlık yazılur..

Gelür gîder heman insan olursun
Nihâyet her libas senden süzülür.

Senin her bir libasın bir meviçtir;
Kıdem bahrinde böylece bozulur..

Bu zevke erişince kişi " Gaybî „
Vücudundan deri gibi üzülür..

gazeli Tenâsuhu kail olduğuna bir delil olarak almıştır. [3]

Bendeki Gaybî dîvânında bu nazım yoktur. Maamafih Gaybînin olduğunu kabul ederek tahlil edelim:

Gaybî, bu unsurî suretlerin bozulmasından ya'ni ölümden sonra

[1] وسالة فى تفسيرالفاتحه
Seyyid M. N. Arabî

[2] Hüseyin, Gaybînin oğlunun adıdır. Bu zât « ناد على » ve Alinin « خطبةالبيان » ını şerhetmiştir. « ناد على » şerhi مرآتالمقاصد te aynen dercedilmiştir. Gaybînin ismi "Sun'ullah„ tır. Baba lakabı da Rızâ Tevfik B. in tevcihidir!..

[3] Textes Houroufîs (Gibb)
"Étude sur une religion mystérieuse foudé en L'an 800 de L' hégire.. Sf: 249.„

ma'na denizinde, maddî olmıyan ve ma'nevî bulunan âlemde, Berzahta tekrâr düzüleceğini söyliyor. Bu Tenasuh değildir. Muhiddin de ayni şeyi- « و بعد موته فيرى الاعراض صوراً قائمة بنفسها متجسدة تخاطبه ويخاطبها اجساداً لايشك فيها . . . » [1] ve «فلتعلم انالله اذا قبض الادواح من هذالاجساد الطبيعية حيث كانت اوالمنصرية اودعها صوراً جسدية فى مجموع هذاالقرنالنورى. . . .» [2] sözlerile ifâde eder.

Yine Gaybî, insanın bunda, ya'ni dünyâda kesbettiği huya göre devrini tamamlayıncaya, aslına erişinceye kadar bu suretlerde gezeceğini söyliyor. Fakat bu suverin ma'nevî olup bu âleme, tabiri mahsususile unsuriyyât âlemine âit olmadığını

Ne suret huyu kesbettise **bunda**

mısraından sarahaten anlıyoruz. Muhiddin de وكل انسان فىالبرزخ مرهون بكسبه محبوس فى صورة اعماله الى ان يبعث يومالقيامة . . . .» [3] diyerek bunu anlatmktadır.

Nihayet Gaybî, insanın hakikata ereceğini, ebedî bir söz olacağını vücudundan, vehmî ve mukayyet varlığından tecerrüt edeceğini anlatıyor. Muhiddin de C-hennemin hulûdunu münkirdir. Enbiyâ ve şühedânın misâlî suretlerle mukayyet olmayacağını [4] «ومنها ماهى مطلقة كارواح الانبياء كلهم وارواح الشهدا. . .» sözlerile söyler.

Velhâsıl Gaybî Tenâsuhu kail değildir. İltibâsa düşmemeliyiz. [5] Şeyhinin Tenâsuhu alenen inkâr ve reddettiğini de görmüştük.

Rıza Tevfik B. Gaybînin bizim de yazdığımız

Hak budur kim vâcibi bizzât oluptur mümkinât

. . . .

Gazelile Hurûfî olduğunu ve "Keşfül gıtâ„ da da Hurûfîlik akîdelerini tekrâr ettiğini iddia ediyor. Balâdaki gazeli de bir mecmuada bulduğunu söyliyerek keşfini anlatıyor. [6]

Gaybînin dîvânı pek nâdir değildir. Anlaşılıyor ki dîvânını görme-

[1] Fütûhât. Cilt : 1. Bap : 63. Sf : 397
[2] „ „ „ „ „ „ 400
[3] „ „ „ „ „ „ 401

[4] Fütûhât. Cilt; 1. Bap: 63. Sf: 400

[5] Amma basarlrında dîdei şuhut ve kalplerinde nuri hikmet olmayan gafil ve anutlar zannü güman ile tahayyülâtı bâtıla edüp erbâbı vicdanın berezatta olan tahkîkâtını ademi iz'an ile Tenâsuh zannü vehmedüp devrü teselsüle getürmüşlerdir...
La' lî zade Abdülbâkî مبدأ و معاد ؛ فصل دربرذات روحانيه

[6] "Textes Houroufîs„ Gibbe. Sf: 234, 249

mişler. Çünkü mezkûr gazel dîvândadır. Caybînin gerek bu gazelinde, gerek "Keşfül gıta„ sında, gerek yine Rızâ Tevfik B. in yazdığı

Taç marifet tacıdır   Sanma ğayri taç ola?

beytile başlıyan ilâhisinde Hurûfîlik yoktur.

Esasen Rızâ Tevfik B. de nihâyet Gaybî hakkında "Fakat Hurûfîliğin harf ve rakam hesâbâtından ve garip garip tevilâtından geçmiş, asıl felsefesine ermiş bir adamdır... "[1] demek mecburiyetinde kalmıştır. Fakat, Gaybînin eriştiği, Hurûfîlik felsefesi değil, Sofîlik felsefesidir. Artık bu bahsı tatvîl etmiyelim. Son söz olarak tekrâr ediyoruz ki Gaybî, Tenâsuhu kail değildir. Berzah âlemini Sofiye akîdesince anlatıyor ve nihâyet hakikata vâsıl olanların bu âlemden müfârakatlarında

Yine kendi mislinin aynına düşürür kazâ

diyerek sırlarının dîğer bir mazharda büruz edeceğini söyliyor. Büruz da Tenâsuh değildir. kâmilin tahakkuk ettiği hakayıktan birile zuhurdur. Binaenaleyh Ârif bir kimse sofiyeye nazaran, vefâtından sonra kendisi «itlak اطلاق» âleminde olduğu hâlde bu unsuriyât âleminde oaln diğer bir âriften bâriz ve o ârif, öbürünün ayniyetile zâhir olur.[2]

Hülâsa Tenâsûhî ve Hurufî olmıyan Gaybî, «keşkül gıta» sında sofiye akaidini ve bütün tevhit ve şühut merâtibini izah ve şerhetmektedir.

* * *

«Gaybî» de millî vezin:

Gaybî de asıl şahsiyetini millî vezinle yazdığı ilâhilerinde göstermiştir. Yalnız Gaybî, millî vezinle yazdığı şiirlerinde mümkün olduğu kadar arapça ve acemce kelimeler kullanmamış, hele terkiplere hemen hiç yanaşmamıştır. Muhtelif tasavvuf telakkilerini o selis lisan ve pürüzsüz ahengle o kadar güzel izah eder ki... Meselâ şu ilâhide vahdet, insan ve söz telakkilerini anlatmaktadır. Bir tek terkip yoktur. Yabancı olarak ancak «meâl, târac»; bir de ıstılah olduğundan kullanılması zarurî bulunan "Rübubiyet„ kelimeleri var..

---

[1] Peyâmı sabah. İlâvei edebiye. № 36. 15. Mayıs. 1330..

[2] واما البروز بالحقائق الخلقية كبروز الياس عليه السلام وهو من بنى اسرائيل ارسل الى قرية بعلبك فنشأ بالحقيقة الادريسية التى كان الياس متحققاً بها وكذا قال النبى صلى الله عليه وسلم ان الالياس هو الادريس ولذا كان صاحب الاحدية يبرزبها ارادة الحق تعالى من الحقائق التى تحقق بها دنياً واخرىً ...

Seyyid Muhammed Nur : كتاب الرشاد فى المبدأ و المعاد

Tac marifet tacıdır   Sanma gayri tac ola!
Taklid ile tok olan   Hakıkatta aç ola!

Düşe düşüp aldanma   Düşte aldnıp kalma;
Haktan gayri ne vardır   Tabire muhtac ola!

Sana âlem görünen   Hakikatta Allah tır.
Allah birdir vallahi;   Sanma ki bir kaç ola!

Bir ağactır bu âlem   Meyvası olmuş adem;
Meyvadır makşud olan,   Sanma ki ağaç ola!

Bu âdem meyvasının   Çekirdeği sözündür.
Sözsüz bu âdem, âlem   Bir ande tarac ola!

Bu sözlerin meâli   Kişi kendin bilmektir;
Kendi kendin bilene   Hakikat mirac ola!

Hak denilen özündür;   Özündeki sözündür;
"Gaybî„ özün bilene   Rübûbiyet tac ola!

Bu ilâhîsinde de âdemin kutsiyetini izah ediyor:

Âşık özün bilmeğe   Âdeme gel, âdeme
Hakkı iyan görmeğe   Âdeme gel, âdeme!

Hakka giden doğru yol,   Senden sana gider ıl.
Sa'yet seni sende bul,   Âdeme gel, âdeme!

Âdemdir sırrı kur'an.   Âdemdir arşi rahman,
Âdemdir zâtı suphan;   Âdeme gel, âdeme!

Anda bulundu cennet   Anda göründü hazret,
Âdem oldu âhiret;   Âdeme gel, âdeme!

Ol bî nişana nişan,   "Gaybî„ âdemdir heman..
Âdemdir ayni îman;   Âdeme gel, âdeme!

Gaybî, bu manzumede de gönlü izah ediyor:

Haktan bize haber verdi erenler: Gönülde iste var hakkı dediler.
Hakkıñ cemâlini iyan görenler   Gönülde iste var hakkı dediler...

Gönül imiş çünki hakkın durağı;   Anda yanar imiş zâtın çerağı.
Ede aşkını hem hakkın yarağı,   Gönülde iste var hakkı dediler.

Maksut olan bu âlemde insandır;   İnsan dedikleri gönülde candır.
Can değildir hakikatı canandır,   Gönülde iste var hakkı dediler.

Bir noktadır yerden göke bu âlem;   Sıfattır ol, zâtıdır cânı âdem.
Nefahtüden geldi bize gelen dem,   Gönülde iste var hakkı dediler.

Gönül eli, hakkın gizli elidir;
Andan haber bilen gerçek velidir.
"Gaybî„ hakkın yolu gönül yoludur;
Gönülde iste var hakkı dediler.

Gaybî hakkındaki sözlermize şu güzel ilâhiyi de derecetmeden hitam veremedik.

Gönül gitti elimden,
Ele giresi değil!
Hallak ile bir oldu;
Artık ölesi değil!

Ol bir ile bir olan,
Cümle âleme dolan;
Böyle sultanlık bulan
kulluk kılası değil!

Erişmeyen vahdete,
Vahdetteki lezzete;
Girerse de cennete
Lezzet bulası değil!

Can eline girmeyen,
Hak varını bulmayan;
Bu surette gülmeyen
Sonra gülesi değil!

İkiliğin silmeyen,
Hakkı canda bulmayan,
"Gaybî„ kendim bilmeyen
Rabbın bilesi değil!...

* * *

Âsârı:

Divanı ve keşfül gıtâ kasîdesi...

صحبتنامه **Sohbetnâme:** 1059 dan 1065 e kadar Oğlan şeyh İbrahim E. nin sohbetinde bulunan Gaybî muma ileyhin kelimâtını zabtetmek suretile bu kitabı meydana getirmiştir. 1067 de yazılan bu mühim eser 100 sahifeyi mütecâvizdir.

بيعتنامه **Bîatnâme:** Melâmî mu'takadâtını ve İbrahim Efendinin silsilei tarikatını ihtivâ etmesi itibarile çok ehemmiyetli olan bu risale 14 sahife kadardır.

طريق الحق فى التوجه المطلق **Tarikulhak fitteveccühil mutlak:** Dokuz, on sahifelik bir risaledir. 1071 de yazmıştır. Teveccühün vücudi mutlaka mahabetten ibaret olup bunun da insanı kâmili sevmekten başka yolu olmadığını izah ve teveccüh hususunda tarikat ehlinin re'ylerini beyandan sonra vahdet mülahazası olmadan zikrin bihude ve zikirden mürat ancak bu teveccüh, ya'ni mahabbet ve fenâ olduğunu bildirmektedir.

روح الحقيقه **Ruhül hakika:** Dört sahifelik bir risale ise de melâmetin mebnâsının sohbet ve mahabbet olup zikir, riyazat mücâhede; deveran gibi rüsum ve kuyuttan àri bulunduğunu göstermesi itibarile mühim bir risaledir. 1072 de yazılmıştır.

Divanı ve bütün âsârı gayri matbudur.

. . . .

İDRÎSİ MUHTFÎ

Hasanı Kabâdûz dan sonra melâmîlerin riyasetine "İdrîsi Muhtefî„ namile meşhur olan Hacı Ali Bey geçmiştir. Tırhalalıdır. Amcası, Süleyman devri Sadrı azamlarından Rüstem Paşanın terzisi imiş. 995 de İlkas seferine giderken Ankara köylerinden Kutlu hana uğrayıp Hüsameddîni Ankaravî ile görümüşler. Hüsameddin, Ali Beyi yanında alikoyup terbiye eylemiş ve terziliğine telmihan kendisine (İdris) ismini vermiştir.

İdrîsi Muhtefî İstanbula geldikten sonra irşada başlamıştı. Aynı zamanda Filibe, Sofya ve Belgırada gidip gelerek ticaret ve bu suretle kesbi servet eylerdi. Bilahara kendisi Sultan Selim civarında bir konak alıp uzleti ihtiyar eylemişti. Kendi namına hizmetkârları ticaret ederlerdi. Kâtip Çelebinin Fezlekei tarihte tavsifine göre [1] cezbei azîme ile meşhur olduğu gibi asrın bir çok ricâl ve kibârı, meşayih ve ulemanın çoğu kendisine intisap etmişlerdi. Bu hâl bazı meşayihin hasedini celbettiği gibi duyulan şathiyyatı da kilü kâle bâdî olup ahali, hakkında türlü şeyler söylemeğe, vâizler de kürsülerde aleyhine atup tutmağa başlamışlardı. Yalnız bütün kin ve gazap İdrîsi Muhtefîye teveccüh ediyor; fakat kimse İdrîsi Muhtefîyi bilemiyordu. Atâînin tavsifi veçhile

Söyliyenler kendisin bilmez, bilenler söylemez;
Cûylar kim erdi'er deryâya hâmûş oldular!

fahvasınca bendeleri de İdrîsin kim olduğunu ketmederlerdi. [2]

İdrîsi Muhtefî mükerreren edayi haccetmiş olduğundan mahallesinde "Hacı Ali Bey„ namile maruf, zühdü salâhı müberhen ve hürmete mazhar bir zâtti. Hatta mahallesi komşularından şeyh Ömer Ef. bir gün Hacı Ali Beye "İdrîsi Muhtefî isminde bir zâtin âlemi idlâl etmekte olduğunu ve hükûmet tarafından derdestine emir ve ferman verildiği hâlde bir türlü elde edilemediğini„ yana yakıla anlatmış. Hacı Ali Bey de "mezkûr şahsın dalâleti hakkında bir ilmi şe'rî husule geldimi? yahut şahsı mezkûr, dalâletini huzurunuzda itiraf ettimi?„ diye sorup "hayır„ cevabını alınca "niçin bir müslümanın aleyhinde bu kadar şiddet gösteriyorsunuz; beni nasıl bilirsiniz? İdrîsi Muhtefî benim; ismim Ali, lâkabım İdristir.„ deyince Ömer Efendi istiğfar ve Hacı Ali Beyden istihlâl ile ikrar ben-

[1] Cilt; 2 Sa; 373—374
[2] Sa; 602—603

desi olmuştur. [1] Sadrı azam Halil Paşa da İdrîsi Muhtefî' ye müntesip imiş. Hatta Sıvaslı şeyhi İdrisin şikâyeti üzerine Bursaya nefyettirmişti. Sarı Abdullah Efendi Cevheretül bidayede Fâzılı Iznikî Ali Efendi ile Şeyhûlislâm Mustfa Efendinin de Hacı Ali Beyin müridi olduklarını söyliyor.[2] İdrîsi Muhtefî' nin mezuniyetile o zaman müteaddit kalbe bakıcılar varmış; Müstait talipleri birer birer çekip irşat ederlermiş. Melâmîlik bu zamanda fevkalâde intişar etmişti. 46 sene irşat ile meşğul olmuş, bu 46 senenin on dört senesinde Hamzaviye - Melâmiyenin riyâsetinde bulunmuş olduğu hâlde kendisine müntesip olmıyanlardan hiç bir kimse İdrîsi Muhtefînin Ali bey olduğunu anlayamamıştı. 1024 senesi rebiülevvelinin nihayetinde vefat etmiştir [3]. Kabri, Kasım Paşada tersane arkasından kulaksıza çıkan yokuşun ibtidalarında sağ tarafta müstakil sofa üzerindedir. Müstakim zade merhum, İprîsi muhtefi' nin yanında, taşlarında « قلندر بن حاجی علی » « اسماعیل بن حاجی علی » « سلمان بن حاجی علی » yazılı üç oğlunun metfun bulunduğunu yazıyorsa da bunlardan yalnız ismailin sengi mezarı kalmıştır. Kendi mezarı, resimde görüldüğü veçhile gayet sağlam yapıldığından dün yapılmış gibidir. O civarda"evliya„olarak maruftur. [4] Atâî zamanında Sahn müderrislerinden bulunan şeyh Sinan zade Mustafa E. atâîye "ben, İdris efendinin vefatında kassam kâtibi idim. Muhallefatını tesbite memur olmuştum. Evinin içi bir mahalle kadar vasi olup içerde hadden ziyâde adam vardı. Cariye ve hizmetçileri bir mahalle halkından

[1] Melâmiyei Şattâriye; Sa; 70—71 Bu vak'a Fezlekei tarihte de mukayyettir. Cilt; 2. Sa: 374.

]2] Varak: 134.

[3] Hediyyetül ihvanda Şemseddîni Sîvasî'nin İdrîsi Muhtefî'ye muârız olduğu, nihâyet Şemseddînin duası icâbet bularak İdrîsi Muhtefî' nin bir sabah, döşeğinde katledilmiş olarak bulunduğu kaydi var. Bu yanlış malûmat, Evliyâ Çelebi'de de mevcuttur. Ona göre de İdris, " Şeriattan taş kopardı deyu mahnukan şehit „ olmuştur. (Cilt: 1, sa : 425) Fakat bunlar temamile yanlıştir. İdris 1024 te ecelile vefat etmiştir. Millet kütüphânesindeki Hediyyetül ihvan, Ruznamçeci meşhur Fâik E nin nüshasından aynen istinsâh edilmiştir. Fâik . E, bu kitâbın kenarlarına Hamzavîlere âit ihtiramkâr hâşiyeler ilâve etmiş, bilhassa bu katil riyâyetini reddetmiştir.

(Evliyâ Çelebi'de Eyupta İdris köşkü namile İdrise âit bir köşk ve bağçe bulunduğu, bilâhara S. Mürat tarafından hedmettirilip mesîre hâline ifrağ edildiği hakkında bazı malûmat vardır. Cilt: 1, Sa: 399

[4] Kabrini ararken yanlış yola gitmişim. Bir türlü bulamayordum. kimsenin bileceğine kanaat getirmediğim halde rast geldiğim orta yaşlı bir zattan hacı Ali bey diye sordum. Bilmedi İdrisi. Muhtefî dedim. " Ha; sen zât ariyorsun „ deyip mezarının mevkiini tarif etti. Bunun üzerine muhtelif mahallerde bir ihtiyar kadına, birde çocuğa sordum. Onlar da tanıdılar ve tarif ettiler. Hüseyni lâmekânî de o civarda (tez veren hüseyin de de) namiyle tanınıyor. Hamza Balînin, İsmaili maşukinin meşhetlerine, hacı Kabayi efendinin merkadine yakın zamanlara kadar - ve hatta el'an - mum ve kandil yakıldığı da düşünülürse hamzavî - melâmî erenlerinin nüfuz ve maneviyyetlerinin derecei tesiri anlaşılır.

fazla idi. Yalnız elli, altmış tane azat kâadı yazdım. Muhallefatını tahrire bir haftadan ziyade uğraştım. Nihayet başa çıkamıyacağımı anladım da cins cins ayırıp alettahmin yazmağa başladım.„ demiş, atâî de " elhak bu mertebe zuhur ile bu gûna ihtifa, kerameti azîme idüğü cayi hâfâ değildir„ [1] diyor.

İdrisi Muhtefî' nin bir takım tasvvufî remizleri ihtiva eden şathiyesini buldum, bu siir yonusün

Çıktım erik dalına   Anda yedim üzümü,
Bostan ıssı kakıyıp   Der: ne yersin kozumu?

tarzında, hatta aynı hece adedile yazılmış bir şeydir. Aynen dercediyoruz:

İş bu deme erince   Üç gez doğdum âneden
Nice yavru uçurdum,   Nice âşiyâneden!

Dört doğurdum anamı   Hamil oldum babadan;
Babam dokuz ayaklı,   Anlama efsâneden!

On tayaya emzirdim   İki yüzlü bir cocuk;
Kara libas giydirdim;   Gösterdim kâşâneden!

Kaf dağını arkama   Yüklendim etme aceb;
Bahri muhiti içtim;   Kanmadım amma neden?

Altmış arşin minare   Çıktım anın üstüne;
Çağruben cihanı   Doldurdum efsâneden;

Yüz tınaplı bir çadır   Diktirdim siper içün;
Ana tuttum yüzümü   Doğdum el kârhâneden!

Fir'avn ile görüşüp   Biraz nasihat ettim,
Dedi sözün tutmazam   Dönmezem Hâmâneden.

Yedi başlı bir yılan   Gördüm ki hâkim olmuş.
Sureti hayvan değil   Bilmezem amma neden?

Ak sakallı bir avret   Düştü benim peşime,
Zinet etmiş kendine   Lü'lüi dürdâneden..

Yetmiş iki dilice   Düdük aldım çarşıdan
Çaldım, ağır sadasın   Geçti âsımâneden!

Bir top attım maşrıktan   Geldi düştü magrıba.
Bu, bir rengin rumuzdur   Anlama efsâneden!

Bir mektebe uğradım   Kuş dilini okurlar;
Sivri sinek halife   Hocası pervâneden!

Alâimi semayı   Olta edip sarkıttım;
Bin bıyıklı bir balık   Çıkardım deryâneden!

[1] Sa: 603 .

Gördüm Nuhun gemisin, Girdim anın içine;
Buldum anda necatı, Korkmadım tufâneden!

Senin "İdris„ hakikat Bu rumuzat sözlerin
Anladı insan olan; Bilmedi hayvaneden!

* * *

Osmanlı müellifleri sahibi bu Şathiyenin matlaını yazıp bir çok meşayih tarafından şerhedildiğini de kaydediyor [1]. Fakat hangi şeyler şerhetmişler ve bu şerhler neredEdir? Bunları yazmıyor. Yalnız Hacı Hüseyin Vassaf. B. merhum «Sefinesi evliya„ sında Nakşibendî şeyhlerinden L'alî Şermî. E. nin şerhettiğini kaydediyor. Bu şerh, Süleymaniye kütüphanesinde Nâfiz Paşa kitapları arasında 419 numarada mukayyettir. Bu kitap, Yeni Kapu Mevlevîhânesi şeyhi Osman Salâhaddin dede E. (1304) ye aittir ve şârihin ismi de Vassaf B. in kaydettiği gibi La'lî Şermî değil, "Ali Şermî„dir. Bu şerh pek muhtasardır. Bundan başka mülga Üsküdar Mevlevîhânesi şeyhi, Üsküdar kütüphanesi müdiri Ahmet Remzî B. E. nin yazdığı şerhi de Vassaf B. merhum Sefinesinde aynen yazmıştır. (Cilt. 2; sa: 309) Bunlardan başka bir şerhe tesadüf edemedim [1].

[1] Benim anladığıma nazaran.

« İşbu deme erince * Üç gez doğdum aneden » demekle Ahadiyetten Ervâh, Ervahtan Ecsâm âlemine nüzûlünü ve sülûkünü itmam edip bir çok kimseleri de irşat ettiğini anlatıyor, Yahut dokuz ayaklı baba ve dört ana, Eflâki tis'a ile Anâsıra remzolduğundan meşhur "Devir„ nazariyesini izah ve Mevâlîde nüzulünü îma ediyor. On taya, maruf zâhirî Havassi hams ile bâtınî Havassi hams olsa gerek.. Bu suretle bir yüzü Hak, diğer yüzü Halk âlemine nâzır olan insan, terbiye ediliyor.

Kaf dağı "Cem'iyyeti esmâiyye جمعيت اسمائيه „ denilen emâneti kübrâdır ki ârif ve mübelligi insânı kâmildir. Bahri muhit te hakikat deryasıdır. Altmış arşın menareyi anlıyamadım. Hurîfîler (28 + 32 = 60) olduğundan «يس» i bu suretle âdeme tatbik ve İsânın Şamdaki altmış arşın tulündeki ak menareye nüzulünü de böylece te'vil ederler. İhtimâl, İdrîsi muhtefî de buna işaret ediyor. Yüz tınaplı çadır da böyle.. Hurûfîler, 28 harfi bastederek 72 ye iblağ ederler ki 72 esmâ ve 28 müsemmânın mecmuu 100 olur. İnsanın da el ve ayağının mafsalları 28 dir. On parmak ve on tırnak ile 48 eder. El ve ayak âyelerile 50 eder. Ayni veçhile öbür tarafı da 50 ve mecmuu 100 olur ki Mûsanın yüz tınaplı haymesi buna remzdir. Bu hususta "Cavidan nâme ve Cavidan şerhi Dürri yetim„ de Aşknâme„ de ve sair Hurûfî kitaplarında tafsîlât vardır. (Arşnâmenin تتمهٔ بحث خيمهٔ ميعاد وتعيين زمين حشر ve بيان خيمهٔ ميعاد از وجه ديكر وسر طلوع الشمس از مغرب bahislerine ve Aşknâme nin 5 inci ve bilhassa 6 nı baplarına bakınız.. Sa: 29, 31 — 32.] Esâsen İdrîsi muhtefî' nin kitabımıza dercettiğimiz gazelinde de Hurûfî akidelerine pek vâzıh bir surette tesâdüf etmekteyiz.

Fır'avn, hakikatta bu'd ve gayriyetin mümessili olup ma'dum bulunan Mertebei vehim = Şeytan, Nefs; yedi başlı yılan da nefis merâtibi olsa gerek.. Ak sakallı avret Dünyâdır. Peygambere de Mi'raç gecesi kadın şeklinde temessül etmişti. Yetmiş iki dilli

İdrîsi muhtefî' nin bu şi'ri, emsâli arasında hakikaten şümullü ve güzeldir.

İdrîsi muhtefî' nin bu şathiyesinden başka bir de şu gazeli mevcuttur:

İktidâ eden salâti dâime etmez kuût
Kıblesi âdemdir anın dembedem evler sücût.

Keşfolup veçhine veçhi ma' nevînin sırları
Yedi hat ام الكتاب oldu ana Haktan şühût.

Görünür veçhi misâli beyti ma'mur zahiren
Mevzii Beytül mukaddes, haşri ervâhı cünût.

Âlemi mutlak, mukayyet menzilini tayyeder,
Menzili Ruhül kudüstür âlemi sırrı suût.

Câmı kesrette şarâbı vahdeti içen müdâm
Mestü medhûsı Hudâdır anlamaz bûdü nebût.

Bî vuzûdur ol fakih kim mâsivâdan el yumaz,
Hakkı mevhumdur perestiş ettiği andan çi sût?!

Uyma anın kavline zerku riyâdır sözleri,
İçi hannâs ile vesvâs, taşrası nefsi kuyût..

Virdidir يقول ، قال ; zikri لايجوز ، جاز
Dahleder erbâbı hâlâta o hâl ile hasût..

Secde eyler sureti rahmana «İdris» her nefes.
Kıblei tahkike erdi erişip fazlı vedût...

* * *

Gerek bu gazelde, gerek şathiyede „Yedi hat, ام الكتاب sureti rahman, yüz tınaplı çadır„ gibi Hurîfî telakkileri vâzıh bir surette görünmektedir, Hele gazelin son mısraındaki "Fazlı vedût„ terkibindeki iltibas kabiliyeti cidden dikkata şayandır. Fakat bunlarla İdrisin Hurûfî-

düdük, yetmiş iki millete tefhim olunan sırdır. Şarktan garba top atması ile de zuhur ve butûnu anlatıyor. Uğradığı mektep, İrfan mektebi; halife sivri sinek, Rehber; hoca pervane de aşk ile mevhum vücudunu ifnâ edip Hak ile bâkî olan ehli tevhittir. Alâimi sema, Hüviyyeti mutlakamın nâsûtî suver ile zuhuru, bin bıyıklı balık ta lâyetenâhî taayyünat ve şüunu olacak.. Nuhun gemisi « مثل اهل بيتى كمثل سفينة نوح من ركبها نجى ومن تخلف عنها غرق » hadîsi mucibince ehli beyte temessük, tevhîdi zevkan ve şühûden anlamaktır. Esasen bu gibi şeyler, sâmiin anlayışına göre te'vil edilebileceği için yazılıyor galıba.. Ben de bu kadar anlaya bildim!..

Maruf ve meşhur sofîlerin çoğu böyle şathiyât yazmıştır. Mevlânânın

دوش وقت صبحدم درچرخ پالان يافتم
درميان دانهٔ خشخاش سندان يا فتم

matla'lı gazeli de bu kabildendir ki Şemseddîni Sîvâsî tarafından şerhedilmiştir. [İlk Mutasavvıflar. Sa: 333] Son Melâmîlerden de böyle şeyler yazan vardır.

liğini iddia edemeyiz. Oğlan şeyh İbrahim. E. yi anlatırken de bu hususa temas etmiştik. Maamafi, Hurûfîliğin başlı başına yaşayamayıp tarikatlara ve bilhassa Bektâşîlik, Mevlevîlik ve Melâmîliğe hulûl ettiği ve Oğlan şeyh İbrahim E. gibi Melâmî büyüklerinin Fazlı Hurûfîye ve Hurûfîliğe karşı hürmetkâr bir lisan kullanmaları nazarı dikkata alınırsa mes'ele tezahür eder. La'lî zade merhum da, Beşir ağanın hemşehrileri arasında bir çok Hurûfîlerin de bulunduğnu ve bunların ağâyı ziyaretleri kilü kalı bâdî olduğunu kaydediyor [1]. Fakat bu bir kaç sözle Melâmîlerin tamamile Hurûfî olduklarını iddia, pek fâhiş bir hatâdır. Yalnız tekrar edelim ki Hurûfîlik, diğer tarikatlara olduğu gibi Melâmîliğe de hulûl etmiş ve bunun neticesinde Melâmîler, Hurufîlik akidelerini esâsî bir akîde olarak kabul etmemekle beraber âdemi mufritâne bir surette takdîs eden bu mesleğe nîm mütemâyil bir vaz'iyette kalmışlardır.

* * *

İDRÎSİ MUHTEFÎDEN EEYZALANLAR

Bezci zade Mehmet Muhiddin E.

Konyalıdır. Evvelâ Halvetî iken bilâhara İstanbula gelip İdrîsi muhtefîye intisap etmiş ve tekrar memleketine azimet eylemişti. Birinci Ahmet zamanında ikinci defa olarak İstanbula gelip o zamanlar Darüsseâde ağası olan Mehmet ağanın Fâtikte Çarşambada yaptırdıhı zâviyenin şeyhi o'muştu. İdrîsi muhtefî tarafından kalbe bakıcılık, ya'ni mürşitlik hizmetine tayin edilmişti. 1020 de vefat etmiş ve Üsküdarda ahbabından birinin bağçesine defnedilmiştir [2] .

[1] Sergüzşt; Sa: 54

[2] Ayvansarâyî Vefeyât'ında Bezci zadenin defnedildiği mahallin, Hüdâyî şeyhlerinden Şekûrî E. nin tekkesi olduğunu ve bn tekkeye ilk defnedilen zâtın Bezci zade bulunduğunu yazıp; Muhyî'nin مغنى اللبيب e bir de şerhi vardır; diyor.

Melâmîler, yukarıda yazdığımız gibi bir bağçeye defnedilip oraya bir zâviye yapıldığını söyliyorlar. Bilâharâ Bolu'lu Ahmedi Bayrâmî dervişlerinden Himmet E. gelip bu dergâha şeyh olmuştur. Himmet E. Bayrâmiyeden « Himmetiye » kolunun müessisidir. Vefatı 1095 tedir. Tahmînen 50 sene evvel Tophâne muhâsebecisi Hüsnî E. bu dergâhı tecdit ve i'mar eylemiştir. Hîmmet E. nin mürettep divanı vardır. Yazma dıvanının " ز „ harfinden sonrasını son şeyh olan Himmet zadelerden Dr. Abdullah Nâsıh B. nasılsa kaybetmiştir. Himmet E. müleşerri' bir zattır. Şiirleri mutavassıtânedir. Melâmîlerdeki coşkunluk ve açıklık, bunda görünmiyor, Hece ile yazdığı ilâhiler güzeldir.

Bâdı sabaya sorsunlar; Canan elleri kandedir?
Bilenler haber versünler; Canan elleri kandedir?

ve bütün tekkelerde makamı mahsusile okunan

Vaktı seherde Açılur perde;
Düştüğüm yerde Derman sendendir!

ilâhirleri meşhurdur. Bir de sülûkten dâhis gayri matbu' mensur risalesi vardır.

"Muhyî„ mahallesile söylenmiş güzel şiirleri vardır. Mustakim zade aruzla yazdığı şu na'ti risalesine dercetmiştir:

Arzet cemâlin göreyım ey mahı taban Mustafâ;
Ref'et nikabı rûyini şemsi dırahşan Mustafâ!

Hakkın sen oldun mazharı, sensin kamunun rehberî;
Seni seven olur velî gevherlere kân Mustafâ.

Eren sana erdi Haka, aşk zencirin boyna taka;
Tâ Hak cemâline baka ey nuri sübhan Mustafâ!

Seninle oldu âftab, gönderdi Hak sana kitap;
Âşıklara fetholdu bap ey derde derman Mustafâ!

Metheylemek seni muhâl, meddâhın oldu zülcelâl;
"Muhyî„ kuluna kıl vısâl ey hakka mihman Mustafâ!

Biz de eski, fakat tarihi belli olmıyan bir cönkte [1] bulduğumuz şu güzel na'tini yazıyoruz:

Canımda benim aşkı Hudâ olalı peydâ;
Mahvoldu derunimde ne kim var ise sevdâ;
Sayyadı mürâdım edeliden beni saydâ
Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ!

Su gibi revan oldu diler kim bula yarî;
Derdine devalar kıla Allah kıla yarî;
Terketti bütün aşk ile namus ile ari;
Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ!

Dil zevrakını zevk ile deryalara saldı;
Gavvâs oluben aşk ile aşk bahrine daldı;
Bu dürrü cevâhir sözünün kânını buldu;
Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ!

Canan elinin canlarının canı Muhammed;
Sultan elinin hanlarının hanı Muhammed;
Ben dertlüye kılsın deyu dermanı Muhammed
Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ!

Dâim okuyup canü dilim na'tı Muhammed;
Gayette safa verdi bana şevki Muhammed;
Kalbimde tarakki edeli aşkı Muhammed
Oldu bu gönül şevk ile bülbül gibi şeydâ!

Muhyî'nin divanı da mezkûr dergâhta imiş. Fakat Dr. şeyh Nâsıh B. ademi malûmat beyan etti. Ceddinin el yazısı divanını kaybedecek kadar alakasız bulunan Nâsıh B. ihtimâl bu kıymetli divanı da kaybetmiştir. Yahut ta Çapadaki tekkede yanmıştır.

[1] Bu cönk, Molla Mürat kütüphanesi hafızı kütübü Hazmî B. e âittir.

Derd ehli bilür aşkı hakikî ne safâdır;
Her türlü belâ, cevrü cefâ, ayni vefâdır;
Fehmetti heman derdine Hak dârı şifadır,
Oldu bu gönül aşk ile bülbül gibi şeydâ!

"Muhyiddin,, uyar meclisi tevkitte hoş âvâz;
Bülbül gibi gülşende edüp nagmeye âgâz;
Çün aşkı ilâhîde sana keşf olıcak râz
Oldu bu gönül aşk ile bülbül gibi şeydâ!

"Muhyî,, bilhassa Hece vezninde muvaffak olmuş bir şâirdir. Şu ilâhîsi, hemen bütün tarikat ehlince bilinir; Mukabelelerde daima söylenirdi:

Zâhit, bizi ta'neyleme;
Sakın efsâne söyleme;
Hak ismin okur dilimiz..
Hazrete varır yolumuz..

Sayılmayız parmak ile;
Taşramızdan sormak ile
Tükenmeyiz kırmak ile;
Kimse bilmez ahvâlimiz..

Erenler yolun güderiz;
Gazâyi ekber ederiz,
Çekilüp Hakka gideriz;
İmam Alı [1] dir ulumuz!

Erenlerin çoktur yolu;
Gören bizi sanur deli;
Cümlesine dedik belî;
Usludan yeğdir delimiz!

Tevhid eden deli olmaz;
Her seher açılur solmaz;
Allah deyen mahrum kalmaz;
Bahara erer gülümüz!

"Mnhyî,, sana olan himmet;
Elif, Allah; Mim, Muhammed;
Âşık isen cana minnet;
Kisvemizdedir Dâlimiz! [1]

*
* *

Maalesef bu kıymetli şairin divanının yegâne nüshası, arzettiğimiz gibi kaybolduğundan elimizde bir kaç manzumesinden başka eseri kalmamıştır..

*
* *

TIFLÎ AHMET ÇELEBİ

Tab'ı metin, lisanı selis, üstat bir şâir olan Tıflî, Tırabzonda doğmuştur [1]. Babası Abdülaziz E. isminde bir zattır. Henüz çocuk denecek

[1] İmam Aliyyürrûmî: İdrîsi muhtefî; Hacı Ali B. dir ki İmâm Alî lakabile de anılırdı.

[1] Şeyhî ve Müstakim zade (Tezkiretül Hattâtîn), İstanbullu olduğunu söyliyorsa da diger menba'lar ve bilhassa Safâî, Tırabzon'lu olduğunu kaydediyorlar.

bir yaşta iken tabiatı şi'riyesini izhar ettiğinden Tıflî tahallüs etmiştir [2]. Bütün tezkireler, Tıflînin şâirliğini methetmekte müttehittir. Rızâ, bu şâiri "Tâze gû,, lukla tavsif [1] ediyor.

Tıflî, aynı zamanda şâirliğine mürâdif olarak "Şehnâme hanlık,, ve "Meddahlık,, la da meşhurdur.

Safâî, Tıflî hakkında "Ol asrın şuarâyi zevil ihtirâmından, alelhusus Şehnâme hanlıkta ve sergüzeşt naklinde bî nazîri rûzgâr ve meddâhı şîrinkâr ve meclisi belâgatta pehlevânı rûzgârdır,, [2] dediği gibi "Sâlim,, de müstakıllen Tıflî'den bahsetmediği hâlde 1120 de vefat eden "Kırîmî Mehmed,, in tercemesini yazarken "Tıflî merhum kadar sergüzeşt söyler bir ehli tab'u ma'rifet perver idi,, diyor [3]. Güftî'de tezkiresinde Tıflî'nin şâirliğile beraber meddahlığını ve Şehnâme hanlığını zikretmektedir [4]. Şeyhî, Tıflî'nîn "Bî nazîr Şehnâme,, okuduğunu ve "Bazı sergüzeşti olmak üzere muhteri' ve bedîhî hikâyâtı muhayyele nakl,, ettiğini ve bu suretle Dördüncü Müradın nedim ve manzuru olduğunu söyler. Evliyâ çelebî, Tıflî'nin Şehnâme hanlığını kayt ve boyunun uzunluğundan dolayi kendisine "Leylek Tıflî,, dendiğini ilâve ediyor [5].

Tıflî, aynı zamanda sülüs, nesih, ta'lik ve Acem kırması ta'likte mâhir bir hattattır. Pâdişah ve ricâli devlete bir çok kitap yazmıştır [6].

Şeyhî ve Safâî; şâirlik, hatttalık ve bilhassa meddahlıkta şöhret bulan Tıflî'nin gümrük ve evkaftan aldığı vazifelerle müreffeh bir hâlde ömür sürdüğünü bildiriyorlar.

Tıflî, 1070 tarihinde vefat etmiştir. Üstat şâirlertmizden Nâilî, vefatına

Tıflî kulunu eyliye ukbada Huda
Maksure nişîni huldü magfûri ebed
Târihi vefatını demiş mâderi dehr:
كهوارهٔ راحت اولا طفلی‌یه خد

tarihini söylemiştir. Silivri kapuda Hamza Bâlî'nin civarında defnedildiğini ve taşında akrıbasından Nazmî Mehmet E. nin [7] söylediği şu tarihin

[1] Tırabzon Şâirleri "gayri matbu,,: Hamamî zade İhsan B. E.

[2] Sa: 63

[3] Sa: 239 - 240

[4] Sa: 568

[5] Türkiyat mecmuası. Cilt: 1. "Meddahlar: Prof. Dr. Köprülü zade M. Fuat B. E.,, Sa: 32 - 33 Tırabzon şâirleri: Hamâmî zade İhsan B. E.

[6] Cilt: 1; Sa: 671

[7] Tuhfetül Hattâtîn. Cilt: 1; Sa: 60 - 61.

[8] Nazmî Mehmet. E. Halvetî şeyhleriaden Abbül Ahat Nurî hulefâsındandır. 1065 te Yavaşça Mehmet ağa zaviyesine şeyh olup 1112 de vefat etmiştir. Halyetî şeyhlerinin tercemei hâllerini bildiren معيارالطريق ve هديةالاخوان ismindeki eserleri meşhurdur. "Sâlim tezkiresine müracaat! Sa: 672—675.,,

mahkûk olduğunu müstakim zade, Risalei Melâmiyesinde bildiriyor:

او استاد یکانه شیخ فن طفلینك ای مولی
دعاسن زبورلوح زبان خاص وعام ایله
بوخارستان دنیادن کوچوب عزم ایتدی عقبایه
میان جنت عدنی اکا جای خرام ایله
رجا ایله جناب حقه نظمی قوتنه تاریخ
دیدم : «کهوارۀ جنتده طفلیه مقام ایله »
1070

* * *

Safâî, Tıflînin vefatını 1074 te göstermektedir. "Hammer„de Tıflînin vefat tarihini 1074 olarak kabul ve "Rieu„ kataloğunda bunu teyit ediyorsa da[1] yukarıdaki Nâilî'nin rubâîsile Nazmî Ahmet E. nin nazmındaki tarih mısra'ları 1080 senesini gösterdiğinden ve ayrıca Müstakim zade de bunu risalesinds tasrih eylediğinden her hâlde 1070 te öldüğü muhakkaktır.

* * *

Süleyman Faik E. mecmuasında Tıflî'nin Melâmîliği mukayyet olduğu gibi[2] Müstakim zade de Risalei Melâmiyei şattâriyede İdrîsi muhtefî'ye müntesip bulunduğunu tavzih ve Sarı Abdullah E. nin gece gündüz hem sohbeti olduğunu tasrih eylemekte ve "Beynel ihvan tab'ı şerifleri meşrebi fenaya mâil olduğu malûm„ bulunduğu kaydını da ilâve etmektedir[3]. Tıflî, divanında

Dağıtmış turrei müşkinini çini cebin üzre;
Yine bir leşkeri fitne döşenmiş mülki çin içre!

matlaı ile başlayan 10 beyitlik bir kasîde ile Sarı Abdullahın kadrini tebcil ettiği gibi bir sâkînâme ile de Melâmîliğini sarahatla bildirerek silsilesini kaydediyor. Müstakim zade, bu sâkînâmeyi risâlesine almıştır. Sâkînâme şöyle başlıyor:

Ey sâkii turfekâr berhiz; Berhîz eyâ sitîze engiz!
Ey mugbeçe, câmı eyle gerdan; Göster yine mu'cizâtı ihsan!

[1] "Encyclopedie de L' islam„ Tıflî maddesine bakınız!

[2] Meddahan: Sultan Mürâdı râbi' han zamanı devletinde müsâhibi şehriyarî olan Tıflî E. Tarikatı Bayâmiyeden şâiri mâhir olup......."Meddahlar makalesinde Tıflî'ye âit ehemmiyetli malûmat vardır. Türkiyat mecmuası; Cilt: 1; Sa: 31 - 34. Köprülü zade M. Fuat B.E.„

[3] Sa: 74

Olsun yine nahli tûra sânî; Yansın bu dirahtı üstühânî!
Sûzi dili eylesün ziyâde Envârı tecelliyâtı bâde!

. . . .

Daha aşağıda âdemin kemâlâtına âit şu beyitleri okumaktayız:

Âdemdir olan cemâle mir'ât, Âdemdir olan mufîzi âyât!
Âdem, mihri cihânı candır, Mir'âtı zeminü âsmandır!
Âdemdir o zâtı pâki kevneyn, Sultânı serîri kabe kavseyn..

. . . .

Sonra Peygamberi medih ve sırasiyle Hacı Bayramı velî'ye kadar ve Hacı Bayramdan kendi zamanına kadar Melâmî silsilesini yazıyor. Müstakîm zade, İdris hakkında

Müstagrakı nûri zât İdrîs; Firdevsi tecelliyât idrîs.

Dediğini yazıyorsa da bu beyit, Âtıf E. kütüphanesindeki nüshada[1]

Müstagrakı nûri zât Hâce Firdevsir tecelliyât Hâce.

şeklindedir ve doğrusu da budur. Çünki; bu beyit. Ankaralı Husâmeddîne âit beyitten sonradır. Husâmeddinden sonra Melâmîlere göre Gavsiyyet Bosnalı Hâce Hamza'ya geçmiştir. Tıflî, bu beyitte Hâce Hamza Bâlî'yi zîkrettikten sonra İdris hakkında

Kendi mahfî, kemâlı peydâ; Can, âşıkı rûyi rûhi yektâ...
Tâ vasl ola intihâyi râhi; Mahfi gerek âşıkı ilâhî!..
Şimdi o şehinşehi velâyet, Ahbabına eylemekte himmet..
Gâhî ki eder nühüfte divan Ol devlete evliyâdır erkân.
Ol mihri kerem ki lutfu çoktur, Bahşâyişinin hisâbı yoktur.
Ey «Tıflı»i bîmedâr şâd ol; Ey bıdilü bîşi'âr şâd ol!
Ol mazharı kâmili tecelli; Bir gün seni de eder teselli..

deyip sonra Melâmete 1050 de vefat edip Lâmekânî Hüseyn E. nin yanına defnedilen Hakîkî B. den intisâb ettiğini de

Üstâdı fakîhdan Hakîkî Hassânı suhanveran Hakîkî;
Hâhişgeri aşk olup hevesle Dil şem'ini yaktı bir nefesle.
Evsafın edüp medârı kurbet Sâhip kerem eyledi mahabbet..
Oldu hüneriyle pâkü tâhir, Kalbinde hakikat oldu zâhir.

beyitleri ile bildiriyor. Hakikî B. Tıflı'nin dediği gibi "Hassânı suhanve-

[1] 2085.

ran„ değilse de tabiatı şi'riyesi vardır. Müstakim zade, Risalesinde bir agzelini almıştır [1].

Tıflî, bu sâkînâmeyi her hâlde İdrîsi muhtefînin hayatında, ya'ni 1024 senesinden evvel yazmıştır. Şi'rini şöyle bitiriyor:

Ey «Tıflı»i dil bedesti gayret;
Ümmîdini kıl karîni himmet!
Derdi dili zara eyle tedbir,
Ol dest küşayı dergehi pîr!
Ey maşrıkı âftâbı tevhîd;
Ey mazharı sırrı sırrı câvîd;
Ey câmii her zuhûri evvel,
Deryayı muhîti nûri kümmel!
Birden bire nûri evliyâ hem
Zâtında göründü tâ beâdem!
«Tıflî» kapunu penâh edindi;
Dîdârını secdegâh edindi;
Bu bendei bî vücudu kul et;
Nâ lâyık isem de sen kabûl et!
. . . .
. . . .
Bâkî ki cihanda var hevestir;
Senden bana bir nigâh bestir.
Ben mücrime eyle destgîrî
Nâ bâliğ tut bu abdi pîri!

*
* *

Tıflî'nini mürettep divanı vardır [2]. Bir divanının da "British Museum„ da bulunduğunu "Encyclopedie de L' islâm„ dan öğreniyoruz. "Nedim„ de Tıflî'yi okumuş, sevmiş ve şu gazelini tahmis etmiştir:

Meh pertev alur tâbişi vechi hasenimden;
Cem'iyyeti öğrendi nücum encümenimden!

Erbâbı füsûnü sahare âciz olurlar
Çeşmi siyehi câduyi Hârût fenimden!

Baktıkça benim âyinei rûyime tûtî
Meşki suhan eyler lebi şekker şikenimden!

Hûbânı cihan nâzını âlemde çekermi
Bir kerre alan busemi sîbi zakaninden?

[1] Firkatından âlemi tuttu feganım gel yetiş;
Tende canım kalmadı, rûhi revânım gel yetiş!
Vaktıdır can veresin cansızlara hemçün Mesîh
Çâre kıl ey nutku hayyi câyidânım gel yetiş!
Düşmüşem bahri gamın ka'rine gavvâs olmuşam
Dürri vaslın isterem ey bahri kânım gel yetiş!
Çekti girdâbı ğamın aldı vücûdum zevrakın;
Kıl meded ey dostı desti Lâmekânım gel yetiş;
Zulmeti zulmi felekten bu «Hakikî» bendeni;
Kurtar ey mihri cihan sâhip zamanım gel yetiş!
Melâmiyei şattâriye. Sa : 64

[2] Tıflı'nin divanının muhtelif nüshaları hakkında Hamâmî zade İhsan B. E. nin «Tırabzon şâirleri» nde malûmat vardır.

"Tıflî„ bu gazel ol güzelin müntahabîdır
Mecmuai eş'ârı selîsi suhanimden!.. [1]

❀

Şeyhî, Şakayık zeylinde bir kaç gazelile beraber şu gazelini de almıştır:

Dil, kenduyi ol husrevi hûbâna düşürdü;
Bir gevheri pâkîzeyi ummâna düşürdü!

Rahşi emelim aldı inânı dili elden,
Ahır sürerek vâdii hicrâna düşürdü!

Ey âşıkı âvâre yetiş kûyi nigâre;
Agyâr o mehpâreyi mestâne düşürdü!

Vasfeyler iken çâhı zenahdânını "Tıflî„,
Ruhsârına bir matlaı şâhâne düşürdü!

❀

Tıflî hakkındaki mütaleâtımıza Rıza'nın Tezkiresine intihap ettiği şu güzel gazelini de yazarak nihayet veriyoruz:

Vereli bâgda revnak güli âl üstüne gül,
Şehlevendim takınur kırmızı şâl üstüne gül,

Hâsıdır var ise sultânı bahârın gülşen;
Jâle nakdini alur sâl besâl üstüne gül!

Dâmen efşan yetiş ey bülbüli şûrîde yetiiş;
Çıkti gülşende seri şâhı nihâl üstüne gül!

Dâğlar sinede; dil nâlede.. gûyâ kodular
Kafesi bülbüli şûrîde mekâl üstüne gül!

Şi'ri üstâddaki gülleri seyret "Tıflî„
Döktü evrâkını bir âbı zülâl üstüne gül!

ŞEYHÜL İSLÂM MUSTAFA EFEKDİ (EBÜLMEYAMİN)

953 te tevellüt etmiş, iki kere meşihat makamını işgal eylemiştir. İkinci defasında 1011 de şeyhulislâm olup 1013 te azledilmiş ve o sene vefat etmiştir. Kabri fatih camii haremindedir. [2]

[1] Nedim divanı. (Halil Nihat B. F. nin neşrettirdiği) Sa: 129 — 130. "Lugatçede Tıflî maddesinde şâir hakkında muhtasar malûmat vardır. Sa: 303 — 304. „
[2] İlmiyye salnamesi 1334. Sa: 431-432.
Müstakim zade merhum 1015 tarihinde vefat ettiğini yazıyor.

İZNİKLİ FAZIL ALİ EFENDİ :

Şeyh edebâlî ahfadındandır. Sütlücede ihtiyârı ikamet etmişti. Sultan Ahmede bu zat kılıç kuşatmıştır. Âlim ve fâzıl bir zat olup صعلوکیه ye şerhi, kaza ve kadere âit risalesi ve sâir âsârı vardır. 1018 de vefat etmiştir[2] .

SADRI AZAM HALİL PAŞA :

Birinci Ahmet, birinci Mustafa, ikinci Osman, dürdüncü Mürat zamanlarinda sadarette bulunmuştur. Son vezaretinde Abazaya ve İrana serdar olup Erzurumda mağlup olmakla gazabı padişahîye uğramış ve İstanbula gizlice gelip mensup olduğu Aziz Mahmut Hüdâînin Üsküdardaki dergâhına sığınıp şeyhin tavassutiyle affedilmiştir. 1040 tarihinde vefat edip Hüdâî tekkesinde yaptırdığı türbeye defnedilmiştir.

Bu zâtın da İdrîsi muhtefîye intisap etmiş bulunduğunu Abdullah E. den hikâyeten La'lî zade merhum, Sergüzeştinde haber veriyor.

HACI HÜSEYN AĞA:

Şârihi Mesnevî Sarı Abdullah E. nin babalığıdır. Sarı Abdullahın Melâmîliğe dühulüne bu zât, vasıta olmuştur. 1040 da vefat edip İdrîsi muhtefînin merkadı civarına defnedilmiştir.

---

[2] İznıklı Ali E. nin Halvetiyeye de müntesip olduğu " Osmanlı müellifleri „ nde mukayyettir. Cilt : 1; Sa: 116 – 117 .

SARI ABDULLAH

Magrıp şehzadelerinden seyyit Mehmet isminde bir zâtın oğludur. Birinci Ahmet zamanında İstanbula hicret etmiştir. 992 senesinde doğan Abdullah E. nin validesi, tercemesi geçen Sadrı azam Halil Paşanın biraderi Mehmet Paşanın kızıdır.

Abdullah E. devlet hizmetine girerek Tezkireci oldu. İran harbine iştirak etti. 1037 de Reîsül küttab olan Sarı Abdullah, hâmîsi Sadrı azam Halil Paşa ile beraber azledildi. Halil P. nın vefâtından sonra 1047 de Reîsürrikâb olup Bağdat seferinde Dördüncü Mürada refakat etti. İkinci defa Reîsül küttaplık memuriyetini ihraz eden Sarı Abdullah E. 1065 tarihinde siyâsî hayattan çekildi.

Halil P. vasıtasile Aziz Mahmut Hüdâî E. ye, babalığı Hacı Hüseyn ağa vasıtasile de Melâmîliğe intisap etmiştir.

La'lî zadenin Sergüzeştinde babasından, o da bizzat Abdullah E. den naklettiğine göre Hüseyn ağa, bir gün Abdullah E. yi alıp kırk çeşmede Peştemalcılar odasına götürmüş. Orada on iki zat, efendiye nazar etmişler; Abdullah E. bîhûş olup bir müddet sonra kendine gelince kalbinde bir nur parladığını görmüş; kürkü ile setre çalıştığını gören peştemalcı pîri tebessüm ederek « Örtmeğe hâcet yok; onu her göz görmez. Hemen ibkasına çalış » demiş. Abdullah E. bundan sonra yine Hüseyn ağa vasıtasile Ayasofya camiinden çıkarken İdrîsi muhtefî'ye de mülâkî olmuştur [1].

Müstakim zade, risâlesinde yine Abdullah E. den naklen sureti intisabını ve İdrîsi muhtefî'yi Ayasofya câmiinden çıkarken görüp nazarile bîhûş olduğunu yukarıdaki gibi hikâyeden sonra Abdullah E. nin nasılsa nefsine uyup zinâ etmekle derunî bir inkibâza düştüğünü ve bu hâli babalığı anlıyarak ihvan huzurunda Abdullah E. ye haddi şer'î ikame edildiğini ve eski safâyı kalbini bu suretle elde ettiğini, fakat kalbindeki nuru bir daha müşahede edemediğini anlatıyor [2].

Bilâhara Sarı Abdullah E. İdrîsi muhtefî'den irşada mezun olup bir çok zevâtı Melâmet neşvesile yetiştirmiştir.

***

---

[1] Melâmiyei şattâriye. Sa : 85-86

[2] Sa : 86-87

Sarı Ahdullah, 1071 de vefât etmiştir. Kabri, Topkadudan Maltepeye giden yolda (Harbi umumîde İstanbulda ölen müslüman Fransız askerlerine ait mezarlığın biraz ilerisinde(sağ tarafta müstakil sofa üzerindedir. Baş ve ayak taşları "Melâmî - Hamzavî„ taşıdır [1]. Baş taşında ta'lik yazı ile

ضرد معنوى شارح مثنوى
سابقاً رئيس الكتاب
حضرت عبدالله افندى
ابن السيد محمد روح
شريفلريچون

ayak taşında keza ta'lik ile

جميع اهل ايمان
ارواحيچون
رضاى الله ايچون
الفاتحه
فى صفر لسنه ١٠٧١
٢٣

yazılıdır [2]

Mezkûr sofada Lalî zadelerden Seyyid Abdullah (1139) Anadolu kadılarından La'lî zade Şeyh Mehmet E. nin damat ve imamı Hıfzı Mehmet Abdülbakî (1165) [3] Melâmî ricalinden ve Seyyid Muhammed Nurun halîfelerinden Mirefte'li Abdullah Hulûsî E. (1302), A'yandan Ârif E. (1295), kezâ Seyyid Muhammed Nurun halifelerinden Hacı Maksud E. (1347) medfundur.

Abdullah E. çiçekciliğe de meraklı bir zat imis. Hatta, birinci ibrahim zamanında "Şükûfe perveran üzerine reîs ve mümeyyız„ nasbolunmuştur. Bu hususta aldığı berat, Melâmiyei şattâriyede aynen muhar-

---

Melâmî — Hamzavî mezar taşları, Sarı Abdullahın kabrinin resminde görüldüğü veçhile baş, kol ve ayaksız bir gövde şeklindedir. Bu taşlar, Melâmîlerin dünya ve âhireti terkettiklerine, Hakka tamamile teslim olup varlıklarından geçtiklerine işârettir. Bil'umum tarikat erbâbina nazaran Bayrâmî Melâmîlerine (Hamzavîlere) âit olan bu taşları son Melâmîler de aynen kabul etmişlerdir. Burada Mevlânâ'nın şu güzel beytini yazmadan geçemiyeceğim :

دانى سماع چه‌بود باوصل او رسيدن؛
اندرفناى مطلق بى پاوسر دويدن !

[2] "Sefînetür rüesâ„ Sarı Abdullahın 1071 Recebinde vefat eıtiğini k ydediyorsa da kitabede 23 Safer yazılıdır ve tabîî doğrusu budur. "Sefînetür rüesâ. Sa: 22„

[3[Vefeyât: Ayvansarayî. Sa: 148

rerdir [1]. Bu münâsebetle de Nisarî [1] Abdullah E. nin vefatına şu güzel tarihi söylemiştir:

Yazık ser şişei bezmi bahâristânı âlemden
Yine kaldırdı bir zerrin kadeh rindi ecel nâgâh;

Ki ya' ni bâgbânı vahdet Abdullah efendi kim
Dimâgı tab'ına olmuştu bûyi ma'rifet dilhah..

Beşîr olup sabâyı subhgâhi ارجعى nâgâh
Meşâmi rûhunu pür feyzi tebşîr eyliye Allah!

Makamı bâgı cennette تسرالناظرين olsun;
Varınca kurbi Hakka rûhuna îman ola hemrâh..

"Nisârî„ fevti için bâgbânı dil dedi tarih:
« كل نسرين عدن اولا آلهى صارى عبدالله»

1701

Nâilî de

Vaktı rihlette dedim Nâiliyâ târihin:
«زاير عدن اوله روحى صارى عبدالاهك»

tarihini söylemiştir.

* * *

Sarı Abdullah E. nin tabiatı şi'riyesi de vardır. Hâlet E. kütüphânesindeki kıymettar mecmuada üç kasîdesi, bir de Husâmî' nin gazeline yazdığı tahmis mukayyettir. Kasîdelerin biri tasavvuf noktai nazarından çok kıymettardır. 105 beyit olan bu kasîde, Şeyhi ekber Muhiddîniarabî hakkında plup şöyle başlıyor:

Nefes urdu Hüviyyetten yine enfâsı rahmânî;
Maarif cevherin attı kenâra bahri sübhânî!

Zehî deryâyı mutlak kim ana yok had ile gayet;
Zehî bahrî hüvel hak kim dilin yok haddü pâyânî!

. . . .

Velâyet hatemi ankayı mugrib şeyhi ekber kim
Hakikat maşrıkının oldürür hurşîdi rahşâni..

Getürmüştür Fusûs içre kelim ezvâkını cem'a
Ki ayni cem'i Ahmetten oların aldı a'yanı.

---

[1] Sa: 90 — 92

[2] Nisârî: Dokuzuncu asrın ikinci nısfında yaşamış Siroz'lu bir şairdir (1075). Hafız divanına nazîresi vardır. İstanbulda Mevlevîhane kapusu haricinde medfundur. [Nisârî için Şeyhî'ye, Âşık çelebî, Ahdî, Safâî tezkirelerine ve Osmanlı müelliflerine (Cilt: 2; Sa: 437) bakınız!]

Pes evvel Âdem âtâya cemi esmâyı bilmekte
Velî oğul gibi sen vâris olgıl ey atâ canı;

Pes andan sonra ger Şîs'in olursan ilmine masdar
Kalup meyte gibi bişek edersin nefsin (نفث) ruhânî.

Eğer deryâyı tenzîhin olursan Nûhi sebbâhı
Edemez ehli teşbîhin zarar bil sana tûfânı...

Çü Ferdiyyet makamında vücudun edesin ifnâ,
Doğa ruhi Muhammedden sâna bir sırrı pinhânî

gibi....

Diğer kasîdesi 48 beyittir. Matlaı budur:

Beyti ma'mur ister isen sen dili dânâyı gör;
Mescidi Aksâ dilersen dergehi Mevlâyı gör!

Üçüncü kasîdesi de:

Evliyadan ey gönül almak dilersen rengü bû
Yoklığile îleru gel varlığından ol berû!

beytile başlıyor. 31 beyittir.

Husâmîye yazdığı tahmisten ilk ve son bendini de yazıyoruz:

Târiki dünyâ olup ey dil kamu sevdayı ko;
Gel şarâbı aşkı nûşet bu kuru gavgâyı ko:
ليس ف لكون سواه fâni ol, ifnâyı ko;

Gülşeni cennet dilersen külhana bakmayı ko;
Yârı gül vech ister isen gülşene bakamı ko;

. . . .

Gel sen « Abdullah», çü geldin bu fenâ bâzarına;
Yokluğa sat kendünü, bakma cihan gülzârına!
Tut mücellâ kalbini mazhar ola envârına;

Ey «Husâmî» on sekiz bin âlemin esrârına
Çünki mazhar düştü gönlün geç bu huyü hâyı ko;

Sarı Abdullah E. nin

Hudâya hamdi bî gaye ki lutfu bî nihayettir;
Salât olsun rasuline kim ol hatmi risâlettir.

matlaı ile başlayan ve 105 beyit olan « مسلك العشاق » kasîdesi Melâmîler arasında pek meşhurdur.

*
* *

Sarı Abdullah E. İdrîsi muhtefînin vefatından sonra Hacı Kabâî'ye

bîat etmiştir. Kabâînin vefatında Sadrıazam Halil P. ile seferde idi. Bu seferde Paşa ile beraber Padişahın gazabına uğramışlardı.

Gizlice İstanbula gelen Halil P. Aziz Mahmut Hüdâî tekkesine iltica etmiş ve Aziz Mahmut. H. nin şefâatı ile afvedilmiş, Sarı Abdullah E. yi de Koca Mustafa P. şeyhi afvettirmişti. Bundan sonra Sarı Abdullah E. Beşir ağaya da bîat etmiştir. Müstakim zade, risalesinde La'lî şeyh Mehmet E. nin el yazısından naklen — Mehmet E. de bizzat Abdullah E. den dinlemiş — bu bîatı şöyle anlatıyor:

Padişahın gazabından korkup gizlice köyden köye İstanbula geliyordum. Bir köyde müsâfir kaldığım akşam, yatacağım sıralarda mâbeyn kapusuna bir uşak gelerek hanımın benimle görüşmek istediğini ifade etti. Bizzarur râzı oldum; fakat ev sâhibesinin bir fâhişe olması, yahut tanınmış olmaklığım ihtimali ile bî huzur idim. O sırada hanım mâbeyn kapusuna gelip kapu aralığında durarak bana

— Abdullah E; Ben yabancı değilim. Sizi bir kaç kere Efendimizin huzurunda gördüm. Bir şey soracağım. Efendimiz intikal buyurdukları vakıt kendilerindeki emâneti kime teslim ettiler? dedi. Ben, Kâbâî E. nin vefatını henüz bilmiyordum. Dedim ki:

— Vefatlarından bile haberim yok. Yerlerine kimin kaim olduğunu nereden bileceğim!

İkimiz de Allahtan hidâyet temenni edip ağlaştık.

İstanbula gelip afvedildikten sonra Sâhibi zamanı aramağa başladım. Bir gün müteessirâne Hacı Kabâî E. yi ziyârete gitmiştim. Kabir yanında Beşir ağa'yı bir kaç kişi ile otururlarken buldum. Yüzüne bakınca nazarından cezbelendim ve Gavs olduklarını kalben tasdik ettim. Derhâl gidip elini öptüm. Yanındaki zât

— Abdullah E; pek geç geldin!

dedi. Ben de

— Hamdolsun; hacere, şecere secde ederek gelmedim. Hakikatlarına müteveccih ve kabullerine müterakkip idim.

dedim, Yine o zât

— Fakat bu kadar gecikmek sana yakışmazdı.

deyince Beşir ağa

— Sen sus; bu, zevk işidir [1]..

deyip beni kabul ettiler.

❀

Bu menkabe Melâmîlerin ahvâlini hakî olmakla ehemmiyete şayandır.

*
* *

Mühim eserleri:

Sarı Abdullah efendi hakikaten âlim ve ârif bir zât olup irfan hayatımıza çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Âsârının mühim ve meşhurlarını yazıyoruz:

جواهر بواهر مثنوى : (mesnevi şerhi): türkçe ve beş cilttir. Nâtamamdır. 1287 de İstanbulda tab'edilmiştir.

[1] Melâmiyei şattâriye. Sa: 102 — 105

رجال الغيب : türkçe ve gayri matbu'dur.

مسلك العشاق : (kasîde): türkçedir. La'lî zade Abdülbaki efendinin sergüzeştinin nihâyetine ilâve edilmiştir. La'lî zade, bu kasîdeye bir de zeyl yazmıştır.

ثمرات الفوأد فى المبدأ والمعاد : türkçedir.

Beş bab bir hâtemeden mürekkeptir. Ahvâli sülûkü, Eimmei isnâ aşeri, hulefâyi raşidini, Nakşiyye, Halvetiyye, Mevleviyye ve sâir tarikatların silsilelerini, sofiyye ricâlinin teracimi ahvâlini ve nihâyet Hacı Bayram ve Emir Sikkînîden i'tibaren İdrîsi Muhtefî de dâhil olmak üzere gelip geçen melâmî kutuplarının tercemei hallerini havi bir eserdir. 1288 de Matbaai âmirede tab'edilmiştir.

مرآت الاصفياء فى صفات ملامية الاصفيا : Şeyhi ekberin menakibini ve fütuhâtı mekkiyede melâmet hakkındaki akvalini cami' arabiyülibare, gayri matbu' bir kitaptır.

تلخيص النصايح Enbiyâ, hulefâyi râşidîn, ahvâli kiyâmet ve haşri hâvi türkçe bir kitaptır. (نصيحة الملوك ترغيباً لحسن السلوك) namiyle yazmış; Osman zade Tâib tarafından telhis edilerek üçüncü Ahmede takdim edilmiştir. 1283 te Cerîdei havâdis matbaasında tab'edilmiştir.

جوهرة لبدايه ودرة لنهايه : zâtı ilâhî, rûh, hakikati insâniye, kader, ervâh ve sâireden, hulefâyi râşidîn ve Eimmenin tercemei hâllerinden, Nakşibendî ve Halvetî silsilesinden ve nihâyet Aktabı Melâmiyyeden muhtasaran bahseden türkçe, gayri matbu' bir kitaptır. Bağdat fethi münasebetiyle Dördüncü Murat namına yazılmıştır.

رساله فى مراتب الوجود : ismi meyzuuna dâldir. (Nur Osmaniye kütüphânesinde).

دستور الانشا : Mürâselâtını Cevrî'ye imlâ ettirmiş, bu suretle bu eser meydana gelmiştir [1].

[1] Sefinetür rüesâ. Sa: 23

SARI ABDULLAH E. DEN FEYZALANLAR

— NEŞÂTÎ AHMET DEDE —

Fehîm, Nazîm ve bilhassa Nâilîi kadîm gibi cidden üstad ve muktedir şairlerimizin üstadı bulunan Neşâtî Ahmet dede, Edirnelidir. Mahlası evvelce Semendî iken Safaîye göre kendisine Neşâtî mahlasını, takdim ettiği kasideyi fevkal'âde tahsin eden asrın Şeyhul'islamı, sefinei Mevleviyeye göre Mevlana'ya yazdığı bir kasideyi beğenen şeyhi Ağa zade Mehmet dede vermiştir [1]

Tezkirelerimiz, Neşatînin üstadlığını takdirde müttefiktir. Safâîye nazaran „Asrın şuarasından eş'ârı pâk ve güftarı tabnâk bir şairi sihrâferin" [2], Rızâya göre " filhakika şuarayi zevil'itibardan olup peyrevi Nef'î olmağın eş'arı şûhu selis ve güftarı kulûbi ârifana enistir.„ [3] Asım da "Zeyli zübdetül eş'ar„ da Neşâtî hakkında "Neşâtî E. hakka ki üstaddır„ diyor.

Güftî, tezkiresinde « مولاناى اخوت پناه راقم الحروف نشاطى » serlevhasiyle Neşâtî hakkında şu sözleri söyliyor:

Rumun ol söz ki hoş bısâtîdir ;	Eseri lehcei Neşâtî'dir.
Etmede tab'ı ma'rifet şinevi	Mâyei iştiharın Edrinevî..
Etmedi dedi raviyânı benam	Tab'ı semti kazaya rağbeti tam.
Bulmadı bir zamanda ruhsatı râh	Zihnine dâgı meyli devletü cah.
Âkıbet ol müridi hoş rağbet	Etti Mollâyi rûmdan bîat..
Urdu meydanı çerha bî perva	Lekedi püşti payi istiğna!
Şimdi meşguli nükte dânîdir ;	Tab'ı gencinei meanîdir..
Noktai şi'rin etmede her dem	Dağ pirayi hoşdilani Acem !
Levhi îrada nazmı hatırsaz ;	Şah beyti kasîdei i'caz !
Mektebi nazma ol edibi diger	Aklı evvel ana sitarei der!
Her sözü gerçi nükteyi cami'	O da Güftî gibi siyeh tali' !

Bundan sonra Rum'da şi'rin ve şuaranın itibarsızlığından bahis 33 beyit var ki serapa şikâyeti mutazammındır. Nihayet

[1] Sefine, evvelce mahlassız şiir yazdığını ve "henüz mahlasa layık değilim„ diyerek tevazu gösterdiğini söyliyor. Cilt: 2; Sa: 96 — 97

[2] Sa: 405

[3] Sa: 100

Olsa meşguli şivei inşad Şi'ri eyler bu veçhile irad.

deyip Neşâtînin

Cilvei yare aceb el kadü kametmi kopar;
Ne bu âşûbü fiten yoksa kıyametmi kopar?

matla'lı gazelini yazarak müddeâsını hakkile ispat ediyor.

Nedim de Neşâtînin hürmetkârıdır. Neşâtînin şu gazelini thamis etmiştir:

Gittin amma ki kodun hasret ile canı bile;
İstemem sensiz olan sohbeti yaranı bile!

Bâga sensiz varamam çeşmime ateş görünür
Güli handanı değil servi hıramanı bile!

Sineden derd ile bir ah edeyim kim duysun
Aksine devri felek, mihri dirahşanı bile!

Devri meclis bana girdâbı beladır sensiz
Meyi rahşanı değil, sagarı gerdanı bile!

Hârı firkatle "Neşatî„ i hazinin vâ hayf,
Dameni ülfeti çâkoldu, giribanı bile! [1]

Esrar dedeye nazaran Neşâtî, "Üstadı üstadânı rûm„ dur. Sefinei Mevleviye, ismini bütün tezkirelere muhalif olarak "Neşâtî Süleyman„ diye kayt ve bazı halâtını zikrediyor [2].

"Sima'hanei edep„ sahibi Enver B, Neşatîyi medhü sena ve bilhassa Nazîm gibi bir şâirin

"Nazîm„ âsâ nola garra olursam hüsni tab'ımla;
Beğendirdim Neşâtî gibi bir üstada eş'arım!

diye tefahur ettiğini kaydediyor [3].

Faik Reşat B. merhum da "Eslâf„ ta tagazzülde Neşâtî ile Vecdîyi

[1] Nedim divanı. "Halil Nihat B. E. nin tab'ettirdiği nüsha„ Sa: 111
Neşatî hakkında Mezkûr divanın lugatçesinde bazı malûmat vardır. Sa: 346
[2] Cilt: 2. Sa: 96 — 99
[3] Sima' hanei edep. Neşâtî; Sa: 226 — 229

(1072) en üstad şâirlerden addederek yüzden ziyade şâire hocalık eden Neşâtînin bihakkin şâir olduğunu te'kit ve Nazîmin

Mürşidi ma'ni Neşâtî'i Nizâmî lehce kim
Olmada sâdır zebâni hâmesinden varidât!
Şâiri İsî nefes kim feyzi nutku gösterir
Dehre ihyayi meanîde demadem mu'cizât!

kıt'asile sözlerini te'yit etmektedir [1].

***

Nesâtî, Mevlevîlikte Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi Ağa zade Mehmet dede (1063) nin dervişidir. Şeyhinin vefatından sonra Konyaya gitmiştir. Kubbei hadrâ hakkında söylediği

بارك الله zehî künbedi kâşî bünyad;
Eylemiş üssi esâsında tekellüf üstad!

matla'lı kasîdesi cidden güzeldir. Rüşdî (Edirneli; 1105) nin

اولدى عيناله نشاطى مولويه راهبر

mısraının gösterdiği 1081 senesinde Edirne Mevlevîhânesine şeyh olmuş ve 1085 tarihinde vefat ederek mezkûr dergâhın türbesine defnedilmiştir. Vefâtına Nazîm

روح نشاطى ايلدى صدربقاده جايكاه

Fasîh

نشاطى كيتمكله ايلدى محزون احبابى

Nâbî de

نشاطى كتدى دورانك

mısra'larını tarih düşürmüşlerdir.

***

Neşâtî, dervişlikten evvel Sarı Abdullah E. Reîsülküttâb iken Kesedarlığı hizmetinde bulunmuştur. Bu suretle Melâmet neşvesini Şârihi Mesnevîden almıştır. Müstakim zade, Neşâtîyi Sarı Abdullah mensupları arasında zikretmektedir.

[1] Sa: 162 — 166

Neşâtînin قواعد دريه ve حليهٔ انبيا isimli manzum iki küçük eseri ve dîvanı vardır [1]. Hilyei enbiyâsı 1312 senesinde Âlem matbaasında Şeyh Vasfî merhumun küçük bir mukaddimesile tab'edilmiştir.

Neşâtînin iki gazelile iki rubâîsini yazıyoruz ki bunlar; karîhasının vüs'atına, lisana tasarrufuna, hayâlinin inceliğine, hülâsa hakikaten üstâd bir şâir bulunduğuna delildir:

Meclise sâkii gölçehre ki câm âver olur;
Rûhi Cem' den dili rindâna peyâm âver olur!

Etse gülzâra güzer bâdı sabâ kûyundan
Çemenin raks künan hâki kıyâm âver olur!

Gamze, tîrin hedefi câna ki pürtâb eyler,
Nâz, dâmen bemiyan âna sihâm âver olur!

Selbedüp aklı geçen nâmü nişan kaydından
Defteri aşkta Mecnun gibi nâm âver olur!

Kâmı dünyâyı "Meşâtî„ gibi nâçîz gören
Devleti aşkta her veçhile kâm âver olur!

Şevkiz ki demi bülbüli şeydâda nihânız;
Hûnuz ki dili goncei ra'nâda nihânız!

Biz cismi nizâr üzre döküp dânei eşki
Çün riştei can gevheri ma'nâda nihânız!

Olsak nola bînâmü nişan şöhrei âlem?
Biz dil gibi bir turfa muammâda nihânız!

Mahrem yine her hâlimize bâdı sabâdır;
Dâim şikeni zülfi dilârâda nihânız!

[1] Neşâtînin kendi el yazısı divânı, Millet kütüphânesi müzesinde 519 numaradadır.
Bu divanda 3 na't, 1 mi'raciye 1 mersiye, 1 kubbei hadrayı tavsif yollu Mevlânâya medhiye 12 tane de kasîde vardır, Kasîdeler şu zevâta âittir:
S. Mehmet, S. İbrahim, S. Mürat, kaimmakam P., Nişancı Abdî P., Reis Şamî zâde, İsmetî E. 3 kasîde Girit fâtihi Ahmet P. ya, 2 kaside de Müsâhip Mustafa P. ya âit..
Divanında şu harfler eksiktir:
ث، چ، خ، د، ذ، ص، ض، ظ، ع، غ، ف.
97 gazeli, 9 rubâîsi vardır. 66 sahîfe olan bu divan 19. S. boyunda, 12. S. eninde ve mücellettir.

Hem gül gibi rengînii ma'ni ile zâhir,
Hem neş'e gibi hâleti sahbâda nihânız!

Geh hâme gibi şekve tırâzı gamı aşkız,
Geh nâl gibi hâmei şekvâda nihânız!

Ettik o kadar ref'i taayyün ki "Neşâtî„;
Âyînei pürtâbı mücellâda nihânız!

Aşk ehli odur ki bakmayıp dünyâya
Efzun ola şevki âlemi ma'nâya!
Sevdayi vatanla durmayup bir yerde
Çün katrei ebr azmede deryâya!

Nezzarei hüsnünde ki medhûşuz biz,
Hayretle serefkende vü bîhûşuz biz!
Olsak ne kadar aşk ile sat pâre çü gül
Çün gonce, dehen beste vü hâmûşuz biz!

CEVRÎ

Cevrî de Mevlevî olmakla beraber "Şârihi Mesnevî„ ye intisab edenlerdendir. Safâîye göre "Maarifi cüz'iye ve külliyede mâhir bir şâir„ [1] olduğu gibi Rizaya göre de „Perverişi güftei zebanı tâze olup emtiai eş'ârı dilpezîri bî endâzedir. Bir şâiri sihirsazdır ki elinde kasabı kilki nadire perdazı, nîzei meydanı belagat olup kasabüssbakı i'cazdır„ [2]. Cevrînin Esrar tezkiresinden ve diger tezkirelerden, gayet güzel ta'lik yazan seriulkalem bir hattat olduğunu öğrenmekte olduğumuz gibi Şeyhîden de yalnız şiir ve hatta değil, ekseri ulûmü fünunda mâhir bir şâir olduğunu anlıyoruz [3]. Esasen bu vukufu ilmîsi şiirlerinden anlaşılmaktadır.

Faik Reşat B. merhum, Cevrînin hakkında "Müşarün ileyh ulüvvi his, lutfi tabîiyet, selâseti beyan cihetlerile Nâilîyi andırır.„ [4] demekle tamamile hakikate terceman olmuştur.

Cevrî, kitap yazmakla geçinirdi. 6 mesnevî yazmıştır [5]. Üçüncü Selim, Şeyh Galibe Cevrînin yazdığı bir Mesnevî hediye etmekle, Şeyhin

Bana Sultan Selîmi kâmver kâmı cihan verdi ;
Bütün dünya değer bir genci hası râygân verdi!

matlaile başlıyan teşekkürü mutazammın kasîdesi de Cevrî hattının çok makbûl olduğunu ispat eder.

Müstakim zade vefatına ait bir vak'a kaydediyor:

Cevrî, rahatsızlığını Sarı Abdullaha haber veriyor. Vefatından sonra mahallesi halkı, kendisi ile ademi ülfetlerinden hakkında sûi zan eshabından olmakla cenazesine gelmiyorlar. Ev halkı, iztirapta iken Sarı Abdullah; yirmi, otuz ihvânile gelip cenazesini bizzat

[1] Sa : 86

[2] Sa : 23

[3] Merhumu merkum, ilmü maarif ile malûm, ekseri fünunda mahir, hoş nüvislikte ve hüsnü kitabette akranı nadir idi.

Şakayık zeyli : Şeyhî.

[4] Eslâf. Sa : 80

[5] Esrar tezkiresi bir çok Mesnevî yazdığını kayt ; Sima' hanei edep, yazdığı Mesnelvîerin adedini 6 olarak tahdit ediyor. Sa: 31 — 32

gasil ve namazını dahi kendisi kılıp "Eğri kapu„ hâricine defnediyor; kabrinin yerini düzletiyorlar. Bilâhara baş ve ayak taraflarına birer servi dikiliyor. Müstakim zade merhum, "kabri mestur olduğundan ancak ihvanın malumüdur„ diyor [1]. Bu vak'a, hele kabrin düzlenip belirsiz bir hâle getirilmesi, halkın Cevrîye aleyhtar, binâenaleyh Cevrînin de akayidi sofiyeyi ketim hususunda mübâlâtsız olduğu kanaatını uyandıran kuvvetli bir delildir. Vefatı 1065 tedir.

جوری‌یی ممنون لطف ایده جناب کردکار

ve

ایله یارب جوری‌یه فردوس اعلاده مکان .

Mısra'ları vefatına tarih olarak söylenmiştir.

Âsârı:

حل تحقیقات: Mesnevîden 40 beyit intihab edip her beyti beş beyitle şerhetmişfir. 1057 tarihinde yazmıştır. kitabın ismi, tahrir tarihidir; matbudur.

عين‌الفیوض Yusufi sineçâk (953) in جزیرهٔ مثنوی sine şerhtir. 1057 de yazılmıştır. Keza kitabın ismi yazıldığı seneyi göstermektedir. Matbu'dur.

حلیهٔ چهاریارکزین: Matbudur. «کلات چهاریار لطیف» mısraının gösterdiği 1040 senesinde yazılmıştır.

ترجمهٔ حال حافظ شیرازی: Matbu'dur.

ملحمه: Aslen yazıcı zade Salâhaddinin olup Cevrînin ıslâh ettiği manzum bir kitaptır. Tabîî ve cevvî hâdiselerden bir sene zarfında vukua gelecek ahvâli istihraca çalışan bu kitap ta matbu'dur.

Mürettep divanı: Gayri matbudur [2]

***

Divanında 19 beyitten mürekkep Sarı Abdullah E. nin tavsîfini mutazammın bir kıt'a vardır. İlk beyitleri şunlardır:

Ey ki endîşei irfânü kemâlinde hired
Eylemez rûhi Mesîhi suhanı mahremi râz!

[1] Melâmiyei şattâriye. Sa: 106

[2] Cevrînin cönk tarzında eski yazma bir divanı Millet kütüphanesinde 103 numaradadır. Aynı kütüphanede 104 numaradaki divan, yeni istinsah edilmiştir. Eski yazma 19. S. tul ve 9,7. S. arzında olup 75 sahifedir. Muhteviyatı:

1 na't, Mevlânâya 1 medhiye, Pâdişahlara ve asrın ricâline âit 20 kasîde, 5 Terkibi bend, 6 kıt'a, 199 gazel, kitaplarına ve Abdullah E. nin Mesnevî şerhile دستورالانشا sına tarih.. Divanında noksan olan harfler şunlardır:

« چ ، ذ ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ع ، غ »

Cevheri zâtını Hah üzre beyân eylemeğe
Nâtıka zemzemei acz ile eyler âgâz..

Der idi gevherei cevheri âyînei can
Aklın idrâkine göstersen eğer rûyi cevaz.

Câmei dânişine lâyihai kudsî zeyl,
Dâmeni fıtnatına sânihai râz tıraz..

Mesnevî şârihi Abdullah E. ye âit diğer bir kıt'ası var ki son beyti şerhin itmamı tarihini havîdir. Cevrî, bu kıt'asında da Abdullah E. ye hulûs ve iradetini şu beyitlerle ızhar ediyor:

Olanlar lûtfi hakla mazharı feyzi ol üstadın
Bakılsa her biri mecmûai esrarı kudrettir.

O feyzin mazharından biri Abdullah Efendidir;
Ki isti'dâd ile üstâdı eshâbı tarikattır

Muhammed nûru kim olmuştur ânınla dü âlem pür;
Fürûzân oldu kalbimde benim من حبث لايشعر ..

Beytile başlıyan na'ti çok meşhurdur. Cevrînin iki gazelini yazıyoruz:

Biz ki hâli dili bin derd ile izhâr ederiz;
Gamzeni muztaribü çeşmini bîmâr ederiz!

Söyledirse bize efsânei dilden gamzen;
Çeşmi mestânei pür hâbını bîdar ederiz!

Çeşmi mestinle olan zevkimizi bildirsek
Zühdü sâgar bekefi kûçei hammâr ederiz!

Eylesek keşmikeşi turrai pürtâbını yâd
Aklı teblerzei sevdâya giriftâr ederiz!

Neşvei mestii câmı lebini nakletsek
Aşkı hem meşrebi uşşâkı heveskâr ederiz!

Bizi eylerse gubârı hatı la'lin hayran
Cur'adânı kadehi mahzeni esrâr ederiz!

Dili "Cevrî,, gibi etsek hevesi bezmi cünun;
Bâdemiz hikmetü sâkîmizi hüşyâr ederiz!

Şîvei hüsnüm, mahabbettir giriftârım benim;
Fitnei aşkım, hevestir vâlehi kârım benim!

Nâz sermestim, serîrim hâbgâhı gemzedir;
Çeşmi bîbâki tegafüldür nigehdârım benim!

Ol behişti hikmetim sırrı lebi hûnâb ile
Âbi rûyi kevseri ma'nidir enhârım benim!

Çeşmei derdim, mahabbet teşnedir bir katreme;
Şu'lerîzi sûzi dildir çeşmi hunbârım benim!

Nahveti aklım ki vermem zerrece aşka vücut;
Hem yine bin aklı meftun eyler atvârım benim;

Himmeti fakrü fenâyım kim demi tecrîd ile
Nâmü kâmı bî vücut etmektir âsârım benim!

„Cevrî" i Îsi beyânım nüktei canbahş ile
Rûhi ma'nâya gıdadır zevki güftârım benim!

Mustafa Resmî E:

Sarı Abdullahın oğludur. Tahsili ulûmdan sonra cebeciler kâtibi olmuş, 1060 da memuren bulunduğu Morada vefat etmiştir. Mürettep divanı vardır. [1]

Hüseyin dede:

Işık Hüseyin dede [2] namiyle meşhur ve koca Mustafa Paşa tekkesinde hücre nişin imiş. Muammerînden olan dede, Koca Mustafa Paşa şeyhi Nurettin efendiyi, pederinin hayatında iken neşvei melâmetle terbiye edermiş. Hatta bir kere, şeyh efendi oğlunu arayıp, dedenin hücresinde olduğnu anlayınca "Artık bu tekeeden usûlü esmâ gitti, aşk ve mahabbet dadandı,, demiş.

Beşir ağanın zamanına kadar yaşamış ve ağaya bîat eylemiş olduğunu müstakim zade merhum, Abdülbâkî efendinin hattı destiyle yazılmış bir mecmuada gördüğünü söyleyip dedenin beşir ağanın himmet ve nazariyle "zât,, tecellisine mazhar otduğuna dâir Lâ'li zadenin yazdığı bir menkabeyi nakllediyor [3].

La'lî Şeyh Mehmet:

İstanbulludur. İlmiyye tarikine mensup olup Mekke ve İstanbul kadılıklarında bulunmuş; bilâhara azil ve Kıbrısa nefyedilmiş, 1119 da men-

---

[1] Tezkerei sâfaî.

[2] Işık, alevilere denir. "ışık tabîrini evvel Hacı Bektaşi Velî vaz'etmiş; hakikatından hâbîr olmayanlar zulmette ve özün den agâh olanlar nûri hakla aydınlıkta olmak münasebetiyle...,, İbrahim E. (sohdetnâme).

[3] Melâmiyei şattâriye. Sa: 118-119

fâsında vefat eylemiştir. Şarihi Mesnevî Sarı Abdullahın kerîme zadesidir. Şârihi Mesnevîden maada Mekkede şeyh Mehmet Miyâni Ma'sum halifesi Ahmedi Yekdest, Nakşibendî şeyhi mürad'a da intisab etmiştir. La'li zade merhum, Beşir ağa ve Seyyid Hâşim ve Seyyid Ali efendilere de mülâki olduğunu Sergüzeştinde bildiriyor. [1].

---

[1] Sa: 56-57

LA'LÎ ZADE ABDÜLBAKÎ

La'lî Şeyh Mehmet efendinin oğlu ve şârihi Mesnevînin hafîdinin mahdumudur. 1266 da vefat eden Nakşibendî şeyh Mürada intisap etmişti. Sadrı'azam şehit Ali paşaya muallim olmuş, Mora hezimetinde paşanın şehadetinden sonra Limniye nefyedilmişse de Mürat E. o sıralarda Bursada bulunmakla, Abdülbâkî E nin menfâsının Bursaya tebdilini rica etmiş ve tarafı hükûmetten ricası is'af edilmiştir. Mürat E. Abdülbakî E. Bursaya gelmeden İstanbula avdet etmiş, bir kaç sene sonra da La'lî zâde affedilmiştir. Bilâhara İstanbul kadısı, bir müddet sonra Anadolu kazaskeri olmuş; nihayet Eyyupta bir ev alıp ziyâretine gelen ihvân ile sohbet ederek asûde bir hayat geçirmeğe başlamıştır. 1165 de vefat ederek Eyyupta Yahya E. tekkesinin karşısında yaptırdığı mektep ve kalenderhanenin bahçesine defnedilmiştir.

Kendisinin kendi vefatına evvelce şu tarihi söylediği meşhurdur. Kabrinin önündeki pencerenin üstüne hakkedilmiştir:

قلبمه «ابن رياض الجنه» الهام ايتدى حق
حب ذاتى دعوت ايتدى روحى بزم وصلته
ديرلر ارباب محبت رحلتم تاريخنى
لعلى زاده سيد عبدالباقى كيردى جنته

Bu kıt'adaki «ابن رياض الجنه» terkibile dördüncü mısra 1153 senesini göstermektedir. Millet kütüphânesinde Pertev Paşa kitapları arasında 636 numarada mukayyet ve La'lî zadenin âsârını muhtevi bir mecmua vardır. Bu mecmuayı 1189-1190 tarihinde Müstakim zade merhum yazmış. Mecmuada balâdaki tarih Abdülbâkî efendinin Eyyuba nakline âit olarak gösterilip "kabri üzre pencere balâsına resmolundu; tarihi rihlet değildir„ kaydı da ilâve ediliyor ki doğrusu da budur. Aynı mecmuanın üstünde Müstakim zadenin şu hatırasını okuyoruz:

«Garâibdendir ki şevval on dokuzunda sebt günü salâtı zuhurdan sonra cemaatla Eyyupta cenazesi namazını edâ ve kıyam ve tekbîrât esnasında bu fakirin kalbine sânih olan mısra tarihi rihletleri olmuştur ki budur:

«كلشن جنته كلبن اوله لعلى زاده»
1159

* * *

La'lî zade merhum Seyyid Ali Efendiye mülakî olmuş ve küçükken babası tarafından Seyyid Hâşim Efendiye de götürülmüştür. "Dokuz aylık süt emer bir çocuktum; fakat suret ve şemâili tamamiyle aklımda kaldı. Bu ancak Seyyid Hâşim Efendinin bir kerâmetidir.„ diyor [1]. Esasen Abdülbâkî Efendiyi kablelmilât tevsim eden de Ssyyid Hâşim Efendidir [2]. Müstakim zade risalesinde yedi, sekiz yaşında iken babasiyle beraber bir bayram günü ziyaretine gidip duasını aldıklarını yazıyorsa da bilâhara da Efendiye devam ettiği cenazesinde bulunması ve esnayi namazda bilbedâhe tarih söylemesiyle sâbittir. Yukarda söyledi ğimiz mecmuaya Efendinin sergüzeştini, Zülfetüttemkin tercemesini, Meslekülüşşak şerhini, Mebde'ü maad, Risâletül ünsiye ve Risâletül müradiyesini yazmıştır. Bütün bunlar, La'lî zadenin, Müstakim zade Saded-din Efendiye fevkalade müessir bir şahsiyet olduğunu ve ihtimâl de mürşidi bulunduğunu gösteren kuvvetli delillerdir.

* * *

La'lî zade "yetim„ mahlasiyle şiir de söylerdi. Şiirleri mütavassıtâne fakat lisanı selistir. Meslkül Uşşak şehrinden bir na'tini yazıyoruz :

Vücudun mebdei bahri hüviyyet ya rasulallah;
Zuhurun sureti mir'âtı vahdet ya rasulallah!

Cemâlin surei rahmânı fürkani hakikattır,
Kemâlinle mükemmeldir risâlet ya rasulallah!

Sen ol hurşîdi enversin ki zerrâti avâlim hep
Senin nûrunla buldu hüsni suret ya rasulallah!

Edüp mi'râcı cismânî على العرش استوى oldun;
Bilindi sırrı mâ evhâda hikmet ya rasulallah!

Lisânındır kalem, nûni dehâna levhi nutk üzre
Muharrer oldu kur'an âyet âyet ya rasulallah!

Dedin الفقر فخرى; fakr, zâtını mütemmimdir;
Duyuldu nolduğun, ettin işâret ya rasulallah!

„Yetîm" e râhı aşkında hidâyet eyle sultânım;
Dahi ruzi cezâda kıl şefâat ya rasulallah!

* * *

[1] Melâmiyyei şattariye Sa: 110
[2] Aynı nusha. Sa. 109

Aşârı :

سركذشت : Çok mühim bir eserdir. Ceddi şârihi Mesnevî Sarı Abdullah E. den sonra kendi zamanına kadar gelen melâmî ricalini ve ahvali tarikati ancak bu eserden anlaya biliyoruz. Matbu'dur.

ذيل قصيدهٔ مسلك العشاق : Sarı Abdullah E. nin مسلك العشاق kasîdesine zeyldir. 47 beyttir. Bu kasîdede melâmî silsilesini de yazar. Sergüzeştin nihâyetinde tab' edilmiştir.

شرح قصيدهٔ مسلك العشاق : Büyükçe bir eserdir. gayri mat'budur.

مبدأومعاد Nakşiye neş'esini cami bir kitaptır. مراتب اربعين ظهور انسانى، جامعيت انسان، جبرواختيار، عالم امر، شروط ذكر، حضرات خمس، اطوار سبعه . . . gibi mebâhisi havîdir.

Bunlardan maada Gazalînin kimyâyi seadetini, Abdülkerîmi Ceylînin زبدة التمكين، الانسان الكامل ismili kitaplarını, Hace ya'kubi çerhînin رسالة الانسيه sini رسالة المراديه yi terceme etmiştir. Bunlardan başka daha bir kaç küçük risâlesi vardır.

HACI BAYRAM KABAYÎ

Melâmîlere nazaran İdrîsi Muhtefî'den sonra "Gavsiyyet„, Hacı kabâî'ye geçmiştir. Mumaileyh, an aslın gürcü olup top kapıda takkeci camiinin bânisi Melâmî ricâlinden arakiyeci İbrahim çavuşun azatlı kölelerindendi. İsmi Keyvan iken Melâmîler tarafından «Hacı Bayram» ismi verildiği gibi [1] Sandal bedestanında elbisecilik ile meşgul olduğundan «Kabâyî„ lakabile de şöhret bulmuştu.

La'lî zade, kabâyî' E. nin meşrebinin takvâ ve azîmet üzere bulunduğu cihetle halk ile ihtilattan müçtenip olduğunu ve tâliplerin irşadına Bayrâmiyeden Bezci zadeyi tayin eylediğini bildiriyor [2].

Bu Bezci zade, İdrîsi Muhtefînin halîfesi Muhiddin (Muhyî) değildir. Çünki Muhyî 1020 de vefat etmiştir. Ruznamçeci Süleyman Fâik E. (1254) "Hediyyetül ihvân„a yazdığı haşiyede bu zatın Bayramiyeden ve yine Bezci zadelerden Şeyh Muhiddin Emin E. olduğunu tasrih etmektedir [1].

Kabâyî E. 1037 tarihinde vefat edip Takkeci camiinin karşı tarafında, caddeye yakın bir mahalle defnedilmiştir. Baş taşında Sülüs yazı ile aynen

لااله الا الله محمد رسول الله
المرحوم المغفور الحاجی بیرام
ترك ایدوب بو فانی چون ایلدی عزم بقا
اجیوب ایدوب عزاسن اهل دلار جمع اولوب
دیدیلر تاریخنی روحنه رحمت دائما

١٣٠٧

[1] Sergüzeşt . Sa: 50
[2] „ „ 49
[1] Millet kütüphanesindeki 1290 tarihînde yazılan "Hediyyetül ihvan", Bu hâşiyeli nüshadan aynen istinsah edilmiştir.
Süleyman Fâik E. için müracaat! Sicilli Osmanî. Cilt: 3; Sa: 98

ayak taşında keza Sülüsle

کل شیئی هالك الا وجهه له الحکم
والیه ترجعون واخر رجب المرجب
لسنة سبع و ثلثین والف

yazılıdır. Merkadin etrafındaki parmaklığın ön tarafına mülasık bir taşta-da Ta'lik ile yazılmış şu beyti okumaktayız:

حمزویه قطبنك بو قبر جنت فاتحه
روحی ایچون اوقو اوچ اخلاص ایله بر فاتحه

tarih olması iktiza eden «روحنه رحمت دائما» cümlesi senei vefatı ifâde etmiyor. bilâhara kabâyî E. nin merkadinin arka tarafında ayni kabâyî E. nin merkadi gibi bir merkat buldum. Bu merkadın baş taşında

کاتب منشور دیوان شه عالیجناب
ترك ایدوب بو فانی چون ایلدی عزم بقا
. . . .
. . . .

yazılı . . Bu zat 968 sesinde vefat etmiş. Esasen «روحنه رحمت دائما» cümlesi de tamamile bu seneyi gösteriyor. Şu hâlde anlaşılıyorki kabâyî E. nın taşına, Yalnız ilk mısraını hazif ve yerine gayri mevzun «المرحوم المغفور الحاجی بیرام» cümlesini ilâve ederek aynen bu kitabeyi yazdırmışlardır.

BEŞIR AĞA

Kabâyî E. den sonra Melâmî — Hamzâvî riyâseti, Beşir ağaya intikal etmiştir. Beşir ağa, sarayda bostancılar ocağı hademesindenmiş. Genç yaşında kendisine bir şeyh aramağa başlamış, nihayet İdrîsi Muhtefî'nin rehberlerinden olan bir berberi bulmuş ve bu suretle İdrîsi Muhtefî ile Hacı Kabaî'ye mülâki olmuştur.

İdrîsi Muhtefî'nin vefatından sonra tekaüt olup Hacı Kabâyî'nin evine yakın bir ev almıştı. Her sabah Hacı Kabâî'yi evinden alıp Bedestana götürür, akşam üstleri Bedestan kapusunda bekleyip yine evlerine beraber giderler; bu suretle pîrinin sohbet ve himmetinden istifza eylerdi. Hacı Kabâyî; bir gün Bedstana giderken yolda «Kara oğlan; tâifeyi sana sipâriş edelim» demiş; dönüşte evine girerken tekrar «Tâyifeyi sana emânet ettik; evinde bana teveccüh eyle!» sözlerini söylemiş.. Bir müddet sonra Beşir ağa, bütün mahlukâtın kendisine secde ettiğini görüyor; kendisine gelince şeyhinin evinden ağlamak sesleri duyup intikal ettiğini ve «Gavsiyyet»in kendisine geçtiğini anlıyor [1].

Beşir ağanın Silivri'ye yakın bir yerde bir çifliği varmış. Yazın oraya gider, kışın İstanbul'da oturur; çiftliğinden getirdiği ineklerin südünü sattırırmış. «Sütçü Beşir ağa» telkibine sebep budur. Kendisi fevkalâde nâfiz olduğu gibi Koniçe'li bulunduğundan yeniçeri ocağının erkânı da hemşehrileri idi.

Müstakim zade'nin risalesindeki bir hikâyeden anlaşıldığına öğre züvvârı o kadar fazla idi ki huzuruna ancak nöbtle girile biliyordu [2].

Bundan maada İskenderiye'den gelen bir çok Bektâşî ve Hurûfî arnavutlar da hemşerisi olmak münasebetile konağında müsafir oluyorlardı [3]. Bu gibi halât, hakkında sui zannı bâdî olduğu gibi bilhassa tarikat şeyhlerinin hasedini de celbediyordu. «Ümmî» liği de şeyh efendilere vesîlei taarruz olup hakkındaki dedi kodu büyüye büyüye devlet ricâline kadar aksetti.

Nihâyet Dördüncü Mehmed'in Edirne'ye ve Sadrı azam Köprülü zade

[1] Melâmiyei Şattâriye. Sa: 129
[2] Melâmiyei Şatıâriye. Sa: 131
[3] Sergüzeşt. Sa: 54

Fâzıl Ahmet Paşanın Avusturya seferine hareketleri esnasında halkı tedhiş ve iskât için Şeyhulislâm Sun'î zadenin fetvasile Fener bağçe'de 90 yaşını mütecâviz bulunduğu hâlde Fener dâhilinde ihnak edilmiş ve cesedi denize atılmıştır. Kendisile beraber 40 müridi de boğulmuştur (1073).

Hamzavîler, bu kırk kişinin Beşir ağanın katlinin ertesi günü « Bâbı fetvâ » ya gidip « Beşir ağanın itikadında bulunduklarını; binaen aleyh kendilerinin de pîrleri gibi îdam edilmelerini, îdâm edilmedikleri takdirde pîrlerinin zulmen şehit edildiğinin sâbit olacağını» ifâde etmelerile, bunların koyverilmesi, hakikaten Ağanın katlinin gayri meşru' bulunduğunu kadul etmek olacağından, Ağa gibi Fenerde boğdurulduklarını mütevâtir bir rivâyet hâlinde söylerler ve ilel an Fenere çıkmazlar. Şayet giderlerse ancak methalden ziyâret ve Beşir ağanın ruhaniyetine teveccüh edip dönerler. Bu akîde, diğer tarikat erbabında da vardır. Anlaşılıyor ki Beşir ağa bütün tarikat ehline nafiz olmuştur.

La'lî zade merhum, Sergüzeşt'inde «Sadefi şarifleri bahre ilka olundu, Sonra bulunmamakla kabri pür nûrları deryâyı rahmet olmuştur»[1] diyor. Müstakim zade, İsmâili Ma'şukî'ye « اولدى اسماعيل قربان طريق », Hamza Bâlî'ye « طريق مستقيم » tarihlerini söylediği gibi, Beşir ağanın katline de « قتل البشير » terkibini tarih düşürmüştür [2].

Beşir ağanın katli, Hamzevîleri fevkalâde incittiği gibi 90 yaşını geçğin bir ihtiyarın, ertesi günü de kırk kişinin îdâmı ahaliye fena bir te'sir yapmıştı. Sadrı azam, kabahatı Sun'î zadeye yükleyip mumaileyhi azil ve yerine Minkarî zade Yahya E. yi Şeyhulislâm tayin ettirerek kendisini tebriyeye çalışmıştı [3].

Maamafih bu vak'a, Hamzavîleri iyice sarsmış ve Beşir ağa'dan sonra ihtifâya mecbur olmuşlardır.

*
* *

Beşir Ağa, zamanında Melâmîliği fevkalâde ilerletmiş ve Abdülbakî E. nin Sergüzeşt'te yazdığına nazaran iktiza etmedikçe kimseye rehberlik hizmetini ihale etmez ve tâliplerin kalbine bizzat bakarmış. Lâ'lî zade bu hususâtı beyan ettikten sonra « Zamanı şeriflerinde bir müstait, mahrum kalmamıştır » kaydini de ilâve eyliyor [4]

Lâ'lî ve Müstakim zadeler, risalelerinde Beşir ağanın bir mektubunu

[1] Sa: 55
[2] Bu tarihler, Müstakim zadenin yazısı'e muharrer La'li zade'nin âsârını havî mecmuada Sergüzeşt'in kenarlarına hâşiye olarak kaydedilmiştir. «Millet. K. Pertev P. Mecmua. 636»
[3] Sergüzeşt. Sa: 55 — 56
[4] Sa: 50 — 51

dercediyorlar [1]. Bu mektup, Beşir ağanın denildiği kadar ümmî olmayıp, bil'akis irşada muktedir ve zamanın icâbâtını müdrik bir zat olduğunu ispat ettiği cihetle biz de aynen dercediyoruz:

« هوالفياض [2] ؛ باسمه سبحانه وتعالى. »

Vâsılânı nûri lika, âşıkânı sırrı Enbiyâ vü Evliyâ ve tâlibânı vaslı Hudâ!

Nedir hâliniz? Her biriniz tenhânızda kendi vücudunuzdan istiğfâr idüp mahabbetullaha sa'yü gûşiş eyleyüp nûri zâtı pâki lâ yezâl ile mütecellî olurmısız?

Ef'âlü akvâlden şer'i şerîf üzre hareket eylemenizi isterim. Zinhâr, zinhar; hilâfı şer'i şerîf kendi za'mınız ile söz söylemeyesiz! Şeriat, şeriat, yine şeriat!..

Kavilde ve fiilde zâhirinizi şeriat ile ârâste ve bâtınınızı nûri mahabbet ile pîrâste eyleyüp rûhânî ve nûrânî olmak gereksiz! Bir birinize mülâkî olduğunuzda tenezzül ve mahabbetinizden sonra ahkâmı şeriat ve âdâbı tarikat muktezasınca ma'nâya delâlet eden kelimât tekellüm eyleyüp malâya'nî söz söylemeyesiz! Yüzbin söz bir pula değmez. Kelâm, ma'nâ yolu bilinmek ve bulunmak içündür. Câna necât, ma'nâ iledir; söz ile necât bulunmaz..

Yolunuzu candan izleyüp ma'nâya vusûl içün Cenâbı Rabbül âlemîn huzurunda teveccühi tâm ile müteveccih olup bîhâsıl kelimattan feragat eyleyesiz! ma'rifet zannedüp sattuğunuz kelimâttan zarar terettüp eylediğün bilmezmisiz?

Haramdan perhîz eyleyüp devre müteallik kelimâtı min ba'din lisânınıza getürmiyesiz! Her kim mütenebbih olmaz ise ve hilâfı şer'i şerif hareket eder ise bizden değildir. Lisânı kesilmek gerek!..

Ve tenezzülü dil ile idüp secde misâli yer ve diz öpmiyesiz; rızâm yoktur. Musâfahayı ehli şer' kabül eder. Tenezzül, gönülden olur. Birlik içündür; والسلام على من اتبع الهدى..

خادم الفقراء

Beşir

[1] Sergüzeşt. Sa: 51—53. Melâmiyei Şattariye. Sa: 130—131
[2] Matbu' Sergüzeşt'te mektup هوالغياث diye başlıyor.

BURSALI SEYYİD HAŞİM

La'lî ve Müstakim zadelerin tahkikine nazaran Beşir ağa'nın makamına Bursalı Seyyid Hâşim E. geçmiştir.

Bu zât, « Kitman » a ziyâdesile riâyetkâr olup kimse ile tarikata dâir sohbet etmediği gibi ihvânın cem'iyet ve sohbetine de müsaade etmemiştir. La'lî zade, pederinden naklen Seyyid Hâşim E. nin fevkalâde ibrâm ve ısrardan sonra yalnız Gedâyî Ali E. ye [1] Seyyid Ali E. nin kalbine bakmağa mezuniyet vermiş olduğunu söyliyor ve bu ihtifânın neticesinde tariki Melâmette kıllet zuhurunu ve hatta bir çok ihvânın Hâşim E. nin Kutbiyetinde yakin tahsilinden mahrum kaldıklarını haber veriyor.

1088 senesi Ramazanının Kadir gecesinde vefat etmiştir.

La'lî zade, babası La'lî Mehmet E. den Haşim E. nin vefâtı hakkında şöyle bir menkabe naklediyor:

1088 senesi Ramazanının kadir gecesi, La'lî Mehmet E. Hâşim E. de müsâfirmiş. İftardan ve teravihten sonra bir müddet sohbet ediyorlar. Sabaha karşı Haşim E. hareme gidiyor. Biraz sonra Haşim E. nin zevcesi harem kapusuna gelip:

— Aman Mehmet E. yetiş; efendi vefat ediyor.

diyor. La'lî Mehmet E. hareme geçiyor ve Haşim E. yi hâleti nezi'de buluyor. يس okuyacağı sırada Haşim E. الله deyip teslimi rûh ediyor.

La'lî Mehmet E. çok müteessir olup:

— Efendim; makamınızı kime terkettiniz ve bizi kime bıraktınız? diye ağlamağa başlıyor. O sırada "Seyyid Ali'ye varın!„ diye bir ses duyuyor. Ertesi günü cenaze merasiminde La'lî Mehmet E. Seyyid Ali E. ye dikkat ve mahabbetle bakınca Ali E. Mehmet E. nin keşfini anlıyarak durduğu yeri değiştirmek suretile Mehmet E. nin nazarından kaçıyor ve bu suretle hâlin ifşa edilmemesini istediğini anlatıyor [2].

Hâşim E. Edirne kapusu haricinde Emir Buhârî câmii karşısında caddeye nâzır bir mahalle defnedilmiştir. Baş taşında Ta'lik yazı ile.

سيد عالى نسب هاشم محمد كان فضل
قدره ايروب عزم فردوس اولدى اكه لايحه
روح قدسيله او شب پروازعليين ايدوب

[1] Gedâyî Ali E, müderrisîn ve şuarâdandır. 1094 te vefat etmiştir. Millet; Pertev P. K. Mecmua: 636
[2] Serğüzeşt. 1175 senesinde yazılmış nüsha. Millet. K. № 1052

خاطريمه ايكى تاريخ اولدى فيضى سانحه
كوچدى چون هاشم افندى انى رب العالمين
همجوار ايده حبيب اكرمه الفاتحه

١٠٨٨

beyitleri mahkûktur. Son beytin her iki mısraı da ayrı ayrı, tam olarak vefat senesini ifâde eder [1].

---

[1] Bu tarihin Şakayıkin «ذيل الذيل» ini yazan Şeyhî'nin babası ve Emir Buhârî tekkesi şeyhi olup 1102 de vefat eden Sîmkeş zade Feyzi E. nin olduğunu Müstakim zadenin mecmuasının kenarındaki « كفتهٔ سيمكش زاده شيخ فيضى افندى » haşiyesinden anlıyoruz.

ŞEYULİSLAM PAŞMAKÇI ZADE SEYYİD ALİ E.

Seyyid Hâşim E. nin yegâne müridi olduğundan Melâmîlere nazaran Hâşim E. den sonra "Gavsiyyet„e bu zât geçmiştir. Ali E. Hâşim E. den ziyade Kitmâna riâyetkâr olmuş, hatta eskiden görüştüğü âşık ve sâdık ihvânile bile tevhide âit bir şey konuşmamağa başlamıştır. La'lî zade "Peder merhum ile görüşür dört beş pîr âşık vardı. Encâmı neye varacaktır? Müstait tâlîpler görürüz. Efendimiz cümlesini zâhiren reddederler. Fakirler mahrum kalıyorlar; diye teessüf ederlerdi„ diyor [1].

Melâmîlerin "Seyyid Ali sultan„ dedikleri Paşmakçı zade Ali E. hiç kimseyi irşâda mezun etmemiştir. Kendisini bu derece gizlemesi âdetâ insana şüphe veriyor. Acaba yıllarca medreselerde ulûmu zahireyi tahsil eden, saray ve ekâbir konaklarında ömür süren ve nihâyet kendisini ulûmu zâhire ikna' ve itma' edemediğinden Melâmîliğe giren bu Hoca E. hakikaten Melâmîliğe inanmışmı idi ve Hâşim E. acaba Sârban Ahmetler, İdrîsi Mhtefîler gibi bu Şeyhulislâmı teshir edebilmişmi idi?..

Üçüncü Ahmet devrinde 1124 senesi Muharreminin dördüncu günü vefat eden Seyyid Ali E. vasiyeti mücibince Edirne Kapusu mezarlığında Şehit Beşir ağanın dâmâdı Osman ağanın yanına defnedilmekle zihinlere tebâdürü pek tabiî olan bu şupheyi kökünden izâle etmiştir.

Melâmî Şeyhulislâm, hayatında hem mevkiini sıyânet için, hem de artık Melâmîlerin kan dökmelerini tecviz etmediğinden ihvânını himâye için "Takıyye تقيه„ye fevkalâde riâyet ettiği halde vefatında bu kitmana lüzum görmemiş ve pîrinin dâmâdı Osman ağanın yanına defnini vasiyet eyliyerek ihlâsı akîdesini izhâr eylemiştir.

Medfeni, Edirne kapusu mezarlığında Emir Buhârî câmiine giden yolun sağ tarafında, biraz içerde taş parmaklıklarla çevrilmiş, üstü açık bir türbe hâlindedir. Osman ağanın solunda medfundur. Ağanın sengi mezârında

هوالخلاق الباقى هذا قبر قطب العارفين
وزبدة الواصلين الى الله تعالى مرحوم

---

[1] Sergüzeşt. Yazma nüsha.. "Buraları Mutbu' Sergüzeşt'te yoktur.„

ومبرور الدارج الى اعلى المدارج ربه
الغفور الشيخ الحاج عثمان روحيچون

فاتحه

kitabesi mahkûktur. La'lî zâde, Hacı Osman ağayı "Meczubi ilâhî„ diye tavsîf ediyorsa da zannederiz ki bu cezbe, İsmâili Ma'şûkî ve Hamza Bâlî'nin cezbesi gibi olacak.. Yalnız cezbe kelimesinin ma'nasındaki iltibâs, ağayı kayın pederinin âkibetinden kurtaracağı için âdetâ bil'iltizâm kullanılmış bir kelime.. Başka suretle olsaydı, koca bir Şeyhulislâm, bu zata bu derecede merbut olamazdı.

Seyyid Ali E. nin baş taşında Şâir Rahîmî tarafından yazılan şu güzel tarih mahkûktur: [1]

دریغا دوحهٔ سبزین نمای آل هاشمدن   ینه برسروی ییقدی تندباد دهر بدمیثاق
که اعنی رحلت ایدوب حضرت مفتیٔ دین پرور   دل احبابی سوز حیرتیله ایلدی احراق
مقامی بزم جنتده جوار اصفیا اولسون   روان پاکنی مسند نشین قرب ایده خلاق
حقیقت اوزره سالك اولمش ایدی اثر اجداده   جبیننده نجابت پرتوی ایلر ایدی اشراق
ایدوب حل قرص مهری کلك زر نقش دبیر چرخ   سزادر وصف ذاتین ایلسه آرایش نه طاق
کفن بردوش اولدی رهنورد کعبهٔ وصلت   ایدوب شوق خطاب ارجعی یه وارنی انفاق
یکانه ذاتی کتدکده دینلدی فوتنه تاریخ: « بقایه کوچدی السید علی اول مفتیٔ آفاق »

الفاتحه ١١٢٤

Türbe dahilinde Osman ağadan ve Ali E. den başka Ali E. nin iki zevcesi ve oğlu ile Paşmakçı zâdelerden Seyyid Mehmet ve seyyid Ahmet isminde iki zât medfundur. Şeyhî merhum, Efendi için "Mecmaul bahreyni şeriat ve hakikat ve mevredün nehreyni ilmü ma'rifet„ dediği gibi şeyh Mürâdı Nakşibendî'ye mürid olduğunu da söyliyor.

La'lî zâed de Osman ağanın yanına defnini vasiyet ve vasiyeti mucibince hareket, halkın dedi kodusunu mucip olup her kesin söylediği lâflarla isti'dadını ızhâr eylediğini haber veriyor.

---

[1] Bu tarihin Şâir Rahîmî'ye âidiyetini Müstakim zadenin mecmuasındaki hâşiyesinden anlıyoruz..

SADRIAZAM ŞEHİT ALİ PAŞA

La'lî zade, Seyyid Ali E. den sonra Sadrıazam Şehit Ali Paşanın "Aavs„ olduğunu söyliyor. Paşa da Seyvit Ali E. gibi kitmâna riâyette mübalagakâr imiş ve La'lî zadenin kavlince "Tâlibânı butûn üzere terbiye„ edermiş. Anadolu'dan çocukken İstanbul'a gelerek saraya intisab eden İkinci Mustafa zamanında sırasile Rikâbdâr, Çukadar ve Vezir olan Paşa Üçüncü Ahmet zamanında Kapudan İbrahim Paşa'nın yerine Sadrıazam olmuştur.

Osman zade Tâip, Nâbî, Nedîm, Sâmî gibi üstad şâirlerimizi himaye etmek suretiyle irfan hayatımıza da hizmet eden Paşa [1] Mora'da 1128 senesi şa'ban ayının 17 inci çarşamba günü "Varadin„ muharebesinde münhezim olan orduyu teşci maksadiyle kılıcını çekip düşmana hücum eylemiş ve alnına isabet eden bir kurşun ile şehit olmuştur. Belgrat kalesi dâhilinde Süleymaniye Camii haziresine kanlı esvabiyle defnedilmiştir.

***

Müverrih Raşit E. tarihinde Paşayı tenkid ederken "bu kadar taklîbi evrakı kütübi tasavvuf ederken yine her cemalin bir celâli ve her şevkin bir melâli olduğunu idrâk itmeyüp....„ sözleriyle başlayıp gururunu ve dâima avâkıbı düşünerek henüz Mora'da iken senei âtiyede Körfez üzerine sefer edilmesi için levâzım ve mühimmat tedarüküne başladığını söyliyor [2].

İhtimâl o vakıtlar harbe girmemiz, yanlış bir düşünce neticesiydi. Fakat zikredilen evsâf, nekayis midir? Tarihî bir intikad, salâhiyetimiz

---

[1] Osman zade Tâip için müracaat: "Osman zade Tâip. Ali Ganip Bf. Türkiyat mecmuası; Cilt: 2; Sa: 103-129. Taib'in Şehit Ali P. ya yazdığı kasîde ve mazhar olduğu iltifat, bu makalede masturdur. Sa: 106-107

Nabi'nin Şehit Ali P. ya iki kasidesi, bir de atiyyesine mukabil "Kasidei duaiyye„ si, vezaretine bir, yaptırdığı kasra 4 tarihi vardır.

Sami'nin Paşâ hakkında beş kasidesiyle iki tarihi, Nedim'in de keza Ali P. yı medhî mutazammın üç güzel kasidesi mevcuttur.

[2] Raşit Tarihi; Cilt: 4; Sa: 266-267

haricinde ise de askerin, ordu; ağırlıklarını yağma ederek kaçtığı ve bu firarda kumandanların müşterek bulunduğu o deveirlerde Paşanın hareketi, neticesiz olsa bile, büyük bir fedakârlık ve mertlik eseridir. Bu da, her halde yeisten ziyade kalp kuvvetinden ve nefse itimattan ileri gelir. Fakat ne fayda ki tefessuh eden içtimaî bünye, Ali P. gibi şehitlerin kanlarının dökülmesiyle salâh kesbedecek dereceyi çoktan geçmişti. Bunun delili de Raşid'in salifül'arz mütaleatıdır.

La'lî zade merhum Ali Paşaya خاتم الاقطاب الدولة العلية lakabını veriyor.

* * *

La'lî zade Seyyit Abdülbâkî, Sadrı âzam Şehit Ali Paşa'nın muallimi idi ve Paşa'nın tasavvufa merak ve Melâmîliğe intisabinda her halde mühim bir âmil olmuştur. Paşanın şehadetinden sonra bazı Melâmî'ler kutbiyyetin, ihvan arasında, Paşanın yegâne hemdem ve hemsohbeti olan Abdülbâkî E. ye intikal ettiğine zahip olmuşlar. Maamafih Abdülbakî Ef. "Bu abdi hakir hizmeti şeriflerinde bulunmakla, bazı nâdanlar, bu fakire müteveccih olup itikadı bâtıla giriftâr olmakla bu fakirin kalbinde bir mertebe sekalet ve cehalet zuhur eyledi ki نعوذبالله تعالى ilel'an kedûreti eserinden halâs olamadim.„ diye bu zan ve ziâbın izâle ve " والله العظيم و بالله الكريم hâlâ sâhib vaktı bilmem. Teveccühüm hakikatlarınadır„[1] söziyle kutbu bilmediğini anlatıyor. Ondan sonra kutub olan kimsenin kendi mazhariyetinde şüphesi olmıyacağını, efrât mertebesine vasıl olanların onu tasdik edeceklerini ve kutbun اولو العلم şehâdetiyle, yahut bir tecelli ile de anlaşılacağını uzun uzadıya izâh edip kutub ve sâhib zaman hangi diyarda ise, o diyarda halk arasında vifak ve mahabbet ve hüsni hulk olacağı gibi padişahlarında da adâlet bulunacağı, İstanbul ve Rûm diyarında ise fisku fücur ve zulmü cehalet ve ademi mahabbet zahir olmakla kutbun bu diyarda olmadığı zannını izhar ediyor ve nihayet Cenabı hakka sâhib vaktın kendisine bildirilmesine âit bir buçuk sahife kadar gayet suzişli bir dua ile sözlerine hitam veriyor [2].

---

[1] Matbu' Sergüzeşt'te bu son kısımlar yoktur. Yazma nüshaların hepsinde mevcuttur.
[2] Bu son kısım matbu' Sergüzeşt'te vardır. Sa: 62.

III

BAYRÂMÎ MELÂMÎLİĞİNİN TARİHÇESİ

İkinci devre Melâmîliğinin son mümessillerine geldik. Bu bahsi bitirmeden evvel Bayrâmî Melâmîliğinin zuhur ve intişarındaki avâmili kaydederek bu mesleki umumî bir surette son devirlerine kadar telhis etmek isteriz.

Anadoluda Ssfiliğin inkişâfı

Anadolu Selçûkîlerinin irfana olan iştiyakları, hatta Bizanslılarla sıhriyet kesbedecek kadar sıkı temasları sebebiyle ulemâyı rüsûmun hiç bir vakıt hoş görmediği resme, mûsikiye, bedîî hayata karşı müsaadekâr davranmaları ve aynı zamanda Konya ve Sivas surlarının üzerine Şehname'den beyitler hakkettirecek derecede Acem harsına temayülleri Anadolu'yu âdetâ serbest bir mantıka hâline getirmişti. Mogol istilâsı da Anadolu'ya bir çok sôfîlerin hicretini mucip olmuştu. Bütün bu avâmil neticesinde Anadolu'da Tasavvuf, yerleşmeğe ve mühim merkezlerde hânkah'larteessüs etmeğe başlamıştı.

Anadolu'ya gelen sôfîler arasında Evhadeddini Kirmanî (609) Muhiddini Aarbî (937), Necmeddin Dâye (654), Mevlâna Celaleddini Rûmî (672) Fahreddini İrakî (688)... gibi büyük ve mühim şahsiyetlerle beraber İranın Melâhide-Bâtıniyye güruhuna da tesadüf etmekteyiz. Esasen bu devirlerde Anadolu ile temasta bulunan Suriye'de Batınîlik yerleşmişti. İslâm akaidine karşı eski İran ruhunun, İran dininin bir aksül'ameli olan Batınîliğin telkinatı, câhil halk arasında cayi kabul bulabildiği gibi henüz eski Türk hayatının sazlı, âkengli bir temadisi olan aşîrî hayatı terketmemiş bulunan Türkmen'ler de islâmiyetin mukayyet düsturlarına ittiba'dan ziyade serbest Batınî akidelerine mütemayil bulunuyorlardı.

Bâbâî isyanında Türkmenlerin cansiparane harpleri ve bil'âhara Burak babalar ve Mevlânâ'nın nüfuziyle oynayacak derecede kuvvet kesbedip saraya kadar dühul edebilen Bızago'lar, işte bu ikinci kısımdan dır. Bâbâîliğin bir temadisi olan Bektâşîlik ve tamamiyle Bâtınî - Alevî oldukları tercemanları [1] ve âyinlerinin Bektâşilerle hemen hemen ayni

---

[1] Bektâşî ve Ahîlerde mürettep, müsecca' yahut manzum duâlara terceman derler.

olmasiyle ve Fütüvvetname'lerdeki Ali bendeliğiyle sabit bulunan Ahîlik, Bâtınîlerin dînî vahdetini kâfil iki büyük tarikatt.

Anadolu'ya Sofîliğin en ziyade İran, Türkistan ve bilhassa Horasan'dan geldiği muhakkaktır. Hatta Horasan diyârından gelen erenlerin hâtırası, halk arasında "Horasan erleri, erenleri„ sözünü daima tekrar edilen kudsî bir terkip haline getirdiği gibi hemen her velî de "Horasandan gelmiştir.„ kaydiyle tescil edilmiştir. Horasanın mütekâsif Melâmetîler ülkesi bulunduğunu ve Ehli Melâmetin beşinci ve altıncı asırlarda Batınîleşmiş bir kütle olduğunu da nazardan dûr tutmamak icap eder.

Hulâsa; artık Mevlânayı sinesine alan Anadolu'da Salâhaddîni zerkûbi Konevî, Sadreddîni Konevî, Çelebi Husameddin, Sultan Veled gibi bir çok meşâyih yetiştirmeğe başlamış, nisbeten Acem harsini benimsiyen bu Sofîlere mukabil âdetâ Ahmet yesevî'nin bir muakkibi olan, fakat onun gibi takva ve azîmet yolunda gitmeyip vahdeti vücudun geniş telâkkîlerini sâf türkçe bir lisanla ve millî vezinle terennüm eden; nüfûzu, Mevlânâ derecesinde yüksek görülen Yonus Emre [1] gibi bir sôfî hâlk şâiri ve Yonusun te'siri altında yetişen birçok Bektaşî — Kızlbaş şâirleri türemiştir. Yonusun tam bir mukallit ve mümessili olarak 874 te ölen Abdullah Eşrefi Rumi'yi ve nihayet Mısrîi Niyâzi'yi gösterebiliriz.

Bunlar muayyen bir iş yapılacağı vakıt okunur. Tıraş tercemanı, Çerağ tercemanı, yüz yıkama terce‹ anı... gibi.

Bektâşîlerde Nesîmî'nin şu iki tuyuğu Çerağ tercemanı olarak okunur:

Şem'i tevfîki hidayettir yüzün — Sureti Haktan kinayettir yüzün.
Bîbidâyet, bînihâyettir yüzün — Hem nihâyet, hem bidâyettir yüzün.

Sureti Haktan işarettir yüzün — Ehli tevhîde beşarettir yüzün.
Haccü ihramü ziyarettir yüzün — Cümle eşyadan ibarettir yüzün

Bir de nümûne olarak mensur, Çerağ tercemanı yazıyoruz:
"Çerâğı rûşen, fahri dervîşan, demi âlîşan, pîri pîran, Şahı Horâsan برجال محمد ، كال امام حسن وشاه حسين على را صلوات

[1] Halk rivayetlerine nazaran Yonus, Mevlâna'ya « Mesnevi'yi sen mi yazdın? » diye sormuş. «Evet» cevâbını alınca «Uzun yazmışsın. Ben olsam kısaca

Ete, kemiğe büründüm;
Yonus diye görüdüm!

derdim» demiş. Yine halk rivâyetlerine göre gûya Mevlânâ, Yonusu kasdederek «Merâtibi maneviyede nereye vardımsa bu Türkmen hocası önüme çıktı.» demiştir. Bu rivâyetler, doğru olmamakla berâber, halk nzarında Yonus'un Mevlânâ ile hem'iyar, hatta Mevlânâya fâik görüldüğünü isbat etmektedir.

Hülâsa, Anadolu, altıncı ve yedinci asırlarda tamamile bir Tasavvuf muhiti haline gelmiştir. Yedinci asır, Selçukîlerin izmihlâl devresidir. Bu asırda Anadolu, bir fetret devresi geçirmekte idi. Selçûkîlerin hakimiyeti Mogol hücumiyle yıkılmıştı. Ümreâ arasındaki veraset kavgaları da bu şurişe munzam olmuştu. Daimî mücadeleler, âsâyişi, binnetice refâhı mahvetmiştir. Yer yer kurulan hukûmetçiklerin arasında daimî bir cidâl vardı. Nihayet Osmanlı hükûmeti, Anadolu'nun siyasî vahdetini temin edecek derecede bir nüfuz kazanmıştı. Fakat bu vahdet, tamamiyle tahakkuk etmeden Tîmur istîlâsı ve bu istilâyı Şehzadeler kagası tâkip etti [1].

*
* *

Bayramiliğin zuhuru:

İşte bu fetret silsilesini müteâkıptı ki Hacı Bayrâmı Velî, Bayrâmî tarikatını tesis ediyordu. Anadolu'ya İran ve Hârizmden, Maveraün nehirden, hattâ Bizans'tan gelen «Dînî - Felsefî ve Mezhebî» fikirler, ulemayı şerîata kadar nüfuz etmiş ve artık oldukça serbest düşünceli âlimlere medresenin darkanâatları kâfi gelmemeğe bâşlamıştı. Bundan maada Anadolu'nun vaz'iyeti, Abbâsîlerin orta ve bilhassa son devrelerinde Orta Asyanın vaz'iyetine çok müşabihti. Mücadelelerden bıkan, refahsızlıktan ezilen halkın bütün hâdisatı, Allâhın takdir ve tecellisi olarak kabûl, hayır ve şerri, zulüm ve adli nisbî ve i'tibârî addeden, hatta şer ve zulmün vehimden doğduğu, binaenaleyh ademiyyül'asıl bulunduğu telâkkîsinde bulunan tasvvufa meyledeceği tabiî bir keyfiyetti. Herkes, maddî hayatta bulamadığı saadeti, cezbe ve huzur âleminde arıyordu.

Sofîlerin Halk üzerindeki nüfuzlarından istifâde için hükümdarlar da Sofîlere mütemâyil bulunuyorlar ve hatta samîmî olarak onların maneviyetlerinden himmet bekliyorlardı.

Osmanlı Hukûmeti daha ilk kuruluşunda medresenin yanı başında bir tekke tesis etmiş ve Dursun fakihle beraber bir şeyhin - Edebâlî - nüfuzuna tâbi olmuştu. Bayrâmî tarikatının pek az bir zamanda intişar etmiş olduğunu görmekteyiz. Bunda arzettiğimiz gibi muhitin tesiriyle beraber Hacı Bayramın oldukça maruf bir âlim olması ve medreseden tekke muhitine geçmiş bulunması da müessirdir.

Esasen Hacı Bayramın merkezi fa'âliyeti olan Ankara da yıllarca

---

[1] Bu kısma ait tafsilât için Prof. Köprülü zade Fuat Bf. nin «Anadoluda İslâmiyet», « Türkiye Tarîhi Dînîsi » ismindeki eserleriyle yine mumaileyhin « Türk Edebiyatında ilk Mutasarrıflar » kitabının « Yonus Emreye kadar Anadoluda Türk Edebiyatı » bahsine ve bilhassa bu bahsin « Tasavvuf cereyânı » kısmına müracaat.

Ahîlere merkez vazifesini görmüş bir şehirdi. Hacı Bayram, ilmü fazliyle Ak Şemseddin gibi âlimleri kendisine cezbediyor, aynı zamanda Yonus gibi millî vezinle ve sâf türkçe ilâhiler söyliyerek halkı da teshir eyliyordu.

***

Bayrâmî Melâmiğinin zuhuru ve tarihçesi

Hacı Bayrâmı Veli'nin vefâtını müteakip (873) zuhur eden Bayrâmî Melâmîliği, Ömer Dedenin, Ak Şemseddin gibi zahirî ilimlerde râsih bir şeyhe ademi inkıyadı ve halefi Ayaşlı Binyamin'in Kütahya kalesinde mahbusiyeti gibi bazı ahvâl dolayısiyle hemen nazarı dikkatı celbetmiş ve herkes bu yeni tarikatla âlakadar olmağa başlamıştı.

Melâmîler, diğer tarikatlar müntesipleri gibi vahdeti vücudu ihtirazla kabul etmiyorlardı. Hele İmamı Rabbânî ve Alâüddevle gibi "vahdeti şühud„ olarak te'vile tenezzül etmiyerek bu felsefede Muhiddini Arabî'ye ittiba' ve bunu ilân ve ızhar ediyorlardı. Diger tarikatlarda uzun müddet esma ve riyâzata devamdan sonra ihtirazla açılan bu sır Melâmî sülûkünün iptidasiydi. Bunun için erbabı irfan ve hatta tarikat şeyhleri bile bu mesleke sâlik olmağa başlamıştı.

Melâmîliğin Pir Aliyyi Aksarâyî devrinde Orta Anadolu, İstanbul ve Edirne havalisine yayılmış ve İsmaili Ma'şukî'nin zamanında asker arasına da girerek bilhassa Rumelide tamamiyle intişar etmiş olduğunu görüyoruz.

Esasen Edirne, Deli orman, Siroz havâlisindeki halk, vahdeti vucut akîdesini ve sofilik telakkilerini Bedreddini Sîmâvî (823) den beri biliyorlardı. Bedreddinin uyandırdığı bu fikir, oralarda tamamiyle sönmemiştir [1].

Şehzadelerin cidalleri ve bunun neticesinde idarî müvazenesizlik, bu diyar ehalisini Bedreddinin mutedil iştirâk fikrine ve müfrit vahdet telakkîsine bendetmişti. Binaenaleyh melâmîliği pek çabuk benimsediler ve Rumeli, mütekâsif bir Melâmî diyârı oldu.

La'lî zade, Melâmîliğin Sipâhî askerleri arasında intişarını haber veriyor. Bunun sebebini de biz şöyle buluyoruz:

O devirlerde askerin kutsî bir merbutiyeti olması mübrem bir zaruret olarak görülüyordu. Hatta üçüncü Selim bile Nizamı cedîdi tesîs ederken bu askeri Mevlevîlik nüfuzuna idhâli düşünmüş ve Bektâşîlere

[1] Simavne kadısı oğlu Bedreddin: M. Şerefettin B f. bakınız: Sa: 68-74

karşı Mevlevîleri iltizam etmişti. Bu da bize bu fikrin muahhar devirlere kadar yaşadığını gösterir.

Yeniçeriler, kendilerini Bektâşilige merbut addediyorlar. Sipâhîlerle aralarında daha o zamanlarda bile bir rekabet başlamıştı. İşte bu rekabettir ki Sipâhîleri Melâmîliğe sevketti.

Melâmîliğin az zamanda inkişaf ve intişarı ve bilhassa asker arasına da girmesi, ulema ve tarikat müntesiplerini, hatta evliyayı umûru bu yeni meslekin şiddetle aleyhine döndürmüş ve nihayet Aksaraylı Pîr Ali Bahaddinin oğlu Oğlan Şeyh, on iki müridile Istanbulda idam edilmişti. Fakat Çelebi şeyhin ve bendelerinin idamı, esaslı umdesi"Vahdeti vücut„ olan Melâmîliğin intişarını men' edecegi yerde bil'akis teşdid etmiş ve aklı ersin ermesin her kesin alâkasını celbeylemiştir.

İsmaili Ma'şukînin idamına kadar yürüyen Melâmî aleyhdarlığı ihtimâl, Melâmiliği söndürebilirdi. Fakat halefi, Sârbân Ahmed'in o kadar telifkâr bir ruhu ve o kadar kuvvetli bir ma'neviyet ve nüfuzu vardı ki İbni Kemâl fetvasiyle idam edilen ve bu suretle ilhâdı gerek Müteşerria ve gerek Sofiye nazarında sabit olan bir zatin halîfesi bulunduğu halde şeyhinden tevarüs ettigi irşad vazifesini meharet ve kudretle ifa etmiş ve her türlü ihtimale karşı Istanbula gelmiyerek Melâmîleri memleketi olan Hayrebolu'dan idare eylemişti. Vizeli Alâeddin vasıtasiyle Gazanfer Ef. gibi nüfuzlu bir zat yetiştirip Emir Osmanı Hâşimî'yi ve Bayrâmîlerin "Hâşimiye„ kolunu — ki bu kol, son zamanlara kadar mevcuttu — meydana çıkaran Ahmedi Sârbân, bu güne kadar unutulmayan ve eskimeyen, Melâmîler arasında vecit ve şevk ile okunan saf türkçe şiirleriyle halk arasında da Melâmî hâkimiyetini günden güne kuvvetlendirerek yerine Ankaralı Hüsâmeddini bırakıp vefat etti.

Hüsâmeddin zamanında Melâmîlik Rumeliye tamamiyle yayılmış ve Hamza Bâlî vasıtasiyle bilhassa Bosna' havalisi hemen hemen ikinci bir merkez olmuş, tarikat; nüfuzunu Belğrat serhatlerine kadar tevsi' eylemişti. Bu sıralarda Hamza B. vak'ası meydana gelmişti. Bu artık "Hamzavî„ namını alan Melâmîlerin aleyhine ulemâ ve mutasavvıfların birinciden daha müthiş ikinci bir hareketleridir.

Hamza Bâlî'nin şehadetinden sonra o vakıtki Melâmî mümessili Hasanı kabâdûz'un aynen Sârbân Ahmet gibi Istanbula gelmiyerek tarikat ahvalini Bursadan mürâkaba ve ihvânını oradan idare ettigini; bu suretle de hem kendini hem de ihvanını siyanet eylediğini görüyoruz.

Hasanı Kabâdûz, Melâmîliğe Şarihi Fusûs Abdullah ef. ve lâmekânî Hüseyin ef. gibi iki zâtı kazandırarak birincisi vasıtasiyle tarikati Arabistan'a kadar neşretmiş, ikincisi Vasıtasiyle de şâir, hatta vezirlerden mürekkep bir ihlâs kitlesi meydana getirmişti.

Kabâdûz'dan sonra Melâmılığin riyasetine geçen İdrîsi Muhtefî zamanında Melâmîlik en parlak devresini idrâk ediyor. Iznıklı Fazıl Ali Bey, Şârihi mesnevî Sarı Abdullah E. şâir Tıflî gibi âlim ve fâzıl zevattan maada asrın şeyhül'islâm ve sadrıazamı bile İmâm Ali'nin (Hacı Ali Bey, İdrîsi Muhtefî) müridi olmuş, bir çok meşâyıh te Melemiliğe intisap eylemişti. Diğer taraftan oğlan şeyh İbrâhim ef. bütün erbabi turuk ve meşâyihe karşı bilâ perva Melâmîliğini izhar ediyor ve Gaybî gibi bir zâtı yetiştiriyordu. Sarı Abdullah ef. nin Mesnevî şârihliği, Neşatî dede ve Cevrî gibi Mevlevîleri de Melâmet silkine idhal eylemişti.

Melâmîlik, artık son zirvei kemâlinde idi. Bundan sonra her kesin İdrîsi Muhiefî ayarında bir şahıs arayacağı, fakat bunun pek güç bulunabileceği bedihî idi. Maamafih Hacı Ali Beyin şöhretiyle Hacı Keyvan Kabayî (Bayram) ve Beşir ağaların zamanları da oldukça şaşaalı geçmiş; fakat bu iki zatın zamanında Melâmîlik, daha ziyade avam arasında intişar eylemişti.

Erbabı şeriat ve tarikat tarafından Hamzavîliğe son darbe, Beşir ağa ve kırk bendesinin idamile urulmuştur. Bu vak'adan sonra Melâmîliği birden bire sukut etmiş görüyoruz. Bundan da anlaşılıyor ki İdrîsi Muhtefî' den sonra Melâmî mümessilleri ancak onun nam ve şöhretiyle iş görebilmişterdir. Fakat bu anî sukutun sebebi nedir? Acaba Beşir ağanın halefi Seyyid Hâşim ef. Sârbân Ahmet ve terzi Hasan gibi memleketine — Bursa— çekilip ihvanını oradan idare edemezmiydi? İhtimâl, zaman, buna, müsait değildi ve ihtifaya bir lüzumu kat'î vardı. Maamafi gerek Beşir ağanın damadı Osman ağa ve gerek Hâşim ef. her halde bir kaç adam yetiştirmişlerdi.

Burada zahiren küçük, fakat manen pek büyük ve mühim bir noktaya işâret edeceğim.

Her tarikat erbabı, kendi şeyhini kutup yapar. Melâmî tabirince "Berzahiyye„ de kutup o kadar boldur ki bir asırda yaşamış nice kutuplar vardır. Her müridin şeyhi Gavstir ve tekke mezarlıkları Gavs ve kutup taşlariyle doludur.

Buna mukabil Beşir ağanın şehâdetine kadar Melâmîlerde kuvvetli bir fikir ittihadı görmekteyiz. Melâmîlerin her devirde bir kutupları var. Herkes ona merbut.. İbrahim ef, Lâmekânî Hüseyin ef, Hatta Şarihi Fusûs Abdullah ef, Şarihi Mesnevî gibi çok mühim ve âlim adamlar bile zamanlarındaki Melâmî mümessilini — velev ümmi olsun — halisâne tasdik ederler. Vehmü hayâle ve yahut gurura kapılarak Gavsiyyet iddiasında bulunmıyorlar. Yetiştirdikleri ihvanları da bu pâyeyi onlara vermıyor. İrşada mezuniyet, ancak Melâmî mümessili tarafından veriliyor. Buna saydığımız zevatın âsârı ve mezar taşları şahittir.

Hâlbuki Beşir ağadan sonra bu umumî ve sâbit kaideye muhalif bir şey göze çarpıyor:

Beşir ağanın damadı Haci Osman ağanın mezar taşında:

« قطب العارفين وزبدة الواصلين الى الله مرحوم ومبرور الدارج الى اعلى المدارج »

ibaresini okumaktayız. Halbuki o asırada Lâ'lî zade merhum ve şâir Rahîmî, kutbiyetin [1] Seyyit Hâşim efendide olduğunu söyliyorlar.

Bu, zannederim ki Melâmîlerde, umumî olmasa bile hafif bir fikir teşettütüne alâmettir. Esâsen Lâ'lî zade pederinden naklen bir çok ihvanın Hâşim ef. nin "kutbiye inde yakin tahsilinden mahrum„ kaldıklarını söyliyor [2]. Her hâlde bu teşettüte Hâşim ef. nin fevkalhat ihtifâsı sebep olmnştur.

Hâşim ef. den sonra Melâmî mümessilliği, birbirini ta'kîben bir şeyhülislâmla bir sadrıâzama intikal ediyor. Bunlar da tabiatile hem asrın icabatından, hem de mevkilerinin ehemmiyetinden dolayi kendilerini ketme mecbur olmuşlar ve tarikat umuriyle iştiğal edememişlerdir. Nihayet bütün bu avâmilin tesirile Lâ'lî zade, şehit Ali paşadan sonra bir kutup gösteremiyor. Yalnız bazı Melâmîlerin kendisini bu pâyeye irtika ettirdiklerini anlatması, bazılarının da başkalarını kutup tanıdıklarına bir delildir. Fakat tarikat yine devam etmektedir.

Lâ'lî zade Abdülbâkî ef. kutbiyeti kabul etmemekle beraber Melâmîliğin devamında mühim bir âmil olmuştur. 1153 tarihinde me'muriyet hayatından çekilip Eyyuba naklinden sonra, vefatına, Ya'ni 1159 tarihine kadar Lâ'lî zadenin evi, ihvanı tarikın kudsî bir matafı olmuş, asrının bir çok ulemâ ve meşayihi, Efendiyi daima ziyaret etmişlerdir. Bundan maada Abdülbâkî ef. bu inzivâ hayatında bir çok eserler yazmış, bilhassa "Sergüzeşt„i ile [3] Melâmîliğin tarih ve mahiyetini tesbît ve ahlâfa yadigâr etmiştir.

Lâ'lî zade'den başka, Seyyit Hâşim ef. nin bendelerinden Habeşî zade Abdürrahîm ef. (şâir Rahîmî) de Melâmîliğin devamını temin eden mühim bir şahsiyettir.

Rahîmî, Halep vâlisi Mustafa Pasa'nın oğlu olmakla Habeşî zade namile maruftur. Silâhtar İbrâhim Paşanın dıvan kitâbetinde bulunmuş, sadrıazam Şehit Alî Paşanın zamânında Mâliye tezkireciliği, Cizye muhasipliği gibi mühim hizmetleri ifâ etmiştir. Nevşehirli Damât İbrâhim Paşanın sadaretinde baş tezkireci olup vefatına kadar bu hizmette kalmıştı [4].

[1] "Meslekül işrak مسلك الاشراق„ kasidesi.
[2] Sergüzeşt: yazma nüsha.
[3] Abdülbakî Ef. Sergüzeşti 1154 te yazmıştır.
[4] Habeşî zade Rahîmî hakkında müracaat!
Safâî tezkiresi; Sa: 150; Râmiz tezkiresi; Sa: 112-113. Sicillî osmanî; cilt: 3; Sa: 98

Süleyman Faik ef., mecmuasında asrındaki bir çok zevâtı muhtelif vesilelerle zemmettiği hâlde Rahimî hakkında çok sitâyişkâr bir lisan kullanıyor.

Rahîmî'nin Bayramî meşâyihinden olduğunu tasrih eden Faik ef. mumaileyhin ahlâkını gösteren şu satırları da ilâve ediyor:

"Mervîdir ki tezkireci iken külli yevmin Babıâlide olan odasına geldiği ânde iki rik'at hâcet namazı kılıp akıbinde ol gün kalemiyle katlü salp buyrıldısı yazılmamasını niyâzü dua eder imiş. Vakiâ iki def'ada yirmi seneye karip müddet tezkireciliğinde zuhûr eden katlü salp buyrıldılarını küçük tezkire bulunan yazıp kenduye tahrîri teklif olunmamış, ya'ni o misillû buyrıldı zuhurında Habeşî zade, ya gelmemiş ya evliyayı umurdan birinin yanında, yahut yazu ve namaz ve abdest gibi meşguliyette bulunmuş olarak duâsı karîni kabul olmuş عليه الرحمة„. [1]

Rahîmî, Şeyhülislâm Seyyit Ali ef. nin zamanında, Sarı Abdullah ef. nin "Meslekül'uşşak„ kasidesini 86 beyitle tanzîr edereke silsilei biat ve inâbetini Peygamberden Hacı Bayramı Veli'ye kadar îsâl ettikten sonra aynen Lâ'lî zade gibi şu suretle teselsül ettiriyor:

Ömeri Sikkînî — Binyâmîni Ayaşî — Pîr Aliyyi Aksarâyî — İsmaili Ma'şûkî — Sârbân Ahmet — Husameddîni Ankaravî — Hamza Bâlî — İdrîsi Muhtefî (İmam Aliyyirrûmî) — Hacı Kabayî — Beşir ağa —Hâşim Ef.

Rahîmî "Meslekül işrak„ ismini verdiği bu kasîdeye

Serâpâyi cihan pür feyzi nûri rabbi izzettir ;
Ki işrak eyliyen âlemlere hurşidi vahdettir.

matlaiyle başlayıp silsilei Melâmiyeyi berveçhi bâlâ kayt ve Hâşim E. den sonra

Seâdetle hirâmân oldu kurbi hazrete anlar;
Bu tâcı sahibine verdiler çünkim emânettî .
. . . .
Dilâ; ankayı kafı cem'i cem'ü gaybi gaybolsan
Talebkârı nişânı olma kim ayni ibâdettir..
Hakikatta odur zılli ilâhî, âna aklermez ;
Nice idrâkolur ol kim sitare puşi ismettir.
V. S.

Beyitleriyle sahip vaktı medhediyor. Fakat ismini zikretmiyor. Bun-

[1] Süleyman Faik Ef. mecmuası; Darülfünun, K. Halis ef. N: 2660. Süleyman Faik ef. için bakınız. Sicilli osmanî; Cilt: 3. Sa: 98

dan anlaşılıyor ki kasîde, Lâ'lî zade merhumun meslekül'uşşak zeylinden evvel ve Seyyit Ali E. nin hayatında yazılmıştır.

Rahîmî, Melâmî olmakla beraber Koca Mustafa Pş. şeyhi Nureddin Ef. ye de muhip imiş. Esasen bu Nureddin Ef. neşvei melâmeti Işık Hüseyin Dede'den ahzetmiş ve hatta ihvanını da bu yolda yetiştismiş muhlis bir Hamzavî bendesi, fakat zâhiren Sünbülî şeyhi idi [1].

Rahîmî Ef. 1140 tarihinde vefat etmiştir. Seyyit Vehbî, vefatına «حبشی زاده رحیمی بیکه جنت اوله جا» mısraını tarih düşürmüştür [2].

Müstakim zade merhum, Melâmiyei şattâriyesinde Rahîmî'den feyzalan bir kaç zatı haber veriyor [2]. Bunlardan biri reisülküttâp Dilâver ağa zade Ömer Ef. diğeri de ihvan arasında Emir Halil Ağa lâkabiyle yâdedilen Seyyit Halil Ağadır.

Dilâver Ağa zâde Ömer Vahîd Ef. Teşrifatçılık, Mâliye tezkireciliği, Piyade mukabeleciliği, Sipah kâtipliği, Başmuhasebecilik gibi mühim hizmetlerde bulunmuştu. Nihayet 1172 Şevvâlinde Sadrı âzam Rağıd Pş. nın kalem arkadaşı olmakla mumaileyh tarafından hukuka riayeten Reisülküttap nasbedildi. Memuriyetinin kırkıncı günü vefat etti. Sinni 70i mütecaviz olan bu zâtın "şâir ve idarei kelâma kadir„ olduğunu Sicilli Osmanî'den öğreniyoruz. Hadikatülvüzerâya da bir zeyil yazmıştır. [3]

Halil Ağa'ya gelince bu zat "Serdengeçti„ ağalığından mütekait olup Yenikapu mevlevîhanesine yakın bulunan evinde otururdu. Evine bir çok ihvan ve meşâyih gelirdi. Hatta haftada muayyen bir gün kara Mustafa Pş. şeyhi Mureddin Ef. (Vefatı: 1160) [4] ihvanile gelir, Habeşî zâde Rahîmî ve Yeni kapı mevlevîhânesi şeyhi Peçevî Ahmet Dede [5] Ef. de(Vefatı: 1137) gelerek toplanırlar, sohbet ederlermiş. Kesreti mürîdâniyle ve ilmü fazlıyle meşhur olduğu gibi ayni zamanda üstat bir şâir bulunan Peçevî (Ârifî) Ahmet dedenin bile bu meclise devâmı, Halil Ağanın ehemmiyetimi anlatır [6].

Kâtip ve tarihi tahriri ma'lûm olmıyan ve bilâhara "Mehmet Emi-

[1] Melâmiiyei şattariye; Sa: 118

[2] Ayvansarayı Vefeyât'ında Rahîmî'nin vefatına رحلة العاشقين terkibinin tarih düşürüldüğü mezkûrdur. Sa: 158.

[3] Sa: 139—141

Sicilli Osmanî; Cilt: 3; Sa: 591-592

[4] كچدی توحید ایله نوروالدین قطب واصلین
1160
"Neylî„

[5] Peçevî Ahmet Dede için bakınız: Fatin tezkirsi; Sa: 255-256. Sima'hanei edep ve Zıya Bf. merhumun Yenikapı mevlevîhanesinde de Peçevî Ahmet Dede hakkında malûmat vardır.

[6] Melâmiyei şattariye; Sa: 140

nül Fuhuliyyün Nakşibendiyyül Hâlidî„ isminde bir zâta yine meçhul bir tarihte intikal eden, sonra Bayğın İsmail Ef. isminde bir Melâmî tarafından 1335 rumîde Mahallebici zade Bursalı Yağlıkçı Sabri B. e geçen ve el'an mumaileyhte bulunan bir mecmuada "Tarîki Melâmiyyei Bayramiyyeden Hâce Halil Ef. nin nutki âlileri„ serlevhası altında 4 manzume vardır.

Bu manzumelerin Emir Halil Ağaya ait bulunduğunu zannediyorum. Hâce kelimesinde işkâli mucip bir şey yoktur. Çünkü Hamzavîler mürşitlerinin çoğuna bu lâkabı vermişlerdir. Meselâ Hamza Bâlî'ye "Hace Hamza„ İdrîsi Muhtefî'ye "Hace Aliyyürrûmî„ de denir. Şu hâlde Halil ağa'ya da "Hace Halil„ lâkabını vermişlerdir. Esâsen Hamzavîlerden başka bir Halil Ef. nin mevcut olmaması da bu zannı yakîn dereccsine îsâl eder [1] Haiil Ağanın bu dört manzumesinin dördü de aruz veznile yazılmıştır. Biri Mesnevî tarzında olup 56 beyittir.

Hâce Halil ağanın iki şi'rini yazıyorum:

Her nefeste zikri hak tevfiki rahmandır bize;
Âyeti ذكراً كثيراً emri kur'andır bize!

Her ibâdet kim bulunur zikri tesbîhi hudâ;
Zikri haktır cümlesi hep hükmi kur'andır bize;

Zikri Mevlâyi celili kadri hasretmek neden?
Her nefeste zikri kalbî râhi erkândır bize.

Zikri inkâr eyler ise münkiri şeytâni kör;
İnsü cinden buluna bak hangi şeytandır bize!

Çün Habîbullah buyurdu zikr efdaldir deyu;
Her kelâmı ol Habîbin ayni burhandır bize!

Enbiyâlar serverinin kavlü fi'line bu gün
İktidâ vü ittiba' hem dinü imandır bize..

[1] Bu mecmuanın muhteviyâtı Istanbul Şehremaneti Mektupçusu Osman Bf. tarafından bildirildi. Bilâhara istediğim risaleleri mezkûr mecmuadan istinsah edip göndermek lutfunda da bulundular. Kendilerine bilhassa teşekkür ederim.

Mecmuada [Azîzi Nesefî'nin مقصد اقصى ve وحدت وجود risaleleriyle hakikî Osman Ef. nin "İrşadname„ si, Şemsettin Ef. isminde bir zatın tasavvuf ıstılahlarına ait küçük bir risalesiyle Sarı Abdullah Ef. nin Tuhfetül' uşşak risalesi, Oğlan şeyh İbrâhim Ef. nin mekalatı, lâmekânî Hüseyin Ef. nin evvelce bulamadığımız dördüncü risâlesi, فقر hakkında müellifi meçhul bir risâlecik ile اسرار زمين حقيقت isimli keza müellifi meçhul, fakat şîvesine nazaran Âzerî olduğu kuvvetle muhtemel bir zâta ait dört sahifelik bir risale, Vizeli Alaeddin E. nin 16 beyitlik bir manzumesi, ترشيحات, Sarban Ahmet ve Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin bir çok şiirleri, Hâce Halil Ef. nin metinde arzettiğimiz dört manzumesi] vardır.

İkinci devre Melâmîlerinin nihayetindeki ilavemizde bizi alâkadar eden bahislerini yazacağız.

Nuri مازاغ البصر sultanının âşıkları
Sine suzan, dîde giryan cümle ihvandır bize.

Burcı Ahm-t matlaından doğdu envârı şühût;
ثم وجه الله cihetsiz zevki vicdandır bize.

İsmi zâtın devresinden sâkîi bâkî heman
Sunduğunca hamri aşkı hâli sekranır bize!

Cum'ai uşşâka can attıkça âşıklar müdâm;
Hem melâik, hem' halâyık cümle hayrandır bize!

Mektebi irfâna gel, al zevki irfandan sebak
Veçhi dildârı kıraat dersi irfandır bize!

Enfüsü âfâka bak hep nûri vahdet müncelî;
Sûrei Nurdan münevver ilmü îkandır bize..

Âşıkanındır cemâli kâ'besin etmek tavâf
Hacci ekber; bil bu hacdır, canı kurbandır bize!

Nuri vahdet doğdu, kesret zulmeti etti firâr;
شكر لله ، حمد لله sat hezarandır bize!

Cem'i cemde cem'ile cem'ul ceme ettik uruç;
كل يوم شأن i rü'yet keşfü iz'andır bize!

Tahdîsi ni'met, birü (Birr) in'âmı Hak bitmez Halil;
Çün Melâmetle nihan ol isri pîrandır bize!..

❀

Hudâ hakkı bırakmam hiç bu râhı;
Gönül buldu bu rah içre o mâhı;
Bizi methet diler zemmet kemâhi,
Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî!

Atar hoca müdam sengi melâmı;
Selâm vermez kesip bizden kelâmı;
Gerekse ver, gerek verme selâmı;
Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî!

Rasulullah çekip bunca melâmet;
Cemi' eshap çekip bunca melâmet,
Kamu uşşak çeke gelmiş melâmet;
Malâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî!

Senin aşkın kime düşse ilâhî
Denür mecnun ve ya zındık melâhî!
Seni sevmek imiş cürmü günâhi,
Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî!

Atarlarsa bunun gibi nice taş,
Bilür âşık gelen tasa tutar baş;
Habîbullah sünnetidir bu kardaş;
Melâmîyem, Bayrâmîyem, Melâmî!

*
* *

Halil ağa 1134 tarihinde vefat etmiştir.

Rahîmî den feyzalanlardan biri de mumâileyhin havassı eshâbından olduğundan "Habeşî zade„ lakabiyle anılan "Zaim Ali ağa" dır. Bu zâtın evi de ihvan ve meşâyihin bir ziyâretgâhı idi. Hatta Yeni kapu Mevlevîhânesi şeyhi. "Seyyit Ebu Bekir dede Ef." de (Vefati: 1189) defeatla Ali ağanın ziyaretine gittiğini Müstakim zade'ye söylemiştir [1].

Müstakim yade merhumun bize bu sohbetleri ve müdavim bulunanları kat'iyetle haber verdiğine nazaran her hâlde kendisi de müdâvimlerdendi.

Zaim Ali ağa 1178 tarihinde vefat etmiştir.

Melamî — Hamzavîlerin "Rehber„ dedikleri irşada me'mur zevâtın ancak "mürşid" ya'ni "Gavs„ tarafından me'zun olması meşrut bulunduğundan Rahîmî'nin de her hâlde "Kalbe bakıcı„ bulunduğu, binâenaleyh Hamzavîlerin 1128 de şehit olan Ali P. dan sonra yine bir zâtı "Gavs„ tanıdıkları muhakkaktır.

Rahîmî' den ahzi feyzeden ve ehemmiyetlerine binâen isimleri malûm bulunan ve asırlarının en meşhur şeyhlerini bile ayaklarına getirecek ve onlara melâmet neşvesini verebilecek derecede nâfiz olan "Dilâver ağa zâde Ömer ef. Emir Halil ve Zaim Ali agalar„ ın da bu mesleki devam ettirdikleri şüphesizdir.

Seyyit Abdülkadırı Belhî'nin mahdumu Seyyit Muhtar bey efendinin lutfettikleri malûmata ve gösterdikleri "Şecere„ ye nazaran Şehit Ali P. dan sonra Hamzavî — Melâmî silsilesi şudur:

Şeyh Abbas ef. — Hâfız Ali ef. — İbrahim Bâbâyi Velî — Seyyit Bekrür Reşat ef. — Seyyit Abdülkâdırı Belhî...

Seyyit Muhtar bey efendiden, bu zevâtın tercemei hâllerini reca etmiştim. İbrahim Bâbâyi velî ve Seyyit Bekrür Reşat ef. hakkında, cevâbî mektuplarında kâfî ma'lûmât vermek lutfunda bulundular. Fakat Abbas ve Hâfız Ali Ef. ler hakkında "Diğer zevâtın da tercemei hâlleri var idi. Muhtasar olsa da kifâyet ederdi. Fakat ne yapayım ki Sima' hâne mühürlendiği zaman kütüphânedeki mahfuzâtım miyânında mahfuz kaldı.„ diyorlar. Yalnız bu zevâtın tarihi vefatları "Şecere„ de mukayyettir.

Şeyh Abbas Ef. 1220 târihinde vefat etmiştir. Hafız Ali Ef. de 1247 târihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Hasekî Nisa hastahânesinin karşısında tramvay caddesine giden iki yolun telâkî noktasındaki evin bagçesinde medfundur.

[1] Melâmiyei şattâriye; Sa: 140
Seyyit Ebu Bekir dede için bakınız!
Yeni kapu Mevlevîhânesi: M. Ziyâ Bf. Sa: 142-143

Ibrahim Bâbâyi Velî:

Bu zât, Fatih'te Atpazarı civarında Kırk çeşmedeki "Peştemalcılar„ hanında otururdu. Esasen bu han, İdrîsi Muhtefî'nin zamanındanberi Hamzavîlerin âdeta bir teşkilât merkezi idi. Hatta, Sarı Abdullah ta Melâmete bu handa intisap etmişti.

İbrahim baba, hemen hemen hürriyete kadar memleketimizde sönük bir tarzda devam eden esnaf teşkilâtı mucibince Peştemalcılar esnafının mürşit ve kâhyası idi.

Peştemalcılar hanında kırk peştemalcı ustası bulunur ve aralarındaki an'aneye fartı riâyetle bu adedin kırkı tecâvüz etmemesine riâyet ederlerdi. İşte bu kırk kisi, Hamzavî ricâlini temsil eden rehberlerdi. İçlerinden birisi vefat edince Eğri kapu civârındaki İvaz Ef. camiine yakın bir yerde kâin, diğer Peştemalcı hanından müsteit bir zatı aralarına alarak 40 adedini bu suretle doldururlardı.

İvaz Ef. hanındaki peştemalcıların mürebbîsi de Hacı Hüseyin dede isminde ihtiyar bir zattı.

Seyyit Muhtar B. E. mektubunda Hüseyin dede'ye mülâkî ve iltifât ve nevazişine mazhar olduğunu anlatıp Dede'nin az söyliyen, hafif hafif gülen uzun boylu, zaif bir zât bulunduğunu, sûr üstünde kâin ve Halîce nâzır bir hânede ikamet ettiğini, 90 yaşını mütecaviz olduğu hâlde 1305 tarihinde vefat edip Seyyit Abdülkadır Ef. tarafından Şeyh Mürat tekkesine getirilerek hazîreye defnedildiğini söyliyor ve "Kitâbei sengi mezârını bizzât babam yazarak hâkkettirmişti„ diyor.

İbrahim bâbâyi Velî, 1264 senesinde İstanbul'da vefat edip Ramazan Ef. türbesi cıvarına defnedilmiştir.

İbrahim baba' dan sonra Hamzavîlik riyâsetine "Seyyit Bekrür Reşat Ef. „ geçmiştir.

Sevyit Bekir Reşat Ef.:

Aslen Mora'lıdır. Oradan Istırumça'ya gelmiş ve Hüseyin Pş. nın hususî kâtipliğinde bulunmuştur. Muhtar Bf. "Hangi Hüseyin Pş. olduğunu bilmiyorum„ diyorlar. Bu Hüseyin Pş. her halde Mora muhacirlerinden Abdülkerim Efendinin oğlu olup Tırhala mutasarrıflığında; Yanya, Girit, Selânik valiliklerinde bulunan, bilâhra 1285 te Zaptiye müşiri olan Hüseyin Pş. olacak [1].

Bekir Reşat Ef. Üsküp, Manastır, İşkodra, Selânik vilâyetlerinde bazı memuriyetlerde bulunduktan sonra İstanbul'a hicret etmiş ve meşhur İhtisap ağası Hüseyin B. in [1] kâhyası olmuştur. Hüsyin B. in 1387 de vefatından

[1] Hüsyin Hüsnü Pş., Seyyit Muhammet Nur'un da muhlislerindendir, Sicilli Osmânî bilhassa « Dervişlere muhip » olduğunu kaydediyor..
Sicilli Osmânî; Cilt; 2; Sa: 177.

sonra Fatih'te Boyacıkapısındaki konağında inzivayı ihtiyar eden Bekir Reşat Ef. 1292 Rabiülevvelinde vefat etmiş ve Edirnekapısı'nda Şeyhülislâm Paşmakçı zade Seyyit Ali Ef. ye yakın bir mahalle (Şâir Baki'nin mezarının karşısina) defendilmiştir. Sengi mezarının kitabesi şudur[2]:

بسم الله الرحمن الرحيم
الله سبحانه وتعالى
جميع مؤمنين و مؤمناته
و سيد بكرالرشاد بن
حاجى حسين قوللرينه
رحمت ايليه بحرمة الفاتحه
١٢٩٢
سنه
ليلهٔ خمس ساعت ٦ دقيقه ١٢
عفه امين ايوبى
✽

[1] İhtisap ağası Hüseyin Hasip B., Valide Sultan kethudası Tahir Pş. nın oğludur. Ticaret nezareti, Posta nezareti ve müteaddit def'alar İhtisap nezaretinde bulunan ve 1274 te Şehremini unvanile yine İhtisaba memur olan Hüseyin B., Abdülaziz'in validesine kethüda olmuş ve daha bir çok hizmetlerde bulunarak 1287 Şsvvalinde vafat etmiştir. Eyyupta medfundur.
Sicili Osmanî; Cilt: 2; Sa: 228—229.

[2] S. Muhtar Bf. Hamzavî mezar taşları hakkında bizim malûmatımızı teyiden şu izahatı verdiler:

Evvelce Hamzavî taşları; kolsuz, ayaksız, başsız bir şekli mahsusta (Sarı Abdullah Ef.nin fotoğrafta gürülen mezar taşı şeklinde) olduğu gibi « فاتحه » dan sonra «fenâ» ya alâmet ve « لاموجود الاهو » yahut « هوالله الذى لااله الاهو » ya işaret olunmak üzere« »ve yahut « » işaretleri konurmuş. [Hakîkaten İdrîsi Muhtefî'nin merkadi civarındaki Hamzavî taşlarının bir çoğunda bu işaretler bulunduğu gibi son Melâmîlerden Tarsus tekkesi şeyhi Abdül kerim Ef. nin mezar taşında da bu işaret mevcuttur.] Üstüvanî taş, yalnız Aktab'a mahsus addedilirmiş. Bilâhara bazan yine Hamzavî taşlarının şekli muhafaza edilmekle beraber bu işaretler konmamağa başlanmış ve Hamzaviliğe delil olarak kitabelerin « الله سبحانه وتعالى » yahut « حق سبحانه وتعالى » kelimelerile başlayıp hulâsaten « Cemii mu'minîn ve mu'minata ve... kuluna rahmet eyliye » maalinde bir yazıyı ihtiva etmesi takarrur etmiş ve el'an devam etmekte bulunmuştur.

Müstakim zade Süleyman Sadettin Ef. nin [Zeyrek, Soğuk kuyu medresesi haziresinde medfundur] kitabesi de « الله سبحانه وتعالى » ile başlar. (Müracaat: Tuhfetülhattâtin; Sa: 15) Mumaileyhin Hamzavîler'e şiddeti merbutiyeti düşünülürse Hamzavîliği bu suretle de teeyyüt ve tahakkuk etmiş olur.

Seyyit Abdülkadiri Belhî:

Asıl ismi "Gulâmi Kadır„ olan Abdülkadir Ef. 1255 te Belh'in Kunduz şehri mülhakatından "Hânkah„ ta doğmuştur. Babası ینابیع المودة sâhibi Seyyit Süleyman Ef. dir. Cetleri Burhaneddin Kılıç ve Şah Hasan'la Şah Hüseyn'in Belh'te hükümdarlık ettikleri mervidir.

İbnül'emin Mahmut Kemal Bf. "Son Asır Türk Şairleri„ ismindeki eserinin birinci cildinde [1] mumaileyhi, sülalei sıddîkiyyeden olmak uzere gösteriyorsa da Abdülkadır Ef. ینابیع الحکم ismindeki kitabında: «بيان بعضى مناقب وأوصاف پدر بزركوارم اعنى حضرت شيخ سيد سليمان الا خى القندوزى الخانقاهى قدس سره كه از أجلهٔ سادات حسينيه أندو أز سلالهٔ طاهره....» diye nesren kendi âile efradını birer birer tadat ettiği gibi bir mesnevî ile de şeceresini tesbit eyliyerek Sâdatı Hüseyniye'den olduğunu bildiriyor [2].

Bu mesneviye nazaran şeceresi şudur:

Abdülkadir — Seyyit Süleyman — Seyyit İbrahim Hâce Kelân — Seyyit Baba -- Seyyit İbrahim — Seyyit Muhammet Ma'ruf — Seyyit Tursun Bâkî — Seyyit Gulâmeddin — Seyyit Nâsırüddin — Seyyit Cemâleddin — Seyyit Burhâneddin Kılıç — Seyyit Kemaleddin — Şah hasan — Şah Hüseyin — Seyyit Muhammet — Seyyit Ahmet — Seyyit Abdullah — Seyyit Abdullahi Mufaddil — Seyyit Ubeydullah — Seyyit Tâlip — Seyyit Ahmedi A'rec — Seyyit Ahmet — Seyyit Muselmüberka' — İmâm Muhammedüt-

[1] Sa; 26-27

[2] Bu mensur mekaleden şunları ögreniyoruz; Seyyit Abdülkadir Ef. nin pederi Seyyit Süleyman Ef, 1264 Şa'banının altıncı perşembe günü, validesi Bibi Saîde 1311 senedinde İstanbul'da vefat etmişlerdir. Şeyh Mürat tekkesinde medfundurlar.

Diğer âile efrâdının isimlerini, tarih ve mahalli viladetleriyle medfenlerini şu suretle bildiriyor:

Erkek kardeşleri:
Muhammet Bahaeddin Bâbülhak
Seyyit Burhâneddin Kılıç
Seyyit Ahmet Sait; 1283 İstanbul ; Eyyupta medfundur.
Seyyit Muhammet Ali; 1388; Şeyh Mürat Tekkesinde medfundur.

Kız kardeşleri:
Bibi Sâcide; 1262; Urfa.
Ayhan Bibi; 1383; İstanbul, Topkapı'da medfundur.
Fâtıma; 1306; İstanbul; Şeyh Mürat tekkesinde medfundur.

Seyyit Burhaneddin Kılıç'ın validesi Bibi Seyyide 1384 te İstanbulda vefat edip mezkûr tekke haziresine defnedilmiştir.

takî — İmâm Aliyyürrıza — İmâm Mûselkâzım — İmâm Câ'ferüssâdık — İmâm Muhammedülbâkır — İmâm Ali Zeynül'âbidin — İmâm Huseyn — İmâm Aliyyibni EbuTâlib — Muhammed (Mustafa).

❀

Farirsî ve Arabîyi Belh'te tahsil eden Seyyit Abdülkadır Ef, ahval ve âsâyişin tezebzübünden müteessiren üç yüzü mütecâviz mürüdiyle 1272 de vatanından hicret eden babasıyle beraber İran'a, bâdehu Irak tarikile Anadoluya geçip 1276 da Konya'ya gelmiştir. Konya'da Şeyhi Ekber'in bazı asâarını istinsah ile meşgul olmuş 1180 de yine pederile beraber Bursa'ya ve sonra Abdülaziz'in babasını daveti üzerine İstanbula gelmişlerdir. İstanbul'da icar bedeli Padişah tarafından verilmek üzere Sülüklü'-de bir konağa müsafir edilmişler, bir müddet sonra Üsküdar'a geçip bir kaç sene de orada oturmı.şlardır. 1284 te Eyyup nişancısındaki Şeyh mürat tekkesi, Feyzullah Ef. nin veftiyle inhilâl etmiş ve meşihatı Seyyit Süleyman Ef. ye tevcih edilmiştir. Süleyman efendinin 1294 te vefatı üzerine mezkûr tekkeye Şeyh tayin edilmiş olan Seyyit Abdülkadır Ef. 1441 recebinin *27* inci perşembe gecesi vefat etmiş ve tekkenin hazire-sine defnedilmişti.

❀

Babasından Nakşibendî icazeti alan Seyyit Abdülkadır Ef İstanbul'da Seyyti Bekir Reşat ef. den de "Hamzaviye„ ye intisap eylemiştir. Sureti intisabı hakkında konyalı Muallim Arif Ef. den şu menkabeyi işittim:

Seyyit Abdülkadır Ef. Konyada iken rü'yasında Bekir Reşat Ef. yi görmüş. Bekir Reşat Ef. Abdülkadır Ef. ye "Ma'nen kendisini terbiyeye memur olduğunu, zaman fevtetmeden İstanbul'a gelmesisni„ söylemiş. Bu rü'ya, bir kaç gece alettevâli tekerrür etmekle nihayet, babasına söylemiş. Hatta Konyadan hicretlreine de bu rü'ya sebep olmuş. Bursa'ya geldikleri vakıt Bekir Reşat Ef. tekrar görünmekle beraber Abdülaziz de Süleyman Ef. yi İstanbul'a davet etmiş. Bu suretle İstanbul'a gelen Abdülkadır Ef. babasiyle beraber evini bilmedikleri Bekir Ef. yi bulmak için yola düşmüşler.

Abdülkadır Ef. "Ben, efendimi bulurum„ deyip kalbî mahabbetini rehber ittihaz ederek Fatihe doğru yürümeğe başlamış; babası da kendisine refakat etmiş. Nihayet Bekir Ef. nin konağının kapusnna gclince ma'nevî bir cezbe ile Abdülkadır Ef. kapuya teveccüh etmekle beraber kapu da hemen açılmış ve Bekır Ef. baba, oğlu kadim iki âşinâ gibi

karşılayıp rü'yayi tahkik ve o gün Seyyit Adbülkadır Ef. nin kalbine bakıp kendisini vahdet neşesile sermest eylemiş.. Abdülkadır Ef. vefatına kadar Hamzaviye ricaliyle sohbet etmkle beraber rehberlik hizmetiyle bir çok kimseleri de Hamzavîliğe idhal etmiştir.

❀

Âsârı:

۱ واسرارالتوحید

Fârisîdir, Mesnevî tarzında yazılan bu eser

ای توهستی اندرون جان نهان — جانها ازذات توشد درعیان
موجها باشد صفات بحر ذات — قطرها باشد زامواج صفات
این وجود قطرها شد عالمی — چونکه شداز قطره ذاتت رارهی
این عوالم جمله‌در حکم صفات — چون صفاتت کشت اندر حکم ذات
. . . .

Beyitleriyle başlar. Muhtasar bir eserdir,

Seyyit Abdülkadır Ef. nın ihvanından Selânik valısı Mehmet Nazım Pş. tarafından aynı vezinde nazmen terceme edilmiş ve 1331 senesinde Şems matbaasında tab'ettirilmiştir. Pş. nın tercemesi şu beyitle başlıyor:

Ey vücudi pâki can içre nihan
Zatı bîhemtâsı canlarda iyan

۲ کنوزالعارفین فی اسرارالتوحید

Esrarı tevhitle bir ciltte bulunan bu kitap 296 sahifedir. Mesnevî tarzında ve Fürs lisaniyle yazılmiştir. Tasavvufa âit ve müteaddit babları havi olup şöyle başlar:

بکویم حمد رب ان خداوند — که‌جان وعقل راباجسم کرد بند
بجان وعقل را این جسم تن کرد — زجان وعقل وتن‌خودرا عیان کرد
که‌تن‌را بهر جان کرد آشنایی — که‌صنع وقدرتش شدزین روایی
. . . .

nihayetinde

جملهٔ ابیات این شد از خدا
پنج هزار وچهار صد پنجاه وسه

beytinde musarrah olduğu veçhile 5453 beyittir.

kitapta

که بدأش اول ماه رجب بود   هزارو سیصدو هم بیست ویك بود

beytile başliyan 5 beyıtlik istitrada nazaran 1321 recebinde yazmağa başlayıp Ramazan bayramından sonra bir sene taahhura oğramiş, nihayet yine bir bayramda başlayıp

شب پنجشنبه بیست و هفت ذوالقعد   ختامش شدکه اندر ساعتی سعد
که سیصد بیست و دوبعد ازهزاری   بشداتمام این از فضل باری

beyitlerinin müeddâsı mucibince 1322 Zilkadesinde bitmiştir.

؛ گلشن اسرار

Fârisidir. 501 sahifedir. Baplara tesâdüf etmeyen sahifelerde On beşer bevit vardır. Şöyle başlar:

بنام ان خدا وند جهان است   که جزاو نیست، هرچه هست، آنست
زقدرت شد جهان وصنع پیدا   زجودش صنع وقدرت شد هویدا
که ازهستیٔ او عالم عیان است   بغیرازهستی اش هستی نهان است
جهان وجمله شداز جود ذاتش   بذات او مظاهر شد صفاتش

Mahdumları Seyyit Mnhtar Bf. deki nüsha

قدتم هذاالکتاب بعون الله تعالی دفعهٔ خامسهٔ بید ناظمه و منشیه السید
غلام القادری المشهور بعبدالقادر . . . .

ketebesine nazaran beşinci nüshasıdır. Bu nüshanın istinsahını 1322 zilka'desinin 21 inde bitirmiştir.

؛ ینابیع الحکم

644 sahifedir. Bablara tesâdüf etmeyen sahifelerde on dokuzar beyit vardır. Bu kitap ta Fârisîdir. Şöyle başlar:

آفرین ای آفرین جان خدا   ازتو پیدا گشت نقش ماسوا
موج دل شد قدرت صنعت بهم   جمله اشیا سر برآورد ازعدم
قدرت صنعت بذاتت بودنهان   خواستی این قدرتت کرددعیان
قدرت صنعت بجودت شد قرین   آفریدی اسما نها وزمین
. . . .

آدم خاکی بعالم جان بود   جان وجانان حضرت یزدان بود
اسم اعظم آدم خاکی بود   جز زآدم اسم اعظم کی بود

Nihayetindeki

دوم ذی القعده بودبد آکتابش   بشعبان المعظم شد ختامش
هزاروسیصد وتاریخ بیست است   زشعبان المعظم بیست وهفت است

beyitlerine nazaran 1319 zilka'desinin ikinci günü başlayıp 1320 şa'banının 27 inci günü bitirmiştir.

Muhtar Bf. deki aslî ve müellifin hattı destiyle muharrer nüsha 1324 zilka'desinde tebyîz edilmiştir.

❀

"Ssn asır Türk şâirleri„ nde bunlardân başka «سنوحات الآلهیه، شمس ورخشان، الهامات ربانیه، شموس انوار» isimli Fârisî eserleri bulunduğu mezkûr ise de bunlardan yalnız «شمس ورخشان» ı evvelce görmüştüm. Öbürleri mahdumlarında yoktur.

❀

Abdülkadir Ef.nin bu eserlerden başka Türkçe, Farsça ve Çagatayca eş'ârını havî „Dîvanı Belhî" isminde bir de mürettep ve muazzam dîvânı vardır. Şiirde Belhî ve Kadiri Belhî tahallüs eden Abdülkadir Ef. nin eş'arı, şiir noktai nazarından değil, tasavvuf noktai nazarından çok kıymetlidir. Tasavvufun dekayik ve esrarını vuzuh ile anlatan son asrın en büyük sâfî şâiri hiç şüphesiz ki bu zattır. Dîvandan bir Fârisî, iki Türkçe manzumeyi kaydediyoruz:

از خلق وجهان توبی هویدا   این خلق وجهان زتست پیدا
ازخلق وجهان بجز توکس نیست   باخلق وجهان توباشی مولی
عالم همگی ظهورش ازتست   ازتو بظهور وباتوشیدا
عالم همه ازتودرعیان است   حاجت ببیان نباشد اصلا
«بلخی» که یکی مظاهرتست   از مظهر بلخ تو هویدا

Avâlim cümlesidir zılli esmâ   Ki zâhir oldu esmâdan müsemmâ.
Sıfâtından zuhura geldi ekvan;   Bulardan oldu zâhir sırrı esmâ..
Müsemmâsına mazhar oldu Âdem;   Bu âdem oldu cami'cümle esmâ..
Bu mazhar oldu vechi zâta mir'ât;   Bu mir'attan ki zât oldu hüveydâ.
Ki âdem mazharı zâtı hudâdır;   Ki kadrini anın Hak kıldı i'lâ..

Merâtip âdeme buldu nihâyet;
Bidâyetle nihâyet ortasında

Nihayetten bidâyet oldu peydâ!
Tamamı halku âlemdir serâpâ..

Bidayette nihayet oldu mahfî
Bu mahfîde bidâyet oldu ahfâ!

Niyazî'ye Nazîre:

Ârifi billah olanlar aşka eyler iktidâ ;
Muktedâsı aşk olanlar oldu hakka intihâ..

Ârifi hak olsa âdem aşk anın yaridir;
Aşk eğer hemrâh olursa olur ana rehnemâ..

Aşkı haktan gayrisi uşşâka olmadı kabul;
Aşkı haktan gayrisi uşşaka oldu mâsivâ..

Aşkı veçhi yârdan gayrisidir dilde keder;
Hânei dilden süpür ğer olsa dilde mâsivâ..

Veçhi gayri yâre kim âşıklar etmez iltifât;
İltifât eylerse her kim bulamaz zerre safâ..

Yârden bî behre olmuşlar bilin dîvânedir;
Her kim ol dîvâne oldu akl ana etmez vefâ..

Cevri aşka sabredenler ârifi dânâ olur
Ârifi dânâ olana cevreder râhi Hüdâ!..

Aşk ,bir nâri şererdir, mâsivâyi harkeder;
Masivâ her ne olursa harkedüp eyler hebâ !

«Kadiri Belhî» Hudânın aşkıdan olma cüdâ;
Aşkı hak olsa dilinde sana haktandır atâ..

Hamzavîliğin bu şeceredeki zevattan başka daha birçok ârif ve kâmil müntesiplerini de biliyoruz. Meselâ 1151 tarihinde vefat edip Topkapu kabristanında Maltepe'ye giden yolun sol tarafında Sarı Abdullah Ef. nin mezarına yakın bir mahalle defnedilen şâir Nahîfî'nin mezar taşı Hamzavî taşı olduğu gibi esâsen Nahîfî, Mevlevîler arasında da Melâmetle meşhurdur [1].

1111 de vefat eden ve Galata Mevlevîhanesi hazîresinde "Esrar dede„

[1] Nahîfî için müracaat! Sâlim tezkiresi: Sa: 655—660. Fatin tezkiresi; Sa: 400.

ile yan yana medfun bulunan Fasîh Ahmet dede de Melâmî ricâlinden addedilmkte olduğu gibi taşının şekli de yine Melâmî — Hamzavî taşları şeklindesir [1].

Şeyh Galib'in

Üfâtdei râhi ser bülendî
Dil zâviyesinde münzevîdir

Ya'ni pederim Reşid Efendi
Serbâzü muhibbi Mevlevîdir.

beyitleriyle başlıyan ifâdesinden anlaşıldığı veçhile Hüsnü aşk'taki Mi'râciyenin yazılmasına ve edebıyatımızın hakikaten bir şah eseri olan "Hüsnü aşk„ ın itmamına vesile olan babası Mustafa Reşit Ef. de Melâmî-Hamzavî kibârındandır.

Galata Mevlevîhânesinde Şârih Rusuhî türbesinin arka kapusunun önünde medfun olan Reşit Ef. nin mezar taşı, dolama destarlı bir sikkeyi haiz olup kitâbesi aynen şudur:

هوالحی الباق
غلطه مولویخانه‌سنده پوست
نشین ارشاد ایکن ارتحال داربقا ایدن
جنتمکان و فردوس آشیان شیخ غالب
قدس‌سره حضرتلرینك والد ماجدلری
کبار محققین ملامیه‌دن عارف بالله
مصطفی رشید افندی حضرتلرینك
مرقد منوره‌لریدر
سنه ۱۲۱٦

Galib'in babası, Yenikapu Mevlevîhanesi şeyhi Seyyit Ebu Bekir dede'nin oğlu Seyyit Ali Nutkî dede (1189) ye müntesiptir. Seyyit Ebu Bekir Ef. nin Habeşî zade Zaim Ali ağa'ya ihlâs ve irâdetini evvelce yazmıştık. Seyyit Ali Nutkî dede ve biraderi Nâsır Abdülbâkî (1236) dedelerin de Melâmet neşvesini pederlerinden tevârüs ettikleri kabul edilirse Ebu Bekir Ef. nin torunu Osman Salahaddin (1304) dede'nin Hamza Bâlî'ye merbutiyeti, kabrini türbe hâline ifraga delâleti, İdrîsi Muhtefî'nin meşhur şathiyesine âit şerhin yegâne nüshasının kitapları arasında bulunması gibi Hamzaviye'ye meyil ve mahabbetini gösteren husûsât, kolayca izah edilebilir.

[*] Fasîh için Sâlim tezkiresinde oldukça mufassal izâhât ve bilhassa meşrebi hakkında malûmat mevcuttur. Sa: 530—541. Yenikapu Mevlevîhânesi sahibi Ziyâ B. de Faşîh'i Melâmî ricâlinden addetmektedir. Yeni kapu mevlevîhanesi; 145 inci sahifenin haşiyesine bakınız !

Diğer taraftan müessisliği Emir Osmânı Haşimî'ye atfedilen Bayrâmiye'nin Hâşimiye kolundan gelen ve bilhassa kasım paşadaki Hâşimî tekkesinde postnişîn olan şeyhlerin de tâlipleri zâhiren Bayrâmî, fakat bâtınan Hamzavî neşvesiyle terbiye ve teslik ettiğini Süleyman Faik Ef. nin "Hediyyetül ihvân" a yazdığı hâşiyeden anlamaktayız.

Hülâsa; Hamzavîlik, Beşir ağa'nın şehâdetinden sonra tamamiyle gizli bir hâlde devam etmiştir. Hatta 1239 da vefat eden Çerkeş'li şeyh Mustafa Ef. ye Melâmîliğin mahiyeti İkinci Mahmut tarafından sorulmuş olacak ki Şeyh, cevâbî mektubunda meratibi tevhidi yazdıktan sonra "Sofiyyeden Melâmiyyun hazaratı avâmı nâs indinde ve mahcubîn kıtında hasbezzâhir şeriata muhâlif akvâl ve ef'âl ve etvar ile görünür ise dahi lâkin tahkik ve tedkik olunsa kat'an ve katıbeten serimu şeriatı Ahmediyeye muhâlefetleri yoktur. Ancak tabayii şerîfelerinde sirru ihfâ mahabbeti merkûz olmağın mahcubîn indinde zâhiren şeriata muhâlif, hakikatta muvafık akvâl ve ef'âl ve etvâr ile nefislerin mestur ve mahfî kılurlar. Zâtında bu fırkai mestûrîn kâmillerdir; mükemmiller değildirler. Zîra tâlibi tasfiye olanları şekkü şüpheye ilka ederler. Mürşidiyet, şekkü şüpheye ilka etmek değildir. . . . „ deyip mektubun son taraflarında şeriat ahkâmına riyayet etmiyenlerden " Tasavvuf dûr ve ma'rifeti hak anlardan mehcûr„ olduğunu söyliyerek ulemâ ile meşâyihin arasındaki nizaın nizâı lafzî olduğunu, hakikatta ittihâdı ma'nevî bulunduğunu, beyan ediyor [1].

Çerkeşli şeyh, bu mektubunda "Melâmiye „ hakkında aynen Nefahat ve keşfül mahcub sâhıplerinin ifâdelerini tekrar ediyor. Fakat acaba hakiki kanaatı böylemidir; Yoksa mektubun Padişaha gönderilmesi mi şeyhi bu suretle ifâdei mekale mecdur etmiştir? Burasını bilmeyiz. yalnız şeyh, Melamîleri hürmetkâr bir lisanla anlatıp zımnen iltizam ediyor.

Bu son arzettiğimiz vesîkalar da Hamzavîliğin son zamanlarda bile oldukça münteşir bulunduğunu müdellel bir surette ispat eder.

Seyyit Muhammet Nur'un 13 üncü asrın ikinci nısfında Melâmîliği Hamzavîlikten farklı bir surette, fakat ayni neşve ile neşre başladığı zaman, bilhassa Rumelideki Hamzavîlerin bir çoğu bu zatı kutup olarak kabul etmişlerdi. İşte bu suretle kuvvet kazanan Seyyit Muhammet Nur, pek az bir zamanda " Nuriye Melâmîliği„ deyebileceğimiz üçüncü devre Melâmîliğini neşredebilmiştir.

Fakat bilhassa İstanbul'da bulunan Hamzavîlerin bir kısmı da ileride göreceğimiz veçhile " sülûk " u İşrâkîlikten çıkaran ve Vahdet neşvesini

[1] Bu mektup bir risâle tarzında yazılmış olup bir buçuk sahife kadardır. Hamza Bâlî'nin tercemei hâlinde zikri geçen Halvetî Ya'kub Ef. zade Yusuf Ef. nin تنبيه الغبي ve تضليل التأويل risâleleriyle bir arada olarak tab'edilmiştir.

tahakkuka pek o kadar ehemmiyet vermiyerek ilmî bir hâle getiren son Melâmîliği kabul etmemişler ve son Melâmîleri " kavvâl ve sözü çok, özü yok bir zümre „ hâlinde görerek [1] Hamzavîliğe sâdık kalmışlar, tamamiyle gizli bir hâlde mesleklerini idâme etmişlerdir

Bu suretle " Melâmî — Hamzavî " mesleği ilk Melâmîlerin irfanını ve telakkilerini hâiz olarak Hacı Bayramdan zamanımıza kadar devam etmiştir.

---

[1] Bu görüş, hakikaten doğrudur. Son Melâmîlerin ekserisi, câhil oldukları hâlde Fusus'u ve sâir tasavvuf kitaplarını âdetâ ezberlemiş adamlardır. Bu ezber cümle ve ıstılâhlarla önlerine gelenle muaraza ve mücâdele ederler. Her biri arşü ferşi olan ve zanlarınca ihyâ ve imâteye kadır bulunan biree İlâhtır. Söyledikleri şiirlerin nümunelerini de üçüncü kısımda göreceğiz.

IV

MELAMÎLİK

Melâmilik ve diger tarikatlarla münasebeti:

Bayrâmî Melâmîliği, Bayramiye tarikatından ayrılmıştır. Fakat Melâmet, ehli turuk nazarında ayrıca bir tarikat olmayıp bir neş'e ve hâldir ki her tarikte bu hâle mâlik kimseler yetişmiştir. Meselâ; Mevlevîlikten Sultani dîvânî Simâî Mehmet Ef. (935) mükemmel bir Melâmet mumessili olduğu gibi yine bu sebeptendir ki Mevlevî meşayihinden Yenişehir'li Hacı Hasan Nazif dede Ef. [1] Melâmîlikle meşhurdur.

[1] Hacı Hasan Nazif dede Ef: Mora' yenişehir'li muhaddis Hacı Halil Ef. nin oğludur. 1208de doğmuş ve tahsilini ikmâlden sonra 61 yaşına kadar Yenişehir'de Horasânî Aziz Ef. medresesinde müderrislikte bulunmuştur. Medresenin yanına bir Mevlevîhâne yapmış ve 1269 ta Hemdem Sait Çelebî tarafından hilâfete nâil olarak mezkûr tekkeye şeyholmuş 1270 te Beşiktaş Mevlevîhânesine şeyh tayin edilmiş ve 1278 de vefat etmiştir.

Maçka'da bulunan Mevlevîhane, oraya Askerî depo yapılmak üzere Çerâgân sarayının mahalline; saray yapılırken oradan da Bahâriye'ye nakledilmiş; dedenin bekayâyi izâmı da bir yerden bir yere gezmiş, durmuştur. Son Mevlevî meşayihi arasında Melâmet ve Aleviyetle meşhurdur. Sülûke âit matbu' bir eseri ve gayri matbu' dîvanı vardır. Şiirleri gayet metindir. Hakikaten Melâmet neşvesi, eş'arında zâhirdir. Meselâ bir gazelindeki

Zevki kudumü nâyü safâyi sima'ile
Tîri niyâzı arşa atan Mevlevîleriz.
Deryâyı zâtı mevci sıfâtiyle bir görüp
Mecrâyı kesreti kapatan Mevlevîleriz.

beyitleri bu neş'eyi bildiridiği gibi Alevîliği de

Zâhidâ hakkiçün ol şâhın ki cûdi ekmeli;
Ahmedi Muhtara vah'yetti kitâbı münzeli.

matlaiyle başlayan ve bentleri

لااله الا هوالله العلى المنجلى
لانبى الا محمد لافتى الا على

beyti olan meşhur müseddesinde vâzıhan görülür. Bu şi'rinde

Milletim ehli hakikat; hâlıkım, rabbim Hudâ;
Mezhebim râhi mahabbet, şartı îmânım fedâ!
Kıblem ebrûyi Muhammed'dir, imâmım Mürtezâ;
Dîni islâm âşikârâdır, ne lâzım ihtifa?

Maamafih Ömer dede'nin Bayramiye tarikatından Bayramî melâmîliğini tesis eylediğini biliyoruz. Yalnız biz de bu mesleğe (Melâmî - Hamzavî) maruf tabiriyle tarikat demek doğru olamaz zannıdayız.

Malûmdur ki tarikatların bir tarzı tesliki, evrat ve ezkârı mahsusası olur. Hatta Mevlevîlik gibi sâliklerini esmâ ile teslik etmediğinden dolayi Melâmîliğe en yakın bulunan bir tarikatta bile yine İsmi celâl ve âyîni sima', mukabele mevcuttur [1]. Esasen bu mevcudiyettir ki Mevlevîliği bir tarikat hâline getirmiştir. Bektaşîlerde de esmâ yoksa da Salavatnâme, Nâdi Ali, Gülbank ve tercemanlar gibi evrâdı mahsusa; derecatı muhtelife ve bu derecatın — Muhiplik, dervişlik, mücerretlik, babalık ve halîfelik — ayrı ayrı âyinleri vardır. Bunlardan maada tarikatlarda şeyhlik ve halîfelik merasimi mahsusa ile tefviz ve icazetnâme ile teyit edilir; Hânkâh ve zaviyeleri, mukabelelerde bulunan muhiplerden maada bu müessesselerde hizmet eden ve adeta târiki dünyalar gibi ekseriyetle mücerret bulunan — Mevlevîlik, bektasîlik — dervişleri vardır ki bu dervişler, tarikatta kıdem sahibi kimselerdir. Meselâ Mevlevîlerde dervişliğe ikrar verip binbir gün çileyi ikmâl eden, diğer tarikatlarda Esmâyı tekmil edip dervişlik biatı veren canlardır.

لااله الا هوالله العلى المنجلى
لانبى الا محمد لافتى الا على

diyecek derecede vecitli bir Ali bendesidir.

1329 da vefat eden oğlu Hüseyin Fahreddin dede Ff. de pederininin meşrebine sâlik, fakat pederinden daha temkinli bir zât idi. Bir gazelindeki

Yâr, kendin görmeğe âyine îcâd eylemiş
Sûreti îcâdı âlemden bu ma'nâdır garaz

beytiyle diğer bir gazelindeki

سیوودو harfi veçhi âdemde
Okuyup sırrına habîr oldum.
Fahredersem becâdır ey Fahrî;
Pîrimin sâyesinde pîr oldum..

beyti ve

ترکیب شد آب وآتش وخاك وهوا ؛
آدم بوجود آمد ازین چار اشیا .
فخری بهوای این چهارم پیدا
الله ومحمد وعلی مولانا..

Rubâîsi meşrebine delildir.

Hüseyin Fahreddin dede Ef, nin tercemei hâli; ilmî, edebî hayatı, musikideki üstâtlığı hakkında "Nevsâli Osmanî„ de mufassal malûmat vardır.

"Sene 1327. So: 271 — 283„

[1] Mevlevîlikteki âyîn, bizzat Mevlânâ tarafından değil,oğlu Sultan Veled ve torunu Ulu Ârif Çelebi târafından vaz'edilmiştir.

Melâmî — Hamzavî'lere gelince; bunların hânkâh ve zavıyeleri olmadığı gibi — yalnız Oğlan şeyh, Emir Osmanı Haşimî, Nureddinzade gibi zahiren diğer bir tarikattan müstahlef bulunanlar müstesna — ricali de tekke hazirelerinde ve türbelerde medfun olmayıp umumî kabristanlarda defnedilmişlerdir. Mukabele, Esmâ ve riyazat, âyîn ve resmi kabul de yoktur. Kisvei mahsusalarının bulunmadığını da evvelce söylemiştik.

Hakikî Bey, "İrşadnâme„ sinde bu hususta şöyle diyor:

"Mürşit, ol mürşit değildir ki ilmi zahir ile elfaz düzenmiş ola ve sûretini tacü hırka ile ve misvâkü taylasan ile ârâste edüp zerku riyâ ve cübbe vü ridâ ile pîrâste etmiş ola!

Anınçün dakınuptur taylasânı
Ki disünler fülânibni fülâni;
Fitillenürse taramaz sakalın
Ki disünler unutmuş kendü hâlin!

Ve bu makule kimse makamı irşada kadem basmadı. Belki bunlar dairei irşaddan bîrudur. Pes böyle olunca bunlara irşâd haramdır. Zira suretperest ve mukallitlerdir. Ehli ma'nâ ve ehli tahkikin sırrından bîhaberlerdir.„ Hakikî B. bu sözlerden sonra böyle kisve ile mukayyet olan şeyhlerin تغيير الشكل لاجل الاكل fahvasınca bir sürü yalancı bulunduklarını, ve الكذاب ليس من امتى hadîsi mubicince bunların çok aşağı bir derekede olduklarını anlatıp "İmdi sûretâ ilmi zâhir ile ârâste ve hırkavü taç ile pîrâste olan şeyhi ehli kisveye aldanma! Aşkı ilâhî tahsil etmeğe bir mürşidi kâmil ve batın ilmiyle şamil ola; bulmak gerek ....» diyor.

Melâmetî'ler de kisveye riayetkâr değillerdi. Birinci bahiste bu husus ait kâfî malûmat vermiştik. Hamzavîler de bu isre harfiyen iktifa etmişlerdir.

Melâmîliğe dühûl:

Bu meseleğe girmek için mukannen bir zaman ve mekân olmadığı gibi muayyen âdap ve rüsûm da yoktur. Meselâ Sarı Abdullah Ef. Melâmîliğe Peştemalcılar hanında dahil olmuştur. Agyardan hâlî bir mahalde üç beş Melâmî erinin huzurunda "Kalbe bakıcı„ tabir edilen ve umum Nelâmî mümessili (Gavs) tarafından irşada mezun bulunan bir zat, talibin kalbine nazar eder ki tarikata dühûl bundan ibarettir.

La'li zade Sergüzeşt'in « بيان مشرب و روش ملاميون قدس الله اسرارهم و اضاء انوارهم » faslında (Talibi sâdıkı Aşkullah olanların kalbine bakılıb tariki reşada irşad ve kabulden sonra tahliyei derun ile me'mur olor ki ana "gönül bekleme„ tabir ederler...) [1] diyor. Yine Sergüzeşt'te Sarı Abdullah

[1] Sa: 66.

Ef. nin intisabı bahsinden anlaşıldığına göre "Kalbe bakıcı — Rehber„ tarikata sülûk edecek kimseyi huzuruna oturtup ne istediğini soruyor. O da "Hakkı isterim„ cevabını verince "Hakkı isteyen Haktan başka şeyi gönlünden çıkarır. Sen de kalbinden her şeyi çıkar!„ diyor. Ve bu tenbih ve nazarla talip teveccühü taallüm etmiş ve tarikata kabul edilmiş oluyor [1].

Melâmî — Hamzavîler, tarikata sülûk edecek kimseyi uzun müddet iştiyak içinde beklettikten sonra aldıkları ve bu intizar müddeti içinde talibi feyzolan âşık bir pir taraftan kubul edilmesi için hakîkaten yanıp yakıldığı cihetle bu feyzi nazar, Abdullah Ef. gibi bir çoklarını bîhûş edebilirdi. Esâsen talip, kabul edilinceye kadar görüştüğü kimselerden "feyzi nazar„ hakkında lâzım gelen telkinatı tamamile almış bulunurdu. Binaenaleyh bu telkinlerin neticesiz kalmıyacağı da şüphesizdî. Hakîkî Bey de "İrşadnâme„ sinde tarikata duhûl âdabını şu suretle anlatıyor:

"Ve ehli tarikttan bir kimse bir talibi tarikata getirüp irşad eylerse ol kimesne ol talibe rehber olmuş olur. Pes ol rehbere farzü vacip ve emri mühimdir ki talibi, hak üzere terbiye edüp evvelâ dünya ve ahiret ve mafihadan cemîi müradın ve arzuların munkatı' edüp lezzatı nefsaniyye ve hissiyeden geçüre! ta kim Cenabı Hakka yüz tutmağa isti'dadbirle bin canü dil ile ve hezâr iştiyak ile kalbini mürşidden yana döndüre. Canın ve başın itikadı pakü sıdkile mürşide teslim edüp kendisini aradan çıkardıktan sonra bu ikrar üzere rehber olan kimesne gerektir ki talibe teveccühi Hak etmesini taallüm ettire; ta kim nuri feyzi ilâhî tâlibin gönlüne pertev salup tecellî ide„ [2].

Hülâsa Hamzavîlerin başlıca bir ayin ve resmi kabulleri, tövbe ve zikir telkinleri yoktur. Gaybî "Biatnâme„ sinde Peygamberin Eshaba Hudeybiye biatında zikir telkin etmediğini, belki sahabeyi hakîkatı biata davet eylediğini, hakîkatı biatın da kemali mahabbetten ibaret bnlunduğunu söyleyip salikin malını, tenini ve canını mürşide feda etmesi lüzumunu anlatıyor [3]. Ve "İmdi hangi derviş şeyhini bu üç suretle severse biatlı olur ve biatı بيعة الرضوان dır, eğer sureta şeyhin elini eline almadıysa da..„ diyerek bu hususu, âyat ve ahâdis ile isbata çalışıyor. Bundan da anlaşılıyor ki Hamzavî'ler, diğer tarikatlarda esasî bir umde olan el tutmağa bile aldırış etmiyorlar! Onlarca mürîdin mürşide mahabbeti ve mürşidin

[1] Sa: 44,

[2] La'lî zade Sergüzeştinde bu bahsi hemen aynen yazıyor. Şa: 129.

[3] Benim azizim; kemali mertebe aşku mahabbet, kibar yanında mayei vahdet olan ayni biat idügün tahkik anladınsa şüphe edinme kim zâti pâkin sana inayet ve hidaiyeti yar olup zemane suretperestlerinin dam ve tuzağına giriftar olmadan kurtuldun.
Gaybi; Biatname.

müride feyzi nazarı ve onu kalben kabulü, tarikata intisabın hakîkatıdır; maadası rüsûm ve kuyuttan ibaret olup rüsûm ve kuyudu ref' tariki tevhîdin esaâsı bulunduğundan bihude ve külfettir; hatta belki de sâliki matluba vusûlden alıkoyan şeylerdir. Bunun içindir ki Hamzavîler, diğer tarikat erbabını "Mukallidin, Berzahiye ve ehli sûret„ sözleriyle tavsif ediliyorlar [1]. Oğlan şeyh İbrahim Ef. de Sohbetnâme'de mezkûr olduğu üzere Melâmet ehlini rüsûmi tarikattan âzâde ehli vahdet olarak vasfeyliyor [2].

Melâmilikte usuli teslik ve zikir

Melâmîlikte zikir ve evrat yoktur. La'li zade merhum, bunu Sergüzeştinde balâda zikrettiğimiz fasılda "mahsus evrat ve ezkâr yoktur. Mürşit, Müridin istidadına bakar, bihasebil istidat terbiye eder„ diye tasrih ettiği gibi yine aynı fasılda „keşfü kerâmât ve kesreti ibâdet istemezler. Ferâiz ve sünen edâsiyle iktifa ve sureti avâmi mü'mininde suretnümâ ve tenhâlarında cezbei ilâhî iktizası her ne ise ana göre ibadâtü taât, sa'yü içtihat ederler. Zaman ve evkata mahsus ve muayyen nevâfil ve evratları yoktur„ diyor. Gaybî'de "Ruhul hakika روح الحقيقه„ sında "imdi benim azizim, agâh ol ki tarikımızın mebnâsı mahabbet ve resmü ayînimizin muktezâsı sohbet, netice ve gayeti ma'rifettir. İptidâi hâlde mahabbette fenâ ve esnâyi hâlde sohbete mülâzemette vefâ ve intihâyi hâlde ma'rifette bekâ......„ lüzumunu bildirerek melâmî sulûkünü gayet güzel ve veciz bir tarzda anlatıyor ve "sair tariklerde olan rıyâzıyâtı şakka ve mücâhedâtı bedeniyye ve kesreti evradü ezkâr ve deverâna ısrar üzere itibar, tarikimizin esâsı ve resmi âyînimizin mebnâsı değildir. Zira cemii a'mâlin kemâli, eshabını cennete ve cennet içinde rif'ate nâil eylemektir. Amma aşku mahabbetin meâli, erbâbını ma'rifete ve nuri ma'rifetle rü'yete ve vahdete vâsıl eylemektir.„ diyerek melâmetin gayesini izâh ve bu suretle Bîatnâmedeki "anınçün bu taife bizim tarikimizin iptidâsı, sâir tarikin intihâsıdır buyururlar„sözünü teyit ve tekit eyliyor. Mürşidi, İbrahim E. de "esmâ ve riyâzât ve mücâhedei bedeniye ve sâir a'mâli zâhire ile hakka vuslet, bir mûri zaîfe binip kûhi kafa azimet eyleyip ankayı

[1] Bu babta umde ve asli usûl ve esası kül oldur ki bu tariki muhakkıkini, tariki mukallididîne kıyas eylemiyesin. Gaybî; Bîatname.

Anınçün Berzahiyyenin her kese nisbet hareket ve deveran eylemeleri ârifi billâh kıtında aynı noksandır. Gaybî; Ayni eser.

[2] Ne Halvetîleriz, ne Celvetî.. Ne Kadırîyüz, ne Mevlevî.. Belki erbabı mahabbetten olan Vahdetîyüz; Vahdetî ki cemii turukta âyînü üslûp celbi mahabbettendir.

"Oğlan şeyh İbrahim Ef.„
Gaybî; Sohbetname.

bulmağa benzer; amma mahabbet ve fenâ ile hudaya tâlibiyet, peri ankaya râkip olup kafa teveccühe benzer.„ „اين الثريا والثرا„ [1] sözleriyle bu akîdeyi izhar eyler.

Sulûkleri, Mürşide mahabbet ve ihvan ile sohbetten ibaret olan Melâmî - Hamzavîle e nazaran zikir, kalbin ve cemii a'zânın zikridir ki bu da [2] yine Vahdetten gafil olmamak, söylerken, yürürken.....kâffei ef'âlin haktan sâdır olduğun ve kendi de dahil olduğu hâlde bütün mevcudatın kakkın vücudundan ibaret bulunduğun ârif olmaktır. Bu suretle sâlik, Hakta fanî olur ve binnetice بقاباالله ı zevkeder ki sülûk bundan ibarettir Bayrâmî Melâmîleri, bu hâle, yani gafletten içtinap ve huzur hâline "Gönül bekleme„ diyorlar, muahhar Melâmîler, "zikri dâim ذكر دائم„ ta'bir ediyorlar. Maamafih, Melâmîler, bazen Cehrî zikir de yaparlarmış. Oğlan şeyhin an'aneten âkıbetini tâcil eden sureti zikri, tercemei hâlinde yazmıştık. La'li zade Sergüzeştte "zikri cehrî nâdir olur. Zira ecnebi huzurunda zikri cehrî etmezle:„ diyerek bazan zikri cehrî de yapıldığını söyliyor.

Hülâsaten doğru söylemek iktizâ ederse Melâmîler hikmeti kadîmenin heyûlası gibi her sureti ahzeden, fakat, hiç bir suretle mukayyet olmayan kimselerdir. Maamafih unutmamalıyız ki bunların vasfı mütemâyizleri kayıtsızlıktır.

Melâmilerde kerâmet:

Kerâmet, tarıkatların hiç birinde makbul değildir.

Ricâli sofiye, keşfü kerâmeti mel'abei sibyan, tabiri mahsusiyle "hayzi ricâl„ addederler. Böyle olmakla beraber bütün erbabı turuk şeyhlerinin kerâmetlerini nakli kâfi görmiyerek kitaplarını da bunlarla doldurmuşlardır. Kerâmetten en ziyade muhteriz meslek Melâmet mesleğidir. Bazılarının dedikleri gibi bu ihtiraz, kerâmetin izharından dolayi nefse bir ucüp gelmesi ihtimâlinden değil ; bilakis keşfü kerâmetin, Melâmiliğin gayesiyle tebayününden ileri gelir. Melâmetin gayesi irfan ve vusuldur; erbâbı keşiften olmak değildir, La'li zade melâmiyyunun ahvalini anlatırken"takdiri hudada hubbi ilâhîden nasipleri her ne ise anın zuhuruna müterakkıp olurlar. Keşfü keramet ve kesreti ibâdat istemezler„ [3] diyerek bu noktayı tavzih eylemişti. Filvaki diğer

[1] Sohbetnâme.

[2] Buna zikri mahabbet ve zikri ma' rifet derler. Bîatnâme.

Her nefeeste hâzır bulunup nefesinden agâh isen cümle zikroluor; her ne dersen de! Eğer nefsinden bîhaber isen zâkir değilsin, gerek Hay de, gerek Hu de!.. Sohbetnâme

[3] Sergüzeşt Sa: 69

tarikat pirlerine ve meşayihine isnat edilen beş vaktı ka'bede kılmak, suda yürümek, kayaları ezmek, yuğurmak, havada uçmak, tayyı zaman, tayyı mekan insilâh ve sâire gibi her şeyhte aynı tarzda vku bulan kerâmet, Melâmî ricâline atfediliyor. Elimizdeki Melâmî kitapları bunlardan bahsetmiyor. Bilakis onların feyzinden, nazarlariyle talipleri gaşyettiklerinden, irfanlarından bâhis. Bu suretle Melâmîler, kerâmâtı suriyeye kat'iyen ehemmiyet vermeyip kerâmatı ilmiyeye rağbet gösteriyorlar. Hatta İbrahim E. nin sohbetnâmede "Hasan Kabâdûz sohbetlerine mülâzınlardan bir ârife suâl etmişler ki keşfü kerâmeti suriyeye müteallik azizi mezburedan ne gördünüz ve ne işittinlz? cevabında buyurmuşlar ki ol evfakı akli hastan aklı Hasın hilâfı bir nesne görmedim ve işitmedim„ ve yine „her çent ki acaip ve garaip seyri mürat eylesek kendimize nazar ederiz dediği mezkûrdur. Yine sohbetnâmede İbrahim E. nin "kerâmet, dânânın hak ile mütehakkık olmasıdır. Faraza anın yüzünden bir kudret ve harika ve keşfi surî misilû hâlât zuhur eylese de kendinin alâkası yoktur„ sözleini okumaktayız. Yine aynı kitapta İbrahim E. havada uçmak, suda yüzmek gibi şeylerin hayvanata âit olup hayvanatın kendi mazhariyetlerinde kerâmat sahibi olduklarını söylediği gibi cemii mahlukatın kutba bîatını da "yani andan dirlik bulup anı arzu ve mahabbet edeler ki filhakika bîat ol mahabbetten ibarettir.„ diyerek tevil ediyor.

Filvaki sarı Aptullah E. İdrîsi muhtefînini bir nazariyle bayılıyor. Kalbinde lemean eden bir nur görüyor, Kabâî E. nin kutbiyetini bir tecelli ile anlıyor, keza Hâşim E. nin intikallerinden sonra La'li Mehmet E. nin kulağına „Seyyit Aliye varın!„ sesi geliyor, Beşir ağa, kabâî E. nin intikallerinde bütün mahlukatın kendisine secde ettiğini görüyor ve denize attırdığı paraları oturduğu minderin köşe yastığı altından çıkarıyor [1].

[1] Melâmi erlerine atfedilen kerâmet ve bunların mastur olduğu kitablar şunlardır:
1 — Emir sikkinînin ve Pir Ali E. nin kerâmetleri "semeratülfuat, sergüzeşt ve Melâmiyei Şattariye' de masturdur.„
2 — Abdullah E. nin nuri kalbîsi. "sergüzeşt ve Melâmiyei Şattariyede„
3 — Hâşim E. nin vefatından sonra La'li şeyh Mehmet E. nin kulağına gelen ses "sergüzeşt ve Melâmiyei Şattariyededir „
4 — Bunlardan maada Işık Hüseyin dedeye zât tecellisini (Melâmiyyei Şattariyye. sa: 118) Abdülbâkî E. den, Beşir ağanın intisap ve kabâî E. den sonra kutbiyete nailiyetini de Beşir ağadan rivayeten yalnız Müstakim zade yazıyor.

Beşir ağanın denize atılan paraları itasını da; (birisi mumaileyhe intisap için müracaat ediyor. Ağa evindeki sekiz kese akçayı Sarayburnundan denize atmasını emrediyor. Adamcağız, canı yanarak bu emri infaz ile ağanın huzuruna gidiyor. Beşir ağa "attın ama kalbinden dünya mahabbetini çıkarmadın„ deyip keseleri suları akarak yastığın altından birer

Fakat bütün bunlar - ilk ve son kerâmet müstesna - diğer pirlerin kerâmetlerine nisbeten birer tecellîden ibârettir. Yalnız Beşir ağa'nın son kerâmetiyle ilk Melâmî kerâmeti diğer tarikatlarda mervî olan kerâmetlere benzer. Fakat urefâyi Melâmiye ilk kerâmeti de "aşk ve mahabbet ateşinde kisvesini, ya'ni nâmü nişanını, surî varlığını mahvetti ve bu suretle yalnız hakikatı kaldı. Rüsûmu kuyuttan feragat eyledi„ tarzında tevil ederler.

Binnetîce şunu arzedelim ki kalen dâimâ keşfü kerâmete aleyhdar bulunan Melâmîlerin kitaplarında da fazla bir kerâmete tesâdüf edemiyoruz ki bu da onların bir vasfı fârıkıdır.

Melâmîlikte Şiîliğe temayül:

Ehli beyte mahabbet dolâyisile Şiîlik her tarikata şuûrî, gayri şuûrî girmiştir. Hatta Sofiyeden bir kısmı, doğrudan doğruya Şîa mezhebine intimâ eylemiştir. Meselâ Attâr, bu cümledendir [1]. Yalnız alelumûm tarikatlar — İrandaki tarikatlardan maada (Ni' metî, Hâksârî gibi) — zâhiren ehli sünnet akidesine sâliktir. Fakat bu da kabili inkâr değildir ki İran ve Türkistan'da zuhur eden tarikat müessisleri, muhitlerinin tesiriyle kurdukları yola dâimâ "Hubbi Ali ve Ehli beyt„i bir rükni esâsî olarak vaz'etmişlerdir. Harizm' diyârından yetişen ve bir İsmâîlî oğlundan [2] — Şemsi Tebrîzî — feyzalan Mevlânânın tesis ettiği Mevlevîlik ve doğrudan doğruya « Şîî — Bâtınî» esasları üzerine kurulan ve sâlike ilk telkinde mezhebinin " Ca'ferî„ [3] olduğunu bildiren Bektâşîlik gibi...

Bazı tarikatlarda ise bu Ehli beyte mahabbet neş'esi, muhitlerinden ziyâde pîrlerinin Alevî, Seyyit bulunmasından ileri gelmiştir. Buna "Rifâî„ liği delil gösterebiliriz. Maamafih her tarikatta Ehli beyte mahabbet suretinde bir Şîîlik temâyülü varsa da hiç biri tamamile Şîî değildir. Yalnız bundan Bektâşîleri müstesnâ tutmalıyız.

Böyle olmakla beraber bu sözümüzle tarikatlarda tamamiyle Şîîliğe mütemessik kimseler yoktur demiyoruz. Yalnız şurası unutulmamalı ki

birer çıkararak o zâta veriyor. Sa 132-133 yalnız Müstakim zade "vasılı rütbei tahkiktir„ kaydile yazmaktadır.

Metinde söylediğimiz gibi bu kerametlerden Emir Sikkînî'ye atfedileniyle Beşir ağaya isnat edilen son kerâmetten başkası "feyzi nazar ve tecelli„ ye âit olup tamamiyle hârika denemiyecek şeylerdir. Hülâsa, ne de olsa beş asra karip bir müddette bu kadar zevâta atfedilen bu bir kaç keramet yine azdır. Başka tarikatlarda yalnız tarikat pîrine atfedilen harikalar bile, hem de hepsi hakikaten aklı fikri yakacak derecede azametli olduğu hâlde bu kerâmetlerin yekûnundan fadazlır.

[1] İlk Mutasavvıflar. 172 nci sahifeye müracaat.

[2] bu kayıt Fuat B. in Türk Edebiyatı tarihinde görülmüştür.

[3] Bektâşîler, bildiğimiz « Ca'ferî — İmâmî » mezhebinden değildirler. Onlar, hâlis Bâtınî oldukları hâlde bu Ca'ferîliği bir Bâtınîlik sütresi olarak kabul etmişlerdir.

vahdeti vücudu hakkiyle kavrayan bir sâlik, teberrâda bulunamayacağından tam bir "Şiî — İmâmî„ olamaz. Ancak "Mufaddıla مفضله „ dan olabilir. Halbuki esâsen hemen bütün kendini bilen tarikat erbabı Mufaddıla'dandır.

Melâmîlere gelince; bu hususta fazla ısrâr etmiyeceğiz. Ahmedi Şarbân ve Oğlan şeyh İbrahim Ef. yi anlatırken bu bahse âit epeyce malûmât vermiştik.

Bütün Melâmî silsilelerine nazaran "Sırrı Hüviyyet„ Muhammed'den doğrudan doğruya Ali'ye geçmiştir. Hakikî Bey, "İrşadnâme" sinde Kutbun, her zamanda ancak bir kişi olduğunu, "Lût ve İbrahim„, "Mûsâ ve Hârûn„, "Yahyâ ye İsâ" gibi bir zamda bulunan Peygamberlerin de ancak bir tanesinin sırra sâhip bulunduğunu, onun için Lût'un İbrahime Hârûn'un Mûsâ'ya, Yahyâ'nın İsâ'ya îmân ettiklerini anlatıp diyor ki "İmdi cümlesine tecelli eyliyen ol sâhip nübüvvetin ve sâhip sırrın nurudur. Zira Kutbiyeti Hak anındır. Cümlenin müracaatı ve ihtiyacı anadır ve cümlenin müşkili anınla hallolunur ve ana muhâlefet, Hazreti Rasûle muhalefettir ve cümle Enbiyâ ve Evliyâ'ya muhâlefet eylemektir. Zira anda olan nûri zâtı ilâhî, hazreti Rasûlde ve cümle Enbiyâ ve Evliyâ' da olan nurdur ki zâtı Haktan mütecellidir ve ol nûri zâtı ak a nübüvvet ve velâyet mertebesini kat'edip cümle Enbiyâ ve Evliyâ, vücudi vâhit olmuşlardır. Ol sebepten Rasûl صلى الله عليه و سلم İmâm Ali' hakkında « انا و على من نور واحد » der ve bu ittihâdı ma'neviylerinden haber verip şaibei şüphe komamışlardır.„

La' lî zade Abdüllbakı bu hususta daha vazıh malûmat veriyor. Vasîlik ve Halîfeliğin Kutbiyet gibi, Peygamberden sonra Ali' ye âit olduğu hâlde her nasılsa Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın da o makamda bulunmalarından bahsederken bu üçünün Halîfe olmalarının vârisi Muhammedî ve Gavs olduklarına delil olmadığını, maamafih bunlara "gasıp„ nazariyle de bakılmamasını izah sadedinde diyor ki:

"Yevmi Sakife'den ekseri zikrü rivâyet olunup müreccehât olmakla icma' vukuiyle cümle Eshâp Ebu Bekire bîat edip "Halîfei Rasulullah„ tesmıye eylediler. Kezâlik Hazreti Aliyyi Vasiyyi Nebî hakkında dahi hafî ve celî işâreti hilâfet, kesret üzeredir; cümleye malûm.. Bu mes'elede nûri velâyet ve mahabbet ile münevver ve cezbei ilâhiyye ve mevhibei tarikat ile mutahhar olan kulûbi ârifîn ve derrâkei âşıkîn için ihsan ve i'tâ buyurulan sırru hikmet oldur ki Hilâfet iki nevidir. Bir nev'i Hilâfeti nübüvvet ve şeriattır ki ana Hilâfeti zâhire ıtlak olunur.„ [1]

Abdülbâkî Ef. bundan sonra Ebu Bekir, Ömer, Osman'ın ve sâir

[1] Mebdeü Meâd مبدء ومعاد Varak: 101-102

Halîfelerin hilâfetini bu kısma idhâl edip ikinci kısım Hilâfet hakkında şu sözleri söyliyor:

« Ve hilâfetin ikinci nev'i Hilâfeti velâyettir; Hilâfeti bâtına dahi ıtlak olunur. Bu hilâfet, havassı mü'minin içündür. Nasbu tayini tarafı Haktan dır. Ulemâi zâhir, bu hilâfeti ıspat sadedinde olmayıp belki ekseri lüzumu yoktur deyu inkâr ederler. Kimi dahi ahkâmı şeriattan âmmeye lâzım değildir derler. İlmi tarikattır; ispatı ehli tarikat vazifesidir derler; ne ıkrar ve ne inkâr ederler. Lâkin ehli keşfü tahkiku yakin ve cümle zümrei ârifîn ve sâlikîn, belki cümle cümhuri ukalâ ve ulemâi muhakkıkın indinde aklen ve naklen ve şühuden hilâfeti bâtınanın vücudu lüzumu hilâfeti zâhireden ziyâde ebyen ve elzem ve azhardır. انا مدينة العلم وعلى بابها hadîsi şerifî ve hilâfete dâlle olan işârâtı latîfe, hilâfet ve ma'rifete delâlet eylediğini ulûmi hakikat ve âdâbı tarikat Hazreti Alî رضى الله عنه dan münteşir olduğu müeyyit ve hilâfeti zâhirenin dördüncü rütbe zuhuru bu ma'nâyı müekkittir.„ [1]

Görülüyor ki Ali, Peygamberden sonra Nübüvveti Muhammediyenin vilâyetinin sâhibi ve Hakikatı Muhammediye'nin mazharıdır. Öbür Halîfelerin hilâfeti, ancak zâhirî bir riyâsetten başka bir şey değildir.

Melâmî — Hamzavîler, ayni zamanda "ائمهٔ اثنى عشر„ i de tasdik ederler. Sârbân Ahmed'in şiirlerinden bahsederken On iki imâma gösterdiği ihlâs ve mahabbeti söylemiştik. Sarı Abdullah Ef. nin hemen bütün eserlerinde On iki imâmın isim ve tercemei hâllerinin bulunması dâ bunu ayrıca teyit eder. Gaybî'de risâlelerinde Ali'nin ismine dâimâ عليه السلام cümlesini terdîf eylemektedir. [1].

Hülâsa; "Melâmî — Hamzavî„ ler, tam ma'nasiyle "Mufaddıla مفضله„ dan olup "Şîai ûlâ شيعهٔ اولى „ ya hayrülhaleftirler.

Melâmîlikte dünyâya nazar:

Melâmîler; dünyayı Mevlâna'nın

چيست دنيا؟ نقره وفرزند وزن؟
چيست دنيا؟ ازخدا غافل بدن!

beytinin müeddâsına tevfikan Hak'tan gaflet olarak telakki etmekte bu-

[1] Mebdeü meâd; Varak: 101—102.

[1] Muamafih Ehli beytten birinin ismine عليه السلام kelimesinin terdifi, yalnız Hamzavîlere âit değildir. Bu, her tarikatta vardır.

Gaybî, her risalesinde Ali'ye عليه السلام dediği gibi hassatan "Bîatnâme„ sinde silsilesini zikrettikten sonra الحمدلله تعالى والصلوة والسلام لحبيبه المصطفى ولعلية المرتضى كرم الله وجهه ولسائر الاولياالاصفيا cümlesini yazıyor.

lunduklarından bu meslekte diğer tarikatlarda olduğu gibi çile, riyazat ve şâir vesâil ile dünyayı terketmek yoktur.

La'lî zade bu tarikata sülûk eden her şahsın" الكاسب حبيب الله mucihince meşağili dünyeviyeden bir kârı meş'rua meşgul„ [1] olması lüzumunun "sergüzeştte kayt ve sonra„ Menziline geldikte vizri kesreti kalbinden ref' için dergâhı hakka teveccüh ve niyazü tevacüt "eylemesini de tenbih ediyor. Esasen Dünyâyı "Zuhuri ilâhî ve aynı hüvviyet„ bilen Melâmîlerin dünyâyı terketmelerine ihtimâl verilemez. La'lî zade aynı kitapta "Pes imdi الكاسب حبيب الله fahvasınca kesbi halâl makamatın evlâsı olduğu mukarrerdir„ [2] dedikten sonra "Tevekkül توكل„ ü esbaba mübâşeret ve o esbabı maksuda vusul için müsebbibe raptı kalp olarak tefsir ve "Âşık ve Sâdıklar, esbaba mübâşeret ettikleri لاجل اقدامهم değildir; belki müsebbibe ubudiyeti mahza içündür„ [3] ve "pes imdi mümkün oldukça liveçhillâh bir gûne kesbile takayyüd gerektir„ [4] sözleriyle bu fikri tekrar tekrar tekit etmektedir.

Yine aynı eserin aynı bâbında (Serğüzeşt: Kisbi maaş beyanındadır) nihayetlere doğru tenbellik edip bir işle meşgul olmıyanları zem ve "اوليائى تحت قبابى..." hadîsi kutsîsi "Evliyâdan her biri bir hizmet ve işle meşgul olup o iş onlara perde olur. O işle kendilerîni setrederler. Basiret sahiplerinden başkaları onları bilemez„ [5] suretinde tefsir ediliyor.

Lâ'lîzade, bu bapta, tariki hakka sülûk edenlerin ya tevekkül, yahut tevekkülle beraber kisip suretlerinde bulunduklarını, fakat sırf tevekkülün ehli fenâdan gayrisine caiz olmadığını söyliyor. Bundan anlaşılıyor ki Ehli fenâ, cezbe sahipleridir. Esâsen bu gibi kimseler bir işle oğraşamaz ki... Fakat kisbi halâlın, makamatın en yükseği olduğunu ve esbaba mübaşeretin mahzı ubudiyet bulunduğunu, Hülâsa توجهاً لله bir işle tekayyüt lüzumunu söyliyen La'lî zade merhum, ehli fenânın tevekküli sırfında israr etmiyor. Belki de bunu bir noksan telakki ediyor. Çünki sülûkta "Mahvü fenâ محو وفنا eseri kemâl değildir. "Sahv صحو„ a erişen, bu suretle kesrette vahdeti ve vahdette kesreti görebilen kimselerdir ki "Kümmelîn كاملين„ addebilirler. Hülâsa; Melâmet, sa'yü ameli tavsiye ve takdis eder; diger tarikatlarda olduğu gibi terki bir vesilei vuslat telakki etmez [6].

Melâmîler, en küçüklerinden en büyüklerine varıncaya kadar hayatlarında bu fikirlerini tatbik ve izhar etmiş kimselerdir. Meselâ; aktâbı

[1] Sa: 120
[2] Sa: 122
[3] Sa: 122
[4] Sa; 123
[5] Sa: 123
[6] Sa: 122

Melâmiyeden Ankaralı Husameddin, ziraatla meşgul olan ve cami yaptıracak derecede servete malik bulunan bir zattı, Bursalı Hasanı Kabâbûz, isminden de anlaşıldığı veçhile terzilikle müştagildi. İdrîsi muhtefî; Filibe, Sofya ve Belgrada kadar gidip gelerek ve bilâhara adamlarını göndererek ticaret eden, bu suretle asrının zenginlerinden madut bulunan bir tacirdi. Kabaî Ef. Bedestandaki dükkânında elbise satardı. Beşir ağa da müteaddit çiftliklere mâlik bir zattı. Hatta Melâmîlerin içinde Sadrı azamlık, Şeyhülislâmlık; Reisül küttablık gibi mühim Hükûmet mansıplarında bulunan kimseler bile vardır. Bunlar, halis Melâmî bendesi oldukları hâlde terki dünyâya rağbet etmemişlerdir. Bendeleri üzerinde fevkalâde nâfiz bulunduğu ve bir işaretiyle değil mallarını, canlarını bile terke hazır, binlerce zevâtın maneviyetlerine hakim bulundukları hâlde hiç bir Melâmî gavsi, kendisine bir zaviye kurup nüzuratla geçinmeğe tenezzül etmemiş — oğlan Şeyh İbrahim E. Nureddin zade... gibi tekke şeyhleri müstesnâdır. Çünki bunlar esasen Melâmetlerini, tarikat kisvesiyle gizliyen kimselerdi; Binaenaleyh, bir işle meşgul olmamaları hususunda mazurdurlar — bilâkis arzettiğimiz gibi her biri bir işle maîşetini temin ederek bendelerine nümunei imtisâl olmuşlardır.

Artık pek tabiîdir ki böyle bir meslekte diğer tarikatlardaki Selman etmek [1], Hakkullah istemek gibi şeyler bulunamaz.

Melâmî — Hamzavîlikte teşkilât ve şeriata mütabaat:

Bütün tarîkat erbabında mevcut olan "Gavs„ akîdesi, Melâmî—Hamzavî'lerde çok kuvvetlidir. Hamzavî rehberlerinin "Gavs ve kutup„ addedilen Hamzaviye mümessilinden mezun olmaları şarttir. Aksi takdirde irşatta bulunmazlar. Çünkü irşat esasen Cavs'in hakkıdır. Gavs, Varisi Muhammedî'dir. Hakîkî Bey "İrşadnâme„ de bu hususu anlatırken şöyle diyor:

"Hak سبحانه وتعالى cemîi enbiyâ ve evliyaya ol nuri hakîkatı Muhammediyye ile bir kuvvei kudsiyye vermiştir ki gayri kimseye vermemiştir ve cemîi ulûmi evvelînü âhirîn ol nur ile bunlara münkeşif olur. Yerlerde ve göklerde ve yer ile gök mâbeyninde olan cemîi eşyânın ilmine ve hakîkatına olunur ile âlim olurlar. Ve ol nûr ile on sekiz bin âlem üzerine feyzresan olmağa ve cemîi mahlûkâtın müşkillerin halletmeğe ve Hazreti Hakka ulaştırmağa sâhip kudret ve sâhip dâvet olurlar. Halkı Hakka dâvet eylemek ve tâlipleri irşad etmek onların hakkıdır. Anlardan gayriye irşad haramdır. Meğer anların emri ve icazetiyle ola. Erenler ve cümle

[1] Selman etmek, tarikatlarda tezlîli nefsetmek için keşkül bedest olarak ve bazan ilâhiler söyliyerek dilenmeğe derler.

velîler ol mazhari Nuri Hakîkatı Muhammediyye olan sahip feyz ve sahip irşadın irşadiyle perveriş bulup kimseyi irşad eylemek lâzım gelse onun emri ve icâzetiyle ederler. Cümlesi ona muti' ve münkâd olmuşlardır. Zîrâ cemî müntehîler anın kıtında müptedîdir. Cemîi mürîdan ve sâlikân ol hazret kıtında mahvi vücûdi mutlak ve müstehlektir. Ve bu yolda ehli sülûk olan ihvânın kemâli budur ki fena ihtiyar edüp eğer yüzünden nice bin kerâmâtı âliye ve vîlayâtı ma'neviye zâhir olsa dahî yüzünde nice bin tâlibü muhip tarîki Hakka gelüp feyze erişüp cezbeye vâsıl olsa hiç bir nesnede kenduye asla vücut vermeyüp ol dergâhta cümlesinden kendi nefsini hakîr bile موتوا قبل ان تموتوا menziline erişüp muktezâyı beşeriyetten halâs bulmağa liyâkat hasıl ede. Zîra nazarı feyzü hıkmet ve feyzi bastu kuvvetü kudret olan, mürşidi kâmildir.„ [1]

Bu usûl tarîkatın intişarına mümkün mertebe mâni olmuş sayılabilirse de hakîkatta mesleğin intizamını ve ihvânın râbıtasını tamâmiyle temin etmiş olduğundan çok uzun müddet ve hatta zamanımıza kadar - mını bâdi olmuştur.

Ahmet Sârbanın on ikinci imam Mehdî'nin hayatta bulunduğnu kail olduğunu görmüştük. Sarı Abdullah Ef.de de bu akide pek vâzıh değilse de mübhem bir surette görünüyor. Son Hamzevîlerden Seyyit Abdulkadir Ef. de babası Seyyit Süleyman Ef. ye iktifâ ederek şiirlerinde bu akîdeyi bâriz bir sûrette izhâr ediyor [2].

Bu akîdenin Gavs akîdesiyle telifi bir az güçtür. Fakat Mehdî'yi hayatta addedenler, her hâlde Gavs'i imâm Nâibi olarak kabûl ederek bu iki nazariyeyi telif imkânını bulurlar.

Hamzavîlerde cârî olan bu sıkı merkeziyet usulünün tabîî netîcesi olarak çok kuvvetli teşkilâta şâhit olmaktayız.

Hakîkî B. in "İrşâd nâme„ sinden ve La'lî zâdenin"Sergüzeşt„ inden anladığımıza göre şer'î cürüm ve kabâhatların cezalarını bile aralarında veriyorlar ve hükûmete katiyen müracaat etmiyorlardı. Hakîkî B. bu hususta diyor ki: "Tarîkat ehlinden bir kimesnenin şer'i şeriften ve tarikatı müniften taşra muhâlif dahli ve ameli sâdır olursa ol kişiyi red ve amelin kabul etmiyeler ve eğer ol kişi kendû cürmüne ve artık ol günâhı etmemesine rücu edüp tevbe ve istiğfâr ederse ve evvelki menzilin ve

[1] Bu mebahis "Sergüzeşt„ te aynen vardır. Sa: 128 - 129.

[2] Seyyit Abdülkadir Ef.nin Mehdî'yi kâim ve muntazar bildiği ve hayatta olarak kabûl ettiği muhakkaktır. Merhum Fazlullah Rahîmînin كلزار حقيقت taki Abdülkadir Ef.nin بلخى mahlâsiyle münderiç fârisî şiirlerine ve Düvazde imâm'larına bakınız! Cilt: 2; Sa: 39-47 «ينابيع المودة» de 70 nci baptan 96 ncı babın nihayetine kadar olan kısım, Hasanül Askerî'nin oğlu 12 inci imâm Mehdi'nin kaim ve muntazar olduğunu bildiren Hadîs ve Haberlere hasredilmiştir.

mekânın isteyüp yolun talebederse ol zamanda Ehli Hakka lâzım olur ki ihtiyarlar ana yol göstere ve tarîka çekerler. Her ne emrederlerse itâat edüp kabûl ederse ve Allâhın emrine ve Rasûlün kavline ve evliyânın tarikatına — Ehli Hakka malûmdur — ana göre ne ise cezasın çektüreler. Andan sonra kabûl edüp evvelki gibi mahabbet üzere olalar. Ve eğer ol kişi inâd edüp Hakkı kabûl etmese yine reddedeler. Madem ki kendu cürmüne kendu muterif olup kendû yolun talep edüp ettüğü işe peşîman olmayınca kimesnenin şefaâtiyle yol vermiyeler.„ [1]

Hakîkî B. bu bahsin bir az aşağısında söz arasında Hamzevî'likte mücrimlere verilen cezâlardan bir kaçını da şu suretle anlatıyor:

"Gelüp girû yolun talep ederse ol zamanda kâidei tarîkat üzere lâzım gelen cezâsını bildireler ve yol göstereler. Ana göre her ne ise emre itâat edüp râzî olursa ان احسنتم احسنتم لانفسكم وان اسأتم فلها hükmünü yerine getürüp Hakkı icrâ ederler yani eğer had urmak lâzım ise had uralar. Ve eğer hizmete koşup karakolluğa komak lâzım ise koyalar ve eğer kazan kaynadup terceman akçasın almak lâzım ise alalar [2]. Muhasseli kelâm her kişinin cürmüne göre her ne cezâ lâzım ise mürşidi kâmile ve ehli tarika malûmdur. Mürşit emriyle ona göre cezasın çektireler ve tarika koyalar.„

La'lî zâde de "Ah, dirigâ ki zamânımız butûn iktizâ atmeğin elhâletü hâzihi terbiyeti zâhire bilkülliye metrukedir.„

صاحب المحامد والمكارم السيد محمد الهاشم قدس سره العزيز hazretleri vaktına ğelince âdâbı tarikat değil, ahkâmı şeriatı garra bile cemiyeti fukarâda icra olunup Kuzat ve Hukkâma müracaat olunmaz imiş. Hududi şer'iyye haddi kazif ve haddi şürp gibiler bilcümle mecmaı fukarâda emri Sâhip zaman ile olup...„ [3] sözleriyle bunu teyit ediyor.

Bu bize Hamzâvîlerin aralarındaki tesânüt ve vahdeti, ve ancak merkezî idâre yüzünden husûle gelen teşkîlattaki kuvveti göstermek itibariyle ehemmiyete çok şayandır. Müstakim zâde merhum, Sarı Abbullah E. ye de gençliğinde böyle bir mecliste zinâ haddinin ikame edildiğini rivâyet etmektedir.

[1] Sergüzeşt Sa: 112

[2] Bu mebâhis "Sergüzeşt„ in آداب طريقت اهل محبت وملامت faslında aynen vardır. Sa: 109-115

[3] Kara kolluğa koymak, hapsetmektir. Peştamalcılar hanının zemin katındaki bir odası uzun müddet Hamzavîlere Hapıshane vazifesini gürmüştür. Bu hapishanede Hamzavî mücrimleri tekrar yola gelebilmek için müddeti mahbusiyetlerini istekleriyle geçirirlerdi.

Terceman akçası her hangi bir cürüm mukabilinde verilen paradır. Kazan kaynatmakta kurban kesmektir. Terceman tabiri Bektaşî ve Kızılbaşlarda da vardıa. Hatta Bektaşî ve Kızılbaş îtirafı zünûp âyininde (görülmek, hizmet görmek, baş okutmak) okunan duâda "Canîm kurban, tenim terceman„ cümleleri vardır.

Terceman Bektâşîlerde aynı zamanda mürettep ve bâzen manzum dualara da denir.

Bu yoldan düşmek ve reddedilmek, Bektâşîlerin düşkünlüğüne benziyorsa da Haddi zinâ, Haddi kazif, Haddi şürbi hamr..... ve Hamzavîlerin vahdeti vücudun mufrit taraftarları bulundukları hâlde evamiri şer'iyeye tamamiyle riayetkâr bulunmaları, bu müşabehetteki sûi zannı ref'etmektedir.

Esasen Hamzavîler, mufrit vahdetçi oldukları hâlde Bâtınıyeye meyletmemişler ve tevhidi «جمع الفرق» görmüşlerdir. Hatta İbrahim E. Sohbetnâmede "Cem'i mahz semtini tutanın tevhidine çingâne tevhidi derler„ söziyle evâmire riâyet lüzumunu ifâde ediyor.

Sarban Ahmet, Husâmeddini Ankaravî, Hasanı Kabâdûz ve Beşir ağa gibi zevatın ihvanlarına yolladıkları mektuplarda şerîata mugayir hiç bir şey yoktur. Bilakis, hepsi şeriatı iltizam etmiş ve hatta Beşir ağa "Şeriat, şeriat, yine şeriat!...„ diye bu rükni esasîyi tekit eylemiştir.

Bunları "Takıyye تقيه„ ye hamledemeyiz. Eğer Hamzavîler, takiyye ehli olsalardı vahdeti vücudu da işâa etmezlerdi. Namazın ve sâir a'mâlin her hâlde bâtınî hakikatları bulunduğuna da kaillerdi, fakat zavâhire dokunulmamak şartiyle!...

Sofiye indinde maruf bir hikâye vardır: Mansur «انا الحق» diye âlemi velveleye saldığı sıralarda geceleri beşyüz rik'at nâfile namaz kılarmış. «انا الحق» dediği hâlde kime namaz kıldığı sorulunca "Ya, zatıma inkiyat etmeyeyim mi? demiş. İşete Melâmî — Hamzavîler de her hâlde bunun gibi a'mâl ve ahkâmı, sıfâtın zata inkiyadı olarak kabul etmişler ve tabiri safiyanesiyle "Edebi Muhammedî„ ye tecâvüz etmemişlerdir. Onların ukubete oğramaları, Vahdet sırrını ifşalarından ileri geliyordu. Esasen, daha serbest yürüyerek evâmiri şer'iyeye riayet etmediklerini iddiâ etsek bile bu iddiayı tevsik edecek bir vesîka bulamayız. Halbuki, riâyetkâr olduklarına ait bu kadar delâil ve vesâik var; Hakikî B. in irşadnâmesi, Sarı Abdullah Ef. nin, La,lî ve Müstakim zadenin êserleri, Hamzavî aktâbının mektupları gibi...

Binaenaleyh melâmî — hamzavîlerin şeriata münkat bulunduklarını kabul, bizim için bir zarurettir.

* * *

Bütün bu mesrûdattan tamamile anlaşılıyorki Hamzavîlik — Melâmîlik her türlü, tarîkat kuyudundan âzâde, yalnız mürşide mahabbet ve kalbî râbıta ile tefekkür ve sohbet üzerine müesses bir irfan ve âdetâ diğer tarîkatlara karşı bir aksül'amel yoludur. Bayrâmî Melâmîleri, verdiğimiz îzâhattan da anlaşıldığı vechile ilk Melametîlerin meslek ve meşreblerine

tamamiyle tevârüs; Binaenaleyh Muhiddin'in "Fütûhat„ taki tarif ve tavsiflerine istihkak kesbetmişlerdir [1].

Diğer tarîkatlarda da uzun müddet riyâzat ve mücâhede netîcesinde sâlike yavaş yavaş vahdet sırrı açılır ve bu neşveye sahip olan, bu sırrı zevkeden kimse, Tabîatiyle her şeyi hoş görmeğe, her kese hoş bakmağa başlar ve gayenin bu olduğnnu anlaıdktan sonra artık rüsûm ve kuyût ile mukayyet olmamağa ve âdetâ bu rüsûma istihfafla bakmağa başlar. Halbuki tarikatların intihâsı olan bu hâl, Melâmîler'in — Gaybî'nin dediği gibi — iptidâsı idi. Ounun içindir ki bu mesleğe, diğer tarîkatlardan da bir çok urefâ, hattâ Bezci zâde, Nureddin zâde, Sîmkesî Feyzi Ef. Lalî Mehmet Ef. gibi bir çok maruf şeyhler bile dâhil olmuşlardı.

Melâmîlerle en ziyâde uyuşan, kaynaşan Mevlevîlerdir. Bunun sebebi de vazıhtır. Mevlevîlerde esmâ yoktur. Zikir, yalnız bir miktar İsmi celâlden ibârettir. Haftadan haftaya yapılan Sima' ise zâhirî bir tevacüt resminden [2] başka bir şey değildir. Gerek muhiplerin, Gerek dervişlerin sülûkü sohbetledir. Her şahıs şeyh ve halîfe olması meşrut bulunmayan kemâl sâhibi bir Mevlevî dedesine raptı kalbeder ve onun sohbetiyle neşevi vahdet tahsiline çalısır [3]. Mevlevîlik bu cihetle Melâ-

---

[١] فمنهم رضى الله عنهم الملامية وقد يقولون الملامتية وهى لغة ضعيفة وهم سادات اهل طريق الله وائمتهم وسيد العالم فيهم و منهم وهو محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم وهم الحكماء الذين وضعوا الامور مواضعها واحكموها واقروا الاسباب فى اماكنها ونفوها فى المواضع التى ينبغى ان تنتفى عنها ولا احلوا بشئ مما رتبه الله فى خلقه على حسب مارتبوه مما تقتضيه الدار الاولى تركوه للدار الاولى وماتقتضيه الدار الاخرة تركوه للدار الآخرة . . . . . .

فتلامذة الملامية الصادقون يتقلبون فى اطوار الرجولية و تلامذة غيرهم يتقلبون فى اطوار الرعونات النفسية فالملامية مجهولة اقدارهم لايعرفهم الا سيدهم الذى حباهم وخصهم بهذا المقام ولاعدد يحصرهم بل يزيدون وينقصون.. الباب الثالث والسبعون فى معرفة عدد مايحصل من الاسرار للمشاهد عند المقابلة والانحراف وعلى كم ينحرف من المقابلة فى ذلك

Cilt: 2, Sa: 21

[1] Tevacüt, vecit tahsili için yapılan halâttır. Mukabele ve Sima' da tevâcüt resmindendir.

[illegible] Son Mevlevî dedelerinden olup İstanbulda çayırlı medresede bir çok talip ve saliklere Farisî, Arabi (Fusus, Futuhat, Mesnevî, Zevra ve Havrâ . . . . . .) okutan Mesnevî han Esat dede; kesreti müridana malikti. Hacı Hüseyin Vessaf B. E., Fusus şarihi — İstannbul pssta işleri müdür muavini — Avnî B. E. gibi birçok zevat yetiştirmiştir. 329 senesinde mesnevîhanı bulunduğu Kasımpaşa mevlevihanesinde vefat ve dergâhın haziresine defnedilmiştir. Tasavvufta rüsuh sahibi olan dedenin divanı ve birçok gayri matbu' asarı vardır. Hacı Hüseyin Vessâf B.E. merhumun «Sefînei evliyâ» sında mufassalca tercemi hâli vardır.

mîliğe en yakın bir tarikat olduğundan Neşatî, Cevrî, hatta Nahifî gibi Mevlevî şâirleri, Peçevî Ahmet ve Seyyit Ebu Bekir dedeler gibi zi nüfuz mevlevî şeyhleri melâmîliğe intisap etmişlerdir.

Melâmîlikte avamı bağlıyan esma, âyîn ve zikir gibi şeyler bulunmadığından ve yalnız felsefe ve irfan bulunduğundan bu mesleği İstanbul, Edirne, Bursa ...... gibi merkezlerde tevessü etmiş görmekteyiz. Merkezlerde ulemâ ve urefa, bu mesleğe girince, körü körüne bunların mukallidi bulunan avam da intisap etmiş, fakat Melâmîlik daima dediğimiz gibi merkezlere münhasır kalarak hiçbir vakit kasaba ve köylere kadar intişar edememiştir. Halbuki diğer tarikatlar dairei intisaplarına daha ziyade avamı almışlar ve meselâ Nakşîlik, hassatan şark vilâyetlerinde köylere kadar yayılmıştır. Çünkü bu tarika müntesip bulunan bir köylü amali diniyeden maada bazı nevâfil ve zikirle müştağildir; esâsen başka birşey beklemez ve onu tarika bağlıyan da bu zikirdir.

Nakşilikle Melâmilik arasında yaptığımız bu mukayeseyi Bektaşîlerle Kızılbaşlar arasında da yapabiliriz. İkisi de bâtınî olan bu iki tarikattan birincisinde biraz irfan olduğundan merkezlerde tevessu' etmiş; Kızıl başlıksa daha ziyade Türkmen ve kürt aşiretleri arasında intişar edip babadan oğla ve âileye intikal ederek bir tarikattan ziyade bir zümre haline gelmiştir [1].

Hülâsa Türk diyarında ve Türk ruhundan doğan Melâmî — Hamzavîlik; Türk irfan âlemine birçok âlim ve fâzıl zevatı yetiştiren, millî Türk edebiyatına ruhî ve samimî birçok şâirler ihdâ eden bütün tarikatları cami' bir meslekten ibarettir.

---

[1] Bektaşilik te Rumelide, hassatan Arnavvutlar arasında zümrevî bir mezhep halindedir.

Arnavutlukta Bektaşî oğlu büyüyünce muhakkak Bektaşiliğe intisap eder ve bu suretle Bektaşîler, içlerine hariçten nâdiren girilen bir zümredir.

İLAVE

Kitabımızın tab'ından evvel ve tam sırasında elimize geçmiyen bâzı vesîkalardan ilâveten bahsetmek zaruretindeyiz :

I. — Bundan evvelki mebhasta arzettiğimiz Mehmet Emînül Fuhûlî'ye ait mecmuada Hacı Bayramı Velî'nin olan ve kitabımızın 36-37 inci sahîfesinde münderiç bulunan ilâhînin tamamını bulduk. Aynen yazıyoruz :

Noldu bu gön lüm, noldu bu gönlüm ?
Derdü gamile doldu bu gönlüm.
Yandı bu gönlüm, yandı bu gönlüm ;
Derdine derman buldu bu gönlüm ;

Yan ey gönül yan, yan ey gönül yan ;
Yanmadan oldu derdine derman ;
Pervâne gibi, pervâne gibi
Şem'ine aşkın yandı bu gönlüm !

Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı,
Rengine aşkın cümle boyandı.
Kendude buldu, kendude buldu,
Maksudunu hoş buldu bu gönlüm.

Sevâdı âzam, sevâdı âzam ;
Belki oluptur Arşı muazzam,
Meskeni cânan, meskeni cânan.
Olsa acep mi şimdi bu gönlüm ?

Seyri billahtır, seyri billahtır ;
لی مع الله tır, فنا فی الله tır ;
Âyinesinde, âyinesinde
Gerdi sivâyı buldu bu gönlüm ;

الفقر فخری , الفقر فخری ;
Dimedi mi ol âlemler fahri ?

Fahrini zikrin, fahrini zikrin.
Mahvü fenâda buldu bu gönlüm.

Bayrâmî imdi, Bayrâmî imdi
Bayram edersin yâr ile şimdi!
Hamdü senada, hamdü senada.
Bayram edüptür yâr ile gönlüm.

Mecmuada Hacı Bayram'a ait şu gazel de vardır:

Benim maksudum âlemde değildir lâkin illâ Hu;
Bu benim derdime derman değildir lâkin illâ Hu!

Değildir hûrîvü gılman, ne Cennet, köşkü ne rıdvan,
Bu benim gönlüme sultan değildir lâkin illâ Hu

Anın nakşi hayâlinden cihan bir zerre olmuştur;
Nazar etsen o zerreden görünmez lâkin illâ Hu!

A Bayrâmî; eğer idrâk edersen sen bu âlemde,
Bu sırrın sırrına kimse erişmez lâkin illâ Hû!

II. — Mecmuada Sârban Ahmed'in ihvânından Vıze'li Alâeddin Ef. ye ait şu şire tesâdüf ediyoruz:

Bil Eliften maksat oldur olasın Allah ile
Bâ Teberrükler kılâsın Bâi بسم الله ile.
Tâ Tilâvet eyle didi vahdeti zât bulasın
Sa Sebat ol dinin üzre avni عون الله ile
Cîm Der cismin ile Hakka ibâdet ede gör;
Hâ Dedi ruhanî haccet sen de فضل الله ile
Hî Halleden key sakın mülki vücûdun bâğını;
Dal Dedi devlet erişe sana رضا الله ile
Zâl Zillettir, mezellet eyle dâim nefsini
Râ Rivâyettir bilürsün ilmi علم الله ile
Zâ Zemanın sakla gör, gafletle bir dem geçmesün.
Sîn Sırdır kim eresin emni امن الله ile.
Şin Der şekten sakın kim seni mağbun etmesün
Sâd Dedi tâ saydedesin ol هدى الله ile
Zat Ziya bulur onun hüsnü cemaline eren
Tâ Tahâret masivâdan eyle طهر الله ile
Zâ Zulümdür kim bilürsün nefsine zulmeyleme
Ayn İnayettir bulâsın ânı الطاف الله ile
Gayn Ganîmettir sana çün bu ömür sermâyesi
Fâ Firaktır sonu bunun ola يسر الله ile.
Kaf Kurbi Kabe kavseyndir bilen bildi anı
Kâf Kifayet eyler ana olsa عشق الله ile
Lâm (okunamamıştır) düşüptür zâtını bilmekliğe

Mîm Der ki mülki zatsın garkı غرق الله ile.
Nûn Der kim neyleyesin mahvi mutlak olasın.
Vâv Der kim aslolasın sen de وصل الله ile
Hâ Hidâyettir bilürsün değme başa konmadı
Lâmelif Der kim gelin peyrev olun Allah ile
Ey gönül vahdet kohusun almak istersen eğer
Yi Derkim yar olagör yari لطف الله ile
Âşıkı şurîde yârım söyleten dosttur beni
Sözümü hatmeylemişim bil ki ختم الله ile.

III. — Ayvansarâyî „Vefeyat" ında Hüseyni Lâmekâni'nin dört risâlesi olduğunu kaydetmektedir. Biz divânından, İnsânı kâmil ve Vahdetnâme'siyle « كل شئ يرجع الى اصله » hadîsini şerheden ve yarısından ziyadesi arapça olan üç sahîfelik küçük bir risâlesinden başka eserini bulamadığımızdan mumâileyhin tercemei hâlinde Ayvansarâyî'nin divânını da ayrıca risâlelerle berâber saydığı ihtimâlini serdetmiştik.

Bu mecmuada (مقالات لامكانى افندى قدس سره العالى) serlevhasiyle üç sahîfelik müstakil bir risâlesi daha var. Binâenaleyh, Vefeyat sâhibinin dediği gibi Lâmekânî'nin — divânından maada — dört tâne de risâlesi vardır. Belki daha başka risaleleri de mevcuttur; fakat şimdilik ancak bu dört risaleyi bulabildik.

Mecmuadaki bu risâle de (كل شئ يرجع الى اصله) hadîsini şerh (fasıl ve vasıl) dan, (Mülk ve Melekût) âlemlerinden bahseder. Risâleden şu şözleri yazıyoruz:

"Aslın fer'i cezbinin manası يحبهم hükmüdür. Fer'in asla müncezip olması ويحبونه iktizâsıdır. Ya'ni cemîli hakîkînin kendu cemâline cem'an ve tafsîlen meylidir. Nitekim Hace Abdullahil Ensârî buyurur.

يحبهم ويحبونه چه اقرار است
بزير پرده مكر خويشرا خريداراست

Sahip cemâlin âyineye mahabbeti kendu cemalin müşahede ettiği içündür. Cezbü incizap vahdeti hakîkiyenin butunu zuhurundan ve Hazreti Hakkın eşya için kayyumluğundan ve kesretin ba'zına vusulünden kinayettir. Hakîkatta şüûni zâtiyenin zuhuru mahabbet iktiza eden اعرف sırrıdır.

Bizi meftûn eder cezbin — Seni meczubeder gözgün
Sen olmuşsun ana tâlip — Velî sensin ana matlup

İmdi her kande ki bir âyine kodular; ol âyînedeki cemâli görücü bir göz dahi koydılar; tâ ki asıl fer'i cezbedüp ana müncezip ola!

Fasıl, kesretten ibârettir. Bu takdirce Vasıl, kesretin vahdette butunudur. Fasıl, vahdette kesretin zuhurudur. Zaman, hükema kıtında Feleki atlas hareketi mikdarına derler. Amma ehli tahkik kıtında âni dâimden ibarettir İstılâhlarında ana zamânı muzaf derler. Nitekim رسول‌الله عليه‌السلام buyururlar: ليس عند ربك صباح ولامسا Zamânın asıl ve bâtını dahi derler Ezel ve ebet, ol âni dâimde münderiç oldugıyçün. Zîrâ yaratılmış, bir ağaç misâlindedir. Hazreti حبيب‌الله ol ağâcın yemişidir. Agâç, hut hakîkatta yemişin tohmundandır ki çekirdeğidir ve çekirdek yine yemiştendir. Ol Hazreti Hilâfetle müşerref olan sâhibüzzaman ve sâhibülvakt ve sâhibülhâl ki برزخية كبرى ile mütehakkık olup hakayıkı eşyâya muttali olan Kutbi zaman Hazretleri hükmi zamandan ve mâzi ve müstakbel tasarrufundan hariç olup âni dâimde oldugıyçün zamanda tayyü neşrile, mekânda kabzü bastile tasarruf eder. Hakîkatta vücudi vâhidin bâtınına, ki vahdettir' Vasıl derler ve zâhirine, ki kesrettir, Fasıl îtibar ederler. Şey'i vâhidini bâtını ile zâhiri arasında tahallül ve müruri zaman tasavvur olunmaz. Ayni mevcudun zâhiri ile batınını zaman fasletmez. Her şey'in zâhirine Âlemi mülk ve batınına Âlemi melekût derler. Zira Melekût, ol nesnedir ki şey, anın ile kaimdir والله اعلم بالصواب „

IV. — Mecmuada " مقالات ابراهيم افندى قدس سره السامى „ serlevhasıyle Oğlan şeyh'in dört sahifelik bir risalesi var. O da yine aynı hadîsi şerhetmektedir.

Üç sahifelik "رساله دريان فقر„ serlevhalı bir risale ile " أسرار زمين حقيقت „ isimli dört sahifelik diğer bir risale de bu mecmuanın muhteviyatından ise de bu iki risalenin müellifleri meçhûldür. Son risalede ilkbahara "yaz„, yaza «yay„ dendiğine ve bazı cümlelerin tertip şekline nazaran müellifin Âzerî olduğunu zannediyorum.

Risale, zemini kıyamet ve haşrin, yevmül'cemi ve faslın hakıkatta âdemden ibaret olduğunu bildirip "تعريف انسان كامل ، دوران بروج „ fasıllarını havidir. Bu fasıllarda on iki burcu, yedi seyyâreyi, dört meleği insana tatbik ediyor. Şu satırları naklediyorum:

« Âdem dört vech üzerine gelür, geçer. Evvelimci oğlanlıktır ki üç ay bahara müşabihtir. İkinci yiğitlik, üç ay yaza müşabihtir. Üçüncü kırgıllıktır ki üç ay güze müşabihtir. Dördüncü pirlik ki üç ay kışa müşabihtir . . . . . . Âlemde kış şeriat gibidir, yaz tarikat gibidir; yay hakıkat gibidir; güz ma'rifet gibidir. Âdem dahi bu vech üzerine gelür geçer. Ana rahmi şeriat, cihana gelmek tarikat, cihanda durmak hakikat, cihandan geçmek mârifet gibidir. Her âdem ki anadan doğar, kuvve atadandır; evvel eline gelür, suya maildir. İkinci oğlancık ki olur, kuvvet ayağına gelür; hake maildir. Üçüncü cevan olur; kuvvet beline gelür, ateşe maildir. Dördüncü pir olur; kuvvet diline gelür; yele maildir„

V.— Mecmuadaki en mühim risale, Hakikî B. in "İrşadnâme„ sidir. Mecmuanın ilk sahifesindeki fihristinde «رسالهٔ ارشادنامه لحقيق عثمان افندى البيرامى قدس سره العالى» kaydı var. Her halde bu fihristi yazan, Hakikî B. le Hakikî zade Osman Ef. yi birbirine karıştırmış olacak. Cünkü müellif, risalenin sonunda kendisini "Sözümüz burada tamam olup bu Risâlei İrşadnâme, târîhi hicreti Rasulden Bin dokuzuncu yılında telif edüp okuyup dinliyen canlara rehber olup ilmi nâfi' ve ameli sâlih müyesser ola!

Mercudur ki bu Hakikîi biçareyi dahi duâyi hayırdan unutmayalar!„ sözleriyle takdim ediyor. Şu hâlde risale, Hakikî zadenin değil, bizzat Hakikî'nindir.

Hakikî B; Tıflî Ahmet çelebî'nin de rehberidir. Kitabımızın 133 üncü sahifesinde Tıflî'nin, silsilesini bildiren "sakînâme„ de bu zatı

Üstâdı fakihdan Hakikî ;	Hassânı suhanveran Hakikî
Hâhişgeri aşkolup hevesle,	Dil şem'ini yaktı bir nefesle
Evsâfın edüp medârı kurbet	Sâhip kerem eyledi mahabbet..
Oldu hüneriyle pâkü tâhir,	Kalbinde hakikat oldu zâhir.

sözleriyle methü tevkir ettiğini kaydetmiştik. Tıflî, bu zatın "Hassanı suhanveran„ ya'ni şâir olduğunu kayit ve teyit, Müstakim zade'de "Melâmiyei şâttariye„ sinde bunu tekrar edip 134 üncü şahifenin hâşiyesine dercettiğimiz gazeliyle tekit etmektedir.

Müstakim zade'ye nazaran Hakıkî' B; Lâmekânî'den feyzalanlardandır. 1050 de vefat edip Lâmekânî Hüseyin Ef. nin yanına defnedilmiştir.

Hakikî zade şeyh Osman'a gelince; bu zat, Halvetiyeden olup Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin Halvetî şeyhidir. 1037 tarihinde vefat etmiştir. Bu iki zatın baba oğul olduğunu kabul edersek — ki bu ihtimâl çok kuvvetlidir — oğlu, babasından 13 sene evvel vefat etmiş demektir. Risale, 1009 da yazılmış olduğundan Hakikî' B. bu risaleyi vefatından 41 sene evvel, binaenaleyh mümkün mertebe genç iken yazmış oluyor.

"İrşadnâme„, 39 sahifelik bir risaledir. Bap ve fasıllara ayrılmamıştır. "Hakikatı Muhammediye, Hakikatı insaniye, ismi cemâl ve celâle mazhar olmak suretile kâinatın zahirî iki muhalif veçhüzere devri, câhil ve kâmil mürşit, Melâmetin âdâbı, tâlibin gönülden düşmesi, tekrar yola gelmesi için verilen cezalar, kutup, irşâdın kutbun hakkı olduğu ve rehberlerin kutuptan müstefit oldukları„ mümkün olduğu kadar tafsilen ve selis, sâde bir lisanla yazılmıştır.

Şimdilik Melâmîlik — Hamzaviliğin mutakadâtını ve billhassa teşkilâtını bildiren en eski ve aslî kitap budur.

Müstakim zade', Hakikî'yi Lâmekânî müridi gösterdiği hâlde Hakikî bu risalede "Ve sultanı eyliyâ, kaimmekamı Mustafa, sırrı Hudâ, nakdi Aliyyül mürteza buyururlar ki: Hakikatte bu âlemin devri iki çerh üzerindedir. Bir çerh, sağına devreder ve bir çerh, soluna devreder. Sağına devreden, çerhi maşrıktır ve soluna devreden çerhi mağrıptır. Ol sebeple burcı maşrık, mahalli nûri tecellidir ve burci mağrıp mahallü makamızulümâtı kül vakı' olup burci maşrık ismi cemâle ve burci mağrıp, ismi celâle mazhar düşmüştür ve cemîi eşyâ ki var, bu iki burcun mazharıdır. Pes maşrık burcuna düşen anlardır ki Hakikatı Mnhammediyeye mazhar düşen mürşidi kâmile erişüp ve ana irâdet getürüp emrine teslîm olup feyzi hakka vasıl olmuş ola! Ol feyzi Hakla cemîi mâsivallahtan tasfiye kılup ve tezkiyei nefsedüp . . . . „ diye İdrîsi Muhtefî'nin âlemde hidayet ve dalâlete düşenlerin ahvalini ve Hakkın cemâl ve celâl üzere tecellisini tafsîl eden uzunca bir mekalesini yazmaktadır. Ayni sözleri Sarı Abdullah Ef. "Semerâtülfuâd„ ında ayni bahsi anlatırken İdrîsi Muhtefî'nin olarak kaydetmektedir. La'lî zade'de "Sergüzeşt„ inde yine bu mekaleyi ceddi Sarı Abdullah Ef. nin Semerâtül fuadından naklediyor [1]. Şu hâlde Hâkikî B. İdrîsi Muhtefî'nin bendelerinden ve Tıflî'nin rehberi olduğu cihetle mumaileyh tarafından "kalbe bakıcılık - irşat„ hizmetine mazhar olanlardandır.

[1] Semerâtül fuât; Sa: 16 — 17. Sergüzeşt; Sa: 71 — 73.

Oğlan şeyh İbrahim Ef. de bu iki çerh mes'elesini bir mesnevîsinde şu suretle anlatır:

Âlemü âdemde zâhir zâtı bîhemtâdürür;
Bu ikisinde dahi zâtiyle müstesnâdürür!

İki burc üzre iki çerh devrederler suphu şâm;
Bu iki burc devrinin hükmündedir âlem tamâm!.

Biri maşrık burucudur, birisi magrıp burcudur;
Birisi nuri hidâyet, biri zulmet burcudur!

Çerhi maşrık devreder dâim yemîninden yana;
Çerhi magrıp devreder dâim yesârından yana.

Kim ki maşrık burcunun çerhinde devreyler tamâm;
Maşrıkı şemsi hakikat ol kişidir ey hümâm..

Kim ki maşrık burcunun Çerhinde sergerdandürür;
Devreder zîri felekte vâlihü hayrandürür..

Bil ki maşrık denilen bilgil dili dânâdürür;
Sureti kaf ol kişinin ma'nisi ankadürür.

. . . .

Yalnız burada şayanı nazar bir nokta var:

Kitap 1009 da yazıldığı hâlde İdrîsi Muhtefî, kitapta "Sultanı evliyâ, kaimmakamı Mustafâ, sırrı Hudâ, nakdi Aliyyül mürtezâ" ya'ni İdrisi Muhtefî kutup ve gavs olarak gösterilmekte... Halbuki Hamza Balî'den sonra Gavsiyetin Hasanı Kabâdûz'a intikali ve mumaileyhin 1010 tarihinde vefat ettiği düşünülürse Hakikî'nin bu tevcihi, teemmülü mucip bir keyfiyettir. Acaba Hamza Bâlî'den sonra ekseri Hamzavîler, İdrîsi muhtefî'yi mi Gavs tanımışlardır?

La'lî zade "Sergüzeşt„ te "Hasanı Kabadûz„ u hiç zikretmiyor ve gavsiyetin Hamza Bâlî'den doğrudan doğruya İdrîsi Muhtefı'ye geçtiğini söyliyor. Fakat İdris'in "46 sene kâmil merkezi dairei irşat„ [1] olduğunu kaydeden La'lî zade'nin kavlini kabul edersek Hamza B. in şehâdetinden itibaren İdrîsi Muhtefî'nin vefatına kadar 55 senelik bir fâsıla vardır. Bunun 46 senesini tayyedersek meydana 9 senelik bir fâsıla çıkıyor. 9 sene Hamzavîliği kim idare etti?

Seyyit Abdülkadir Ef.nin şeceresinde de [2] İdrîsi Muhtefî'ile Hamza B. arasında Terzi Hasanın ismi yok.. Acaba Hamzavîlik, Hamza B.in şehadetinden sonra 9 senelik bir fetret devrimi geçirdi; Yoksa İdris 46 değil 55 senemi Hamzaviye riyasetinde bulundu; yahut ta Hasanı kabâdûz'un vefatı 1010 tarihinden evvel midir?

Atâî' ve Kâtip Çelebi', Hasanı Kabâduz'u "Mührdârı sırrı mektum mürşidi sâmî, mutakadı erbâbı tariki Bayrâmî„ olarak vesfediyorlar. Oğlan Şeyh İbrahim Ef. de kasîdei mîmiyede

Hem Hamzadır zannettiler zatım, sıfatım mazharı;
Kimi Kabâduza kıyas ettiği kaftan olmuşam!

Sandı niceler kim beni İdriste zâhir olmuşam;
Bu zevkte İdris suretin ya'ni ki gîran olmuşam!

beyitlerile şecereyi itmam ediyor. Bu noktai nazardan Hasanı Kabâduz'un vefat tarihini 978 e irca iktiza eder. Kaydedilen vefat tarihlerine itimadın câiz olmadığını kitabımızın müteaddit mahallerinde gördük. Pîr Ali'nin 934 senesinin sonlarında vefat ettiği müttefikan bildirildiği hâlde 935 Rabiul evvelinde vefat ettiği merkadindeki kitabeden anlaşıldı. Ahmet Sârbânı 940 ta, 935 te vefat eden Pîr Ali ile görüştürmekte bütün kitaplar, hatta "Osmanlı müellifler„i bile ittifak ediyorlar. Lâmekânî Hüseyin Ef.nin 1034 senesi evâhırında vefat ettiği bildirildiği hâlde, vefat tarihleri 1035 i ifade ettiği gibi bir tanesi 1035 senesinin Rabîul evvelinin 21 inci

[1] Sergüzeşt, Sa: 41.
[2] Mahtumları S. Muhtar B. Ef. bu şecerenin suretini vermek lutfunda bulundular.

Pazar günü vefat ettiğini bile tasrihan kaydediyor. Hülâsa bu hususta muâsır şuarânın söyledikleri tarihlerle mezar taşlarına müracaat daha doğrudur. Fakat biz, maalesef, Hasanı Kabadûz hakkında söylenmiş bir vefat tarihi bulamadığımız gibi Bursa'da medfun olan mumaileyhin mezarını da müracaat ettiğim zevat bulamadılar. Hakikî B. "İrşadnâme„ nin sonlarında «Amma zikrolanan ehli nârla ehli nûrun hikâyesi ehli tarikat kavlince tafsil üzere «Silsilenâme» atlı bir risâlemizde beyan olunmuştur. Anı ele getürüp yazan ve okuyan tâliplere silsilei tarikat ve ahvali hakikat malûm ola!» diyerek diğer bir risalesi olduğunu söyliyor. Bu risâle bulnursa bu nokta tavazzuh edecektir.

*
* *

"İrşadnâme„ ; Semerâtül fuâd ve bilhassa Sergüzeşt'e pek mühim bir me'haz vazifesini görmüştür. Gariptir ki La'lî zade "İrşadnâme„ den satır satır, cümlelerini değiştirmeden sahifeler dolusu yazı aldığı hâlde Hakikî B. den ve risalesinden bahsetmemiştir.

"Sergüzeşt„ te «بيان مشرب وروش ملاميون قدس الله اسرارهم واضاء انوارهم» faslında mürşidin evsâfı ve mürşitsiz sülûk da'vasının butlânı hususunda "İrşadnâme„ den aynen alınmış cümleler vardır. «آداب طريقت اهل محبت وملامت» faslında yoldan düşmek bahsi aynen ve hatta tafsîlen "İrşadnâme„ de mevcuttur.

İrşadın yalnız Gavs'e ait olup rehberlerin bu hususta kendilerine varlık vermemeleri lüzûmunu hakî olan "Ve bu yolda ehli sülûk olan ihvânın kemali budur ki; fenâ ihtiyâr edüp eğer yüzünden nice bin kerâmâtı âliye ve vilâyâtı ma'neviye zâhir olsa, dahi yüzünden nice bin tâlip ve muhip dahi tariki hakka gelüp ve feyze erişüp cezbeye vasıl olsa hiç bir nesnede kenduye asla vücut vermeyüp ol dergâhta cümlesinden kendi nefsini hakir bile; موتوا قبل ان تموتوا menziline erişüp muktezâyi beşeriyetten halas bulmağa liyakat hâsıl ede . . . . „ satırları aynen Següzeştte vardır [1]. Mürşidin, ya'ni Gavs'in kuvvet ve kudreti hakkında söylenen "Dahi bilmek gerektir ki mürşidin hudret eli ve sırrı her yerde hâzırdır. Eğer cihânın dört köşesinde . . . . „ satırları da keza aynen ve harfiyyen Sergüzeşte alınmıştır [2].

Hakikî B. "İrşadnâme„ yi, isim tasrih edilmediğine nazaran kendisinin olduğu anlaşılan bazı beyit ve kıt'alarla tevşih ettiği gibi Nesîmî ve Sârbân Ahmet'ten de bazı beyitlerle istişhat eder. Hülâsa bu mühim eserin bulunması kitabımızın son bahsini tamamiyle tenvîr etmiştir. Eğer "Silsilenâme„ de bulunursa «Melâmî — Hamzavî» silsilesindeki şüpheli nokta

[1] Sa: 128 — 129
[1] Sa: 131

tavazzuh edecek ve bu suretle Melâmet hakkındaki malûmatımızda hiç bir noksan kalmıyacaktır deyebiliriz.

VI.— Yine bu mecmuada Sârbân Ahmed'in müteaddit şiirleri içinde şöyle bir şiir de var:

Olduk fenâ ender fenâ;	Sanman bizi var ehliyüz!
Meşhudumuz Haktır bizim;	Biz ehli dîdâr ehliyüz..
Hak varlığıdır vârımız;	Anınladır bâzârımız;
Oldur bizim ezkârımız;	Şimdi biz ol kâr ehliyüz!
Haktır bize veren sebak;	Can gözünü aç, sen de bak!
Günden iyan dîdârı hak;	Mahzeni esrâr ehliyüz!
Pir Ali sultan pîrimiz;	Muhammed Ali sırrımız;
Nuri Hudâdır nurumuz;	Esrârı envâr ehliyüz!
" Kaygusuz „ [1] der şâhi cihan;	Başı kaba, teni uryan
Bizimdir âyeti kur'an	Biz vaslı dîdâr ehliyüz!

İhtimâl bu ilâhideki "Pir Ali sultan pîrimiz" mısraını görenler, Sârban Ahmed'in Aksaraylı Pîr Ali Ef. ye müntesip olduğu hakkındaki menkabeyi hatırlarlar. Fakat Sârbân Ahmed'in Pîr Ali Bahaettine mülâki olmadığını ıspat etmiştik. Oğlan şeyh İbrahim Ef. " Dili Dânâ „ sında; Gaybî, " Bîatnâme„ sinde, Rahîmî "Meslekül işrak„ ında Melâmî silsilesini yazarlarken Sârbân Ahmed'i doğrudan doğruya ismâîli Ma'şûkî'ye müntesip olarak gösteriyorlar. Seyyit Abdülkadır Ef. nin şeceresi de bunu müeyyittir. Bu hususta evvelce verdiğimiz malûmatı tekrar etmiyeceğiz. Ahmet Sârbân, babası Pir Ali, sağken İstanbul'a gelip, oradan Edirneye giden ve bir müddet o civarda oturan İsmâîli Ma'şûkî'nin mürit ve ikrar bendesidir. Fakat malûmdur ki Melâmîlerde Mürşit ve pîr " Gavs„ tır. Gasvtan irşada mezun olanlar "Rehber„ dir. Binaenaleyh henüz Pîr Ali' hayatta iken Melâmete intisap eden Sârbân Ahmed'in ve sâir Melâmîlerin pîr ve mürşidi "Pîr Ali'„ dir; Rehberi İsmâili Ma'şûkî'dir. Şu hâlde Sarban Ahmed'in

Pîr Ali sultan pîrimiz	Muhammed, Ali sırrımız;
Nûri Hudadır nûrumuz;	Esrarı envâr ehliyüz!

demesi tam yerindedir ve bundan başka bir şey ifâde etmez. İsmâîli Ma'şûkî, ancak babasının vefatından sonra "Pîr ve Mürşit„ olmuştur. Ondan sonra da Melâmîlere nazaran Gavsiyet, Sârban Ahmed'e geçmiştir.

[1] İstanbul Tütün inhisarı müfettişlerinden Fahrî B. Ef. de bulunan ve Sârbân Ahmet neslinden Sabrî Ef. ye ait mecmuadan istinsah edilmiş olan mecmuada bu şi'rin makta'ında " Ahmedî „ mâhlası vardır.

VII. — Gaybî'nin olduğu rivayet edilen bir risâle daha bulduk. Kütahya'da bu risâle fevkalâde meşhurmuş. Hemen her evde bulunurmuş [1].

Bu risâle

Hudâ, rabbim benim hakka Muhammed'dir resulullah

mısraiyle başladığından "Hudâ rabbim kitabı„ diye anılıyor ve yine bu sebepten Kütahya'da Gaybî'ye "Hudâ rabbim sultan„ diyorlar. Türbesi de keza "Hudâ rabbim sultan türbesi„ diye meşhurdur.

Gaybî'nin bu risâleyi yazması hakkında şöyle bir menkabe mevcuttur:

"Gaybî'ye Kütahya hocaları "Şiî„ diyorlar ve halk ta Râfızî ve Kızılbaş olduğunu söyliyerek hayatında dâima aleyhinde bulunuyorlar. Nihâyet Gaybî'de bu isnadı reddetmek için bu risaleyi yazıyor ve son beytini yazdığı zaman vefat ediyor. Halk, Gaybî'yi ölü bir hâlde, risaleyi de bir tarafta bulunca Gaybi'nin kadrini anlayıp aleyhinde bulunduklarına peşiman ve nâdim oluyorlar.„

Maamafih el'an Gaybî'nin sülâlesi mevcut olup bu sülâle, evvelce de arzettiğimiz veçhile Kütahya'da Şîîlik ve Kızılbaşlıkla müttehemdir.

Risâle, 46 beyittir. Şöyle başlıyor:

Huda rabbim benim hakka Muhammed'dir Rasulullah;
Hem İslâm dînidir dînim, kitabımdır kelâmullah..

Amelde Bu Hanîfe mezhebim, hem itikadımdır;
Oluptur Ehli sünnet velcemaat mezhebim vallah..

Dahi zürriyyetim Âdem, Muhammed' milletim dânem;
İbâdet etmeğe kıblem olur her yerde Beytullah!

Risâlede Allah'ın Sıfatı zâtiye ve sübutiyesi, Melâike ve 4 Mukarrep melek, 114 kitap ve bunların indiği Peyğamberler, kabir, kabirde münkereynin suali, İslâmın şartları, namazın şartları, namazın rükünleri, gusül, abdest ve teyemmümü anlatıyor. Nihayet, müellif

Muhammed Mustafa'nın ettiği tebliği ahkâmı
Kabul ettim ve tasdik eyledim Âmentü billâh..

Dilimdeki olan ikrarü kalbimde olan tasdik
Senin hıfzın, amânında emânet ola ya Allah!

beyitlerile sözlerine nihâyet veriyor.

[1] Bu risâlenin eski bir nüshasını bulup göndermek ve mahalli rivayetleri bildirmek lutfunda bulunan Balikesir Muallim. M Beden terbiyesi muallimi arkadaşım Kütahya'lı Celâl Sıtkı B. Ef. ye teşekkür ederim.

Bu şiir "Marifetname„ sahibi İbrahim Hakkı'nın olup mezkûr kitapta münderiçtir [1] ve aslen 116 beyittir. Şu halde bu menkabe Kütahya'da çok muahhar bir zamanda vücut bulmuştur [2]. Maamafih melamîlikteki Şiîlik temayüllerini bir halk rivayeti şeklinde ayrıca teyit etmekte olduğundan hiç te kiymetsiz değildir.

---

[1] Sa. 263 - 266.
[2] İbrahim Hakkı, 1186 da vefat etmiştir.
Osmanlı müellifleri'ne bakınız: Cilt 1, Sa. 33 - 36.

BİBLİYOGRAFYA

1. *Abdülâziz* (Kara Çelebizade) — Süleymannâme. «Bulak tab'ı. 1284. H.» [Türkçe].

Abdülbâkî (Lâ'lîzade)

2. — Sergüzeşt. «Matbu'; 1175 senesinde yazılan nüsha. Millet. K. № 1052, 1053» [Türkçe]

3. — Hediyyetülmüştak fî şerhi meslekil uşşak «هدية المشتاق فى شرح مسلك العشاق»; «La'lizade'nin divançesini havi eski yazma mecmua. Millet. K. Tasavvuf. № 1023» [Türkçe]

4. — Mebdeü mead. مبدأو معاد «Müstakim zade'nin el yazısı mecmua; Millet. Pertev Pş. K. № 636. 1161 de ya'ni Abdülbâkî'nin vefâtından iki sene sonra; Derviş Mehmedibni Mülûki; tarafından yazılan mecmua. Süleymâniye, Halet Ef. K. № 231. [Türkçe]

Abdülkâdiri Belhî (Gulâmı Kadır)

5. — Künûzül'ârifin ve esrarüttevhid. كنوز العارفين واسرار التوحيد «Kendi el yazısıyle 22 Zilhicce 1322 de yazılan ve mahdumları S. Muhtar Bf. de bulunan nüsha» [Manzum, Acemce]

6. — Gülşeni esrar كلشن أسرار «Kendi el yazısıyla 21 Zilka'de 1332 de yazılan beşinci nüsha; mahdumları S. Muhtar Bf. de.» [Manzum, Acemce]

7. — Yenâbîulhikem ينابيع الحكم «Kendi el yazısıyla 26 Zilka'de 1324 te yazılan nüsha; mahdumları S. Muhtar Bf. de.» [Manzum, acemce]

8. — Divânı Belhî ديوان بلخى «Mahdumları S. Muhtar Bf. deki nüsha.»

9. *Abdülmecit* (Ferişteh Oğlu) — Aşknâme عشقنامه « İstanbul; Taş basması; Tabı târihi belli değildir » [Türkçe]

Abdullah (Sarı)

10. — Semerâtülfuâd ثمرات الفؤاد «Matbaai âmire; 1288 [Türkçe]

11. — Cevheretülbidâye fi dürretinnihâye جوهرة البدايه فى درة النهايه « 1178 de Seyyit Mehmet Hasip tarafından yazılan nüsha; Millet K. № 858.» Dördüncü Murad'a Bağdât fethi münasebetiyle takdim edilmiş olan bu kitabın mukaddemesinde pâdişâha tebriki mutazammın bir sitâyişten sonra اليواقيت والجواهر i taklîden « جوهره » ve « دره » serlevhalariyle şu bahisleri yazmıştır: Ruh, hilkat. hakîkati insâniye, kader, irâde ve meşiyyet, Âdem ve Havva, fırkai nâciye

ve firakı dâlle, mahabbet ve cezbe, çâr yâr, Üveysülkaranî, Eimmei isnâ aşar, Eimmei erbaa, Nakşibendî ve Halvetî silsileler, ilmi zâhir ve bâtın, Melâmiyyei Bayrâmiyye silsilesi. [Türkçe]

12. *Abdullah* (sarı) — Telhisünnesâyih تلخيص النصايح « 1283 Şa'ban, Cerîdei havâdis matbaası. » [Türkçe]

Abdülvehhâdı Şa'rânî (İmâm)

13. — Elyevâkîtü velcevâhir fi beyani âkâidil'ekâbir. اليواقيت والجواهر فى بيان عقائد الاكابر « Mısır tab'ı; 1277. H. » [Arapça]

14. — Kitabülcevâhiri veddürer كتاب الجواهر والدرر « Mısır tab'ı; 1276. H.» [Arapça]

15. *Ali Canip* — Türkiyat mecmuası; ikinci cilt. « Reîsi Şâirân Osman zade Ahmet Tâip » Sa: 103 - 129.

16. *Ali Enver* — Sima'hânei edep سماعخانۀ أدب « Âlem matbaası; 1309. H.» [Türkçe]

17. *Ali Şermî* (Seyyit, Nakşî) — Şerhi şathiyyat « Yenikapı mevlevîhânesi şeyhlerinden Osman Salâhaddin Dede'nin kitaplarından olan bu yazma ve küçük eser, Süleymaniyyeye mülhak Nâfiz Pş. kütüphânesnde, 419 numarada mukayyettir. » [Türkçe]

18. *Aliyyülâlâ* (Mîr, Seyyit) — Arşnâmei ilâhî عرشنامۀ الهى «Konya Müze Kütüphânesinde 983/143 numarada mukayyet mecmua.» [Acemce]

19. *Ali Urfî* — Terceme ve şerhi mebdeü mead ترجه وشرح مبدأو معاد «Seyyit Muhammet Nur'un arapça مبدأو معاد ismindeki risâlesinin, hulefâsından Ali Urfî Ef. tarafından Türkçeye terceme ve şerhi.» Bendeki yazma nüsha.

20. *Ahdî* (Bâdâdî) — Gülşeni şuarâ كلشن شعرا «24 Şevvâl 1014 te yazılmış olan nüsha; Millet. K. № 774» [Türkçe]

21. *Ahmet Rif'at* — Mir'atül mekasid fi def'ilmefâsid مرآت المقاصد فى دفع المفاسد «1293. H. Vezir hanı İbrahim Ef. matbaasında taş basmasiyle tab'edilmiştir» [Türkçe]

22. *Amîkî Mehmet* — Hamzavîler aleyhine yazılmış bir risâle. «1013 te Abdullahibni Mustafa tarafından fena bir yazı ile yazılan bu mecmuada تنبيه الغبى ve sâir risaleler de vardır. Hâlet Ef. № 764 [Türkçe]

23. *Ahmet Remzi* (Üsküdar kütüphanesi müdürü, mülga Üsküdar mevlevîhânesi şeyhi) — Miftâhülkütüp ve esâmîi müellifîn fihristi «İstanbul 1928-1346» [Türkçe]

24. *Âsım Mehmet* (Kadi asker) — Zeyli zübde «1121 de Mehmet Emin Mansurî zade tarafından yazılan nüsha. Darülfünun; Rıza Pş. № 778»

25. *Âşık Çelebi* — Meşâirüş şuarâ «Millet K. Müzesinde 772 numarada müzehhep ve musavver nüsha.»

26. *Atâî* (Nev'izade) — Hadâikulhakayik fi tekmiletiş şakayik حدائق الحقايق فى تكملة الشقايق (Şakayiki no'maniye zeyli) «2 Cilt; Matbaai âmire. 1286.»

27. *Cevrî İbrahim* — Dîvan « yazılış tarihi ve kâtibi malûm olmıyan cönk tarzında eski bir nüsha. Millet. K. №103» [Türkçe]

28. *Derviş Mahmut* (Helvacı zade) — Lemezâtı Hulvî « Gayri matbu'dur. 1256 Şa'banının 15 inde Abdürrahim Hıfzîi kadirî tarafından yazılan nüsha. Millet. K. №1100» [Türkçe]

29. *Ebüssuut* (İmaded-din) — Fetâvâyı Ebüssuud «Gayri matbu'. Millet. K. №80. Bu yazma nüsha, nihayetindeki sahifelerde kitap sahibinin akrıbâsına, evlâdına âit velâdet, vefat, zifaf tarihlerinin 10 uncu asrın evâhirini ve 11 inci asır iptidalarını gös-termesine nazaran 10 uncu asrı hicrîde, binaenaleyh mü-ellifin zamanına çok yakın bir vakıtta yazılmıştır » [Türkçe]

30. *Esrar Mehmet de-de* — Esrar tezkiresi « Süleymaniye, Hâlet Ef. K. №109 Sinop'lu Derviş Hüseyin hattiyle 1211 senesinde yazılmış-tır.» [Türkçe]

31. *Evliyâ Çelebi* (Der-viş Mehmedibni Zıllî) — Evliyâ çelebi seyahatnâmesi « 8 cilt; İkdam matba-ası; 1317. 9 uncu cildi gayri matbu' olup Süleymaniyeye mülhak Beşir ağa kütüphanesindedir. » [Türkçe]

32. *Faik* (Ruznamçe-ci) — Mecmua. «Darülfünun K. Hâlis Ef. №2260 [Türkçe]

33. *Faik Reşat* — Eslâf « İstanbul; Âlem matbaası. 1311.» [Türkçe]

34. *Fâizî* (Kafzade) — Zübdetüleş'âr زبدة الاشعار «1033 te Mustafa bin Mercan tarafından yazılan nüsha. Darülfünun; Rıza Pş. K. №301 »

35. *Fazlullahı Hurûfî* (Fazlı yezdan) — Cavidannâme «Katibi ve yazı ış tarihi belli olmıyan bendeki yazma» [Acemcedir]

36. *Fatin* (Davut) — Hâtemetül eş'âr خاتمة الاشعار «1269 senesine kadar gelen şuarânın muhtasar tercemei hâllerini havîdir. İstihkâm alayları Litografya destgâhında 1271 senesinde tab'edil-miştir.» [Türkçe]

37.–39. *Fuat* (Köprülü-zade; M.)
- 37. — Türkya tarihi «İstanbul; Kanaat kütüphanesi neşriya-tından. 1923.» [Türkçe]
- 38. — Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar «Matbaai âmire. 1911.» [Türkçe]
- 39. — Türkiye tarihi dinisi «Mülkiye mektebi matbaasında taş basmasıyle matbu' 1926-1927» [Türkçe]

40.–42. *Fuat* (Köprül-üzade; M.)
- 40. — Türk edebiyatı tarihi «1928.Devlet matbaası.» [Türkçe]
- 41. — Türkiyat mecmuası «Birinci cilt; Matbaai âmire; 1925.
- 42. — Türkiyat mecmuası »İkinci cilt; Devlet matbaası; 1928.

43.–48. *Gaybi* (Sun'ul-lah)
- 43. — Divan «Gayri matbu'dur. Yazma bir nüshası bendedir; diğer nâtamam nüsha da Millet kütüphanesinde mevcuttur.» [Türkçe]
- 44. — Keşfülgıtâ كشف الغطاء kasîdesi «Gayri matbu' 99 beyitlik bir kasidedir. Bir nüshası bendedir.»
- 45. — Bîatnâme بيعتنامه «Bîatın tarikatlardaki merâsim ve bilhassa zikir telkini ile mukayyet olmadığını ve hakikatı bîatın mürşide mahabbetten ibaret bulunduğunu anlatan ve Me-lâmî — Hamzavî silsilesini gösteren 14 sahife gayri matbu' bir eserdir. Yazma bir nüshası bendedir.»
- 46. — Sshbetnâme صحبتنامه «Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin 1059 dan vefatına kadar, ya'ni 1065 tarihine kadar sohbetinde bulunan halifesi Gaybî tarafından zaptedilen tasavvufî sözlerini câmi' 100 küsur sahifelik bir kitaptır. Gayri mat-bu' olan bu mühim eserin yazma bir nüshası bendedir. 113 sahifelik eski bir yazma da Konya; Müze kütüphâne-sinde 931 numaradadır.»
- 47. — Tarikul Hak fitteveccühilmutlak طريق الحق فى التوجه المطلق «Teveccüh ve mürakabadan bâhis 10 sahifelik bir risaledir. Gayri matbu' olan bu kitabın yazma bir nüshası bendedir.»
- 48. — Ruhül hakika روح الحقيقه «Melâmetin mebnâsının sohbet ve mahabbetten ibâret olduğunu hakî 3 sahifelik muhtasar, fakat çok mühim olan bu gayri matbu' risalenin bir nüs-hası bendedir.»

49. *Güftî Ali* (Edirne-li) — Teşrifâtüş şuarâ تشريفات الشعرا « bazı şuarânın tercemei hâllerini müzah tarzında ve manzum olarak kaydetmiştir. Gayri matbu'dur. Darülfünun; Rıza Pş. K. № 2351.»

50.–51. *Hafız Hüseyin* (Ayvansarayî)
- 50. — Vefeyât « Seyyit Ahmedi Tebrîzî hattiyle 1334 senesinde yazılmış nüsha. Dârülfünun; Hâlis Ef. K. №7001.» [Türkçe]
- 51. — Hadikatülcevâmi' حديقة الجوامع «2 cilt; Matbaai âmire; 1281. H.» [Türkçe]

52. *Hakikî Bey* — İrşadnâme ارشادنامه « Kâtibi ve yazılış tarihi malûm olmı-yan; üstündeki مما استعاره الدهر لدى الفقير الى لطف ربه المبدى محمد امين الفحولى النقشبندى الخالدى عفى عنه ربه الصمدى kaydından anlaşıldığına göre yine meçhul bir tarihte «Mehmet Emin» isminde bir Hâlidî dervişine, ondan sonra da yine üstün-deki kayda nazaran Bursa'lı Baygın İsmail Ef. ye ve onun vasiyetiyle 1 Mart 1335 te Bursa'lı Mahallebici zade yağ-lıkçı Sabrî Ef. ye intikal eden ve el'an mumuileyhte bulu-nan Mecmua„ [Türkçe.. Bu mecmuanın münderecâtı ve tahmînen yazıldığı tarih hakkında kitapta kâfi derecede malûmat vermiştik.„

53. *Hasan ibni Mehmet* — Mecmua. «1044» te, ya'ni Hüseyni Lâmekânî'nin vefatından 8 sene sonra çok güzel bir ta'lik ile yazılan bu mükemmel ve müzehhep mecmuanın metninde Şeyhi ekber' in غوثيه ، حلية الابدال ، الامر المحكم المربوط risaleleri; Necmeddîni kübrâ'nın اصول عشره si, Abdullahı belyânî'nin احديه ,Şihabeddî ni sühreverdî'nin انوار, Ruzbihânı baklî'nin كشف الاسرار risalesi, Attar'ın بی سرنامه sile divanı, Magrıbî'nin جام جهان نما risalesi, Magrıbî divanı, Lâmekânî'nin divanı, كل شيء يرجع الى اصله ، انسان كامل ve وحدتنامه risalesi, كلشن راز ve لمعات vardır. Kenarlarında Ebu Medyeni Magrıbî, Yonus, Nesîmî, Handânî, İsmaîli Ma'şukî, Ârif, Hâdî, Kemâli Hucendî, Rûhî, İbrahim Ef, Eşrefoğlu, Şâhidî, Şûrî, Va'dî, Husâmî, Sârbân Ahmet, Firâkî, Veysî, Sarı Abdullah ve sâir bir çok şâirlerin müntahap şiir ve ilâhileri; Sârbân Ahmet, Hasanı kabâdûz, Lâmekânî gibi Melâmî- Hamzavî ricâlinin bazı mektupları vardır. Süleymaniye; Hâlet Ef. № 800.»

54. *Hasan Çelebi* (İbni Hayâlî zade) — Tezkirei şüarâ «994 te telif edilmiştir. 996 da Derviş Mehmedini Mürat tarafından yazılan nüsha. Darülfünun; Yildız № 206. [Türkçe]

55. *Hâşim baba* (Üsküdarlı) — Divan. «Matbu'dur» [Türkçe]

56. *Hıfzı Tevfik, Hamamîzade İhşan, Hasan Âli* — Türk edebiyatı nümuneleri «Devlet matbaası; 1927.« [türkçe]

57. *Hüseyin* (Lâmekânî) — Divan. «53üncü numaradaki mecmua.» [Türkçe]

58. *Hüseyin* (Lâmekânî) — Mekalât. «52inci numaradaki mecmua.» [Türkçe]

59. *İbrahim* (Oğlan şeyh) — Divan. «Bendeki yazma iki nüsha.. 1266 da Ali Riza tarafından yazılan natamam nüsha; Millet. K. № 6.»

60. *İbrahim* (Oğlan şeyh) — Dili dânâ دانا kasîdesi. «Bendeki yazma; Millet. K. № 6.» [Türkçe]

61. *İbrahim* (Oğlan şeyh) — Vahdetnâme وحدتنامه «Bedndeki yazma divanda; Millet. K. № 6.»[Türkçe]

62. *İbrahim* (Peçevî) — Tarihi Peçevî «2 Cilt; 1283. Matbaai âmire.» [Türkç]

63. *İbrahim Hakkı* (Erzirum'lu) — Ma' rifetnâme "İstanbul ; Ahmet Kâmil matbaası1330„ [Türkçe]

64. — İlmiye sâlnâmesi «Matbaai âmire. 1334.» [Türkçe]

65. *İbnül' Emin Mahmut Kemâl* — Son asır Türk şairleri «Birinci cüz; Türk tarih encümeni külliyatından. İstanbul; Orhaniye matbaası. 1930.» [Türkçe]

66. *İhsan* (Hamamîzade) — Tırabzon şâirleri «Gayri matbu'. Müellifin kütüphanesinde.» [Türkçe]

67. *İsmail Hakkı* (Bursalı) — Silsilenâmei Celvetî سلسله نامهٔ جلوتی «Celvetî silsilesinden ve bu silsiledeki meşâyihin tercemei hâllerinden bâhis gayri matbu' bir kitaptır. Eski yazma bir nüshası Millet kütükhanesinde 1040 numaradadır.»

68. *Kâtip Çelebi* (Hacı Halife) — Fezlekei tarih «İki cilt. Ceridei havadis matbaası 1287.» [Türkçe]

69. *Kâtip Çelebi* (Hacı Halife) — Keşfüzzunun an esamilkütübi velfünun كشف الظنون عن اسامى الكتب والفنون «İki cilt; İstanbul Âlem matbaası 1310.» [Arapça]

70. *Kâtip Çelebi* (Hacı Halife) — Takvimuttevârih تقويم التواريخ «Millet kütüphanesi. № 128, 129, 130; yazma nüshalar. Bu eser, İbrahim Müteferrika matbaasında tab'edilmiştir.» [Tükçe]

71. *Lâtîfî* — Tezkirei Latîfî «İkdam matbaası 1314.» [Türkçe]

72. *Mecdî* — Şakayıkı no'mâniye tercemesi «2 Cilt; Matbaai âmire, 1269.» [Türkçe]

73. *Mehmet Ali Aynî* — Tasavvuf târihi «İstanbul,Vatan matbaası 1341.» [Türkçe]

74. *Mehmet Ali Aynî* — Hacı Bayrâmı Velî «Evkaf matbaası 1343.» [Türkçe]

75. *Mehmet Atâ* — Hammer tarihi tercemesi «8 Cilt; Evkaf matbaası 1335» [Türkçe]

76. *Mehmet Süreyya* — Sicilli Osmânî «5 cilt; Matbaai âmire, 1311.» [Türkçe]

77. *Mehmet Süreyya* (Seyyit, Şeyh, Baba) — Hâşimî divançesi «Matbaai bahriye; 1339 - Rumî» [Türkçe]

78. *Mevlânâ Celâleddin* — Mesnevîi şerif «1268; Istanbul, Matbaai âmire; Cevrî tarafından bir çok Mesnevî nüshalarının mukabelesiyle yazılan ve 1026 da tahriri hitam bulan yazma nüsha. Süleymaniye. Halet Ef. K.» [Acemce]

79. *Mevlânâ Celâleddin* — Divanı kebir «Eski bir yazma. Halet Ef. K. № 687.» [Acemce]

80. *Mevlânâ Celâleddin* — Külliyyât «Lekhno, 1302.« [Arapça ve Acemce]

81. — Miftahülcinan مفتاح الجنان «Şîî'lerin dua ve ziyârât mecmuası; 1317, Bombay. » [Arapça, Acemce]

82. *Mısrîi Niyazi* — Risâletün biddevretil arşiyyeti fil'ahkâmilferşiyye رسالة بالدورة العرشيه فى لاحكام الفرشيه «Dört bap, bir hateme üzerine 1068 de yazılmış olan tahmînen yirmi iki sahîfelik bir kitaptır. Münderecâtı hülasaten şudur:

(1) Bütün mevcûdata âit olan devir; burçlar, tasarrufları ve tasarruf müddetleri.

(2) İnsana ait olan devir, kıyamet ve haşir..

(3) Kıyameti kûbranın mukaddemâtiyle eşratı sâatın enfüse tatbiki.

Mısîri Niyazi — (4) Kıyameti suğrâ, ya'ni mevt; kıyameti vustâ, ya'ni sâlikin mevti irâdî ile mürşidine teslimi nefis ve sülûkü, kıyameti küberâ, ya'ni şer'in anlattığı kıyametin tevil ve enfüse tatbîkî..
«1284 te Ahmet Muştak Baba evlâdından ve ketebeden Seyyit Mehmet Hâkî tarafından yazılan nüsha.» [Arapça, bendedir]

83. — Dîvan. «1254-Bulak; 1235- İatnnbul» [Türkçe]

84. *Muhammedibni Abdürrasûlil Berzencî* (Seyyit) — El'işâa fi eşratissâa «الاشاعة فی اشراط الساعة» «1076 da Medîne' de yazılmıştır. Eşratı sâata ait ğayri matbu' bir eserdir. Üsküdar, Selim ağa k., âkait№: 522» [Arapça]

85. *Muhammed ibni Mürteza* (Molla Feyz) — Kitâbüssâfî fi tefsîri kelâmullahil vafî كتاب الصافی فی تفسیر كلام الله الوافی «1286, İran».[Arapça]

86. *Muhammedibni Yakup* (Küleynî) — Usûli kâfî اصول كافی «Ümmehâtı kütübi Şîa'dan.. Tebrîz. 1311» [Arapça]

Muhammed Nûr (Elarabî)

87. — Risâle fî tefsîril Fâtiha رساله فی تفسیر الفاتحه «Fâtîha'nın tefsîrine âit 3-4 sahîfelik bir risâledir. Gayri matbu' dur. Bir nüshası bendedir.» [Türkçe]

88. — Kitâbürreşât fil Mebdei vel Meâd كتاب الرشاد فی المبدأ والمعاد «Meratibi ilâhiye, Mebde', Meâd ve Bürûzdan bâhis bir mukaddeme, 2 fasıl, 1 hâtime üzerine yazılmış muhtasar, müfît bir risâledir. Gayri matbu'dur. Yazma bir nüshası bendedir.« [Arapça]

Muhiddîni Arabi

89. — FütûhâtıMekkiyye فتوحات مكيه «İstanbul Evkaf Müzesinde 37 ciltten ibaret Muhiddîn'in kendi el yazısiyle muharrer nüsha.. Bu nüshanın yalnız 9 uncu cildi konya'da iken kaybolup, yerine yeni bir yazı ile yazılmış diğer bir cilt konmuştur. Her cildin ilk sahifelerinde « وقف هذالكتاب مع بقية اجزائه الشيخ صدرالدين محمد بن اسحق رضى الله عنه على الزاوية المبنية عند قبره وشرط الواقف الا تخرج منها» kaydına nazaran Sadreddin'in vakfıdır. Hemen her nüshanın evvelinde « انتهت المقابلة مع النسخة الاولى وهناها بخط الشيخ رضى الله عنه وصحح كل منهما بالاخرى بحضور شمس الدين ايده الله تعالى وسمع هذه المجلدة سراج الاجل مجد الدين ابوبكر بن بندارالتبريزى حالة المقابلة يقراه محمد بن اسحق بن محمد خادم الشيخ رضى الله عنه وعن والده وذلك بحلب سنة اربعين ستمائة وتم فى آخر شوال فى السنة المذكورة والحمدلله والسلام على عباده الذين اصطفى » yazılı olduğuna nazaran Halep'te Şeyhin hattı destiyle muharrer diger bir nüsha ile mukabele edilmiştir. Matbu' nüsha ; Mısır ; 1293..» [Arapça]

90. — Fususül Hikem فصوص الحكم .« İstanbul; 25 Zilka'de; 1287.» [Arapça]

91. *Muallim Nâci* — Mehmet Muzaffer mecmuası. « İstanbul ; Şirketi mürettibiye matbaası ; 1306.» [Türkçe]

92. *Mustafa* (Çerkeş şeyhi) — İkinci Mahmuda mektup. «تنبيه الغبى فى تضليل التأويل» ve رؤية النبى ile bir arada olarak 1300 de Tıbbiye matbaasında tab' edilmiştir.» [Türkçe]

93. *Mürtezâ* (Derviş; Bektaşî) — Dürri yetîm در يتيم [Câvidân جاودان tercemesi] 1048 tarihinde Halil Vahdetî Dede babanın meşîhatı zamanında Derviş Mürtezâ tarafından yazılan bu eser, Câvidannamei kebir'in tam ve yegâne tercemesidir. Kitabın sonunda

رفته ازتاريخ هجرت ودشين وحى وبيم
شد تمام از لطف حق اين نامهٔ در يتيم

Sat hezar hamdü senâ ile salât olsun ana
Ol kim ismidir خ ى ح ف naîm!

kıt'asını okumaktayız. Müellifin el yazısı nüshası, Mülkiye kaymakamlığından mütekait Divrik'li Mehmet Nebî Ef. de idi. Mumaileyhin vefatından sonra elde etmeğe çalışırken Sahaflarda bir Alman tarafından 80 liraya alındığını duydum. Konya müzesi kütüphânesine Konya Posta ve Telgraf baş müdiriyeti makinisti Hüseyin B. tarafından hediye edilen nüsha «الفقيرالحقير السيد محمد نورى ولد آدم وحواخاك قدم آل عبا سالك بطريق حاجى بكتاش ولى» tarafından 25 Ramazan 1270 tarihinde istinsâh edilmiştir. Bu kitap 299 bap, 602 sahifedir. 0,21 tul ve 0,13 arzında olup 1039 numarada mukayyettir [Türkçe]

94. *Nâbî* (Yusuf) — Divan. «İstanbul; Şeyh Yahya Ef. matbaası; 1292.» [Türkçe]

95. *Nâzım Pş.* (Mehmet, Selânik valisi) — Esrârüttevhîd tercemesi. «Şems matbaası. 1331.» [Türkçe; Manzum.]

96. *Nazmi Mehmet* (Şeyh) — Hediyyetül ihvân هدية الاخوان «Halvetî silsilesinden ve Halvetî şeyhlerinden bâhis olan bu eser gayri matbu'dur. Ruznamçeci Süleyman Fâik Ef. tarafından kenarına mühim hâşiyeler ilâve edilen nüshadan aynen — Haşiyeleriyle — Seyyit Mehmet Şükrî bin İsmâil tarafından istinsah edilen nüsha. Millet kütüphânesinde 1128 numaradadır. [Türkçe]

97. *Nedim* (Ahmet) — Divan «Halil Nihat B. Ef. nin neşrettiği nüsha. İkbal kütüphanesi neşriyatından. İstanbul; İkdam matbaası 1341.» [Türkçe]

98. *Nef'î* (Şair) — Divan. «İstanbul; Ceridei havâdis matbaası 1269.» [Türkçe]

99. *Nesimî* (Seyyit İmâdeddin) — Divan. «İstanbul ; 1260.» [Türkçe]

100. *Neşâtî* (Ahmet dede) — Divan. «Kendi el yazması. Millet. K. Müze; № 519.» [Türkçe]

101. Nevsâli millî «1327 senesine ait» [Türkçe]

102. *Rahimî* (Habeşîzade Abdürrahim. Şâir) — Meslekül işrak مسلك الاشراق kasidesi. «Müstakim zade'nin el yazısı mecmua; Millet; Pertev Pş. K. № 636.» [Türkçe]

103. *Ramiz Hüseyin* (Naimzade) — Tezkirei şuarâ. «Darülfünun kütüphânesinde 1346. H. de Zihnî isminde bir zat tarafından müellifin el yazmasından istinsah edilen nüsha. № 91.» [Türkçe]

104. *Raşit Mehmet* (Müverrih) — Râşit tarihi. «5 cilt. Matbaai âmire. 1282. Bu kitap İbrahim müteferrika' matbaasında da 1153 te tab'edilmiştir.» [Türkçe]

105. *Resmî Ahmedibni İbrahim* — Sefînetürrüesâ سفينة الرؤسا «İstanbul; Takvimhânei âmire matbaası 1269. H.» [Türkçe]

106. *Rıza* (Seyyit) — Tezkirei şuarâ «1000 den 1050 tarihine kadar gelen şâirlerin tercemei hâllerini havîdir. İstanbul; İkdam matbaası 1316.» [Türkçe]

107. *Rıza Tevfik* — Peyâmı sabah gazetesinin ilâvei edebiyeleri. «№ 29. 31 Mart 1330; № 35. 8 Mayıs 1330; № 36. 15 Mayıs 1330.» [Türkçe]

108. *Riyazî Mekmet* — Riyâzüşşuarâ رياض الشعرا « Dîvan kâtiplerinden birinin olup bilâhara 1093 te Seyyit Rahmetullah isminde birine intikal eden ve bu tezkirenin 1018 de telif edildiğine nazaran müellifin hayatında yazılmış olması çok muhtemel bulunan eski bir yazma.. Millet. K. Tarih; №765.» [Türkçe]

109. *Sadık Vicdani* (Ebu Rıdvan) — Tomârı turukı aliyye: Melâmîlik. «Evkaf matbaası; 1338 - 1340.» [Türkçe]

110. *Safâî* — Nuhbetül âsâr min fevâidil eş'âr نخبة الآثار من فوائد الاشعار «1050 den 1082 tarihine kadar gelen şuarânın tercemei hâllerini havidir. Millet; Tarih; №771. Darülfünun; Yıldız; №7. yeni yazma bir nüsha.» [Türkçe]

111. *Sakıp dede* — Sefinei mevleviye. « 3 cilt. Mısır, Vehbiye matbaası. 1288.» [Türkçe]

112. *Sâlim* (Mirzazade Kadiasker) — Tezkirei şuarâ. «1066 dan 1135 tarihine kadar gelen şairlerin tercemei hâllerini havidir. İkdam matbaası; 1314.» [Türkçe]

113. *Samî* (Şair) — Divan. « Bulak. 1253.»

114. *Sârbân Ahmet* — Divan. « Şeyhulislâm Ahmet Muhtar B. in mahdumu Ali Haydar B. tarafından kurşun kalemle istinsah edilip bilâhara ayrıca tebyiz edilen yazma nüsha, Üsküdar Hâşim Pş.K.Müsvedde. №82. Mürekkeple yazma. №75. Bu divanda 3 Terkibi bent, 4 Tercii bent, 8 Mesnevî, 3 Müseddes, 3 Muhammes, 1 Murabba, 199 Gazel vardır. Tercii bentlerin biri Na't, biri Düvazde İmâmdır. Müseddes ve Mesnevîlerin de birer tanesi Düvazde İmâmdır. Mevcut gazellerden dördü yine 12 İmâm'a âit medhiye, biri Na'ttır. Mesnevîlerin bir tanesi müstekillen Ali'ye âittir. Hece vezniyle söylenmiş 18 ilâhisi vardır. Divanında « ث ، ج ، چ ، خ ، ذ ، ز ، ص ، ض ، ط ، ظ ، غ » harfleri yoktur. [Türkçe]

115. *Seyfullah* (Seyyit) — Divan. «Ahmet Kâmil matbaası; 1329.»

116. *Süleymani Belhî* (Seyyit) — Yenâbîul mevedde ينابيع المودة «Ali ve Ehli beyte âit ehâdîsi cami' ve Şîai İmâmiyye شيعه اماميه — İsnâ aşeriyye اثنا عشريه akidesini Ehli sünnet kisvesi altında ve Sünnî hadis kitaplarından alınan ehâdîs ile izhâr eden büyük bir kitaptır. 2 Cilt; İstanbul; Ahter matbaası 1301 » [Arapça]

Süleyman Sadeddin (Müstakimzade):

117. — Tuhfetül hattâtîn تحفة الخطاطين «Türk tarih encümeni külliyatından. Devlet matbaası 1928.» [Türkçe]

Mecmua «Müstakim zade'nin el yazısiyle muharrer olan bu mecmuada La'lî zade Abdülbâkî'nin Mebdeü mead, Sergüzeşt, Risâlei ünsiyye tercemesi, Hace Abdullahı Ahrâr hulefasından Kadî Muhammedibni Burhan'ın makamâtından mulahhas ve mütercem bir risâlesi, Abdülkerîmi Ceylî'nin Hakikatülyakın ve zülfetüttemkin حقيقة اليقين و زلفة التمكين tercemesi, Şeyh Mürad'ın risâlei silsilesiyle (Arapça) yine Abdülbâkî Ef. tarafından bu risâlenin tercemesi, Mevlânâ Alâeddin'in Şeyh Abdülkebîri Yemenî ile mülâkatını hâkî Reşehât'tan alınmış küçük bir risâle, Risâlei Şeyh Mürad'ın şerhi, Sergüzeşt'ten bir parça ve Abdülbakî Ef. nin bazı eş'arı vardır.

118. — Kenarında Habeşî zade Rahîmî'nin Meslekül işrak مسلك الاشراق kasidesi ve Oğlan şeyh, Sârbân Ahmet, Hamza Bâlî, Beşir ağa gibi ehemmiyetli Melâmî ricâlinin şehâdet ve vefâtına tarih mısra' ve terkipleri yazılıdır. Millet. K. Pertev Pş. № 636.»

119. — Risâlei Melâmiyyei Şattâriyyei رساله ملاميه شطاريه «Melâmiyye ricâlinin muhtasaran tercemei hâllerini hâvî olan bu kitap, La'lî zade Abdülbakî'nin Sergüzeştinin tarihi tahririnden sonraki Melâmî ricâlini bildirmesi dolayisiyle çok mühimdir.. 1335 tarihinde Ahmedi Tebrîzî tarafından istinsâh edilen bir nüshası Millet kütüphanesinde 1051 numaradadır. » [Türkçe]

120. *Şemseddin Samî* — Kamusül a'lâm. «6 Cilt. 1306 - 1316 İstanbul; Mihran matbaası.» [Türkçe]

121. *Seyhî Mehmet* — Zeylüzzeyl ذيل الذيل (Şakayık zeyli) «Darüsseâde ağası Beşir ağa vakfı. 1285 te محمد امين المنقش باوقاف الحرمين المحترمين tarafından yazılan çok güzel ve müzehhep nüsha. Süleymaniye; Hâlet Ef. K. № 479.» [Türkçe]

122. *Tahir* (Bursalı) — Hacı Bayrâmı velî «İstanbul; Mahmut B. matbaası. 1331.» [Türkçe]

123. *Tahir* (Bursalı) — Osmanlı müellifleri. «4 Cilt. İstanbul; Matbaai âmire. 1333. «1343.» [Türkçe]

124. *Tıflî* (Ahmet Çelebi) — Divan. «Gayri matbu'. Atıf Ef. K. №2085; Millet. K. №308.» [Türkçe]

125. — Vilâyetnâme. «1263 te yazılmış bir nüsha. Millet. K. №604.» [Türkçe]

126. *Va'di* (Şâir) — Divan. «Darülfünun; Yıldız. K. №140. Yazma nüsha.» [Türkçe]

127. *Ya'kup* (Hüdâî Tekkesi şeyhi) — Hediyyetüssâlikîn هدية السالكين. «Hüdâyî tekkesi şeyhlerinden Şihâbeddin Ef. nin arapça تحفة السالكين i ile bir arada olarak Bahriye matbaasında 1329 senesinde tab'edilmiştir.» [Türkçe]

128. *Yusuf Sinan*(Şeyh Kermiyânîzade) — Tadlîlütte'vîl تضليل التأويل. «1300. H. de Sinan Ef. nin تنبيه الغبي فى رؤية النبي ve Çerkeşli Hacı Mustafa Ef. nin İkinci Mahmud'a cevabî mektubiyle bir arada olarak Tıbbıye matbaasında tab'edilmiştir.» [Türkçe]

129. *Yemînî* (Agrıboz'lu) — Fazîletnâme فضيلتنامه. «Manzum; Matbu'.» [Türkçe]

130. *Yonus Emre* — Divan. «Yazma bir nüsha; Millet. K. №616. İstanbul; 1341. Taş basması.» [Türkçe]

131. *Ziyâ* (Mehmet; İh; tifâlci) — Yeni kapu mevlevîhânesi. «İstanbul; 1329.» [Türkçe]

312. *Zîver* — Rados tarihi. «Rados matbaası. 1312» [Türkçe]

133. *Müteaddit Şecereler* — Kütüphanelerde ve ellerde

Ecnebî me'hazlar:

134. *E. J. W. Gibb* — Cextes Houroûfîs Memorial. «Leyden; 1909 - 1327. 1929.»

135. *W. Bartold* — Orta Asya Türk tarihi «Türkçeye mütercem. Darülfünun Türkiyat Enstitüsü neşriyatından. İstanbul; 1927.»

136. — Encyclopedie de L'islam.

III

ÜÇÜNCÜ DEVRE

MELÂMÎLERİ

I

الحاج سيد محمد نورالعربى الملامى ELHAC SEYYİD MUHAMMED NURÜL ARABİYYÜL MELÂMÎ

"MADDÎ VE MA'NEVÎ HAYATI„

Üçüncü devre Melâmîlerinin pîr ve Mürşidi bulunan ve son asırlarda tasavvuf erbabının ekseriyeti tarafından Kutup ve Gavs olarak kabul edilen "Seyyit Muhammed Nur„ un tercemei hâli, maddî ve manevî hayatı tamamiyle mazbuttur. Bu hususta evvelâ kendisine müteşekkiriz. Çünki « منبع النور فى رؤية الرسول » isminde ve bir risale şeklinde kendi tercemei hâlini tesbit etmiştir. Oğlu Şerif Ef. de babasının tercemei hâlini ayrıca bir risale şeklinde yazmış ve Seyyid'in muhtelif safahâtı hayâtini göstermiş olduğu gibi Harîrî zade Kemâleddin'de « تبيان وسائل الحقايق فى بيان سلاسل الطرائق » de bu hususta kâfî derecede icâlei kalem eylemiştir.

Seyyit Muhammed Nur 1228 hicrîde Mısır'a tabi, "Mahalletül kübrâ" kasabasında doğmuştur [1]. Babası Kudüs' hâricinde bir zâviyesi bulunan ve zürriyetinin kesretiyle maruf olon "Bedrül velî„ nin oğlu Kudüs'lü Seyyit İbrahim'dir. Seyyit İbrahim'in Mısır'a niçin ve ne suretle gittiği malûm değildir.

Muhammed Nur'un siyâdet şeceresini تبيان ve Bursalı Tâhir B. in "Menâkib„ i şu suretle kaydetmektedir:

Seyyit Muhammedün Nurül Mısriyyül Mahallâviyyül Bedriyyül Huseynî — Seyyid İbrahimül Kudsî — Seyyid Bedrül velî — Seyyid Muhammed — Seyyid Yusuf — Seyyid Bedr — Seyyid Ya'kub — Seyyid Mutahhar — Seyyid Sâlim — Seyyid Muhammed — Seyyid Zeyd — Seyyid Ali — Seyyid Hasanül arîzül ekber — Seyyid Zeyd — İmâm Zeynül âbidîn Alî — İmâm Huseyn — İmâm Aliyyibni Ebu Tâlib.

[1] Oğlu Şerif E. risalesinde ve Harîrî zâde Tibyanında 1222 tarihinde doğduğunu söyliyorsa da kendisinin منبع النور da « Sene 1245 te Mekkeye gittim; sinnim on yedi idi » dediğine nazaran bizim kaydettiğimiz tarih doğrudur. Tahir B. de مناقب شيخ سيد خواجه محمد نورالعربى وبيان ملامت واحوال ملاميه » ismindeki gayri matbu eserinde, her hâlde منبع النور a istinâden 1228 de doğduğunu kabul ediyor.

Dört yaşında babasından yetim kalan Muhammed Nur, üç sene dayısının himâyesinde kalmıştır. Seyyidin dedesi, annesi, babası, dayısı; hatta bu ailenin görüştügü kimseler bile sofîdir [2]. Bu suretle Muhammed Nur', tasavvuf neş'esini, daha küçükken ailesindan tevarüs etmiştir.

Muhammed Nur', yedi yaşında iken Câmiül ezher'de şeyh Hasanül Kuveysnî ismindeki zattan tahsîle başlamıştır. 1255 tarihinden 1244 tarihine kadar şeyh Hasana hizmet ve mumaileyhten tahsili ilmü marifet eden seyyit, yine şeyhinin emrile yanyalı şeyh Ahmet efendi ile beraber yanya'ya gitmiştir [2]. Seyyidin bu yanya seferi her halde bir maksadı mahsustan ziyade tarikatlarda bazı sâliklere verilen seyahat gibi sülûk mukteziyâtındandır.

Muhammed Nur', yanya'ba 9 ay oturmuş [3], bu müddet zarfında Nakşibendî şeyhi Yusuf efendiye bîat ve Nakşibendî tarikatına intisap eylemiştir. Bu suretle ma'nen tefeyyüze çalışan seyyit, ayni zamanda tahsîlini de ihmâl etmiyerek şeyh Yusuf'un dâmâdı Tal'at efendiden tahsîle devam etmiştir.

Dokuz ay sonra şeyh Yusuf'un emrile mekke'ye gitmiş ve edayi haccedip bir sene mekke'de mücâvir kalmıştır. Şerif Efendi evvelâ iskenderiye'ye gittiğini ve sonra haccettiğini söyliyor ve şöyle bir menkabe naklediyor:

Bir akşam pederime bir evham hasıl olup Ali Efendi ile Tal'at Efendinin ilmi zâhirde mütebahhir birer zati âlikadir olduklarını tefekkürle şeyh Yusuf Efendinin ilmi zahiri olmadığı için şeyh Ali Efendi ve Tal'at Efendinin böyle ümmî adama irtibatlarından naşi hayretini mucip olmuş; o akşam ma'nada sabah namazını edâ için tekkedeki camii şerife gitmiş; kapının mukabilinde oturmuş. Yanında da ihvândan birisi oturmuş. Yanında oturan demiş ki; Yusuf Efendi geliyor. Pederim dė arkasına bakıp görmüş ki Yusuf Efendi bir koluna Ali Efendi, bir koluna Tal'at Efendi girüp; cemâli de ay bedir olmuş geliyor; Camie girmiş; postuna oturmuş; sabah namazını edâdan sonra âyîni Nakşiyeyi icrâ edüp pederim camiden çıkup Yusuf Efendinin iltifâtına mazhar olmağa muntazır olmuş.

[1] «Kenzi mahfî» de bunu izah ederek daha çocukken ebeveyninden ve onların zamanındaki - tabiî görüşüp konnştukları - ulemâdan vahdeti vücudu duyup, bu akideyi, bütün âlem bu i'tikattan rücu' etse ve hatta kendisini katil ve ihrakı binnâr ile tehdit etseler dönmiyecek derecede benimsediğini ve sonra Allah lutfedip îmânı istidlâlî, şuhudî ve zevkîye eriştiğini anlrtıyor.
«اعلموا انی حال صباوتی کنت افلدابوای بسماعی منهم ومن علماء زمانهم ان الله تعالی له الوجود والخلق لکل موجود فمازالت هذا التقلید موقناً بحیث لورجع جمیع العالم عن هذا الاعتقاد ولم ارجع عن الذی اعتقدت وان کرهت بالقتل والاحراق بالنار ثم لطف..

[2] Şeyh Ahmet, Bilâhara İstanbul'a avdet ve burada vefat etmiştir. Kabri Sünbül Efendi tekkesinde türbenin karşısındadır. Mezar taşından 1266 da vefat ettiğini anliyoruz.

[3] Şerif Efendinin risâlesi. Harirî zâde sekiz ay oturduğunu yazıyor.

Yusuf Ff. yine bir koluna Ali Efendi, bir koluna Tal'at Efendi girüp hücrei âlîlerine giderken pederim mukabiline gelüp, pederime hitaben; Burhan olmadan iman olmazmı? buyurmuşlar. Pederim de hayasından hiç bir cevap vermemiş. Akebinde ma'nadan uyanmış. Sabah namazı ezanı kulağına girmiş. Der'akap yataktan kalkup, abdest alup, camie gidüp ma'nada oturduğu yerde oturmuş. İhvânından biri de yanında oturmuş. Biraz sonra Yusuf Efendi geliyor denmiş. Hakikaten Yusuf Efendinin bir kolunda Ali Efendi, diğer kolunda Tal'at Efendi hücerei âlîlerine götürürlerken mukabiline geldiği vakıt; burhan olmadan iman olmazmı? hitabına karşı sükûtla mukabele buyurmuşlar. Yusuf Efendi Ali Efendiye hitaben; mektubu yaz; yarın Mısır'a gidecckler deyu pederim için emretmişler...„

Fakat biz seyyid'in tercemei halinde kendi eserini (منبع الود فی رؤیة الرسول) esas ittihaz ediyoruz. Seyyit mezkûr eserde (Mekke'ye gittim. Sene 1240 ve sinnim 17 idi.) diyor. Harirî zade merhum da tibyan'da yanya'ya gittikten sonra «وصحب بها الشیخ یوسف افندی النقشبندی فی سنة ١٢٤٤ ومکث عنده ثمانیة اشهر وحج بامره وجاور بالحرم المکی سنة کاملة..» diyerek seyyid'in ifadesini tekrar ve teyit ediyor. Şu halde yanya'dan hareket eden Muhammed Nur, doğrudan doğruya mekke'ye gitmiştir. Şerif Efendinin ifadesine nazaran şeyh Yusuf Efendi, seyyid'in hayatında müessir ümmî, fakat zînüfûz bir şahsiyettir. Lâkin seyyid'in kendisi Menbaunnurunda bu şeyhten hiç bahsetmiyor. Yalnız üstadı şeyh Hasanül Kuveysnî, ve bilhassa melâmî derviş Mehmedi mekkî den hürmetle bahsetmektedir. Bundan anlıyabiliriz ki şeyh Yusuf Efendi, Muhammed Nur'un üzerinde pek te nâfiz olmamıştır. Esasen bilâhara melâmeti benimsiyen seyyid'in Nakşî tarikatı gibi zevâhire tamamile riâyetkâr olan ve vahdette Müceddidi sânî imâmı Rabbani'nin «همه از اوست» meslekine sülûk ederek çok ihtiyatkâr bulunan bir tarikata sadakatının imkânı yoktur.

Seyyit, mekke'de de boş durmamış, şeyh ابراهیم الشهارق den Halvetiyyei şa'baniyye, üveysiyye ve Ekberiyye tarikatlarına intisap etmiş ve Şeyh عمر عبدالرسول den de hadîs okumuştur. عبدالرسول kendisinden ahzi tarikat etmek isteyen Muhammed Nura, Mısıra avdet etmesini ve ihtimâl "sözümü tutarmı?„ diye bir imtihan olarak yolda Şâfiî mezhebi mucibince öğle ile ikindi, akşamla yatsı namazlarını cemeylemesini emretmiştir [1]. Muhammed Nur, kendi ta'birince «الامر فوق الادب» deyip bu emri ifâ ve mısra rüc'at ey-

[1] Şafiîler seferde salateyni vakti ahîrde cem'an kılarlar. İmâmiyye mezhebinde ise cem', her vakit câizdir. Maamafih mezâhibi erbaa müctehidîninden bir çoğu da - bir kısmı özürle, bir kısmı bilâ özür - cem'a cevaz vermişlerdir. «Sahihi Buhârî muhtasarı Tecrîdi sarîh tercemesi: Ahmet Naim B. Ef. Sa: 399-401 Metin ve haşiyelere müracaat!»

lemiş ve « سيدنا ومولانا الشيخ حسن القويسنى قدس الله سره » kelimâtiyle tebcil ettiği şeyh Hasana mülâkî olmuştur [1]. Burada sözü kendisine bırakacağız :

"Etmek ve hiyar turşusu ile kuşluk ederlerdi. Ellerini ba'dettakbîl hactan geldin'dedi. Ve imâm Huseyn رضى الله عنه ziyaretin emreylediler. Fakir Câmiül ezherin sokak tarafından olan kapıdan makamı âlîye girüp harikulâde olmak üzere imâm Huseyn makamlarında bir kimesne görünmez oldu; Bâhusus duhâ vaktı kalabalık vakıttır. Baktım ki bir zât makamı âlî mahallinde نور على نور . fakire ilhâm oldu ki bu Habîbullah'tır. Korktum ve huzuruna gittim. Dizini öptüm. Bana dua eyledi ve arkamı meshetti, ba'dehu git dedi. Cami tarafından olan kapıdan camie nazar eyledim; makamı kebir hâlî; asla insan yok; geri döndüm. Mihrapta hazreti risâleti bulmadım. Yine sokak tafından olan kapıdan serian çıktım. Makama döndüm. Nâs, dolu; kezalik cami'nâs ile dolu; adet üzere...„

Câmiül ezhere gidince şeyh Hasan kendisine ilmi vehbînin inkişaf ettiğini söyleyip ruma azimetini emrediyor. Muhammed Nur'emre imtisâlen iskenderiye'den bir gemiye binip evvelâ Antalya'ya çıkıyor. Anadolu'nun bazı mahallerini gezerek oradan da hareketle Gelibolu'ya, Gelibolu'dan Selâniğe ve Selânik'ten Serez'e geliyor. Serez'de üç ay kadar küçük medresede müderrislik yapıp (Seyyit Muhammed isminde birisinden icâzetnâme almıştı) oradan Demir hisar, Doyran, Istırumça, Maleş tarikiyle Koçana'ya gelmiştir. Koçanalılar kendisini Üsküp valisi Hıfzi paşa'nın yaptırdığı medreseye müderris tayin etmişlerdir (1249). Müderris olduğu senenin Ramazanında koçana camiinde kasîdei imâliye'yi türkçe şerhederek okutmuştur.

Vâlı Hıfzı paşa [2] henüz yirmi bir yaşında olan bu fâzıl hocayı görmek isteyerek Üskübe dayet etmiş ve Üsküp ulemasile görüştürmüş. Neticede Paşa, seyyidin meftunu olup evlat ve taalukatını, talim' etmesi için, kendisine terfikan tekrar koçanaya izam etmiştir. Fakat çocukların anneleri evlatlarından ayrılmağa razı olamamakla paşa, seyyide büsbütün Üsküp'te oturmasını reca etmişse de Seyyit razı olmadığından, nihayet altı ay Koçana' da, altı ay Üsküp'te oturmasına karar verilmiştir.

[1] شيخ سيد حسن القويسنى ، شيخ عمر عبدالرسول ، ابراهيم الشهارق nin tercemei hâllerini bilemediğimizden Mısır Nakibül eşrâfı سيد محمد البيلاوى ye müracaat etmiştik. عمر عبدالرسول ve شهارق yi bilmiyorlar. حسن القويسنى hakkında şu malûmâtı veriyorlar :

« السيد حسن بن درويش القويسنى من قويسنا من اعمال المنوفية بمصر ولى مشيخة الجامع الازهر وتوفى ١٢٥٤ ه . ودفن بالقاهرة مع البيومى وله تآليف ، منها رسالة فى المواريث وشرح على السلم الاحضرى فى المنطق .. »

[2] Recep paşa zâde Hıfzı paşa:

Seyyit Muhammed Nur'un ilk müntesiplerinden olan Hıfzı paşa, kapıcı başılık ve Üskup nazırlığı hizmetlerinde bulunmuş ve 1242 de mîrimîran olmuştur. 48 ten sonra İstanbul'da ikameti tensip edilerek vilâyetten azledilmiş ve 1277 de vefat etmiştir. Eyyupta metfundur. Sicilli osmanî : Cilt 2. Sa. 234—235.

Seyyit, bu zamana kadar tütün içmiyormuş. Hıfzı paşa tütüne alışmasına sebep olmuş. Bunu kendisi anlatırken diyor ki "Hıfzı paşa tütün içmeme sebep oldu. 53 tarihinde keenne ma'nada Medinei Münevvere'ye vardım. Mahmudiye medresesinde abdest alup hareme girerken imam Ömer رضى الله عنه Bâbüsselâm atebesi sağ tarafında oturdu. Abdest almadın. Giru abdest al; dedi. Fakir dahi giru abdest alup sular azamdan akarken Bâbüsselâmdan girmeğe şüru'eyledim. Yine; abdestin yok, giru abdest al; dedi. Abdest aldım dedim ise de gazab ile bizi yere yikup arkama iki kere eliyle urdu. Benden kay geldi. Bâbüsselâm önündeki meydan tütün zifiriyle birçe birçe doludu. Abdest al; diye tekrar emreyledi....„ Seyyit bundan sonra hareme girmiş; mihrapta sağında Ebubekir ve Ömer; solunda osman ve Alî olduğu hâlde Rasulullahı oturur görmüş. Rasulullah; "çağırın; otursun„ demiş. Ebubekir de eliyle gel diye işaret etmiş. Seyyit "teeddüben hazreti Şâhın - Alî - alt tarafına oturdum. Ebubekir رضى الله عنه neye bu tarafa gelmedin deyince cevap vermeğe haya eyledim. Hazreti Şah bu mecliste taraf yoktur diye cevap verüp Rasulullah tebessüm ettiler. Ve hazreti Şâh ile hafiyyen mükâleme ettik„ diyor, Muhammed Nur, bu rü'yadan sonra tütünden vazgeçmiştir.

Yine ayni senede diğer bir rü'yada Rasulullah'tan hırka geydiğini anlatıyor [1]. 1245 senesinde gördüğü diğer bir rü'yada Rasulullah', kendisine üç satır yazı yazıp verdiğini ve Ebubekir'in "tevhîdi ef'âl, tevhîdi sıfât, tevhîdi zât„ diye okuyup makamâtı fenâyı telkin eylediğini bildiriyor. Ve "59 a kadar bu makamâtı selâseye müdâvemet edip zevk eyledim„ diyor.

1255 te Üsküb'e giderek orada tavattun eden ve Nakşibendî şeyhi kazanlı Abdülhâlik Ef. ye intisap eyliyen, seyyit Muhammed Nur' 59 tarihinde hacca niyet ediyor. Şerif Ef. "pederimin niyetini işiden ehibbadan Kalkandelen, Koçana, İştip'ten dört yüz yetmiş hacı niyet etmiş ve hizmetinde talebesinden Koçana kasabasından Gradas'lı hacı Emin'i bile götürmüş, ve Üsküp' ulemasından hacı Nebî Efendi de refakatlarında bulunmuş„ diyor ki bu da bize 1240 tan 59 tarihine kadar o civarlarda tamamiyle iştihâr ettiğini ve bir çok mürit ve muhibbe mâlik olduğunu anlatmaktadır.

Esâsen Anadolu' "diyârı rûm„ diye anılırken ve şeyh Hasanı kuveysnî, kendisine rûma azîmeti emreylemişken Seyyit Muhammed Nur'un Antalyadan sonra doğruca Selânik, Üsküp havalîsine gelip yerleşmesi

[1] Harirîzâde merhum tibyânında « المحمديه » tarikinde ولبس الخرقة البيضاً والصفراء من رسول الله صلى الله عليه وسلم وسنذكر بعض تفاصيله فى باب النون انشاءالله تعالى وهذا من اجل النعم التى انعم الله سبحانه وتعالى به على اذ كان بينى وبين رسول الله صلى الله عليه وسلم واسطة واحدة». diyor. cilt : 1

şâyânı nazardır. Buraları daha Ahmet Sârbân' ve Hamza Bâlî'den beri melâmîliğin mütekâsif bir merkezi idi. Meselâ; 1011 de vefat eden İştip'li Şeyh Abdülkerim'in "sılasında ikamet eyleyüp tarikati melâmet işâatına ağâz„ ettiğini ve Bosna havalisinde melâmîlerin kesretini zeyli şakayikten öğrenmekteyiz.

Bu tarıhlerde Hamzavîliğin devam etmekte olduğuna da evvelce arzetmiştik. Bunların Anadolu'dan ziyade Rumeli'de bulundukları muhakkaktır. Evvelce toplu bir halde bulundukları yerler de seyyid'in tavattun etiiği mahallerdir. Şu hâlde Muhammed Nur'un fa'âliyetine buraları merkez ittihaz etmesi ve on sene zarfında kendisiyl eberaber 470 kişiyi hacca sürükleyecek kadar tanınması, emri mânevîden ziyade bir fikri mahsusun tatbikinden doğan müspat bir neticeyi irâe eder. Bu ayni zamanda mumâileyhi Rum'a yollayan Şeyh Hasesnül Kuveysnî'nin de Melâmetini ispat derecesinde teyit eden bir keyfiyettir. Çünki Muhammed Nur' bu on sene zarfında kendisine intisap eden kimseleri de nakşî usulince ve esmâ tarikiyle değil; merâtibi selâsei tevhît ve Melâmet neşvesiyle teslik etmiştir [1]. Bu da kendisinin bn yolu Şeyh Hasandan aldığını irâe eder. Şa'bân'ın 14 dünde mekke'ye dâhil olan seyyit', bu ziyarette de hâlâ maneviyyâta teşne olup kendisini mükemmel göremiyor ki Şerif Ef., seyyid'in Nebî Efendiye "bize bu ilmi zâhir kifâyet etmez. Mekkei mükerreme ve beyti şerif, mürşidi kâmilden hâlî değildir. Kendimize bir mürşidi kâmil arayıp bulmamıza fursattır dediğini ve nihayet meczup melâmî mekkeli derviş Muhammed'e mülâki olduğunu söliyor. Seyyit', bizzât bu mülâkatını anlatırken şu sözleri söylemektedir: "tavâfı kudûm eyledim ve haremi şerifte otururken bir zât, meczup suretinde yanıma gelüp yanyana oturdu ve gömleğinde, üstünden kehle gezüp gömleğime binecek dereceye gelüp vine döner. Bana dedi ki bizim kehleler terbiyelidir. Gayriye gitmez [2]. İsminiz nedir diye sual ettim. İsmim Mehmet Derviş, ehli mekkeden ve beytükâdî (?) evlâdındandır. 45 tarihinde hacca geldiğin vakıt senin ile oturdum ve hatta mavi kürk üzerinde idi. Lâkin hadâseti sinnin vardı; dedi. „

Şerif Efendiye nazaran Derviş Mehmet vasıtasiyle kazanlı Abdülkâlik

[1] Eski Melâmîlerden naklen..

[2] Muhammed Nur', bu mülakatı — kendisinden dinliyenlerin ifadelerine nazaran — anlatırken Derviş Mehmed'in aynen "Bizim yozlar başka yazıda yazılamaz„ dediğini söylermiş. Eğer bu doğru ise, Derviş Mehmed'in Mekke'li olmadığı muhakkaktır. Yoz, iç Anadolu'da dişisinden ayrı güdülen koçlara denir. Yazı, Yazılamak ta çayır, otlamak manalarında müstameldir. Çok muhtemeldir ki Derviş Mehmet', türk olduğu hâlde kendisini, mücavir bulunduğu Mekke'ye mensup olarak takdim etmiş, yahut ta makamı kible ve cem'de bulunduğuna remzen "Ehli Mekke'denim„ demiştir. Esâsen Araplarda "Derviş„ tabiri de yoktur.

Efendinin halîfesi Trabzon'lu Şeyh Mustafa Efendiye intisap eylemiştir. Derviş Mehmed'in emriyle bir erbaîn çıkarmış ve bu itikâf esnasında kendisine makamatı beka, ya'ni « جمع , حضرة الجمع ve جمع الجمع » in hazreti Rasulullah'ın ruhâniyeti tarafından uyanık olduğu hâlde telkin edildiğini « Menbaunnur » da zikretmektedir. Edâyi hactan sonra Tırabzon'lu Mustafa Ef. den Nakşibendî icâzetnâmesi almış; irşat ve teslîke mezun olmuştur. Medine'yi de ziyâretten sonra mısır' tarikile Rumeli'ye avdet ederken YenBu'da bir kurban kesip fukarâya etli pilâv pişirmiş, kendisi sâim olup akşam vaktı koyunun başı ile iftar etmiştir. Ertesi günü kendisine "Hatm ختم„ makamı olan "Ahadiyyetül cem' احدية الجمع„ [1] makamının telkin edildiğini şöyle hikâye ediyor:

"Gün uykusu uyurken ma'nada Babüsselâmdan dâhil oldum. Rasulullah صلى الله عليه وسلم sureti nuriyyesi - sureti unsuriyesi değil - güneş nurundan daha sâfî şebeke dâhilinden ellerini açup yürü, dedi; Fakir yürüdükte şebeke içine alup kendisine sıktı ve ahadiyetül cem' makamını telkin eyledi„.

Üsküb'e avdetinde Hıfzı paşanın yerine Servili Selim paşanın [2] vâli olduğunu görmüş. Selim paşa da Hıfzı paşa gibi seyyidin müridi olup mumaileyhten zikri dâim ahzetmiş; hatta seyyide bir medrese yaptırmak istemişse de seyyit' Sinan voyvoda' camiinin ta'mirini emreylemiş ve emri yerine getirilmiştir. Selim paşa bilâhara hâssa müşiri olup istanbula gelmiş ve seyyidi de 1266 da istanbul'a davet etmiştir. Bu davete icabet eden Muhammed Nur', istanbul'da altı ay kadar oturmuş ve bu müddet zarfında istanbul' ulemâ ve meşâyihiyle temasta bulnnmuştur.

Tekrar Üsküb'e giden seyyit', merkezi vilâyetin Üsküp'ten pizren'e nakli üzerine mahalli mezkûra gitmiş ve bu suretle dâimâ avamdan ziyade eâzımla temasta bulunmayı tercih ettiğini izhâr eylemiştir. Anlaşılıyor ki sevyit', halk ruhunu pek güzel biliyor ve halkın dâimâ büyüklere uyacaklarını idrâk ediyordu. Bu, aynı zamanda, benimsediği mesleğin intişar ve taammümü cidden arzu ettiğine bir delildir. Şerif Efendi, risâlesinde seyyidin 1267 senesi rabiulâhırının 15 inci cuma gecesi tevhîdi neşre memur olduğu ve ertesi günü kendisine alay imamı Hamit ve tabur imamı Ali efendilerle tabur kâtibinin ve üç yüzbaşının, daha ertesi günü de İşkodra ulemâs ndan Şa'ban Efendinin bîat ettiğini bildiriyor.

[1] Bu makamat, seyyidin tarzı teslîkinde izah edilecektir.

[2] Servili Selım paşa : Akkâ muhafızlığı, sayda ve maraş valiliklerinde bulunmuştur. 1261 de üsküp vilâyetine tayin 1264 de azledilmiş ve muhtelif tarihlerde kastamoni, konya vilâyetlerinde, Anadolu müşirliğinde, Batum kumandanlığında, hâssa müşirliğinde hizmet edip, 1289 da vefat etmiştir. Üsküdarda metfundur. Cesur, mutekit, müstakim bir zat imiş. Sicilli osmani; cilt 3 sa. 64

1269 da rusya muharebesi başlamış ve Seyyit' tekrar Üsküb'e avdet etmiştir. Yine bu sene kendisine bîat eden müşir çerkes İsmail paşanın [1] davetiyle Manastır'a gitmiş ve üç ay ikameti esnasında ekseriyeti memurinden olan bir zümreye Bedreddin'in «Vâridât واردات» ını okutmuştur ki takriri zaptedilerek « لطائف التحقيقات فى شرح الواردات » isminde nâtamâm bir şerh olmuştur. 1285 tarihinde üsküp' ve civarında bazı mütassıplar bir arzuhal yapıp seyyid'in neşri ilhâd ettiğini merkeze bildirmişler, Sultan Aziz de tahkikini şeyhulislâm'a irâde etmişse de zaptiye müşiri Hüsnü Paşa [2] Manastır vâliliğind beulunduğu sıralarda siyyid'le görüşmüş bulunduğundan bu iddianın aslu esası olmadığını söylemiş ve Muhammed Nur'u telgrafla İstanbul'a davet etmiştir. Muhammed Nur', oğlu Şerif Ef. ile beraber İstanbul'a gelmiş ve paşanın konağında müsafir olarak altı ay kalmıştır. Bu müddet zarfında İstanbul ulemâ ve meşayihiyle müsahabelerde bulunmuştur. Muhammed Nur'un İstanbul'a seyahatında kendisine oğlunu da terfiki, mumaileyhe fartı mahabbetiyle beraber, tanınmasını ve bu suretle istediği gibi bir halef bırakmasını da temin gayelerine ma'tuf olsa gerektir.

Üsküb'e avdetinden sonra 1286 da Bosna' valiliğinden mazulen İstanbul'a gelen Topal Osman paşa ile [3] yine zaptiye müşiri Hüsnü paşa, seyyidi tekrar İstanbul'a davet etmişler, seyyid de yine Şerif Ef. ile beraber İstanbul'a gelip beş ay Hüsnü paşaya müsafir olmuştur. Bu üçüncü İstanbul seyahatından sonra yine Üsküb'e azimet eden Muhammed Nur' 1287 de Manastır'da Ruznamçeci Hüsnü beyin oğlunun hitan cemi-

[1] Çerkes İsmail paşa : nezip mirlivalığında bulunmuş; badehu ferik olup Rumeli ordusu erkâni harp reisi olmuş; Çatalca ve tuna muharebelerinde izharı şecaat eylediğinden 1270 te vezârete terfi' edilmiştir. Rumeli ve anadolu orduları müşirliklerinde bulunan İsmail paşa 1276 da zuhur eden Karadağ isyanı üzerine İstanbul'a celbedilmiş; bir kaç gün sonra vefat etmiştir (1277). Sicilli Osmani; Cilt 1; sa 322-323

[2] Hüseyin Hüsnü Pş. Mora' muhacirlerinden Abdülkerim Ef. nin oğludur. Tırhala' mutasarrıflığında ve muhtelelif tarihlerde Yanya, Girit, Selânik, Cezayiri bahri sefit, Bursa valiliklerinde bulunmuş, 1288 de vezâreti ref'edilerek tahtı muhakemeye alınıp Kıbrıs'a nefyolunmuşsa da 89 da afiv ve itlak edilip sırasıyle Konya, Bursa ve Yanya valiliklerinde hizmet ve son memuriyeti olan Yanya valiliğinde iken 1294 te vefat etmiştir. Zaptiye müşürlüğünde bulunduğu tarih 1285 tir. İlim ve şi're meftun, dervişlere muhip, sarfiyatı ziyade, memuriyetinde şedit, husûsî hayatında cömert imiş. Hamzavî kutbu addedilen Bekir Reşat Ef. nin da Paşanın kâtibi husûsîliğinde bulunduğunu yazmıştık.
Sicilli Osmanî; Cilt: 2 Sa: 177..

[3] Topal Osman Pş. İzmir köylülerinden Hacı Şerif ağa'nın oğludur. İzmit' kaymakamlığında, Karasi, Biga, Kıbrıs mutasarrıflıklarında, Belgırat' muhafızlığında, Bosna' ve Tuna' vilâyetlerinde bulunmuştur. 1286 da Bosna' vilâyetinden azledilip İstanbul'da ikamete memur edilmiş ve 1291 de vefat etmiştir. İdâre usulüne agâh, siyâset umurunda behredâr bir zat imiş.. Sieilli Osmânî; Cilt: 1; Sa: 449.

yetine giderken tikveş'te bir kaç gün müsafir kalmıştır. Bu küçük seyahat çok mühim bir netice vermiş; seyyid Muhammed Nur', Tikveş'te kendisine "kutbiyyet„ makamının verildiğini tebşîr ve izhâr etmiştir. (Cemaziyelâhır 27; salı; saat 10 alaturka) [1] 1288 de tekrar oğluyla İstanbul'a - Şeyhulislâm Molla Beyin davetiyle [2] - gelen Seyyid'e Mirefte'li Hoca Abdullah Hulûsî Ef, Evkaf müfettişi Hacı Tevfik E, Mısır mollası Kâmil Ef, Şehremini Pazar meydanı Rifâî tekkesi şeyhi Ahmet Sâfî Ef, Mevlevîhane kapusu Tarsus Rifâî tekkesi şeyhi Abdülkerim Ef, Harîrî zade Hoca Kemâleddin Ef, gibi zevât intisap etmişler ve Alay emini Halil Ef. nin evinde mumaileyhten "Seyyidi Şerîf„ in "Vahdeti vücut„ risalesini okumuşlardır [3].

Muhammed Nur'; bu defa İstanbul'da Harirî zade'nin Boyacıköyündeki yalısında müsafir olmuştur. Bu İstanbul' seyatında bilhassa Seyyit Abdülkadir Ef. yi de ziyaret etmiş ve Şeyh Mürat tekkesinde müteaddit geceler müsafir olmuştur. Esasen bundan evvelki İstanbul' seyahatında da Abdülkadir Ef. yi ziyaret etmişti.

Bu ziyaretlerden maksadı, her hâlde Hamzavîliği temsîl etmekte bulunan Seyyit Abdülkadir Ef. yi kendisine bîat ettirmek, bu suretle umum Melâmîler tarafından Gavsliğinin kabulünü ve Melâmî vahdetini temin etmekti. Hatta muhakkak yine bu maksatla İdarîsi Muhtefî'yi de ziyaret etmiş ve "İdrîs'in ruhaniyetiyle görüştüğünü„ söylemiştir. Fakat. Abdülkadir Ef; Muhammed Nur'u alelâde şayanı hürmet bir müsafir gibi kabul etmiş ve Hamzavîlik an'anesine tamamiyle sâdık kalarak Melâmetin esaslarını oldukça tahrîf eden bu yeni pîre bîat etmemiş, bu suretle Hamzavîliğin istiklâl ve devamını temine muvaffak olmuştur.

Hülâsa, kendisine bir çok zevâtı bîat ettiren ve dâimâ galip olan Muhammed Nur', yalnız Hamzavîlik an'anesine ve Hamzavî mümessiline karşı mağlup olmuştu.

İstanbul'dan üsküb'e dönen seyyit, müridi bulunan şeyhülislâmın davetiyle beşinci defa olarak tekrar İstanbul'a gelip beş ay müsafir kalmıştır. 1291 de Istırumça melâmîleri — hemen hemen şehrin bütün sekenesi

[1] Seyyit, Tikveş'te kutbiyete tayin edildiği vakıt müsafir olduğu evde ikamet ettiği odanın duvarına bu tayin tarihini yazmış. Mezkûr yazı, bir perde ile setredilmiş olup hâlâ Melâmîler tarafından ziyaret edilmektedir. Bunu, ziyaret edenlerden duyduk..

[2] Şeyulislâm Molla Bey (Mir Ahmet Muhtar Ef.) : 1222 de doğmuştur. Selânik mollalığında, İstanbul kadılığında, Anadolu kazaskerliğinde bulunmuş ve 1288 de Şeyhulislâm olmuştur. 95 te ikinci defa olarak Şeyhulislâm olan Molla Bey o sene tekrar meşihattan infisâl ederek 1300 de vefat etmiştir. İnadiye'de Hâşim Baba'nın civarına defnedilmiştir.
İlmiye sâlnamesi

[3] Şerif Ef. nin risalesi.

melâmî olmuştu — seyyidi davet etmişlerdir. Muhammed Nur', bu davete icabet etmiş ve Şerif Efendi, Istırumça'nın havasından ve halkından hoşlandığı için babasına orada kalmalarını teklif etmiş, seyyid de senenin altı ayında üsküp'te altı ayında Istırumça'da ikamete razı olmuştur.

1297 senesinde kendisinde erbabı tasavvufça insilâh denilen hâl vaki' olmuş.. (منبع النور) da bu vak'ayı şu suretle anlatıyor:

"Sene 97; Istırumça'da odamda sultânül'âşıkîn ibnülfâriz ابن الفارض قدس سره divanı nazmını alup bakarken kendimden gâip oldum. Müzdelife ve Meş'arülharâm yanında iken cemmi gafîr asker taburu gibi üçer üçer, üç tabur kadar makdemlerinde üç zat, sağ taraftaki mekke'de odada bize telkin eden Rasulullah' mıdır derken cemâlin açtı ve yanına vardım. Dedi ki Enbiyâ ihvanımızdır. Anları bildiğini bildirme; deyu emir buyurdular. Biz Arafat canibine ve anlar Müzdelife canibine aktılar. Anlardan birisi bize söylemedi; Ancak, Davut' عليه السلام bana bakup güldü„ [1].

Aynı senede 110 kadar ihvaniyle hacca gitmiş, avdetinde kosva' vilâyetinde arnavut ihtilâli zuhur etmekle ihvanını bu ihtilâle karışmaktan men'ederek kurduğu mesleği, her hangi bir suretle olursa olsun şâibedar etmekten tevakki eylemiştir. 1302 tarihinde tekrar 130 melâmî ihvaniyle hacca gitmişlerdi ki bu seferinde dâmâdı ve halîfesi Abdürrahîm Efendi ile torunu hacı kemâl Ef. de beraber bulunmuşlar ve avdette, vapur Süveyş kanalını geçerken vapurda vefat etmiştir. (1303)

Muhammed Nur', Menbaunnur'unda iki rü'ya daha naklediyor: Birinde abdest senedini Rasulullah'tan bizzât ahzettiğini ve Rasulün bir su ile başını üç defa meshettiğini; bilahâra Halebî hâşiyesinde (حلية الناجى) de böyle bir hadîs gördâğünü söyliyor. Diğer rü'yada da kendisinin hazreti Alî olduğunu ve Peygamberin "ehli beytimdensin" dediğini, zevecâtı peygamberînin uhrevî makamâtını gördüğünü naklediyor. Seyyit, ihya ettiği melâmîlğin tamamiyle intişarını ve bir çok zînüfûz eâzımla ulemâ ve meşayih tarafından sadakatla kabul edildiğini gördükten ve bir çok talebeye hocalık ettiği gibi bir çok da halîfe yetiştirdikten sonra 1305 senesi Cemaziyelâhırının 29 uncu pazartesi gecesi saat 2 raddelerinde

[1] Seyyit, bu suretle Dâvudiyyülmeşreb olduğunu bildiriyor. Erbabı tasavvufa göre her veliyyi kâmil, bir nebînin meşrebindedir. Şeyhi ekber nakşülfusûs ve fusususnda davud'u «hikmeti vücudiye» fassında beyan ettiğine nazaran Muhammed Nur', mazharî vücut olduğunu ve dâirei ihâtasından hiç bir şeyin hariç olmadığını ifade etmiştir. Çünki, vücut, mutlaktır ve her şey vücudun şüûn ve taayyünâtından ibarettir.

Bu insilâh vak'sını Şerif Efendi de risâlesinde naklediyor ve «esnâyi insilâhta fakir ile hacı valde — seyyidin 65 yaşından sonra bâkir olarak aldiği zevcesi — bulunduk ve beş dakika kakar imtidat etmiştir» diyor.

Istırumça'da vefat edip peygamber gibi odasında vefat ettiği mahalle defnedilmiştir. [1]

SEYYİT MUHAMMED NUR' UN NAKŞİBENDÎ SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nur — Trabzon'lu Mustafa Ef. — Kazan'li Abdülhâlik Ef. — Mehmet Niyaz kulu — Molla İdris — Molla Muhammed abd — Hudâ kulu — Ahmedi Mekkî — Habîbullahı Buhârî — Ma'sumi Serhendî — İmâmı Rabbânî Ahmedi Fârûkî — Hâce Muhammet Bakî billah — Hâcegîi Semerkandî — Hâce Derviş Muhammed — Hâce Muhammed zâhidi Bedahşî — Hâce Nâsirüddin Ubeydullah ahrârı Semerkandî — Hâce Ya'kubi çerhî — Hâce Alâeddîni Attâr — Hâce Muhammed Bahâeddîni Nakşibend . . . . Ebu Bekr -- Muhammed.

HALVETÎ — ŞA'BANÎ — SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nurül Arabî — İbrahîmüşşemarıkî ابراهيم الشمارق — Abdüllâtîfi Halebî — Mustafa Doğanül Mısriyyül Edirnevî — Aliyyül atval على الاطول (Karabâşı velî) — Muslihuddîn — İsmaîli Çorumî — Ömerül Fuâdî — Kastamonu'lu Muhiddin — Şeyh Şa'bânı velî . . . . Hasanı Bısrî — Aliyyibni Ebu Tâlib — Muhammed.

EKBERİYYE SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nur — İbrahîmüşşemarıkî ابراهيم الشمارق — Muhammed Ebünnücebâ محمد ابو النجباء — Aliyyüt tavfî على الطرفى — Abdullahı Şarkavî عبدالله شرقاوى — Mahmudi kürdî محمود كردى — Muhammed Şemsüddin محمد شمس الدين — Mustafel Bekrî مصطفى البكرى — Muhammedül Büdeyrî محمد البديرى — İbrahîmibnil Huseynül Kürdiyyül Medeniyyül Melâmî ابراهيم بن الحسين الكردى المدنى الملامى [2] —

[1] Seyyid'in bir çok risâlelerini havi kalkandelen'li Melâmî Hakkı Efendi tarafından yazılan ve «sandukatülmaarif» ismi verilen yazma nüshadaki kayıt.

[2] Bu zât, ihtimâl Fusus şârihi Bosna'lı Abdullah Ef. ye bîat ettikleri bildirilen Arap şeyhlerinden biridir.

Safiyyüddîn Ahmedil Medenî صفي الدين احمد المدنى — Ebül mevâhib Ahmedibni Abdül Kuddûs ابوالمواهب احمدبن عبدالقدوس — Aliyyüşşenavî على الشناوى — Abdülvehhabı Şa'rânî عبدالوهاب شعرانى — Zekeriyyel Ensarî زكرياالانصارى — Ebülfeth Osmanül Merâgî ابوالفتح عثمان المراغى — İsmâîlüzzübeydî اسماعيل الزبيدى — Hasan — Şeyhul ekber Muhammedibni Aliyyibni Muhammed Muhiddîni Arabî شيخ الاكبر محمد بن على بن محمد محى الدين عربى . . . . Aliyyibni Ebu Tâlib على ابن ابوطالب — Muhammed محمد ..

ÜVEYSİYYE SİLSİLESİ

Seyyit Muhammed Nur — İbrahîmüşşemârıkî ابراهيم الشمارق — Muhammed Ebünnüceba محمد ابوالنجباء — Aliyyit tavfî على الطوفى — Abdullahi Şarkavî عبدالله شرقاوى — Mahmudi kürdî محمود كردى — Muhammed Şemsüddînül Hanefî محمد شمس الدين الحنفى — Mustafel Bekrî مصطفى البكرى — Abdül Ganiyyün Nablusî عبدالغنى النابلسى — Tâhirül Medenî طاهر المدنى — İbrâhîmibnil Huseynül Kürdiyyül Medeniyyül Melâmî ابراهيم بن الحسين الكردى المدنى الملامى — Safiyyüddîn Ahmedibni Muhammedül Medenî صفي الدين احمد بن محمد المدنى — Nurüddin Aliyyibni Abdül Kuddûs نورالدين على بن عبدالقدوس — Abdül Vehhâbı Şa'rânî عبدلوهاب شعرانى — Ebu Yahya Zekeriyyel Ensârî ابويحيى زكرياالانصارى — Muhammedül Vâsıtî محمدالواسطى — Ahmedüzzâhidî احمدالزاهدى — Hasanı Şebüsterî حسن شبسترى — Yusufı A'cemî يوسف اعجمى — Mahmudi İsfıhânî محمود اصفهانى — Abdüssamedi Şebüsterî عبدالصمد شبسترى — Necîbüddin Aliyyi Şîrâzî نجيب الدين على شيرازى — Şihâbüddîni Sühreverdî شهاب الدين سهروردى — Ebünnecîbi Sühreverdî ابوالنجيب سهروردى — Vasiyyüddînül Kadî وصى الدين القاضى — Muhammedül Bekrî محمدالبكرى — Muhammedi Dineverî محمددينورى — Mimşâdı Dîneverî ممشاد دينورى — Cüneydi Bağdâdî جنيد بغدادى — Ebu Ca'ferül Haddâd ابوجعفرالحداد — Ebu Ömerül İstahrî ابوعمرالاصطخرى — Şakîki Belhî شقيق بلخى — Ebu İshak İbrahîmibni Edhem ابو اسحق ابراهيم بن ادهم — Musebni Yezîdi râî موسى بن يزيدراعى — Üveysül Karenî اويس القرنى — Aliyyibni Ebu Tâlib على بن ابوطالب — Muhammed محمد ..

Bu silsileleri, Tarikat pirleriyle Peygamber' arasındaki esâmiyi hazfederek aynen Tâhir B. in "Menâkibi Şeyh Seyyit Hace Muhammed Nurül Arabî ve beyânı Melâmet ve ahvâli Melâmiyye„ isimli kitabından aldık, (Sa: 8—14).

Ekberiyye tarikatı, Muhiddini Arabî'ye mensup bir tarikattır ki Türkiye'de pek intişar edememiş, yalnız Arabistan'a gidenlere münhasır kalmıştır. Üveysiyye tarikatı da Üveysül Karenî'ye mensuptur. Bundan maada mürşitsiz ve kendi kendine merâtibi tevhîdi kat'edenlere de "Üveysî„ denir.

II

SEYYİD'İN ÜZERİNDE MÜESSİR OLAN SOFÎLER

Muhiddini arabî ve seyyid Muhammedünnur:

Son asırların en nâfiz sofîsi olan Muhammed Nur'da da bütün sofîlerde olduğu gibi Muhiddin'in tesiri pek bâriz bir surette görünmektedir.

Kendisinden evvel gelen sofîlerden vahdeti vücutta vecd sahibi ve melâmet neş'esini hâiz olanların hepsine karşı tazimkâr olan Muhammed Nur', en ziyade muhiddîn'i tevkir etmektedir. Hemen her eserinde Muhiddin'den istişhat eder ve bu büyük vahdet kutbunu hürmetle yadeyler.

Kendi isminin nihâyetine getirdiği "El'arabî„ lakabı da bu tesiri irâe ediyor. Seyyit, Muhiddinin "salâtı feyziye„ sini « مجالى الزهراء على الصلوة الكبرى » namiyle arapça şerhetmiş ve bu şerhe:

هذه الصلوة للشيخ محى الدين ابن عربى
ماجاء بمثلها احدلا شرق ولا غربى
صلوة شريفة على خيرالانام محمد
ماجاء بحلها عالم لا عربى ولا عجمى
فوفقنى الاله مؤرخاً لحل عقدها
كان حله شرح محمد نورالعربى
١٢٨٣

Tarihini söyliyerek şark ve garpta misli olmıyan ve kendisine gelinceye kadar Arap ve Acemden hiç kimsenin ukdelerini çözemediği bu salatı şerhetmeğe muvaffak olduğunu müftehirâne beyan eylemiştir.

Seyyit', türkçe (risalei gavsiyye) şerhine başlarken Muhiddîni « قال الشيخ الاكبر والمسك الازفر مولانا الغوث الاعظم المتوحش عن غيرالله والمستانس بالله مولينا و مولى العارفين ابو عبدالله محى الملة والدين ابن العربى الاندلسى الحاتمى الطائى نفعناالله بمعارفه وافاض علينا من نفايسه » sözleriyle tebcil etmektedir.

Muhammed Nur'; Muhyiddin'in « نقش الفصوص » unu « صوج النصوص لشرح نقش الفصوص » isimli risalesiyle ve « اللهم صل على الذات المطلسم والغيب المطمطم » cümlesiyle başlıyan

Salati mutalsamını Arapça « اليا قوته الحمراء على الصلوة الصغرى » ismiyle şerhettiği gibi yine Muhyiddîn'in "Evradı üsbûiye,, sine ve ظننت ظنوناً بانك انما ❀ وما ان يكون ولا قط كنتا) beytiyle başliyan kasidesine türkçe şerh yazmış ve fütûhattaki ihtiyar ve fusustaki îmanı Fir'avn bahislerini türkçe küçük bir risâle ile tavzih eylemiştir [1]. Muhammed Nur', her hususta Mühyiddin'in telâkkilerini benimsemiş ve neşretmiştir. Varidât şerhinde bile Muhyiddin'in sözleriyle teyidi müddeâ etmektedir [2]. Bütün bu mukaddemattan anlaşılabilir ki Muhammed Nur', Şeyhi Ekberi çok okumuş, çok sevmiş ve tamamiyle onun tesiri altında kalmıştır.

Seyyide diger sofîlerin tesiri :

Seyyit Muhammd Mur'da Muhyiddin'den maada seyyid Şerifi Cürcanî'nin de tesiri vardır. Bu da seyyidi Şerif'in meşhur "vahdeti vücut,, risâlesine « الانوارالحمديه » ünvaniyle Arapça bir şerh yazması ve dördüncü istanbul seyahatinde içlerinde mirefteli Hoca Abdullah Ef. ve Harirî zâde Kemâleddin'in de bulunduğu bir cemaata mezkûr risâleyi takrir eylemesiyle sabittir [3].

Seyyit Muhammed Nur'u Simavne'li Bedreddin'e de hürmetkâr görmekteyiz. Müridi börklüce Mustafa' ve Torlak Kemâl'in isyanları neticesinde 823 tarihinde Serez'de îdam edilen Bedreddîni simavî, "vâridât., ınd açıkça izahettiği âlemin kıdemi, yani hudusi zâtî ile hâdis, fakat cins, nevi' ve şahıs itibariyle kâdîm bulunduğu [4], irâdei ilâhiyenin isti'dada tâbi' olarak zuhur edeceği [5] âhiretin melekût âleminden ibaret bulunup zarf ve mazruf gibi dünya ile bir; ezelî ve ebedî; fakat itibarî oluuğu,

---

[1] رسالة فى كيفية ايمان فرعون

[2] : ولذاقال الشيخ الاكبر قدس سره فى بيان ازدواج الهوية والانية وخط الوجود

فلولاه ولولانا   لماكان الذى كانا

mezkûr eserin muhtelif yerlerinde Şeyhi Ekberin kelimâtı, geçmektedir. Bendeki yazma nüsha Sa. 55.

[3] El'envârül Muhammediyye'nin yazma bir nüshası millet kütüphanesinin Arapça kitaplar kısmında 1124 numaradadır.

(4) .. العالم قديم بجنس ونوع وشخص مطلق وحدوثه ذاتى ، لازمانى
« واردات »

(5) .. فان ارادته ومشيته يقع على حسب الاستعداد العالم
« واردات »

zâhirin fânî dünya, bâtının bâkî âhiret bulunduğu [1], haşri cismânînin ademi imkânı [2], cennetin, cehennemin, melekûtî bulunduğu, Îsâ'nın ölümü [3] gibi müfrit fikirlerinden dolayi sôfiyye tarafından da mat'un ve merdud olmuştu. Hatta fusus şârihi Sofya'lı Bâlî Ef. (690) Bedreddin' sofîlerinin tenkili için Süleymanı kanunî'ye takdim ettiği mektupta Bedreddin' hakkında : « شيخ بدرالدين السماوى المصلوب وعندالله المغضوب » tabirini kullanıyor. Hüdaî Aziz Mahmut Ef. (1038) de birinci Ahmede bu hususta bir arîza vermiş ve bedreedin hakkında aynı tabirâtı kullanmıştır [4]. Buna mukabil Şeyh Mısrîi Niyâzî' (1105) ise divanında

Muhiddinü Bedreddin, ettiler ihyâyi din ;
Derya « Niyâzî, » Fusus, enharıdır Vâridât

makta'lı ve vâridât redifli altı beyitlik bir manzume ile vâridâtı fevkalâde methetmektedir [5]. Seyyit Muhammet Nur'da vâridât şerhinde Bedreddin'i « شرحه الفقير السيد محمد النور العربى البدرى نسباً الاسكوبى مسكناً للواردات الالهية الذى صنفه العارف بالله سلطان المحققين السلطان بدرالدين . . » tebcilatiyle sultanül muhakkıkin olarak ilân ediyor ve bu şerhe ayrıca şu tarihi yazıyor:

---

[1] والدنيا والآخرة اعتباريان فانالظاهر دنيا فانية والباطن عقبا باقية فهما موجودان ازلاً وابدلاً لكن الاعتبار بالغالب..
«Vâridât»

[2] يس لهذا البدن بقاء ولا لاجزائه تركب كما كان بعد الفناء..
«Vâridât»

[3] عيسى عليه السلام حى بروحه ؛ ميت بجسده..
«Vâridât»

[4] Simavne kadısı oğlu Bedreddin: M. Şerfeddin; Sa: 71-44.

[5] Mısrîi Niyâzî'de Hamzavî'ler gibi çok koyu bir sôfî ve coşkun bir vahdetçidir. Divanında

Erimiz erdir ; Pîrimiz pirdir ;	Karamız nurdur, yerimiz Tur'dur.
İsteyen yârı, izlesün pîri ;	Pirden ayrılan Hak'tan ayrıdır !
. . . .	. . . .
"Mısrî,, nin dinde izzeti zinde ;	Cümle millette Hamzavî hordur.

ilâhisi câlibi dikkattir. La'lî zade Abdülbakî, bu sözü Hamzavî aleyhdarlığına hamlederek "Emri gariptir ki ehli tarik geçinen nâdanlar; Hamzavîlerdir, dördüncü esmâda kalmışlardır ve nâkıs olmalariyle ilhâda düşmüşlerdir deyu gûne gûne ifkü iftirâya cür'et ederler. Mısrî Ef. cümle milletten Hamzavî hordur deyu ilâhi söyler...,, diyor (Sergüzeşt ; Sa : 159).

Fakat biz, La'lî zade'nin bu fikrine iştirâk edemiyeceğiz. Niyâzî', gerek divanında, gerek risalelerinde müfrit bir vahdeti vücut taraftarıdır. Böyle bir zât, nasıl olur da ayni akidenin sâliklerine fena bir nazarla bakar ? Ba husus Mısrîi Niyâzî, Oğlan şeyh İbrahim Ef. ye de hürmetkârdır. Oğlan şeyh'in

Vakıfı esrar olup umman olan anlar bizi ;
Anlamaz hayvan olan insan olan anlar bizi !

الحمدلله الذى منح بفضله كتاب الواردات
على قطب سلطان البدر الدين ابى الركاب
كتاب جليل عظيم قدره ومقامه من حقه
ان يكتب بالنور على صفحات السموات
شرحته شرحاً كشف الغطاء عن سره
بحر محيط جامع الاسرار والتحقيقات
بحر الحقيقة لابرو لاساحل له
تم بحمدالله ذى الفضل والنعمات
توجهت الى السلطان بدرالدين عند تمامه
فقال لى تاريخه «بك تحقق بالواردات»
1275

Seyyid'in efkârını tamamiyle irâe ettiği için çok mühim olan bu şerhten ayrıca bahsedeceğiz. Muhammed Nur', Mısrîi Niyâzî'yi de okutmuş ve müşarünileyhin bazı ilâhilerini şerhetmiştir. Takrirleri zaptedilerek muhtasar bir niyâzî şerhi vücuda gelmiştir. Melâmîlerin hepsi Niyâzî'yi severler. Ve

Oldum İsmail gibi teslimi Hak etti hemin
Bin iki yüz dahi yetmiş beşte bir kurban bana

---

matla'lı gazelini tahmis ettiği gibi (Divan; İstanbul; 1326. Sa: 78) yine ayni gazele

Zâtı Hak'ta mahremi irfan olan anlar bizi;
İlmi sırda bahri bîpâyân olan anlar bizi!

maltaiyle başlıyan bir de nazîre yazmıştır (ayni nüsha; Sa : 74).

Hülâsa bu beyitten mürat zâhirî horluk değildi. Muhammet Nur', Niyâzî dîvanının şerhinde bu beyti şöyle tevil ediyor:

"Hamzavîlerden mürat, Melâmiyei Bayâmiyeden Hamza' namında bir zattır ki mürşidi ehli tevhid idi. Fusus şârihi Bosna'lı Abdullah' ve Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Ef. ler de bunlardan idi. İstanbu' ve Rumeli'de haylüce müritleri vardı. Lâkin İstanbul ulemâsı, gayet müteassıp olduğundan bunları hor görürlerdir. Mısrî Ef. قدس سره o zaman ana göre söylemiştir.„

Melâmîlerden bir zât ta bu beyitteki horluğun, ubudiyet ve zillet makamı olduğunu söyledi. Bu beyti S. Muhtar B. Ef. ye de sordum. Mektuplarında mes'eleyi şu suretle tavzih ediyorlar:

"Zannımca bütün âlemi tarikatı bir behişti irfâna teşbih buyurmuşlar ve bu cennet içindeki hûr da Hamzavîlerdir demişlerdir. Yoksa Niyâzî' dahi o zevk ile zevkyâb olurken, bütün eş'ârında o neş'e mütecelli iken nasıl olurda Hamzavîler aleyhinde bulunnr?„

Bu tevcih, bana da pek uygun geldi. Kuvvetle muhtemeldir ki Niyâzî « Hamzavî hûrdur » demişken bu kelimedeki iltibas, Hamzavî aleyhdarlarına « Hordur » suretinde okutmuş ve neticede Abdülbakî'nin şikâyetini mucip olmuştur. Her hâlde Niyâzî'nin Hamzavîlerle münasebeti menfî olmaktan ziyade müsbettir.

beytini hâvî gazeliyle seyyidin tarihi iştiharını 1275 olarak tebşir eylediğine kanidirler.

Muhammed Nur' evrâdı üsbuiyyesinde de mahabbet hususunda icâlei kalem ederken niyâzînin

Ey gönül gel gayriden geç aşka eyle iktida;
Zümrei ehli hakikat aşkı eyler mukteda!
Cümle mevudatü malûmata aşk akdemdürür;
Zira aşkın evveline bulmadılar ibtidâ!
Hem dahi cümle fenâ buldukta aşk bakı kalır;
Bu sebepten dediler kim aşka yoktur intiha!

beyitlerini nakletmektedir [1]. Hülasa Seyyit, Niyâzî'ye de muhiptir.

Muhammed Nur', Hacı Bayrâmı velî'nin meşhur

Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde;
Bakicak didar görünür ol şarın kenâresinde

beytiyle başlıyan ilâhisini de türkçe şerhetmiş ve « ومنهم اى الكاملين الحاج بايرام ولى وكماله يفهم من آثاره قال البحر المطمطم والسر المطلسم الحاج بايرام ولى قدس سره العزيز » diye başlayip bu büyük türk sofîsine hürmetini ızhâr eylemiştir. Seyyit', bunlardan başka Şeyh Raslânı Dımışkî'nin [1] risalesini türkçe, İbni Meşiş'in [2] salâtını Arapça şerhetmiştir.

Muhammed Nur', zamanındaki büyük sofî Ahmedibni İdrîs'in [1]

---

[1] ورديوم الاربعاء.

[1] Şeyh Rislânı Dımışkî (Şeyh Arslan); vecit sâhibi bir sofî olup Halep civarındaki Türkmenlerdendir. Şam'da tavattun etmiştir. Def ve kaval çaldırarak sima' ve raksettiğinden zamanında ta'nu teşnie uğramıştır. İmâm Sübkî' ile muasırdır Şeyhin hangi tarihte vefat ettiğini Şa'rânî, Dairetül maârif ve sâir kitaplar yazmıyorlar. Yalnız Münâvî' tabakatında 700 den evvel vefat ettiğini kaydediyor. Şeyh Arslan' için bakınız! "Türkye tarihi dînîsi : Prof. Köprülu zade Dr. Fuat. Sa: **26**. „

[2] Şeyh Ebu Muhammed Abdüsselâm ibni Meşîşül Hasanî - شيخ محمد عبدالسلام بن مشيش الحسنى : 659 senesinde vefat eden Şeyh Ebül Hasanüş Şâzelî شيخ ابوالحسن الشاذلى nin şeyhi olup Mağrıbîdir. Tercemei hàli, Şeyh Zâfir Ef. nin « كتاب الانوار القدسية فى تنزيه الطرق العلية » sinde muharrerdir, (Sa: 57-60). İbni Meşîş'e âit Şa'rânî'nin Tabakatında da bazı malûmat vardır.

[1] Ahmedibni İdrîs; Magrıp'taki İdrîsî seyyitlerinden olup Fas'a tabi' «Arayiş» şehrinde doğmuştur. Silsilei tarikatı «İbrîz» sahibi meşhur "Abdül Azîzi Debbağ',, a (1231) müntehidir. 1213 tarihinde Mısr'a gelmiş, Mısır'dan Mekke'ye gidip 30 sene kadar kalmış, defeatla Medine' ve Tâif'e gidip nihayet 1244 te Yemen' kıt'asına geçmiştir. Yemen'in Sabyâ' karyesinde 9 sene ikamet ve 1253 te rihlet eylemiştir. Ahmedibni İdrîs', evvelâ Şâzeliyyeden iken bilâhara "Muhammediyye,, tarikatını tesis etmiştir. Bu tarik, esmâya müdavemetten ziyade sohbet, ihvana ve bil'umnm insanlara hizmet esası üzerine müesses olup evradı, Ahmedibni İdrîs'in salevâtını kıraattan ibarettir. Seyyit Muhammedüs sünûsî, (1274) mumaileyhten ahzı tarikat ettiği gibi S. Abdülhamid'in Yıldız'da yaptırdığı Şâzelî

Salevâtından « اللهم صل على العظمة الذاتية جمعية عيون الحقايق الرحموتية » diye başlıyan ikinci Salevâtına da türkçe bir şerh yazmıştır. Bu suretle zamanındaki tasavvuf cereyanını takip etmekte olduğunu ve bu büyük sofîye hürmetini bildiriyor.

Esasen son asırlarda arap diyarında seyyit Ahmed ibni İdris; türk diyarinda da kendisinden başka büyük ve şöhreti münteşir sôfî yoktu. Her iki sôfî de tanınmış tarikatlara istinaden kendilerini tanıtıyorlar ve yeni bir tarikat kuruyorlardı. Ahmedibni İdris, şâzeliyyeden "muhammediye„ tarikatını kuruyor; Seyyit Muhammet Nur' da türk içtimaî ve edebî hayatında asırlarca nâfiz olan melâmîliği ihya eyliyordu. Çok muhtemeldir ki bu iki kutup, bir diyarda olsaydı kendilerinde olmasa bile ihvanları arasında bir rekabet meydana gelirdi. Nasıl ki Halvetîler ve bayramiyyei şemsiyye müntesipleri, kendilerinden ayrılan melâmîlere (Hamzavîler) karşı daima muârız ve rakip vaziyetinde kalmışlar ve melâmet aleyhdarlarının ilk safında bulunmuşlardı.

Fakat diyar ayrılığı ve nev'amma mesleklerindeki birlik buna meydan vermedi. Seyyit Ahmedibni İdris'in eserleri bulunmadığından Seyyit Muhammed Nur'dan bahsedip etmediğini bilmiyoruz. Bahsetmesine de pek ihtimâl yoktur. Çünki Ahmedibni İdris, 9 senedenberi oturduğu yemende 1253 tarihinde vefat ettiği vakit, seyyit üsküpte 25 yaşlarında bir hoca idi. Görüştüklurine de ihtimâl verilemez. Çünki Ahmedibni İdris, 1213 de mısra geldiği vakit henüz seyyit, dünyaya gelmemişti. 1245 de seyyit, Mekke'ye gittiği vakit Ahmed, bir sene evvel yemen'e gitmiş bulunuyordu. Yalnız seyyit Muhammed Nur' her hâlde bir sene kadar mısır'da (1213-14) ve 30 sene mekke'de (1214-1244) [1] oturan Ahmedibni İdris'in şöhretini duymuş ve meclubu olmuştu. Şayanı nazar bir nokta daha var: 1259 da 470 kişiyle hacca giden seyyit, meczup derviş Ahmedi mekkîye mülâki olduğu vakıt evvelce arzettiğimiz gibi tarikatını sormuş (Muhammedî) cevabını almıştı. Harirî zâde merhum seyyitten naklen bu mülâkatı anlatırken

tekkesi şeyhi Zâfir Ef. nin de bu tarikattan hilâfeti vardır. Yemen ulemâ ve sâdâtından ekserisi Ahmedibni İdrîs'e mürit olmuştur. Sünûsî ihvânı, el'an bu tarikatta olduğu gibi Yemen'deki İdrîsîler de bunlardan ve meşhur İmam İdrîs Ali'de Ahmedibni İdrîs'in neslindendir. Salevàtı 22 kânunu evvel 1314 tarihinde İstanbul'da Mahmut Bey matbaasında mezkûr tarikattan Hacı İsmail Hakkı Ef. tarafından nefîs bir surette tab'ettirilmiştir. Bu selevatlar, tamamiyle "Vahdeti vücut„ felsefesini mu'lin, mustalah, Fakat gayet açık olup müritlere âdetâ vahdeti vücudu telkin eden birer derstir.

Ahmedibni İdris'in kelimâtını cami' ve "İbrîz„ e taklit yollu yazılmış olan « العقدالنفيس فى نظم جواهرالتدريس ». 1315. H. de Bulak matbaasında teb'edilmiştir; sonundaki tercemci hâlde Fas muzafatından Meysûr karyesinde tevellüt ve 1214 te Mekke'ye gidip 14 sene ikamet ettiği mezkûrdur.

[1] «العقدالنفيس» e nazaran 1214 te mekke'ye giden seyyit Ahmet, mezkûr beldede 14 sene oturmuştur. Şu halde 1278 de yemene gitmiştir ki bu sene seyyit Muhammed Nur' doğmuştur.

«واجتمع فيها بالمجذوب الملامتى فى طواف القدوم الدرويش محمد المكى رضى الله عنه وتكلم بعض الاسرار وكاشف بتلقنه مقامات التوحيد فسأله ماطريقتك قال: المحمدى..» diyor [1]. Seyyidin Menbaunnurundan da bu mülâkatı aynen nakletmiştik. Seyyit Ahmedibni İdris'in neşrettiği tarikatın da (Muhammedî) tarikatı olduğunu biliyoruz. Acaba derviş Muhammedin (Muhammedîyim) demesi, Muhammedî tarikatına mensubiyyetini ifade etmezmi; Ve acaba bu zât, Ahmedibni İdris'in halîfe ve dervişlerinden midir?

Eğer derviş Mehmet, muhammedîyim demekle kuyudı tarikat ve âdâbü rüsûmdan fariğ bulundğunu ifâde etmemişse ve hakikaten Ahmedibni İdris'in tarikatına mensup ise — bence bu ikinci ihtimâl daha kuvvetli — seyyidin, Ahmedibni İdris'in ve tarîki teslikinin tesiri altında kalmasına sebep, bu mülakattır deyebiliriz. Maamafih bu nokta maalesef lâyıkiyle tenevvür ve tavazzuh etmemiştir.

Yalnız şurası muhakkaktır ki Ahmedibni İdris'in tarikatı da kisve ve zikir gibi merâsimden ârî, sohbet ve hizmet esasâtına müpteni bulunduğundan Melâmet neşvesini hâizdir ve seyyit Muhammed Nur', Ahmedibni İdrisi, salevatını şerhe başlarken (mürşidi kâmil, mukarrip ilallah, halîfei bâtın, esseyyit Muhammedibni İdris) sözleriyle tebcil ederek kendisinden evvel gavs tanıdığını izhâr ve âzamî bir derecede bu büyük Magrıbî sôfî'nin tesiri altında kaldığını aşikâr eylemiştir.

* * *

Şayanı dikkattir ki Muhammed Nur'; Muhyiddîni Arabî, şeyh Arslan, Bedrüddîni sîmayî, Mısrîi Niyâzî, seyyit Ahmedibni İdris gibi daima müfrit vahdeti vücut nâşirlerinin eserlerini şerhetmiş ve onlara mütemâyil bulunmuştur. Anlaşılıyor ki ibtidayi sülûkündenberi bu zeki zâtı ulûmi zâhire ve nakşîlerin mutavassıt vahdeti vücut nazariyelerinin kuyut ve şuruta tabi' irfanı; tatmin edememiş, nihayet her türlü kayıttan vâreste ve bir neş'e ve irfândan ibaret bulunan Melâmeti benimsiyerek nüfûz ve kudretiyle pek az bir zamanda dairei şümûl ve vüs'atına bir çok meşayih ve ulemâyı da almak şartiyle neşretmiştir.

---

[1] Tibyanı vesailüihakayik; «النوريه» : Cilt, 3, Sa: 214.

III

SEYYİD'İN TASAVVUFÎ FİKİRLERİ

"VÂRİDÂT ŞERHİ,,

Âhiret, Melek ve Meâd:

Seyyit Muhammed Nur'un efkârını anlamak itibariyle Vâridât şerhi (لطائف التحقيقات فى شرح الواردات) çok mühim bir eserdir. Seyyit' bu eserde "Sultanülmuhakkıkîn,, lakabiyle tebcîl ettiği Bedreddîn'in efkârını bazı şârihler gibi ta'dile değil, tavziha çalışmıştır [1]. Bedreddîn'ın âhiretin âlemi emir ve melekûttan ibaret olduğuna dâir «اعلم ان امور الآخرة ليست كازعم الجهال» sözünü Seyyit' "âhireti zevâl ve fenâya mübeddel olmağa mahkûn bulunan mürekkebâtı ecsâmı unsuriyye âleminden zannederler. Halbuki, bu خالدين فيها âyetine muhaliftir,,[2] sözleriyle şerhedip «فانها من عالم الامر و الغيب والملكوت لا من عالم الشهادة» kavlini de şu sözlerle tavzih eylemektedir:

"Ya'ni, bu kevnü fesât âlemi gibi ecsât ve ecsâm âleminden değildir. Umuri âhiret ruhi izâfîden ibâret olan emir âlemidir. nasıl ki Allah ta; sana ruhtan sorarlarsa ruh, benim Rabbimin emrindendir, de; buyurdu. Gayp ve melekût lafzı da alemi melekûtun atfı tefsîridir. Ebu Tâlibi

[1] Seyyid'in vâridât şerhi, hulefâsından Ali Urfî' Ef. tarafından türkçeye terceme edildiği gibi 1278 de Manastırlı âbidîn bey isminde muhibbanından birisi tarafından da nazmen terceme edilmiştir. Bu manzum tercemede vezin varsa da lisana tasarruf ve kafiyeye riayet edilmemiştir; anlaşılıyor ki nâzım, böyle şeylerden bîhabermiş.. Bu terceme mesnevî tarzındadır. Bir kaç beytini yazıyoruz:

Vâridâta başka bir şerhi tamam Anı tedrîs etti hem de serbeser Nîce bir şerhi güzîde kim anı	Yazdı çün verdi Latâif ana nam; Koymadı diller içinde vehme yer! Görmemiş ehli hakayik mislini,
. . . .	. . . .
Kim anı türkiyyeye tebdil ile Olmasında eyledim çok içtihat;	Mesnevî ebyât ile ol terceme Hepten âşıklar ederler istifâd !!

[2] انها من عالم الجسم المركب العنصرى مصيرة الى الزوال والفناء وهو مخالف لقوله تعالى خالدين فيها ابداً

Mekkî رضى الله عنه der ki: Ruh, bedenden mufarekattan sonra rabbini ârif ise ona vâsıl olur ve ona evvelce uruc ettiği gibi yine uruc ederek suverden bir suretle mukayyet olmaz. Belki dilediği gibi her mevtının eşkâliyle görünür. Hazreti Ali efendimiz كرم الله وجهه perde kalksa bile yine benim yakînim artmaz; buyurmuştur. Eğer saîd ise dünyada bulunduğu suretle mukayyet olur.. Fakat bu suret, latiftir. Ve letâfetiyle İlliyyîne uruc eder. Amma bu uruc, her kesin ameli ve takvasına göredir. İlliyyûn, feleki kamerden Kürsîye kadar olup sûrî sekiz cennet bunlardır. Âriflerin melîki muktedir indindeki mak'adı sıdıkta uruc ettikleri sekiz cennet; Vilâyet, Sıddikiyyet, Kurbet, Hullet, Mahabbet, Hitam, Ubudet ve Ubudiyyet makamlarıdır. Sûrî olan sekiz cennetin kur'anda zikredilmiş isimlei vardır.

Eğer şakî ise ahlakı redîesinin suretiyle mukayyet olur. Huyu gazap ise köpek, haset ise maymun, tama' ise hınzir, kibir ise fil V. S... suretleriyle takayyüt eder ve her tabakanın kur'anda ismi vardır. Fakat bu, unsurî suretlerin inkilâbı ve melekûtî suretlerin bakasından sonradır. Allah da; biz, İbrahîm'e semavatü arzın melekûtunu böylece gösterdik, diyor. Avam, umuri âhireti cisim âlemindendir zannedip; şöyle ki çürümüş kemikleri evvelce inşa ettiği gibi yine ihya eder; âyeti ile cismin fenâsından sonra iâdesini istidlâl ve ihticac ettiler. Semavat ve arzı halk eden, onların mislini halkedemezmi? âyetile ve bu hususta sâir âyât ve ehâdîs ile delil getirerek iâde edilen cisim, evvelki cismin aynıdır; misli değildir, deyip azmı acizden lâyetecezzâ, bir cüz'ün bâkî kalacağını, vâdîde habbenin bitmesi gibi kırk gün mâi hayat yağmurundan sonra cismin o cüzü'den tenebbüt edeceğini söylerler. Bunların hepsi za'mı fâsittir. Doğrusu gazâlînin "kimyâyi seâdet,, te zikir ve ibni Sînâ'nın, Celâli devânî'nin sözlerini tahkik eylediği gibidir ki Gelenbevî de bunu ihtiyâr etmiştir. Bütün ehlullah umuri âhiretin âlemi emir ve gaybi melekûttan olup nefsi nâtıkanın, جسم مع الروح olmayıp ruhtan ibâret bulunduğunda müttefiktir. Çünki cisim tebeddül ve tagayyür eder. Halbuki Zeydin zâtı tagayyür etmez ve merkebin değişmesiyle râkibin değişmesi lâzım gelmez Meselâ Zeyd, yirmi sene zarfında tamamiyle değişir ve ondan bâki hiç bir şey kalmaz. Fakat, zâtı, büyüklüğünde, küçüklüğünde bâkîdir. Şu halde Mead, ruha âittir, cesede değil.... ve Ebu Tâlidi Mekkî'nin söylediği gibi teşekküli ruhanî ile olur. . . . . ,, [1]

[1] التى هى الاجساد والاجسام كما هو فى هذا العالم الذى هو عالم الكون والفساد يعنى امور الآخرة عالم الامر الذى هو الروح الاضافى كما قال تعالى ويسئلونك عن الروح قل الروح من امر ربى ولفظ الغيب والملكوت عطف تفسير لعالم الامر. قال ابو طالب المكى رضى الله عنه: ان الروح بعد المفارقة ان كانت عارفة بربها واصله اليه عرجت الى ربها كما كانت عرجت اليه ولا تتقيد بصورة من الصور

Yine "İbrâhîm عليه‌السلام mi'raç gecesi peygambere; ümmetine benden selâm söyle; onlara de ki: Cennet dümdüz bir yerdir; orada dikilmiş ağaç yoktur; ağaçları سبحان‌الله والحمدلله ولااله‌الاالله والله اكبر dir. Bu tesbihi çok zikretsinler; dedi. Bundan da anlaşılır ki umuri âhiret; surî cennetlerin ehline zikrettiğimiz gibi hûr ve kusûr sureti hasenesinde teşekkül eden a'mâli haseneden ve cehennem ehline sûreti seyyiede yılanlar, akrepler şeklinde teşekkül eden a'mâli seyyieden ibârettir. Şüphe yok ki âlemi berzah ve âlemi âhirette meânî, suretlerle zâhir olur,, [1] diyerek bu sözleri teyit ediyor.

Cin bahsinde de Bedreddîn'in "cin de böyledir,, sözünü "ya'ni hûr ve kusûr gibidir. Hayâlen tekevvünleri tahakkuk ederse de hissen mevcut değildirler.,, diye şerhedip daha aşağıda "onlar hissi zâhirî ile mahsus olmayıp kuvvei hayaliye ile mahsustur. Çünki onu ancak kuvyei hayaliye sâhibi görür, diğer hazırun görmez,, diye tekit ediyor[2].

Bedrüddîn'in "Melek ve Rahman, seni hakka tehyiç eden ve İblis ve Şeytan, mâsivâyi hakka götüren şeydir,, ve "seni tezkiye eden kuvvetlerin melâike ve lezzâtı cismâniye ve şehevâta sevkeden kuvvetlerin Şeyâtîndir,, sözlerini de aynen kabul ve "sen, ey gâfil Melâike ve Şeyâtîn ile dolusun,, îkazını وهی‌القوى التى تبعثك على‌التذكية وهى قواك التى تبعثك على‌الشهوات kavliyle şerheyliyor.

Bir az daha ilerde melâikenin kuvvetlerden ibâret olup temessül edince melek tesmiye edileceğini şerhederken "kuvâyi enfüsiyyei Mu-

---

بل تسرح من كل عالم بماشائت من‌الاشكال بحسب كل موطن. قال‌سيدنا على كرم‌الله وجهه: لوكشف‌الغطاء مازددت يقيناً. وان كانت سعيدة . . . .
. . . .

Vâridât şerhi (Bendeki yazma) Sa: 4 - 5

[1] وقال ابراهيم عليه‌السلام للنبى صلى‌الله عليه وسلم ليلة المعراج: سلم منى على امتك وقل لهم ان الجنة قيعان لاغرس فيها وانما غرسها سبحان الله والحمد لله ولااله الاالله والله اكبر فليكثروا من التسبيح فعلم من هذا ان امور الاخرة هى الاعمال الحسنة المتشكلة فى صورة الحسنة لاهل الجنان الصورية من الحور والقصور كما ذكرناه والاعمال السيئة المتشكلة فى صورة السيئة لاهل النار من الحياة والعقارب فان عالم البرزخ والآخرة تظهر فيها المعانى صوراً . . . .

Vâridât şerhi; Sa: 5—6

[2] (كذلك الجن) اى مثل الحور والقصور وغيرها فى كونها متحققة فى‌الخيال لا فى‌الحس... ويظن من رأها انه رأها فى عالم الحس (بل بقوة الخيال) اى بالقوة الخيالية لانه يراها هو ولا يراها غيرها من الحاضرين..

Sa: 16

hammediyye de melâikedir. Çünki, âfâk, enfüs için bir tafsildir. Cibrîl, Muhammedin aklının âfâkta sureti; İsrâfîl, kalbinin; Mîkâîl, himmetinin; Azrâîl, vehminin; bâkî melâike, hayâlinin; şeytanlar beşeriyetinin; dünyevî ve uhrevî cinler, musavviriyyetinin suretleridir. Bunun için amâli hasenenin ervâhı, melâike suretinde tecessüt eder. Haberde varittir ki Peygambere salevat getirilir ve Allah tesbih edilirse salevat ve tesbihin mikdarınca melek halkedilir ve bunlar, salevat getirip ve tesbih edip sevâbını o şahsa verirler. Yine bunu içindir ki ed'iye ve evrâdın havassı vardır. Ervâhı, suveri misâliyede tezâhür edince melâike ve evrâdın huddâmı ismini alır,, diyor[1]. Meleki, tamamiyle kuvvet ve melekûtu, mecmuai kuvâ olarak kabul eden muhammed Nur', tabiîdir ki Bedreddin'in "yağmurun her katresi bir melekle iner, o meleğe bir daha hizmet nöbeti gelmez.,, hadîsinin sureti te'vilini de kabul edecekti. Nitekim aynen kabulden sonra روح‌العطرة روح جمادة ظهرت فى صورة القطرة (فهى الملك) اى القطرة فى‌الحقيقة ملك اى روح جمادية فى صورة القطرة diyerek bu fikri daha ziyâde tavzih eylemektedir.

İrâde ve ihtiyâr:

Bedreddin' esâsen âlemin kıdemini ve hakkın zuhura meyli zâtîsi olduğunu söylemek suretiyle Allahın Müteşerria itikadınca fâili muhtâr olmasını takyit, ya'ni dilediği şeyi dilediği zamanda icat edemiyeceğini, irâdenin istidadı mezahire tâbi' bulunduğunu kabul etmiş oluyordu.

Ayrıca irâdeyi, "Mütekellimîn, cenabı Hak kadiri muhtardır diyerek ihtiyara « صحة الفعل والترك » manasını verdiler. Halbuki, bu sözleriyle, Allahın kâfirin küfrünü, zâlimin zulmünü irâde ve ihtiyâr etmiş olduğunu ifâde ettiler ve zulüm ve küfrün meşiyyet ve ihtiyâriyle zuhurunu kabul eylediler,, diyor. Seyyit bunu şu suretle şerhetmektedir:

"Bu itikat, Allaha cebir ve zulüm isnâdını mutazammın bulunduğundan fâsittir. Bu sureti izâh; küfür ve sairenin Allah'ın meşiyyet ve ihtiyariyle olduğunu ve iktizâyi zâtîden ibâret olan isti'dattan gafleti muciptir. Halbuki isti'dat, muktezâyi zâtî olup ilim, ona; irâde, ilme, kudret te irâdeye tâbi'dir. Vücudu tâlip olan isti'dattir. Hakkın iradesi,

---

[1] فالقوى الا نفسية المحمدية ملائكة فى الآفاق لان الآفاق تفصيل الا نفس فجبريل صورة عقله صلى‌الله عليه وسلم واسرافيل صورة قلبه وميكائيل صورة همته وعزرائيل صورة وهمه وباقى الملائكة صورة خياله والشياطين صورة بشريته و باقى الاجنة دنيوى و اخروى صورة مصوريته صلى‌الله عليه وسلم و من هذا ان ارواح الاعمال الحسنة تمثل ملائكة كما

isti'dada olan ilmine mutabıktır ki binnetice o şeyi kudretiyle izhâr eyler.

İtikadı sahih budur ki: küfür ve sâire, abdin isti'dâdına tabi' olan meşiyyetle zâhir olur„ [1].

Seyyit, bu mes'eleyi ayrıca ihtiyâr ve kidemi âleme âit bir türkçe risâlesinde de "elhâsıl ef'âl, meşiyyet ile olup meşiyyet dahi mukteziyâtı meratibi suverdendir ki esbabı dâhile ve esbabı hâricenin husulünde hâsıl olur. İmdi esbabı hârice üçtür:

Biri hazreti ilmiyyede sübüt ve vücudu ve biri m'lûmun mümkin olması ve biri tekvini kabulidir.

Ve esbabı dâhile dahi üçtür:

Biri vücudi Bârî teâlâ ve biri irâdesi ve biri kün kavli şerifidir.

Neticei icat, şu altı sebeple hâsıl olur. Üçü min kibelilfâil, üçü min kibelilkabildir ki şurutı selâsei kıyasa mutabıktır ve sırrı teslîs bupur; كما فى اللطائف التحفيات .. [2]

ورد انه يخلق من الصلوة على النبي والتسبيح ملائكة بمقدار الحروف ويصلون ويسبحون ويجعلون ثوابها للمصلى والمسبح ولذا كان للادعية والاوراد خواص تظهر من ارواحها وارواحها اذا ظهرت فى صورة مثالية يقال لها ملائكة وخدام الاوراد..

Sa: 18

[1] (وما قال المتكلمون من ارادة الله تعالى قادر مختار بالمعنى الذى يعتد انه اراد كفر الكافر وظلم الظالم بمعنى ان الظلم والكفر من مشيته واختياره) وهذا الاعتقاد فاسد لتضمنه الجبر والظلم على الله لانه بمعنى ان الكفر وغيره حاصل من مشية الله واختياره مع غفلة عن الاستعداد الذى هو المقتضى الذاتى فالعلم تابع له والارارة تابعة للعلم والقدرة تابعة للارادة فالطالب للوجود هو الاستعداد وارادة الحق على طبق علمه بالاستعداد واظهر بقدرته فالاعتقاد الصحيح ان الكفر وغيره ظهر بالمشية التابعة للاستعداد من العبد..

Vâridât. şerhi: Sa. 40

Muhyiddini arabî' gerek fusus ve gerek fütûhâtta bunu kabul etmiştir. Meselâ diyor ki:

واعلم ان الله تعالى ما كتب الا ما علم ولا علم الا ماشهد من الصور المعلومات على ماهى عليه فى انفسها مايتغير منها وما لايتغير فيشهدها كلها فى حال عدمها على تنوعات تغييراتها الى مالايتناهى فلايوجدها الا كما هى عليه فى نفسها..

Fütûhât Cilt; 4 Sa: 18

Bu tarzı izâh, ya'ni Allah'ın suveri malûmatı ala mahiye aleyhi bilip ancak o suretle takdir ederek halketmesi Bedreddin'in tarzı izâhını aynıdır.

[2] (والمشية من مقتضيات المراتب والصور) من الاحوال المعنوية والصورية (باسباب خارجية وداخلية) فالاسباب الخارجة ثلاثة: الوجود فى العلم وامكان المعلوم وقبوله التكوين.. والاسباب الداخلة ثلثة: وجود الفاعل تعالى و ارادته وقول كن.. فهذه ستة لا تحصل نتيجة الايجاد الا بها..

ثلثة من قبل الفاعل وثلثة من قبل القابل. على طبق حدود القياس الثلثة بعد وحد والاوسط التى هى

Sual: Esbap içtima' ettikte meşiyyet zarureten münbais olur dediniz ki suduri ef'âl dahi zarurî olur ve ihtiyâra münâfî olup mezhebi hukemâ üzre tevcih olunur.

Cevap: İhtiyâr ile mürad meşiyyeti mezkûre değildir ki müstelzimi vücup ola... Belki indettahkik ihtiyâr ile mürad, içtimâi esbâb ile meşiyyeti mezkûrenin husûlü indinde masdarın suduri ef'ale ilmidir. Ma'siyet sebebiyle emri ilâhîye muhâlefet olundukta emr bilvâsıtaya muhalefettir. Emri tekvînîye muhalefet değildir. Pes emri meşiyyet haysiyetinden hiç bir ehat, işlediği fiilde hakka muhalefet etmemiştir. Muhalefet emr bilvâsıtaya olur. „فافهم„ diye izâh ediyor.

Görülüyor ki seyyit Muhammed Nur', irâde ve ihtiyâr hususunda da Bedreddini sîmâvî'nin fikrini tamamiyle kabul ve hatta esbabı izâh ederek onu itmâm ediyor. Esâsen bu itikat her mevcudu mezâhiri vücûd ve her fi'li, fi'li ilâhî bilen vahdeti vücudun zarurî bir neticesidir.

Hayatı Îsâ':

Bedreddîn'in cümhura muhâlif fikirlerinden biri de hayatı Îsâ fikridir. Ona nazaran, Îsâ, ruhiyle hay; cesedi unsurîsiyle meyyittir. Fakat Ruhullah olduğundan ruhaniyeti gâliptir ve gâlip olan cihetine nazaran ölmedi deniyor. Cesedi unsurîsiyle ölmemesi muhâldir. Hatta bunu bir keşfiyle de teyit ediyor. Seyyit, dunu da aynen kabul ve şu sözlerle şerhetmektedir:

(Îsâ عليه السلام ruhiyle haydır) Çünki ruha ölüm târî olamaz, (cesedi unsurîsiyle meyyittir) zira ervâh, ulviyyât âlemine uruc edince unsurî ecsâmdan telâttuf eder; çünki ervâhın ulviyyet âlemine letâfet münasiptir. Zikri tekaddüm ettiği ve anladığın veçhile ecsât, ervâhın mezahiridir ve ruhlar, süflî aleme münasip olarak tecessüt etmişlerdir.

Görmezmisin ki âhır zamanda Îsâ, evvelce olduğu gibi yine tecessüt

---

شرط الانتاج فهذا سر التثليث. (فاذا اجتمعت تبعث المشية ضرورة) يعنى كما ان النتيجة مربوطة بالقياس فالمشية مربوطة بهذا الاسباب الستة فاذا اجتمعت هذه الاسباب توجهت المشية على خلق المخلوقات بمقتضى الحكمة ولايجوز الترك واما على مقتضى القدرة يجوز التخلف لكنه بطريق القوة لا الفعل وهذا معنى قوله ضرورة لانه مضطر فى فعله تعالى عن ذلك علواً كبيراً..

Vârtdât şerhi; sa: 26

edip yere iner ve oğlu olur [1]. Mevti, kur'anda; ya Îsâ; ben, seni öldüren ve kendime ref'eyliyen ve kâfirlerin küfriyyatından tathir eden zâtım... Ayetiyle varittir ki bu, anâsır ve tabîattan insilâhtan ibârettir. Hatta urûcundan bu zamana kadar 1850 sene geçtiği hâlde yemeğe ve içmdğe ihtiyacı olmaması da bunu müeyyittir. و ماقتلوه وماصلبوه ولكن شبه لهم âyeti cesedile diri olduğunu isbat etmez. Lâkin talâttuf edip ruhan urûc ettiğini ifade eyler. (Ruhullah olup ruhaniyyeti galip bulunduğundan ve ruha mevt târî olamayacağından galibe hükmedilerek ölmedi denirse de bu cesedi unsurîsiyle ölmedi demek değildir. Çünkü bu hâl emri muhâldir.) Ve cesedi unsurîsiyle ölmedi demek cesedinin ölümüne delâlet eden âyete muhaliftir.„ [2]

Seyyit, bundan sonra Bedreddin'in mevti Îsâ hâkkındaki keşfinin sarîhi kur'ana mutabık olduğunu söyliyerek bilmünâsebe haşri cısmânînin ademi imkânını da isbat ediyor ve ehlullahın haşri cismanîyi inkâr etmediklerini, belki ervahı ârifînin bir suretle mukayyet olmayıp melâikede olduğu gibi her suretle teşekkül edebileceğini ve müttakilerin ruhlarının İlliyyînde latif suretlerle; eşkiyanın ruhlarının Siccînde huylarına münasip latif suretlerle teşekkül edeceklerini ve ehlullahın ancak unsurî cesetlerin haşrini inkâr ettiklerini beyan edip "unsuriyyâta baka yoktur. Âhiret ise bâkî ve lâ yezâldir. Ervah tecessüt eder ama anâsır âleminden değil„ [1] diyerek cümhurun kail olduğu haşri cismanîyi inkâr ediyor.

---

[1] Seyyit, Îsâ'nın tekrar tecessüt edip nüzul eyliyeceği mes'elesini mübhem geçiyor. Acaba müradı nâsût âlemine geçerken tekrar tecessüdümü ? Bu kadar serbest düşünceli ve açık fikirli olan Muhammed Nur', bu derece bait bir ihtimâle zannediyorum ki inanamaz. Yoksa Îsâ'nın ayniyyetini hâiz yeni bir mevludun zuhurunumu söyliyor ? «evvelce olduğu gibi yine tecessüt eder» kavli, bu son ihtimâle kuvvet vermektedir.

[2] (حی بروحه) لان الارواح لايطرئ عليها الموت (ميت بجسده العنصرى) لان الارواح اذا عرجت الى عالم العلوى تلطفت عن جسدها العنصرى لان المناسب للعالم العلوى اللطافة وقد علمت فى مامضى ان الاجساد مظاهر الارواح تجسده بها مناسبة للعالم السفلى الاترى ان عيسى عليه السلام تجسد كما كان ونزل فى آخر الزمان ويولده اولاد فموته الوارد فى القرآن بقوله يا عيسى انى متوفيك ورافعك الى و مطهرك من الذين كفروا؛ هو الانسلاخ عن العناصر والطبيعة حتى انه ازيد من الف وثمان مأة و خمسين سنة لم يحتاج اكل وشرب واما قوله تعالى وما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم فلايدل على ثبوت جسده بل تلطفت وعرج بروحه (لما كان روح الله والروحانية غالبة عليه ولاموت على الروح قالوا انه لم يمت بجسده العنصرى فا فهم فهو محال) لان القول بعدم موت جسده العنصرى مخالف للآية الدالة على موت جسده . . . .

Vâridât şerhi. Sa. 32

Âlemin kidemi ve Kiyâmet :

Seyyit Muhammed Nur', "âlem, mutlak olan cins, nevi' ve şahsiyle kadîmdir. Hudusu, zâtî olup zamânî değildir„ sözlerini şöyle şerhediyor. "Zira hakayik mec'ûl değildir. Hâdis ve mütegayyir olan ancak vücudi Hakkın tecelli tarikiyle izhâr ettiği bu ahvâldir. (Hudusu, zâtîdir) Hakkın ona takaddümü zâtisî olduğundan; çünki hakayık, Hakkın hazreti ceberûtiyyesidir. (Zamanî değildir) riza; zaman hiç bir vakıt mevcut olmadı„[1].

Ayrıca evvelce bahsettiğimiz ihtiyâr ve irâdeden bâhis küçük türkçe risalesinde de « العالم قديم بجنس و نوع و شخص مطلقاً » sözünü "zira cenabı hak sıfâtı sübûtiyesiyle dâim ve bâkîdir. Pes dâim ve bâkî isimleri dahi mazharında lâbüt minel'ezel ilel ebed ahkâmını icrâ etmelidir. Amma âlem ki eşyayi mümkine ve a'yâni sâbitedir; ilimde suveri esmadır ve hariçte taayyüni eşyâdır. Aynı zât olduğu itibariyle bu surette âleme dâim ve kadîm i'tibarı zılliyyeti sübutiyle Hakkın devâm ve bakası saltanatına müstenittir. Zira cenabı hak ezelî ve ebedî, dâim ve bâkîdir. Pes vücudun zılli dahi bu vücut ile dâim ve bâkîdir. ذوظل zâil olamadan, zıl dahi zâil olmaz. Pes cenabı Hak ise lemyezel ve layezâldir. فافهم وتأمل „ suretinde tavzîh eyliyor.

Bedreddîn' zuhur ve tecellîi ilâhî olmasi itibariyle âlemin zâti ilâhî ile kadîm ve bâkî olması hususunda pek ileri giderek (bazı kimseler, zamanı nebi عليه السلام da Deccâl ve kendilerine mefhum olan kıyamete, Dâbbetül'arz ve emsâline mütevakki' olurlar ve bunların kendi zamanlarında vukuunu beklerlerdi. Bu, kitaplarda meşhur ve mebsuttur. Sonra, müteahhirîn de kendi zamanlarında vukuunu beklediler. Hatta bu bapta kitaplar bile tasnif ettiler. Bazıları bu alâmetlerin hicrî 800 senesinde olacağını tevkit; bazıları da zuhur edecek şeylerin Mehdî'nin zamanında zâhir olacağını kail olup Mehdî'nin de 700 le 800 arasında zuhur ederek Hâtemülvilâye olacağını beyan ettiler. Halbuki hicretin sekizinci asrını bitirdik. Halâ avâmın tahayyül ettiği olmadı. Binlerce sene bile geçse yine onların za'mettikleri şeyler ve

---

[1] لان الحقايق ليست بالجعل و انما الحادث المتغير هذه الاحوال التى يظهرها الوجود الحق بطريق التجلى (حدوثه ذاتى) للتقدم الذاتى للحق تعالى عليه لان الحقايق حضرة الحق الجبروتية (لازمانى) لان الزمان لم يكن ثم موجوداً . . . .

Vâridat şerhi. Sa. 28

zannettikleri haşrı ecsât vukuʼ bulmayacaktır„ [1] diyor ve kıyameti “bil ki ekâbir nezdinde kıyamet saltanatı sıfâtın inkırazından ve zâtın zuhurundan ibarettir.

İstersen sen, ölen kimsenin kıyâmeti kopmuştur de; haşir de zikri geçtiği gibi iâdei misileir „ diye anlatıyor [2].

Seyyid'in bu husustaki fikrini öğrenmeyi çok isterdik. Fakat seyyit, 1269 da manastır'da üç ay kadar ikameti esnasında varidâtı ancak nısfına; aksamı yakînin nihâyetine ve Bedreddin'in müşâhedâtına kadar takrir edebilmiştir. Zaptedilen bu takrirler, 1275 te kendisinin nazarı tetkikinden geçerek tercemei hâlinde bahsettiğimiz tarihi yazıp cem'etmiştir. Nihâyetini yazmamış; bu kadarını kâfi görmüştür.

Acaba seyyit'de, kıyameti ve Eşrâtı saati Bedreddin ve Mıs îi Niyâzî gibi mi görüyor; yoksa Muhiddin gibi kabul ve aynı zamanda enfüse tatbik ile te'vilmi ediyordu? [3].

---

[1] بعض الناس فى زمان النبي عليه السلام يتوقعون الدجال والقيامة المفهومة لهم ودابة الارض وامثالها ووقوعها فى زمانهم وتوقعهم هذا مشهور ومبسوط فى الكتب ثم المتأخرون توقعوها فى زمانهم حتى صنفوا فيها كتباً وبعض منهم وقت بثمانمأة وبعضهم وقتها فى ظهور المهدى وخاتم الولاية سبعمأة وثمانمأة من زمان النبي عليه السلام ولم يظهر شئ مما قالوا على ما تخيله العوام ويمضى على الوف سنون ولا يقع شئ مما زعموا ومن حشر الاجساد على مازعموا ...

[2] اعلم ان القيامة عندالاكابر هى ظهور الذات و انقراض سلطنة الصفات ان شئت فقل من مات فقد قامت قيامته والحشر اعادة المثل كما مر ...

[3] Niyâzî, “Devre arşiyye „ sinde Eşrâtı sâatı tevil ve enfüse tatbik eder ve der ki « فاعلم ان بنى الاصفر عبارة فى الانسان عن ظهور الصفاة البهيمية لان اول ما خلق فى الانسان هذه الصفات وخروج يأجوج ومأجوج عبارة عن ظهور الصفات الذميمة والافكار الفاسدة تفصيلاً وخروج الدجال عبارة عن ظهور عقل المعاش بكليته وهجوم صفات الدنيوية لانه مظهر حقيقة الدنيا ولهذا كان اعور عينه اليمنى ونزول عيسى عليه السلام عبارة عن ظهور عقل المعاد بنور اليقين وهو مظهر حقيقة الآخرة فلذلك يقتل الدجال حين ظهر لان بظهور نور اليقين زال ظلمة الجهل والجبن وخروج المهدى عبارة عن ظهور عقل الكل والروح الاعظم ... »

Maamafih; Niyâzî, divanında Mehdî'nin vücudunu da mukır olup hatta onun „kaim” olduğunu bile söyler. (62 inci sahifenin hâşiyesine müracaat!)

Bu büyük sofînin kıyâmet hakkındaki efkârına gelince; ona nazaran kıyamet üçtür:

Kıyameti sugra, ölüm; kıyâmeti vustâ, insanın ihtiyârî ölümü, ya'ni mürşide iradesini teslim etmesi; kıyâmeti kübrâ da meşhur kıyâmettir. Bunu şöyle anlatıyor: والقيمة الكبرى هى ظهور الحق بوحدته وقهره الاشياء بازالة تعيناتها ومسمياتها وجعلها متلاشية وهى ان لا يرى فى الوجود الا واحد ... »

Daha aşağıda Muhiddîn'in sözlerini de « وليس معنى قول الشيخ رضى الله تعالى عنه يخرب الدنيا وينتقل الامر الى الآخرة الا هذا . فالدنيا وهم محض لا وجود لها اصلاً فى الخارج وهو رؤية الاشياء غير الحق ومعنى الآخرة رؤية الكل فى حكم الشئ الواحد وذلك الواحد هوالوجود الحق لاغير هذا » diye tevil ederek Bedreddîn gibi müteşerria'nın kıyâmetini inkâr ediyor.

“Devrei arşiyye„ nin Hatimesinde de; bunları okuduktan ve anladıktan sonra yine hakikatin zılli olan şeriata mütabaatı tavsiye edip kendi sözlerini kabul etmiyenlerin bu akîdeyi de öğrenmek suretiyle istifadeleri olacağını واما ما نقلت لك فيما تقدم مما يخالف الشرع فنعلم ولكن لا يكن اعتقادك عليه فان كل علم يجوز تعلمه حتى النجوم ... » sözleriyle anlatıyor.

«Tafsilât için Devrei arşiyye'ye bakınız!»

Muhammed Nur' “akaidi Nesefiyye„ şerhinde Eşrâtı sâatı, kıyamet ve ahvali kıyameti olduğu gibi kabul ediyor. Fakat bu kitaba itimat edemeyiz. Çünki bu kitap, hiç şüphemiz yok ki seyyid'in Akaidi asliyesini ihtiva etmiyor. Ulemanın pek çoğu Akaidi Nesefiyeyi şerhetmişlerdir. Seyyit'de zamanının hakikaten büyük bir âlimi olduğu için bu işre iktifa ve ayni zamanda ulemayı rüsuma karşı ilim ve faziletini isbat maksadiyle İstirumça' camiinde İkindi namazlarını müteakip akaidi şerhetmiş; takriri zaptedilerek elimizdeki risâle meydana gelmiştir. Bu risâleyi, Bedreddin'in ihyaül'ulûm ve kimyâyi saâdet hakkında söylediği gibi şeriatla hakıkat arasında bir berzah addedebiliriz [1].

Muhammed Nur' bu risâlede haşri cismanîyi de müteşerria'nın kabul ettiği gibi izâh eder. Halbuki Vâridât şerhindeki fikri gayet açık olduğu gibi fâtiha tefsirinde [2], « كتاب الرشاد فى المبدأ والمعاد » da [3] ve hemen bu bahse temas eden her eserinde “bedenî misâlî„ yi kabul ve haşri cismanîyi de reddeder.

---

[1] احياألعلوم وكيميا ألسعادة وامثالهما برزخ بين علم التحقيق والتقليد .
«Vâridât»

[2] مالك يوم الدين ؛ yevmi kıyamet maliki Allahü teâlâ hazretleridir. Yevmi kıyamet demek yevmi haşir ve neşirdir; evveli mevttir. Haberde vârit olduğu veçhüzre من مات فقد قامت قيامته mevti ihtiyârî, fenâ fillahtır. Tâifei aliyyenin haşirleri ve neşirleri dünyâda olur. Mevti iztırârîleri dâri fenâdan dârı bakaya irtihalledir ve bu tâife mekân ile mukayyet olmadıkları gibi bir kevn ile dahi mukayyet olmazlar. Kâmilinden olmayanların mevtleri ancak ıztırârî olur ve anlar iki tâifedir. Biri mü'mini taki ve biri kâfiri şakidir. Mü'mini takînin ba'delmevt ruhu illiyyîn ile mukayyet olur ve kâfiri şakinin ruhu siccîn ile mukayyet olur ve mü'mini taki tecellîi cemâlde olur ki.....

[3] فالروح بعد الموت مركبها الوجود الذى هى به مقومة وهوالوجود الحقانى ما كان الميت من اهل الوحدة لم يتقيد فى البرزخ ولا فى كل عالم بقيد بل يسرح فى اى شاء وان كان من الصالحين ،

. . . .

اعلم ان الروح تجسد بجسد طبيعى كما لاهل الجنة او بجسدٍ عنصرى كما لاهل النار والجسم الثانى هو عين الاول او مثله قال قوم هو عينه على عدم جواز اعادة المعدوم بعينه وقال قوم الاعادة عن تفريق مع بقاء عظم العجز لا عن عدم وهذا هو الراجح عند المتكلمين واما اهل التحقيق

Muhiddin'de "fusus„ta bunu kabul ediyor.

Muhammet Nur, Vâridât şerhinde Bedreddînin haşri ecsât hususunda âdeta istitrat kabilinden "Maamafih bir zaman gelip insan nev'inden hiç kimsenin kalmaması; sonra yine babasiz, ananız bir insanın topraktan vücuda gelerek mezkûr şahıstan tenâsül tarikiyle bir cinsin hâsıl olması mümkindir„ sözlerini şerhederken „ Şeyhi ekber, fususuta, Allah, âlemi bir ceset gibi yaratıp âdemi ona ruh yaptı. İnsâni kâmil âhirete intikal edince kıyâmet kopar ve imâret, âhirete intikal eder. Peygamber de bu hususta; yer yüzünde Allah, Aallah deyen bir kimse oldukça kıyâmet kopmaz; dedi. Ya'ni kavlen ve şuhûden Allah deyen... Bazı şârihler, Sultanül arifînin müradını anlamadılar. Felâsife ve tabiiyyunun za'mlarına mutabık bir surete hamlettıler. İlâhî! Bizi yakin ile rızıklandır; şeytanların şerrinden sakla.. ولاحول ... „ [1].

Nakşülfusus şehrinde de Muhiddin'in "Allah, insanın nefsinde nefsi nâtıkayı aynı maksut yaptığı gibi âdemi de âlemin maksudu kıldı. Bunun içindir ki dünyâ, âdemin zevâliyle harap olur ve eceliyle imaret, âhirete intikal eder.„ sözlerini şöyle şerhediyor:

"Görmezmisin ki dünyâ, dünyâda insanın bakasiyle bâkîdir. Kâinât onun için tekevvün ve müsahharât ona müsahhar olur. Âdem, âhirete intikal edince semâ temevvüç eder; dağlar yürür: arz parçalanır; yıldızlar dağılır; güneş kararır; imaret, dünyâda olduğu gibi âhirete intikal eder„ [2].

يجمعون بين القولين يقال بعينه بحسب المرتبة و بمثله بحسب الصورة ولا مثل فى الحقيقة كل يوم هو فى شأن ... كتاب الرشاد فى المبدأ والمعاد (فصل ثانى)

Buradaki "cesedi tabiî ve unsurî „ tabiri tabiat ve unsuriyyâtın latif suretleri manasındadır. Diğer bir tabirle letâfet ve kesâfetten kinâyedir. Bu hususta evvelce Vâridât şerhinden kâfî derecede delil getirmiştik Halîfesi Ali Urfî Ef. de "Mebede'ü meâd„ tercemesinde bu hususu tavzıh ediyor.

Terceme ve şerhi kitâbürreşâd fil Mebde'i vel meâd.. "Bendeki yazma; Sa : 25 - 26„.

[١] قال الشيخ الاكبر فى فصوص الحكم: ان الله خلق العالم كشبح مسوى بلا روح وجعل روحه آدم فاذا انتقل الانسان الكامل الى الآخرة ولم يبق و جذبت الدنيا وسقطت السموات على الارض وانتقلت العمارة الى الآخرة قال النبي صلى الله عليه وسلم لاتقوم الساعة حتى لايبقى على وجه الارض من يقول الله الله يعنى قولاً و شهودياً .. فبعض الشارح ماعلم مراد سلطان العارفين فحمله على مازعم من اقوال الفلاسفة والطباعيين. اللهم ارزقنا اليقين واحفظنا من شر الشياطين؛ ولاحول ولا قوة الا بالله العلى العظيم..

Vâridât şerhi; Sa. 25.

[٢] (وجعله الله العين المقصودة من العالم كالنفس الناطقة من الشخص الانسانى و لهذا يخرب الدنيا بزواله وتنقل العماره لاجله) الا ترى ان الدنيا باقية مادام الانسان فيها والكائنات تتكون والمسخرات

Bu mesrudattan anlaşılıyor ki Seyyit, muhyiddin gibi kıyâmeti kübrâyı kabul etmektedir; Bu akîde, âlemi, şuunâtı zâtiyyeden ibâret ve binaenaleyh Hak ile bâkî addetmeğe münafî değildir. Çünki seyyide nazaran âlem, mahvolmiyor; belki imâret âhirete intikal ediyor. ta'biri âharla, Nasût ve Şehâdet âlemi, kesâfetini kaybederek Emir ve Melekût oluyor.

Şu hâlde Bedreddîn'in bu husustaki ifadatını seyyitte göremiyoruz. Onun içindir ki bu bahsi şerhederken bir hayli bocaladıktan ve kabahatı şârihlere yükledikten sonra Allaha sığınarak bir bua ile mes'eleyi mübhem bırakıp geçiyor. Seyyit, her hâlde, Eşrâtı sâati da aynen kabul, fakat enfüse de tatbik edecekti. Niyâzî şerhinde Mehdî'nin zuhurundan bahsetmesi de buna delildir.

Seyyit Muhammed Nur'da vahdeti vücut :

Tasavvufun esâsı olan Vahdeti vücut, tabiri tasavvufîsiyle; gerek mahsûs ve meşhût olan Ayn ve Şehâdet عين وشهادت âleminden, gerek âsâriyle mahsûs, fakat gayri meşhût olan Emir ve Gayb امر وغيب âleminden olsun her mevcudu Vücudi mutlak olan Allah'ın bir şe'n ve taayyünü, bir tecellisi bilmekten ibarettir. Sofiyye'ye nazaran kâinât, zâtı ilâhının sıfât ve esmâsına, ya'ni A'yâni sâbite'ye, istidatlarına göre tecellisi, daha doğrusu Zât'ın mütehâlif sıfatlarla zuhurudur. Şu hâlde hilkat, zuhurdur ve Hakk'ın zuhurundaki şiddet, bütununu badîdir. Ondan başka mevcut yoktur. Mümkinât, Zâtı baht'ın A'yânı sâbite'ye, ya'ni suveri ilmiyyesine tecellişi, Suveri ilmiyye, ya'ni A'yânı sâbite de Zât'ın zuhurudur. Hakiaatta her mevcut, Vücudi mutlakın tecellisiyle mevcuttur, yoksa kendi vücutları itibâriyle düşünülürse mahzı ademdir. Muhiddîn'in « الاعيان الثابتة ماشمت رائحة الوجود » dediği gibi bu zuhur ve tecelli, Hakka âit ve râci' bulunduğundan A'yân, hakikatta varlık râyihasını koklamamıştır.

Görülüyor ki Sofiyye' vücudi vâcibi ispat, vücudi mümkini ise adetâ nefyediyorlar. Onlara göre mümkin, vâcibin tecellisidir. Zâtı itibâriyle her şeyden mutlak ve münezzeh olan Hak, sıfâtı itibâriyle her şeyle

---

فتسخر فاذا انتقل الى الآخرة مارت السماء موراً وسارت الجبال سيراً ودكت الارض دكاً و انتشرت الكواكب وكورت الشمس وقامت العمارة فى الآخرة كما فى الدنيا ..

« صراج النقوش لشرح نقش الفصوص »

— فص حكمة الهيه فى كلمة آدميه —

mukayyettir. Fakat bu takyit, manayı âmiyânesiyle takyit değildir. Zât'ın mütekabil esmâ ve sıfâtiyle zuhuru ve bu suretle „mezâhiri mümkine„ ile mukayyet gibi görünmesinden ibarettir.

İlk Sofîlerde vahdeti vücut müphemdir. Fakat her halde bunların da vahdeti kail oldukları muhakkaktır. Yalnız Muhyiddini Arabî' bu felsefeyi bütün vüzuhiyle izhâr ve ilân etmiş; ondan sonra Sadrüddîn, Mevlâna, Seyyidi Şerif, Celâleddîni devanî gibi vecitli sofîlerde Şeyhi ekber'e tamamiyle mütabaat etmişlerdir.

Fakat mutasavviflerden Alaüddevle, İmâmı Rabbanî, Muhammed Ma'sum gibi daha ziyâde zâhit ve muhteriz bir kısım, vahdeti vücudu te'vil ve Muhiddînin akvalini tevhin ederek ikinci bir vahdet mezhebine sâlik olmuşlardır. Bunlara nazaran "vahdeti vücut„ , "vahdeti şühût„ tan ibârettir ve sâlik sülûkunda öyle bir derecei fenâya vasıl olur ki orada mümkinâtın ve hatta kendinin vücudu da fânî olur. Haktan başka bir şey göremez. Halbuki bu mertebe, sülûkta vusuli icap eden bir makam ise de mertebei kemâl değildir. Hakikatta mevcut gibi vücut ta kesret üzeredir. Bu makamdan rücu edilince (Sahv صحو) âlemine erişilir ve âlemin, Hakkın vücudiyle mevcut, fakat Haktan ayrı bulunduğu anlaşılır. Sadeddîni, Teftâzânî' Makasıdında, vahdeti vücut mezhebini reddedip mevcudâtın da vücudunu kail, binaenaleyh bu ikinci mesleğe sâliktir. Gelenbevî merhum da Celâl hâşiyesinde Gazalînin "Mişkâtül envar„ da vahdeti vücudu kail olduğunu tavzih ederken bu ikinci mezhebe de temas ve sahibi makasıdın muhtarı bulunduğunu beyan eylemiştir [1].

Alâüddevlei semnanî (vefatı 77 yaşında 736) de vahdeti şuhûdu kabul ediyor. Şeyh Kemâleddin Abdürrezzâkı kâşî [2]' Alâüddevle'nin "Muhiddîni arabî'nin Hakkı vücudi mutlak bilmesi yanlıştır„ dediğini duyarak mumaileyhe bir mektup gönderiyor. Mektubunda vahdeti uücudu âyât ve ehâdîs ile isbat ediyor. Rüknüddin Alâüddevle', o mektubun altına bir cevap yazarak kâşânî'ye iade ediyor. Cevabına «قل الله ثم ذرهم ....»

[1] ان جمعاً من المتفلسفة و المتصوفة توهموا ان فى الوجود الخاص مع المطلق ايضاً شائبة التركب والاحتياج فذهبوا ان حقيقة الواجب هو مطلق الوجود وانه ليس معنى كليا بتكثر الى الجزئيات بل واحد بالشخص موجود بوجود هو نفسه و انما التكثر فى الموجودات بواسطة الاضافات و معنى قولنا الواجب موجود والممكن موجوداته ذو الوجود بمعنى ان له نسبة الى الواجب . . . . . .
Şerhi Makasıt (metin) Sa. 73 şerhi makasıdın vücut bahsine de müracaat!

[2] Kemâleddin Abdürrezzâki kâşânî, Nureddin Abdüssamet isminde bir şeyhin müridir. Ulûmi zâhire ve bâtınayı cami'di. Te'vilâtı kâşânî; ıstılâhâtı sofiyye, şerhi fususül hikem, şerhi menâzilüs sâirin gibi bir çok mühim âsârı vardır..

âyetiyle başlâyıp vahdeti vücudun vahdeti şuhuttan ibâret bulunduğunu anlatıyor [1].

İmâmı Rabbânî Ahmedi Fârûkî' [2] de vahdette bu ikinci mesleğin sâliklerindendir. Muhiddini arabî'nin vahdeti vücudu makamatı urucun nihâyeti bilip hatmi vilâyeti bu makama hasrına itiraz ederek "istîlâyi hubbi mahbup vasıtasiyle nazarı âşıkı muhipten mahbubun gayri kalkar ve mahbuptan gayri hiç nesne görünmez. Amma ne an ki nefsül'emr mahbubnn gayri olmaya.' Zirâ bu hüküm, muhâlifi hissü aklü şereftir„ diyor [3].

Vahdeti vücudun "bu ahvâlü şuhûd, îşâna tavassuti ahvâlde yüz göstermiştir. Badehu ol makamdan güzer eylemişlerdir. Nitekim, bu fakir kendi ahvâlinden mukaddemâ tahrir eylemiştim„ [4] sözleriyle şuhutta tecelli eden bir vahdetten ibâret bulunduğunu bildiriyor.

Yine bir mektubunda [5] Bâyezît ve Mansur'nn bu tecelli âninde سبحانى ve اناالحق dediklerini, fakat bu sözleri "اناالحق ; haktır, ben değilim demektir. Çün kendini görmedi, isbatı gayr dahi eylemedi; ne an ki kendini göre ve ana Hak deye... ol hat küfürdür.„ Diyerek te'vil ediyor. Hatta 16 ıncı mektupta vahdeti kail olanları üçe ayırıp bir kısmının mütekellimin, diğer kısmının âlemi, hakkın zılli bilen ârifîn olduğunu söyliyor vc üçüncü kısımdakilerin âlem için "hariçte asla tahakkuku yoktur. الاعيان ماشمت رائحة الوجود„ dediklerini, fakat bunlar, kâmil olmakla beraber sözlerinin rehnemâyi dalâlet olup bilâhara "fenâdan dolayi böyle görürler; sonra zillet ve ubudiyet makamına erince„ diye bu akîdeden vazgeçtiklerini tasrih eylemektedir [6].

Diğer bir mektubunda, vahdeti vücudu Muhiddîn'in izhar ettiğini, ondan evvelki meşâyihin sözlerinin vahdeti şuhûda hamlolunabileceğini söyliyor [7]. Başka bir mektubunda da "bu arsada Şeyh قدس سره dir ki gâhi anınla ceng, gâhi sulh vaki olur, sühani ma'rifet ve irfana bünyâd nihâd olan oldur...„ diye Muhiddîn'in vahdeti vücudu ızhâr edenlerin reisi olduğunu itiraf ve balâdaki kanaati tekrar ediyor [8].

[1] Nefehatta Kemâleddîni kâşanî'nin tercemei hâlinde her iki mektup mevcuttur.

[2] Hace Ahmedi Fârûkî ibnişşeyh Abdül ehadüsserhendî : خواجه احمد فاروق بن الشيخ عبدالاحدالسرهندى Nakşî, Kâdirî, Ceştî' dir, Nakşiyye indinde (müceddidi elfi sânî) lakabiyle tekrim edilen bu zat 1034 te mahmumen vefat etmiştir.

[3] Müstakim zâde'nin mektubâtı imâmı Rabbanî tercemesi.
31 inci mektup; cilt: 1; Sa. 46-48.

[4] Müstakim zâde'nin 31 inci mektubu; Sa: 48 (Cilt: 1)

[5] 43 üncü mektup tercemesi; Cilt: 1; Sa. 55.

[6] Ayni kitap. Cilt; 1. Sa: 107 — 108.

[7] Cilt 1. Sa. 209.

[8] Cilt 3. Sa. 74 - 78.

İmâmı Rabbânî'nin oğlu Mehmet Ma'smi Serhendî (1098) de ayni itikattadır. Mektubatının bir çoğunda bu akîdeyi ızhar eder. Meselâ 108 inci mektubunda vahdeti vücudu vahdeti şühût olarak te'vil ve tecellîi zâtı, şüûndan bir şe'nin tecellisi diye kabul edip bu bapta Alüüddevlenin bir rubâîsiyle de istişhat eder [1].

Seyyit Muhammed Nurül arabi'ye gelince:

Mumâileyh; vahdet hususunda Muhyiddîn: Mevlâna', Bedreddîn ve sâire gibi vahdeti vücudun müfrit bir mü'min ve mübelligidir. Kat'iyen imâmı Rebbanî' ve peyrevleri gibi vahdeti şühûda tenezzül etmez. Bu onun her eserinin umde ve esâsıdır. Filvaki, vahdeti vücutta Muhiddîn mezhebinde bulunan diğer sofîlerden ayrı bir fikri yoksa da diyebiliriz ki bu mes'eleyi diğer meşâyihten daha açık ve daha ihtirazsız olarak ilân etmektedir. İmâmı Rabbanî' gibi o da vahdeti vücudu ayırıyor. Vâridât şerhinde „velhâsıl nâs, vahdeti vücutta üç mezhep üzerindedir; birinci meçhep, mezhebi avamdır ki onlara göre bu vücut, hakkın vücudunun gayridir. İkincisi, havas mezhebidir ki onlar da bu vücudu, hakkın vücudunun zılli addederler. Üçüncü mezhebi asfiyâdır ki bu mezhepte vücut aynı vücudu haktır; zılli değildir. Bu bil'asâle Seyyidil Mürselin'in makamıdır. O sebebten gölgesi arza düşmedi. Ondan başkaları bu makamda onun kademi üzredir„ diyor [2].

Muhiddîn'in salati üsbûiyyesinin şerhinde „سبحانك لااله الا انت فاوحدك من احدادانت كنت فى سابق الازل ولاحق الابد فعلى التحقيق ماوحدك سواك" sözlerini şerhederken "İlâh ve Allâh, lügati arapta müstagrik demektir. Türkçe kaplamağa derler. Bu mevcudatı zâti üluhiyetten başka kaplayıcı bir ilâh yoktur. Seni kimse tevhit edemez. Çünki sen, ezeli sâbıkta ve ebedi lâhikta sen olduğnn gibi bu suverle de zâhir olan sensin. Senden gayri zâhir ve mevcut yoktur. Tahkik üzere senden gayri esni kimse tevhit edemez. Zira sen yani zâti ehadiyyet, zaten ehad'sın. Hasılı seni senden gayri bir kimse tevhit edemez. Nitekim ehli tahkik buyormuşlardır ki: Hakkı tevhit edemez, illa ehli şirk. Çünki tevhit eden kimesne bir gayr isbat edüp gayri görmeden neyi tevhit edecek? Bundan münfehim olur ki ben hakkı tevhit ederim; etmem; diyecek olursa şirketmiştir; isneyniyyet olduğu

[1] Mektubatı Mehmet Ma'sum tercemesi: Müstakim zade. Cilt. 2; Sa. 76-77.

[2] والحاصل انالناس فى هذه على ثلثة مذاهب . . الاول مذهبالعوام؛ انهذا الوجود وجودالحق والثانى مذهبالخواص؛ ان هذالوجود ظل وجودالحق والثالث مذهبالاصفيأ انهذالوجود عين وجودالحق لاظله وهو مقام سيدالمرسلين بالاصالة ولذاماكان يقع ظله على الارض صلى الله عليه وسلم وغيره عليهالسلام على قدمه فى هذاالمقام..

varidât şerhi

için„ diyor [1]. Yine ayni bahiste bilmünâsebe "Üluhiyet mertebesi, gerek merâtibi Hakkiyei bâtınai mutlaka ve gerek merâtibi halkiyyei mumukayyedeye şâmildir ve cemii merâtibi müstagriktir„ sözlerini okumaktayız [2].

«لااله الا انت بك الوجودولك السجود» cümlesini de "vücut seninledir, secde sanadır demek; sen, sana secde edersin demektir„ [3] sözleriyle şerhetmektedir; varidât şerhinde de «انما العارف هو، لاغير» sözünü "zira onun vücudundan başka vücut yoktur. Ancak odur ki zuhur edip suveri hakayikle suretlendi ve bu suretle Hak taalânın vücudiyle hakayiki ilmiyenin suretleri olan eşhas zâhir oldu. Bu zuhurda hulûl ve ittiha yaktor. Çünki hulûl ve ittihat iki mevcut arasında olur. Sıcak su ile souk suyun ittihadı; yağın süte; suyun nebatata hulûli gibi„ diye şerhediyor [4]. Seyyid'in bu sözlerinde calibi dikkat bir nokta vardır. Mevcudatı hakla o kadar bir addediyor ki sıcak su ile soğuk su, ikisi de su iken bunların teşkil edeceği vahdeti bile bu vahdete teşbihten ihtirâz eyliyor.

Aliyyibni Ebu Tâlib'in وماالخلق فى التمثال الا كثلجة ❁ وانت لها الماالذى هو نابع matlaiyle başlıyan şirini şerhederken de şu sözleri söyliyor:

"وماالخلق yani, cemii mahlûkat vücutta zuhûrlarında değillerdir. فى التمثال benzemekte. Eşya vücutta zuhûrlarında değildirler, الا كثلجة, ya'ni ancak kara müşabıhtirler. Vücudi müstakilleri yoktur. Hak da böyledir. Eşyanın vücütları vücudi haktır. Müstakil vücutları yoktur. وانت; halbuki sen ya Allah; Hak taalâya hitaptır; لها, ya'ni halkın vücutları ve zuhûratı için الماالذى هو نابع; o nâbi' su mesâbesindesin..

وماالثلج فى تحقيقنا غير مائه ❁ وغيران فى حكم دعته الشرايع ya'ni hakikatta ve nefsül'emirde kar, suyun gayri değildir. Ancak su burada hava ile, kar suretinde görünür. Su namı gizli olur ve kar namı zâhir olur. Nefsül'emirde şey'i vâhiitir. Halk, Hakkın zuhûrudur. Her surette cilveger olur. Ol cilveleri halk namına oldu. Halbuki zatından gayri yoktur„ [5].

Muhammed Nur'un her risâlesinde fikri esasî vahdettir ve bu hususta delil aramağa hiç hacet yoktur. Hulâsa Seyyit, tarzı teslikinde daha mufassalca anlatılacağı veçhile vahdeti vücudu tarikının umdesi olarak kabul ve vahdette fnâyi tâmmı, mertebei kemâl kabul eylemiştir. Bu son

[1] Viridi yevmül ehat. وردبومالاحد

[2] Keza.

[3] Virdi yevmül isneyn الاثنين

[4] انهلاوجود الا وجود، وانما ظهر وصور بصورالحقايق فظهرت الاشخاص التى هى صورالحقايق العلمية بوجودالحق تعالى ولاحلول ولا اتحاد لانهما انما يكونان بين موجودين كاتحادالما ألحار وحلول الثمن والماء فى النباتات... Vâridât şerhi

[5] Şerhi kelâmı Emiril mü'minîn risalesi.

makamı, "bu makamda ne kesret, ne vahdet ve ne lâi hitap sabit olur. Bu makmın lisanı ماوراى الله الاالله dır„ diye tarif ediyor [1].

Seyyide göre Muhammed' ve Hakikatı Muhammediyye:

Muhiddin' ve sâir sôfiyye ricali gibi Seyyit Muhammed Nur' da peygamberi Taayyüni evvel ve makamı vâhidiyyet olarak kabûl ediyor. Bu takdirde Muhammed', Allah'ın zuhuru; Allah', Muhammed'in butunu ve sâir eşyâ ve mevcudât ta Hakikatı Muhammediyyenin tafsilen tazâhurundan ibârettir. Vâhidi zaman olan şahıs —Gays, hutup— ayniyyeti muhammediyyeye mazhardır. Binâenaleyh muhammedin kabri hakikisi, onun vücududur.

Seyyit', Muhiddîn'in Salatı feyziyyesini şerhederken "hazreti nebî صلى الله عليه وسلم in taayyünâtın evveli olmasına gelince: Hak', vücudi mutlak olduğundan ezelen ve ebeden taayyünden münezzeh ve mukaddesstir. Ve mutlak olarak ona taayyün yoktur. Hatta o, ıtlaktan da münezzeh olup aslan bilinemez. Bu taayyüni Muhammedî Allah'ın kavli sâbitiyle, vüçudi Hak olan vücudunda isbat eitiği ilmullahtır ki ondan evvel asla taayyün yoktur ve o, her şeyi muhittir. Her şey hâlik olup ancak onun veçhi, ya'ni taayyün bulunmayan zâtı, hâlik değildir ve her şey fânîdir; ancak rabbinin veçhi, ya'ni zuhurundan da mukaddes ve müteâl olan zâtı bâkîdir. Sonra hakkın ezelî tecellisi zâhir oldu ve taayyüni evvelde münderiç bulunan taayyünât, taayyüni evvelin zuhurundan sonra tezâhur eyledi„ [2] diyor. Muhiddîn'in «صلاة مطلسم» ını şerhederken de bir mahalde Muhammedi şu suretle tavsif eyliyor: "zâti ilâhiyi dünyada ve âhirette görmek imkânsızdır. Ancak hicabı izzetle, ya'ni rububiyyetle görülebilir. Rububiyyetin etemmi mazharı efendimiz Muhammed'dir ki o, kemâli sıfât ile zâhir olan zattan ibarettir [3].

[1] Mürşidül uşşak risalesi.

[2] وكون النبي صلى الله عليه وسلم اول التعينات لان الحق تعالى وهو الوجود المطلق منزه ومقدس ازلاً وابداً عن التعين فلا تعين له مطلقاً حتى انه منزه عن تعين الاطلاق فلا يعرف اصلاً وهذا التعين المحمدى اثبته الله تعالى بقول الثابت فى نفس وجوده تعالى الوجود الحق ولم يكن قبله تعين اصلاً وهو حضرة علم الله تعالى المحيط بكل شيءٍ كل شيءٍ هالك الا وجهه اى الا ذاته تعالى اى ......
Salâtı Feyziyye şerhi مجالى الزهراء

[3] لايمكن ان ترى الذات العلية دنيا وآخرة الا بحجاب العزة الذى هو الربوبية واتم مظهرها سيدنا محمد صلى الله عليه وآله وسلم فهو الذات الظاهر بكمال الصفات ..

Ahmedibni İdrîs'in salavatından bir tanesinin şerhinde de — ki bu risâle Seyyid'in en muciz ve en selis eseridir — şu sözleri okumaktayız: "Malûm ola ki azameti zâtiyyei ilâhiyye, hazarâttır, ve hazarât beştir: hazretüzzât ve hazretüssîfât ve hazretül esmâ ve hazretülef'âl ve hazretül ahkâmdır [1]. Cümlesi, zâti Muhammedî ile zâhir oldu. Hazretül esmâ, hakikati insâniyye; hazretüssıfât, hakikati Muhammediyye, hazretül esmâ, hakikati insâniyye; hazretülef'ali vel'ahkâm, hakikati âdemiyyedir. Bu hakayiki zâti Muhammed' صلى الله عليه وسلم efendimiz hazretleri câmidir. Zirâ evveli ma halakallah ve hatemül enbiyâdır [2].

خرج عبدالرزاق عن جابر بن عبدالله الانصارى رضى الله عنه انه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اول ماخلق الله نورى «وفى رواية» اول ماخلق الله روحى «وفى رواية» اول ماخلق الله العقل «وفى رواية» اول ماخلق الله القلم «وفى رواية» اول ما خلق الله العرش ...

bunlarin hakikatları birdir. Nur tesmiye olunduğu, zatı zâhir ve gayri muzhir olduğundan; ruh tesmiyesi, menbai hayât olduğundan; kalem tesmiyesi, ilmullahata mücmel olanı tafsîl ettiğinden; akıl tesmiyesi, hakikati müdrike bulunduğundan; arş tesmitesi, muhit idüğündendir.„

Yalnız şurası nazardan dur tutulmamalıdır ki, sôfiyyûn bu hazarâtı merâtip noktai nazarından tefrik ve ta'yin ederler. Yoksa evvelâ Allah vardı, sonra sıfatı zuhur etti; sonra ervâh, nihayet eşbâh ve insan vücuda geldi demek değildir.

Allahın, ya'ni lâtaayyün ve hüviyyet âlemindeki zatı bahtın âvâlimi sâireye, ta'biri âharla zuhuruna takaddümü — âlemin kidemi bahsinde söylendiği veçhile — zamânî olmayıp zâtîdir. Allak كان الله ولم يكن معه شيئ وهو الآن على ما عليه كان hadîsi mucebince evvelce de, şimdi de ehadiyyetinde bütün esmâ ve sıfatı hâlik, vahidiyyetinde müstecmi', merâtibinde müstağriktir. Seyyit'te bu dakikayi «مجالى الزهراء» Muhiddîn'in المهاجر من مكة كان الله ولم يكن معه شيءٌ ثانٍ الى مدينة وهو الآن على ماعليه كان .. şerhinde anlatmaktadır. Hatta bu telâkkiden dolayidirki sôfiyyûnun ekseriyyeti âlemin hâdisi kadîm olduğuna kail olmuşlardır.

Bu bahse nihayet verirken Seyyid'in Muhammed'i nasıl tanıdığını

[1] Mutasavvifînin ekserisi hazaratı hamseyi; lâhût (ehadiyyet) Ceberût (vâhidiyyet, taayüni evvel; hakikati muhammediye), Melekût (Ervah ve sıfât), nâsût (Âlemi şehâdet), Misâl olarak ayırmışlardır ki bu beş âlemi, kevni câmii insânî muhittir. (İsmail hakkı'nın « Lübbüllüp ve sırrussır» ına müracaat!) Seyyid'in taksiminde Zât; lâhût; Sıfat, Ceberûta; mukabildir.

[2] Hatem, Sôfiyyeye göre ma'nâyi lugavîsinde müsta'mel değildir. Peygamber bütün enbiyânın mazhariyyet ve neş'elerini câmi ve hâiz bulunduğundan hâtemül enbiyâdır. Maamafih kendisinden sonra nübüvveti teşriiyye ile nebî de gelmez. Hatemül evliyâ da vilâyet merâtibini câmi' olan kimse dir ki bu da aynen nebîdir. Fakat teeddüben nebî denmez. Esâsen nübüvveti de nübüvveti ta'rîfiyyedir. Hatemül evliyâ her zaman bulunan «gavs» tir.

gayet güzel gösteren, kendi tertip ettiği ve bir çok risâlesinin sonuna dercettiği ve daima okuduğu şu kısa salavatı yazıyoruz: « اللهم صلی علی سیدنا محمد فی جمیع المظاهر الذی هوهیولاها واوجزها واقاها واطبنها وارقاها وعلی آله و صحبه و سلم ... »

Merâtibi hakkiyye ve halkiyye:

Seyyid'in Allah'ı "Merâtibi hakkiyye ve halkiyyeyi mustagrik„ cümlesiyle tarif ettiğini görmüştük. Muhammed Nur' müteaddit eserlerinde bu merâtibi birer birer saymaktadır. Meselâ; Ahmedibni İdrîs'in salavatında « نقطة دائرة الكمال الا آحمی فی الغیب والشهود » cümlesinin şerhinde bu merâtibi berveçhi âti tadât ediyor.

„Ya'ni Rasûl صلی الله علیه وآله وسلم kemâli ilâhî dâiresi olan merâtibi hakkiyye ve halkıyyenin aslı ve mazharıdır. Merâtibi halkiyye yirmi sekizdir:

Aklı evvel, Nefsi kül, Tabîat, Heyûlâ, Cismi kül, Şekil, Arş, Kürsî, Feleki atlas, Feleki kevâkip, Feleki keyvan, Felekül burüc, Feleki Behram, Feleki yuh, Feleki Zühre, Feleki kâtip, Feleki kamer, Feleki esîr, kürei hava, Kürei mâ', Kürei türap, Ma'den, Nebat, Hayvan, Melek, Cin, İnsan, İnsâni kâmil..

Merâtibi hakkiyye dahi yirmi sekizdir:

اسم بدیع ، باعث ، باطن ، آخر ، حکیم ، ظاهر ، محیط ، شکور ، غنی ، مقدر، رب ، علیم ، قاهر ، نور ، مصور ، محصی ، مبین ، قابض، حی ، محیي ، ممیت ، عزیز، رزاق، مذل، قوی ، لطیف ، جامع ، رفیع الدرجات ..

Merâtibi hakkiyye, Gayb ve merâtibi halkiyye, Şehâdet'tir. Nokta, hurûfun asıl ve maddesi olduğu gibi Nuri Muhammedî صلی الله علیه وآله وسلم de merâtibi hakkiyye ve halkiyye'nin menbaı va maddesidir „.

Muhammed Nur', merâtibi halkiyye'den her birini merâtibi hakkiyeden birinin zuhuru, tabîri aharla merâtibi halkiyyenin hakikatlarının merâtibi hakkiyyeden ibâret bulunduğunu "Salatı üsbûiyye„ şerhinde izah etmektedir [1].

Bu merâtibi « الانوار المحمدیه » de mukabillerinde bulunan esmânın suretleri

---

[1] Rûhi Muhammedî hakikatı اسم بدیع ve Nefsi Muhammedî hakikatı اسم باعث ve Tabîat hakıkatı اسم باطن ve Heyûlâ hakıkatı اسم آخر ....
ورد یوم الخمیس

olarak bildirip "Magrıbî'„ nin « جام جهان نما » sındaki « دائرة الوجود » u da aynen almıştır [1].

Bu dâirenin en dışı اللاتعین âlemi, ya'ni esmâ ve ef'âlin müstehlek bulunduğu "gaybi hüviyyet„ tir. İkinci dâire "Taayyüni evvel„ ya'ni ilmi zâtî ve "Hakikatı Muhammediyye„ dir. Üçüncü dâire "Taayyüni sânî„ yâ'nî Sıfât ve Melekût âlemidir.

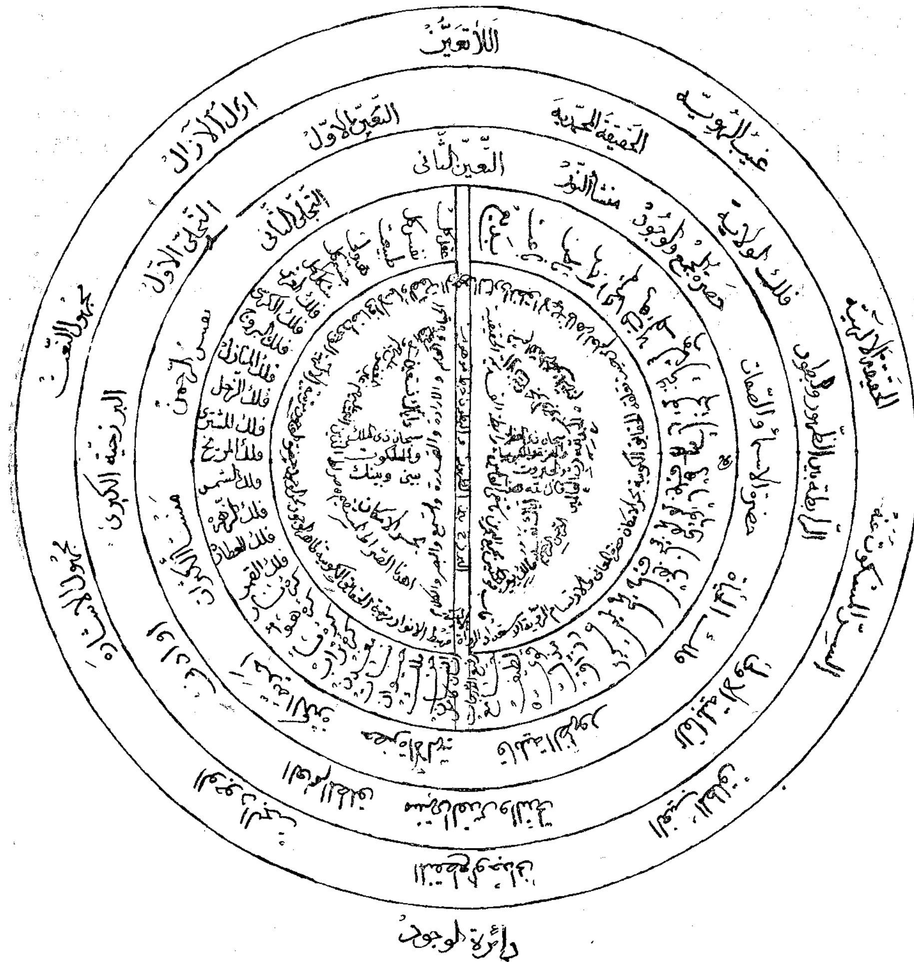
Görülüyorki H. Muhammed, Gaybı hüviyetle Esmâ ve Sıfât âlemi arasında bir Berzahtır. Dördüncü dâire, nâsût âlemidir ki artık burada dâire iki kavse ayrılmıştır. Bir tarafta merâtibi halkiyyenin hakayiki olan hak merâtibi; diğer tarafta merâtibi hakkiyyenin zuhuru olan halk merâtibi vardır. İç dâirenin bir tarafı bahri vücûp; diğer tarafı bahri imkândır. Fatihanın allaha ve abde ait âyâtı bu iki nısıf dâireye yazılmıştır. Ortadaki hat da قاب قوسین mucebince berzahiyyete bir delildir [1]. Seyyit Fatiha tefsîrinde de bu meratipten bahseder.

---

[1] Magrıbî'nin (808 yahut 9) جام جهان نما sı Hâlet Ef. kütüphânesinde 800 numaralı mecmuada ve Ayasofya kütüphânesinde 2087 numaralı mecmuadadır.

Mısrîi Niyâzî'nin « Devrei arşiyye» sinde de buna benzer bir dâire vardır.

"Magrıbî' (Muhammedibni Şîrin) için Mecmaul fusaha'ya bakınız! Cilt: 2; Sa: 30. Hazînetül asfıyâ'da da malûmat vardır. Cilt: 2; Sa: 303

Muhammed Nur'un «الانوار المحمديه» ye nereden aldığını kaytetmeden resmettiği «جام جهان نما» daki "Dâiretül vücûd,, ..

Hey'et ve hikmeti kadime ve Seyyit Muhammed Nur:

Merâtibi hakkiyye ve halkiyyeyi anlatırken de tavazzuh etmiştir ki seyyit, eski hey'et nazariyelerini anâsırı erbaayı olduğu gibi kabul etmiştir. Bu hususta ayrıca «رساله دوائر الافلاك فى بيان تصرفات الملك والاملاك» isminde türkçe bir risâlesi vardır.

Bu risâlede Feleküz zât tabir ettiği hüviyyeti mutlaka, feleki sânî ve sâlis dediği taayüni evvel (tecellîi sıfât) ve taayyüni sânî (tacellîi esmâ) âlemlerinden sonra Akli kül, Nefsi kül, Tabiat ve Heyulâ ile Şekil âlemlerini izâh ediyor. Heyulâ, Şekli kül ve Gismi kül, Seyyide nazaran umumiyetle ma'nevîdir. Meselâ; Heyulâ hakkında "malûm ola ki Heyulâ, eseri küllîi ma'nevîdir ki kendisinde suver zâhir olmağa kabiliyeti vardır. Teknede hamur varken türlü türlü suret giymeğe kabildir. Ondan yapılan ekmek somunları müdevver ve mürabba', arîz ve tavîl, türlü türlü suretlerde olabilir. Lâkin misâl olan hamur hissîdir; هباء ma'nevîdir,, dediği gibi Şekli kül ve Cismi küllün de "ma'nevî,, olduklarını tasrih eylemektedir.

Bunlardan sonra "Cismi küllün cüz'iyyatlarından cüz'i tabiîdir ve şekli kürevîdir,, dediği feleki arşı, sekiz sûrî cennetin mahalli olan kürsîyi ve sonra da sırasiyle feleki menâzil, feleki zuhal, feleki müşterî...... yi bunların hakikatlarını, ya'ni bu suretlerle zâhir olan ismi ve bu isimden husule gelen tasarrufu anlatıyor. Meselâ; zuhal, رب isminin mazharı olup âlemdeki maddî ve ruhî rızıklar ve bekayi cismanî bu feleğin ruhâniyeti teveccühiyle olurmuş... Müşterî, علم isminin mazharı, Merrih, قاهر isminin mazharî olduğundan birincisinin teveccühiyle ulûm ve tedbirât, ikincisinin tasarrufiyle de muharebeler, zelzele ve sâire husule gelirmiş. ve hatta أولوالعزم peygamberlerle muharebeye memur mülûkün tâlii de behram imiş. نور isminin mazharı olan شمس, her mevcudun ma'nevî ve hissî zuhuruna, مصور isminin mazharı olan zühre, ecsamın husulüne ve suveri haseneye meyle müvekkilmiş.. Feleki kâtip dediği Utârit, mevcudatın mahdut ve mahsur olmasına; kamer, mevâlidi selâsenin vücûda gelmesine mutasarrıf imiş.. Seyyit, Bunlardan sonra feleki nâr, feleki hava, feleki ma' ve felekî türabı ve bunların tasarrufatını, ruhaniyetlerini, izah eyliyor.

---

[1] مجالى الزهراء da da dâiretül vücuda ait şu sözleri okumaktayız:
اعلم ان الدائرة الشاملة للوجود نصفين نصفها الظاهر وهى مراتب الخلقية والنصف الاخر المراتب الحقية وكل منها ثمانية والعشرون مرتبة ومركز النصف الباطن الاسم الجامع ومركز النصف الظاهر الانسان الكامل وهو واحد فى العالم اعنى المصطفى صلى الله عليه وآله وسلم....

Hülâsa vazihan anlaşılıyor ki seyyit, Batlamyos'un eflâkini, nevesini kadim yunan feylesoflarından alan anâsır ve tabâyii; tamamiyle kavramış ve bunları vahdeti vucuda tatbik ederek izah eylemiş İskolâtik ulûma vâkıf bir âlimdir. Fakat, milâdî 19 uncu asrın nısfı ahîrinde yaşadığı hâlde asrın yeni telakkilerine, yeni nazariyelerine bîgânedir.

Seyyit Muhammed Nur'da devir ve tenâsuh:

Merâtipten ve dâiretül vücuttan anlaşılacağı veçhile Muhammed Nur', bütün sôfîlerle beraber devri kaildir. « الانوار المحمدیه » de bu dâireyi resmetmeden evvel meratibi, badehu devri izah ederken diyor ki:

"İnsanın maddesi, Zattan Esmâ ve Sıfâta, İlim; ya'ni a'yani sâbite mertebesine nüzûl eder. Oradan Akla, Nefse, Tabiat, Heyûlâ ve Cismi külle, ve sonra da sırasiyle diğer merâtibe nâzil olup nihayet Nebat ve Hayvan mertebesine kadar gelir. Allâhü taâlâ buyururki: (Allah, onun müstekar ve müstevdaını bilir), ya'ni insanın maddesi merâtibi ruhâniyede müstekar olup merâtibi cismâniyeye tevdi' edilmiştir. İnsanın esfeli sâfiline, ya'ni mevâlidi selâseye kadar ruhanî ve cismanî seyri budur. İnsandan daha esfel yoktur. Çünki; insanı biz, ahsenî takvimde yarattık. Sonra esfeli sâfilîne reddettik. (Âyet) eğer insan ehadiyyüsseyyr olup nebat ve hayvanda eğleşmiyerek seyrederse allahtan vuslat hususunda da'vet, ve irşada mühtaç olmaz. Bu, mevhibei ilâhiyyedir... Eğer gayri me'kûl nebat haline gelir, yahut ta me'kûl olurda ebeveyninden gayri, hayvânâtı me'kûle yer ve bu hayvanı da ebeveyni yemezse; yahut ta çocuk halk edilmez ve halk edildiği takdirde nefhi ruhtan evvel düşerse, bunların umumunda tekrar ma'dene avdet eder. Hülâsa; merâtipte eğleştiği derecede isti'dadı artar..." [1].

---

[1] فمادة الانسان تنزل من الذات الى الاسماء والصفات الى مرتبة العلم اعنى الاعيان الثابتة الى العقل الى النفس الى الطبيعة الى الهيولى الى الجسم الكل وغير ذلك من المراتب الى ان تنزل الى مرتبة النبات والحيوان . قال الله تعالى والله يعلم مستقرها ومستودعها . فمادة الانسان المستقر فى المراتب الروحانية والمستودع فى المراتب الجسمانية فهذا سير الانسان الروحانى والجسمانى الى ان تنزل الى اسفل السافلين يعنى مواليد الثلاثة اذ لا اسفل من الانسان ؛ لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم ثم رددناه اسفل سافلين. ثم انه اذا كان احدى السير ولم يتعوق فى النبات والحيوان والمعدن كان احدى السير فلايحتاج الى دعوة ولا ارشاد فى وصلة الى الله وهذا هو المواهب الالهى وان

Seyyit bundan sonra "ona ruh nefhedilip nüşûri insanî tamam olur. Artık bir daha mevâlide avdet yoktur. Tenâsuhiyye; tenâsuh, tefâsuh ve terâsuhu kail olmalariyle dalâlete düştüler ve âhireti inkâr ile kâfir oldular" [1] diyerek tenâsuhu reddetmektedir.

Vâridât şerhinde devri aynen izâh edip "Bu seyrinde eğleşmiyen, ta'vikata uğramıyan da'veti kabul eder. Çok ta'vikata uğrıyan da'vette riyâzât ve sâire gibi mücâhedelere muhtaç olur. Ta'viki ziyadeleştikçe da'vette de şiddete ihtiyaç çoğalır; hatta nihâyet seyf ile d'vete lüzum görülür. İşte inzâli kütüp ve irsâli rüsülün ve mürşidin irşâdının hikmeti budur. Daveti bu vücuhtan bir veçh ile kabul etmiyenin, meratipte eğleşmesi çok bulunduğundan isti'dadı vahdete baittir ve halinde ma'zurdur. Binaenaleyh ona Allahtan re'fet olarak katil ve bünyanının tahribi yerine haraç vaz'edilir" [2] diyor.

Hülâsa Seyyit'te sâir sôfiler gibi, devri kabul etmektedir. Şu hâlde insan, makamı ehadiyetten itibaren şu makamatı geçmiştir:

Hakikati Muhammediyye, Alemi Sıfât, Eflâk, Anasır, Mevâlît [3]

تعوق بان ظهر فى نبات غير مأكول ، او اكله غير ابويه من الحيوانات المأكولة ولم يأكل ابواه، او اكلها حيوان غير مأكول ، او اكلها ابواه ولم يخلق من هذا المنى الولد ، او سقط قبل نفخ الروح ففى هذا كله يعود الى المعدن وكلما ازداد تعوقه ازداد استعداده ..

[1] وقد ينفخ فيه الروح فقد تم النشور الانسانى فلا يعود الى المواليد وضلت التناسخية بقولهم بالتناسخ والتماسخ والتفاسخ والتراسخ وكفروا بانكارهم الآخرة ...

Tenasuh, insanın ölümden sonra yine insan olarak dünyaya gelmesi; Temâsuh, meshedilip hayvan olması; Tefâsuh, insan suretinden nebata düşmesi; Terâsuh, ma'dene tenezzülüdür. İnsan suretinden hayvan, nebat, yahut ma'dene reddedilmesi, insan suretinde iken yaptığı amellere göredir.

[2] منهم من يكون احدى السير ولايتعوق فى احد هذه العوالم بفساد يعرض له فيحتاج الى الدعوة والارشاد ومنهم من كثر تعوقه فيحتاج الى التشريد فى الدعوة كالرياضات وغيرها من المجاهدات فكلما ازداد التعويق ازداد الدعوة شدة كانت بالسيف هذا حكمة انزال الكتب وارسال الرسل وارشاد المرشدين فمن يقبل الدعوة بوجه من الوجوه لبعد استعداده، لكثره تعوته فهو معذور؛ يوضع عليه الخراج بدل القتل رأفة من الله على تخريب بنيانه...

[3] Sofiyyûn'un hemen hepsi Devre müteallik manzumeler yazmıştır ki bunlara (Devriye) denir. Mevlâpâ mesnevide;

آمده اول باقليم جماد   وزجمادى درنباتى اوفتاد

. . . .

ازجمادى مردم ونامى شدم   وزنما مردم بحيوان سرزدم
مردم ازحيوانى وآدم شدم   پس چه ترسم كى زمردن كمشدم

Buraya kadar olan seyre "Devir„ denir ki bunda bütün Sôfiyyûn müttefiktir. Ölümden sonra tekrar devre düşmek ve kemâle erişinceye kadar rüc'at ettiği merâtibte muazzep olmak "Tenâsuh„ tur ki Sôfiyyûn, bunu kabul etmiyorlar. Seyyit te tenâsuhu reddediyor. Bu hususa oğlan şeyh İbrahim Ef. ve halifesi gaybî'nin tercemei hâllerinde biraz temas etmiştik.

Muhammed Nur, ölümden sonra kümmelînin "bir kevn ile mukayyet„ olmıyacaklarını, mü'mini takînin ruhunun illiyyîn ile mukayyet olup tecellîi cemâlde; kâfiri şakînin kesbeylediği sıfat suretinde siccînde hapsedileceğini söyliyerek "tenâsuh, temâsuh, tefâsuh ve terâsuh deyu devri dâime kail olanların mezhebleri bâtıldır„ deyib bunları izah ve "bu kavli kail olanlar devriyye mezhepleridir. Anlar Yahudî, Mason ve Protestan ve gayrileridir ve bu mezhepçe tebdîli merâtip ve taayyünât lâzım gelir„ [1] sözleriyle akidesini olduğu gidi izhâr ediyor.

« کتاب الرشاد فی المبدأ والمعاد » da bu hususta daha ziyâde izâhat vardır. Kümmelîn, Etkiyâ ve eşkiyânın ölümden sonraki hâlâtını aynen yukardaki gibi anlatıp sonra diyor ki:

حملۀ دیکر بمیرم ازبشر تابرآرم ازملائك بال وپر
وزملك هم بایدم جستن زجو كل شیئ هالك الاوجهه

beyitlerile bunu gösterdiği gibi Dîvânı kebirde

بانه پدر درهر فلك یکچند دوران کردهام
با اختران دربر جها من سالها کردیدهام

matla'lı gazelinde bu nazariyeyi anlatır. Dîvanında bu hususa temas eden diğer gazeller de olduğu gibi meşâyihi mevleviyye arasında Mevlâna'nın olup olmadığı şüpheli bulunan, fakat gerek lisanı, gerek mazmundaki cûşiş itibarile Mevlânâ'nın olduğu muhakkak olan

هر لحظه بشکلی دکران یار برآمد دل بردو نهان شد
هردم بلباسی دکران یار برآمد که پیر وجوان شد

müstezâdında da bu nazariye şâirane bir surette ifâde edilmiştir.

Bektâşî Kaygusuz Abdal'ın "Budalânâme„ sinde "Devr„ tasrih edilmiş; Bektâşî — Kızılbaş şâirlerin de hemen hepsi gayet güzel, hece vezniyle Devriyeler yazmışlardır.

Tenâsuh akidesine felsefî bir telakki hâlinde Fisagor ve Eflâton'da ve nihâyet daha vâzıh olarak Neveflâtûnîlerde tesâdüf ediyoruz. Kabalistler de bu nazariyeyi ahlâkî bir surette almışlardır. Fakat Sofiyyûn'un Devir nazariyesinin esâsı «Allah'ın meyli zâtîsiyle zuhuru» olduğu gibi vahdeti vücutta hulûl ve ittihat ta bulunmadığından tenâsuhtan tamamiyle ayrıdır. Bilhassa, Sofîlerin bir çoğu, ölümden sonra tenâsuhu redd ve bedeni misâlîyi kabul ederek bu iltibasa mahal bırakmamıştır. Buna mukabil Tenasuh, Bâtınî (Kızılbaş - Bektâşî, Hurûfî...) tarikatlarda câyi kabul bulmuştur.

[1] Fâtiha tefsiri.

"Nâsihiyye, Tenâsuhiyye, Terâsuhiyye ve Tefâsuhiyyenin ruh bedenden infisâl edince diğer bir insan bedenine ittisâl eder — bunlar Nâsihiyyedir —, yahut hayvana — bunlar Temâsuhiyyedir —, yahut nebat ve ya ma'dene geçer — bunlar Terâsubiyyedir — ve orada ebediyyen kalır yahut ta yine ma'dene, ma'denden nebata ve hayvna, nihayet insana intikal eder ve böylece ilelebed devreder — bunlar Tefâsuhiyyedir — dedikleri iki veçhile bâtıldır:

Birinci vecih şudur ki: onlar ervah, binefsıha kaim olamaz: muhakkak mabihil kıvam olan bir bedene mühtaçtır derler. Eğer ervahın binnefs kıyamları yoksa, bedenden naklederken mün'adim olmaları iktiza eder.

2: Kıyamları binnefs ise vücûdi Hakla kaim olmamaları icap eder [1]„

Bu izahtan da anlaşılıyor ki Seyyit, ervahı da - tecelliyat ve şüuni zâttan olmakla - zât ile kaim biliyor ve tenâsuhu ehemmiyetle reddediyor. Bundan sonra bâdelmevt terekküp edecek cesedin surette kablel mevt olan cesedin misli, mertebede aynı olduğunu söyliyor. Esâsen, Muhammed Nur'un meâdı, cismanî olarak kabul etmediğini ve âlemi âhireti emri melekûtî telâkki eylediğini Vâridât şerhinde etraflıca izâh etmiştik. Şu hâlde meadı cismânîyi kabul etmeyince tenâsuhu da kabul etmiyeceği bedîhîdir.

Seyyit Muhammed Nur'da Şîîlik:

Seyyit Muhammed Nur'u da Bayrâmî melâmîleri gibi Ali'ye karşı diğer sahabelerden ziyade hürmetkâr görmekteyiz. Ali'nin

وما الخلق فی التمثال الا کثلجة

mısraiyle başlıyan şi'rini türkçe küçük bir risâle ile şerhettiği gibi

---

[1] وماقاله النا سخية والتما سخية والترا سخية والتفا سخية مذ ان الروح اذا انفصلت عن البدن تتصل ببدن انسان آخر ؛ وهم التنا سخية ؛ اوبحيوان ؛ وهم التما سخية ؛ اوبنبات ؛ وهم التراسخية ويبقى ابداً او لايبقى ، بل ينتقل منه الى نبات وحيوان وانسان وهكذا الى الابد ؛ وهم التفاسخية ؛ فهذا باطل بوجهين :
الوجه الاول ، انهم قالوا ان الارواح لاقيام لها بنفسها بل تحتاج الى بدن تقوم ؛ وهذا تقتضى عند النقل تنعدم اصلاً .. واما بنفسها يلزمهم عليهم انها لاتقوم بالوجود الحق . . . . .
كتاب الرشاد فى المبدأ والمعاد
(الفصل الثانى فى المعاد)

« العلم نقطة كثرها الجاهلون » sözünü de diğer türkçe bir risâle ile şerheylemiş ve hatta bunu Pirzerin'de okuttuğu için "Noktacı hoca„ namiyle şöhretlenmiştir.

Bunlardan başka « فضائل امام علی » isimli türkçe bir risalesinde de. H. Ali'nin hakkındaki bazı ayât ve ehadîsi şerhederek Ali'yi Peygamberden sonra manevî hilâfetin sahibi ya'ni "Verâseti Muhammediyye„ ye mazhar göstermektedir. Ahmedibni İdrîs'in salavâtını şerhederken Âli Muhammed'in üç kısma ayrıldığını; birinci kısmın « علیهما السلام » kelimesiyle tebcil ettiği Hasan ve Huseyn'e mensup evlâdi suriyye, ikinci kısmın ma'rifetullah tarikini ihtiyar ederek Peygamber'e nispeti olan evâldi ma'neviyye, üçüncü kısmın da "Hem hazreti Hasan veya hazreti Huseyne علیهما السلام sürî mensup ve hem de hazreti Rasulullah'a marifeten vâsıl olanlardır. Kutup, bu kısımdan olur.„ sözleri ile kendisi gibi hem neseben, hem de ma'nen seyyit olanları tekrim ediyor.

Menbaunnûr منبع النور da kendisine fenâ makamlarının EbuBekir' tarafından telkin edildiğini söylediği hâlde bir rü'yâsını naklederken Peygamber'in huzuruna girince kendi tabirince "Hazreti Şah„ ın ya'ni Ali' nin yanına oturduğunu ve hatta EbuBekir'in "Neye bu tarafa oturmadın?„ suâline karşı Ali'nin "Bu mecliste taraf yoktur„ dediğini ve "Hazreti Şah ile sırren mükâleme ettiğini anlatarak Ali'yi tafdîl eylediğini anlatıyor. Yine "Menbaünnûr„ unda bir rü'yada kendisinin Ali' olduğunu ve Peygamber'in " Ehli beytimdensin„ diye hitap ettiğini söyliyor.

Seyyit Muhammed Nur'un bütün bunlardan başka Ali Allahîlere de çok meyyâl olduğunu ve onların akideleri gibi Ali'nin hayatta bulunduğunu kabul ettiğini hayretle görmekteyiz. Seyyit, "Risâlei Saîdiyye„ sinde meâd ahvâlini anlatırken Vâridât şerhinde olduğu gibi nâsı üç kısma ayırıyor. Birinci kısım "Kümmelîn„ dir. İkinci kısım mü'mini taki, üeüncü kısım da kâfiri şaki olanlardır.

Seyyid'e nazaran birinci kısım da iki zümreye ayrılıyor. Birinci zümre, vefat ediyor ve vefatından sonra hiç bir kevn ile mukayyet olmıyor. İkinci zümre vefat etmeden Nâsût âleminden urûc ediyor. Bunların bir kısmı, yine kendi sûret ve hey'etinde tekrar dünyaya geliyor. İsâ gibi ki son zamanlarda nüzûl edecektir. İkinci kısmı ise bir müddet sonra diğer bir surette yine dünyaya geliyor. Seyyit, bu ikinci kısma İlyâs'ı misâl gösteriyor. İdrîs' uruc ettikten bir müddet sonra Ba'lebek' şehrine İlyâs' olarak ba'sediliyor. Peygamber'de ان الیاس هو ادریس demiş; bu hususta Muhiddîn'in fütuhâtından da istişhat ediyor.

Seyyit', Ali'yi de bu kısma idhâl ederek diyor ki:

"Ali' علیه السلام da böyledir; vefat etmedi. Tûfan'dan sonra Nûh' علیه السلام ın

gemisinden بقدرة الله تعالی iki levh mahfuz kaldı ve Aliyyibni Ebu Tâlib' bunların üstünde semâya uruc eyledi. Zamanı âhırda dîğer bir şahıs suretinde nüzûl etse gerektir والله اعلم„.

Seyyit, acaba bu sözlerle Mehdî'nin "Ali'„ den başka kimse olmadığını mı kaildir; bu uruc keyfiyeti Nâsûtiyyetten tecerrüt ile mi olabiliyor?

Bütün buraları müphem.. Esâsen Seyyit, bu hususu fazla açmamış.. Bu bir tek risâlesinde bu kadarcık yazmış.. Fakat bu akide, Şîa'nın „Rüc'at„ akîdesine de tamamiyle muvafıktır. Şîa, malûmdur ki «یکون فی هذه الامة مایکون فی الامم السابقة حذو النعل بالنعل والقذة بالقذة» hadîsine istinâden Peygamber ve Eimme'nin ayni zamanda onların duşmanlarının dünyâya tekrar rücu' edip aralarında kısas icra edileceğine; badehu takrar vefat edeceklerine itikat ederler [1].

Esâsen Seyyid'in de Şîî kitaplarını okuduğunu ve tetkik ettiğini zannediyorum. Meselâ "Niyazî„ şerhinde İsâ'nın urucunu anlatırken son gece Havariyyûn'a "İçinizden hanginiz benim için fedayi can eder? dedi. Birisi buna razi oldu. Onu tutup İsâ diye astılar. İsâ asılmadı ve katlolunmadı. Ona benzetilen ve İsâ suretine giren zat, kendisini İsâ'ya fedâ etti„ diyor. Halbuki bu, cümhûrun fikrine tamamiyle muhaliftir. Hristiyanlar, bu adamın İsâ'ya hiyânet ettiğini ve binnetîce İsâ'nın salbinden sonra nâdim olup intihar ettiğini söyledikleri gibi Ehli shnnet akîdesinde de bu adam İsâ'yı ele vermek istiyorken kendisi Allah' tarafından İsâ, şekline konulup asılarak cezasını bulmuş, İsa' da diri olarak göke uruc etmiştir. Halbuki Seyyid'in bu ifadesine nazaran Yahûdâ, bir hain değil, fedâkâr bir şehit olmuş oluyor. Bu sözü neye istinâden söylediğini araştırdım. Nihâyet Şîî tefsirlerinden الکتاب الصافی فی تفسیر کلام الله الوافی nin Âli İmrân sûresinde اذقال الله یاعیسی انی متوفیك ورافعك الی ومطهرك من الذین کفروا وجاعل الذین اتبعوك فوق الذین کفروا الی یوم القیمة ثم الی مرجعکم.....» âyetlerinin tefsîrinde İmâm Muhammedül Bâkır'dan rivâyet edilen bir hadis gördüm:

"İsâ', Allah'ın kendisini ref' edeceği geceyi eshâbına haber verdi. Onlar da akşam vaktı İsâ'nın yanında içtima' ettiler. 12 kişi idiler. Onları bir eve ithâl etti ve sonra evin çeşmesinden, başındaki suları (elile) silkerek çıktı (Gusletmiş) ve dedi ki: Allah, beni şimdi kendisine ref'edeceğini ve Yahûdîlerin küfründen tathîr eyliyeceğini bana vahyetti. Hanginiz benim şeklime girmeğe ve yerime katlü salbedilmeğe rızâ gösterirse melei a'lâda benimle benim derecemde bulunur. Onlardan bir genç, Yâ Rûhallah; Ben! dedi. İsâ' hakikaten o sensin, diye onu tasdik

[1] رسالة للصدوق علیه الرحمة فی الاعتقادات Sa: 92. ابن بابویه ve شیخ صدوق ünvanlarile maruf olan „Ebu Ca'fer Muhammedibni Aliyyibnil Huseynibni Mûsebni Bâbiveyhil Kummî ابو جعفر محمد بن علی بن الحسین بن موسی بن بابویه القمی„ nin "kütübi erbaai Şîa" dan من لایحضره الفقیه in başındaki tercemei hâlinde bir de ayrıca کتاب الرجعه sı olduğu masturdur.

edip yine; fakat sizden birisi de beni sabah olmadan on iki kere inkâr edip kâfir olacaktır dedi. Yine biri, Yâ Nebiyyallah; o benmiyim? dedi. İsâ, eğer bunu nefsinde hissediyorsan o sen olursun deyip umumuna; Benden sonra üç fırkaya ayrılacaksiniz. İki fırka, Allaha müfteri olacaklardır ki bunlar cehennemdedirler. Şem'ûn'a tabi' olan üçüncü fırka Allah'a sâdık olup cennettedir dedi. Sonra Allah, İsâ'yı, Havâriyyûn'da ona baktıkları, bu hâli gördükleri hâlde evin bir köşesinden ref' etti. (İmâm) sonra dedi ki: Hakikaten Yahudîler o gece İsâ'yı aramağa geldiler. İsâ'nın beni sizden birisi sabah olmadan on iki kere inkâr edecek dediği adamla İsâ' suretine ilka edilen genci tuttular. Bunu katil ve salbettiler. İsâ'nın sabahtan evvel on iki kere küfredeceksin dediği adam da kâfir oldu. „

Anlaşılıyor ki Muhammed Nûr, ya Sâfî tefsirini görmüş, yahut ta bu hadîsi diğer bir mahalde okumuştur. Bu da bizim, Seyvid'in Şîî kitaplariyle mütavaggil olduğu hakkındaki fikrimizi ispat eder.

Seyyit', esâsen Mehdî'nin kaim olduğuna da mü'mindir. Meselâ Niyâzî' şerhinde

سوف ترى النور قبل الا فول — يهزم عيسى به اجناد غول
سوف ترى ظلمتهم تنجلى — به هلا كهم عليهم يحول
. . . . — . . . . . .

beyitlerini şerhederken "yakında görürsün; nûri şerîati Muhammediyye kavuşmağa yaklaşmış. Çünki Hazreti Rasûlullah buyurmuştur: Sâlihler zamanı bir gün, fâsıklar zamanı yarım gündür. Yevmi ilâhînin bir günü

[1] والقمى عن الباقر عليه السلام قال ان عيسى وعد اصحابه ليلة رفعه الله اليه فاجتمعت اليه عند المساوهم اثنى عشر رجلا فادخلهم بيتاً ثم خرج عليهم من عين فى زاوية البيت وهوينفض رأسه من المأ فقال ان الله اوحى الى انه رافعى اليه الساعة ومطهرى من اليهود فايكم يلقى عليه شبحى فيقتل ويصلب فيكون فيها معى فى درجتى فقال شاب منهم انا يا روح الله قال فانت هوذا فقال لهم عيسى اما ان منكم من يكفربى قبل ان يصبح اثنى عشرة كفرة فقال له رجل منهم انا هو يا نبى الله فقال عيسى اتحس بذلك فى نفسك فلتكن هو ثم قال لهم عيسى اما انكم ستفترقون بعدى على ثلث فرق فرقتين مفتريتين على الله فى النار وفرقة تتبع شمعون صادقة على الله فى الجنة ثم رفع الله عيسى اليه من زاوية البيت وهم ينظرون اليه ثم قال ان اليهود جاءت فى طلب عيسى من ليلتهم فاخذوا الرجل الذى قال له عيسى ان منكم لمن يكفربى قبل ان يصبح اثنى عشرة كفرة واخذوا الشاب الذى القى عليه شبح عيسى فقتل وصلب وكفر الذى قال له عيسى يكفر قبل ان يصبح اثنى عشرة كفرة ..

Sa: 82 الصافى فى تفسير كلام الله الوافى « سورة آل عمران »

bin senedir. Yarım günü beşyüz senedir. Bu hadîsi şerîf hicret zamanında idi. Sâlihler zamanı şüphesiz asrı saâdette idi. Şimdiye kadar Hicreti nebeviyyenin 1299 senesi geçti. Demek kıyâmete daha 201 sene kaldı. H. İsâ'da ref'olunduğu vakıt 2000 senede yine nüzûl ederim buyurmuştur. Hicreti nebeviyyeye kadar 500 sene idi. Hicretten sonra da 1500 sene; tamam 2000 sene olur. 1400 den sonra artık alâmâtı zuhûr görünür. Meselâ Mehdî عليه السلام elyevm zâhirdir. Ya'ni dünyâdadır. Mehdî, İmâm Hasanül Askerî'nin oğlu, İmâm Muhammedül Mehdî'dir. Hulefâyi Abbâsiyye geldiği vakıt iptidâ hilâfete Ebu Ca'fer geçti. Nesli Rasulden olanlar kendusine müzâhim olmamak için katledilmeğe başlandı. Meselâ İmâm Aliyyür Rızâ' Horasan cihetine firar etti. Sonra İmâm Hasanül Askerî' Mekkede gizlendi. İmâm Mehdî'de ol vakıt sırroldu. Elyevm sırdır. Ekseri evkatı Medînei münevvere'de geçirir. Cedleri yanında olur ve lâkin kimse tanıyamaz. İmamlardan yalnız dördü Medîne'de kalıp vefat etmişlerdir (Hasan, Zeynül Âbidîn, Muhammedül Bâkır, Ca'ferüs Sâdık) kubbei Abbas'ta medfundurlar. İkisi Bağdat'ta (Mûsel kâzım, Muhammedüt Takî), İmâm Hüseyn' Kerbelâ'da, İkisi Samrâ'da (Aliyyün Nakî, Hasanül Askerî), biri Horasan'dadır. (Aliyyür Rızâ'). İşte 1400 den sonra ol vaktın ehlullaı Medînei münevvere'de cem' olup artık İmâm Mehdî'nin zuhûrunu niyâz edeceklerdir. İmâm Mehdî, Medîne'den zâhir olup..„ diyor.

Bu sözlere nazaran Seyyid'in tarihe vukufu pek az.. Meselâ; Abbasîlerin ilk halifesinin Ebu Ca'fer olması, İmâm Rızâ'nın Horasan'a firârı, Hasanül Askerî'nin Mekke'de gizlenmesi; uydurmadır. Niyazî şerhinin diğer bir nüshasında da 12 İmâm'ın dördünün Mekke'de, altısının Safâ ile Merve arasında Medfûn olduğu yazılı.. Maamafih, Niyazî' şerhi, Seyyid'in takrirlerinin zaptiyle meydana geldiğinden not tutanların yanlış tutmaları ihtimâli de vardır. Yalnız bize lâzım olan cihet şurası ki Seyyit 12 imâmı tasdik ediyor. Hatta bunların medfenlerini söylerken Aliyyibni Ebu Tâlib'in medfenini zikretmiyor. Bu suretle "Risalei Saîdiyye„ deki fikrini teyit etmiş oluyor. Bundan başka Mehdî'nin ekseriyâ Medîne'de bulunduğunu, fakat kimsenin tanıyamadığını söyliyerek zımnen kendisinin gördüğünü de anlatıyor. Fakat zannederim ki Muhammed Nûr' Şîa'nın « من ادعى الرؤية بعد الغيبة فقد كذب » hadîsini biliyor da bu rü'yeti açıkça anlatmıyor.

Yine Niyâzî'nin

Ben doğurdum atasız İsâ'yı hem;
İttisâlim var ana, ayrılmazam;
Sanmayın Mehdî' benim, Mehdî odur,
Adı Yahya'dır anın yanılmazam!

beyitlerini de şöyle anlatıyor:

"Niyâzî' Ef. nin Hazreti Îsâ'ya ittisalim var demekten maksadını tasrîh ve takyît ile Mehdî' olduğum anlaşılmasın, Mehdî' odur. ya'ni İmâm Hasanül Askerî'nin oğlu Muhammed Mehdî'dir diyor. Çünki dersi sabıkta da dedik. İmâm Mehdî', Fâtıma evlâdından ve İmâm Hasanül Askerî'nin oğludur. On iki İmâm, müteselsilen İmâm Mehdî'ye münteki olur. . . . „
Ayni gazelin

Vasfıdır esmâyi hüsnâ cümleten,
Bu sözü ıspatta âciz kalmazam.
Sırrile bana içimden söylenür:
Misriyâ; ben doğmazam, ben ölmezem!

beyitlerinde de "Esmâyi hüsnâ, İmâm Muhammedül Mehdî'nin vasfıdır. Çünki halîfei Rasûldür. Halîfe, müstahlefin aynı olur. Müstahlefte olan kemâlât, halîfeden zâhir olur. . . . . „ dediği gibi diğer bir gazelin

Nedir kur'ânın esrârı, nedir esrârın envarî,
Nedir Mehdî'nin etvârî haber ver sırrı esradan!

beytinde de Mehdî'din etvarını zuhûruna âit alamât olarak şu suretle tevil ediyor:

"İmâm Hasanül Askerî'nin oğlu İmâm Muhammedül Mehdî, kıyamete yakın Medînei münevvere'den zâhir olur ve zuhûrunun üç alâmeti vardır. Biri Basra'yı Firat nehri bütün bütün harap eder. İkinci ehli tevhit tekessür eder; Mehdî'nin zuhûrunda ehli tevhit anın askeri olur. Üçüncüsü müneccimînin kavline muhâlif olarak ay, 14 üncü ve 15 inci gecelerde mütetâbıan tutulur; ya'ni husuf vakı' olur. Kendine âit dahi üç alâmeti vardır: Biri orta boylu, ikincisi seyrek dişlidir. Üçüncüsü sağ yanağında büyük bir siyah beni vardır . . . . „

Hülâsa Seyyit Muhammed Nur', Şîiyyetin bir şiârı olan on birinci imam Hasanül Askerî'nin oğlu Mehdî'nin kaim'liğiyle Gaybetini ve zuhûrunu aynen kabul ediyor.

Seyyid'i, Yezit' ve Maaviye'ye de çok aleyhdar görmekteziz. Niyâzî'nin

Yezîdi bednâm idi, ilimde haham idi!
İt idi, Bel'am idi, taşra dili salındı!

beytini şerhederken Peygamber'in bir gece rü'yasında "Bni Ümeyye„ nin minberine çıkarak tebevvül ettiklerini görüyor. Ertesi günü واذقلنالك اذربك احاط بالناس وماجعلناالرؤيا التى اريناك الافتنةً للناس والشجرةالملعونة فى القرآن âyeti nâzil oluyor ki buradaki والشجرةالملعونة den mürat "Beni Ümeyye„ oluyur [1]. Seyyit', bunları anlattıktan

[1] Bu âyet Şîî tefsirlerinde de aynen böyle tevil ve tevcih edilmektedir. Yalnız Şîî

sonra "Bunu müeyyit bir kaç hadîsi şerif vardır. Ezcümle Münâvî'de اذا رأيتم المعاوية على منبرى فاقتلوه Bir de Medînei münevvere'de mescidi şerif yapılırken . . . . „ diye ويح يا بن سمية؛ لاتقتلنك اصحابى. ستقتلك الفئة الباغية وآخر شرابك من الدنيا ضياح من لبن hadîsini anlatıp Maaviye'nin mel'un ve bâgîlerin reisi olduğunu söyliyor.

Seyyit, Mısrîi Niyazî'nin İmâm Hasan' ve Hüseyn'in nübüvvetleri hakkındaki risâlesini de tasvip ve buuu Mübüvveti ta'rîfiye ile Nebî oldukları suretinde tevil ediyor ve hatta bu hususta şöyle bir vak'a da naklediyor: "Mısrî Ef. Üsküdar'da sâkin iken bir risâle telif etti. Bu risalesinde İmâm Hasan ve İmâm Hüseyn عليهماالسلام ın nübüvvetlerini kail oldu. Köstendil'li Mehmet ağa (?) İstanbul'da bir tarika dehâlet eder. Tekkeden o risaleyi alur. Köstendil'e götürür. Kösendil'de Şeyh Mustafa Ef. risaleyi görür. Der ki; Benim Mısrî Ef. ye hüsnü zannım vardı Bundan sonra yoktur. Ona da emniyetim kalmadı. Mehmet ağa; niçin diye sorar. İşte İmâm Hasan ve İmâm Hüseyn'in nübüvvetlerini kail olduğundan; halbuki Nüdüvvet, Fahri kâinâtla hatmoldu; der. Sonra Mehmet ağa der; Ben bunu tekkeden aldım. Bu hususta tekke şeyhine şukka yollar. Nihayet münazaa ederler. Risaleyi leffen Üsküb'e tarafımıza göndermişler. Cevab verdik. Risâle doğrudur ve şerîata muafıktır dedik. Sonra Şeyh Mustafa Ef. ile de görüştük. Vâkıâ Hazreti Rasûl, hâtemdir, ama risâlet nebîlerinin hâtemidir. Şerîat nebîlerinin hâtemi değildir, Nübüvveti teşrîiyye bâkîdir. Ona نبوّت ولايه tabir olunur; dedim. Sonra kandı.

Bir de fakiri Hüsü Paşa, İstanbul'a davet etti. Gittik. Bir gün Müsteşarı Fikrî Ef. - Fikrî Paşa; Şimdi Vezir olduya! - bir elinde bir risâle geldi. Bu risaleyi Paşa gönderdi; bir kere nazar edesin; dedi. Akşam Paşa, bunun için seninle sohbet edecek. Sonra baktım; Mısrî Ef. nin o risâlesi! Sonra Paşa ile akşamı konuştuk...„

Seyyid'in bahsimizi tenvir edecek bir telakkisini daha yazacağım:

Kendisinden «رأيت ربى فى ليلة المعراج على صورة شاب امرد» hâdisinin tevilini tahriren soruyorlar. Seyyit, ince uzun, âdetâ muska yazmak için kesilmiş bir kâğıdın üstüne bizzat kendisi âtîdeki sözleri yazıyor. Bu kâğıt, el'an Seyyid'in hulefasından kaymakam Ahmet B. mmerhumun kerimesindedir. Seyyid'in vefâtından sonra başından çıkarılan arakiye ile üstünden çıkarılan

rivâyetlerinde Beni Ümeyye'nin minbere çıkması varsa da tebevvülleri yok.. "Sâfî tefsîrine müracaat! Sûrei Esrâ. Sa: 262-263„. Yine Şîa rivâyetine göre bu rü'yadan müteessir olan Peygamber'i tatyîp için bu âyetle beraber انا انزلناه فى ليلة القدر sûresi de nâzil olmuştur Tefsîri Sâfî. Sa: 486„.

Eimmeden gelen hadislere nazaran Kadir gecesi Ramazan ayının 19, 21, 23 üncü gecelerinden biri, bazı hadîslere göre 23 üncü gecesi, bazılarına göre de her üç gecedir. «من لايحضره الفقيه» Cilt: 2; Sa: 55-57. Kadir için اصول كافى ye de bakınız! Sa: 120-126».

entari de mumaileyhada bulunmaktadır. Bu mukaddes emanetleri havî boğçada hıfzedilen bu kâğıdın, muhteviyatı dolayisile fotoğrafını aldırmağa muvaffak olamadım.

"Malûm ola ki ismi Velî sureti hazeti Ali كرم الله وجهه hazretleridir. Velî demek mutasarrıf ve rabb demektir. İmdi Rasulullah صلى الله عليه وسلم ismi rabb müşâhedesi ekmeli mezâhirde ve cemâli tamda olduğundan Şâbı emred suretinde rabbini gördü ve ol şâbı emred Alî suretinde idi. Zira ismi Velî zuhûra gelse Alî' ruhaniyetiyle zuhur eder. Bundan «كنت يا على مع الانبياء سراً وصرت معى جهراً» varit oldu ve Endiya عليهم السلام hakkında Allahü taâlâ buyurdu: وجعلنا لهم لسان صدق علياً Lâkin Hazreti Alî' sureti unsuriyesinde Rarbb taâlâ ittihâdı oldu, yahut hulûlü oldu, yahut intibâı oldu demek değildir. Belki Hazreti Alî sureti Rabbtaâlâ mazharıdir, tammıdır. Eğer suâl olunursa ki Fahri âlem dahi ismi Rabb taâlâ mazharı tammıdır; zira خلقت انا وعلى من نور واحداً buyurdu. Niçin Rabbini kendi suretinde müşâhede etmedi; Alî' suretinde müşâhede eyledi?

Cevap bu ki; Fahri âlem Rabb taâlâ mazharı tammıdır. Lâkin ismi Rabbi kendi suretinde müşahede eylemeyten Alî' suretinde müşahede eylemek ekmeldir. Zira mir'âtta müşahede eylemek ziyade evzahtır. Bu sırrı azim eğer tafsil olunur ise sefki dimâya bâis olur.„

***

Seyyit, Alî' ve Ehli beyte bu kadar muhip ve Şîîliğe bu kadar meyyâl olduğu hâlde diğer mezheplere ve Sünnî imamlarına hiç ehemmiyet vermemektedir. Yine Niyâzî' şerhinde

Benim ilmim kıtında müçtehitler âciz oldular;
Veli ilmi ilâhînin deli divânesiyem ben!

beytini şerhederken "Ehli tevhidin ilminden müçtehitler âcizdirler. المجتهد يخطى ويصيب denilmiş. Çünki ehli tevhidin ilmi, ilmi ilâhî ve ilmi zevkîdir. Müçtehidin ilmi ise ilmi naklî ve ilmi aklîdir. Hatta kendileri de demişlerdir ki مذهبنا صواب يحتمل الخطاء ومذهب الآخر خطاء يحتمل الصواب ya'ni İmamı a'zam der: Bizim mezhebimiz savaptır; hataya da ihtimali var. Sair mezhepler hatadır; savaba da ihtimali vardır. İşte İmâmı Şâfiî' ve İmâmı Mâlik' ve İmamı Hanbel', velhâsıl her birisi böyledir. Yekdiğerini tahtie ederler. Hiç birinin mezhebi mansus değildir. Ya'ni hiç biri hakkında nas yoktur. Anın için her kes muhayyerdir. Dilediği mezhebe tâbi' olur.„

Hak mezhebi mezhepleri, deryâyı zât meşrepleri;
Hâsıl kamu matlapları; kadriçredir her an kamu!

Yoktur bularda ihtilâf, günden iyandır bî hilâf;
Her işleri hakka muzaf, ruheylemiş Yezdan kamu!

Beyitlerinda de "Onlarda ihtilâf yoktur. Çünki ehli hakikatta ihtilâf olmaz, Biri burada olsa, biri de Yemen'de olsa birbiriyle mülâkat ettikleri gibi anlaşırlar. Ama a'mâl mezhepleri beyninde ihtilâf çoktur. İmâmı a'zam bir türlü der, İmâmı Mâlik bir türlü der. Velhasıl birbirlerinin hilâfına belki kırk mezhep ve daha ziyâde var; hep birbirine muhalif.„

Maamafih Şiiyyete bu kadar meyyâl olan Seyyit', Bâtınî'lerden hoşlanmıyor. Niyâzî'nin

Bu gün Ya'kubi kalbe Yusufu candan haber geldi;
Kamîsi pür nesîm ile o canandan haber geldi.

Beytini şerhederken Yusuf' kıssasını naklettikten sonra enfüse tatbik edib diyor ki: "Kur'an, enfüs ve âfâkı cami'dir. Fakat bir tâife var. Onlara Tâifei Bâtıniyye tabir olunur. Yalnız kur'anı enfüse hasreder. Meselâ, salâtı âfâkîyi tanimayız deyip salâtı, enfüse hasrederler. Savm keza.. Ferâizi sâireyi de öyle enfüse hasredip âfâka tatbiki inkâr ederler, Tâifei zanâdıka gibi ki bunlar kâfirdir. Hülâsa kur'anı enfüse hasretmek küfürdür.„

Seyyit, esâsen Fâtiha tefsiriyle yine Niyâzî' şerhinde Bektaşîlere de bu sebepten kızıyor.

Vâridât şerhinde Nasrânîlerle Gulâtı Şîayı da Hakk'ı takyit ettiklerinden hoş görmiyor [1].

Hülâsa Seyyit Muhammed Nûr', her şeyi Hakkın tecellisi gören, muhammed ve 12 İmâmı " Cem'iyyeti esmâiyye „ ye mazhar bilen "Şîai Mufaddıla شيعه مفضله dan bir Sôfîdir.

Seyyit'te Hurûfîlik:

Hurûfîliğin, Bektâşîliğe aslî bir umde olarak dâhil olduğunu ve Bektâşîliğin muhtelif akidelerinden bir tanesini teşkil ettiğini bildiğimiz gibi

[1] فانهم قيدوا الحق بهذا العالم وكان الله ولاعالم وكالنصرانية قيدوا الحق بعيسى وكالرافضية قيدوا الحق بالائمة الاثنى عشر . . . . . قال الشيخ الاكبر قدس سره فى الفتوحات :
عقد الخلايق فى الاله عقائداً   وانا اعتقدت جميع مااعتقدواه
Sa : 63

bu mezhebin ayni zamanda bir çok büyük sofîlere de nüfûz ettiğini ve bunlardan bir kısmının inanarak, bir kısmının da kalabalığa uyarak Hurûfî akidelerine temaslarda bulunduklarını biliyoruz. Hurûfîliği şiirlerinde terennüm eden sofî şâirlerden biri de Mısrî Niyâzî'dir.

Esmâyi ilâhiyyede bîhat hünerim var;
Her demde semâvâtı hurûfa seferim var!
Âlemlere ebcet hocası olmak olur âr,
Ednâ görünen ebcede âlî nazarım var!

Beyitleriyle başlıyan gazeli ve

İki kaşın aresinde çekti hattı istevâ
Allemül esmâyı ta'lim etti ol hattan Hudâ

malta'lı gazeli mümkün mertebe Hurûfîliğe temas eder. Bilhassa

Aç gözün dildâra bak; ref' oldu veçhinden nikâp,
Zulmeti sürdü çıkardı arâ yerden âftâp..

gazelindeki

otuz iki harfi bildik dört kitâbınl asıdır,
Safhai veçhinde yazılmış kamu bîirtiyap.
Her ne okursan çün otuz ikiden hâlî değil,
Yüzünün metnini şerheder okunan faslu bap.

beyitlerinde bilhassa sarahat vardır [1].

Seyyit, bunlardan birincisile ikincisini şerhetmiştir. Birinci gazeldeki

Esmâyi ilâhiyyede bîhat hünerim var,
Her demde semâvâtı hurûfa seferim var.

beytinde diyor ki "İsim üç kısımdır. Biri ehli sarfu nahvu maânî indinde olan isimdir. Ta'rifi âlet kitaplarında masturdur. Biri Ahmet, Mehmet, Hasan ve Hüseyin gibi isimlerden ibârettir. Biri dahi ehli hakikat indindedir ki bu cihetten isim taayyün demektir. Ya'ni insânın görünen vücuduna taayyün derler. İşte burada esmâyi ilâhiyyeden mürat, taayyünattır. Hurûf dahi üç kısımdır. Biri hurûfi resmiyedir.... ا ب ث ث ج gibi.. Biri hurûfi sûriyedir ki bu görünen kâinât ve cevâhirdir. Biri hurûfi ha-

[1] Maamafih bu sözlerine bakıp Niyâzî'yi Hurûfî addetmek tamamiyle yanlıştır. Oğlan şeyh İbrahim Ef. ve Gaybî'de bilmünâsebe söylediklerimizi burada yine tekrar etmiyeceğiz. Yalnız şu kadar söyliyelim ki; Niyazî'yi; Nesîmî', Muhîtî', Arşî, ve sâir Hurûfî şâirleriyle karşılaştırırsak hakikat meydana çıkar. Niyâzî'nin eserlerinde hurûfîliğin kokusu bile yoktur. Yalnız dîvânında birkaç gazelinin birkaç beytinde bu akîdeye de temas etmiştir. o kadar...

kikiyedir ki merâtibi ilâhiyedir. Nûri Muhammedî, Nefsi kül, Tabîat, Heyûlâ, Arş.........„

Dağıla terkibin otuz iki harf ola tamam,
Noktai sırrım kamunun cevheirne kân ola!

beytinde de "Otuz iki harften mürat, merâtibi halkiyyedir ki yirmi sekizdir. Nûri Muhammedî, Nefsi kül, Tabîat..... Merâtibi hakkiyye de dörttür ki sûrei fâtihada mezkûrdur. İlâhiyyet, Rahmâniyyet, Rahîmiyyet, Mâlikiyyet. Yirmi sekiz, dört daha 32 olur. İşte bu 32 mertebe tamam olunca terkip dağılır. İnsan, her cevhere kân olur „ diyor.

İki kaşın aresinde çekti hattı istevâ,
Allemül esmâyı ta'lim etti ol hattan Hudâ!

beytini şerhederken " Hattı istevâ'dan mürat; Nefsi nâtıka, ya'ni Hakikati insâniyye'dir „ diyor. Biraz aşağıda da "Hurûfîler indinde Seddeyn iki kaşa derler. İki kaş ortasına İskender' denilür „ sözlerini ilâve ediyor. Seyyit Muhammed Nûr'un, Hurûfîlerin akîdelerine temas eden sözlerine nazaran Hurûfî kitaplarını okuduğu zannedilebilir. Fakat hiç bir eserinde bu akîdeleri söylememiştir. Binaenaleyh Hurûfîlerle hiç bir münâsebeti yoktur.

Seyyid'in kerâmetleri:

Muhammed Nur'un her hususta kerâmâtı kevniyyeden ziyade kerâmâtı ilmiyyeye ve tasarrufi ahkâmdan ziyâde tasarrufi kulûba ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır. منبع النور da kendisinin naklettikleri "Müşâhede„ sahasından harice çıkmamaktadır. Hatta kendisinin "İnsileh انسلاخ diye naklettiği bile ancak bir müşâhededir [1].

Vefâtındn sonra da kendisine harikulâde kerâmât isnat edilmemiştir. Bursa'lı Tâhir B. menakıb مناقب ında 1293 te İstirumça, İştip, Koçana ve Üsküp havalisinin istilâya uğramıyacağını, 1871 de Almanyanın Fransaya galib geleceğini bildirmesi, trene yetişemiyen bir zâtın, ruhâniyetinden istimdat neticesi, kendisini trenin içinde bulması, Hacı Ahmet Baba'nın, Yemen' çöllerinde yolunu kaybetmişken kulağına « لاتخف » sesinin gelerek

[1] İnsilâh, ruhun bedenden ayrılmasıdır ki ruh, bu hâlde cesedini görür; ba'zan diğer bir mazhardan da zâhir olabilir.

oradan geçen bir arap tarafından kurtarılması gibi bir kaç kerâmet kaydetmekredir [1].

Melâmîlerce maruf ve meşhurdur ki Seyyit, bir gün bir mahalle giderken yanındaki müridi "Efendim; evliyâullâha ba'zan tayyı mekân olurmuş„ deyince "İşte biz de yürüyoruz ya!„ diye mukabele etmiş ve bu suretle kerâmâta karşı fikrini bildirmiştir.

Vâridat şerhinde de "Kerâmâtı ilmiye, kerâmâtı kevniyeye mümâsil bulunmayan kerâmâtı hakikiyedir. Kerâmâtı kevniye, ancak zâhitlerden zâhir ve zühd, terkedilince meslûp olur. Halbuki kerâmâtı ilmiyenin zevâli yoktur„ diyor [2].

Seyyid'in lisanı :

Seyyit Muhammed Nur'un yalnız iki küçük manzumesi var. Bunlardan biri صلاة فيضيه şerhine yazdığı üç, diğeri لطائف التحقيقات a yazdığı beş beyitlik arapça birer tarihten ibârettir. Başka manzumesi yoktur.

Bu manzumelerde vezin ve kafiye kat'iyyen bulunmadığı gibi fikri nazmen ifâde edebilmek sâikasiyle kaideler bile bozulmuş ve ma'na çok rekik bir hâle gelmiştir.

Buna muhabil, nâtıka ve takriri gayet kuvvetli olduğu mütevâtiren söylenen Muhammed Nur'un mensur risalelerinde lisânı ve ifâdesi selis ve muntazamdır. En muğlak fikirleri vuzuhla anlatır. Şerhlerinde de bu kudret görünmektedir. Türkçeyi, bilhassa Rumeli şîvesini tamamiyle benimsemiş ve yazılarında kat'iyyen araplığını belli etmemiştir.

Seyyit Muhammed Nûr ve Türklük:

Muhammed Nûr', neslen arap olduğu hâlde türk harsini tamamiyle kabul etmiş ve benimsemiş, Rumeli'li bir türk hâline gelmiştir. Risâlelerinden ve zaptedilen takrirlerinden güzel türkçe bildiği ve bu lisanı istediği gibi tasarruf edecek derecede benimsediği anlaşılmakta olduğu gibi sohbet meclislerinde bulunanlar da bunu teyit etmektedirler.

[1] Menâkibi Şeyh Seyyit hâce Muhammad Nûrül arabî مناقب شيخ سيد خواجه محمد نورالعربى Sa: 61 - 65,

[2] الكرامات العلمية التى هى كرامات الحقيقية التى لا تماثلها الكرامات الكونية لانها تظهر من الزهاد و تسلب بترك الزهد اما العلمية لازوال لها اصلاً. Sa: 60.

Seyyit, 55 eserinden yalnız 17 sini arapça olarak yazmıştır. Her hâlde bu 17 kitabı da kendisinden evvelki ve zamanındaki âlimlerin isrine iktifâen arapça yazmıştır. Evrâdı üsbûiyye اوراد اسبوعيه ve Risâlei Gavsıyye رسالهٔ غوثيه ve Risâlei Şeyh Rislâni Dımışkî' رسالهٔ شيخ رسلان دمشق şerhleri, şerhi nutki İmâm Alî' شرح نطق امام على , Fazâili İmâm Alî' فضائل امام على , Şeyhi ehber'in kasîdesinin şerhi, Ahmedibni İdrîs'in salâtının şerhi gibi mühim kitapları; Risâlei İsmâîliyye رسالهٔ اسماعيليه , Risâlei Sâlihiyye رسالهٔ صالحيه gibi tarzı teslik ve tarikını irâe eden aslî risâleleri hep türkçedir. Hatta Vâridât şerhini arapça takrir etmiş ve takrirleri zaptedilerek natamam bir şerh maydana gelmişken ve كتاب الرشاد فى المبدأ والمعاد ile برهان السالكين i arapça yazmışken Vâridât şerhile كتاب الرشاد ı Ali Urfî' Ef. ye برهان السالكين i de Harîrî zade'ye terceme ettirmiştir.

Bütün bunlar, Seyyid'in tamamiyle türkleştigini, türk diyârında asırlarca türkler tarafından temsîl edilen ve esâsâtını türk ruhundan alan bir mesleğin hakikî bir müceddidi olduğunu ıspat ve teyit ediyor.

Muhammed Nûr', bu türkleşmeyi yalnız âsâriyle değil, ef'âliyle de göstermiş ve türklerle izdivac ettiği gibi kızını da Pirzerin'li bir türke — Abdürrahim Ef. — vermiştir. Oğullariyle torununa gelince; bunları görenler, tamamiyle Rumeli'li birer türk olduklarını söylerler.

Binnetice şunu söyliyebiliriz ki Muhammed Nur'da araplıktan yalnız isminin sonundaki « العربى » kelimesi kalmıştı. Fakat bu da ancak ve ancak Muhiddîn'e bir hürmet ve râbıtayı irâe eder.

* * *

Âsarî; [Arapçalar]

1. — Mecâlizzehra alessalâtil kübra مجالى الزهرا على الصلوة الكبرى "Şeyhi ekber'in صلاة فيضيه sinin şerhi„

2. — Elyâkutül hamra alessalâtis sugrâ الياقوت الحمرا على الصلوة الصغرى "Muhiddin'in صلاة مطلسم şerhi„

3. — Merecün nusûs lişerhi Nakşil fusûs مرج النصوص لشرح نقش الفصوص "Muhiddin'in نقش الفصوص una şerh„

4. — El'envârül Muhammediyye الانوار المحمدية "Seyyit Şerifi Cürcânî'nin وحدت وجود risâlesine şerh. 1279 da Üsküp'te yazmıştır. Bir nüshası Millet kütüphanesindedir. Arapçalar; No 1124„

5. — Elletâifüt tahkikat fi şerhil varidât اللطائف التحقيقات فى شرح الواردات

6. — Risâletül mukaddime limütâliil fusûsil hikem رسالة المقدمة لمطالع فصوص الحكم "Muhiddîn'in fusûsül hikemini telhis„

7. — Risâleti beyânüttarîk ve beyânnüs sâliki vel meslûki vessülûk رسالة بيان الطريق وبيان السالك والمسلوك والسلوك "Bu risâlenin bir nüshasında ismi Risâletül ahadiyyetil vücûtiyye رسالة الاحدية الوجودية dir. Sülûk ahvâlinden bâhis küçük bir risâledir„

8. — Risâletün fî keyfiyyeti îmânil Fir'avn رسالة فى كيفية ايمان الفرعون "Fusûs'-taki Fir'avn'ın îmânı bahsini tavzih eder.„

9. — Risâletün fî kerâmâtil evliya رسالة فى كرامات الاولياء "Tasarruf, kerâmâtı kevniyye ve ilmiyyeden bâhistir„

10. — Şerhi hakayikil eşya' شرح حقائق الاشياء "Bu risâleyi görmedim„

11. — Kenzül mahfî an ehlil hicûb كنز المخفى عن اهل الحجاب "Sülûk merâtibinden bâhis küçük bir risâledir„

12. — Bürhanüs sâlikin برهان السالكين "kezâ sülûk merâtibini bildirir„

13. — Meşâhidüt tevhit مشاهد التوحيد "Sâlikin sülûkünde fenâyi ef'âl, fenâyi sıfât, fenâyi zat'ta, İsâ; Bekayi ef'âl, bekayi sıfât, bekazi zat'ta Mûsâ; Cem', Hazretül cem' ve cem'ul cem'de Muâammed' meşreplerine mazhar olacağını bildiren bir sahifelik muciz, fakat gayet vâzih ve müfit bir risâledir„

14. — Seyrüt tevhîd سير التوحيد "Makamât ve meratibi sülûkten bâhistir„

15.— Kitâbür reşâd filmebedei vel meâd كتاب الرشاد فى المبدأ والمعاد "Mukaddimesinde merâtibi, faslı evvelinde mebdei, faslı sânîsinde meâdı, hatemesinde Büruz'u anlatan ehemmiyetli bir kitaptır„.

16.— Risâlei reddiye alâ irâdetil cüz'iyye رسالة رديه على ارادة الجزئية "Mevzuu isminden anlaşılır küçük bir risâledir„.

17.— Mürşidül uşşak مرشد العشاق "Tevhîdi ef'âl, sıfât ve zâtı anlatan bir risâledir„.

Türkçe âsârı:

1.— Şerhi evrâdı üsbûiyye شرح اوراد اسبوعيه "Şeyhi ekber'in Salâtı üsbûiyye'sinin şerhi; büyükçe bir kitaptır„.

2.— Eddürretüsseniyye fi şerhi risâletilgavsiyye الدرة السنية فى شرح رسالة الغوثية "Şeyhi ekber'in Gavsiyye riâlesinin şerhidir; büyükçe bir kitaptır„.

3.— Şerhi kelâmı İmam شرح كلام امام "Ali'nin ما الخلق فى التمثال الا كثلجة kasidesinin şerhi„.

4.— Risâlei noktatülbeyan رسالة نقطة البيان Ali'nin العلم نقطة كثرها الجاهلون kelâmının şerhi„.

5.— Şerhi risâlei Şeyh Rıslânı Dımışkî (İhsarürrahman).

6.— Şerhi kasidetüş Şeyhul'ekber شرح قصيدة الشيخ الاكبر "ظننت ان ظنونا بأنك انت" kasidesinin şerhi„.

7.— Şerhi gazeli Hacı Bayram شرح غزل حاجى بايرام "Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde„

8.— Niyâzi şerhi "Mısrî Niyazi'nin bazı gazellerinin şerhi. Takrirlerinden zaptedilmiştir„.

9.— Risâletün fi tefsîril Fâtiha رسالة فى تفسير الفاتحه "Küçük bir risâledir„.

10.— Kitâbiddevâiri vel eflâk fi beyani tasarrvfâti sahibilmülki vel emlâk كتاب الدوائر والافلاك فى بيان تصرفات صاحب الملك والاملاك "Metinde zikredilmiştir„.

11.— Delilül'uşşak دليل العشاق "Sülûk merâtibinden bahseden küçük bir risâledi„.

12.— Dâiretülvücud fi beyani mekamil Mahmud دائرة الوجود فى بيان مقام المحمود "Keza sülûkten bahseden küçük bir risâledir„.

13.— Eddürrünnefîs alâ salâti İbni İdris الدر النفيس على صلوة ابن ادريس "Ahmedibni İdris'in Salât'ını şerheden selis ve vâzıh bir risaledir„.

14.— Risâlei tevhidülbehiyye رسالة توحيد البهيه "Tevhidi ef'al,sıfat ve zattan bâhis bir sahîfelik bir risâledir„.

15.— Risâle fi beyani sülûki şerîat ve tarîkat ve hakîkat رساله فى بيان سلوك شريعت وطريقت وحقيقت "Merâtip ve makamattan bâhis bir risâledir„.

16.— Risâlei salûki hakîkat رسالة سلوك حقيقت "Beka mekamlarından bâhis küçük bir risâledir„.

17.— Risâlei saâdet ve şekavet رسالة سعادت وشقاوت "Bu risâleyi görmedim„

18. — Delâilülhayrat دلائل الخيرات şerhi. Bir nüshası İstanbul Şehremâneti Mektupçusu Osman Bf. dedir. Büyük bir kitaptır. Seyyit bunu 1306 da Selânik'te yazmıştır.„

19. — Şerhi ezani Muhammedî شرح اذان محمدى "Ezanı, meratip ve mekâmâta tatbik eden küçük bir risâledir.„

20. — Sırrı ezanı Muhammedî alessalevâtil hams سر اذان محمدى على الصلوات الخمس "Birincinin aynı bir risâlesidir.„

21. — Manzarülküfr منظر الكفر «احشو شبرا واحشو شبرا...» hadîsinin şerhi.„

22. — Ecvibetüllâzimeti fi es'iletiş Şeytaniyyetilmezkûreti fi Muhammediyye اجوبة اللازمة فى أسئلة الشيطانية المذكورة فى محمديه „Küçük bir risâledir.„

23. — Hâdil'uşşak هادىالعشاق "Mekamattan bâhistir.„

24. — Tuhfetil Muhammediyye تحفةالحمديه
25. — Şerhi a'yani mümkinat شرح اعيان ممكنات
26. — Sırrünnebeilhak سرالنبأالحق
27. — Fazaili İmâm Ali فضائل امام على
28. — Tefsîri sûrei Yusuf تفسير سورة يوسف
29. — Tefsîri sûrei feth تفسير سورة فتح

(24–29:) Bunlar, bende yoktur. Bir yerde de bulamadım.

30. — Menbaunnur fi rü'yetir Rasûl منبعالنور فىرؤيةالرسول "Kendi tercemei haline ait küçük bir risâledir.„

31. — Risâlei ilmi hâl رسالهٔ علمحال "Sıfâtı sübûtiyyeyi tevhid veçhile bildiren bir risâledir.„

32. — Şerhi akaidin Nesefiyye شرح عقائدالنسفيه "Matbu'dur.„

33. — Risâletül İsmâîliyye vel atiyyetüddürriyyeti fî tarîkin Nakşiyyeti vel Melâmiyye وسالةالاسمعيلية والعطيةالدرية فى طريقالنقشية واللامية "Mürşidi kâmili, râbıta ve teveccühü, telkini zikri, yakin merâtibini, Vilâyet, Sıddikiyyet, Kurbet, Ubûdiyyet ve Ubûdet, makamlarını bildiren 12 bap üzerine yazılmış bir kitaptır.„

34. — Risâletüs Salihiyye رسالةالصالحيه "Seyyid'in en mühim olan bu eseri hulefâsından Sâlih Ef. ye ithâfen yazılmış olup sâlike makamâtı telkin tarîfâtını hâvidir. Mürşitlere yarar.„

35. — İhtiyâr ve kıdem اختيار وقدم risâlesi. Bedreddîn'ın ihtiyâr ve âlemin kıdemi fikirlerini teyit ve tavzih eder.„

36. — Ettemşiş alâ salâti İbni Meşiş التمشيش على صلوة ابن مشيش "Abdüsselâmibni Meşiş'in salâtını şerh.. Aynen İsmâil Hakkı'nın şerhidir. Yalnız bazı yerlerde tafsîlatı havîdir. İsmâil Hahkı'nın şerhini takrir ve bazı yerlerini tafsil etmiştir.„

37. – Risâlei Saîdiye رسالهٔ سعيديه "Mead ahvâlinden bâhistir. Seyyit, Ali'nin hayatta oldnğunu bu risâlede anlatıyor. 8 - 10 sahîfelik bir risâledir.„

38. — Beyâni tecellil Hak alel merâtip بيان تجلىالحق علىالمراتب "Devir merâtibinden bâhis küçük bir risâledir.„

* * *

Seyyid'in bunlardan başka zaptedilmiş birçok takrirleri ve iki mektup sureti vardır.

IV

SEYYİD'İN TARZI TESLİKİ

Seyyit Muhammed Nur', sâliklerini zikir ve esmâ tarikiyle teslik etmezdi. Mürşidin telkini merâtipteki tarifatını mübeyyin "Risâlei sâlihiyye„ sinde — ki bu risâle tarzı teslîkini göstermek itibariyle çok ehemmiyetlidir — salike üç şey lâzım olduğunu, bunların birinin mücâhede, diğerinin zikri dâim, üçüncüsünün de esrarı hilkate agâh olup ikilik hicaplarını ref'etmek olduğunu söyleyip zikir hususunda şöyle diyor:

"Esrarı tarikat olan zikri dâimi tahsile çalışın; zira gaflet, zikri dâim ile ref'olur. Bu zikri dâimin tahsili, ehli zikir olan kimesnenin talim ve telkinine mühtaçtır. Çünki, cenabıhak kur'anda buyurur: فاسئلوا اهل الذكر ان كنتم لاتعلمون Bu âyetten anlaşılıyor ki meşayihi izâmın memuriyeti gerek celî ve gerek hafî, ancak keyfiyeti zikri talim ve beyandır. Yoksa zikri ilâhiyi adet ile kaydetmeğe hiç bir veçhile hak ve salahiyetleri yoktur. Şu kadar ki bazan mübtedilerin hallerine terahhümen ve istidatlarına nazaran yapılur„

Vâridât şerhinde de ehli tarikın tevhidi, zikre müdâvemet neticesinde tahsil edilen bir hâldir; makam değildir. Bu, Leylâ'ya karşı Mecnun'un hâline benzer. Melik, Leylâ'yı ona arzeyledi ve Leylâ; ya kays, ben Leylâyım, bana bak; dedi de Mecnun; benden başka Leylâ olur mu? deyüp dağa kaçtı. Bu mücerret hâlden ibarettir. Ehli zikir de böylece kendilerine zikir galip olunca; zikir, zâkir, mezkûr, ittihad eder. Halbuki butevhîdi makam değildir„ [1] Sözlerini okumaktayız.

Seyyid'in tarikında râbıta da yoktur. Filvaki risâlei İsmailiyyede ikinci bapta uzun uzadıya râbıtadan ve sureti icrâsından bahsederse de bu eser, "risâletül ismailiyye ve atiyyetüd dürriye fi tarikin nakşiyyeti velmalâmiyye„ ismiyle tevsim edilmesinden de anlaşıldığı veçhile nakşî

---

[1] توحيد اهل الطريق الذى انتجوه وحصلوه من المداومة على الذكر فانه حال ، لامقام . كما هو حال مجنون بليلى ؛ فان الملك لما اعرض عليه ليلى فقالت له ليلى : يا قيس انا ليلى انظر الى؛ قال : هل تكن ليلى غيرى وفر الى الجبل ؛ فهذا حال مجرد .. فكذلك اهل الذكر اذا غلب عليهم الذكر اتحد الذكر والذاكر والمذكور وليس التوحيد المقامى هذا .... Sa: 59

ve melâmî neşvelerini cami' olarak yazılmış bulunduğundan rabıtayı da mevzuu dahiline almıştır. Esâsen Seyyit te yedinci bapta muhasebe, mürakabe ve intikalâtı anlatıp bitirdikten sonra "sâdâtı nakşiyye sülûklerinin nihâyeti budur„ diyor ve merâtibi yakini; vilâvet, siddîkiyyet ve kurbeti; ibadet, ubudiyyet ve ubudeti sekizinci baptan kitabın nihayeti bulunan 12 nci babın sonuna kadar olan kısmında anlatıyor ki buraları melâmete mahsus makamatı tevhit ve bakayı nâtıktır.

Halbuki salatı üsbuiyye şerhinde havâtırın ref'ine imkân olmadığını kalbi secde eden ve havâtırın Haktan geldiğini bilen kimseye bunların zarar vermiyceeğini anlatırken "bazı tarik ehli, havâtır ref'i için râbıta yaparlar ve şeyhlerini iki kaşları arasına alırlar; gûya ki hâtıra gelmesün deyu... halbuki daha büyük kusur ederler; çünki şuhutlarında şeyh mukayyet olur. Zikir halinde de Allah derler; râbıta ile ülûhiyyeti şeyhe hasretmiş olurlar. Bu ise küfürdür. Ve hazreti Ömer zamanı hilâfetinde asakiri islâmın techizâtını namaz dahilinde dahi fikrederdi. Bundan malûm oldu ki kâmile efkâr ve havâtır, hatta ibadetlerinde de ibâdeti diğerdir; zira zevki hazrettir [1]„ diyor. Seyyid'e nazaran râbıta, mürşide mahabbeti kâmile ve mürşitte fenâyi tâm; zikir de, zikri dâim, ya'ni Hak'tan ademi gafletten ibarettir. Görmüştük ki bayrâmî melâmîleri ve eski melâmetîler de aynen bu fikirde idiler. Melâmî halifelerinin bizzat arap Hocadan, ya'ni Muhammed Nur'dan telakkun edip yetiştirdikleri salik ve halifelere telkin eyledikleri zikri dâim şudur:

Sâlik, her ne işle meşgul olursa olsun kendisine hangi makam telkin edilmişse kalben o hakikata teveccühle ismi celâli telâffuz ve tekellüm etmeksizin dâima fikrinden geçirir. Bu suretle, baktığı, gördüğü, söylediği konuştuğu, yürüdüğü, oturduğu yerlere, kimselere o isimle nazar eder, Meselâ; tevhidi ef'alde ise böylece konuşan, yürüyen, oturn, kalkan..... kâffei ef'âli yapanın Allah ve bütün ef'âlin de ef'âlullah olduğunu dâima hatırlar ve tevhidi ef'âlin zikri olan «لافاعل الا الله» zikrini kalben ve şühûden zâkir olur.

Tabiatiyle kuvvetli bir "telkin binefsihi„ olan bu tahattur git gide kendisinin tevhidi ef'âlde zevk ve tahakkuk sahibi olmasını badî olduğu gibi ayni zamanda Haktan gafleti ref'eder. Kuşadalı İbrahim Efendi de [2]

[1] ورد يوم الجمعه.

[2] Kuşada'lı İbrahim Efendi Halvetiyyei Şa'baniyye meşayihinden Melâmî meşrep bir zâttır. Hacca giderken "Rabığ„ da 1264 te vefat etmiştir. Mektûbatı ve eş'ârı vardır. Maşhur Hamâmî Bosna'lı Hacı Tevfik' ve Ömeri Halvetî'nin şeyhidir. İhvanı, vefatını umumiyetle 1264 olarak kaydettikleri hâlde Sicilli osmanî'nin ve ondan naklen Osmanlı müelliflerinin 1262 göstermesi yanlıştır. İpnül'Emin Mahmut Kemâl Beyefendi'nin de Bâbı âlî'de vesâik tetkik ederken o zaman Hicaz vâlîsi bulunan zâtın Bâbı âlî'ye vekayii mühimme miyânında Kuşadalı'nın vefatını da 1264 senesinde ihbarına âit evrâkı gördüğü Vassâf Beyefendi merhumun "Sefinei evliyâ„ sında masturdur. (Cılt: 3. Sa: 73 - 74).

mektuplarından birinde " el işte gönül oynaşta gerek„ diyerek bu zikri dâimi tavsiye ediyor.

Zikri dâim, ilk zamanlarda bir külfet gibi görünür. Fakat bunda zikri dâimiden gafil olmamayı tasmim etmenin lüzumu yoktur. Yalnız mümkün oldukça hatırlamak kâfidir. Bu, yavaş yavaş bir rüsuh haline gelir ve sâlik kendisinden ve muamelatta bulunduğu halktan gafil olmamaya, her şeyin Hak'tan ibaret bulunduğunu zevketmeğe başlar.

Bu gün de melâmîlerin zikri dâimi bu, anlattiğimiz tarzdadır.

Makamatı tevhid ve ittihad (merâtibi fenâ ve beka):

Melâmî sülûkü, altı makam üzeredir, Bunların üçü makamatı tevhid, üçü makamatı ittihad; tabiri âharla üçü makamatı fenâ; diğer üçü makamatı bekadır. Makamatı tevhit ve fenâ şunlardır: Tevhîdi ef'al, Tevhîdi sıfât Tevhîdi zât..

Melâmîlikte tekke, âyini duhûl ve sâir kuyut ve merâsim bulunmadığından bu mesleğe girecek sâliki mürşit; tenha bir mahalde, meselâ bir camide veya evinde kendisinin müvacehesinde diz dize oturtarak evvelâ zikri dâimle beraber tevhidi ef'ali telkin, yani anlayacağı tarzda tarif eder. Ondan sonra sâlikin vazifesi Hak'tan gafil olmamak ve ihvanile sohbetlerde bulunmak suretile bu makamı zevketmekten ibârettir. Bayrâmî melâmileri, bu hâle "gönül bekleme„ derlerdi. Mürşit salikin, makamını zevkettiğini anladıkça sırasiyle diğer makamatı da birer birer telkin eder.

Seyyid'in Risalesinden bir çoğu bu makamattan bâhistir. Fakat "Risalei Sâlihiyye„ si bilhassa mürşitlerin telkinlerine esas olmak üzere yazılmış bulunduğundan bu makamların tarifâtını mezkûr risâleden aynen yazıyoruz:

1 — Tevhidi ef'âl: "Suveri berzahiyyeden sâdır olan ef'âl, hakkın olduğu zevkan, ya'ni ilmi kuva ile şühut olunacaktır. Suveri berzahiyye demek kablel bîat görünen suyeri ekvandır ki ol suveri berzahiyyeden meselâ bulut, bir suret; gök bir suret, dağlar bir suret, hayvanlar bir suret, insanlar dir suret... İşte bu suretlere Suveri berzahiyye derler. Bu suretlerden zâhir olan işlerin cümlesi alelitlak hakkındır ve tevhidi ef'âlin

edebi odur ki ef'âlin cümlesini, ya'ni bize nisbetle eyisini ve fenasını Hakka nisbet ede... Çünki, ef'âlin eyiliği ve fenalığı bize nisbetledir. Yoksa Hakka nisbet olundukta cümlesi hayırdır ve isimlerden münezzehtir. Anın için Ehlullah, ef'âli, hakka isbat eder. Yine Allah zina etti demez. Zira zina ismini icad eden nisbettir. Eğer fi'lin kula nisbeti olmamış olsa ol fi'lin eyiliği ve fenalığı tayin olunamaz. Ve ef'âl sâlikinin esnâyi zikirde râbıtası لا فاعل الاالله dır ve kur'anda delili والله خلقكم وماتعلمون dur. Bir daha delii وحملنا كم فى البر والبحر ve bir daha delil زين للناس حب الشهوات ....„ dır[1].

2. — Tevhîdi sıfât: "Hayat, ilim, irâde, kudret, sem', basar kelâm; Hakkındır. Yani diri olan Allahtır ve bilen Allahtır ve kadir olan Allahtır ve işiten Allahtır ve gören ve söyleyen Allahtır. Bu surette sâlik, zevkan bilecek ki bu sıfât ile mevsuf olan Zatullahtır. Ve bu sıfâtla sâlike âyine olup ol ayinede hazreti mevsufu müşahede edecektir ve bu sıfâtın kur'anda delilleri; evvelâ hayat Hakka mahsus olduğuna delil الله لا اله الا هو الحى القيوم âyeti kerimesidir. Yani, hayat ancak Hakka mahsustur; eşyâda görünen hayat hakkın hayatıdır. Zira şeriatta eşyanın hayatı ilâhiyye ile kaim olduğunda cümle ehli kelâm ittifak etmişlerdir ve ilim Hakkın olduğuna delil; قل انما العلم عندالله ve والله يعلم وانتم لاتعلمون âyâti kerimesidir. Ve kuvvet Hakkın olduğu ان القوة لله جميعاً، لاحول ولاقوة الا بالله العلى العظيم؛ سبحان ربك رب العزة عما يصفون ve irâdet Hakkın olduğu وربك يخلق ما يشاء ويختار ما كان لهم الخيرة; semi' ve basar Hakkın olduğu ليس كمثله شيئ وهو السميع البصير...... âyâti kerimeleriyle sâbittir. Ve rabıtası لاموصوف الاالله dır„

3. — Tevhîdi zat: "vücut Hakkındır, gayrinin vücudü yoktur. Zira كل من عليها فان ويبقى وجه ربك ذوالجلال والاكرام ve كل شيئ هالك الا وجهه demek eşya madum demektir. Ma'dumun ise vücudü yoktur. Ancak vücut Haktır. Bu makamın râbıtası لاموجود الاالله tır. Ve bu üç makam eshabına ehlullah ve ehli fenâ tesmiye ederler.„ [2]

---

[1] Sôfiyyûn bu makama, mezlakai ekdam derler. Çünkü sâliki ibâhaya sevkedebilir. Fakat mürşidin sözünü dinlemek şartı esası bulunduğundan kâmil mürşitler, sâliklerini her şeyi hak göstermekle beraber (edebi mehammediye) tecavüzden meni' ve tecelliyatı hassai muhammediyyeye mazhar etmeğe muvaffak olurlar. Hakkiyle tevhidi ef'ali zevkeden sâlik her şeyi hoş görür ve bir şey'e itiraz etmez. Lâkin fevahişe de meyledemez. Halbuki bunu ilmen bilenler, (istek haktır) diyerek ibahî oluverirler. Yalnız şu muhakkak ki ekseriyyet bu ikinci kısımdadır.

[2] Ehli fenâ tesmiyesinde sebep ef'âli, ef'âli ilâhiyye; sıfâtı, sıfâtı ilâhiyye; zevâtı, zâtı ilâhîde ifna ettiklerindendir. Bundan sonraki makamlar, baka makamlarıdır. Çünki bu makamlarda - sâlik evvelce Hakta fânî olduğu ğibi - Hakla baki olur. Bu maiyyet te artık maiyyeti mekâniyye ve zamaniyye değil, maiyyeti zâtiyyeden ibarettir. Zikri dâim makamatı fenâdadır. Baka makamlarında zâkir, mezkûr olur; mezkûr ile birleşir (hulûl ve ittihatsız..) Seyyid'in Mürşidül uşşak, Hâdil uşşak, Sülûki hakikat, Meşâhidüt tevbih, Tevhidül behiyye, Dâiretül yücut risâleleriyle; diğer âsârının makamattan bâhis kısımlarında da bu hususata ait kâfî, muhtasar, müfit malûmat vardır (müracaat!).

4. — Makamı cem' مقام جمع: Bu makamda sâlik Hakka kuvâ olur kuvâsında Hak zâhir olur ve kendisi bâtın olur. ان الله بصير بالعباد âyeti kerimesiyle ان الله يقول بلسان عبده سمع الله لمن حمده hadîsi şerifi bunu ifâde eder. Bu makamda eşya Hakta bâtın olur. Şöyle ki eşya denilen suveri ekvandır; suveri ekvan ise gözlerini kapadığın vakitte eşyanın suretleri insanın zihninde bâtın olduğu gibi makamı cemi'de dahi eşya, ilmi ilâhîde bâtın olur; zât ile zâhir görünür. Bu makam sâliki, eşyaya nazar eyledikte suveri ilâhiyyeye nazar eyler ve her ne ahkâm zâhir olursa cümlesini Hakka isnad eder ve bu ahkâma ahkâmı ilâhiyye tesmiye ederler. ان الله وملائكته يصلون على النبى âyeti kerimesi, bunu ifâde ve beyan eyler. Ya'ni Allah ve melekleri; ya'ni sıfâtı ilâhiyyenin cümlesi zâtı Hakta bâtın olduğu cihetle ahkâmın cümlesini icra eden Haktır. Anın için cenabı Allah, miraçta hazreti Peygambere buyurdu: "قف يا محمد؛ فان ربك يصلى„ ve "شهد الله انه لا اله الا هو„ bunu ifâde eder. Bu makamda sâlik, kesreti eşyadan mahcuptur. Bu kesret nedir? diye suâl olunsa cevap vermekten acizdir ve bu makamda sâliki çok durdurmazlar. Zira Hakikatta makam değildir. Belki bir hâli istiğraktan ibârettir. Mecnun'un Leylâ benim, gayri Leylâ yoktur dediği gibi.. ve Makamı cemi' de eşyanın bâtına rücuunun bir diğer misâli, meselâ; düz bir ovada bir direk olsa, sabah güneşi, o direğe vurdukta bir gölge çıkar. İşte o gölge mahluktur. O gölgeyi güneşin tulûu izhâr eyledi. Bir müddet sonra güneş yukarı çıktıkta ve zevâl vaktında ol gölgenin eseri kalmayup direkte bâtın olur. Sâlikte dahi, şühût ve zevk sebebiyle Hak' kemâliyle zâhir oldukta eşya, zâtı Hakta bâtın olur, gölgenin bâtın olduğu gibi; gölgenin vücudi haricîsi olmayıp ancak göze bir karaltı görünüp belki vücudi zıllîsi olduğu gibi halkın dahi vücudi hakikîsi olmayup ve yalnız âlemde bir şey olup hariçte asla vücudü yoktur. Yalnız gölgenin inkârı kabil olmadığındn halkı dahi inkâr kabil olamaz. Belki halk denilen, Hakkın ismi zâhirinin hükmüdür. Ve mutlaka tecelliyâtı hariciyyeden ibaret olup vücudi haricîsi yoktur. Anın için ehlullah buyurdular: الاعيان ماشمت رائحة الوجود a'yani sâbite vücut kokusu duymadılar. Nerede kaldı ki vücutları olsun! Bu makama kurbi farâiz derler.„

5. — Hazretül cem' حضرة الجمع: "Hazretül cem' demek, Hak bâtın; halk zâhir demektir. Hak' bâtın, halk zâhir ne demektir? Ya'ni ol halk ki zâtın ilminde bâtın olmuştu ve ilmi ilâhîde mahfuz olmuştu; o ilimde olan esmâyı, Hak, kendi vücudiyle izhâr edüp ve kendi hükmünü esmaya verüp esmâ izhâr eyledi. Ve zât kendi hükmünü esmâya nisbet eylediğinden esmâ zâhir; zât, bâtın oldu. Bu halde gören, işiten, söyliyen Haktır; lâkin abdin kuvâsiyle.. Bu makamda Hak, kulun kuvası olup kulun hayatı hakla, kudreti Hakla, sem'i Hakla, basarı Hakladır. Nitekim hadîsi kudsîde "اذا احببت عبداً كنت له سمعاً وبصراً ويداً ولساناً ورجلاً، يسمع بى و يرى بى و يمسك بى

„ويقول بى ويمشى بى ya'ni; ben kuluma mahabbet eylediğim vakitte o kulumun sem'i ve basarı, yedi ve lisanı ve ricli olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle tutar, benimle söyler, benimle yürür. Bu makama ehlullah "kurbi nevâfil„ tesmiye ederler. Bu makamın kemâline nâil kimesneler herkesin bildiğini bilir ve işitir ve görür. Ya'ni kerâmâtı ilmiyye ve kemâlâtı sıfâtiyye kendisinden sâdır olur...„

6. — Cem'ül cem' جمع الجمع: "Sâlik bu makamda «هو الاول والآخر والظاهر والباطن» âyeti kerimesini bir nazarda müşâhede edecektir. Şöyle ki abidden zâhir ancak ef'âl ve sıfâtı ve vücudi Hak olduğundan abid evvel oldu ve ef'âli ilâhiyyenin zuhûru abdin azayi semâniyyesine mütevakkıf olduğundan abid, âhır oldu ve abdin suretinde zâhir olan vücut, Hakkın olduğundan abid, bâtın oldu ve yine Hak, abid suretiyle zâhir oldukta mahlukat tesmiye olunduğundan abid zâhir oldu. İşte bu makamda sâlik, suveri ekvândan bir surete nazar eyledikte bu dört nispeti bir surette müşâhede edecek ve kendisinde dahi bu dört nisbeti müşahede eyliyecektir. Hatta bu şühût galebe eyledikte bir kimse kendisine suâl edecek olsa ki "هو الاول والآخر والظاهر والباطن„ âyeti kerimesinin ma'nası nedir? Ol dahi cevabında der ki: evvel benim, âhir benim, zâhir benim, bâtın benim... Yahut karşısında olan surete sensin evvel, sensin âhır, sensin bâtın, sensin zâhir, deyu cevap verir ve bu cevabında sadıktır ki onun şühûdunda Hak, bu suveri kendi vücudiyle izhâr eylemiştir.„

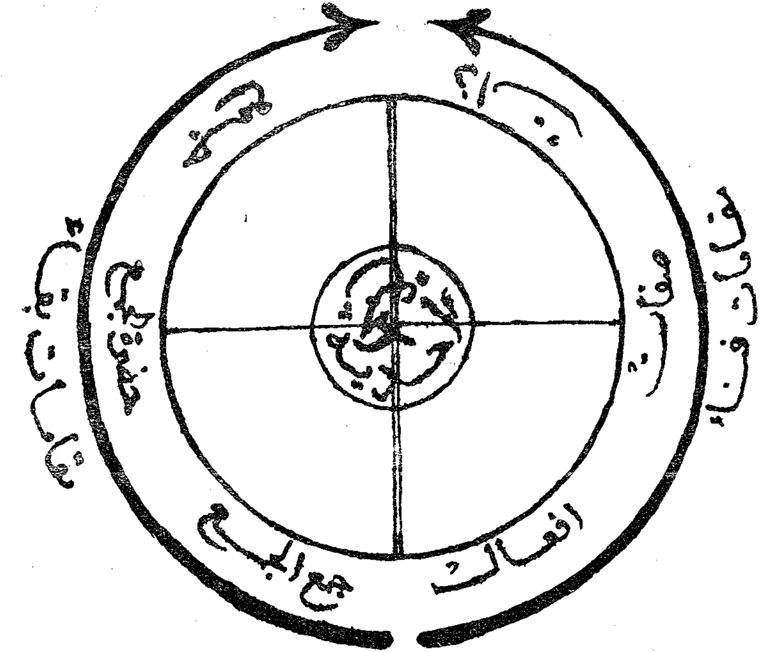
Muhammed Nur' bu altı makamdan sonra yedinci bir makam daha olduğunu, fakat bu son makamın, diğer makamlar gibi peyderpey mürşit telkiniyle zevkedilemiyeceğini "Meşâhidüt tevhit, Hâdil uşşak, Mürşidül uşşak... "gibi makamattan bâhis risâlelerinin umumunda söyliyor: Hatta türkçe "Mürşidül uşşak„ ta diyor ki "bu makam, Ahadiyyetül cem', احدية اوادنى الجمع makamıdır. Ve bu makamda وما رميت اذ رميت ولكن الله رمى vârit oldu ve lisanı مارايت الا الله tır. Badehu imanı, tahkikî olup Hakkalyakine dâhil olur. Hakkalyakin bir makamdır, ana مقام التمكين فى التلوين ve مقام الختام ve مقام الاتحاد derler. Bu makamda ne kesret ve ne vahdet ve ne de tâi hitap sâbit olur. Bu makamın lisanı مارأى الله الا الله tır.

Risâlei sâlihiyyede de « احدية الجمع و احدية العين » makamı olan bu makam hakkında şu sözleri okumaktayız:

"Ve yine ma'lûm olsun ki bu makamdan sonra bir makam daha vardır ki o makamı takrir etmeğe ne bende kuvvet vardır ve ne de takrir edecek olsam sende kuvvei fehim vardır. Çünki o makam احدية العين ، مقام محمد olduğundan ancak gavsi a'zam olan zâtın mülkü olup teberrüken bize dahi ta'lim ederler. Lâkin, biz telkin edemeyiz. Zira kur'anda ولا تقربوا مال اليتيم... deyu gelmiştir. Yetîmi hakikî hazreti Rasûli ekremdir ve anın

mâli ahadiyyettir. Biz andan nehyolunduk ki takarrüp edemiyelim. Eğer Rasulullah kendisi bizzât telkin ederse zevk alınır ve illâ zevk alınamaz.„

"Dâiretül vücut fi beyani makamil Mahmud„ da makamatı mücmelen ta'rif ettikten sonra şöyle bir dâire yapıyor:

bu dâirenin bir nısfı fenâ ve tevhîd, diğer nısfı Baka ve ittihat makamları olup ahadiyyetül cem' makamı merkezi dâiredir.

Görülüyor ki Seyyit Muhammed Nur'un vaz'ettiği tarzı teslik, doğrudan doğruya iptidadan intihaya kadar "vahdeti vücut„ esâsı üzerine mübtenidir. Bayramî melâmîlerinin sülûklerinde telkini meratip yoktu. Sohbet ve gönül bekleme ile sırrı vahdetin ma'nen tahakkukuna intizar ederlerdi. Seyyit Muhammed Nur' ise, melamî sülûkünü daha maddî ve ilmî bir tarza ifrağ etmiştir. Nihayet bu usûl, öyle bir hâle gelmiştir ki melâmîler, mürşitlerinden bu merâtibi peyderpey ders alır gibi alırlar ve sohbetlerinde, şühutlarında bunu zevketmeğe çalışırlar. Binnetice melâmîlerde, diğer tasavvuf ehlinde ve bilhassa eski melâmîlerdeki işrâkîlik, tamamiyle kaybolmuş ve vahdet, bir "inkişaf„ bir "tecelli ve tahakkuk„ hâlinden bir "ilim„ hâline gelmiştir. Halbuki, bu ilim, kitaplardan da pek alâ öğrenilebilir. Muhammed Nur', "Şerhi kelâmı ilâmı Alî„ risâle-

sinde "gerek tevhîdi ef'âl ve gerek tevhîdi sıfât ve gerek tevhîdi zât ile halk, zâıb ذائب ve fânî; badehu zâti Hakkı müşahede ve hak nazarı ve sülûk ile halk fânî ve Hak baki olduğunu müşâhede eyleyüp cümle Hak zâhir olur. Ve lâkin süluki tevhîd olmaksızın halka Hak demek küfürdür. نعوذ بالله تعالى taifei Bektâşiyyeye kendilerini nisbet eden melâhide gibi bilâ sülûki tevhîd, halka Hak demek ve nazarlarında halkın vücutları varken ana Hak ıtlak eylemek mücerret küfürdür..." diyerek sülûkün, ya'ni mürşidin telkininden sonra sâlikin teveccüh ve ihvanla sohbet neticesinde makamâtı zevketmenin tevhitte şartı esâsî olduğunu söyliyorsa da, mürşit, kendi anlayışına göre sâlike makamatı istediği vakit telkin edebileceğinden bu telkin mes'elesi; demin söylediğimiz gibi melâmîliği ma'nevî ve işrâkilikten adeta tecrit etmiş ve melâmet ilmî ve usulî bir tarikat haline gelmiştir.

V

MELÂMÎLİĞİN INTİŞAR SAHALARI

"Nuriyye melâmîliği" diyebileceğimiz son melâmîlerin, Anadolu'dan ziyade Rumeli' ve İstanbul'a yayılmış olduklarını görüyoruz.

Esâsen Rumeli'de zuhûr ve intişar eden bu meslek; Selânık, Üsküp, Manastır ve hatta Bosna havalisini tamamile istilâsı altına almıştır. Bunun sebebini evvelce de söylemiştik. Bu havali, bayrâmî melâmîlerinden beri melâmetin en ziyade yayıldığı saha idi. Ayni zamanda, son zamanlarda arnavutlukta Bektâşîliğin ve daha evvelce Rifaîliğin intişarı da halkı vahdet telâkkilerine mümkin mertebe âşinâ bir hale getirmişti. Seyyit Muhammed Nur', bu havaliyi fa'aliyetine merkez etmekle isabeti fikrini isbat eylemişti.

Çok eski zamanlardanberi âsâyişsizliğe de bir merkez olan bu muhit, bilhassa son zamanlarda Sırpların, Yunanlıların, Karadağlıların, hatta Arnavutların isyanlariyle daimî bir keşmekeş içinde idi. Halkın tasavvufa meylinde, bu içtimaî halin de dahli vardır.

Muhammed Nur, her halde tek tük melâmî bendelerine, melâmî meşrep dervişlere kendisini tanıttıktan ve nüfuzunu zâhirî ilmi ve müderrisliği ile tezyit ederek erkânı hükûmete de kolayca hulûl ettikten sonra acele etmeksizin yavaş yavaş tarikini kurmağa başlamıştı. Evvelâ nakşî dervişliği ve şeyhliği ile görünen, fakat kendisine müracaat edenleri melâmet sülûkü üzere teslik ve terbiye eyliyen Muhummed Nur, Istanbul'a da müteaddit seyahatlar icrasiyle merkezin meşayih ve ulemasiyle temas etmiş ve hatta Şeyhülislâm Molla Beyi Bektaşî olduğu hâlde kendisine dehalet ve bîata mecbur eylemişti. Mirefteli Abdullah' ve harîrî zade Kemâl gibi bir çok fâzıl ve zinüfûz kimseleri tarikine alan Muhammed Nur', istanbul'da da nüfuzunu temin etmiş ve bir çok halife yetiştirmişti.

Bu suretle melâmîlik, mütekâsif merkezi — arnavutluk müstesna, çünki orada yerleşen Bektâşîliğe galebe müşkildi — Selânik, Manastır, Üsküp ve havalisi olmak üzere cenuben Tırhala, şimalen Bosna havalisine kadar yayılmış ve şarkî Rumeli'de de Edirne vilâyeti dahilinde bir çok müride malik olmuştu. Garbî Rumeli'den sonra en ziyade İstanbul'da ve

Anadolu'da da Eskişehir', merkezi Tire olmak üzere Izmir', Bursa' ve Ankara'da intişar etmiştir.

Balkan harbinden sonraki muhaceretin de bu intişarda mühim bir âmil olduğu muhakkaktır. Son melâmîliğin de kızılbaşlığın aksine olarak daha ziyâde merkezlerde ve mümkün mertebe ehli ilim arasında intişarını görüyoruz. Bu hususta da aynen Bayrâmî melâmîlerindeki mülâhazatımızı serdedeceğimizden tekrarından sarfı nazar ettik.

***

MELÂMÎ TEKKELERİ

Eski melâmîlerle, bayrâmî melâmîlerinin tekkeleri olmadığını görmüştük. Seyyit' bir çok hususta —zikir, kisve, merasim ve âyin olmaması gibi— bunlara ittiba' eylediği hâlde bazı hususta da ayrı bir içtihat sahibi olduğunu göstermiştir. Telkini merâtip bayrâmî melâmîlerinde olmadığı hâlde Seyyit' tarafından ihtira' edilmiştir. Tekke yapılması da böyledir. Filvaki son melâmî tekkeleri, ta'biri ma'rufiyle birer tekke olmaktan ziyade içtima' mahallidir. Çünki melâmilikte, diğer tarikatlardaki "derviş„ sınıfı yoktur. Binaenaleyh bu tekkeler; mürşidin ailesiyle beraber oturduğu ev, ihvanın istedikleri zaman toplanıp sohbet ettikleri bir mecma'dan ibarettir. Yalnız diğer tarikatlara karşı, cuma günleri, cuma namazından sonra; bazan cuma geceleri yalnız ismi celâlle zikredilir.

Muhammed Nur', bu tekkeleri, her hâlde ihvanın yalnız oralarda sohbet etmeleri ve hariçte agyar içinde kakikata âit bir şey konuşmamaları için açtırmıştır. Rumeli istilasından evvelki melâmî tekkeleri şunlardır:

İstrumça:

İki tane tekke vardı. Bir tanesi daha eski olup Seyyit Muhammed Nur', burada oturudu. Vefatında, vefat ettiği mahalle defnedilip oraya bir de muntazam ve mükellef türbe yapılmıştır. Seyyid'in hulefasından hacı Faik Bey şeyh olmuş, 1319 da Selânik'te vefat ettikten sonra Muhammed Nur'un son zamanlarında kız olarak aldığı "Hacı valde„ [1]

[1] Hacı Valde el'an sağdır. Üsküdarda ikamet etmektedir.

tarafımdan idare edilmiş ve bu suretle kadınlara mahsus bir tekke haline gelmiştir. Bu tekke, istilâda yanmışsa da Türbe yanmamış ve bilâhara ta'mir ve tecdit edilmiştir. El'an Melâmîlerin ziyaretgâhıdır. Mevkufatı ve türbedarı mevcuttur.

İkinci tekke, yine nefsi kasabada olup evvelâ oğlu Şerif Efendi tarafından idare edilmiş, Şerif Efendinin hicrî 1323 te vefatı üzerine Hulefadan Hacı Abış Efendi şeyh olmuş ve bunun zamanında istilâ vuku'bularak bu tekke kapanmıştır.

Selânik:

Ali örfî Efendi Muhammed Nur'a intisabından sonra yalılardaki evini bir tekke haline getirmişti. Burası istilâya kadar ihvanın bir içtimagâhı imiş..

Doyran kazası:

Nenfsi kasabada doyranlı Şeyh Hamdî hoca Ef. tarafından idare edilen bir dergâh el'an mevcuttur. Doyran'a tabi dedeli karyesinde istilâdan evvel bir melâmî tekkesi vardı.

Köprülü :

Burada da bir tekke açılmıştır. Halâ mevcutmuş. Vaziyetini ve şeyhinin kim olduğunu öğrenemedim.

Tikveş:

Nefsi kasaba olan Gavadar'da bir tekke mevcuttur. Bu tekkeye evvelâ İstrumçalı Hacı Süleyman beyin biradari Hacı kadri Bey şeyh olup Balkan harbinde tekkeyi yangın ve yağmadan kurtarmağa muvaffak olmuştur; Harpten sonra vefat etmiştir. Tekke hâlâ mevcut ise de kimin tarafından idare edildiğini ve şeyhini öğrenemedim.

İştip :

Hulefadan iştipli Sâlih Rifat Ef. tarafından yaptırılmıştır. Bu tekkede kendisi şeyh idi. 1326 da vefatından sonra istilâ vuku'bulup tekke yandı.

Pizren :

Hulefadan Recep Ef. badehu Seyfettin Ef. şeyholmuşlardır. Recep Ef. tahminen 1316 da, Seyfettin Ef. de isltlâ seneni vefat etmiştir. Son şeyh olan Ömer Lütfî Ef. nin 1927 de vefatından sonra kimin şeyh olduğunu öğrenemedim.

Avret hisara tabi İsnefçe karyesi:

Muhammed Nur'un emriyle burada da bir tekke yapılmıştır. Buraya evvelâ hulefadan Hacı İbrahim Efendi şeyh olmuş, 313 - 14 tarihlerinde vefatı üzerine Doyran'lı Mustafa Ef. şeyh olup 322 de vefat etmiş, bilâhara istilâda bu tekke yanmıştır.

Üsküp :

Buradaki tekkeye evvelâ Muhammed Nur'un damadı ve halifetülhulefâsı Abdürrahim Fedâî Efendi, ondan sonra Abdürrahim Ef. nin oğlu hacı Kemâl Ef. şeyh olmuştur. Kemâl Ef. İstanbul'a gedikten sonra - 1328 - oğlu Hakkı Ef. şeyh olmuştur. El'an mumaileyh tarafından idare edilmektedir.

Manastır:

Rifaî tekkesi iken şeyh Ali Rıza Ef. nin Muhammed Nur'a intisabı ve Sâfî Ef. den hilâfet ahzetmesi üzerine melâmî tekkesi olmuştur. Rıza Ef. 331 de vefat etmiştir. Tekke el'an mevcuttur. Fakat şeyhini öğreaemedim.

İstanbul :

Şehremini, saray meydanındaki rifaî tekkesi; şeyh ahmet Sâfî Ef. Muhammed Nur'a bîat ettikten sonra haftadan haftaya Rifâî mukabelesi yapılmakla beraber bir melâmî tekkesi haline gelmiş ve Sâfî Ef. kendisine intisap edenlerin hemen hepsini melâmet neşvesiyle teslik eylemiştir.. Sâfî Ef. takriben 310 tarihlerinde yefat eylemiş ve tekke de 333 te fatih yangınında yanmıştır.

Mevlevihane kapısında tarsus Rifaî tekkesi :

Bu tekkenin şeyhi Abdülkerim Ef. de Muhammed Nur'un hulefasındandır. Burası da tamamiyle bir melâmî tekkesi olmuştu. Kerim Ef. nin Bursa'ya nefyinden sonra tekke âdeta kapanmış ve nihayet son icraatta bilfiil seddedilmiştir.

VI

SEYYİT MUHAMMED NUR'UN HALİFELERİ

Abdürrahim Fedâî:

Pizren'lidir. Seyyid'in halifetül hulefası ve damadı idi. Üsküp'te bir medresede müderris ve üsküp melâmî tekkesinde şeyh iken 1303 te seyyit'le beraber hactan evdet ederken vapur Süveyş kanalini geçtiği sıralarda vefat etmiş ve cenazesi vapurdan çıkarılıp "Ayni musâ„ nam mahalle defnedilmiştir. Vefatına muhiplerinden Hakkı şu tarihi söylemiştir:

Bu cihânın devrini hiç bilmediler şeyhu şâb,
Kimse fehmetmez acap seyreyleyüptür bu dolap!

Pirimiz kutbi cihân azmeyledi çün Mekke'ye
Bilesince yâr idi mürşidimiz âlî cenap..

Avdet üzre der sefîne azmi firdevs eyledi,
Vaslını arzu edenler ciğerin etti kebâb.

Cümle ihvan feyzalurdu bahri ilminden anın,
Canları yaktı firakı, çeşmimizden kan silâp!

Hayderiydi, almadı evlâdı kabrinden nişan,
Bahr idi bahrile bahroldu Fedâî'ydi lakab.

Edelim الحكم لله erdi çün hükmi kader,
Hâkimi mutlak olur, hem cümleye hüsni meâb.

Hüsni hatmine delildir tarihi «Hakkî» iyan,
«نور ايدوب جسم تجلى روحه ايتدى انقلاب»

1303

Abdürrahim Ef; âlim bir zât imiş. Bir defa ulumi resmiyyeden de icâzet vermiştir. 302 de Muhammed Nûr'un mahdumu hacı kemâl Ef.' ye muazzam bir sünnet düğünü yapılmış ve bu düğüne, İstanbul'dan bile ihvan davet edilmişti. Melâmîler, sahralara yayılıp meselâ bir kısmı bir tarafta sohbet, diğer bir kitle başka bir tarafta zikrile meşgul iken bir kısmıda başka bir tarafta davul, zurna ile icrayi aheng ederlermiş. Bu hâl, bazı mutaasıplar tarafından İstanbul'a "melâmîler davul zurna ile zikrediyorlar„ tarzında bildirilmiş ve istifsar için Muhammed Nûr, İstanbul'a davet edilmişti.

Muhammed Nûr' Istanbul'a Abdürrrahim Ef. yi göndermiş ve Abdürrahim Ef. meclisi meşâyih reisinin melâmî sülûkünü sorması üzerine "ednâ sülûkümüz halktan hakka suut; âlâ sülûkümüz haktan halka nüzuldür„ deyip icap eden izahatı vermiş ve tekrar üsküb'e avdat eylemiştir. İstanbul'da Tarsus tekkesinde müsafir olmuştu.

Âsârı:

Tefsiri suretül kevser: Abdürrahim Ef. nin yegâne arapça eseridir. Bu risâlede sôfiyûnun vahdet telakkisini o kadar vuzuhla anlatıyor ki Muhammed Nûr' bile "makamı ahadiyyetül cem'den vârid olmuştur. İzhârı câiç değildir. Bulduğunuz yerde yakın; yahut ta saklayın;„ demiştir. Abdürrahim efendi keşke bu risâladen baska risâle yazmasaydı; hele nazma hiç özenmeseydi... İlim ve ihâtası, tasavvuftaki rusûhu tamamiyle bu tefsirde görünüyor. Sonundan bir kısmını yazıyoruz. "ya Muhammed' Rabbine salat edüp aynı olduğun gibi enfüsü âfâk büdününü, belki büdüni vücûdunu kurban et; taki sen hakikatta benim aynım olduğun ve benim gayrim olmadığın gibi benim zâtımdan başka bir eseri mevhum da kalmasın.

Büdün, nasıl arapların hiyari emvali ise, bütün ekvan da senin hiyari emvalindir. Onu tasadduk eyle ve benim vücûdumla cemii zerrâtta envaı tecelliyat ve eltafü kemâlât ile bulun...................... Kim, sana buğzeder, ve kadrini bilmezse ki o benim kadrim, ya'ni bu sûrede tafsîl ve işâret eylediğim senin kadrinden ibarettir, ebter dir. Ya'ni, bu müşrikin vücudünün neticesi, hatta vücudü yoktur. Belki hayali mahzdır ve gayri mevcuttur. Hali, gayri mevcut vehim ve şirk olduğu gibi mevcut olmasının da imkânı yoktur. İşte bu, ebterdir. Sen nasıl ebter olursun ki - ya Muhammed' - işâreti ahadiyyei zâtiyyei kur'aniyyede tafsîl olunduğu gibi

sen, benim hayat ve kayyumiyyetimle hayyülkayyumsun. Nasıl ki انا اعطيناك sözümüzle de bunu ta'bir ettik„ [1].

Abdürrahim Ef. risâlenin sonanda “هذا مالاحلى فى عيدالاضحى من تفسير سورة الكوثر بلسان مقام الاحديه„ diyor.

Risâlei vehbiyye:

Bu risâle manzumdur. Fakat kafiyedn muarra acayip bir şeydir. Lisan da gayet bozuktur. Misâl olmak üzere birkaç beytini yazıyoruz:

Hudâ'ya hamdü şükrolsun yarattı kudretinden ol,
Kamu eşyâ vü mevcudat anın emrin edüp makbul

Biküllî âlemi a'lâ, dahi esfelde kim vardır
Anı tesbih edüp cümle dahi secde kıluplardır !

İçinde nüshai insan ki zâtına olup mir'ât,
Kıluptur cümleye serdar ana olmuş delil bizzât.

Salât ile selâm olsun o Fahrül enbiyâya kim
Buyurmuştur hadîsinde bilen nefsin olur hem nam !!

. . . .

Bilürmisin nedir mürşit ? o bir mazharı küllîdir.
Anınla bitti hep işler o mazharı Hak olmuştur !

Bu risâlede merâtibi tevhid ve ittihadı anlatıyor.

Kasîdei nuniyye:

Bin beyit kadar olup aynı tarz ve aynı vadîdedir. Bu eserle gûya “Muhammediyye„ yi tanzire çalışmıştır !

[1] كما انت يامحمد صليت لربك وكنت عين ربك وانحر بدن الانفس والآفاق بل بدن وجودك حتى لايبقى اثر سوى ذاتى كما انت كنت فى التحقيق لست سوائى وتصدق جميع الاكوان التى هى خيار اموالك كما ان البدن خيار اموال العرب وجد بجودى على جميع الذرات بانواع التجليات والالطاف والكمالات.................... ان شانئك هوالابتر يعنى ان من شنئك ولم يدر قدرك الذى هو قدر الذى فصلته واشرته فى هذه السورة المنيفة التى هى عبارة عن قدرك هوالابتر يعنى وجود ذلك المشرك ليس له نتيجة ولا وجود بل هو خيال محض غير موجود لايمكن ان يوجد كما ان حاله شرك ووهم غير موجود هذا هوالابتر فكيف تكون ابتر يامحمد وانت الحى القيوم بحياتى وقيوميتى كما عبرنا بقولنا انا اعطيناك الكوثر كما فصل بالاشارة الاحدية الذاتية القرانية..

Şerhi Şafiye: bu da manzum.
Kasîdei tâiye: „ „
Merâtibül vücut: „ „

Hediyyetül Hac:

“Merâtibi fenâ ve bekayı anlatan ve bunları menasiki hacca tatbik eden küçük mensur bir risâledir. Sonunda seyyid'in İbni fârız divânı okurken müzdelifede ervahı enbiyaya mülaki olup hacta o mahalli Abdürrahim Ef. ye irâe eylediği de yazılmıştır„.

Risâlei iradei cüz'iyye,

şerhi sırrı ...انا الحق

Risâlei ruhi kızıl alâ esrârı mebzûl muammâyı sırrı ezel رساله رخ قيزيل على اسرار مبذول معماى سرازل

Abdürrahim Ef. bu acayip isimli risâlede Seyyid'in hulefâsından İştip'li Sâlih Rifat Ef. nin 10 beyitlik vezinsiz, kafiyesiz, hatta manasız bir gazelini nazmen şerhetmiş. Mukaddemede diyor ki

« فيقول الفقير خادم نعال الملامية السيد عبدالرحيم پرزرنى الساكن فى بلدة الاسكوب لما نظم اخى وروحى ونورعينى صالح رفعت عشر ابيات المشتملات على احد عشر حضرات سوداء ستة حضرات خمراء ولكن اخفى تلك الحضرات الحمراء من الوزن ووجدتها فى مرتبتها فارين وسئلت عن عدم ظهورها فى النقش والكتابة واجابونى كما قلت بالسنتها فى مقامها اذا قرأتها وجدت حكمة سرها وارسلها الى والتمس منى كشف السنتها سودائية وخمرائية وكشفتها بحمدالله ونظمتها بالسنتها وسميتها برخ قزيل على اسرار مبذول لتكون تحفه ومحبة للاخوان وبالله التوفيق »

Bunları okurken bilâ ihtıyâr Ziyâ Pş. merhumun

Gûşetmesin öyle söz kulaklar,
Âlûdei olmasun dudaklar !

beytini hatırlıyorum.

Risâleden anlaşılıyor ki Abdürrahim Ef. adam akıllı meczup bir zât olduğu gibi Sâlih Rifat Ef. ye de pek meclûp imiş.. Esâsen Melâmîler de bunu söylemektedirler. Bu acâyip risaleden bir kısmını yazıyorum:

Beyti evvel

Dersimizdir ruhi mahbup dersi aşkı okuruz
İlmimize yok nihâyet suret ile mesturuz!

جواب دادن لسان عشق در مدرسهٔ عرفان بان ناظم را

Rif'ata saldın cemâlin nurunu yaktın beni,
Dersi aşkı mahvedüp nur eyledin, aldın beni!
Cümle uşşak per açuben uçtular pervâneveş,
Girdin aşkın aynına gayr kalmadı aldın beni!
Sırrı şin hem sendedir hem cümle aynındır hemin
Sırrı kaftan [1] bir haber ver sanma hem aldın beni!

در مصرع ثانى جواب دادن علم بان ناظم را

Hamdülillah ki cemâli Rif'at oldu can bana,
Gam değil mahcub olanlar dimeyeler can bana!
Âşıkın matlubu odur yar ile hemser ola;
Ber mürad oldum bugün hem Rif'at oldu can bana!
Ma'deni cümle avâlim olmuşam hem gelmişem
Sanma ey zâhit beni sen oldun nihâyet bana!?

* * *

Abdürrahim Ef. nin bu risâlelerden maada manzumeleri de vardır. Bunlarda "Fedâî„ mahlasını kullanır. Lisaânı ve şi'riyeti bertaraf, fikirleri hakkında bize bir malûmat verebileceğinden iki tanesini yazıyorum. Cezbesi bunlarda da görünmektedir:

Dalarken bahri vahdette
Beni bu gün bulan sâlik

Muhakkak nûri Hakkım ben
Tecelli eyledi bedrim,

Okundu Besmele ismim
Göründü her benim cismim,

Göründü dil bana mutlak,
Muhakkak yüzüdür hem Hak,

Adım şehri melâmette
Okundu hutbede لولاك

Niceler cehdederler hem
Anınçün zâhidan bana

Küfürdür sırrımım zülfü
Bu gün tutmuş hep âfâkı

قل الله ثم ذرهم hem
Budur râhı hakikat bil;

Bu gün benden duyan Hak'tır,
«Fedâî'» şehri itlakta

Çıkardın türlü gevherler.
Bulur ol türlü dilberler!

O iklimi hakikatta;
Göründü ruyi dildarlar.

Verildi Fâtiha resmim;
Bulan bu yüzü izzetler!

Görenler buldular ıtlak;
Bunu bulandı Kanberler!

Duyulmuş ankayı mugrıb,
Bu sırdır Hakka çenberler!

Göremezler bu gün veçhim;
Dediler dahi ekferler!

Dahi ol hâli ruhsârım;
Budur sırrı peyemberler!

Bu gün sırrı bana geldi,
Sakın olma o serserler!

Sakın sanma ki insandır!
Kuruldu veçhe minberler!?

[1] ع ش ق = عشق.

ان الله جميل يحب الجمال
Kimdir ol kim ola sevmiye cemâl ?
Mektebi irfana varmayan a'ma
Ne bilür kim kimdir meclâ?
Nüshai âdemi eyledi mir'ât;
Tecelli eyledi nice zuhûrât.
Ol sofo Şeytan secde etmedi,
Tardoldu ebedî kurba yetmedi,
Camii فاحببت nice der idi?
Bâdei aşk ile hem harab idi.
Ol sırri şabbı ârife sor da bil;
Mescudi melâik hem ol etmiş bil!
İşbu gencin tılsımın bulmak muhâl;
Ey «Fedâî» aşk ile sen buldun cemâl!

ABDÜRRAHİM E. HALİEFELERİ

Abdülehat Ef.

Üsküp'lüdür. Kurrâ hâfızlarındandır. Âsarı yoktur. Üsküp'te tahmînen 1332 h. de vefat etmiştir.

Hacı Hâfız Abdürrauf Ef.

İcazetnameli hocadır. Bir müddet İstanbul'da da bulunmuştur. Beyazit camiinde va'zeder, va'zdan sonra cemaata zikrettirirmiş. 1340 ta Üsküp'te vefat etmiştir.

Yonus Ef.

Priştine'li olup cezbedâr bir zat imiş. Muhammed Nûr' Priştine'de bir düğüne davet edilmiş. Şehre girerken Yonus Ef, bir minareye çıkarak "Ey müslümanlar; Muhammet Rasulullah geliyor; istikbâl edin!„ diye bağırmağa başlamış. Bunu duyan hucalar Müftüye müracaatla şikâyet etmişler. Nihayet yine hulefâdan Hacı Maksud Ef. Müftüye gidip "H.

Peygamberin vârisi ulûmu geliyor„ demek istediğini beyan ve ümmî ve cezbeli bir zat olduğnndan kusruna bakılmamasını reca ederk mes'eleyi kapatmış. Piriştinede tahminen 1330 da vefat etmiştir.

Ismail Ef.

Koçana köylerinden Maya dağ'lıdır. Rumeli'nin bir çok yerinde Telgraf müdürlüklerinde bulunan bu zât takriben 1328 de vefat etmiştir. Nerede vefat ettiğini öğrenemedim.

ALİ URFÎ EFENDİ

Güricenin "Polyan„ karyesinde doğmuş ve ticaret için Mısır'a giderek uzun müddet oturmuş, bilâhara Selâniğe gelerek orada tavattun etmiş olan Ali Urfî Ef. hakikatan âlim ve fâzıl bir zattır. Seyyit Muhammed Nur'a intisap ve ahzi hilâfet ettikten sonra Selânik'te yalılardaki evini bir tekke haline ifrağ eylemişti. 1305 te vefat ederek selânik mevlevîhânesi civarına defnedilmiştir.

Asârı:

Şerhî divânı Niyazîi Mısrî, tercemei hikemiAtâiye, tercemei maksadül aksa, tercemei insani kâmil, şerhi gazeli üftade, es'ile ve ecvibei mutasavvifâne, Muhammed Nur'un varidât şerhinin tercemesi, kitabürreşat filmebdei velmead tercemesi [1].

Urfî Ef. nin manzumeleri de vardır. Bunlar vezin ve kafiye noktai nazarından Abdürrahim Ef. nin manzumelerinden hallicedir; Bir gazelini yazıyoruz:

Sâliki tevhit olanda gaflet olmaz bir vakit
Allah illâ Hû diyende ğaflet olmaz bir vakit.

Cümleyi Hak gözlemek ahkâmı zikrullahtır,
Zikrile illâ görende gaflet olmaz bir vakit.

[1] Bunların umumu türkçe ve gayri matbudur. Şerhi vâridat tercemesi millet kütüphanesinde „tasavvuf„ 983 numarada, kikemi âtâî tercemesi, darülfünun kütüphanesinde 16617 numaradadır. Digerleri melâmî ihvaninda ve müteferrik bir halde bulunmaktadır.

Geles de herdem havatır, cehlile varid değil,
Geldiğin kanden bilende gaflet olmaz. bir vakit.

Bir kere bîdâr olan can dâimâ yakzândır,
Gayriyi mahveyleyende gaflet olmaz bir vakit.

Zevki Ürfî'dir bu, kasdın tecrübeyse bil ki sen
Varidi mevrut görende ğaflet olmaz bir vakit,

Babamda ben baba iken babam doğurdu anamı,
Anamda meme emerken anam doğurdu babamı!

Beytiyle başlıyan ve abdürrahim Ef. nin bendegânından ve Kosva vilâyeti muhasebe memurlarından İsmail Hakkı Ef. tarafından şerhedilen bir de şathiyesi vardır.

Urfî Ef. nin nesirlerinde lisanı selis, ifâdesi vâzıh ve muntazamdır. Müritlerinden yenişehirli Vehbî Ef. ye yazdığı mektuptan bir kaç cümlesini naklediyoruz:

"Her ne dürlü sıfât irade olunsa, mevsuf hazretlerini beyan ve vasfettiğinden, sıfât, mevsufun aynıdır. Amma mevsuf, sıfâtın aynı olamaz. Zira mevsuf, mahsur olmadığı gibi sıfât kaim ve zâhir olmak için de mevsufa mühtactır. Meselâ, ilim, sıfâttan bir sıfattır. Ancak mevsuf, ya'ni âlim olmadan ilim bilinmez ve zâhir olmaz. Âlim, ilme ârif ve muhit olduğundan, ilim, âlimin aynıdır. Amma Âlim, ilmin aynı değildir. Zira âlim, ilmi ve her sıfatı camidir. İlim, âlimi cami' ve muhit olmadığı gibi, ilim, zâhir ve kaim olmak için de âlime mühtactır. Hulasai kelam; fiil, fâil ile zahir ve kaim olduğundan fâilin aynıdır. Fâil, fi'lin muzhiri ve mutasarrıfıdır. Sıfât dahi böyledir. Abdin ef'âle müdahalesi bahsine gelince: dersiniz لا فاعل ولا موصوف الاالله tır. لاموجود الاالله dersini daha görmediniz. Bu bahis, o mertebenin dersidir. Cebir, hulûl ve ittihat, ikilikte olur. لاموجود الاالله zevkine nâil olan haktan maada mevcut görmez. Var ve mevcut gayrı olmayınca, cebir, hulûl, ittihat kimden kime olabilir?

Tevhid, iskatı izâfâttır. İzâfât, Hak taalâ hazretlerinden maada vehmolunandır. İnsan, hayvan, kurt, kuş, hacer, şecer ve sâir mahsusât ve ma'kulât, mevhumâttır. Bunların kâffesi mahvolup «لمن الملك اليوم لله الواحد القهار» sırrına mazhar olan Hak'tan gayri görmez. . . . . . „

Hulâsa Urfî Ef. nin bütün âsârı ilim ve temkinine bürhandır.

İştipli Sâlih Rif'at Ef:

İştiplidir. Seyyit Muhammed Nur'a intisabından sonra memleketinde

yaptırdığı tekkede irşad ile meşgul iken 1326 tarihinde vefat ve tekkenin haziresine defnedilmiştir.

Istılahatı sofiyyeye dâir bir risâlesi ve divanı vardır. Şiirleri Abdürrahim Ef. nın manzumelerine benzer. Divanı darülfünun kütüphanesinde Harirîzâdenin bir mecmuasında mevcuttur (№ 263).

İyice bir murabbaından üç parça ile bir bahâriyesinden iki beyit yazıyoruz:

Seyyidim Nuri Muhummed eyledi azmi hicaz
Nice evlâd ve hem iyâl ile revnak tıraz.
Ola meymunü mübarek ehli Hakka sâli hâl
Rehberi rahı hakikat eyledi azmi hicaz.

Hem rikâbında yürür eshabü erkânı edep,
Ol habîbin şem'ine cem' oldu bu pervane hep;
Sayesi Dârül amandır şeyhimiz Nurül arab;
Rehberi râhı hakikat eyledi azmi Hicaz.

. . . .

Pîşevâyi Haknümâya her kim eyler ittiba',
Halk içinde yoksa kadri Hak'ta eyler irtifa'..
Cümle eshab ile etti Rif'atî de içtima'
Rehberi râhi hakikat eyledi azmi Hicaz!

***

Sevdiğim mahbub cemâlin âşıka arzeyledi,
Nevbahar erdi yine azmi gülistan eyledi.
Feyzini bârânı nîsân gibi îsâr eyleyip
Câmei hadrâyı melbus hoşça seyran eyledi!!

Rif'at Ef. nin Abdürrahim Ef. ile de hususiyeti vardır. Abdürrahim Ef. nin tercemei halinde yazdığımız veçhile رسالهٔ رخ قيزيل bu zatın bir gazelini şerhiçin yazılmıştır.

Üsküp'lü filintalı zade hoca Mahmut Ef.

Tasavvuf ve fıkıhta rüsuhu olan hoca Mahmut Efendi 1310 da hicazda vefat eylemiştir. Muhammed Nur'un hulefasından olan bu zatın âlim ve fâzıl bir zat olduğunu, yalnız Melâmîler değil, Üssküp uleması da tasdik ediyorlar.

Risâlei ruh, şerhi kit'aı İmâmı Ali gibi eserleri bulunduğunu Tâhir Bey merhum, menakibinde yazıyor.

Faik Mehmet Bey:

İstrumça'lıdır. Seyyit Muhammed Nur'a bîat ve nâili hilâfet olan Faik bey, Muhammed Nur'un vefatından sonra dergâhına şeyholmuş ve 1319 da müsâfireten bulunduğu selânik'te vefat eylemiştir. Muhyiddin'in Risâlei gasviyye'sini şerhetmiş olduğu gibi "شرح حديث ، تحقيقات فائقيه على عقائد النسفيه ، موتوا قبل ان تموتوا", ecvibei mutasavvifâne gibi tasavvufî eserleri ve şiirleri de vardır.

Tâhir bey merhum, bir na'tinden şu iki beyti almıştır.

Tâ ezelden Fâiki bîçare âşıktır sana.
Kıl şefâat, lutfedüp al kemteri senden yana!
Zâtı pâkin ehli aşkın sevgili cânânısın;
Ruzi mahşerde cemâli pâkini göster bana!

Bu beyitlere nazaran Faik B. vezin ve kafiyeye agâh imiş..

Hacı Süleyman Bey:

İstrumca'lıdır. Seyyit, ekseriyetle eşrafı beldeden olan bu zâtın konağında oturmuş. Risâlelerinden bir çoğunu, bu konakta yazdığını sonlarında tasrih ederek kaydetmektedir. Âsarını bulamadık. Seyyit'ten sonra tahminen 307 senesinde vefat etmiştir.

Hacı Abdülkadir Bey:

İstrumca'lı olup Hacı Süleyman Beyin biraderidir. Seyyit' bu zata "Şiblîi zaman„ dermiş. Tikveş'te merkezi kazada yapılan tekkeye Seyyit tarafından hilâfet verilerek gönderilmiş ve Abdülkadir Bey Balkad harbinde tekkeyi yağma ve ihraktan kurtarmağa muvaffak olmuştur. Harpten sonra 95 yaslarında vefat ve tekkenin haziresine defnedilmiştir.

Abdülkadir Beyin eş'arı da vardır. Fakat melâmî hulefasından ekserisinin manzumeleri gibidir.

Gözün aç bak ki göresin — Ne remzi var bu ekvânın?
Güneştir kim ata tiğın — Kamu ekvan alur feyzin!!

beyitleriyle başlıyan manzumesini bizzat kendisi şerhetmiştir. Beyin bir de "Musahabei maarif„ isimli risâlesi vardır. Bu risale sual ve cevaplı bir risaledir. Muhtasar, fakat tasavvuf ve melâmet hususunda müfittir. Âtîdeki yazıları, mezkûr risaleden naklediyoruz:

" Suâl: Alemi ma'nada bir pîre varup sual ettim ki Hakka varmak isterim; yol göster.

Cevap: Yol senin nefsindendir.......

Suâl: Suret için acaba bir vücut varmı?

Cevap: Hayır, yoktur, kiyamı ise ilmin taallukundandır. emri Kün, ilmin taallukudur. cevabiyle cemii mevcudat, emri Kün'den, ya'ni ilmi ilâhinin taallukundan olduğunu anladım.

Suâl: Benim hayatım, ilmim ve iradem ve kudretim nedir?

Cevap: Buyurdu ki sıfâtı ilâhiyyenin aynıdır„ [1].

Hacı Abdülkadir B; H. Ali'nin

دوائك فيك وما تشعر   وداؤك منك وما تبصر

matla'lı meşhur şi'rini de şerhetmiştir.

Hacı Kânî B.

Hacı Süleyman' ve Abdülkadir B. lerin biraderi Mehmet B. in oğludur. Her iki amıcasından da sülûk görmüş ve Abdülkadir B. den hilâfet almıştır. 1341 de İstanbul'da vefat etmiştir. Âsârı yoktur.

Ali Riza Vasfi Ef.

Manastır'lı ve Manastır rifaî tekkesi şeyhidir. Meratibi tevhidi seyyitten, merâtibi ittihadı Şeyh Ahmet Sâfi Ef. den almıştır. Hilâfeti de Sâfî Ef. dendir. Kesreti müridaniyle meşhurdur. 331 de vefat ederek tekkesinde defnedilmiştir. Risâlelerini bulamadık.

Eskişehir mevlevîhanesi şeyhi Hacı Hasan dede Ef.

Eskişehir'lidir. Uzun müddet İstanbul'da oturmuş ve Seyyid'le İstanbul seyahatlarından birinde görüşerek melâmet almıştır.

[1] Bu risâle, Dârülfünun kütüphanesinde 16620 numaralı mecmuadadır.

Erbabı hâl ve temkinden bir zat imiş. Mevlevîlerin hiç biri melâmîliğini bilmiyor. Dede Ef. aynı zamanda tarikatı kadiriyyeden de müstahlef imiş. 1824 tarihinde 85 yaşlarında vefat etmiş ve mevlevîhânedeki türbeye defnedilmiştir.

Tire mevlevîhanesi şeyhi Hayrullah dede Ef.

Kadiriyye ve mevleviyyeden müstahleftir. Tire'de tevellüt etmiştir. Dersten mücaz olup müderrislikte bulunmuştur. Meşayihi mevleviyyenin ekserisi gibi bu zat ta Mesnevî okumuş ve okutmağa mezun olmuştur. 1333 de mevlevîhane yandıktan soura İzmir'de Karantinede oturmuş, tekke, muhibbanın dardimiyle tekrar yapılınca yine Tire'ye gelmiştir. Melâmiliği ve melâmet hilâfetini, mevlevî tarikinde de şeyhi olan Eskişehirli Hacı Hasan dede Ef. den ahzetmiştir. Mütevazi ve rind mesrep bir zat imiş... Mevlevîler Hayrullah dedenin de melâmîliğini bilmiyarlar. Yalnız mülğa Üsküdar mevlevihanesi şeyhi ve Üsküdar kütüphanesi müdiri Remzi Ef. dedenin mührünü görmüş. Bu mühürde "Tire mevlevîhânesi şeyhi Hayrulla baba„ yazılı imiş. Hatta mevleviyyede baba ta'biri olmadığı halde bu ta'biri ihtiyâr etmesinin sebebini sorunca "o civarda bana öyle diyorlar„ demiş„. Maamafih bununla melâmîliğini istidlâl edemeyiz. "Baba„ ta'biri melamîlerde de yoktur. Bu mührün hakkine sebep yine her halde, Dede Ef. nin söylediği marufiyyeti olsa gerek. Yahut ta Dede'nin Bektaşî babalığı da vardır.

Biz, Hayrullah Dede'nin melâmî halifesi olduğunu ve melâmeti eskişehir mevlevî şeyhi Hacı Hasan dede'den ahzettiğini, kendisine müntesip bulunanların hemen hepsini melâmî yaptığını, kendisinden evvel vefat eden Ali Ef. ve Şefik Ef. isminde iki zâtı Melâmîlikte istihlâf ettiğini bizzât ihvanından öğrendik. Hicrî 1347 de vefat eden Hayrullah dede'nin Ödemiş'te el'an bir melâmî halifesi vardır„.

Mirefte'li Hoca Abdullah Hulusî Ef.

Mirefte'lidir. İstanbul'da ikmali tahsil ettikten sonra fatih civarında kadı çeşmesi medresesine müderris olarak elli seneden fazla bir müddet tedris ile meşgul olmuştur. Muhammed Nûr'a 1288 de İstanbul'da bîat eylemiş ve bilâhara da hilâfete nâil olmuştur.

Gayet güzel ta'lik yazdığı cihetle taş basması matbaalarında hattatlık ta ederdi. Melâmî hulefası içinde hakikaten temkin ve irfan sahibi,

tarih ve ulumi sâirede bihakkin mütetebbi' ve âlim, şiir ve inşada mâhir, zevâhire riayetkâr, edebi Muhammedîyi hakkiyle gözeten bir zât imiş...

Camînin "Mir'atül akaid„ ini türkçe şerhedip tabettirmiş ve "Ta'rîfâtı Seyyid„ i kendisi itmâm ederek tab'ına muvaffak olmuştur. Bunlardan başka Osmanlıların iptidayi saltanatından itibaren Abdülmecid'in zamanına gelinciye kadar gelip geçen Salâtinin, Sadrıazam, Şeyhulislâm, kapudanı deryaların tarihi velâdet ve vefatlarını, cülus, tayin ve infisallerini birer cetvelde irae eden "esmerül hadaik„ isminde bir eseri de vardır ki kendi el yazısıyle taş basması olarak 1267 de tabettirmiştir [1].

Bu eserin baş tarafındaki methiyyeden naklettiğimiz şu üç beyit, Ef. nin kudreti şiriyyesine ve lisanının selâsetine delildir:

Nızambahşâyi âlem hazreti Abdülmecit hanın
Zamanı adli revnak verdi evrengi Süleymane.

Sipihrârâyi şevket, pâdişâhi neyyiran tal'at;
Fürûgi nutku zînetsâzdır gülzârı devrane.

Odur sâhip kırân, âlîhimem Mehdîi Îsi dem ;
Adâlette nazîri gelmemiştir mülki imkâne.

Tahir B. merhum, "Osmanlı müellifleri„ nde "manzum ve mâtbu "Mantıkuttayr„ tercemeşi de muhibbanından Fedâî mahlaslı bir şâir namına muharrerse de asıl terceme esâsen bu zatındır„ diyor.

1302 tarihinde vefat eden Abdullah Hulûsî Ef. vasiyyeti mucibince Sarı Abdullah Ef. nin ayak ucuna defnedilmiştir. Mezar taşı Hamzavî taşları gibi olup baş taşında girift sülüs ile

هوالباق
عارف حقايق ودل آكاه
عالم دقايق وواصل الى الله
مرفتوى الشيخ عبدالله
الملقب بخلوصى بن محمد نورى
افندى حضرتلرينك ضريح
انورلرى ومضجع منورلريدر

Ayak taşında:

روح شريفلرى وكافهٔ
اهل ايمان ارواح

---

[1] Millet. K. Tarih; № 40.

شريفه‌سى ايچون رضاء
لله تعالى الفاتحه

سنه ١٣٠٢
٢٠ جماذى الآخر

yazılıdır.

Şeyh Ahmet Sâfi Ef.

İstanbul'ludur. Babası Müfti hamamındaki Rifâî tekkesinde metfun meşhur vâiz "Kara sarıklı şeyh„ tir [1]. İstanbul'da Şehremininde Saray meydanındaki Rifâî tekkesi şeyhi idi. 1288 de İatanbul'da Seyyit Muhammed Nûr'a mülâki olup bîat etmiş, bilâhara da Halîfe olmuştur. Âsârı yoktur. Takriben 1310 da vefat etmiştir. Tekkesinde medfundur.

Şeyh Kemâl Ef.

Balat şeyhi namiyle maruf olup, Balat'ta mahkeme altında Sünbülî tekkesi şeyhi idi. Babası, Sünbül Ef. tekkesi şeyhi Rızâeddin Ef. den müstahlef Mehmet Şakir Ef. dir.

Kemâl Ef. 1257 de doğmuş, Rızaeddin Ef. ye intisap ederek hilafet almıştır. 1288de İstanbul'da Muhammed Nur'a bîat etmiş, 1292 de hacca gidip yedi sene Emânâtı mübâreke hazinesi baş kitabeti hizmetini ifâ etmiş, 1300 de İstanbul'a gelmiş ve 1332 de vefat etmiştir. Melâmî sülûkünü Harîrî zade'den tekmil etmiş ve yine mumaileyhten Şa'bânî tarikinede intisab eylemişti. Âsârı yoktur.

Vehbî Ef.

Manastır'lıdır. Seyyit'ten hilâfet alan bu zâtın âlim ve fâzıl bir zât olduğunu Melâmîler rivâyet etmektedirler. Başına epeyce adam toblaması istipdat hukûmetini şüpheye düşürmekle Trablusgarb'a nefyedilmiştir. Menfasında 5 sene kadar kalup afvedilmiş ve İstanbul'a gelmiştir. Hicrî 1323 te İstanbul Beyoğlu Kamerhatun camii imamı iken vefat edip Kasımpaşada İdrîsi Muhtefî'nin sağ tarafına defnedilmiştir.

---

[1] Bu isimle maruf olan mumaileyhin asıl adını öğrenemedik.

Şeyh Abdülkerim Ruhî Ef.:

İstanbul'ludur. Gençliğinde enderona girmiş, bir müddet sonra çıkıp tütüncülük, badhu arzuhalcilik etmiştir. Tasavvufa merak ettiği cihetle bir çok meşayihle görüşmüş, nihayet Safî Ef. den tarikati Rifaiyyeye sülûk edip hilâfet almıştır. 1288 de Safî Ef. ile beraber Boyacı köyünde harirî zade'nin yalısında seyyit Muhammed nûr'a mulâki olmuş ve melâmete sülûk eylemiştir.

Seyyit' rumeliye avdet ettikten sonra Abdülkerim Ef. muhtelif tarihlerde iki kere gidip kendisiyle görüşerek nihayet melâmî hilâfeti almıştır. Şehreminindeki Rifaî tekkesiyle melevîhâne kapusundaki Tarsus Rifâî tekkesi, Şeyh Şâfî Ef. nin uhdesinde olmakla Abdülkerim Ef. Muhammet nur'un emriyle Tarsus tekkesini Şâfî Ef. den alıp meclisi meşâyih tarafından kendisine tefviz ettirerek haftadan haftaya zâhiren bir Rifâî mukabelesi yapmak şartiyle melâmiliği neşre başlamıştır.

Abdülkerim, başına bir çok mürit toplamış ve bunlar melâmetle sermest olarak rast geldikleri kimselere vahdete âit laflar sölemeğe başlamışlar ve bendelerinin şer'an mubalâtsızlıkları görülmüştür. Esâsen kerim Ef. de zavâhire pek riayet etmezmiş. Kendisini bilenler, ekseri evkatının kahvede tavla oynamakla geçtiğini soyliyorlar. Nihâyet, bu ahvâl nükbetini mucip olmuş ve bursa'ya nefyedilmiştir.

Bursa'da beş sene kalan Abdülkerim Ef. son zamanlarında bir az ateh getirmiş ve müvazenesizlik göstermiş, 1323 te mahalli mezkûrda 65 yaşlarında iken vefat etmiştir. Bursa'da Ya'kup Ef. isminde bir zâta hilâfet vermiş olduğunu ihvânından duydum.

Âsârı: Seyyd'in Niyâzî şerhini itmam ve tezyil etmiştir. «شهادة الحق» isminde Melâmî sülûküne âit küçük bir risâlesi vardır.

Abdülkerim Ef. şiir de söylemiş. Lisânı selis, efkârı muntazam olup diğer Melâmî halîfeleri gibi vezin ve kafiyeye bigâne değildir. Mahlası Ruhî'dir.

Melâmî, tahtı kenzin matlaı ma'nâyı insandır;
Melâmî, huhbi zâtın mazharı mahbubi yezdandır.

Melâmî, tâifânı kudsiyâna kıbledır cânâ,
Melâmî, ehli vicdâna muallâ Arşı Rahmandır.

beyitleriyle başlıyan uzun bir manzumesiyle

Canlara canan olan Seyyit Muhammed Nur'dur;
Dertlere derman olan Seyyit Muhammed Nur'dur.

matla'lı medhiyesi, ihvânı arasında meşhurdur. Bir na'ti ile bir gazelini yazıyoruz.

Ey vücud etvarına cevlân Habîbi kibriyà,
Vey vücud esrârına seyran Habîbi kibryâ!

Vâcidü mevcüd seni mir'ât edindi şüphesiz,
Sîreti Hak, sûrati Rahman Habîbi kibriyâ!

Şanını tebcil içic geldi هوالحق المبين
İşte bnrhan; şahidim Kur'an Habîbi kibriyâ!

Vasfı Kur'an, hulku Kur'an, sâhibi سبع المثان
Sırrı yezdan, zâhirin fürkan Habîbi kibriy!

Veçhi pâkin nûri şemsi zâtı Hak meclâsıdır,
Cümle âlem hüsnüne hayran Habîbi kibriyâ!

Tahriü Hâdî vü Yâsın, Hâyi Hakkın mîmisin,
Nûnü Sâdü Kaf والقرآن Habîbi kibriyâ [1]!

Hubbi zâtın mazharı, kenzi vücudun matlaı,
Mebdei kül aslına burhan Habîbi kibriyâ!

Hâsılı Hak, zâtını mahbub edüp ba'seyledi,
On sekiz bin âleme sultan Habîbi kibriyâ!

من رآنى قد رأى الحق nutku îkandır bize
Görünen, senden gören Sübhan Habîbi kibriyâ!

Hizmeti na'ti şerifin ile Rûhî' fahreder,
Mahzı lutfundan diler ihsan Habîbi kibriyâ.

* * *

Tahtigâhı dilde iclâs eyledi sultanı aşk'
Kürsii sadra kuruldu bir azim eyvânı aşk..

Reşşeder envârı aşkı mübtelâ uşşakına
Mestedip üftadegânı oldular hayranı aşk.

Nevhai Nûh'a sebep oldiysa ger aşkın yeli,
Garkeder uşşakını baştan başa tufânı aşk!

. . . .

Görmedinmi Mustafa'yi, rehnüması aşk idi;

Leylei esrâ'da cilve eyledi Sübhânı aşk!

. . . .

Bâi بسم الله i aşkı şerhedrsen Rûhiyâ,
Noktai Sırrı Ali'den faşolur Kur'anı aşk!

---

[1] يس، حم، ن والقلم ومايسطرون، ق والقرآن المجيد sûrelerindeki hurûfi mukattaâtın Peygamber'in isimleri olduğunu anlatıyor.

ABDÜLKERİM EFENDİNİN HALÎFELERI

Kantarcı Aziz Baba:

Kantarcılıkla temini maîşet eden bu ümmî zatın birçok kerametleri söylenmektedir. 344 senesinde 52 yaşında olduğu hâlde föc'eten vefat etmiştir. Silivri kapusu mezarlığında medfundur.

Terlikçi Sâlih:

Abdülkerim Ef. nin dervişlerindendir. Şehzade başında dükânı vardı. İlmi olmamakla beraber bir çok tasavvuf kitapları okumuş, hafızası kuvvetli olduğundan bunları adeta ezberlemiş; bulunduğu sohbetleri de harfiyyen hafızasına almış olduğundan başına bir çok kimseleri toplamıştı. Natıkası hafızasından kuvvetli olan Sâlih Ef., yanina gelenleri bendetmek için "teşkik„ usulünü kullanırdı. Meselâ; «انما يخشى الله من عباده العلماء» âyetini şâzzolarak okursak "allah, âlim kullarından korkar„ ma'nasına gelir. Bu ne dimektir? Melekler âyet mucebince isyan edemezler. Allah', Şeytanı da meleklerle zikr ediyor; «فسجدوا الا ابليس» diyor. Melek ise ne için isyan etti? Kuldan teklif sâkıt olmaz. «واعبد ربك حتى يأتيك اليقين» âyetine ne demeli? Şu hâlde teklif yine teklif ile sâkittir ..... v. s. gibi.

Sâlih Ef. bilmiyerek benimsediği bu eski bâtınî usûlü sayesinde bir çok kimseleri hatta — çok gariptir — Mahmut Esat Efendi merhumu bile kendisine bendetmiştir.

Bu zat siyasete de karışmıştır. İttihadü terakki fırkasına girdiği ve hatta meb'usluğa namzet ilân edildiği hâlde bir müddet sonra muhalefete başlamış, nihâyet Sinob'a nefyedilmiştir. Avdetinden sonra 1341 de vefat edip merdiven köyüne defnedilmiştir. Tahsili olmadığından âsârı yoktur. Kardeşi Râşit Ef. el'an sağdır ve Göztepede terlikçilik etmektedir.

* * *

Şâir Ahmet Hamdî B. (Nâzimül hikem):

Terlikçi Sâlih Ef. nin müntesiplerinden olau Hamdî B. İstanbul'ludur. Babası Gureba hastanesi baş doktoru Ahmet B. dir. Türk, Arap ve Acem

edebiyatlarına vakıf olduğunu Tâhir B. merhum, yazmaktadır [1]. İstipdat devrinde Nâcî' taradarlarından olmakla mumaileyh tarafından "Nâzımül hikem„ lakabiyle tavsif edilmiştir. Bir müddet Sansurlukta bulunmuş, bir aralık ta Aksarayda tesis ettiği "Medresei edebiye„ mektebinin müdir ve ders nazırlığını ifâ etmiştir. Son memuriyeti Meclisi kebîri maarif azalığıdır. Bu memuriyetten tekaüt olan Hamdî B. 1335 te vefat ederek Üsküdar'da Selâmî tekkesi haziresine defnedilmiştir.

Hamdî B. kakikaten kavî tabiat bir şâiri muktedirdir. Ekseri eş'arı Muallim mecmuasında intişar etmiştir.

Muallim Nâcî'nin Nazımül hikem tavsifine dâir şu kıt'ayı inşat etmiştir:

Hamdî'; midâdi hikmet ile kilki mâhirim
Zînetliyor sahâifi i'câzı dembedem.
Etmektedir zaman seni bir şâiri hakîm,
İnvânin olsa hikmeti var Nâzımul hikem!

Oğlu Ali' beyin tevellüdü münasebetiyle de nevzada hitaben şu şi'ri söylemiştir:

Feyzi ruhâniyyeti Seyyid Muhammed Nûr' ile
Doğdu burci mes'adetten mihri tâbânım Ali..

Eyledi nûri yakin âsa münevver gönlumü,
Oldu dîdâriyle ruşen ceşmi im'ânım Ali..

Sende ben görmekteyim âsârı feyzi kudreti,
Çokmudur dersem sana mir'âtı yezdânım Ali?

Bende ol bir ârifi billâha mânendi peder;
Anla sultanlık nedir âlemde, sultânım Ali!

Yâdigârı ömrüsün Hamdî' gibi bir şâirin
Murisi şandır değilmi sence unvânım Ali?

*

Hamdî'nin bir gazeliyle bir rubâîsini de kaydediyoruz:

Sanmayın takdîre karşı arzı tedbîr eylerim;
Arifim, ben inkiyâdi hükmi takdîr eylerim.

Destyârîi kemalâtiyle feyzi akdesin
Kâ'betullahi dili vîrânı ta'mîr eylerim!

Ben Melâmî sîretim, meczubi şevki vahdetim,
Zühdi huşk erbâbın evzâımla dilgîr eylerim.

[1] Osmanlı müellifleri. Cilt: 2. Sa: 157 — 159.

Eylesem darbı asâyi cezbe vâdîi dile
Ayni i'cazı Kelîmullahı tefcîr eylerim.

Mushafi rûyin kılıp her lahza derpîşi nazar
Beyyinâti hüsni yâri hüsni tefsîr eylerim.

Bir hitabullahı natıkdır vücudu âdemin,
Hak bilip ol nüshai kübrâyi tevkir eylerim.

Mihri pertevbârf aşkım, istesem Hamdî' bu gün
Lem'ai feyzimle çar aktârı tenvîr eylerim!

*
* *

RUBÂÎ

Ben rindi melâmetzedei meşhurum;
Zühhâdile hembezm olamam, ma'zurum!
Rif'atta ne var çerha mübahat etsem?
Hâki kademi Hâce Muhammed Nûr'um!

Seyyah Manastır'lı Hacı Ahmet Baba:

Bu zat ta Muhammed Nûr'un hulefâsındandır. Erbâbı ittikadan olan Hacı Ahmet Baba 1308 tarihinde yaşı yüze yaklaşmışken Tarsus tekkesinde يوم لاينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم âyeti tefsir edilirken bir "Ah„ çekip föc'eten vefat etmiştir. İrak' ve Yemen' kıt'alarını yaya olarak dolaşmış olmakla "Seyyah„ lakabiyle şöhret bulmuştur.

Tarsus tekkesinin haziresinde medfundur. Mezar taşı Hamzavî taşları şeklinde olup kitabesi şudur:

هو
مرد خدا مناسترلى
الشيخ الحاج احمد
بابا حضرتلرينك
روحيچون فاتحه
١٣٠٨
سنه

Etrafı demir parmaklıklarla çevrilip bir türbe hâline getirilen Ahmet Baba'nın kabrinin yanına Kerim Ef. için ne bir taş dikilmiştir.

Elmas Ef.

Doyran'a tabi' Dedeli' karyesindendir. Ulûmi resmiyeden icâzet almış, bilâhara Seyyit'ten de ahzi hilâfet ederek Dedeli' köyündeki tekkeye şeyh olmuştur. 1324 tarihinde vefat ederek hayatında ekseriya oturduğu bir mesire mahalline defnsdilmiştir.

Cengârî Mustafa Ef.

İcâzetli hocadır. Doyran' tekkesine şeyh olmuş, 1325 tarihinde vefat ederek tekkeye defnedilmiştir. İhvanı, bu zâtın "Vâridât„ ı terceme ettiğini söyliyorlar; fakat biz görmedik.

Yakova'lı Hâfız Süleyman Baba:

Tahmînen 318 - 320 tarihlerinde vefat eden bu zat, Zeki, Pirzerin'li Hacı Âdem Ef. Hasan Ef. isminde üç zâta hilâfet vermiştir.

Zeki Ef; Seyfettin Ef. den sonra Pirzerin' tekkesine şeyh olup 1928 de vefat eden Ömer Lutfî Ef. ye hilâfat vermiştir.

Hacı Âdem Ef. de Hakkı Ef. isminde bir şeyhi ve Doyran' tekkesine şeyh olan Hacı Hamdî hoca'yı istihlâf etmiştir. Şey Hakkı Ef. el'an Üsküp' Melâmî tekkesi şeyhidir.

Hasan Ef. nin de Bosna'da Hayrullah Ef. isminde bir halîfesi vardır ve henüz hayattadır.

Pirzerin'li Topal Recep Ef.:

Pirzerin'de Rüşdî muallimi olan bu zâtın fevkalâde nüfuzu olup o civarda Melâmîliği neşrettiği söyleniyor. Pirzerin'de yapılan tekkenin ilk şeyhidir. 1318 de vefat etmiştir.

Şey Hüseyin Sıdkı Ef.:

Mora Yenişehir'inde 1264 te dogmuştur. Babası Sa'dî tarıkatından müstahlef ve Yenişehir Dergâhı atik şeyhi Hâfız Muhiddin' Ef. dir.

Tasilini Yenişehir medresesinde icâzet almak suretiyle ikmâl edip

Dergâhı atik şeyhi bulunan büyük biraderi şâir Mehmet Vehbî Ef. den Sa'dî tarikine intisap etmiş ve bilâhara mezkûr tarikattan hilâfet te almışıır.

Sıdkı Ef. Yenişehir'den İşkodra'ya giderek Rüsûmat memuriyetinde bulunmuş, sonra tekrar maskatı re'sine avdetle Cemaatı islâmiyye baş kâtibi olmuştur. İşkodra'da 14 sene kalan Sıdkı Ef. Muhammed Nur'a müntesip bir çok kimlelerle görüşmüş, bu suretle melâmete mahabbet ederek o sıralarda Doyran'da bulunan Seyyid Muhmmed Nur'u ziyarete gidip mumaileyhe intisap etmiştir. Müteaddit def'alar Seyyid'in sohbetinde bulunup Melâmîlikten de hilâfet alan Sıdkı Ef. son zamanlarını zınir'de Düyûni umûmiye a'şar memurluğunda bulunarak geçirmiş ve 1337 senesi Muharrem'inin birinci günü vefat ederek Emir sultan tekkesinde biraderi ve ilk şeyhi Vehbî Ef. nin yanına defnedilmiştir.

Osman Zevkî Ef.

Bu zata Zevkî mahlası, bizzât Seyyit tarafından verilmiştir. Tahminen 1317 senesinde Selânik'te vefat etmiştir. Fâtiha'yı müfessir bir risâlesi varmış.

Mehmed B.

İstanbul'ludur. Sâfî Ef. den melâmet, Muhammed Nûr'un oğlu Şerif Ef. den hilâfet almıştır. 1343 Ramazan'ının 17 inci gecesi vefat etmiş, Edirnekapusu mezarlığına defnedilmiştir.

1334 te vefat eden Nurullah B. isminde bir zât ile Osan Şâdî Ef. ye hilâfet etmişiir.

Osman Şadi Ef.

1299 da İstanbul'da tevellüt etmiş, tahsilini Darülfünun'da ikmâl ederek Riyaziyât şubesinden mezun olmuştur.

Fransızça, İngilizce, İtalyanca bilirmiş. Mehmet B. e intisap etmiş ve mumaileyhten hilâfet almıştır.

Bir gün "Her ne yana eğilsem her şey o tarafa eğilir.„ deyip sağ tarafınan eğilmesi üzerine karşısıedaki servi ağaçının da sağ tarafa eğilerek kırıldığını ihvanından bir zât nakletti!

1338 senesinde vefat etmiş, Eyyup'ta Sâip Pş. türbesine defnedilmiştir.

Kaymakam Ahmet Bey.

Trablusgarp muhasebecisi Hâfız Hilmî B. in oğludur. İstanbul'da doğmuş, Askerî rüşdîsinde okuyup sonra Askerî Baytar mektebine girerek mektebi ikmâl etmiştir.

Bir çok tarikatlara girmiş, hatta meşhur Mehmet Ali Hilmî Dede baba'ya intisap ederek Bektaşî de olmuştur.

Nihâyet Selânik'te iken, taburunun binbaşısı Mahmut B. vasıtasile Seyyid'in hulefâsından Doyran'lı İbrahim Ef. ile görüşmüş, bilâhara Muhammed Nûr'a da mülâki olarak hilâfet almıştır. Seyyit bu zata "Yusufum„ dermiş.

Ahmet B. Siyâsete de karışmış ve bu hâl, sebebi nükbeti olmuştur. İttihadü terakki hükûmeti tarafından Sivas'a nefyedilmiş, mütarekede İstanbul'a gelmiş, yine itilâfçılarla birleşmiş, nihâyet Hicaz'a oradan da Şerif Hüseyin'le beraber Kıbrıs'a kaçmış, 1341 de Kıbrıs'ta vefat etmiştir.

Harirî zade Seyyit Mehmet Kemâleddin Ef.

Melâmî halifeleri içinde âlim, ârif ve müttaki bir zattir. Bu itibarla Muhammed Nûr'un Hoca Abdullah Hulusî Ef. den sonra en temkinli ve fâzıl bir bendesidir.

1267 de İstanbul'da doğmuştur. Babası Halep'li şeyh Abdurrahman harirî' Ef. dir. Kendisi, neslen meşhur Türkmen şeyhi ve risâle sâhibi Şeyh Arslan'ın dervişlerinden şeyh alî'nin bendesi ve Rifaî tarikinde şu'bei mahsusa sahibi şeyh Bürhaneddin ebülhasan Aliyyül Harirî'ye mensuptur [1]. Tibyanın nihayetinde mufassal tercemei hâlini yazmıştır [2]. Buna nazaran beş yaşında tahsile başlayıp mukaddemâtı ulûmu tahsilden sonra hafız şâkir Ef. nin derslerine devam etmiş ve babasından Rifâî ve Halvetî tariklerine sülûk eylemiştir. 1284 te babasının vefatı üzerine bir müddet ticaretle iştigal ve badehu terketmiş ve babasının şeyhi Şam'lı Mehmet Enis Ef. den Halvetî sülukünü itmam eyliyerek icâzet almıştır.

1286 de Haleb'e giderek dört ay oturup Abdüllatifi Buhârî' ile İstanbula avdet etmiş ve mumaileyhten fıkıh ve hadîs tahsil ettiği gibi kadirî icâzeti de almıştır. Şeyh Kasımı Mağrıbî'den de Buharî okumuştur.

Harirî zade, 1288 nihayetlerinde İstanbul'a gelen Seyyit Muhammed Nûr'u Boyacı köyündeki yalısında müsafir etmiş ve mumaileyhe bîat eyliyerek Melâmî olmuştur. Seyyit'ten İbni Fârız'ın Kasîdei tâiyye'sini, Muhiddîn'in Risâlei ahadiyye ve Fusûs'unu okumuş ve melâmî hilâfetnâmesi almıştır. Bilâhara 1290 da Rumeli'ye giderek üsküp'te Muhammed Nûr'u ziyaret eylemiş ve avdetinde Selânik'te şeyh Ali' isminde bir zattan Ramazaniyye, Şeyh Sâlih Lûtfî' isminde birisinden de Sinâniyye hilâfeti almıştır. 91 de Mısır'a gitmiş, bir çok ulemâ ve meşayih ile görüşüp İstanbul'a avdet eylemiştir.

Mısır'dan geldikten sonra Hırkai şerif'teki evine çekilip te'lifat ve irşat ile meşgul olmuş; 1299 zilkadesinin ikinci günü vefat ederek Eyyup'taki Rifaî âsitanesi haziresine defedilmiştir. Sengi mezarında şu kitabe vardır:

[I] Tibyân; Cilt : 1; Sa: 289. Dr. Prof. Köprülü zade Fuat B. Ef. nin "Türkiye tarihi dînîsi„ nde Şeyh Ali' ve tarikatı hakkında îzahat vardır. Müracaat!

[2] Tibyân; Cilt: 3; Sa: 303 ten îtibaren. خاتمة الخاتمه فى ذكر الطريقة الكماليه .

نعمت اخرى ايچون بو كائنات   عالم ارواحه اولمش شاهراه
آدم اولدركه بقاى نام ايده   عمرينى بىفائده قيلماز تباه
شيخ كمالالدين افندى كنج ايكن   حاصل ايتمشدى نجه فيض اله
خلوتى و جلوتيدن فيض آلوب   ساحۀ عقبايى قيلدى خانقاه
علم وفضلى رشدى تايومالقيام   ياد اوله دور ايلدكجه مهر وماه

كلدى اوچلر سويلهدى تاريخنى
شيخ كمالالدين افندى كوچدى واه

١٢٩٩ ٣ ذىالقعده

vefatında 32 yaşında idi.

*
* *

Mirefte'li Hoca Abdullah Hulûsî Ef. nin, Harirî zade'den daha temkinli bir zat olddğunu söylemiştik. Bu da Harirî zade'nin (Tarikati kemâliyye) isminde yeni bir tarikat kurmağa teşebbüs eylemesiyle sâbittir. Bunda her hâlde gençliğinin de te'siri vardır.

Tibyan'da "bu kitabı mubarek 41 inci kitabımdır„ diyor. Tâhir B. âsârından 37 sinin isimlerini yazmıştır. Bunlardan yalnız فتح ورد الاستار شرح ورد الستار ile كالنامۀ آل عبا sı matbudur. Muhammed Nûr'un "mürşidül uşşak„ ve "bürhanüssalikin„ini türkçe şerhetmiştir. عرفان العاشقين على برهان السالكين ismindeki bu şerh Dârülfünun kütüphanesinde 16609 numaralı mecmuadadır. Bir kısım âsârı Yahya Efendi kütüphanesindedir. كنز الفيض فى السلوك و آداب الطريق الخلوتيه si hattı destiyle muharrer olarak Tâhir Bey merhum tarafından Üsküdar'da Nasuhî' tekkesine vakfedilmiştir. (Şimdi Üsküdar kütüphanesindedir). En ehemmiyetli eseri üç cilt arapça تبيان وسائل الحقايق فى بيان سلاسل الطرائق dir ki bütün tarikatlardan bunların müessislerinden, silsilelerinden ve sülûklarından bâhistir. Fatih kütüphanesine vakfedilmiştir. Diğer âsârı müteferrik olarak melâmîlerdedir.

Harîrî zâde de ekseri âsârını türkçe yazmıştır. İfâdesi muntazam, lisanı şelistir. Âsârının isimleri osmanlı müelliflerinde [1] ve Vassaf B. merhumun gayri matbu سفينۀ اوليا sında [2] vardır.

---

[1] Cilt: 1; Sa: 155 - 157
[2] Gilt: 3; Sa: 85 - 86

BURSALI TAHİR BEY

Harirî zade'den müstahleftir. Abdülmecit' devri ricalinden Mirlivâ Üsküdarlı Seyyit Mehmet Tâhir Paşa zade Rif'at Beyin oğludur. — Rif'at Bey, Pilevne şühedasındandır — 1278 de Bursa'da doğmuştur. İptidaî ve rüşdî tahsilini bitirdikten sonra askerî îdâdîsine dühûl ve mektepten 1296 da birincilikle neş'et edip Harbiyeye geçmiş ve 99 da piyade mülâzımı saniliği ile çıkıp Manastır' askerî rüşdîsine Cografya ve Hendese; mülkiye îdâdîsine Coğrafya ve Kavait hocası olmuştur.

Bundan sonra Manastır, Üsküp ve Selânik'te ekseriya maarife ait muhtelif memuriyetlerde bulunmuş, ilânı meşrutiyette Bursa meb'usu olmuştu. Melâmî ihvanına istinaden İttihadü terakki'den bir grup ayırmağa teşebbüs eylemiş ise de siyâset hayatında pek te mnvaffak olamıyarak dört sene sonra mebusluktan çekilmiş, 1329 da kaymakamlıktan tekaüt olmuştu. Son zamanlarda Topkapı sarayı kütüphanesi müdürlüğünde, Tarih encümeni muavin azalığında, Millî tetebbu'lar komisyonu fahrî azalığında bulunmuştur.

Harirî zade'nin vefatından bir sene sonra Muhammed Nur'a da mülaki olmuştur. Bilhassa tarih ve terâcimi ahvâl ile meşgul bulunan Tahir Bey "Osmanlı müellifleri„ ni 15 senede yazdığını söyler; Arap ve Acem meşâhîrine âit te böyle bir eser yazmak niyetinde bulunduğunu ve bunun için çalışmakta olduğunu da ilave eylerdi.

Osmanlı müelifleri, yanlış ve kusurlarına rağmen bu hususta yazılmış iyi bir eserdir. Erbabı ittikadan olan ve kimseye boyun eğmeyen Tâhir Bey merhum, Çengel köyünde bir kira evinde otururdu. Son zamanlarında kuvvei dimagiyesine halel gelmiş, bir müddet üsküdarda Zeynep kâmil hastahanesinde, bir müddet te Cerrahpaşada tedavi edilmişti. Nihayet 1343 rebiülâhırının 9 uncu ve 1341 teşrini evvelinin 28 inci günü Zeynep Kâmil hastahanesinde vefat edip ertesi perşembe günü Hüdâî dergâhı hazîresine defnedilmiştir.

Vefatına Üsküdar mevlevîhanesi Şeyhi Remzî Ef. şu tarihi söylemiştir:

Bursalı Tâhir Beyin geldi zamanı rihleti;
İftirakı eyledi eshâbı ilmi derdnâk.

Namını âsârı ibka etti bu tarihte
كتدى طاهر بك فنادن حقه‌الحق بيرپاك

١٣٤٣

* * *

Âsârı (Matbu' olanlar):

Delîlüt tefâsîr دليل التفاسير
Kibârı meşâyih ve ulemàdan 12 zâtın terâcimi ahvâli.
Meşâyihi osmaniyeden 8 zâtın terâcimi ahvâli.
Ulemâyi osmaniyeden 6 zâtın terâcimi ahvâli.
Aydın' vilâyetine mensup meşâyih, ulemâ, şuarâ, müverrihînin terâcimi ahvâli.
Nazarı İslâmda fakr, tercemei hâl ve fazâili Şeyhi ekber, Türklerin ulûm ve fünuna hizmetleri, Kâtip çelebi, Menâkıbi harp, Müverrihîni osmaniyeden Âlî ve Kâtip çelebî'nin tercemei hâlleri, Siyâsete müteallık âsârı islâmiye, Ahlâk kitaplarımız, Müntahabâtı mesârî' ve ebyâtı osmaniye, Hacı Bayramı velî, Osmanlı müellifleri..

Gayri matbu' âsârı:
Manastır'a mensup meşâyih ve ulemâyi şuarânın teracimi ahvâli.
Fazâili İmâm Ali' "H. Ali' hakkındaki ehâdîsi ve tercemelerini havi bir rişâledir. Zeylinde Muaviyye' aleyhindeki hadîsler de vardır„.
Haseneyn' hakkında Bir risâle.
Menâkibi Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûrül Arabî ve beyanı Melâmet ve ahvâli Melamiyye.
Mecmuai Tahir "Bazı şiir ve nesirlerini havidir„.

* * *

Tahir B. arada şiir de söylerdi. Üsküp Rifâî şeyhi Sadeddin Sırrı, Alaşehir tahrirat kâtibi Enis, Bursa Mısrî şeyhi Mehmet Şemseddin B. ler tarafından tahmis edilen bir gazelini yazıyoruz:

Gâh rahîki neşvei tevhide meclâdır gönül;
Geh safâyi zevki vahdetle mücellâdır gönül.

Asımânı feyzi irfanda demâdem seyreder,
لن ترانى mazharı mestana Musa'dır gönül..

Çokmudur söylerse bangi لا احب الافلين ?
Mazharı feyzi Muhammed Nûri mevlâdır gönül..

ثم وجه الله a masdar ka'bei Rahman'dır,
Berkuru nûri ilâhî, Arşi a'lâdır gönül..

Sırrının idrâki ancak keşfü zevka münhasır;
Bu sebepten hallolunmaz bir muammâdır gönül

Münkeşif olmaz rüsûm erbabına «Tahir» bu râz..
Neşveyâbı sahvei nûri tecellâdır gönül!

Ali Rıza Ef.

Akribasından Haseki eczahanesi Eczacı başışı Nazarettin B. Ef. nin verdiği malûmata göre Sadâttan olan Ali Rizâ Ef. nin babası, Rif'at Ef. isminde bir zattır. İstanbul'da doğmuştur. Talî tahsilini ikmâlden sonra "Mülkiye'ye girerek 305 te neş'et etmiş, 306 da Manastır vilâyeti vali maiyyetine tayin edilmiş 307 de Yanya, vilâyetine tabi' İskrapar' kazası kaymakamı olmuştur. 312 de Yanya'ya tabi' Pirmedi kaymakamlığına terfi'an tayin edilen Ali Rızâ Ef. 319 Nisanının 24 üncü Perşembe günü tedavi edilmek üzere geldiği stİanbul'da Sultan Selim'deki evinde vefat etmiştir,

Telîfâtür Rızâ isminde bir mecmuai eş'ârı vardır. Mumaileyh, Arnavutluk'ta bulunduğu vakıt evvelâ « Telîfâtür Rızâ » daki hâşiyede « Bidâyeten muaşeretleriyle melûfiyetimden nâşi haklarında hüsni zannı samîmî beslediğim Tarîki Nâzenin ricâline bîat edip » Bektaşî olmuşsa da « Bu mesleki enverde mürşidi ekberimden maadasının ahvalini ef'âline mutâbık ve ekseri atvâr ve harekâtını aklu şer'a muvâfık görmediğimden mürşidimin emrine tevfikan bu müddeiyanı bi iz'an ile ihtilâtı kalbîyi kestim » dediğine göre Bektaşîlik, bu zâtı tatmin edememiş olacak ki bilâhara Melâmete intisab eylemiştir. Kendisi de bu hususta « Seyyidül evliyâ bulunan eâzımı muhakkikini Melâmiyyenin min gayri liyâkatin iltifâtı bende nevâzânelerine mazhar düşerek makamâtı ehlullahı telakkun, teyakkun, tahakkuk ile kesbi rüsuh » eylediğini yazıyor.

Melâmîliğe Bursa'lı Tâhir B. den intisap etmiştir. Manastır'lı İzzet Basrî Ef. isminde birisine. haşri cismânî ve vahdeti vücut hakkında yazdığı mektupta « Manastır'da ârifi hakikat hazreti Tâhir mevcut iken bundan ziyde söylemek bize düşmez » dediğine nazaran Tâhir B. e cidden merbuttur.Telîfâtür Rizâ hâşiyesinden anlaşıldığına göre Medine'li Mehmet Zâfer Ef.nin hulefâsından Şeyh Seyyid Aliyyibni Sâlim'den Şâzelî tarikine de sülûk etmiştir. Maamafih Rızâ B. i, intisap ettiği tarikatlardan en ziyâde Melâmilik cezbedebilmiştir. Seyyit Muhammed Nur' hakkında yazdığı ve aşağıya decettiğimiz kaside buna kâfî bir delil olduğu gibi mecmuai eş'ârında Melâmîliğe âit daha birçok medhiyeler de vardır.

Ali Rızâ' Ef, şiirlerinden anlaşıldığına göre lisânı selis, tab'ı metin bir şâirdir. Kendisi, malûmatının çok noksan olduğunu söyliyor. Eğer istediği

gibi kesbi malûmat edebilmiş olsaydı hiç şüphesiz üstâd bir şâir olurdu. Muhammed Nûr' hakkındaki kasîdesiyle [1] bir gazelini yazıyoruz:

Gün gibi tâb veren mâhi ruhi enverine
Nûri zâtiyle cilâ vermiş anın peykerine.

Şeyhunâ, Seyyidünâ Hâce Muhammed Nûr'un
Bağlıdır Hızır nebi kâkülü zi anberine.

Hüsnü mânendei şübbânı behiştîdir anın,
Düştü aşkı ruhu eshâbı dilin ekserine.

Şâhtır, âlemi ma'nîde o sırrı a'zam,
Dil verirmi dü cihan mâ meliki efkarine?

Pâdişâhâni zaman sâil olurdu andan
Rağbet etseydi cihânın hele sîmü zerine !

Zevkbahş olsa idi gönlüne mülki Nâsût
Çâkrûb eyler idi zülfi bütânı derine!

Buldu şaniyle şeref tahtigehi istidat;
Haremin şâhıdır ol, kimseyi koymaz yerine!

Vârisi ekberi deyhîmi şehi Levlâkin,
Tâcı Gavsiyyeti izzetle urunmuş serine.

Kutbül agvâstir ol gavs değildir aslâ;
Konmadı rengi sivâ mıskalei cevherine!

Cephesi maşrıkı nûr, âyinei بسم الله
Gün yüzü Fâtiha tefsîr ediyor haverine!

Şerhidir sırrı kaza nâtıkai efsahının
Münceli nûri Hudâ bâsırai enverine!

Öyle sâkîi safâbahşi meânîdir ki
Teşne rûhul urefâ her kadehi kevserine!

Öyle Cemşîdi cihâni melekûtîdir ki
Kudsiyan desti tese'üi uzatır sagarine!

Öyle sultânı haşemperveri lâhutî kim
Ceberûtîler olur ser bezemin ma'berine!

Öyle bir safşikeni âlemi kübrâdır ki
Cevelangâhi fezâ tenk gelür hançerine!

Öyle bir perdederi haclei vahdettir ki
Saldı tûfânı belâ savleti aşk kişverine!

[1] Tâhir B. bu kasîdeyi «Menakıb» inin nihayetine yazmıştır.

Kalmadı mülki vücûd içre hicâbü mâni'
Tarayan etti fenâ vechi ehad nazirine!

Mâhasal her neye olsa niğeran ol ârif
Vechi cânâne doğar mâh gibi manzarine!

Nûrdur öyle ki tesîridir elhak var ise
Bahşı hâsiyyet eden mürgı hümâ şehperine!

Müftakir pertevi iclâline kursi hurşîd,
Münteşir aksi ruhu leylelerin makmerine!

Sâyei pertevi iclâli cıhâni azamût;
Kibriyâ zîver olursa ne acap efserine!

Feyzi hürriyyeti vicdan iledir mâhii kayd,
Hîç tenezzülmü eder tab 'ı cihan ziverine?

Halvetü kisvete mevkuf değildir feyzi;
İlmü irfan iledir rahnümâ kemterine!

Hacei rehberi üstâdı hakîkatdandır,
Aklı kül vâlih olur mantıkı vecd âverine.

Tılsımı râzı ilâhî idi Fahri âlem,
Bu da miftâhı mü'eyyed o cihan mefherine.

Şâhı merdân idi bir genci mutalsam hakka
Bu da miftâhi celîdir o vilâyet erine..

Açtı esrârı nübüvvâtü vilâyatı bütün,
Saçtı tevhîdi Hudâ nûrunu can ahterine...

Tercemânı haremi hâsı ilâhîdir bu,
Mahremi râzı derundur dü cihan daverine.

Dense şâyeste buna mazharı يحي الموتى
Can bulur ölmüş eser düşse yedi akderine ..

Feyzi enfâsı Mesîhâ görünür nutkunda,
Rûhi meryem' bile âşık demi canperverine!

İşte âsârı; alıp ur mihaki tecrübeye,
Nice îsâri füyûz etmede gör çâkerine!

Sensin ey hâtimei kümmeli ehli tahkik
Fer veren nûri basîretle gönül makberine!

Zâirim türbei kalbimde kemâlâtını hep,
Feyzbahş olmadasın insü melek ma'şerine!

Seni mümkinmi senâ kalü kalemle hâşâ;
Ben senâhân olamam kenzi hafi masdarine!

Arzı deryûzedir ancak kereminden maksad,
Yoksa meddâh olamam sen gibi din serverine!

Feyz umup âtıfetinden dili sûzânı Rızâ,
Yüz sürer şevhimizin dergehi devletlerine!

***

GAZEL

Sâyei servi revan düşmüş dili fevvâreye,
Servi sîmîn eylemiş peydâ miyâni hâreye!

Beyti ma'mûrun imâdı, ya yedi beyzâ gibi
Sâidi sîmîni dilber sâye salmış âreye!

Ravzai cennette açmış goncei ra'nâ sanur
Kim bakarsa çeşmi iffetle ruhi mehpâreye!

Cüstücû kıldım zemînü âsimanü cenneti;
Yârimin yokmuş nazîri; veh. dili bîçâreye;

Tesliyetyâb ol "Rızâ" kim her neye kılsan nazar,
Vechî dilberden nişandır âşıkı âvareye!

***

Ali Rıza B. "Telîfâtür Rızâ„nın dördüncü babına mensur makalelerini yazmış. Bu mahaleler, bilhassa lisan ve imlâ kavaidine âittir. Koca Melâmînin burada şayanı nazar fikirleri var.

"Bizde Edebiyat varmıdır?„ ünvanlı makalesinde eski şark ve yeni garp mukallitliğini mukayese edip her iki taklidi de lisan ve edebiyatın istiklâline münâfi addederek diyor ki:

"Bir vakıtlarda dînimizin dilidir diye Arapçaya düşüp Arab'ın sözlerini kendimize yine Arapça söyliyerek öğretmek istememişmiyiz? Hatta pek çok türk ulemâsının en çok ve en güzel eserleri Arapça yazılmamışmı? Bir aralık ta cennetliklerin dilidir diye Acemceye düşüp Acemin tatlı edalı sözlerini de lüzumlu, lüzumsuz yerlerde dilimize karıştırmamışmıyız? yalnız tek tük kelimelerini sokuşturmaktan ibaret kalsa ne ise... Usûli terkiplerini, şîvei beyanlarını bile dilimize karıştırarak Türk olduğumuz halde Acem ağzı satmaktan kurtulmaz olmuş değilmiyiz?„ [1]

Yine bu makalede Arap ve Acem mukallitliği münâsebetiyle imlâ usûl ve kavâidine temas ederek "Harfleaimiz, Araçadan alındığı için Arap yolundan şaşmayız demek pek doğrudur. Fakat, biz Arabın yolunda gidiyormuyuz? Bir kere burasını düşünelim: Arabın 28, Acemin 4 harfinin, bize lâzım imiş gibi hepsini almışız.„ deyip eski imlânın sakametini ispat için «و» harfini alarak şu misâlleri serdediyor:

[1] Sa: 318

"Olmak tan اول
Ölmek ten اول
Ârabın birinci ma'nasına اول
Bulmak tan بول
Bölmek ten بول
Bolluk tan بول
Aarabın sidik ma'nasına olan بول„ [1]

Bu hususta siyaku sibakı ileri sürmek isteyenlere de çocukların siyaku sibakı farkedemiyeceklerini söyliyor. Nihayet bize «ث، ذ، ح، خ، ص، ض، ط، ظ، ع» harflerinin lüzumu olmadığını söyleyip imlânın bilhassa türkçedeki sâit harflerin, yanı «ا، ە، و، ى» nin muhtelif seslerinin tesbiti ile düzeleceğini, bunun için de Frenklerin Aksanlarına ihtiyacımız olmadığını, bu hususta da "Hazreti kur'anın müştemilâtı masturesi„ne müracaatın, bizi ihtiyaçtan vareste kılacağını anlatıp "Met, Hemze, büyük hemze, ötre, iki ötre, ters ötre, ters tenvin...„ gibi işaretlerin kabulünü isteyor[2].

Bu uzun makalede Araplar, nasıl Acemin "gülâb„ını, söyledikleri gibi "cüllâb„ yapıp ta'rîb etmişlerse bizim de lisanımıza aldığımız gibi yazmamız lüzumunu izah edip Arap ve Firenk taklidi olmamak ve dilimizin bünyesine muvafık bulunmak şartiyle "Sarf, Nahiv, bedî, beyan yapmak ve Firenklerin klasik usûli tedris kaideleri altında bir lugat yazmak„ lâzım olduğunu anlatıp "Bunlar dururken Edebiyat ile oğraşmanın sırası değildir„ hükmünü veriyor.

"Dilimizi her kese öğretmekten ne çıkar?„ makalesinde de " عجائب، اسباب، خاستلق، ازين، قايب، هوجا، اثبات، آزاد، خستەلك، اذن، غائب، خواجه„ kelimelerini «آجايب، اسپات، خاستالق، ابزين، قايب، هوجاء» şekillerinde yazmak lâzım geldiğini izah etmektedir.

"Soldan sağa yazılsa ne çıkar?„ makalesinde Rırâ B. Lâtin harflerine temas ediyor. Fakat bu hususta biraz ihtiyatkârdır. "Firenklerin ibadette şarka teveccüh ettiklerini, bizim cenuba müteveccih olduğumuzu [3], aramızda bu hususta bile fark bulunduğunu, bize göre güneş ve ayın şarktan garba, ya'ni sağdan sola gider gibi göründüğünü, onların dînî günlerinin şemsî ve binaenaleyh arzın deveranına tabi' olduğu hâlde bizim dinî senemizin kamerî bulunduğunu„ anlatmak suretile ızharı garabet edip neticede "Yazılarımız sağdan gitmiş, soldan gitmiş; orası

[1] Sa. 320-321
[2] Sa: 324-325
[3] Her tarafta böylemi ?!

lâzım değil! İşimiz görülsünde büyüklerimiz nasıl münasip görürlerse öyle yazılsın!„ [1] diye temayülünü bildiriyor.

Ali Rızâ B. in tanzimat şâir ve ediplerini de okuduğunu ve athta onların milliyet fikirlerine kendi düşüncelerini de ilâve etiiğini ıspat eden bu yazıları, o zamana göre fikirlerinin yeniliği noktai nazarından bilhassa şayanı nazardır.

Hacı Maksut Ef:

Priştine'lidir. Seyyit Muhammet Nûr, oğlu Şerif Ef. ve Abdürrahim fidaî den sülûk görmüş ve Muhammed Nûr'dan hilâfet ahzetmiştir.

Erbabı takva ve azimetten olan Maksut Ef. Altı mermer imamı iken 1347 zilhiccesinde vefat ve Sarı Abdullah Ef. nin yanına defnedilmiştir. Dâimâ teheccüt namazı kılar ve ekseriya nâfile oruç tutardı. Tahsîli de vardı. Erbabı temkin ve irfandan bir zattı.

Ebu medyeni Magrıbî'nin

لقد كنا حروفاً عاليات نزلنا فى سطور سافلات

matla'lı meşhur şi'rini ve Mevlânâ'nın

اى خسروخوبان دو عالم بحقيق شد مملكت حسن تواطلاق حقيق

matla'lı gazelini şerhetmiştir.

Birinci risâlesinden ilk beytin şerhini aynen yazıyoruz:

« Nâzımı fâhim;

(لقد كنا حروفاً عاليات نزلنا فى سطور سافلات)

ile kasideye bed'ediyor. Biz hurûfi âliyât idik; ya'ni mürekkep hokkasında hrûfi hattiyye bâtın ve mündemiç olduğu gibi biz, sıfâtı zatiyye ve esmâi Hakkiyye ve a'yânı ilmiyye, kablettaayyün, künhüzzât ve gaybül gayb mertebesinde bâtın ve mündemiç idik. Mürekkep hokkasından kalemi sûrî ile kâğıt zemini üzere isti'dâden birbirine mümtâz a'yâni ilmiyye ve müntehâyi merâtibi nüzûl olan sûreti insâniyye sutûrunda taayyün ve zuhûr eyledik demektir. »

[1] Sa : 344.

Maksut Ef. nin Hulûsî mahlasiyle şiirleri de vardır. Bir tanesini dercediyoruz:

Cehlile sen olma dûr;
Hak ile bak cümle nûr,
Her ne ki etti zuhur,
Nuru göründü iyan..

Aldı hüviyyet nefes;
Kendi olup bunca kes
Aynü iyan oldu pes;
Gayri değil ol heman!

Çünki "kün„ oldu beyan,
Ayni göründü iyan,
Oldu o dem înü ân;
Gayri değil, ol heman!

Evvelü âhır odur,
Nisbeti, yok, Hu odur,
Bâtınü zâhir odur;
Arada yok adu san..

Surete baksan eğer
Zâhir odur kıl nazar;
Oldu "Hulûsî'„ eser;
Zâtıdürür bînişan!

Hacı Cemâl B.

İstanbul'ludur. Sâfî Ef. den sülûk görmüş, Hacı Maksut Ef. den hilâfet almıştır. Zonguldak' İş Bankası veznedarı iken 1930 da vefat etmiştir. İhvânı mahdut olduğu gibi halîfesi de yoktur.

Seyyid'in diğer hulefâsı:

Muhammed Nûr', oğlu Şerif Ef. ve torunu — Abdürrahim Ef. nin oğlu — Kemâleddin Ef. yi de istihlâf etmiştir. Fakat bunların ikisi de adeta meczup bir hâlde bulunduklarından eserleri yoktur. Şerif Ef. Hicrî 1326 da vefat etmiştir. Kemâl Ef. bir müddet Üsküp' tekkesinde şeyhlik etmiş, 328 de oğlu Hakkı Ef. yi istihlâf ederek kendisi İstanbul'a gelmiş ve burada irtihâl eylemiştir.

Şerif Ef. den sonra İstrumça tekkesine şeyh olan Hacı Abiş Ef, Doyran' tekkesi şeyhi Hoca Hamdî Ef. İsnefçe tekkesi şeyhi Hacı İbrahim ve doyranlı Mustafa Ef. ler de seyyid'in halifeleridir. Fakat bu zevâtın eserleri bulunmadığı gibi İstanbul'da ihvanları da yoktur. Haklarında bir malûmat elde edemedik...

Her halifesi müteaddit zevatı istihlaf etmiştir.

Aşık Vasfî':

Kitabımızı bitirirken bir de Melâmî halk şairinden bahsedeceğiz. "Âşık Vasfî'„ adiyle anılan bu zât, Avrethisar' kazasının "Maya dağ'„ karyesindendir.

Gençliğinde seyahata çıkıp Mısır'a gitmiş, bilâhara memleketine gelerek saziyle âşıklara meydan okumağa başlamış, nihayet 1297 de Seyyid'le beraber hacca giden kafileye karışıp Hicaz'a giderek Hacı olmuştur. Hac yolunda Seyyid'e bîat etmiş ve huzurunda saziyle şu ilâhiyi söylemiştir:

Kapladı her yanı, doğdu Nûrullah,
Hidâyet askeri dedi hüvallah..
Can ile mürşide döndük eyvallah;
Fethetti kulûbu sırrı بسم الله;
Keşfetti vücudu الحمدلله..

Bilindi esrâri ma'na yüzünden,
Seçildi ikrâri da'va yüzünden.
Tecellî eyledi esmâ yüzünden;
Fethetti kulûbu sırrı بسم الله;
Keşfetti vücudu الحمدلله ..

Erenler sancağın dikti meydane,
Derildi bakmayan canü cihâne..
Aşk şarabın içen oldu mestâne;
Fethetti kulûbu sırrı بسم الله;
Keşfeiti vücudu الحمدلله..

Camii vahdette okundu ezan,
Hak salâta da'vet olundu insan..
Kıldı fedâîler cânını kurban,
Fethetti kulûbu sırrı بسم الله;
Keşfetti vücudn الحمدلله ..

Haccülekber deyu olundu i'lân;
Ka'bei vaslında donandık ehram.
Vasfı' müezzindir, Muhammed imam;
Fethetti kulûbu sırrı بسم الله;
Keşfetti vücudu الحمدلله..

❁

Muhammed Nûr'ile beraber Hac'dan avdet ettikten sonra İsnefçe' tekkesinde oturan Âşık Vasfî' eş'ârını bir dîvan halinde cem'etmiş ve tekkeye vakfeylemişse de bu dîvan, maalesef istilâda tekkede yanmış ve şiirlerinin bir kısmı Melâmîlerde kalmıştır [1].

Âşık Vasfî' hürriyetin îlânından evvel vefat etmiştir. Bestelenmiş olup dâimâ söylenen şu nefesini de yazıyoruz:

Meyhânei aşk meykeşleriyüz,
Hu sagarının serhoşlarıyüz.
Çerhi feleğin cünbüşleriyüz,
Evlâdi Rasûl bendeleriyüz,
Şeyhul arab'ın dervişleriyüz..

Dil vermişüz ol dilârımıza,
Bülbül hased eyler zarımıza...
Erdik ereli gülzârımıza
Biz Âli Ali' bendeleriyüz,
Şeyhul arab'ın dervişleriyüz..

Ol Hayder' içün çekti alemi [2]
Cem'eyledi eshâbüs selemi...
Kaldırdı çeragiyle zulemi.
Biz Âli Rasûlin bendesiyüz;
Şeyhul arab'ın efkendesiyüz..

Sultanı Melâm, hoş verdi selâm;
Şâdetti bizi esrârı kelâm [3].
İmdâda yetişti hayrül enâm;
Biz Ali Rasûl bendeleriyüz;
Nûrül arab'ın dervişleriyüz...

Pir seyyidimiz Nûrül arabî;
İrfan yürüdür esrârı lebı.
Vasfî' bulup erkânü edebi
Biz Âli Ali' bendeleriyüz,
Nûrül arab'ın dervişleriyüz...

Bitti

---

[1] Vasfî'nin 80 kadar şi'rini toplamağa muvaffak oldum.
[2] Yahut "Ol Hayderî çün çekti alemi„.
[3] Diğer bir mecmuada bu mısra' şu tarzdadır:
"Şadetti bizi ol nesli imam„

İLÂVE

1 — Kitabımızın ta'ının hitamından evvel elde ettiğimiz şu mühim malûmâtı da ilâveten kaydediyoruz:

Ahmet Sârbân'ın Selim ağa kütüphanesinde 75 ve 82 numaralarda mukayyet ve ayni nüshadan istinsah edilmiş divanından başka Dârülfünun kütüphanesinde 802 numarada mukayyet ve 1180 de "Mustafa„ isminde biri tarafından yazılmış bir nüshasile yine ayni kütüphanede Hâlis Ff. kitapları arasında 7169 numarada mukayyet ve 1285 senesinde yazılmış diğer bir nâshasını bulduk. Bunlardan birincisinin üzerinde "Divânı Ahmet serbânî Hazretleri„ ikincisinin üstüde de " Dîvânı Ahmed Sârbân Dokakinzade„ yazılı... Bilhassa ikinci kayıt nazarı dikkatimizi celbetti. Millet kütühanesinde 16 numarada mukayyet istisnah tarihi mechul ve ancak "V„ harfine kadar olan kısmı mevcut, natamam bir nüsha daha var ki üstüne " Divânı Ahmedî „ yazılmış. Emîrî Ef. merhum, bu nüshanın iptidasına bir sahife ilâve ederek aynen şu malûmatı yazmış:

«Dokakinzade Mehmet Paşa 964 öenesinde ve pederi Ahmet paşa 920 senesinde vefat etmişlerdir. Sahibi davan Ahmet B. in mahdumu şâiri meşhur Ahmet Fasih B. dir. Fasih'in dahi terki dünya edip dervişlik mesleğine sülûk etmesi ceddine ittibaendir. Sahibi divan Ahmet B. in vâlidesi Sultan Bâyezidi sâni'nin kerimesi Gevheri Mülûk Sultan olduğundan vâlide cihetinden Sultan Bâyezid Han H. nin hafîdi ve Yavuz Sultan Selim H. nin yeğenidir. ve hemşireleri de Neslişah Hanım sultan'dır. Gevheri Mülûk Sultan 657 senesinde vefat ederek Eyyup'ta ZâlPş. mektepinde defîni haki gufrandır. Şu halde Şâir Fasîh'in silsilesi Fasîh Ahmet B. ibni Mehmet B. ibni sahibi divan Ahmet B. ibni Ahmet Pş. ibni Dokakinzade vezir Mehmet Ps. dır. Bu silsilenin böyle alduğu merhum Fasîh'in hattı destile bir mecmuai muteberede dahi manzurumuz olmuştar» [1]

Divan sahibi Ahmet B. den ziyade Fasîh'e ait olan şu kısa malûmatta iki tenakuz var. Yukarda 920 de vefat eden Dokakinzade Ahmet Pş. yı 964

[1] Osmanlı müellifleri sahibi de her halde Fmîrî Efendi. nin bu haşiyesini görmüş, yahut Emîrî Ef. den buna ait malûmat almış olacak ki Fasîh'i yazarken «Dokakinzade» namiyle anıldığını söyliyor. Şuarâ tezkirelerinde Fasîh'in Dokakinzadeliğine dair bir kayıt yoktur. Hatta, şâiri bizzat bilen ve menkabelerini kaydeden Sâlim bile böyle bir şey yazmıyor. Fasih'in hattı destile muharrer büyükçe bir mecmua Süleymaniye kütüphanesine mülhak Nâfiz Pş. kitapları arasında 1514 numaradadır. Bu mecmuada dahi böyle bir kayıt yoktur.

te vefat eden Mehmet Pş. nın babası olarak takdim ettiği hâlde aşağıda Fasîh'in silsilesini yazarken

« Sahibi divan Ahmet B. ibni Ahmet Pş. ibni Dokakinzade vezir Mehmet Pş.»

diyerek yukariki ifadesini cerh ve babayı oğvl, oğlu baba yapıyor.

Emîrî Ef. bu derme çatma malûmatı "Sicilli Osmânî„ den almıştır. Sicilli Osmanî, Dokakinzade Ahmet B. e "Sultanzade„ ünyanının vererek Dokakinzade Mehmet Pş. nın oğlu olduğunu, Zaim ve müteferrika olup 964 te vefat ettiğini kaydediyor. [1] yine sicille nazaran Dokanizada Mehmet Pş. Gevheri mülûk Sultan'ın zevzi olup 964 te vefat etmiştir [2].

Mehmet Pş. da Arnavutluk'taki Menobor dokasının oğlu olup Fâtih zamanında kardeşi Mahmut'la İstanbul'a iltica ile müslüman olan ve mabeynde terbiye edilerek Sultan Selim zamanında vezirlik eden ve nihayet 920 de Amasya'da katledilen Ahmet Rş. nın oğludur [3].

Şemsettin Sâmî B. kamusül âlâm'da Dokakin ve daha doğrusu "Le duc jean„ ın fetihten evvel İşkodra cihetini zapteden Normandiya beylerinden olduğunu ve bilâhara bunların Arnavutlaştıklarını ve en meşhurları olan Lek yâni Aleksandır dokasının Arnavutlara bazı nizamlar koyup bu nizamların hâlâ Malisörler içinde mer'i ve Lek Dokakin kanunu diye maruf bulunduğu, sonra İskender B. e tabi olduklarını, Arnavutluğun fethinden sonra da bu âilenin islâmı kabûl eylediğini yazıyor[4].

Dokainzade Ahmet Pş. Vezâreti sâniye rütbesini ihraz etmişken Çaldıran seferinden avdet ederken Bayburt'ta yahut Tayi şeyhi denilen mahalde Sadrı âzam Hersekzade Ahmet Pş. ile beraber gazaba ogriyor. Hatta Yrvuz, Cengiz türesince her ikisinin çadırının iplerini kestirerek çadırlarını başlarına yıktırıyor. Amasya'da da askerin vezir Pîrî Pş. ile Muallimi sultânî Halîmî çelebi'nin mallarını yağma etmesi üzerine muharrik olduğu töhmetiyle Dokakinzade, katlettiriliyor [5]. Amasya'da aşağı pirlerin garbı cenubîsinde yol kenarındaki mezarlık içinde Müfti ibni kemâl'in dedesi kemal Pş. türbesinde medfundur [6].

[1] Gilt: 1; Sa; 199.
[2] Cilt: 4; Sa; 114.
[3] Cilt: 1; Sa; 195.
[4] Cilt: 3; Sa; 2181.
[5] Tevârîhi Âli Osman; Lutfi Pş. Sa: 238. Sahâifül ahbâr; Sa: 456-457 Tâcüttevârih. Cilt; 1; Sa: 285. Cilt; 2; Sa: 287. Solakzade ; Sa: 372-373. „Yalnız Mürîüttevârih; Yavuz Selim, Cafer çelebi,yi katlettirdikten sonra nadim olup; niçin afvini reca etmedin? diye Dokakin Ahmet Pş. yi katlettirdi; diyorsa da Cefer çelebi'nin katli İsîanbul'dadır: Halbuki Dokakinzade, Cafer çelebi'nin katlinden evvel Amasya'da katledilmiştir.
[6] Kitabeler: İsmail Hakkı; Sa: 123.
Tâhir B. Osmanlı müelliflerinde (Cilt; 1. Sa; 306) dokakinzade Osman B. in terce-

Mehmet Pş. ya gelince bu zat, kanunî devrinde Sadrı âzam olan ve 926 da idâm edilen vezir Ahmet Pş. nın akrıbasındandır. Halep beyler beyliğinde bulunmuş ve 961 de Mısır valisi olmuştu. 963 te infisâl ederek 64 te vefat etmiştir.

Kanûnî'nin veziri Ahmet Pş. nın Arnavut olduğunda bütün tarihler ittifak ettikleri gibi Hammer de Dokakinzadelerden bulunduğunu tasrih ediyor [1].

Dârülfünun kütüphanesindeki her iki divanda divan sahibinin Dokakinz ade'lerden bulunduğuna dair sarahat vardır. 802 numarada mukayyet divanda şâirin, muhre hakkedilmek üzere yazdığı şöyle bir beyit var;

Bendei mihri mühri dürci yakîn
Şüd Ahmet ibni Muhammed Dokakin

7169 numaradaki dîvanda bu beyit şu suretle muharrerdir:

Bendei mihri mühri dürci ayakîn
Şüd Muhammed bin Ahmedi Dokakin

İlk nüshadaki beyitte vezin düşüktür. Binaenaleyh doğrusu ikincisidir.

Her hâlde bu beyitı Dokakınzade Ahmet Pş. nın oğlu Mehmet Pş. ya söylenmiştir zannındayım. Şair, bundan başka bir kaç mühür beyti daha söylemiş. Bunların biri Yahya isminde bir zata ait:

Yazıldı hâtemi mühri Mücevher
Culâmi Hak be Yahyebni Sikededr

Acaba bu Yahya kim? "Gencînei raz„ da

Arnavudun haşları, yeğleri
Nesli kadîmim Dokakin beyleri

mei hâlini yazdıktan sonra hâsiyede biraderi Dokakinzade Ahmet Pş. nın da «urefâyi şuarâdan» olduğunu ve Amasya'da medfun bulunduğunu kaydediyor. Tâhir B. in Dokakinzade vezir Ahmet Pş. ile divan sahibi Dokakinzade Ahmet B. i birbirine karıştırması tamamiyle yanlıştır.

Esrar dede'de Dokakinzade'nin

Ey şîri Hak ki nâmı şerîfindürür Âlî
Kevser şarâbı sâkisidir himmetin eli

matlaiyle başlayan müseddesini Mora'lı Derviş Ahmed'e isnad ediyor. Bu zat, dördüncü Mürat zamanında yaşamış Bağdad'a şeyholmuş, bilâhara Tarablusu şam'a hicretle Mevlevî hanede bir hücrede uzleti ihtiyar eylemiştir. Katiyen Dokakinzade Ahmet B. le münasebeti yoktur ve mezkûr müseddes, Dokakinzade dîvanının muhtelif nüshalarında mevcuttur.

Esrar dede, Mora'lı Ahmet dede hakkında Sefînei Mevleviye'ye müracaatı tavsiye ediyor. Sefînede (Cilt; 2. Sa: 159-161). Bu müseddes mevcut değildir.

[1] Âlî. Peçevî; Cilt; 1. Sa: 24. Sahâifül ahbâr; Cilt; 3; Sa: 520. Süleymannâme. Solakzade; Cilt; 1.Sa: 534. Hammer tercemesi; Cilt; 6; Sa: 58-59.

beytiyle Dokakinzade'lerden olduğunu tasrîh eden Şâir Yahya' mı? Yahya B. in babasının ismini bilemiyoruz. Fakat bu tahminimiz belki de doğrudur ve Devşirme'den yetişen Yahya'nın babası da Dokakin ailesiyle beraber müslüman olmuştur.

Hülâsa Sicilli Osmanî'ye nazaran Dokakinzade Ahmet B. in şecersi budur:

Ahmet B. — Mehmet Pş. (Gevheri mülûk Sultan — Bâyezit II) — Dokakinzade Ahmet Pş. — Menobor dokası.

***

Latîfî; Ahmet B. in Dokakin oğullarından olup Süleyman devri şâirlerinden bulunduğunu "Tavrı dârât ve urfü izâfât kullanır ağır sipâhî ve zeâmetle mutasarrıf sancak pâyesinde bendei şâhî„ iken fakrü fena ve uzleti ihtiyar ederek derviş olduğunu kayt ve "fakrü fenüya müteallik eş'arı ve tarîkı hakikata münasip ve mülâyim güftârı vardır. Bu şiir, anın eş'arındandır„ diyerek iki gazelinden şu:

Zeynetmek içün cennete insan iledirler
Kulluğa ana hur ile gılman iledirler
Can yusufunu mısrı vücûdunda bilürsen
Ken'an eline adını sultan iledirler
Vâiz bizi korutma cehennemde od olmaz
Yanmağa odun her kişi bundan ilrdirler

□

Her kim bize ta'neyler ise cinsi beşerden
Hak saklasun anı dilerim havfu haterden
Kim aybımızı söyleyüp eylerse mezemmet
Ya rabb püret ağzını anın şehdü şekerden
Kibr ile bize kin edene bâri teâlâ
Îman ile şefkat vere vü sürmeye derden

beytlerini alıyor [1].

Beyânî tezkiresi, şâirin yalnız ismini ve Dokakinzade olduğunu kayt ve Latîfî'nin aldığı birinci gazelin birinci beytini ilâve etmiş [2], Kınalı zade Hasan çelehi ise "Ağır zeâmeti ve hayli şsvket ve riyâsti var iken kûşei fenâ ve inzivada ihtiyârı kûşei kanaat etmekle sülük„ ettiğini ve "Fakrü fenâya müteallik eş'arı ve tasavvuf ve hakikata mülâyim güftârı„ bulunduğunu söyleyip Latîfî gibi mezkûr gazelin üç beytini almıştır [3].

[1] Sa: 87.
[2] Dârülfünun; Halis Ef. K. No. 1560; Varak: 110.
[3] Dârülfünun; Rızâ Pş. K. No. 1921.

Riyâzî; "Dokakin oğullarındandır. Devri Süleymânîde mutasarrıfı zeâmet iken ferağ edip ihtiyârı kûşei uzlet etmişti„ deyip dîvanından

Kûyi dildara varır sofîyi tesbîh ile gör
Benzer iblîse ki ol cennete mar ile gider [1]

□

Şevk erdüğünce çâk ederiz sabr hil'atin
Hurşit olursa tüğme ana, mâhı nev ilik

□

Bize geldikçe vefa câmı döner gayra sunar
Dâimâ aksinedir dbvri bu çerhi dûnun

□

Uçar can kuşu bu dâmı bedenden
Heman ol demde ki dükendi dâne

beyitlerini alıyor [2].

Kaf zade Fâizî'de "Zübdetül eş'âr„ ında bu şâirin bilhassa "Evâsıtı Süleymânîde fevt„ olduğunu tasrih ederek Riyâzî'nin aldığı beyitlerden ikinci ve üçüncü beyitleri almıştır [3].

Bu beyitlerin hepsi, Selim ağa, Millet ve Darülfünün kütüphanelerindeki dîvan nüshalarında vardır. Binaenaleyh hiç şüpheye mahal yoktur ki bu dîvanlar, tezkirelerde tercemesi mezkûu Dokakin zade Ahmet B. e âittir. Yine tezkirelerin Ahmet B. in dervişliğe sülükünden evvel ağır zeâmete ve şevketü riyasete sâhip olduğunu müttefikan beyanlarından anlaşılıyor ki bu zat. hakikaten Dokakin zabe Vezir Ahmct Pş. nın taallukatındandır ve her hâlde Dokakin zade Mehmet Pş. ile Gevheri mülûk Sultan'nın oğlu olduğu hakkında "Sicilli Osmânî„ nin verdiği malûmat itimada şayandır. Yalnız "Sicilli Osmânî„ nin bu bada oğlu ayni tarihte; yâni hem Mehmet Pş. yı, hem de Sultan zade dediği Dokakin Ahmet

[1] Bu beyit, divand

Çün sabâ can eline nükheti yar ile gelür
Ruma san hâcei Çin müşki tatâr ile gelür

matl'lı gazelde olup şöyledir:

Kûyi yârı dolanır sofivi teşbih ile gör
Benzer iblise ki ol cennete mâr ile gelür

[2] Darölfünun: Yıldız. K. No. 2708.

[3] Darülfünün; Halis Ef. K. No 3409 Varak: 3. «Keşfüzzünun» Ahmet B. e âit malûmatı «Zübde» den almıştır. Cilt; 1: Sa: 503

B. yi 964 te öldürmesi mutlaka yanlıştır. Baba ile oğlun ayni tarihte ölmesi muhâl değilse de biraz müsteb'addir. Hele "Zübdetül eş'ar„ ın "evasıtı Süleymânîde„ öldüğünü tasrîh etmesinden sonra vefatını 964 te kabûl etmek büsbütün güçtür. Çünki bu tarih, 926 da cülus ve 974 te vefat eden Süleyman'ın ahdi saltanatının evâsıtı değil, evahırıdır. "Zübde„ nin sarâhatına nazaran bu zat, her hâlde 950 — 955 senelerinde vefat etmişrir.

Şimdi gelelim Ahmedi Sarbân'a:

Arzettiğimiz gibi Selim ağa. K. sindeki dîvanla Dârülfünun. K.sindeki 802 numaralı dîvan, doğrudan doğruya Ahmedi Sârbân'a nispet edilmiştir. 7169 numaralı dîvanda ise "Dîvânı Ahmedi Sârbân Dokakin zade„ kaydı vardır. Her üç dîvan birbirinin aynıdır [1].

Sarı Abdullah; "Semerâtül fuad„ ında Ahmedi Sârbân'ın tercemei hâlinde "ve sülükûnde çok manzum ilâhiyât buyurup gâk kaygusuz ve gâh Ahmedî tahallus etmişlerdir. Bu şiir onların güftarınbandır„ diyerek

Varımı ol dosta verdim hanümanım kalmadı
Cümlesinden el yudum pes dü cihanım kalmadı

matla'lı gazelini "Ahmedî„ mahlasiyle yazmıştır [2]. La'lî zade Abdülbâkî' de sergüzeştinde bu gazelle:

Merd isen meydani aşkta can verüp cânânı gör
Sadık isen aşk içinde iste bul sultanı gör

matla'lı gazelini almıştır. Bu ikinci gazel, "Kaygusuz„ mahlasını hâiz olup yalnız Selim ağa. K. deki nüshada vardır. Müstakim zade de "kendilerinden eş'arı hakikat şiâr ve ledünnî güftâr sudur eyleyüp gâh Ahmed ve Ahmedî ve gâh Kaygusuz tahallus buyurmuşlar. Bunlardan başka bendegânı hâlisül cinanlarına ahyanen terbiyeyi müş'ir mekâtîbi hakikat esalîpleri zuhur eyleyüp ancak eş'ârı merkumeden bazısı Şârihi Mesnevî Abdul-

[1] Terci, Murabba', Nüseddes, Mesnevî ve sâire itibariyle her üç dîvân bir birinin aynıdır. Ancak gazeller itibariyle Selim ağa. K. sindeki nüsha noksandır. Bu nüshada Ahmet mahlasile 183 gazel vardır. Halbuki 7196 numaralı nüshada 247 gazel, 2 natamam gazel, 2 kıt'a, 35 Tuyuğ, 17 Müfred (6 tanesi mühür için söylenmiş) vardır. 802 numaralı nüshada ise 263 gazel, 1 natamam gazel, 1 kıt'a, 7 Tuyuğ; hepsi mühür için söylenmiş; 4 müfred mevcuttur. Binaenaleyh 802 numaralı nüsha gazeliyat itibariyle en zengiu nüshadır ve Selim ağa. K. sindeki uüshada 79 gazel noksandır. Tuyuğ ve kıt'alarla müfredatta 7169 numaralı nüsha zengindir.

[2] Bu gazelin Sârbân Ahmed'e âidiyetine dair «Sohbetnâme» de de bir kayıt vardır. «Kitabımızın 95 inci sahifesine müracaat!»

lah Ef. nin Şerhi mesnevi'lerinde ve ahar teliflerinde ve gayri mhallerde mastur ve sureti mekâtîp dahi sikattan bazı muhibbanının mecmualarında muharrer bulunup bu fakiri kesîrüt taksîr destres olduğu mıkdarını işbu mecellede azîzi müşarünileyh tercemeleri zeyline terkim etmeği münasip fehmettiğimden septü tahririne cesâret olundu„ deyip muhtelif vezinlerde (27) gazel ve ilâhisini yazmıştır. Bu 27 gazelin ikisi "Semerâtül fuad ve Sergüzeşt„ teki gazellerdir. Diğerlerinin 8 tanesi "Ahmet„ mahlasiyledir ki bu 8 gazel, gerek Selim ağa nüshasında, gerek Darülfünundaki iki nüshada mevcuttur. Bundan başka her üç nüshada mevcut olan ve Mevlânâ-ya nazîre olduğu anlaşılan ve On iki İmam'ı medheden

Mazharı sırrı Hudâ Şâh selâmün aleyk
Kâşifi kul innemâ Şâh selâmün aleyk

matla'lı ve 18 beyitlik medhiyesini de Müstakim zade "Kayğusuz„ mahlasile almıştır. 8 gazelin 7 tanesi "N„ harfinden evvelki harflerle kafiyedâr bulunduğundan Milet . K. sindeki noksan nüshada da vardır. Yalnız 27 gazelin 17 tanesi Hece vezniyle ve "Kaygusuz„ mahlasiyledir. Bunlar, Darülfünun ve Millet. K. lerindeki nüshalarda yoktur. Yalnız Selim ağa nushasında mevcuttur.

Sarı Abdullah Ef. de Müstakim zade nin dediği gibi"Cevâhiri bevâhiri Mesnevî„ sinde Ahmedi Sârbân, yahut Dokakin zade Ahmed B. in muhtelif mesnevîlerinden, gazellerinden bazı beyitlerle [1] iki mahalde bir müstezadını iki parçaya ayırıp tamam olarak almış [2], keza 3 gazelini yine tamam olarak, bir gazeli de noksan, fakat makta' beytiyle derceylemiştir[3].

Sarı Abdullah, bu gazel ve beyitleri alırken Ahmed Sârbân, yahut Dokakinzade Ahmet B. e âit olduklarını tasrîh etmemiştir. Mevlânâ, Attâr, Senâî, Magrıbî, Aşık Pş., Seyyid Nesîmî ve şâir sôfî şâirlerden aldığî gazel ve beyitlerin başına şâirlerin isimlerini yazdığı hâlde Sârbân Ahmed ve Hakîkî B. den [4] aldığı gazel ve beyitlerde şâiri tasrih etmiyor. Anlaşılıyor ki makta' beyitlerindeki Ahmed ve Hakikî mahlaslarını kâfi görüyor ve belki de bunları ihvanının malı olduğundan tasrîhe hâcet görmeden tasarruf ediyor. Yalnız Cevâhiri bevâhiri mesnevî'deki gazel ve beyitlerin zikrettiğimiz muhtelif dîvan nüshalarının hepsinde aynen mevcudiyeti ve Müstakimzade'nin Sârbân Ahmed'in tercemei halindeki

[1] Cilt; 3. Sa: 120. 123 - 143. 215.
[2] Cilt; 3. Sa: 122 - 123. 173.
[3] Cilt: 1. Sa: 49. Cilt; 3. Sa: 132. 133. 203.
[4] Hakikî B. den beş gazel almıştır. Cilt; 3. Sa: 192. 215. 192. 219. 286.

"eş'ârı merkumeden bazısı Şârihi Mesnevî Abdullah Ef. nin şerhi mesnevîlerinde„ bulunduğu kaydı bize kat'iyetle ısbat ediyor ki bu gazel ve şiirler, dîvan sâhibi Ahmed B. e âittir ve Ahmed B. le Ahmedi Sârbân da ayni adamdır. Şimdi tekrar edelim:

Sarı Abdullah ve Müstakim zade'nin Sârbân Ahmed'e nisbet ettikleri eş'ârın aynen Dokakin zade'nin dîvânında bulunması, bu dîvanlardan birinin Ahmedî, ikisinin Sârbân Ahmed'e âit gösterilmesi, dördüncüsününde de "Dîvânı Ahmedi Sârbân Dokakinzâde„ kaydının mevcudiyeti, bunlardan başka Dokakinzade Aamed B. le Sârbân Ahmed'in isimlerindeki ayniyet. Srbân Ahmed'in 952 de vefat ettiği hakkında Atâî'den îtibaren bütün tarîhî eserlerin ittifakiyle, Ahmed Beyin"evâsıtı Süleymânîde„ vefât ettiğine âit "Zübdetül eş'âr„ daki sarâhat, Ahmed B. in zeâmet ve şevketü riyâset sâhibi iken dervişliği ve uzleti ihtiyâr etmesi hakkında tezkirelerin verdiği malûmatın Şakayık, Semerat ve Següzeşti Melâmiye ile Melâmiyei Şattâriye'de Sârbân Ahmed'in "Ser Sârbânân„ iken terki memuriyetle fakrü fenâ tarikini ihtiyâr eylemesi hakkındaki rivayetin aynı olması, şuarâ tezkirelerinin Dokakinzade Ahmed B. den aldıklarını şiirlerin Ahmedi Sârbân'ın dîvanında aynen bulunması bize Sârbân Ahmed'in Dokakinzade Ahmed B. den başa bir zat olmadığını kat'iyet ve sarahatla ısbat etmektedir.

Esâsen şâirin Melâmîliği, rind ve hatta şâhid bâz meşrebi, arada dir çârdarb olduğu, hemen bütün gazellerinde izânene ve vâzıhan görülmektedir [1].

[1] Bu gün meydânı aşk içre şu kim merdi melâmettir
Taalluktan halâs oldu yeri anın selâmettir.

□

Yar eşiğinde şu kim sengi melâmetten kaçar
Yokdürür başında devlet kim selâmetten kaçar

□

Kim Ki delk ile murakka'dan umar yevki huzur
Düştü gam kişverine görmedi bir lahza sürur

□

Âşıkı şûrîdeler âlemde şâhidbâz olur
Gördüğü kebki hırâmı saydeder şehbâz olur

□

Cehdedip Ahmet cihandr bir nigâra âşık ol
Kim hakikî aşka iltir aşıkı aşkı mecaz

□

Bütün bunlardan başka Dokakinzade Ahmedi Sârbân, dîvânında İsmâîl Ma'şukî'yi de bir medhiye ile medhü tebcil etmiştir. Bu şi'ri aynen yazıyoruz:

Küntü kenzin gencine mâlik olan sultan dede,
Gevheri dürri hakayik silkine umman dede.

Her cihetten هلآتى nın remzine vakıf olup
Ma'nii zâtü sıfâtı fehmeden insan dede

Tekyeğahı ask içinde pâbirehne çârdarb,
Sırrı hakta sertırâşu vâlihü hayran dede.

Ruzü şeb fakrü fenâdan fahredüp abdâlveş,
Yek cihette dü cihânı eyliyen seyran dede.

Kendü nefsin kurtarup ktsretten âzâd eyliyen,
Bağı vahdet içre her dem gül gibi handan dede.

Hânei günci fenâda genci istiğnâ bulup
Bî beka âlemde bir kaç günlüğe mihman dede.

Bendei şâhı velâyettir muhıbbı hanidan,
Can ile Âli abâ'nın yoluna kurban dede.

Tıgi şevk ile vücudun şerha şerha çâk edüp
Ateşi aşk ile yanup yakılan biryan dede.

Pîr olup şekli beşerde ârifi rabbanidir
Ana rahminde velâyet gösteren *Oğlan dede.*

Hullei firdevsi neyler çâkedüp ten cübbesin
Hil'ati dünyi vü ukbîden kaçan uryan dede

Eylemez keşfü kerâmet ilmi ihfâdan kaçar [1]
Mahremi Hak olan eyler sırrını pinhan dede.

Tigu tîrine hasudun, münkirin karşu durup
Yüzünü döndürmez, eyler sînesin kalkan dede.

Mülki şâdî [2] âlemi tahkik imiş bil Ahmedâ
Dâri dünyaya demiştir külbei ahzan dede.

Görse bir mahbûb kalmaz ihtiyârı zerrec
Yâ ilâhi kimse Ahmet gibi mecbur olmasun

Olmasam çardarbu sâf tıraş
Her kıl olurdu çeşmime hançer

Bu misalleri istediğimiz kadar çoğaltabiliriz. Bilhassa son beyit, Kalenderîlik'le Melâmîliğin tedâhülünü göstermek îtibarile şayanı nazardır.

[1] Geçer "Nüsha,,.
[2] Şâhî "Nüsha,,.

Hâlis Ef. deki nüshayı istinsah eden zat, çok doğru bir tahmin ile bu gazelin kenarına "Bu gazeli şerif, galiba İsmâîli Ma'şukî hazretlerinin hakkında buyurulmuştur,, kaydını yazmış. İhtimâl de bu kaydı istinsah ettiği nüshadan aynen almış.

Hakikaten, Süleyman devrinde bendei şâhı velâyet, muhibbi hânidânı Ehli beyt olan, Âli abâ'nın yoluna canını kurban eden, genc olduğu hâlde Kemâl ve İrfan noktai nazarından bir pîri rabbânî addedilen, tigi şevk ile vücudunu şerha şerha eden, fânî dünyaya birkaç günlüğe mihman, Oğlan şeyh İsmâîli Ma'şukî'den başka bir "Oğlan dede,, yoktur. Kuvvetle muhtemeldir ki Dokakinzade Ahmedi Sârbân, bu şi'ri Oğlan şeyh'in şehâdetinden sonra yazmıştır. Hulâsa; Şu şiir de yukarıdaki sarahatı teyit etmekte ve Dokakin zade Ahmed B. in Sârbân Ahmed olduğunu isbat eylemektedir. Anlaşılıyor, ki tezkireler, şâirin ünvanını asâletini gözeterek, Ahmet B. menkabenâmeler ve umumiyetle tasavvufî eserler ise sôfîliğini nazarı îtibâra alarak Sârbân Ahmed olarak kaydetmişler ve bu suretle bu ikilik meydana çıkmıştır.

***

Bütün bu mülâhazattan sonra dikkati celbeden bir cihet var. "Kaygusuz,, mahlasiyle söylenen ve ekserisi Hece vezniyle yazılmış bulunan şiirler, yalnız Selim ağa. K. sindeki nüshada vardır. Acaba "Kaygusuz,, mahlasiyle şiir söyliyen de Sârbân Ahmed'midlr?

Tedkikatımızı bu cihetten yürütünce şu neticeyi bulduk:

İstinsah edilmiş bir sureti elimizde bulunan ve kitabımızın 205 — 216 ıncı sahifelerinde hakkında malûmat verdiğimiz mecmuada "Kaygusuz,, mahlasiyle 52 şiir vardır. Bunların ancak 10 tanesi aruzladır. Bu ilâhilerin 23 tanesi, yalnız Selim ağa. K. sindeki dîvanda vardır. Bu ilâhilerden birinde Kaygusuz; Sârbân Ahmed'i medhediyor [1]. Birkaç kıt'asını aynen yazıyoruz:

Bihamdillah ki erdi bize devlet,
Anunla zâhir oldu Hakka vuslet
Çü doğdu üstümüze nuri rahmet;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Hakikat Mehdii sahib zaman ol;
Nişânı bî nişan olan heman ol;
Nihan içre iyan olan heman ol;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Göz uciyle uyarır dü cihânı,
Anın yüzün gören bulur imânı,
Salar âlemlere emnü amân;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

. . . .

Bakarsan zâhirine evliyadır,
Sorarsan zâtını sırrı Hudâdır,
Dilersen bâtının nûri hafâdır;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

---

[1] Bu ilâhi, Selim ağak. deki divanda yoktur.

Anı sevenlere bildirdi Hakkı
Ölunce «kaygusuz» var medhin oku,
Kim anı sevmedi ol oldu şaki;
Zamanın kutbu, pîri, pîrim Ahmed.

Selim ağa K. sindeki dîvanla bu mecmuada kaydedilmiş olan diğer bir ilahisini de yazıyoruz:

Ezeli kalû beliden
Yoluna can kıldım fedâ
Kuluyum Sultan Ahmed'in
Kurbanıyım can Ahmed'in.

Bana feda kıldı özün,
Benim ile söyler sözün,
Sır içinde gödüm yüzün;
Diliyim sultan Ahmed'in

Her dem benim ile olur,
Benim ile alur, verir,
İnileyüp zari kılur;
Eliyim sultan Ahmed'in

Kaygusuz, bakma varına,
Yandım tecelli narına,
Düşegör dost dîdârına!
Nuruyum sultan Ahmed'in.

Bu ilâhiye na't diyemeyiz. Her hâlde bu da birinci ilâhi gibi Sârbân Ahmed'e söylenmiş bir medhiyedir. Esasen şâir, mezkûr dîvanda ve mecmuada muharrer

Hamdülillah şimdi bir âlîcenâbım var benim
Evliyânın himmetiyle fethi bâbım var benim

matla'lı gazelinin son beytinde de

Kaygusuz eder ilâyî sana şükrüm budüdür:
Ahmed'in gibi melâzım, hem meâbım var benim.

diyerek şeyhini tebcil ediyor.

Pîrim, sultanım evliya
Derd senindir, derman senin,
Mürşidsin, kutbi âlemsin;
Mürşidsin, kutbi âlemsin.

diye başlayan medhiye ile de mutlaka yine Sârbân Ahmed'e hitap ediyor.

Kitabımızın 66 ncı sahifesindeki birinci ilâhi de bu mecmuada şu suretle mukayyettir:

Hak yoluna giden gelsün
Hak keremi vardır bize
Yolumuz vusle voludur.
Bu yol hidâyet yoludur.

Bu yolu hut buldu bulan
Sırâtî müstakim olan
Bulmayandır mahrum kalan;
Şimdi bu *Ahmed yoludur,*

Bu yoldur hızır geldiği
Hızr âbî hayvan bulduğu
Gelüben beyan kıldığı;
Bu yol Muhammed yoludur.

Bu yuldur Ahmed'e gelen
Gerçeklerden bâkî kalan
Cümle yoldan muhtar olan,
Bu yol ol devlet yoludur.

Budur kaygusuz dedüğü,
Muhammed mîras koyduğu
Alemin kaydın yedûğü;
Bu yol ol rahmet yoludur

Hiç şüphe yok ki bu şiirde de "Şimdi bu Ahmed yoludur„ demekle Sârbân Ahmed'i kasdetmektedir.

Esasen yine kitabımızın 215 inci sahîfesinde münderiç ilâhi de

Pir Ali sultan pîrimiz,
Nuri Hudâdır nurumuz,
Muhammed Ali sırrımız;
Esrârı envâr ehliyüz.

diyen kaygusuz; Şeyhi Ahmed B. in şeyhi Oğlan şeyhin babası ve kendi pîri Ali Bahâeddîni Aksarâî'yi de zikrediyor.

Hulâsa; bütün bu mesrudattan anlaşılıyor ki; Dokakinzade Ahmedi Sârbân, Kaygusuz, mahlasiyle şiir söylememiştir ve „Kaygusuz„ Ahmedi Sârbân'ın müridlerinden, ihtimâl halîfelerinden bir zattır. Bilâhara bu zâtın şiirleri Ahmed B. in şiirlerine karıştırılmıştır. Maalesef şimdilik, kudretli bir mutasavvıf halk şâiri olan "Kaygusuz„ hakkında kat'i ve sarih malûmatımız yoktur.

II — Kitâbımızın 50 - 51 inci saîfesinde İsmâîli Ma'şukî'ye atfolunan gazel, Eşref oğlu Abdullahi Rumî'nin dîvanında (Sa: 75) şu suretle muharrerdir:

Ey gönül bir derde düş kim anda derman gizlidir,
Gel karış bir katreye kim anda umman gizlidir.
Terkedüp cânü cihânı giy feragat cübbesin,
Bu feragat cübbesinde sırrı sultan gizlidi.
Değme bir horü hakire hor görüp hor bakma kim
Gönlünün her kûşesinde arşı Rahman gizlidir.
Muhib ise canü dil bulur hayati câvidân,
Dervişin her bir sözünde âbi hayvan gizlidir.
Gör bu Eşref oğlu Rumi' bahri aşkla neyledi?
Canü başı terkedüp canü cihanda gizlidir.

Hâlet Ef. K. sindeki 800 numarada mukayyet mecmuada bu gazel, «من كلام چلبي سلطان قدس سره» kaydiyle Oğlan şeyh'e ait gösterilmektedir. Mecmuadan naklettiğimiz şekli, vezin ve kafiye noktai nazarından daha mazbut ve mükemmeldir. Divanda biraz tahrif edilmişe benziyor. Bu gazel, X uncu asırdan evvelki bir mecmua ve ya dîvanda Eşref oğlu'na ait olarak görülmedikçe kat'î bir şey söylenemez..

III — Yine Halet Ef. deki mecmuadan naklen 53 - 54 üncü sahifeye dercettiğimiz

Naklolur Şeyh Safî'den bu haber
Şam şehrinde zamaniyle meğer

matla'lı mesnevî, Hamse sahibi Dokakinzadelerden Taşlıca'lı Yahya B. in "Gencînei râz„ ında dîbâce ve tevhidden sonraki ilk hikâyedir; binaenaleyh İsmâîli Ma'şukî'nin değildir.

IV — Kitabımızın 123 - 128 inci sahîfeierlnde tercemei hâli yazılan İdrîsi Muhtefî'nin mezar taşının kitâbesini dercetmeyi unutmuşuz. Burada yazıyoruz:

رحلت ایتدی اول عزیز محترم
روضهٔ جنات عدن آکا حرم
رحمت اولسون دیدیلر جمله امم
نامیدر حاجی علی عالی همم
هم ربیع‌الاول آیك آخری
بیك یکرمی درت ایدی سال رقم
فاتحه

V — Sa 179 da bahsettiğimiz İbrahim bâbâyi veli'nin Ramazan Ef. türbesi haziresindeki merkadinin kitâbeı sengi mezârı da şudur:

هوالباقی
جمیع مؤمنین و مؤمناتك
و سابقا سپاه سلحدار
قلمی کتبه‌سندن
مرحوم ابراهیم افندینك
ارواح شریفه‌سنه
رضاءً لله الفاتحه
۱۲٦٤
سنه
فی رمضان
۲۰

BİBLİYOGRAFYA

1. *Abdullah Hulûsî* (Mirefteli) — Esmârül Hadâyık. «Taş basması. 1267» [Türkçe]
2. *Abdülbâkî* (La'lîzade) — Serüüzeşt. «Matbu'; 1175 senesinde yazılan nüsha. Millet. K. No 1052, 1053» [Türkçe]
3. *Abdülkadır* — Müsahabai maarif. «Darülfünun; 16620» [Türkçe]
4. *Abdülkerim Ruhî* (Muhammed Nur'un halifelerinden) — İlahiyat mecmuası. «Terlikçi Raşit Ef. de.» [Türkçe]

Abdürrahim (Fedâî):
5. — Surei Kevser tefsiri [Arapça]
6. — Risâlei vehbiyye [Türkçe manzum]
7. — Hediyyetül hac [Türkçe]
8. — Risâlei ruhı kızıl alâ esrârı mebzul muammayı sırrı ezel [Türkçe manzum]

(Bu eserler hakkında metinde malûmat vardır)

9. *Âbidin* — Muhammed Nur'un Vâridat şerhi tercemesi «8 Ramazan 1272 de yazılmıştır. Darülfünun. K. 562» [Türkçe, manzum].

Ahmed ibni İdrîs:
10. — El'ıkdün nefîs fi nazmı cevâhirit tedrîs العقد النفيس فی نظم جواهر التدریس « Ahmed ibni İdrîs'in kelimâtını havi olan ve İbriz ابریز i takliden yazılan bu kitap 1315 H. de Mısır, Bulak matbaasında tab' edilmiştir.» [Arapça]
11. — Salevat «1314 kânunuevvel. İstanbul; Mahmut B. matbaası.» [Arapça]

12. *Ahmed Naim* (Darülfünun müderrislerinden) — Sahîhi Buhârî muhtasarı Tecridi sarih tercemesi «Evkaf matbaası; 926-928.» [Türkçe]
13. *Ahmed Remzî* (Üsküdar kütüphanesi müdürü) — Miftâhülkütüp ve esâmii müellifîn fihristi. «İstanbul 1928-1346» [Türkçe]

14. *Ali kulu Han* (Muhbirüd devle) — Mecmaul fusahâ مجمع الفصحاء «Tahran; 1295.» [Acemce]

15. *Ali Urfî* — Vâridat şerhi tercemesi. «Millet. K. 983» [Türkçe]

16. *Ali Urfî* — Terceme ve şerhi kitâbür reşâd fil mebdei vel mead ترجمه و شرح كتاب الرشاد فى المبدا والمعاد «Bende.» [Türkçe]

17. *Atâî* (Nev'izade) — Hadâikulhakayık fi tekmiletiş şakayık حدائق الحقائق فى تكملة الشقائق (Şakayiki no'maniye zeyli) «2 cilt; Matbaai âmire. 1286.» [Türkçe]

18. *Bedreddîni Sîmâvî* — Vâridat واردات [Arapça]

19. *Câmî* (Abdürrahman) — Nefehâtül üns نفحات الانس «Fatih Murat molla. K. No 1302. [Acemce]

20. *Ebu Ca'fer Muhammedibni Aliyybni Huseynibi Mûsebni Bâbıveyhil kum'î* (*Şeyh Saduk*) ابو جعفر محمد بن على بن الحسين بن موسى بن بابويه القمى (شيخ صدوق) — Men lâ yahzuruhul fakih من لا يحضره الفقيه «2 cilt. Matbaai Ca'feriye; Lekhno; 1302. H.» [Arapça]

21. *Ebu Ca'fer Muhammedibni Aliyybni Huseynibi Mûsebni Bâbıveyhil kum'î* — Risâle fil îtikâdât رساله فى الاعتقادات «İran; 1320. H.» [Arapça]

22. *Ferit* (Darülfünun müderrislerinden) — Vahdeti vücut. «Matbaai âmire; 1331.» [Türkçe]

23. *Fuat* (Köprülü zade; M.) — Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar. «Matbaai âmire; 1911.» [Türkçe]

24. *Fuat* (Köprülü zade; M.) — Türkiye tarihi dinîsi. «Mülkiye mektebi matbaasında taş basmasile matbu 1926-1927.» [Türkçe]

25. *Fuat* (Köprülü zade; M.) — Anadoluda islâmiyet. «Darülfünun Edebiyat fakültesi mecmuası. 1922-1338. Sayı: 4-5.» [Türkçe]

26. *Fuat* (Köprülü zade; M.) — Enfluence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres Mystiques Musulmans. «İstanbul; 1929.» [Fransızça]

27. *Gulâmı Muhammed ibni müfti Rahîmullahi Lâhûrî* — Hazinetül asfiya خزينة الاصفيا «Lekhno; 1920. H.» [Acemce]

28. *Hüseyin Vassaf* (Hacı) — Sefinei evliya «5 Cilt; bilhassa müteahhırîni meşayihin terâcimi ahvâlini ihtiva etmesi dolayisile çok kiymetli olan bu eserin tab'ı Türk tasavvuf edebiyatı için çok lâzımdır.» [Türkçe]

29. *İsmail Hakkı* (Muhammd Nur'un dervişlerinden) — Sandukatül maarif. «Seyyid Muhammed Nur'un risâlelerini havi mecmua.»

30. *İbrahim* (Kuşadalı) — Mektubat. «Bendeki yazma nüsha.» [Türkçe]

31. *İsmail Hakkı* (Bursalı) — Lübbül lüb ve sırrussır لب اللب وسر السر «Millet. K. ulumi şer'iye; № 874.» [Türkçe]

32. *Kaygusuz Abdal* — Budalânâme. «Taş basmasile matbu'dur.» [Türkçe]

33. *Kemaleddin* (Harîrî zade) — Tibyanı vesâilül hakayık fî selâsilit tarâık تبيان وسائل الحقايق فى سلاسل الطرائق «Bu kitap hakkında birinci kısmın Bibliyografyasında malûmat vardır.» [Arapça]

34. *Magribî* (Muhammedibni Şirîn) — Câmı cihannümâ. «Devir ve tevhit merâtibini dâirelerle tavzih eden küçük, fakat çok güzel bir risâledir. Muhammed Mur 270 inci sahifedeki daireyi bu risâleden almıştır. Ayasofya. K. mecmua; № 2087. Hâlet Ef. K. mecmua; № 800. mezkûr kütüphane mecmuaları arasında 251 numarada bu risaleye ait kâtip ve şarihi belli olmıyan bir şerh te vardı.» [Acemce]

35. *Mevlânâ Celâleddîni Rûmî* — Mesnevî. «1268; İstanbul: Matbaai âmire. Sâir matbu' ve yazma nüshalar.» [Acemce]

36. — — Külliyyat. «Lekhno, 1302.» [Arapça ve Acemce]

37. — — Dîvânı kebir. «Eski bir yazma; Halet Ef. K. № 687.» [Acemce]

38. *Muhammed Abdürrauf* (İmâm. Menâvî) — El kevakibüd dürriyye fi terâcimis sâdetis sofiyye الكواكب الدريه فى تراجم السادة الصوفيه «1274. H. de yazılmış nüsha. Dârülfünun; Hâlis Ef. № 6495» [Arapça]

39. *Muhammed ibni Mürtezâ* (Mollâ Feyz) — Kitabüssâfî fi tefsiri kelâmullahil vâfî. كتاب الصافى فى تفسير كلام الله الوافى «1286, İran.» [Arapça]

40.	— منبع النور فى رؤية الرسول	[Türkçe]	Bu eserlerin mevzuları hakkında kitapta kâfî malûmat verilmiştir. Akayit Şerhinden başkası gayri matbudur. İstinsah ettiğim bu kitaplar bendedir.
41.	— الكنز المخفى عن اهل لحجاب	[Arapça]	
42.	— لطائف لتحقيقات فى شرح الواردات	[Arapça]	
43.	— مجالى الزهراء على الصلوة الكبرى	[Arapça]	
44.	— مرج النصوص لشرح نقش الفصوص	[Arapça]	
45.	— الدر النفيس على صلوة ابن ادريس	[Türkçe]	
46.	— كتاب الرشاد فى المبدأ والمعاد	[Arapça]	
47.	— رسالة فى تفسير الفاتحه	[Türkçe]	
48.	— شرح كلام امام على	[Türkçe]	
49. *Muhammed Nur* (El'arabî, Seyyid)	— مرشد العشاق	[Arapça]	
50.	— شرح نطق حاجى بايرام ولى	[Türkçe]	
51.	— الانوار المحمديه	[Arapça]	
52.	— رساله دوائر الافلاك فى بيان تصرفات صاحب الملك والاملاك	[Türkçe]	
53.	— رسالة الاسماعيليه والعطية الدويه فى طريق النقشية والملاميه	[Tüakçe]	
54.	— رسالة صالحيه	[Türkçe]	
55.	— دائرة الوجود فى بيان مقام المحمود	[Türkçe]	
56.	— رسالة سعيديه	[Türkçe]	
57.	— شرح اوراد اسبوعيه	[Türkçe]	
58.	— Niyâzi şerhi	[Türkçe]	
59.	— شرح عقائد نسفيه	[Türkçe]	
60.	— İhtiyâr ve kıdem risalesi	[Türkçe]	

61. — Fütûhatı Mekkiyye. فتوحات مكيه «Mısır; 1293.» [Arapça]

62. *Muhiddîni arabî* — Fusûsül hikem. فصوص الحكم «İstanbul; 25 Zilka'de; 1287.» [Arapça]

63. — Nakşül fusûs. نقش الفصوص «Fusûsül hikemin telhîsi. [Arapça] Bu kitabı Mesnevî şârihi Ankara'lı İsmail Hakkı türkçeye terceme ve şerhetmiştir. Bu şerh 1328 de istanbul, Metîn matbaasında tab'edilmiştir. »

64. *Niyazî* (Mısrî) — Dîvan. «1254. H. Bulak.» [Türkçe]

65. — Devrei arşiyyei Mısrıyye. «Bu kitap hakkında ikinci kısmın Bibliyografyasında malûmat vardır.» [Arapça]

66. *Recep Vahyî* — Bursalı Tahir Bey. «1334. İstanbul; Matbaai Orhaniye.» [Türkçe]

67. *Rıza* — Telifâtür Rızâ. «Akrıbasından Haseki hastanesi eczacı başısı Nazarettin B. deki müellifin yazdığı nüsha.» [Türkçe]

68. *Sadeddin* (Teftâzazânî) — Şerhi Makasid. «İstanbul; 1305 Muharrem Ef. matbaası.» [Arapça]

69. *Sadeddin* (Müstakim zade) — Mektubâtı İmâm Rabbânî tercemesi. «3 Cilt. 1270-1277. İstanbul; Litografya matbaası.» [Türkçe]

70. — Mektubâtı İmâm Muhammed Ma'sum tercemesi. «3 Cilt. Birinci cilt Rakım hattiyle. İstanbul; 1277. Litografya matbaası.» [Türkçe]

71. *Seyyid Şerif* (Cürcâî) — Ta'rifât تعريفات «Matbaai âmire. 1269. H.» [Arapça]

72. *Süreyya* — Sicillî Osmanî. «5 Cilt; Matbaai âmire 1311.» [Türkçe]

73. *Şerefeddin* (Darülfünun müderrislerinden) — Simavne kadısı oğlu Şeyh Bedreddin. «Evkaf matbaası; 1925.» [Türkçe]

74. *Şerif* (M. Nur'un oğlu) — M. Nur'un tercemei haline ait risâle. [Türkçe] - Bendedir -

75. *Tahir* (Bursalı) — Menakıbı Şeyh Hace Muhammed Nurül arabî ve beyânı Melâmet ve ahvâli Melâmiyye. «M. Nur'un muhtasar tercemei haliyle bazı eserlerinden bir kaç cümleyi ihtiva eden bu gayri matbu' eserin bir nüshası bendedir.» [Türkçe]

76. — Osmanlı müellifleri. «4 cilt. İstanbul; Matbaai âmire. 1333. «1343.» [Türkçe]

77. *Zafer* (Şeyh) — كتاب الانوار القدسيه فى تنزيه الطرق العليه «İstanbul; Taş basması. 1302.» - Şâzelî evrâdını da havidir. - [Türkçe]

ESÂMÎ FİHRİSTİ

— İSMİ HASLAR ALFABE SIRASİYLEDİR —

A

G

H

N

O

Ö

P

UMUMÎ FİHRİST

İlk devre melâmîleri

(Melâmetîler)

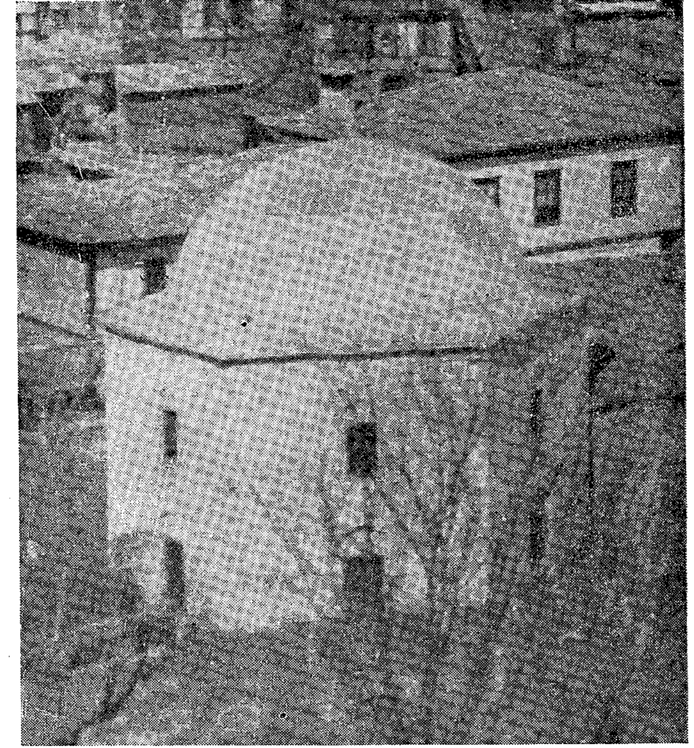
VI

YANLIŞLAR

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
3	1	Hmdûn	Hamdûn
4	7	Sehli Testerî	Sehli Tüsteri
5	19	Kesif	Keşif
5	20	Nazisiz	Nazirsiz
7	6	Hudreviye	Hudreveyh
7	27	Eb Hamza	Ebu Hamza
8	11	Sarhasî	Serahsî
8	27	Hameviys	Hamûye
9	3	Süherverdî	Sühreverdî
11	9	Hudreviyye	Hudreveyh
11	28	olan	olarak
15	16	Süherverdî	Sühreverdî
21	3	icabâti	icâbeti
23	7	umbesinden	umdesinden
24	24	vâdisi	vâlisi
25	13	şeyler	şeyhler
38	23-24	Süherverdî	Sühreverdî
41	14	giremezdi	girmezdi
44	10	oğlunun	oğlumun
48	24		"Bu satırın sonuna [3] işareti konacak„
53	17	sursti	sureti
06	11	Ahmeeî	Ahmedî
57	10	Çeşmi	Çeşmei
57	17	el	al
59	20	Kalın isyan	Kaldı misyan
60	10	nazımdan	nazımda
63	38	المهدى فليبلغه	المهدى عليه‌السلام فليبلغه
68	36	Hâlvî	Hulvî
75	30	Keremyanî	Kermiyânî
107	20	ahvâl	akvâl

110	21	redgten	rengten
114	1	İbranim	İbrahim
114	1	Snn'ullah	Sun'ullah
128	14	eeyzalanlar	feyzalanlar
132	1	و	او
144	12	duysun	dönsün
144	23	garra olursam	garralanırsam
164	2	Aavs	Gavs
167	5	Ssfiliğin	Sôfîliğin
167	25	Burak	Barak
168	35	hocası	kocası
179	37	[1]	[2]
180	15	[1]	[2] 179 uncu sahifeye aittir.
181	8	سليمان ال خى	سليمان البلخى
181	24	viladetleriyle	vefatlariyle
182	16	1441	1341
185	19	Sâfî	Sôfî
196	4	atfediliyor	atfedilmiyor
198	11	zamda	zamanda
199	36	ولعلية	ولعليه
201	32	olunur	ol nur
204	23	safiyanesiyle	sofiyânesiyle
205	29	[1]	[2]
205	31	[1]	[3]
224		Mısîri	Mısrîi
227	6	1 Murabba, 199 gazel	1 Murabba, 2 Müstezâd, 199 gazel
228	6	Hâlet Ef.	Beşir Ağa
232	3	[2]	]1]
232	37	ان لله	انالله
233	17	رجاور	وجاور
245	19	يس	ليس
247	18	[1]	[2]
247	18	[2]	[3]
247	20	[1]	[4]
247	22	[1]	[2]
247	25	Münâvî	Menâvî
247	28	[2]	[3]
247	32	[1]	[4]

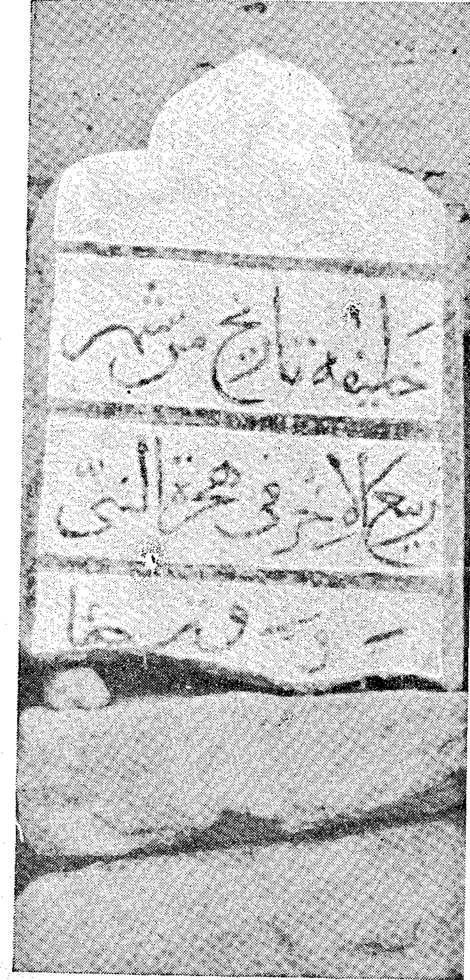
248	26	Ahmedi	Mehmedi
249	18	Muhammedibni	Ahmedibni
250	2	Şerni	Şerhi
251	26	Devânî	Devvânî
251	36	كال	كا
266	1	lâi	tâi
273	30	بوضع	يوضع
248	16	kitabınl asıdır	kitabın aslıdır

I. Ömer dede' (Emîri Sikkînî) nin türbesi
İzmit-Göynük

II.. Pîr Ali Bahaattin'in mezarı
Konya-Aksaray

.III. Pîr Ali'nin ayak taşı

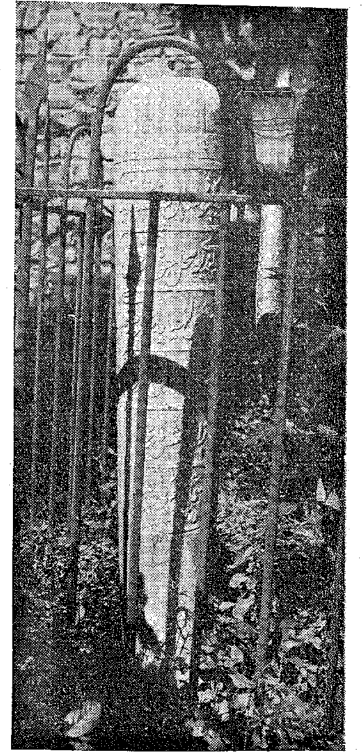
.I.V Pîr Ali' nintürbesinin dışında kapının üstündeki kitabe

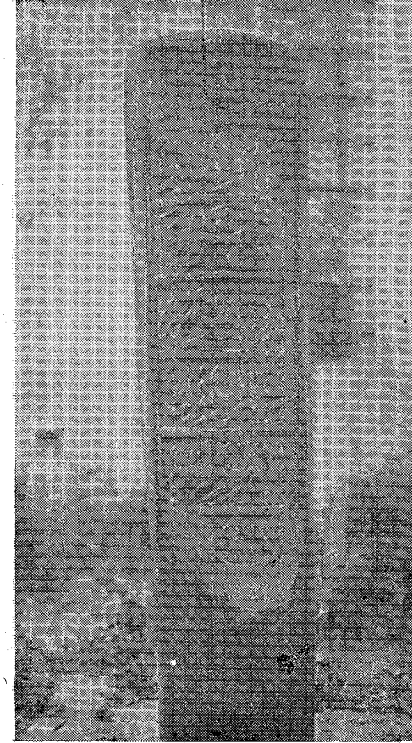
.V. Pîr Ali'nin türbesimin haricî manzarası

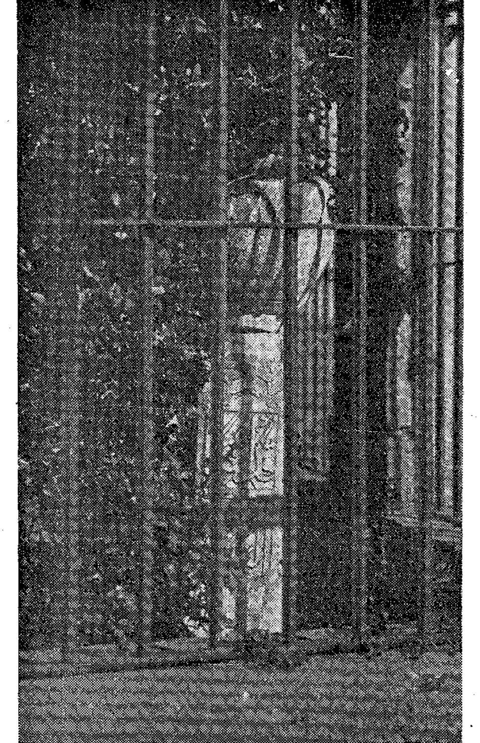
,VI. Oğlan şeyh İsmaili Ma'şukî'nin merkadi
İstanbul-Rumelihisarı
Kayalar camii

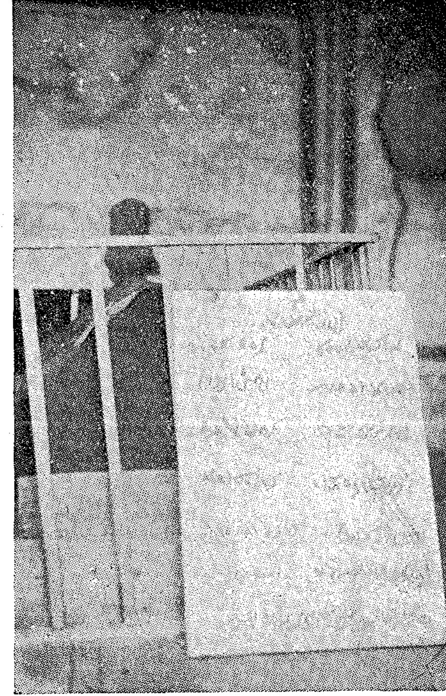
.VII. Oğlan şeyh Ismaili Ma'şukî'nin meşhedi
İstanbul-S.Ahmet

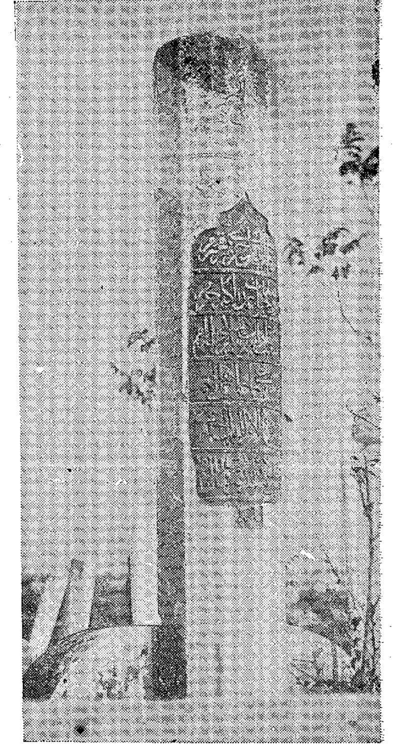
.VIII. Hamza Balî'nin meşhedi
İstanbul-Deveoğlu
camii avlusu

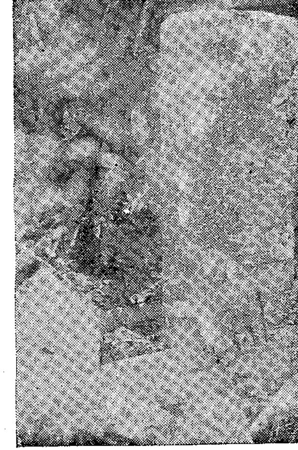
.IX. Hamza Balî'nin merkadi
İstanbul-Silivri kapısı

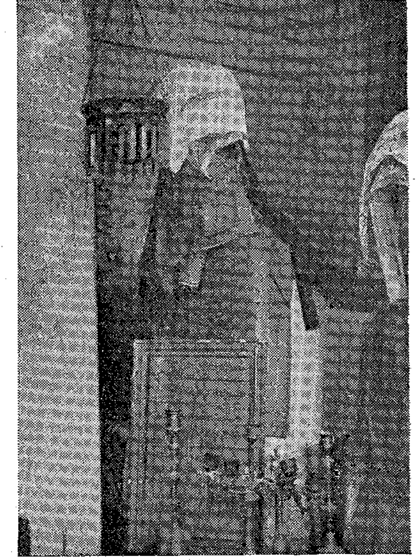
.X. Sârbân Ahmed'in türbesi
Hayrabolu

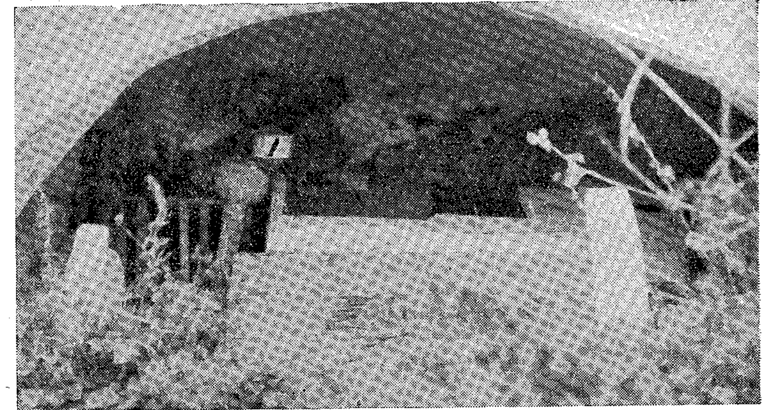
.XI. İdrîsi Muhtefî'nin merkadi
İstanbul-Kasım Pş.

.XII.
Lâmekânî Hüseyin Ef. nin merkadi
İstanbul; Davut Pş-Şah sultan camii avlusu

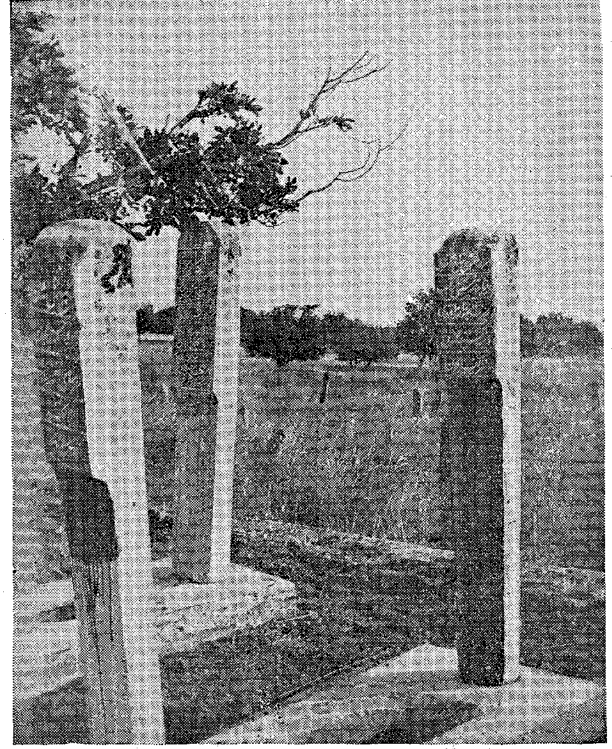

.XIII. Oğlan şeyh İbrahim Ef. nin türbesi
İstanbul; Aksaray-Oğlanlar tekkesi

.XIV. Gaybî'nin merkadi

Kütahya-Musalla

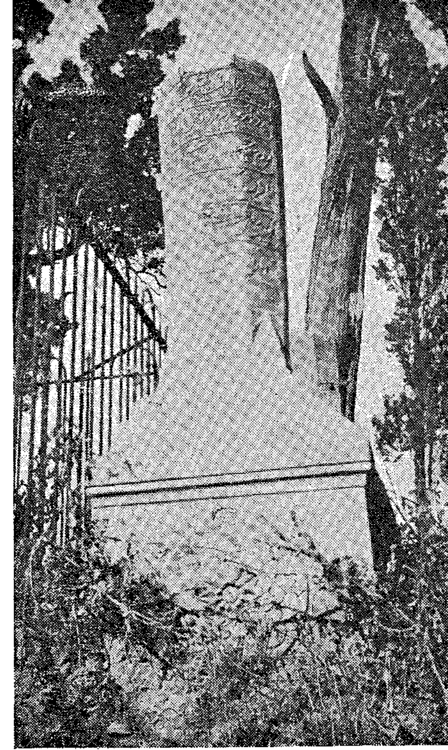
.XV. Sarı Abdullah'ın merkadi

Istanbul-Maltepe

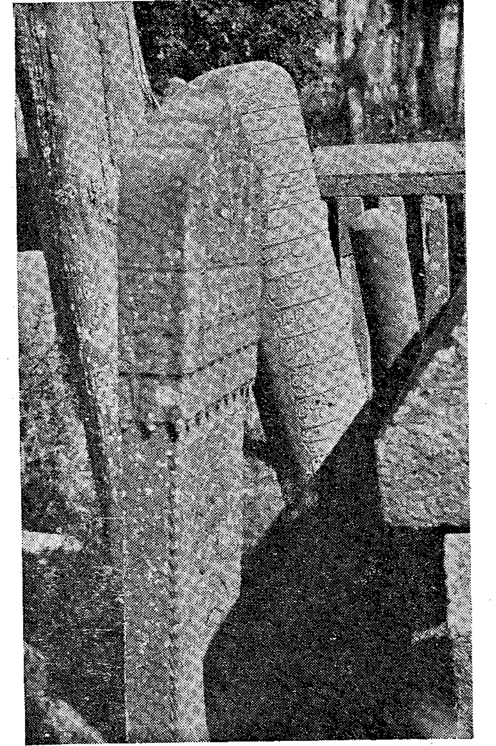

XVI. Hacı Kabaî'nin mezarı

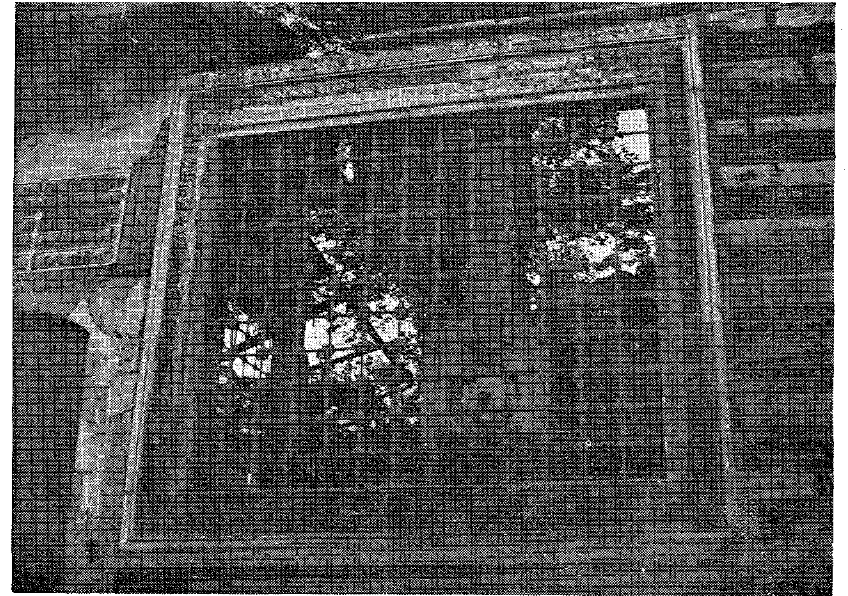
İstanbul-Topkapı

.XVII. Seyyit Haşim'in kabri
İstanbul-Edirne kapısı

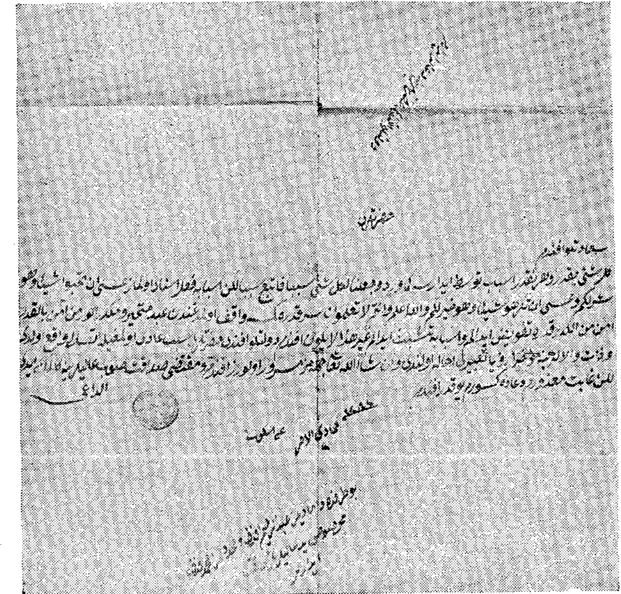

.XVIII. Şeyhulislâm Paşmakçı zade Seyyit Ali'nin mezarı (Ortada.. Nihayetteki küçük taş Hacı Osman ağa'nındır)
İstanbul - Edirne kapısı

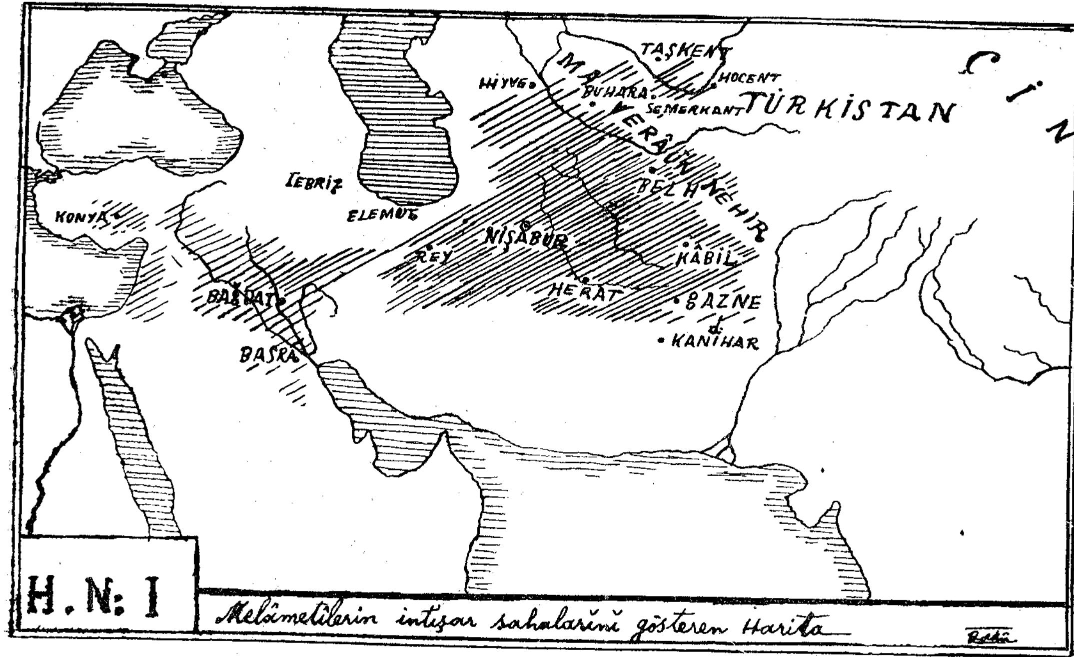

.XIX. La'lî zade Abdulbâkî'nin merkadi

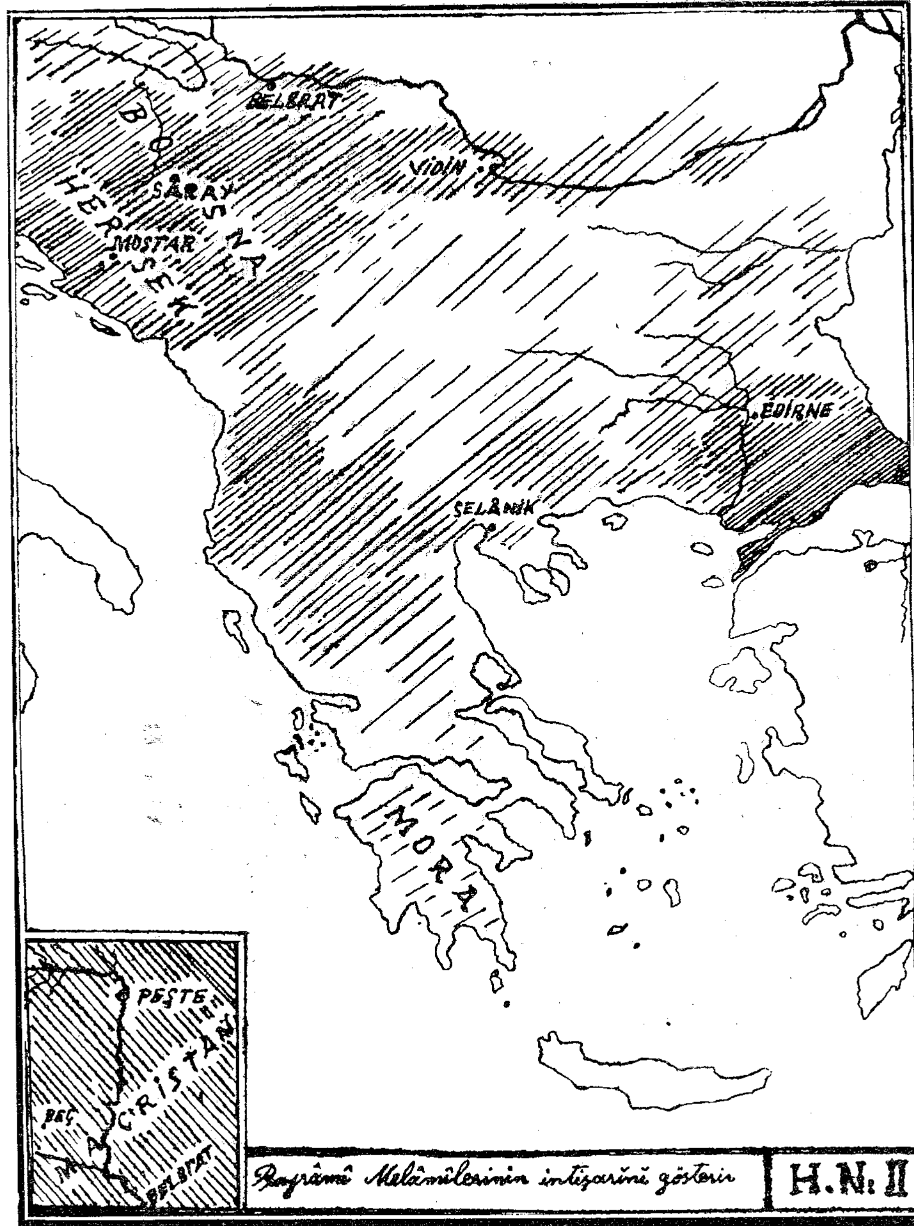
İstanbul-Eyup

.XX. Muhammed Nur'un el yazısı
Hıfzı Pş. ya mektup

Melâmetilerin intişar sahalarını gösteren Harita

Bayrâmî Melâmîlerinin intişarını gösterir

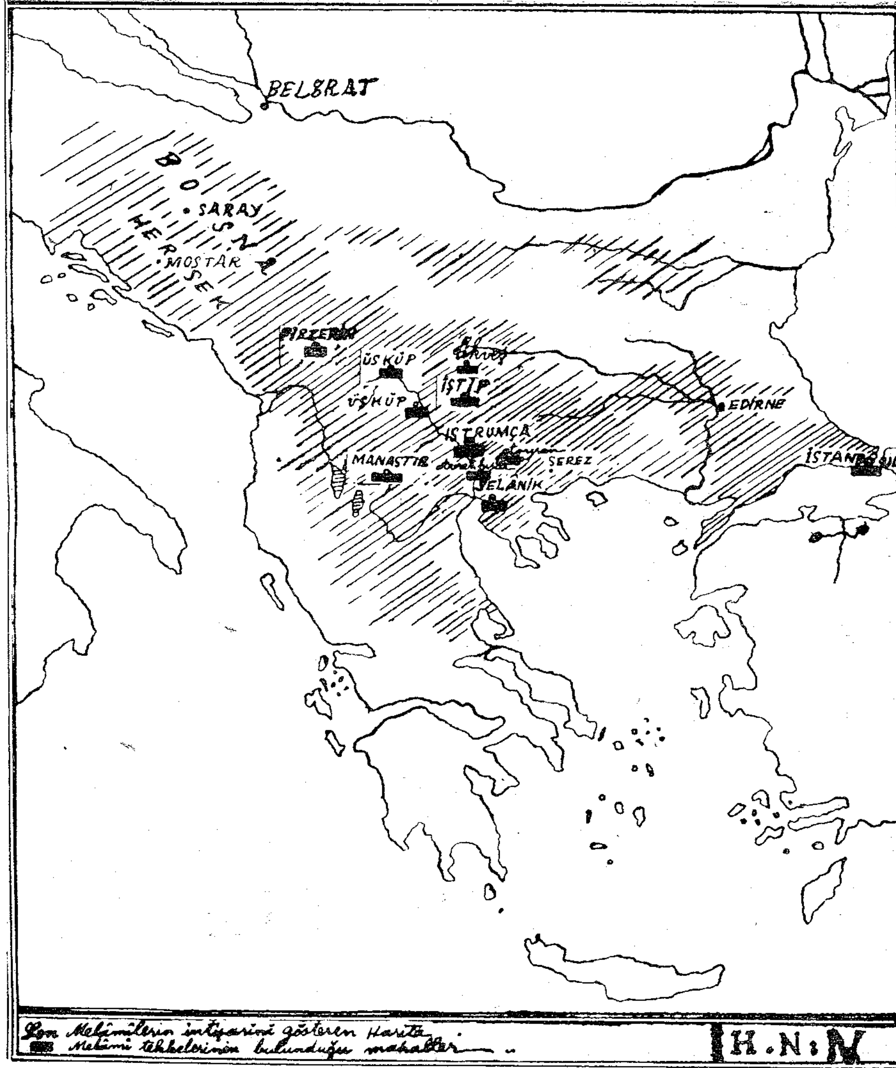
H.N: II

Bayrâmî melâmîlerinin Anadolu'da intişarlarını gösteren Harita
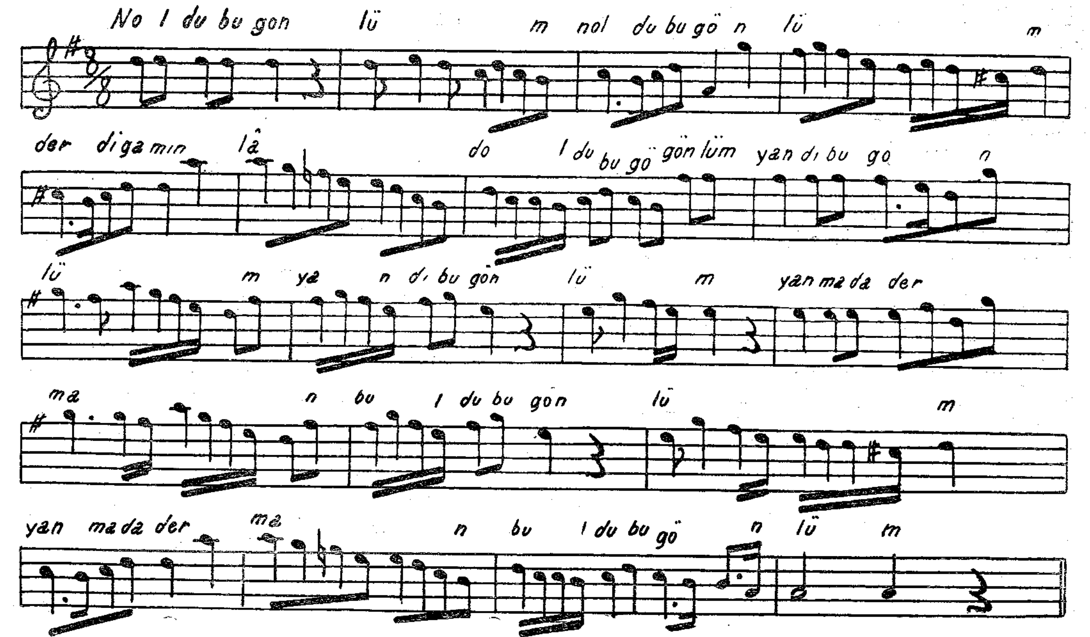
Son Melâmîlerin intişar sahaları da hemen hemen aynı olduğundan ayrıca harita yapmadık..

H.N: III

I
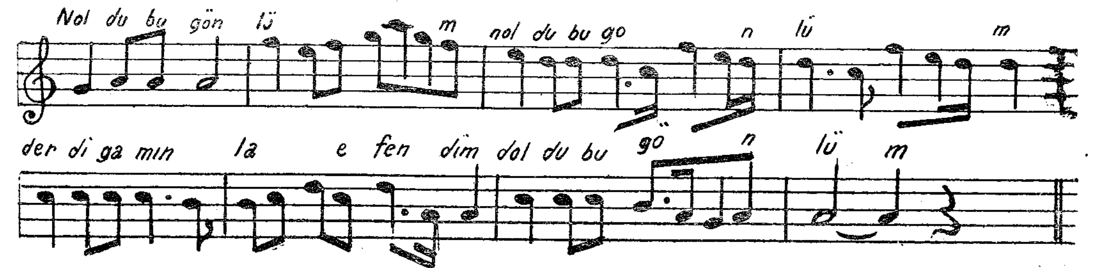
NEVA İLAHİ — DÜYEK

II

Aynı ılâhînin diğer bir tarzı

UŞŞAK İLAHİ — SOFYAN

Noldu bu gönlüm Noldu bu gönlüm
Derdü gamınla Doldu bu gönlüm
Metin; Sa: 207-208

III

HİCAZ MAKAMINDA NEFES

SOFYAN

Hakka giden yol bu yoldur Tevhid eden gör ne kuldur
Cümlenin maksudu oldur Böyle bir Allahımız var
Metin; Sa: 46

IV

BEYATİ MAKAMINDA NEFES AĞIRDÜYEK

V

AYNI NEFESİN BAŞKA BİR TARZI

Zahit bizi ta'neyleme Hak ismin okur dilimiz
Sakın efsâne söyleme Hazrete varır yolumuz
Metin; Sa: 130

VI

SEÂH İLAHİ — EVSAT

Görmiyen can Yusufun ken'ânı bilmez kandedir
Öz vücudu mısrının sultanı bilmez kandedir

Cehdebip tavrı beşerden çıkmayan talib bu gün
Kaldı nisyan içre ol nisyanı bilmez kandedir

Cismü canın sırrını fehmetmeyen âvâreler
Gerçi âşıktır veli cananı bilmez kandedir

İçmiyen vuslet şarabın yar elinden her zaman
Benzer ol mahîye kim ummanı bilmez kandedir

Sırrı canı bilmeyip seyreyliyen sergeşteler
Devreder devran ile deyranı bilmez kandedir

Mübtelâyi aşk olup cânânesini bilmiyen
Derd ile dermandadır dermanı bilmez kandedir

Can kulagiyle işit Ahmet, Muhammed nutkudur
Kendi nefsin bilmiyen Rahmanı bilmez kandedir

"Sarban Ahmed„

VII

ARAK İLAHİ — EVSAT
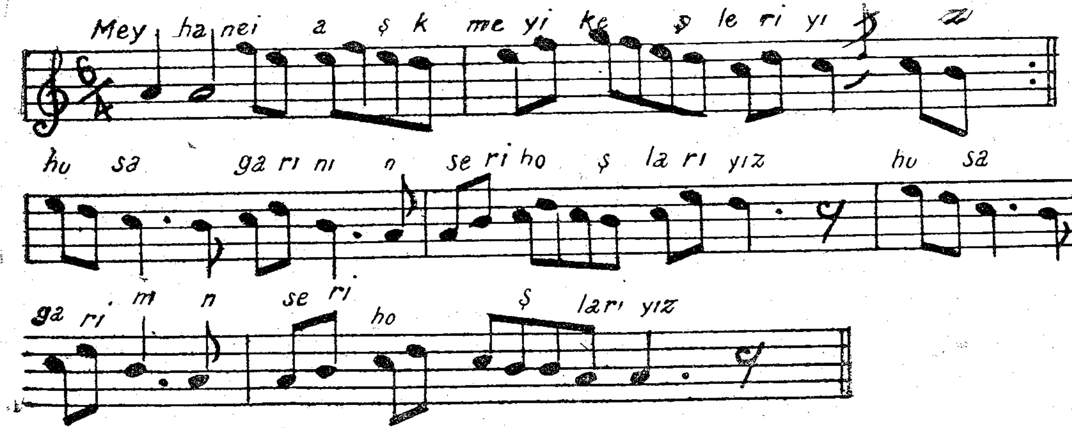
Son

SEÂH İLAHİ — EVSAT

Pâkeyle gönül ceşmesini ta durulunca
Dik dur gözünü gönlüne gönlün göz olunca
Metin; Sa: 83

VIII

HÜSEYNİ MAKAMINDA NEFES
SENGİNSEMAİ

Meyhanei aşk meykeşleriyüz,
Hu sagarının serhoşlariyüz
Çerhi feleğin cünbüşleriyüz
Evlâdı Rasûl bendeleriyüz
Şeyhul arabın dervişleriüz.
Metin: Sa: 336

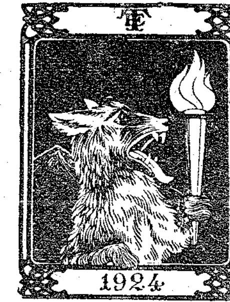
Bu ilâhileri, İstanbul Konservatuvarı Türk musikisi tasnif heye'ti reisi Rauf Yekta Bf notaya almışlardır

---

Istanbul Darülfünunu

Türkiyat Enstitüsü

Kurulduğu tarih : 1924

Istanbul: Evkaf Matbaası
1931

Türkiyat Enstitüsü

Türkiyat Enstitüsü, vekiller heyetince tanzim edilerek yüksek tastike iktiran eden 12 Kânunuevvel 1340 (1924) tarihli talimatname ile kurulmuştur. 1926 danberi hususî bütçeye malik olmuş ve hakiki faaliyeti ozamandan başlamıştır. Gayesi Türk tarihinin muhtelif şubeleri (medeniyet tarihi, Hukuk tarihi, iktisat tarihi, din tarihi vesaire), Türk edebiyatı, Türk lisaniyatı, Türk etnografyası, Türk coğrafyası sahalarında yeni tetkikat ve neşriyatta bulunmak, memleket dışındaki sair mümasil müesseselerle münasebata girişerek beynelmilel bir ilmî merkez vazifesini ifa etmektir. Kurulduğu zaman 7000 cilt olan enstitü Kitapları bugün 11000 cilde erişmiştir, günden güne de zenginleşmektedir. Mecmualar bundan hariçtir. Enstitü müdürlüğü Türkiyeden ve dışardan gelecek her türlü ilmî müracaatları ve yardımları memnuniyetle kabul eder. Enstitü „Türk edebiyatı tarihi" müderrisi Köprülüzade Mehmet Fuat Bey tarafından idare edilmektedir. Avrupadaki beynelmilel şöhreti haiz müsteşrikler müesseseleriyle daimî münasebatta bulunulmaktadır.

Neşriyat:

Türkiyat Enstitüsü aşağıdaki seriler dahilinde neşriyat yapmaktadır:

Mecmualar:

1 — Türkiyat Mecmuası (iki cilt çıkmıştır.Üçüncü hazırlanmaktadır).
2 — Türk Hukuk ve iktisat tarihi Mecmuası (ilk sayısı yakında çıkacaktır).

Diğer silsileler:

1 — Türk halk hikâyelerine ve sazşairlerine ait metinler ve tetkikler. (Altı tanesi çıkmıştır).
2 — Tetkikler (iki tane çıkmıştır).
3 — Tercüme eserler (beş tane çıkmıştır).
4 — Lisanî eserler (iki tane çıkmıştır).
5 — Anadolu Türklerine ait tarihî menbalar (bir cilt çıkmıştır).

6 — Anadolu Türklerinin Halk edebiyatı (bir cilt çıkmıştır).
7 — Vesikalar (iki tane çıkmıştır).
8 — Muhtıralar (Fransızca olarak bir tane çıkmıştır).

***

Türkiyat Mecmuası I

Müdür: Köprülüzade Mehmet Fuat

350 sayfa; İstanbul: Matbaa-i Âmire 1925; eski harflerle; fiatı 140 kuruş.

Birinci cildin münderecatı beş kısımdan ibarettir: tetkikler, notlar ve vesikalar, tenkit ve tahlil, kitabiyat tenkitleri, türkiyat haberleri. Ayrıca metinden hariç olarak üç tane fotografi vardır.

Tetkikler kısmındaki makaleler şunlardır: 1) Köprülüzade Mehmet Fuat: Meddahlar (1-45). 2) Barthold: Orta Asyada Mogol fütuhatına kadar hıristiyanlık (47-100). 3) Mehmet Şerefeddin: Selçukîler devrinde mezâhib (101-118). 4) Köprülüzade Mehmet Fuat: Lûtfi Paşa (119-150). 5) Friedrich Giese: Osmanlı İmparatorluğunun teşekkülü meselesi (151-171). 6) Ali Canip: Nedîmin hayatı ve muasırlarının telâkkileriyle yaşadığı devirde edebî mevkii (173-184). 7) Köprülüzade Mehmet Fuat: Oğuz etnolojisine dair tarihî notlar(185 211). 8) Abdülkadir: Kitab-ı Dede Korkud hakkında(213-219). 9) Barthold: Kutadgu-bildiğin zikrettiği Boğra Han kimdir? (221-226). 10) Necibasım: Hibbetülhakaikin diğer bir nushası (227-233). 11) Ludvig Liketi: "Kırgız„ kavım isminin menşei (235-249).

Notlar ve vesikalar kısmında şunlar vardır: 1) Köprülüzade Mehmet Fuat: Hârezmşahlar tarhine ait (251-254). 2) Köprülüzade Mehmet Fuat: aybetülhakaika dair (255-257). 3) Abdülkadir: Türk kabile isimlerine dair (258-265).

Tenkit ve tahlil kısmında (267-289): Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin "İlk Mutasavvıflar„ı hakkında C. Huart, Mordtmann ve J. Nemeth'in tenkit ve tahlilleri.

Kitabiyat tenkitleri kısmında (291-326): C. Huart'ın "Les Saints des Derviches tourneurs„ü, Bedros Kerestecıyan'ın "Dictionnaire étymolog. d. la langue Turque„ü, Rauf Yekta'nın "Türk musiki tsrihi„, J. Laurent'ın "Garbî Asyada Bizans ve Selçuk Türkleri„, Sadri Maksudi'nin Huey-hu'lar hakkındaki makalesinin Köprülüzade Mehmet Fuat Bey tarafından; A. Krause'nin "Çengiz Han„ının Von Rastarn tarafından; Ludwig'in "Rüstem Paşanın Osmanlı tarihi„nin Mordtman tarafından; J. Weladimirtsov'un "Çengiz Han„ının N. Poppe tarafından tenkitleri vardır.

Türkiyat haberleri kısmında(327-350). Türkiye, Fransa, İngiltere, Almanya, Macaristan, Çek-İslovakya, Bulgaristan, Belçika, Rusya Azerbaycan ve Türkistandaki türkiyat faaliyeti hakkında kitabiyat malûmatı vardır.

Türkiyat Mecmuası II

639 sayfa; İstanbul: devlet matbaası 1928; eski harflerle fiatı 250 kuruş.

Makaleler: 1) Köprülüzade Mehmet Fuat: Anadolu beylikleri tarihine ait notlar (1-32). 2) W. Thomsen: Şarkî Türkistanın mazisine dair (33-59). 3) Ahmet Zeki Velidi: Oğuzların hıristiyanlığı meselesine ait (61-67). 4) W. Barthold: Orta Asyada islâmiyetin intişar ettiği zamana ait bir âbide (69-74). 5) Abdullah Battal: Sâhib Giray Han yarlığı (75-101). 6) Ali Canip: Osmanzade Ahmet Tâ'ib Efendi (103-129). 7) Abdülkadir: Türk Rivayetlerinde „Boz Kurt„ (131-137). 8) Kiragos: Mogollar (139-217). 9) Köprülüzade Mehmet Fuat: Tuyug (219-242). 10) H. Nihâl- Ahmet Naci: Anadoluda Türklere ait yer isimleri (243-259) 11) Caferoğlu Ahmet: Mirza Şefi' hakkında notlar (267-271). 12) Teschner: Osmanlılarda coğrafya(271-314). 13) Ahmet Zeki Velidi: Hârezmde yazılmış eski türkçe eserler (315-345). 14) Mubarek Galip: Menteşe Oğulları devrine ait bazı kabir taşları (347-363). 15) Hâmit Zübeyir: Hacı Bektaş tekkesi (365-382).

Notlar ve vesikalar: 1) W. Barhold: Radloff'un lûgatini yeniden neşir meselesi (385-387). 2) Necibasım: "Kırgız„ kelimesinin iştikakına dair (387-390). 3) Necibasım: Türkçede "q„ nın "t„ ye ve "t„ nin "d„ ye inkılâbı ve kırk sayısının aslı (390-392). 4) Ahmet Zeki Velidi: Kert mi-Kürt mü? (392-396). 5) Hamit Hamdi: "Korkud„ a ait (396-397). 6) Abdülkadir: "Boz Kurt„ hakkında (397). 7) Hasan Fehmi: San'at tarihimize ait bazı notlar 398-401). 8) Kilisli Rıfat: "Süheyl ü Nevbahâr„ a dair (401-409). 9) Köprülüzade Mehmet Fuat: ilk osmanlı sikkeleri hakkında (410-412). 10) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Germiyan Beyliği„ tarihine ait (412-414). 11) Köprülüzade Mehmet Fuat: Pinti Hamit(415-416). 12) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Aydın Oğulları„ tarihine ait (417-426). 13) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Osman Zade Tâ'ib„ e dair (427-430). 14) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Meddahlar„ makalesine ait (430-434). 15) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Füzulî„ ye ait bazı notlar (434-436). 16) Köprülüzade Mehmet Fuat: Klâsik Türk nazmında "rübâî„

şeklinin eskiliği (437-440). 17) Köprülüzade Mehmet Fuat: Hârezmşahlar devrinde bir Türk lisancısı (441-444). 18) Abdülkadir:"Umay„ilâhesi hakkında (444-446).

Garpta Şark eserleri: tenkit ve tahlil(449-462). Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin"Türk edebiyatı tarihi„hakkında Profesör Krelitz ve Mordtmann'ın makaleleriyle Necibasım Bey tarafından neşredilen Hibbetülhakayik hakkında Kovalski'nin tenkitlerini ihtiva ediyor.

Kitabiyat tenkit ve tahlilleri: 1) Ahmt Zeki Velidi:"Şeyh Muhsin Fânî„(Hüseyin Kâzım Bey) Tarafından neşredilen"Mahdumkulu Divanı„-nın tenkidi(466-471). 2) Köprülüzade mehmet Fuat:"Dîvân-ı türkî-i Sultan Veled„in tenkidi(475-481). 3) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Ferhengnâme tercümesi„ ve "Süheyl ü Nevbahâr„ hakkında (481-479). 4) Köprülüzade Mehmet Fuat: İbn Xatîb'ın"Ferahnâme„si hakkında tenkit(479-496). 5) Köprülüzade Mehmet Fuat: İsmail Hakkı Bey tarafından neşredilen"Kitabeler„hakkında tenkit (497-501). 6) Köprülüzade Memet Fuat: Sadettin Nüzhet Bey tarafından neşredilen"Karaca Oğlan„hakkında (502-505). 7) Köprülüzade Mehmet Fuat:"Pîrî Reis„in Paul Kale tarafından neşredilen "Bahriyye„si hakkında (506-508). 8) Köprülüzade Mehmet Fuat: A. Godard„tarafından nssredilen"Gazne ve Gazne abidelerindeki kitabeler„ hakkında (509-512). 9) Köprülüzade Mehmet Fuat: "Jean Deny"tarafından neşredilen"on sekizinci asır sonunda Cezayir Türk yeniçerilerinin türküleri„ hakkında (512-518). 10) Abdülkadir:"A.W. Anoxin„in"Altay şamanlığına ait mevat„ı hakkında (518-522). 11) Caferoğlu: „Profesör Kozma„nın"Hakaslar„ı hakkında (522-525). 12) Caferoğlu: "Samailoviç„ tarafından neşredilen„muasır Osmanlı lisanının muhtasar sarf ve nahvi„ hakkında (525-526). 13) Caferoğlu: Oriantalia„ hakkında (526-528). 14) Barthold: "M. T. Czaplikca„nın"Orta Asya Türkleri"hakkında (528-534) [Akdes Nimet bey tarafından türkçeye çevrilmiştir].15)Kont Stephan Ziçy: "Marquart"ın"Şimal kutpu havalisi„hakkında milâdî onuncu asra ait arapça bir tezker" hakkında (535-538) [Ragıp Hulûsi Bey tarafından türkçeye çevrilmiştir].

Türkiyat haberleri kısmında (541-639): Türkiye, Almanya, İsveç, Belçika, Macaristan, İngiltere, Şura Cumhuriyetleri İttihadı, Yugoslavya, Fransa, Çek-İslovakya, ve Danimarkadaki Türkiyat faaliyeti hakkındaki bütün malûmatı muhtevidir.

Türk halk hikâyelerine ve Sazşairlerine ait meitnler ve tetkikler

1 — Gevheri

Köprülüzade Mehmet Fuat

99 sayfa; İstanbul : Yeni Matbaa 1929; 75 Kuruş.

Türkiyat Enistitüsü tarafından neşredilmeye başlanan"Türk Sazşairlerine ait metinler ve tetkikler„külliyatının birincisidir. En meşhur Sazşairlerimizden olup 17 nci asırda yaşıyan Gevheri'nin san'atı hakkında malûmatla şimdiyekadar neşrolunmayan 176 parça şiirini muhtevidir.

***

2 — Erzurumlu Emrah

Köprülüzade Mehmet Fuat

39 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1929. 30 Kuruş.

Bu külliyatın ikincisidir. 19 uncu asırın meşhur Sazşairlerinden Emrahın hayat ve san'atı ile 13 parça şiirini ve ilâhilerinden birinin notası ile Emrahın Niksardaki mezarının resmini muhtevidir. Sonunda yine şarkî Anadoluya mensup diğer bir Emrah ile şiirleri hakkında söylenen rivayetler vardır.

***

3 — Pir Sultan Abdal

Sadettin Nüzhet

75 sayfa İstanbul: Evkaf Matbaası 1929; 60 Kuruş.

Külliyatın üçüncüsüdür. 17 nci asırın Sazşairlerinden ve batınî babalarından olup idam olunmak suretiyle ölen Pir Sultan Abdalın hayatı, şöhreti, batınî şahsiyeti, eserleri ve edebî şahsiyetini gösteren ve 105 parça nefesiyle nefeslerine ait 6 notayı ihtiva eden bir eserdir.

***

4 — 16ncı asır sonuna kadar Türk Sazşairleri

Köprülüzade Mehmet Fuat

70 sayfa; İstanbul : Evkaf Matbaası 1930; 60 Kuruş.

Külliyatın dördüncüsüdür. Tarihî menşei beşinci asra kadar çıkan

ilk sazşairlerimizden itibaren 16 ncı asıra kadarki Sazşairlerinin tarihini ve 16 ncı asırda yaşıyan 4 sazşairi ile ele geçen şiirlerini muhtevidir.

***

5—Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman hikâyesi

Köprülüzade Mehmet Fuat

80 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1930; 60 Kuruş.

Külliyatın beşincisidir. 17 nci asır sazşairlerimizden Kayıkçı Kul Mustafanın hayatıyla, tarihî türkü ve destanlarından, san'atından bâhistir. Ayrıca Kyıkçı Kul Mustafanın eseri olan Genç Osman hikâyesinin muhtelif Anadolu rivayetlerini de tespit ve mukayese eden bu eserin sonuna Kul Mustafanın 32 parça şiiri ilâve edilmiştir.

***

6 — Köroğlu Destanı

Edebiyat asistanlarından Pertev Naili

İstanbul 1931; Evkaf Matbaası;

Bu kitap, darülfünun mezuniyet tezi olmak üzere yazılmış bir tetkikle buna ilâve edilmiş metinlerden teşekkül ediyor. Metinler 145 tane şiirle 3 tane mensur mukaddemeden ibarettir. Münderecatı şunlardır: Mukaddeme. Başlangıç: Türk destanları ve destanî mahiyette halk hikâyeleri-Köroğlunun bunlar içindeki mevkii ve ehemmiyeti. I) Köroğlu rivayetleri. ı-rivayetlerin mevzuu (ı-Paris (Xodzko) rivayeti; 2-Özbek rivayeti; 3-Istanbul rivayeti; 4-Holoflu rivayeti; 5-Urfa rivayeti; 6-Yalvaç rivayeti; 7-Elâziz rivayetleri; 8-Samailoviç rivayetleri; 9-Von Haksthasen rivayeti; 10-Maraş rivayeti) 2-muhtelif rivayetlerin mukayesesi (ilâve-Köroğlunun Ermeni rivayeti). 3-Köroğlu destanı muhtelif unsurlarının tahlili. 4-Köroğlu rivayetlerinin eskiliği ve yeniliği meselesi. II) Muhtelif rivayetlere göre Köroğlu destanının ideolojisi destan kahramanı hakkında halk telâkkileri. III) Köroğlu destanının tesirleri: I-Köroğlu şiirleri-yeni ve eski olanları. 2-on altıncı asır sazşairlerinden köroğlu. 3-Sazşairleri. Klasik şairler ve Köroğlu. 4-halk edebiyatında Köroğlu destanının izleri. Türklerden başka milletlerde Köroğlu. 6-bugün Köroğlu an'anesi. 7-Köroğlu destanının coğrafî isimlerde izleri-destanın intişar sahası. IV) Köroğlu destanının menşei meselesi. Zeyil: metinler: I) maraş metinleri (ilâve: bir cönkten alınmış iki parça ile Maraşta yazılmış bir parça). II) Elâziz rivayetleri. III) Yalvaç rivayeti. IV) Urfa rivayeti.

Tetkikler

1 — Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler

W. Barthold

222 sayfa; İstanbul Evkaf matbaası 1927; eski harflerle; 120 kuruş.

Orta Asya Türk tarihinin en büyük mutahassıslarından biri olan merhum Profesör Barthold tarafından Türkiyat Enstitüsünün davetiyle Istanbul Darülfününunda verilmiş olan 12 dersten ibarettir. Barthold bu eserinde Türk tarihi hakkında nasıl bir usul takip edilmesi icap ettiğini kısaca anlatmış ve Orta Asya Türk tarihi hakkında ilmin en son neticelerini terkibî bir surette ortaya dökmuştür. Eserin başında kısaca Bartholdun hayatı ve eserleri zikrolunmuş, sonuna da 20 sayıfalık bir endeks ve bibliyografi ilâve olunmuştur. 12 dersin mevzuları şunlardır: I) Gök-Türkler; 2) Kun, Siyanpi, Juan-juan (Avar) gibi kavimlerin ırkı meselesi; Orhon abidelerinde zikrolunan kabileler: 3) Uygurlar, Şarkî Türkistanın tamamen türkleşmesi; 4) Türkler arasında islâmiyetin intişarı; Hazarlar, Bulgarlar, Karahanlılar; 5) İslâm Türklerin İslâm ülkelerinde fütuhatı; 6) Selçukîler ve Kıpçaklar: 7) Karahıtaylar ve Türklerin şark ve garp ile medenî münasebetleri; 8) Hârezm ve Sir-derya havzasının Türk tarihindeki ehemmiyeti, Çingizin zuhuru; 9) Türkistanın Mogollar tarafından zaptı; 10) Altın Orduda Mogolların türkleşmesi meselesi; 11) on dördündü asrın ilk yarısında Türkistanın sukutu-Çağatay Devleti-Aksak Temürün zuhuru; 12) Aksak Temürün devleti-Özbek Hanları devri ve bu devrin medenî hayatı.

***

2—Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve Dîvân-ı türkî-i basît

Köprülüzade Mehmet Fuat

79+83 sayfa; İstanbul: Devlet Matbaası 1928; eski harflerle; 100 Kuruş.

Bu kitap millî edebiyatımızın şimdiye kadar zannolunduğu gibi on dokuzuncu asırda değil, çok daha eski zamanlarda başladığını ispat eden ve bu cereyanın 16 ncı asırdaki mümessillerinden "Edirneli Nazmi„nin hayat ve eseri hakkında malûmat veren bir eserdir. Eserin sonuna "Nazmi„nin saf türkçe ile yazdığı şiirlerden mürekkep "Dîvân-ı türkî-i basît„ ilâve olunmuş ve bütün eser büyük türkçü "Gök Alp„ın maneviyetine ithaf olunmuştur.

Tercüme eserler

1 — Bektaşılık tetkikleri

F. W. Hasluck-türkçeye çeviren: Ragıp Hulûsi

141 sayfa; İstanbul: Devlet Matbaası 1928; eski harf lerle; 100 kuruş.

Türkiyat Enstitüsünün kurduğu "Anadolunun dinî tarih ve etnografyasına dair tetkikat merkezi„ tarafından yapılacak neşriyatın ilk sayısını teşkil eden bu eser genç yaşında ölen ve "Yunan,Roma,Bizans, Cenova, Venedik,Türk„ tarih,coğrafya, arkeoloji ve halkıyatına ait birçok mühim tetkikler neşreden müellifin "Atina İngiliz mektebi senelik mecmuası"nın 19,20 ve 21 inci ciltlerinde çıkan muhtelif makalelerinin Ragıp Hulûsi Bey tarafından yapılmış tercümelerinden ibarettir. Başta Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin küçük bir mukaddemesi olup metinden hariç üç harita ve iki levhası vardır. Münderecatı şunlardır: Bektaşıların coğrafî tevezzüü (1-52); iki taraf ı perestişgâhlar ve bektaşı propagandası (42-84); bektaşılık ve sünnî müslümanlık-Anadoluda bektaşılık ve hıristiyanlık-Avrupada bektaşılık ve hıristiyanlık-siyasî gizli avamil. Notlar: Haydar, Hoca Ahmet ve Karaca Ahmet hakkında (85-87) Anadoludaki Arap mezarları (88-98); Türk tarih ve halk menkabesine ait tetkikler (99-135); Kara Osmanoğlunun zuhuru-kırklar-Sarı Saltık rivayeti-sultanların kılıç kuşanması; Konya Sultanları zamanında hıristiyanlık ve islâmiyet (136-141).

* * *

2 — Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu

H. A. gıbbans-türkçeye çeviren: Ragıp Hulûsi

281 sayfa; İstanbul: Devlet matbaası 1928 (metinden hariç 6 harita); eski harflerle; 150 kuruş.

Bu eser, kuruluşu meselesi ilim âlemince henüz malûm olmıyan Osmanlı İmparatorluğunun teessüsü hakkında en son (1915 te) yazılan eserdir. Eserde umumiyetle yanlış bir nokta-i nazar takip edilerek Giese ve Köprülüzade Fuat Bey tarafından tenkit edilmişse de bir bakımdan yine kıymetli bir eserdir. Bilhassa Osmanlıların Avrupaya geçtikleri zaman Balkan yarımadasının dahilî vaziyetini tasvir etmek itibarıyla tarihin bir cihetini aydınlatmaktadır. Eserin fihristi şudur: Birinci mephas. - Osman: tarihte yeni bir ırk zuhur ediyor (1-38); ikinci mephas. - Orhan: yeni bir millet teşekkül ediyor ve garp âlemiyle temasa geliyor (39-91); üçüncü mephas. - Murat: Osmanlılar Avrupada bir imparatorluğun temellerini kuruyorlar (92-157); dördüncü mephas. - Bayazıt: Osmanlılar Bizans İmparatorluğuna tevarüs ediyorlar (158-236); lâhika a: Osmanlıların menşei ve saltanatları hakkındaki an'anevî yanlış telâkkiler (237-252); lâhika b: on dördüncü asır zarfında Anadoludaki emaretler (253-376); müstekil hıristiyan devletleri ve haricî devletlere tâbi arazi (277-280); netice (280-281).

* * *

3 — Uluğ Bey ve zamanı

W. Barthold-türkçeye çeviren: Tahiroğlu Akdes Nimet

165 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1930; 150 kuruş.

Profesör Barthold gibi kıymetli bir tarihçi tarafından 1918de yazılan bu eser adeta bir Temürlüler Devleti tarihidir. Eski telâkki ile yalnız siyasî değil, medenî tarih hakkında da malûmat vermesi itibarıyla biz Türkler için ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Eser yedi baptan mürekkep olup şunlardır: 1) Mogol İmparatorluğu ve Çağatay Devleti; 2) Ulus emîrleri. Temürün saltanatı; 3) Uluğ Beyin çocukluğu; 4) Hâkim sıfatıyla Uluğ Bey, haricî vak'alar; 5) Uluğ beyin Maveraünnehirdeki icraatı; 6) Uluğ Beyin ilmî meşguliyeti ve hususî hayatı; 7) Uluğ Beyin hayatının sonu ve Türkistan tarihinde yeni bir devrin başlangıcı. Eserin sonuna isimler cetvelinden başka Uluğ Beyin hayatının kronolojisini gösteren bir cetvel de ilâve olunmuştur.

* * *

4 — Orta Asyada Arap fütuhatı

H. A. R. Gibb-türkçeye çeviren: M. Hakkı

85 sayfa; İstanbul: Evkaf Matbaası 1930; 60 kuruş.

Arap fütuhatı münasebetiyle garbî Gök Türkler hakkında yazılmış olan en son (1922 de) eserdir. Fihristi şudur: I. - methal: Oksus havzası; eski tarihi (3-6); siyasî tefrikalar (6-11); Arap menbaları (11-14); 2. - ilk akınlar: Aşağı Toharistanın fethi (14-16); Soğd ve Buharanın ilk istilâsı (16-21); Arapların çekilmesi (21-25); 3. - Kuteybenin fütuhatı (25-27); Aşağı Toharistanın istirdadı (27-28); Buharanın fethi (29-31) takviye ve ileri hareket (32-41); Yaksart vilâyetlerine seferler (41-49); 4.- Türklerin mukabelesi (49-72); 5.- Maveraünnehrin istirdadı (72-82); Bibliyografi (83-85).

5 — Venedik Menbalarına nazaran Şark Meselesi

Max Silberschmidt-türkçeye çeviren: Köprülüzade Ahmet Cemal

203 sayfa; Istanbul: Evkaf Matbaası 1930; 135 kuruş.

Osmanlı İmparatorluğunun zuhuru zamanındaki şark meselesini tafsil eden bu eser bilhassa şimdiye kadar terkibî eserler için istifade edilmemiş olan Venedik hazine-i evrakına istinat ettiği için Türkiyenin siyasî tarihi bakımından fevkalâde mühimdir.

Anabolu Türklerine ait tarihî metinler

1 — بزم ورزم

عزیز بن اردشیر استرابادی

591 sayfa metin; İstanbul: Devlet matbaası 1928; 450 Kuruş.

Türkiyat Enistitüsü tarafından neşrine başlanılan "Anadolu Türklerine ait tarihî menbalar„ külliyatının birinci cildi olan bu çok mühim farişî metin İstanbul kütüphanelerinde mevcut dört nushayı karşılaştırmak suretiyle Kilisli Rıfat Bey tarafından hazırlanmış ve eserle müellifi hakkında Köprülüzade Fuat Bey tarafından 17 sayfalık bir mukaddeme yazılmıştır. Ayrıca eserin sonuna mufassal bir fihristle bir endeks ve nusha farklarıyla yanlış-doğru cetvelini havi 75 sayfalık bir lâhika konulmuştur. Bizzat Anadoluda, Anadolunun 14üncü asırına ait olarak yazılmış olan bu eser sayesinde tarihimizin bu devri oldukça aydınlanmış oluyur.

Lisanî eserler

1 — القوانين الكليه لضبط اللغة التركية

Müellifi meçhul: 94 sayfa; İstanbul Evkaf: Matbaası 1928; 100 Kuruş.

Yegâne nushası İstanbulda şehit Ali Paşa kütüphanesinde bulunan bu eser 15inci asır başlarında veya 14üncü asır sonlarında Mısırda yazılmıştır. Eser hakkında Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin mukaddemesini muhtevidir. Eser Kıpçak türkçesi hakkında olup Türk lisaniyatı bakımından çok mühimdir. Eserin istinşahı ve basımı Kilisli Rıfat Bey tarafından yapılmıştır.

2 — الادراك للسان الاتراك

ابو حیان

metin 155 sayfa ; lûgatçe ve grameri 186 sayfa; İstanbul : Evfkaf Matbaası 1931; 400 Kuruş.

14 üncü asrın lisaniyat âlimlerinden Abû Hayyânın 1312 milâdîde Mısırda vücude getirdiği bu eser şimdiye kadar yalnız bir defa olarak İstanbulda bir tek nushaya istinaden ve gayri ilmî bir surette basılmıştı. Ahiren İstanbul Darülfünununda lisaniyat müderris muavini Caferoğlu Ahmet Bey tarafından yeni bir nushası bulunan bu eser mumaileyh tarafından iki nusha üzerine mukayeseli bir surette bastırıldığı gibi Türk elifbesine göre lûgatçesi de hazırlanmış ve grameri de ilâve olunmuştur. Bugün elde bulunmıyan birçok lisanî eserlerden istifade ettiği anlaşılan Abû Hayyanın bu eseri Türk Lisaniyatı bakımından çok mühimdir.

Anadolu Türklerinin halk edebiyatı

1 — Mâniler

270 sayfa; İstanbul : Devlet Matbaas 1928; eski harflerle; 120 Kuruş.

Türkiyat Enistitüsü tarafından neşrine başlanılan "Anadolu Türlerinin halk edebiyatı„ külliyatının birinci cildidir. Mâni tarzının menşe ve tekâmülü hakkındaki mufassal bir mukaddeme lâhika olmak üzere Köprülüzade Mehmet Fuat Bey tarafından yazılacaktır. 1760 mâniyi ihtiva eden bu cilt Kilisli Rıfat Bey tarafından hazırlanmış olup sonu-44 sayfalık bir de lûgatçe ilâve olunmuştur.

Vesikalar

1 — Anadoluda Türk Aşiretleri

Ahmet Refik

236 sayfa; Istanbul : Devlet Matbaası 1930; 200 kuruş.

Anadoluda ve Rumelide yaşıyan Türk aşiretlerine dair divan-ı hümayun mühimme defterlerinde bulunan ve hicrî 966-1200 yılları arasına ait bulunan 244 hükmü muhtevidir. Sonuna bir endeks ilâve olunan bu eser o devrin etnografisi ve içtimaî hayatı hakkında mühim bir menbadır. Başına Ahmet Refik Bey tarafından on sayfalık bir mukaddeme ilâve olunmuştur.

2 — Osmanlı devrinde Türkiye madenleri

Ahmet Refik

60 sayfa; İstanbul : Devlet Matbaası 1931; 60 kuruş.

Türkiyede çıkan madenlerle bu madenlerin işletilmesine dair divan-ı hümayun mühimme defterlerinde bulunan ve hicrî 967-1200 yıllarına ait olan 73 tane hükmü muhtevidir. Başında Ahmet Refik Beyin 11 sayfalık bir mukaddemesi ve sonunda endeksi bulunan bu eser Türk medeniyeti hakkında şimdiye kadar hiç istifade edilmiyen vesikalardan mürekkep olup etnografi itibarıyla da ehemmiyeti haizdir.

Muhtıralar

1 — Influence du chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mystiques musulmans

Köprülüzade Mehmet Fuat

19 sayfa; İstanbul : Zelliç matbaası 1929; 30 kuruş.

Istanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü muhtıraları serisinin birinci kitabı olup "Lund„ dinler tarihi kongresinde okunmuştur. Bu küçük muhtıra Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin hazırladığı Türk diniyatına ait büyük eserden bazı kısımlarının bir hülâsası sayılabilir.

Basılmakta olan kitaplar

Melâmîler

Konya lisesi edebiyat muallimi Abdülbaki beyin edebiyat Fakültesinden mezun olurken yaptığı tezdir. Şimdiye kadar 13 forması basılmıştır. 13 formanın münderecatı şunlardır: I) ilk devre melâmileri (bu kısımda, bazı melâmî şairleriyle melâmîliğin tarihi ve mahiyeti hakkında malûmat vardır); II) ikinci devre melâmîleri = Bayramîler. (bu kısımda da yine şairler ve eserleri hakkında malûmat verilmiştir).

***

Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası

Türkiyat Enstitüsü tarafından memleketimizdeki büyük bir boşluğu doldurmak için her yıl neşredilecek olan bu mecmuadan şimdiye kadar 14 forma basılmıştır. Mecmua 20 forma olacaktır. 14 formanın münderecatı şunlardır: Ahmet-Zeki Validi: Mogollar devrinde Anadolunun iktisadî vaziyeti (1-42); Dr. Ciro Truhelka: Bosnada arazi meselesinin tarihî esasları (43-60); Dr. Hâmit Sadi: Paşaeli [Şarkî Trakyanın coğrafyasına ve iktisadî tarihine dair notlar] (71-104); Dr. A. Caferoğlu: Tükyu ve Uygurlarda Han Unvanları (105-119); Abdülkadir: "Orun„ ve "Ülüş„ meselesi (121-133); Prof. W. Barthold: İlhanlılar Devrinde Malî vaziyet (135-159); Dr. P. Wittek: Ankarada bir İlhanî kitabesi (161-164); Prof. Dr. Köprülüzade Mehmet Fuat: Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında bâzı mülâhazalar (165-224). Bu makale daha bitmemiştir.

***

Türkiyat Mecmuası III

Türkiyat Enstitüsünün birçok kitaplarının birden basılması dolayısıyla geçiken bu cildin şimdiye kadar 8 forması basılmıştır: Josef Strzygowski: Türkler ve Orta Asya San'atı Meselesi(1-80). W. Thomsen: Moğolistandaki Türkçe kitabeler (81-118).

